[illegible]

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КАЛЕНДАР ЗНАНЬ

Вірші. Приповісті посполиті

15.06.23-03748

Повернуть книгу не пізніше
зазначеного терміну

Київ-Святошинська друк. і

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVII—XVIII ст.

СЕРІЯ
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1971

61
3-63

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

КЛИМЕНТІЙ ЗІНОВІЇВ

Вірші. Приповісті посполиті

Підготовка тексту І. П. ЧЕПІГИ
Вступна стаття В. П. КОЛОСОВОЇ та І. П. ЧЕПІГИ
Історико-літературний коментар В. П. КОЛОСОВОЇ

857960

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА
ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА
ім. Жовтневої Революції

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1971

У1+4У
3-63

До рукописної збірки поета кінця XVII — початку XVIII ст. Климентія Зіновієва входять його власні вірші та зібрані ним українські прислів'я і приказки. В багатьох віршах оспівується праця ремісників та хліборобів. У передмові подається мовно-історичний опис пам'ятки. Додається історико-літературний коментар віршів та словник малозрозумілих слів.

Пам'ятка дає багатий матеріал для дослідників лексики, фразеології, фонетики, словотвору, синтаксису української мови, а також для вивчення взаємозв'язків книжної й живої народної мови тієї епохи.

Відповідальний редактор
В. В. НІМЧУК

Редакція мовознавчої літератури та словників
Зав. редакцією *М. Л. Мандрика*

7—1—3
76—71М

КИЇВСЬКИЙ ПОЛІГРАФІЧНИЙ КОМБІНАТ

ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Іван Франко, науковий доробок якого на ниві вивчення давньої української літератури важко переоцінити, писав у 1890 році: «Ані літопис Величка, ані вірші Климентія, ані драми Довгалевського, ані віршова переробка новел Боккачія, ані множество інших творів літературних того часу не були публіковані друком, не зробили на суспільність українську того впливу, який би були могли зробити»[1]. Дещо пізніше, 1896 р., великий Каменяр у передмові до І тому започаткованої Археографічною комісією Наукового товариства ім. Шевченка серії публікацій «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» повторив цю думку, наголошуючи на тому, що все найкраще, «що в ньому (давньому українському письменстві.— *Авт.*) було, не мало щастя до друку, а через те й не могло мати такого впливу, який би мало, бувши надрукованим. Не попали в друк ані огнисті твори Івана Вишенського, справедливо названі одним переписувачем «Книга злото», ані знаменита «Палінодія» Копистенського, ані наші літописи старі й козацькі, ані більшина драм і інтермедій, ані много, много інших праць, що довгі літа лежали в рукописах, присипані пилом, або зберігалися по курних хатах мужицьких та дяківських...»[2]

Зарахована Іваном Франком до найкращих надбань українського письменства, рукописна збірка віршів Климентія пролежала у безвісті для дослідників близько півтора століття. Судячи з поміток та пізніших дописувань народних афоризмів, її читали, але копій збірки не було, і сучасники не згадують про неї жодним словом.

Лише у 50-х роках XIX ст. на рукопис Климентія натрапив невтомний шукач давніх українських пам'яток, письменник та етнограф О. В. Шишацький-Ілліч. Знахідка привернула увагу багатьох українських

---

[1] І. Франко, Наші коляди, Львів, 1890, стор. 14.

[2] І. Франко, Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Ів. Франко, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Комісія археографічна Наукового товариства ім. Шевченка», т. І, Львів, 1896, стор. I—II.

культурних діячів[1]. Невдовзі П. Куліш надрукував у журналі «Русская беседа» велику розвідку про Климентія і подав «кулішівкою» частину його віршів або уривки з них[2].

Підходячи до оцінки давньої літератури позаісторично, П. О. Куліш виніс Климентієві суворий присуд як «чужому народному духові і смакові віршописцю»[3].

П. Куліш опублікував як ілюстрацію до своєї розвідки близько чверті віршової спадщини Климентія. Вона зацікавила вчених різних галузей науки: на твори поета почали посилатися, розв'язуючи спірні мовні питання; до них зверталися як до історичних свідчень очевидця[4]. Безпосередньо з рукопису Климентія, отриманого від Куліша, робив виписки народних прислів'їв та яскравих фразеологізмів О. Маркович, а їх використовувала у художніх творах і Марко Вовчок[5].

На початку XX ст. В. М. Перетц, якого особливо цікавили проблеми давньої української поезії, виявив бажання глибше ознайомитися з творами Климентія. Але дослідник зіткнувся з непереборними труднощами: рукопис поета зник. Вчені гадали, що він згорів під час пожежі на Кулішевому хуторі.

Проте збірці Климентія не судилося загинути. У 1909 р. на неї натрапив С. І. Маслов, переглядаючи матеріали бібліотеки Київського університету[6].

В. М. Перетц відразу розпочав опрацьовувати рукопис і на початку 1911 р. доповідав про свою роботу на засіданні Товариства любителів старого письменства у Петербурзі. Повідомлення В. М. Перетца викликало жвавий інтерес з боку російських вчених. А вже у 1912 р. в серії «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» В. М. Перетц опублікував усю віршову спадщину Климентія з грунтовною передмовою-дослідженням[7]. Прислів'я

---

[1] Див. лист О. В. Марковича до О. В. Шишацького-Ілліча від 31/VIII 1858 р., «Правда», № 4, вип. XI, 1889, стор. 158.

[2] Див. П. К у л и ш, Климентий, украинский стихотворец времен гетмана Мазепы, «Русская беседа», т. V, кн. 17, 1859, стор. 79—140. Цю ж статтю з невеликими доповненнями і редакторськими поправками П. Куліш надрукував як перший розділ свого «Обзора украинской словесности» в січневому номері «Основи» за 1861 р. (стор. 159—234).

[3] Див. статтю П. О. Куліша в ж. «Основа» за 1861 р., № 1, стор. 194.

[4] Огляд робіт, у яких міститься посилання на твори Климентія, а також оцінку його віршів М. Г. Чернишевським, О. М. Пипіним, М. І. Петровим, М. П. Дашкевичем, П. Г. Житецьким та І. Франком див. у кн.: В. П. К о л о с о в а, Климентій Зіновієв. Життя і творчість, «Наукова думка», К., 1964, стор. 5—8.

[5] Див. В. Д о м а н и ц ь к и й, Невідомі вірші єромонаха Климентія, ЗНТШ, т. LXXXI, 1908, стор. 52.

[6] Див. С. И. М а с л о в, Обзор рукописей библиотеки императорского университета св. Владимира, К., 1910, стор. 5—6.

[7] Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц. «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», т. VII, Львів, 1912 (далі — Вірші єром. Климентія).

та приказки, що входять у збірку окремим масивом, дослідник збирався видати в спеціальній праці, присвяченій народним приповідкам[1].

З часу наукової публікації віршів Климентія минуло більше піввіку. Вона стала в пригоді радянським ученим, які дали об'єктивну оцінку творчості давнього письменника-етнографа і визначили його почесне місце в історії розвитку української мови, літератури та фольклористики.

Проте інтерес до рукопису Климентія не зменшується, а дедалі зростає. Літературознавці, мовознавці, фольклористи, етнографи, історики, філософи бачать у творчому доробку письменника ще далеко не вичерпане джерело для дальших спостережень і наукових відкрить. Книга ж В. М. Перетца давно вже стала бібліографічною рідкістю. З огляду на це й постало питання про нове видання усієї спадщини Климентія — власне його віршів і зібраних ним (та доповнених іншими збирачами) народних афоризмів. Оскільки збірка Климентія становить неоціненний матеріал для вивчення історії української мови, визнано найдоцільнішим видати її в серії «Пам'ятки української мови» (з додатком до віршів історико-літературного коментаря).

* * *

Усе, що на сьогодні відомо про Климентія,— відомо лише з його рукопису-автографа. Уважно вчитуючись у вірші поета, «виловлюючи» з них історичні натяки, ненароком кинуті свідчення автобіографічного характеру (давні письменники не любили говорити про себе), досліджуючи мову, можна уявити в загальних рисах життєвий шлях поета і датувати час появи його рукопису.

У мезовірші, яким поет гадав закінчити свою книжку, він називає себе так: «Іеромонахъ Климентїи Зѣновіев сын». Ім'я «Климентїи», очевидно, у поета друге, одержане після пострижения в чернці. «Зѣновіев сын» могло в часи Климентія означати і прізвище, й по батькові. Ось чому дослідники подають ім'я поета по різному: Климентій, Климентій Зиновіев син, Климентій Зинов'єв, Климентій Зиновій, Климентій Зинов'евич, Климентій Зінов'єв, і, нарешті, Климентій Зиновієнко. І. Франко вважав, що дописані до вірша «Ω школярахъ, дрова крадущих, и о школѣ» рядки про школяра Трястю автобіографічні, і називав поета Климентій Трястя[2].

Виходячи з української традиції утворення прізвищ за батьківських ім'ям, спиняємося на варіанті (теж умовному) — «Климентій Зіновіїв».

Народився Климентій десь у кінці 40-х — на початку 50-х років XVII ст., певно, на Правобережжі. Проте в той час рідко хто міг прожити все життя в одній місцевості. Під тягарем обставин, тікаючи від панського

---

[1] Див. Вірші єром. Климентія, стор. VII.

[2] Див. І. Франко, Климентій Трястя і Григорій Сковорода, «Історія української літератури, ч. І Від початків українського письменства до Івана Котляревського». Кінець 1907 р. Розділ XVI. Рукопис. Зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. III, № 571, арк. 223 зв.

Життя в монастирі він сприймав як необхідність перестраждати тут, на землі, задля «потомбічного цярства». Від імен усіх іноків, «тє(р)пя́щыхъ ѡ вн(и)нѣ и по вин҃ѣ премногіѧ зѣло напасти и ско(р)бы...» (72 зв.), він лише молив бога дати сили знести всі «печа́ли».

До того ж Климентій протягом всього життя багато хворів: на «нємощи грѣхавичныѧ», «бо́лѣзни зубны́ѧ», «ѡ(т) ка(ш)ля҆ю҆ проклято́го з(ъ) свѣто(м) жел҃ѣзница» і взагалі «всѣ нѣ́мощи позна́лъ: кро(м), бг҃ъ вкры(л), пара́лѣжны(х), фра(н)цузки(х), не взна́лъ» (316).

Але ні душевні, ні фізичні страждання не зломили Климентія, не зменшили його невгамовної цікавості до навколишнього світу, не вгасили любові до людей і життя. Морально здорова людина, він не розумів безпричинної меланхолії і відверто зізнавався:

Гдя (б) добрые и мнѣ бг҃ъ даволь поможе(н)а́:
нѣГды бы(м) дар мно(г)[о] не по(з)налъ смуще(н)а́.
Але и помежолъ мушу ѧ ско(р)бьти:
до не могу́ ко(н)ѣцту анѣ мало мѣ́ти (63).

Як монах, Климентій багато мандрував («І азъ пишущы(и) сє тожь нєгдыс) провандровалсѧ: любь в далекіє краѣ...»). У віршах він згадує Канів, Бахмут, Тор, Запорізьку Січ, Литву, Волинь та Польщу, говорить про русинів-українців, росіян, білорусів, волохів, поляків, євреїв, циган, сойків.

Дуже можливо що вимушені мандри поета («І лѣпшъ бы никому́ доброму дороги ни знатъ: да при бє(з)пе́чности в дому́ всєгда́ пробува́т(ь)») були пов'язані з процедурою збирання монастирями «доброхотныхъ подаянии)» («Мы́ же повсє(г)да зд тыхъ г(с)да сл҃гаємъ: ѡ(г) котры(х) мл(с)тыню і огда при(и)ма́емъ»), а також з іншими обставинами, породженими специфікою церковно монастирського життя: відвідуванням різних монастирів з нагоди якогось свята, вшанування або перенесення ікони, організацією нової обителі тощо. Дослідники, як зараховували Климентія до «мандрованих дяків», помилялися. Адже сам поет називає себе «иеромонахом», тобто чернцем-священиком.

Проте черницький чин, якого Климентій набув як піп-удівець під час постриження або дослужившись до нього у монастирі, не забезпечив поетові спокійного життя і певного становища в суспільстві. Вже немолода людина, він зазнав утисків. У цю тяжку годину Климентій і вирішив укласти із своїх віршів книгу («бу́дучи в гонѣніи, писавъ із(ъ) скоір)би іхъ »).

Тривалий час, видимо, до кінця життя (а вмер Климентій після 1712 р.) він жив на Лівобережній Україні, де у монастирі на Чернігівщині й було знайдено його єдину збірку віршів.

Основні віхи життєвого шляху Климентія уявляються (і домислюються) на основі його віршів. Можна додати, що він надзвичайно багато читав, особливо «старовічних», як він називає, книг, любив мистецтво у різних

його знязах — архітектуру, живопис, музику (сам співав, складав релігійні пісні й писав ноти до них), знав безліч народних творів (пісень, дум, оповідань, легенд, переказів) і особливо кохався у прислів'ях та приказках.

* * *

До нас дійшло 272 твори (або уривки з них) Климентія найрізноманітнішого змісту. Поет писав про все, що його вражало в навколишньому світі, про що роздумував і що відчував. Однак, широко узагальнюючи тематичну розмаїтість віршів Климентія, їх можна звести до двох міцно пов'язаних між собою груп — соціально-побутової та філософсько-релігійної.

Творчість Климентія припадає на часи, знаменні не стільки яскравістю зовнішньополітичних подій, скільки загостреністю і суперечливістю внутрішнього життя України кінця XVII — початку XVIII ст. «Трактат про вічний мир» між Росією та Польщею (1681 р.) закріпив розподіл України на дві частини. Лівобережжя, яке ввійшло до складу Російської держави, потроху загоювало рани, що їх завдавали Україні ворожі навали. Розвивалося сільське господарство, зростали міста і містечка, вирувало життя в ремісництві, розгорталася торгівля, поставали нові школи. Києво-Могилянська колегія згуртувала навколо себе видатних наукових і літературних діячів, які підтримували жваві стосунки з Росією і прагнули возз'єднати з її допомогою Правобережну Україну з Лівобережжям. Іоаникій Галятовський, Лазар Баранович, Антоній Радивиловський, Інокентій Гізель, Варлаам Ясинський, Стефан Яворський, Дмитро Туптало, Іван Величковський, а також маловідомі і зовсім не відомі письменники з літературних кизив» творили українське письменство.

Проте це було зовнішнє, видиме благополуччя. Гострі соціально-економічні конфлікти роздирали Україну. Місце польських феодалів, з'єднаних національно-визвольною війною 1648—1654 рр., зайняли українські пани. «Не мордовали так паны лядские своих подданых и не забивали до смерти киями, как отец п. Андрея (мова йде про Дмитра Горленка, прилуцького полковника.— *Авт.*) мучил мужиков и козаков; да и сам п. Андрей не едных людей боем своим припровадил до калецтва и смерти»[1],— зізнавався у 1709 р. гетьманові Скоропадському новий прилуцький полковник. Нове, українського населення — зростало багатство козацької старшини, яка зосередила у своїх руках усю владу — адміністративну, військову та судову. Невпинно глибшала прірва між козацькою верхівкою і «чернію військовою», серед якої все збільшувалась кількість «убогих малогрунтових» або й безземельних «безгрунтових» козаків.

Дуже строкатим було населення міст та містечок. Тут жили міщани, селяни, козаки. Міщани й козаки займалися ремеслом, торгівлею, селяни —

[1] А. М. Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, «Русский архив», кн. 8, М., 1875, стор. 273.

землеробством. Безхатні наймитували у більш заможних жителів. У містах знаходив притулок і бродячий люд, який постійно поповнювався зубожілими вихідцями з усіх станів суспільства. Час від часу по всій Україні прокочувалися хвилі народних заворушень. Прихід до влади гетьмана Мазепи (1687 р.) ознаменувався повстанням більшості населення Лівобережжя. На Правобережній Україні соціальний і національний гніт спричинився до загострення визвольної боротьби, особливо у період між 1702—1704 рр. Мазепа жорстоко придушував спалахи народного гніву. Ототожнюючи поняття «поспільство» з «гультяйством», він з неприхованою зневагою писав у 1708 р. начальнику Посольської канцелярії Головкіну, що «гультяйство» й «поспольство» хотять «чесних і багатих» знищити і пожитки їх пограбувати [1]. А «чесні і багаті», з благословіння свого гетьмана, продовжували прибирати до рук землю — «займали», випрохували, купували, відбирали її силою у слабших сусідів. Захопивши великі угіддя, вони йшли на все, щоб прикріпити до них «тяглих людей», перетворити їх на своїх підданих [2].

Вірші Климентія мають неоціненне значення для кращого розуміння цього безжалісного, давно минулого відрізку української історії, наповнюють його для нас живою кров'ю [3]. Читаючи твори, написані очевидцем, ми бачимо, як «чловѣкъ чловека ра(д) бы в(ъ) єдинъ часъ з(ъ)губыт(ъ) и гды (б) мощно то мо(г)лъ бы жыва́го поглотитъ)» (4). У нас викликає відразу збирач мита — «люты(и) вовкъ», який в добрає у бідняка останнє, щоб не тільки панові, а й собі «шкатулу набити». Разом з Климентієм ми тавруємо орендарів, махлярів, купців, лихварів, «нечестны(х) господарѣъ», несправедливих суддів, хабарників, «немилосердних» урядовців та всіх інших, хто грабує, обдурює, «губить» простий народ. Як і Климентій, ми співчуваємо «голышамъ», «сиротамъ-побѣдашамъ», наймитам-бурлакам, «бездымъ», «нищетны(м)» — численному убогому люду.

Окремі твори Климентія на соціально-побутові теми сприймаються як стогін людини, що страждає від несправедливості. Проте вірячи в «божествѣ(н)не» походження земної влади, поет-черниць вимагає беззастережного підкорення їй («хто земному цну зычливость ховаетъ то(н) и о(т) нб(с)ного ласку отрымаетъ)»). Він намагається поставити себе над станами і справедливо розсудити «обѣ стороны». Звідси глибокі суперечності у його творчості: як «монах-законник» він стоїть на боці існуючого ладу, а як поет

---

[1] Див. Н. Костомаров, Мазепа и мазепинцы. Историческая монография, зич. СПб., 1885, стор. 419.

[2] Див. «Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка». Чернигов, 1908, стор. 276.

[3] «Серед літературних пам'яток феодальної України аж до кінця XVIII ст. навряд чи можна назвати ще якесь джерело такого пізнавального значення, як вірші К. Зіновієва», відзначає історик О. Компан у своїй монографії про міста України, раз у раз посилаючись на свідчення поета («Міста України в другій половині XVII ст.». Вид-во АН УРСР, К., 1963, стор. 25).

правдиво змальовує дійсність і тим самим розкриває неприваблиру суть «вста
новленого богом порядку».

Климентій відобразив з безліччю цікавих побутових подробиць ус
прошарки феодально-кріпосницької України: селян, козаків, міщан, чорн
і, звісно, духовенство, панство. Але головним героєм його віршів уперше в іс
торії давньої української книжної поезії став трудовий народ. Найбільш
увагу приділив поет ремісникам, створивши справжню, єдину в своєму род
віршову енциклопедію тогочасних ремесел та промислів. Якщо Іван Вишен
ський захищав «хлопа, кажемяка, сѣдѣлника, шевца», доводячи їх рівність
серед інших [1], то Климентій звеличив їх у численних «похвальних словах»

У рукопису Климентія не збереглося віршів, спеціально присвячених
вітчизні. Але його патріотичні висловлювання свідчать про любов до бать
ківщини. Він палко обстоює мир між народами — «вшелякими языками»
і протиставляє йому «воєнну руину»:

А гдъ про(и)де(т) за(с) индѣ вое(н)на руина:
нескоро попрáви(т)сѧ впя(т) тáѧ крайна.
І не зовсѣмъ тежъ свои(м) достáтко(м) зберет(ъ)сѧ:
бо по(д) часъ дó печива и хлѣбъ прибере(т)сѧ.
А гды гдѣ жите(л)ствуетъ поко(л) тыхоми(р)ны(и):
то(и) кра(и) на всякую ре(ч) зостае(т) обы(л)ны(и) (291).

Вірші Климентія доповнюють наші уявлення про духовний світ тодішньої освіченої людини, про її естетичні уподобання. У цьому аспекті багато дає також і його філософсько-релігійна лірика. У традиційному для духовної поезії дусі Климентій розробляє мотиви смерті, «скорби и печали», «грѣховности», «покаяніа» тощо. Подібно до Касіана Саковича чи Кирила Транквіліона-Ставровецького або безіменних поетів, які розповідали про безсилість перед невблаганною смертю багача з його «шкатулами, золотом нафасова(н)ными», і земних царів з їх безмежною владою, Климентій перераховує всіх, кого стинає смертна коса,— від посполитого люду до королів і гетьманів.

Та найцікавіша проблема, яка постає при ознайомленні з філософсько-релігійними творами Климентія, це — поет і бог. Як чернець-священнослужитель, Климентій мусив щоденно обертатися в колі церковних догм, що не могло не позначитись на формуванні його особистості. Проте він, виходець з народу, не поривав з ним і в чернецтві — завдяки особливостям свого характеру й умовам тодішнього монастирського життя. Народне світосприймання, в тому числі і сприймання бога — багато в чому інше, ніж пропоноване церквою,— увійшло в його кров і плоть.

Постійне переплетення цих двох факторів — клерикального і народного — становить найхарактернішу рису суперечливого світогляду Климентія і простежується не тільки в його соціально-побутових творах, а й у філософсько-релігійній ліриці.

[1] Див. Іван Вишенський, Твори, Держлітвидав України, К., 1959, стор. 100.

Так, повторюючи пригадано засвоєне ним напам'ять біблійне визначення бога як «справедливого судії», Климентій стосовно до конкретних життєвих ситуацій висловлює сумнів щодо цього положення — типовий для народної оцінки бога. У вірші «Ω женахъ, ѕ дѣте(и) умираючи х)» поет, вважаючи, як і кожна віруюча людина, що смерть, як і життя, від бога, не може згодитись з жорстокістю і нерозважністю всевишнього, який відбирає матерів від новонароджених. Він гірко дорікає богові:

Ω бже тво(р)че, гожѐ(с) жалю на(м) приложаешъ,
же мте(р) о(т) дытяти и о(т) насъ о(т)бираешъ (84 зв.)

Майже особиста образа відчувається і у вірші «Ω уломны(х) люде(х), або те(ж) ѡ калѣкахъ», коли Климентій просить бога не карати нащадків за гріхи предків:

Неха(и) бы родычове самы о(т)бывали
за свои грѣхи; а не потомки стр(д)ли (176).

Ще яскравіше виявляється незадоволення поета у творах, де йдеться про явища природи. Цікаві не стільки досить наївні аргументації Климентія щодо доцільності того чи іншого явища, скільки виразний прояв вільнодумства. Іеромонах не хоче сприймати беззаперечно все, що йде від бога, а переглядає необхідність, розумність, досконалість божого витвору. Його не задовольняє, що «створи(л) бгъ вѣтръ бо(л)шъ люде(м) на пако(ст)» (5), а левів та ведмедів — «на шкоды людя(мъ) вплодылъ» (142 зв.). У чисто народному дусі він іронізує з приводу того, що бог перестарався під час творіння світу:

Хотѣлося бгови абы чи(мъ) забавляти
(жѐбы подобно зна(т) то даремно не гулять), —

внаслідок чого з'явилися на земл. гади й жаби:

\ и без тоѣи бы люди нечистоть
могли бы с пк(р)шенно из свѣтъ с\ сбы(и)ти (176).

Звичайно, бог у Климентія виступає не лише як злий, не дуже розумний, не дуже всесильний, не дуже обачний творець. Монах Климентій, «дитина свого часу», як його схарактеризував великий Каменяр[1], далеко не є богоборцем. Протест проти діянь бога, породжений гуманністю поета, завжди розбивається об покірливе «вільно богу, що хотіти, то чинити», вікамп прищеплюване народові церквою. Але важливо, що бог у Климентія — цілком земний, з багатьма притаманними людям рисами, в тому числі й вадами. З ним можна розмовляти, просити, дорікати, радитися. Климентій шанує бога насамперед як великого «труждателя» (часом невдалого — але то інша річ!), бо для нього, як і для народу,— праця є основою життя.

Таке типове для народного світогляду олюднене сприйняття бога та інших біблійних персонажів, стягнення їх, за словами Франка, з церковних

[1] Див. І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XX, К., 1956, стор. 621.

вільнодумство[1] на початку XVIII ст. все активніше проникало в літературу демократичного напряму, щоб пізніше — у другій половині XVIII ст., набрати яскравого травестійного характеру.

До розглядуваної проблеми — поет і бог — тісно прилягає питання про пізнання навколишнього світу, яке у Климентія набирає форми розуміння «дїл божих». У цьому теж є момент вільнодумства, бо ієрогліфах замилюється над такими речами, які він повинен був би сприймати з сліпою вірою.

Так, «святая святих» християнського православного ортодоксального вчення — не догмат про єдиного бога в трьох особах, який важко збагнути здоровим глуздом — саме таким, який був властивий Клименгію. Згадаймо з цього приводу зауваження Маркса: «Християнство... не може бути узгоджене з розумом, бо «світський» розум перебуває в суперечності з «релігійним» розумом,— що висловив уже Тертулліан своєю класичною формою: «verum est, quia absurdum est» («це істинне, бо абсурдне»)[2].

Климентій плутає три божественні іпостасі, точніше, розподіл функцій між ними. У вірші «Слово о сотвореніи бго(м) земли...» поет піддає сумніву таке засадне положення християнської релігії, як друге пришестя Христа. Він перераховує біблійні факти безпосереднього втручання бога в земні справи: перший — створення Адама і Єви, другий — народження Христа і життя його з людьми, а після цього логічно приходить до висновку, що майбутній прихід Христа на землю, щоб «живы(х) и ме(р)твы(х) «удит(ъ)», буде третім пришестям, а не другим, як вчить «Євангеліє». Далі сміливий Климентій відверто заявляє, що в жодній з книг, яких він багато перечитав, не порушено цього питання:

тов на памя(т) едному мнѣ взы(и)шло:
а іны(м) не вѣмъ зда(в)на то на мы(с)ль чи при(и)шло.

Однак віра перемагає розум — і Климентій закінчує свої критичні роздуми такою сентенцією:

Не мощно бо вѣмъ высотъ нб(с)ны(х) измѣрнти —
тако тан(и) бжи(х) и судебъ изслѣдити
самому создателю всѣхъ о все(м) ему вѣдно,
а намъ земны(мъ) не о всѣхъ дѣла(х) его извѣстно (с. 184, 185).

Уся збірка спостережливого і вдумливого поета напоєна зворотами: «дивная річ», «чудне діло», «дивні обичаї», «ми удивляємо». Зі всіх боків осягнути різні прояви життя, яке вражало його діалектичною складністю і плинністю:

Всяка рѣчь на свѣтѣ премѣнна бываетъ:
кажды(и) свѣтскы(и) чѣкъ и іно(к) признат(ъ) мнетъ
премѣняю(т) фо(р)тецы и ир(ж) розные муры
и вси преходя(т), яко во(з)душные вѣмъ хмуры (с. 6).

[1] Див. І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XVI, К., 1955, стор. 212.
[2] К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. I, Держполітвидав, К., 1958, стор. 94 (об.

[illegible] статьи [illegible] питань, Климентій переважно сам відповідав [illegible]

Рѣшо о судбѣхъ сжи(х) мѣ не лишкурова(т)с
за о всѣхъ намѣнены(х) реш(х) сих(х) пожо(и) да(г) (31і зв).

У [illegible] Климентія християнська церква скрізь пр[illegible]вала [illegible] проти того, що людський розум осягав суть будь-[illegible] явищ — [illegible] природничих, чи то суспільних. Найосвіченіші сучасни-[illegible]ета, [illegible] духовні особи, були самі щиро переконані у недозволеності [illegible] в «тайни божі» і застерігали від подібних спроб свою паству.

Зовсім [illegible] слушної уваги здається не те, що Климентій відмовлявся [illegible] не зрозумілі для нього речі: знаменним є активна спостережливість старовинного поета над навколишнім світом, вільнодумний подив з приводу [illegible] явищ і сумнів у непогрішимості деяких церковних «істин».

* * *

Климентій був добре обізнаний з правилами силабічного віршування, типового для [illegible] поезії того часу. У своїх віршах він прагнув їх дотримуватися, а порушення їх (різна кількість складів — «сѣмьдесѧть», «розірвала сѣмдесѧт», «нерівна каденція») пояснював тяжким душевним станом і несприятливими зовнішніми обставинами («І азъ пишущи с розныхъ мѣста(х) сѣмдесѧмыи [illegible] шестого мѣсца на тое не маломъ» (195 зв.). І справді, з 290 строф, які поет замислив як 13-складники, лише 75 строго витримані в цьому розмірі. Є у нього і 11-, 12-, 14- [illegible] 16- та 18-складові вірші, теж не завжди точні. Римування парне, різко переважає жіноча рима — 2770 пар (усього в [illegible] 3055 пар віршових рядків). Найчастіше це — дієслівні рими. Трапляються і неточні: *[illegible]ѧ(т) — крестѧнин(а); знаѣлъ — л(ю)бѧнинъ*.

Тропеїв (figures of speech) у віршах Климентія небагато (1,2%). Їх [illegible] вживає, послов[illegible]ючи [illegible] про дружбу, незадоволення, захоплення [illegible] ворогів, [illegible] одиноких.

Жанрова природа творів Климентія досить різноманітна — тут знайдемо елементи (з притаманному розумінню цього жанру), елегію, моралізуючі [illegible] вірші, [illegible] псалми, молитву, [illegible] пісню, «нищенські» вірші, а також [illegible] зразки акровірша і мезовірша. Своєрідно відбита у нього віршована [illegible] елегійна [illegible]. Проте у Климентія нема жодного панегірика на честь [illegible] князя: усе його «похвальні вірші» прославляють тільки звичайних [illegible] трударів за їх працю.

Відомий рукопис [illegible] зараховує 321 аркуш in 4°. Написаний на папері,

Докладніше про метрику, ритміку, риму, синтаксичну [illegible] мовну специфіку творів Климентія Зінов'ю у зазначеній праці В. П. Колосової, [illegible] с. 168 – 206.

чорним чорнилом. Початки заголовків і деякі приписки на полях виконано коричневим чорнилом. Письмо Климентія — типове для другої половини XVII — початку XVIII ст., що виробилося під впливом київської школи так званого нового (латинського) письма [1]. У пам'ятці втрачено три перші аркуші, 25 аркушів у кількох місцях посередині і закінчення.

Фактично рукопис складається з трьох частин. Перша (197 аркушів) — це книга, яку Климентій сам старанно підготував для читачів. Вірші переписані начисто, згруповані тематично в десять розділів (до одинадцятого ввійшли різнорідні вірші — «поєдинковые»). Завершується книга традиційними зверненнями до читачів з проханням прихильно зустріти книгу.

Друга частина (аркуші 200—269) — це «Приповѣсти або тѣж присловіа посполитые» [2]. На початку їх Климентій знову звертається до читача з проханням дописувати прислів'я за алфавітом: «На кую лѣтєру вспомнѣтє, кто(и) припису(и)тє». Для цього в кінці групи прислів'їв на певну літеру він залишав порожнє місце, іноді навіть по кілька аркушів. На арк. 262—269 подана «Наука ѡсобнаѧ з ты(х) же приповѣсти(и) ѕдѣ людѕ(мъ) младымъ положєн(н)на єстъ» — збірничок «приповісток» повчального змісту, розташованих довільно, без дотримання алфавіту. На звороті 269 аркуша читаємо перелік назв дерев — «Рахуба дрєва(м) розны(мъ) якъ на всєлє(н)ноі много обрѣтаѥ(т)ся».

Третя частина (аркуші 270 — 321 зв.) — це 77 віршів, створених поетом, очевидно, пізніше і занесених до збірки в міру появи їх. Спершу поет хотів, щоб його співбрати-«вѣршописцы» додавали до книги свої вірші, «жєбы то нє было сѣи(и) книзѣ докончє(и)а: // до самóго зѣ(м)ного свѣту іскє(н)чѣ́н(ъ)а», але потім закреслив ці рядки і почав знову записувати до збірки власні твори. Вони не згруповані в окремі розділи, написані недбало, з численними поправками і вставками.

У рукопису є пізніші дописування, зроблені рукою не Климентія, зокрема після кожної групи «приповістей» на відповідну літеру, на бічних, нижніх, рідше — на верхніх полях. Є в рукопису сліди опрацювання тексту П. Кулішем — помітки і підкреслення, зроблені олівцем.

Нині рукопис зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР під шифром VIII. 73.

Уважне вивчення віршів Климентія дозволяє датувати рукопис період між 1700 і 1709 рр., причому біля двох років пішло у Климентія на укладання книги («І хочъ мала кни(ж)ка, рокъ два ко(н)позаля(мъ)»).

---

[1] Див. И. Каманин, Главные моменты в истории развития южнорусского письма в XV—XVIII в. — «Палеографический изборник. Материалы по истории южнорусского письма в XV—XVIII в., изданные Киевской комиссией для разбора древних актов». К., 1889, стор. 14—15.

[2] Уперше частина народних афоризмів, зібраних Климентієм, була опублікована М. Номисом з позначкою «Кл[иментій]». — Див. «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других», СПб., 1864. Проте Номис переплутав видання О. В. Марковича і подав приповісті Климентія з позначкою «Ст[арий] Зб[ірник]».

книжок середньої руки, що виходили то ще з книги, були твори, написані поетичним стилем.

К. черпає користувався традиційною для кінця XVII — початку XVIII ст. традиційною системою української літературної мови. Відмінності лише деякі особливості його правопису.

Письменник вживає перед ж, ш ъ; ь трапляється тільки в словах *онъ, онъ* (*онъ-то, онъ-сь*) і кількох інших.

У тексті вживаються такі надрядкові літери: **в, і, д, и, ж, з, к, л, м, н, р, с, т, ч, х, ъ,** а також лігатура **ст.**

Для позначення пом'якшеності попереднього приголосного перед о автор використовує літеру і: *имѣлъ ю(с)по[л]* (52), *не поче* (82), *маломѣлъ* (135 зв.), *поѣ* (23 зв.), *пѣзнѣ* (241 зв.), *снѣжк* (203 зв., 206 зв.) (однак пор.: *Хо (ст)* – 281 зв., 214 зв.).

Перед голосними Климентій вживає або і, або ѣ: *пріѣзно, пріѣю* (134), *ѵз(с)тѣжкихъ* (138 зв.), *рикоѣ ния(з)* (134), *ѳнѣнїа* (72 зв.), *братіе* (80), *ѧзыкѣ* (41 зв.), *писаніе(мъ)* (43 зв.), *ерѣе* (210 зв.), *зѣ ѣа* (206), *зне ощнѣетъ* (240 зв.).

Літера ѡ вистуає переважно на початку слова і в прийменнику: *ѡхаѧне(н)* (62), *ѡгнѣнни(х)* (129 зв.), *ѡсобно* (142 зв.), *ѡстро(ж)но* (154 зв.), *ѡчѣ(и)* (174), *ѡ змѣ(р)ающихъ мразомъ* (15), *ѡ козакахъ* (37), *ѡ бгомѣ(р)жкихъ ѡба(х) шепотнйцахъ* (79 зв.).

Проривний звук г автор передає частіше через г або рідше архаїчно, буквосполученням кг. Іноді вживає латинське g *гоы* (27, 36 зв., 62, 63 зв і г д.), *нѣгдѣ* (24 зв., 35), *гарло* (34), *грѣхи* (47), *гнѣтъ* (114 зв.), *полкаг вѣвши* (115), *интролѣгато(р)* (129 зв.), *гисара(мъ)* (134 зв.), *гонтарйкъ* (134 зв.), *грóко* (28), *ѡ гнѣтарѣхъ, що конты робятъ, ко(н)тар в. гнѣти* (278 зв.), *гра(ѧ)тами* 114 зв.), *коы* (64 зв., 113 зв.), *ко(с)* (48), *до(ст)* (45).

Часто на місці з на початку слова вживається латинське z. *зємѧ* (16), *глїа* (15).

Величезна кількість вихідних літературного письма дає багатий матеріал для історії фонетичної будови української мови. Відзначимо характерніші фонетичні риси цієї пам'ятки.

Етимологічне о в закритому складі або зберігається *розны(х)* (134), *сѣдлярювъ* (138), *жоны(ны)* (138 зв.), *с(з)* (14, зь.), *положилъ* (243 зв.), *собироѣ* (276 зв.), *сѣдлара* (21), *гонцы* (25), *вѣрнооѣ* (145 зв.), *хóзѣ* (146), *по(о)ѣрѣзанїе* (11 зв.), *шпадя(т)* (141), або замість нього ь і в закритому складі вистуає у: *ѡ(о)тцы* (51 зв.), *ѡ(о)трекаютсѧ, пи(о)кровляютъ* (66), *ѡ(о)крадйтъ* (84), *ѡ(о)маняти* (174 зв.), *пустѣ* (253), *на лѣчени(ѧ)* (252 зв.), *кишлкомъ* (227), *вмѣ* (206 зв.); у дописаних пізніше: *рюмя* (236 зь.), *пос* (238), *зрѣлъ* (224 зь.).

Є випадки, коли у під наголосом вистуає на місці давнього е, що пізніх та й перетворився в о: *жиндзы* (250).

857960

На місці етимологічного **е**, що перейшло в **і** в новозакритому складі, виступає **ѣ**: *вѣк(ъ)* (67 зв.), *мѣдны(х)* (119), *камѣн(ъ)я* (116 зв.), *ремѣни(х)* (116), *пѣчь* (209), хоч зустрічаються випадки, коли такого переходу немає: *ре(ч)* (24 зв.), *кам(н)* (6). **ѣ** виступає також на місці старого **ѣ**: *обло(м)* (1[illegible] зв.), *рыдѣлие* (112 зв.), *хлѣбъ, цѣлу* (212 зв.), *бѣду* (213), *жонѣ(с)* (211), *обѣти, помѣрно* (19), *вѣтръ, ωвѣтрѣ* (5), *сѣна* (45 зв.), *рѣкахъ* (78 зв.), *[illegible]хѣ* (7 зв.), *одровѣ, в Литвѣ* (20), *по правоѣ* (28).

Один раз у дописаній пізніше приповістці зафіксовано дифтонгічну передачу **ѣ** у слові *дѣ͡ѣдъ* (210 зв.).

Дуже часто на місці ненаголошеного **ѣ** виступає **е**: *кушнєра́х* (133), *ре[illegible]ника(в)* (133 зв.), *гребе(н)цѣ, гребе(н)ники* (138), ***резник, резнику́***, *ре(з)ника́ми* (118), *навет(ъ)* (187 зв.), *розе(д)ра́но* (236), ***поесй*** (211 зв.), *выпре[illegible]ша(ѣ)ѧ* (268), *колесниках*ъ (280), хоч є й *колѣсниковъ* (280 зв.).

Дуже поширене поплутання традиційних **ы** та **и** як свідчення того, що літеру **ы** на той час читали як передньо-середнє українське **и**: *крывымъ* (218 зв.), *зымою* (227 зв.), *умыра́т(ъ)* (286), *вымыва́ти* (279 зв.), *птыца* (156), *чипы* (148), *кухмі́стра(х), кухмы́стра* (138), *высокоповажные* (138), *хорошые* (130 зв.), *хитрецъ* (128 зв.), *виноград* (121 зв.), *подыпе(н)є* (98), *родычи* (92 зв.), *зерѣныма* (91 зв.), *прыя́гъ* (91), *вѣрыти* (90 зв.), *по(д)еыгъ* (53), *жы[illegible]во(т)* (48 зв.), *гы́бытъ* (56).

Відбито чергування **е** з **о** після шиплячих перед здавна твердим приголосним: *охочого* (235 зв.), *нічого* (174) *нічога(т)* (207 зв.), *жона́, жону* (47 зв., 82, 90 зв., 91 і т. д.), *чоловѣка* (203 зв.).

Зафіксовано чергування **а** з етимологічним ненаголошеним **о** перед складом з **а**: *гарячє* (175), *гарячого* (217), *гаряча(и)* (243 зв.), *калач* (219 зв.), *калачемъ* (248, 174), *кала́чникахъ* (126 зв.), *гара(з)дъ* (224). Проте у слові *богаты(х)* і похідних, які дуже часто трапляються на сторінках рукопису, віршах жодного разу не зафіксовано якого чергування, лише приповістки один раз: *багато* (263).

Широко відбито явище чергування **у—в**: *в [illegible]ани* (2[illegible]) *[illegible]мец[illegible]* (205), *глаголы(т) чуже(ъ)* (214 зв.), *и вино* (19 зв.), *ед ([illegible]ть очех, [illegible]ства* (99), *по удо(ъ)ствѣ* (97 зв.), *із(ъ) уми* (78), *на [illegible]мѣ* (205), *2[illegible]4 зв., [illegible]ѣ, на [illegible]мѣ* (216 зв.), *ускочив у єрєку* (248), *у єрєку вскочив* (249 зв.).

У дописаних приповістках зрідка зустрічаються слова з протетичним **і(и)** в початку перед сонорним: *и(м)ѣють* (214), *іра́ї* (267), *і[illegible]не(т)* (220), *изнивъ* (221 зв.).

Засвідчене сполучення **ры**, відповідно до староруського **ръ**, у відкритому складі: *трыва́ у* (143 зв.), *єрымитъ* (262 зв.).

Для рукопису Климентія характерною є така українська живомовна риса, як зміна **л** на **в** у словах із давнім **ъл, ьл**: *вовки* (243 зв.), *вовку* (112), *по(в)зи* (224 зв.), *ковбасцѣ* (214), *по(в)тора́* (240) *повтова* (235), *обѣ[illegible]ь* (249), *мовчи(т)* (246), *мовчанка* (227 зв.), *помовчи* (267), *вовкомъ* (67), *вовчіе* (249),

а́ѥнє (206), *вовкъ* (216 зв.), *в човнѣ* (205), *шовкова́* (252 зв.), *товкачъ* (217 зв.) та ін., у дієсловах минулого часу чоловічого роду в 3 й особі одн.: *при(л)ѣхавъ* (237 зв.), *пустивъ* (238), *хотѣвъ* (251 зв.), *хвативъ* (252), *провидѣвъ* (28), *ѹмѣвъ* (32 зв.), *говорив, плака(в)* (208) і багато інших. Цікаво, що у віршах паралельно вживаються форми з **л** і **в**. Пор.: *во(л)къ* (19), *удо́лжъ* (161), *з(ъ)шо́лно* (32), *вдавíлъсѧ*, *вєсє ш(л)сѧ* (16 зв.), а в приповістках переважають форми з **в** — прояв розмовної практики народу.

Письменник часто диспалаталізує **р**, навіть перед голосними **а, о, у**: *ратúнку* (163 зв.), *ратова́ти* (50 зв.), *рату(и)* (277 зв.), *господара́* (202), *гра́ѧ* (207), *дѣраво(г)[о]* (209 зв.), *кру(ч)ка* (233) *бураки* (233 зв., 249), *ич(с)тира́* (260, 167 зв.), *золотара(м)* (134 зв.), *мо́ру сѧ равня́ти* (298 зв.), *нозґрами* (24 зв.). Значно рідше зустрічається м'яке **р** у цій позиції: *ин(с)тырямъ* (29 зв., 30), *поря́дку, дрюкую(т)* (121); в останньому слові, може, й помилково, бо на цьому ж аркуші кілька разів воно вживається у формі *друкую(т)*.

У рукопису відбито також ствердіння шиплячих: *пожыт̏ѣчна, зажывати* (38 зв.) *хоро́шоє, ничо́го* (45 зв.), *дє(р)жа́щы(х), корми́щыхъ* (88 зв.), *з(ъ) мы(н)ку* (91 зв.), *выро(с)шы* (104), *щиро(ст), вѣршы* (132), *мужы́чє* (26).

Цікаві різні асимілятивні і дисимілятивні явища, зафіксовані в пам'ятці: *козба́* (276 зв.), *про(з)бою* (17), *ща(с)ливости* (100), *нєщастѧ* (143 зв.), *ща(ст)ѧ* (141), *вы(ш)шє* (204 зв.), *жнщаютъ* (138), *щезаю(т)* (318 зв.), *до(ж)чь* (276, 209 зв., 250 зв.), *ро(ш)чину* (235), *з дымомъ и щидомъ* (216), *нѣ щымъ* (317), *ищезаєтъ* (276 зв.), *тихорѣ* (147 зв.), *музчина* (277), *на́счо* (63), *на(и)доро́жищю* (46) та ін.

У рукопису переважає тверде **ц** — характерна риса сучасних північних говорів української мови: *з(ъ) сє(р)ца* (28), *обѣца́ти* (32, 36), *тво(р)цы* (42), *ошука́нцах, пога́нца(х)* (42 зв.), *злочи(н)цамъ, забо(и)ца(мъ)* (45), *тєлица, молодица* (46), *птыца* (156), *сѧ залецáю, патєри́цы* (46), *кадѣницы* (47), *чє(р)ницѣ* (70), *го́лубя́* (221), *обцалики, дра(т)ни́цы* (114 зв.), *працуе(т)* (126). Проте зрідка трапляється і м'яке **ц**: *стрыхолцѣ, ко(н)цѣ* (114 зв.).

Передаючи в основному етимологічне написання груп приголосних у словах тип *чє(ст)ны(х), тяже(ст)но* (154), *ср(о)ца* (29 зв.), *жлѣ(и)нищство* (125 зв.), пам'ятка все ж фіксує і характерне для живої української мови спрощення в групах приголосних: *сонца* (237 зв.), *ремєсни́к* (276 зв.), *щасливому* (257 зв.), *нозно* (251), *познѧ* (241).

Іменники середнього роду на **-я** (з давньоруських на **-ие,-ье**) писемник передає і в традиційному написанні, і з закінченням **-ѧ**, або **-ъѧ**: *подывє(н)є, бра(н)є* (98), *здоро́в(ъ)є* (86), *начи(н)є* (114 зв.), *начи(н)нє* (132 зв.), *потка(н)є* (255), але *безоѣл(ъ)ѧ* (68 зв.), *моло(т)ѧ* (285), *на ро(с)пу(с)ка(н)ѧ* (115), *ща(ст)ѧ* (37 зв.), *збожа* (139 зв.), *зѣлѧ* (239), *клы(н)ѧ* (125 зв.).

Окремі фонетичні явища, зафіксовані в рукописі (континуанти етимологічних **о, е**, старого **ѣ** в ненаголошеній позиції, деякі особливості

консонантизму — твердість звука р, диспалаталізація ц), зближують мову Климентія з мовою сучасних північних говорів.

Рукопис Климентія може бути цікавим і для дослідника історичної морфології української мови. Вкажемо, зокрема, на закінчення давального відмінка однини в іменниках чоловічого роду другої відміни. Поряд з традиційним закінченням **-у, -ю** поширене закінчення **-ови, -еви, -овъ, -евъ**: *вѣтрови* (127 зв.), *шевцу* (115), *бѣсови* (42), *попови* (99), *гостеви* (87 зв.), *господарєвъ* (116, 145), *кишиневъ, ша(л)вѣревъ* (133), *медвéдевъ* (142), *втѣкачевъ* (155), *товировъ* (242 зв.), *всевидиевъ* (104 зв.), *богачевъ* (260).

Засвідчене закінчення **-ѣ** у давальному і місцевому відмінках однини іменників **першої відміни м'якої і мішаної груп**: *на бинѣ* (113), *в ночѣ* (111 зв.), *о дщерѣ* (92 зв.), *в клѣтѣ* (177 зв.), *по хвылѣ* (192); у називному і знахідному відмінках множини іменників чоловічого роду другої відміни м'якої і мішаної груп: *гостѣ* (87 зв.), *кли(н)цѣ, стырачѣ, стрыльцѣ, натягачѣ, ко(н)цѣ* (114 зв.), *колодязѣ* (124), *штыхарѣ, золотарѣ* (117), *комарѣ, мотылѣ, ѣжѣ, тру(т)нѣ, ше(р)шнѣ, слѣпнѣ* (176 зв.), *кораблѣ* (285 зв.), *же(н)цѣ* (277 зв.), *ко(р)цѣ* (278 зв.), *обручѣ* (111 зв.), *ткачѣ* (110 зв.).

Іменник із словами *двѣ, ѡбѣ, три* вжитий у формі двоїни: *в головѣ* (234 зв.), *ѡбѣ ѡцѣ* (234), *три недѣлѣ* (206), *ѡбѣ странѣ* (127 зв.), *двѣ жонѣ* (90 зв.), але є й *обѣ болѣзни* (52).

В орудному відмінку іменників середнього роду на **-я** поряд із закінченням **-емъ** поширене **-амъ, -ямъ**: *прабылямъ* (114 зв.), *нача(н)ям* (132 зв.), *корѣн(ъ)я(м)* (267), *с корѣня(м)* (245 зв.), *нѣща(ст)ямъ* (32).

Трапляються закінчення **-ои** в родовому відмінку прикметників жіночого роду однини: *бѣз(ъ)пра(в)ноі бѣ(з)смѣ(р)тноі зѣ(м).лѣ* (202), *сыроі лева́шы, з (с)тароі лазѣ(н)ки* (240), *доброі муки* (212 зв., 234 зв.); закінчення **-ін** в називному відмінку множини прикметників: *на добріі жо(р)на* (234 зв.), *старе́цкіі сы́нки* (170), *старе́цкіі цехи* (127), *пѣ(р)стенѣ зла́тіи, потре́бы цѣ(р)ко́вніи* (46 зв.).

Представлені закінчення **-мо** у формах теперішнього і простого майбутнього часу та в наказовій формі: *пождемо́* (240 зв.), *дождемо́* (211), *нѣ лѣнѣмосѧ* (288 зв.), *спѣшѣмо* (152 зв.).

Інфінітив дієслів після голосного основи має суфікс **-т(ъ) і -ти**: *обѣца́ти, о(т)дава́ти* (32), *зароби́ти, нагороди́ти* (59), *частова́ти, погиба́ти* (94), *чини́т(ъ), изгубит(ъ)* (108 зв.), *поряди́ти, пошити* (110 зв.), *вымина́т(ъ), набрат(ъ)* (281 зв.).

Зворотна частка **сѧ** виступає відносно відповідного дієслова і в препозиції і в постпозиції: *сѧ зволи(т)* (79 зв.), *обхо́дитисѧ* (81 зв.), *прилучае(т)сѧ* (82 зв.), *сѧ ко(н)чи́ти* (97 зв.), *сѧ зна(и)дуетъ* (114), *досто(т)рѣтисѧ* (119), *вроди(т)сѧ* (122), *наклопота(т)сѧ* (152 зв.), *учитисѧ* (127), проте переважає постпозитивна позиція.

У рукопису зафіксований величезний матеріал для вивчення історії

українською мовою. Так, широко представлені суфіксальні і префіксальні іменники, *...тість* (227 зв.), *...ощ(і)* (152), *...ство(л)*, *...ство(л)* (2...), *...ство* (252), *...ота* (244), *...ня(ти)* (274), *не(р)...ки* (2... зв.), *...ство*, *...ство* (124), *...ги* (110 зв.), *...ри(ти)* (220 зв.), *...ячки* (219), *...ство* (223), *кры(м)ка*, *...ка*, *...ря(н)ка* (141), *...ство*, *...ня(ти)* (2...) і багато ін. Вражає також величезна кількість іменникових утворень на означення процесів виробництва, назв професій: *...ха(р)...* (109 зв.), *...ча(р)ство* (111), *...ство* (111 зв.), *музыцтво* (113 зв.), *...ство*, *...ство(р)ство* (111), *мѣрочництво* (115 зв.), *олѣ(и)ництва* (123 зв.), *...ка(р)ство* (130 зв.), *в садовничихъ* (284), *в каменносѣчицахъ* (280), *...ка(кінка* (282), *папѣ(р)никовъ* (279 зв.), *...ники* (152), *швецъ* (234 зв.), *...ха*, *...ка* (110 зв.).

У віршах трапляються також складні іменники: *одънословъ* (253), *свинчасъ* (258 зв.), *повслова* (235), *сѣножити* (276), *ма(р)нотравцею* (169), *о винохирахъ* (122), *пивова(р)* (140).

Рукопис відбиває велику кількість утворень із суфіксами на означення згрубілості або здрібнілості: *дѣдыща* (166), *конища*, *теля(т)ко* (223), *паненята* (277 зв.), *фрука(л)це* (235), *язычку*, *кашки* (237 зв.), *в кошелику* (241 зв.), *лазе(н)ки* (240), *рогатинки* (241 зв.), *з грошыкомъ* (243), *словечка* (259 зв.), *осудови(с)ка* (98).

Широко представлене явище субстантивації: *не би(и) старого, ...* *не бере(т) чужого* (264 зв.), *охочого не вняти* (235), *щасливому сы(р) на колодѣ* (257 зв.), *що в трезво(г)[о] на вѣ, то в пяно(г)[о] на язы* (257), *посла(в)ши оу(р)ного а за нымъ другого* (237).

Найбільше прикладів субстантивації прикметників дає збірка приповістей. Субстантивований прикметник там найчастіше стоїть у чоловічому роді, бо ознака виражається безвідносно до реальної статі особи[1].

Багато в рукописі представлено словотворчих засобів прикметників: *жи́тны(и)* (70 зв.), *щодє(н)ны(х) тру(д)ника(в)* (121 зв.), *смаковіты потра́вы* (126), *овча(р)кіе сопѣлки* (131), *...чомизомъ* (224), *неписмѣнныхъ* (67 зв.), *просяни(и) овсяни(и) хлѣб* (199), *горѣлчаны(и)* (66), *безвє(д)но врємА* (158 зв.) та ін.

Із займенникових утворень привертає увагу вживання слова *жадны(и)* у значенні «кожний»: *жадни птакы* (215), *жадной собацѣ по кѣбасицѣ* (214).

Дослідник знайде в рукописі величезний матеріал з історії дієслівного словотвору, зокрема на префіксальний, суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи творення дієслів: *перешиѣ* (277), *побѣгли* (234), *золоты збере(т)*, *заде(р)житъ*, *зачязати* (272), *...ѣ(р)нывъ*, *сѣлчивъ* (234 зв.) *зои(т)сА*, *зои(т)сА* (241), *ша(л)вѣрдетъ* (168 зв.), *...ліетъ* (63), *знемощнѣетъ* (141) та ін. Багато дієприслівників на *-чи*, *-ши*: *...лочи*, *ночуючи*

---

[1] Див. про це детальніше у кн.: С. П. Самійленко. Нариси з історичної морфології української мови, ч. І, «Радянська школа», К., 1964, стор. 51.

(218), *[illegible]* (220), *тодчи* (220 зв.), *говорчи* (221), *да(в)ши, подякопаши* (224), *[illegible]* (225), *мѣвши* (225 зв.), *тетячи* (277 зв.), *і чучи* (232 зв.), *же мовя* (242 зв.) та ін.

У рукописі представлений цікавий матеріал на утворення прислівників або адвербіалізованих форм та словосполучень: *беззако(р)ко* (40 зв.), *в(ъ)ѡ сей* (235), *вѣвекъ* (271 зв.), *частокро(т)но* (98), *бе(з)роботно* (41), *наки часто*, *накитьчасто* (220), *ничково* (233), *надолго* (232 зв.), *пе(р)шь* (234), *с ранка(д)нюю* (235), *рачки* (241), *сырено, масляно* (245), *груз(ъ)ко, ка(л)но* (247 зв.), *рыбно юшно* (250), *пѣшы* (261), *надогадъ* (264 зв.), *вчетве(р)тое* (97 зв.), *до часа* (290), *якитъ* (73 зв.), *по старому* (80 зв.), *вдесятеро* (122), *по можко(в)ски(и)* (123 зв.), *наздономъ* (144 зв.), *часо(м)* (180 зв.).

Зафіксовано Климентієм і інші частини мови, зокрема вигуки: *ой жаль* (236 зв.), *о щобъ ти упѣвса* (236 зв.), *цур мѣне* (254 зв.), *не кажы ѡхъ, кажи* *ойцъ* (267), *ба* (245 зв.); сполучники: *ниже* (118 зв. і ін.), *чи* (119), *або* (287), *чимъ* (250, 250 зв., 251 зв., 252 зв.), частки: *бы* (160), *абы* (200, 200 зв.), *ажъ* (200 зв.) і т. ін.

Рукопис дає прекрасний матеріал для вивчення історії українського синтаксису. Тут можна натрапити на старі конструкції, наприклад, родового межі: *язикъ Киева доходить* (258 зв.), орудного місця на означення шляху, яким проходить рух: *не пе(р)ве окно(м) с хаты птѣкáти* (227 зв.), конструкції з приймеником **по** та формою місцевого відмінка на означення події, після якої щось відбувається: *по сме(р)техъ попо(в)* (272) і т. п., багато інверсивних зворотів: *і в сва(т) вечо(р) не я(т)са рыба рождественски(и)* (146 зв.); *една(к) к готово(и) оли(н) лѣпшь плати колооѣ* (169), *і в(ъ) велики(и) роботу пра(з)дник оставляютъ* (121 зв.); *і до сы(х) бо-ма(з)ства часъ не скоренчютъ* (117 зв.); *по озѣ не лите(п), шкиры з вола* (237 зв.), *...о позычаючыхъ, и з(ъ) о(т)даючыхъ на сроки о цѣкающихъ* (31 зв.).

Привертають увагу конструкції складних речень — сурядних і підрядних, сполучників і сполучних слів, за допомогою яких з'єднуються прост. речення, наприклад: *и слышно чини(т) по(и), хто) кли(ч) затына́е(т)* (145); *макогóны, що к,ха(р)ки мáлъ мни(т), брáли(т) по(и) свѣте(и) за-бавляютъ, верет.ена що жо(н)ки ни(т)ки выпрядáю(т)* (151), *о зброе бѣ-ны(мъ).люде(м) ибоги(мъ) на свѣтѣ: же не могутъ скоте(ч)но(и) ра-сти имѣти* (54) і т. д.

Винятковий інтерес для дослідника історичного синтаксису становить збірка народних афоризмів, зібрана Климентієм, у яких зафіксовано синтаксичні конструкції розмовної мови народу.

Слід підкреслити, що більшість фонетичних, морфологічних, словотворчих, синтаксичних явищ, відбитих у пам'ятці, збігається з літературно-національною нормою української мови.

У своїх віршах Климентій широко відобразив Україну кінця XVII — початку XVIII ст. з її соціально-економічними контрастами та етнографічно-

побутовими особливостями. Давня українська поезія та й художня література загалом ще не знали тоді такої широти тематики. Величезне коло питань, які зачіпає Климентій, позначилося на розширенні словесно-художніх засобів вірша, зокрема лексики і фразеології [1].

Багатство лексико-фразеологічного матеріалу нашої пам'ятки можна висвітлити тільки в ряді статей чи спеціальному великому дослідженні. Ми спинимося лише на загальній характеристиці лексики та фразеології рукопису.

Передусім привертає до себе увагу цикл віршів про ремісників. У пам'ятці таких творів кілька десятків [2].

Отже, лексикон Климентія поширений передусім за рахунок назв професій: *ѡ шевцáх* (161); *ѡ мелникахъ, або тє(ж) о мѣрóчнико(х)* (116 зв.); *ѡ тéсля(х)* (112 зв.); *ѡ шаповáла(х) и о коновáлахъ* (111 зв.), *ѡ бондаряхъ* (111); *ѡ ткачáхъ* (110); *ѡ ѡгѣиникахъ* (125 зв.); *ѡ токаряхъ* (130 зв.); *ѡ колесникáхъ* (280); *ѡ котлярáхъ* (278 зв.) і т. ін. Крім назв професій, тут широко представлена лексика на означення предметів виробництва. Наприклад, продукція римарів: *хомуты, узды* (275), *шоры, шлéи, бычѣ, постолы, ро(н)зыки, ка(н)тарѣ, поясы до ку(л)бакъ, пута ремѣнные, триноги, нага(и)ки або тєжъ ка(н)чуки* (275 зв.); котлярів: *казаны, трубы, ко(р)цѣ, лѣ(и)ки, притрубники, лєнбыки, мѣднѣ ква(р)ты, ка(н)дѣ(и)ки* (278 зв.); токарів: *ло(ж)ки, оздобные тарѣлки, ящѣ, слупы, балáсы, лыхтарѣ, кубки на жє(р)товни(к), гробнúцы, солнúцы* (130 зв.), *тє(р)тки, що перецъ тр(т), макогоны, що мáкъ мну(т), брáзка(л)ца що обтє(и) забавляютъ, вєретєна що жо(н)кú ни(т)кú выпрядáю(т), кача(л)кú, що жо(н)кú хусты качáютъ, овча(р)скіє сопѣлки, козацкіє стрѣлки* (131); шаговалів: *рукавицы, лямцы, опанчú, кецу, панчохи* (112) і т. п.

При читанні деяких віршів створюється враження, ніби письменник сам працював або жив серед ремісників, про яких пише. Часто в них йде мова не тільки про продукцію ремісників, а й скрупульозно відтворюється процес виробництва. Тому значну частину виробничо-професійної лексики Климентія становлять назви знарядь виробництва. У кравців, скажімо, це *пра(с), ножицы, напе(р)стокъ, шпи(л)ка* (132 зв.); у теслів *шилчи, тыбл(ь)* (113). Особливо детально поет описує шевське виробництво, подаючи при цьому величезний список назв шевських інструментів та інших знарядь виробництва: *копыла, правыла, др(т)нáцы, спрéнцы, ло(и)никú, цвáшки, смо(л)ники, нáру(ч)ки, кра(в)нúцы, стырачѣ, моло(т)кú, ва(н)ситаки, тóпки, клєáчки, обцалúкú, смолу, воскъ, выскы, клє(пки)жи, писáчки*

---

[1] Про залежність мови письменника від предмета зображення, індивідуальності знання письменником живої народної мови див у кн.: П. Клепикова, Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII в., К., 1889, стор. 53—54.

[2] У вірші «О разных(х) всяких) ремесникахъ и о тѣхъ(г)ныхъ) рукодѣля(х) ихъ» Климентій називає 72 професії, більшість яких він описує в окремих творах. Крім того, Климентій оспівує ще чимало ремесел і промислів, не перелічених у цьому вірші.

(114 зв. та ін. Професійних фразеологізмів чимало у всіх віршах про ремісників. *взра(ти) воскъ, закладаетъ в гнѣздо* (126 зв.) — у вірші про воскобійників, *... стали и ганяти* (127 зв.) — про перевізників; *воза(мъ) глабчас-тих(къ), возо(къ) драбы(н)часты(мъ)* (280 зв.) — про колісників; *лямцы ... бабки* (112) — про шаповалів і коновалів; *точа(т) балясы* (130 зв.) — про токарів. Климентій вживає ці словосполучення ще у прямому значенні. З часом велика кількість їх стала фразеологічними виразами [1]. Таким чином, вірші Климентія є свідченням того, що ремісничa лексика і фразеологія XVII—XVIII ст. мала величезний вплив на формування слів і понять мови пізніших часів. Використовуючи професійну лексику різних категорій, Климентій розширював «можливості лексичного і фразеологічного складу мови художньої літератури» [2].

Рукопис Климентія є важливим джерелом вивчення специфічно-побутової лексики. У ньому знайшли відбиття назви одягу, домашніх речей, продуктів споживання, господарських речей та приміщень: *кошу(л)* (110 зв.), *рукавицы, опанчý, кéпцу, панчóхи* (112), *лáва, колыска* (102), *тарéлка, ложка* (153), *убрýсы, кварты, казана* (153 зв.), *цебе(р)* (270), *мясо, сáла* (148), *солянúны* (147 зв.), *мв(д)* (140), *сóло(д), пивó* (139), *борошно* (139 зв.), *хлéбы пшени(ч)ные* (37 зв.), *хлéбъ, ха(р)чъ* (87 зв.), *стравы* (87), *горéлки, винá* (65), *горéлчаны(и) трýно(к)* (83 зв.), *олé(и)* (125 зв.); *нари(т)ники, шлеи, ужница* (274 зв.), *оборотъ, вожкú, цуги* (274 зв.), *клéтъ, інбиръ, комóры* (321), *лолы, пивнúцы, ста(и)нъ* (321 зв.).

Дослідник знайде тут багато назв на означення спорідненості і свояцтва. *жонá* (32 зв.), *муж* (90), *родытеле(и), о(т)цá, мтв(р)* (47 зв.), *родúтв(л)ку* (84 зв.), *дéдахъ, баба(х)* (97 зв.), *дéтв(и)* (103 зв.), *до(ч)ку, кумú* (106), *дитына, мтка* (107); назв хвороб: *колúчка* (52), *кáшв(л)* (108), *глухотá, нéмотá* (107 зв.); *трясавы(ч)нам нéмощ* (314 зв.), *хоробъ бéсны(х)* (316), *нéмощи паралéжны(и), фра(н)цýзки(и)* (316).

На аркуші «Рахýба древа(м) розни(мъ) ..» письменник перелічує 69 порід дерев, переважно тих, що росли на Україні, зауваживши при цьому: «ко(л)ко знáле(м) и чувáле(м), то(л)ко и написале(мъ)» (арк. 270). Це своєрідний невеличкий словничок ботанічної номенклатури.

---

[1] Пор., наприклад, пізніше значення словосполучення *баляси точити*: «Українські прказки, прислів'я і таке інше. Спорудив М. Номис», СПб., 1864, стор 255(12969). Див. також «Російсько-український словник», т. I, «Наукова думка», К., 1968, стор 31.

[2] Див. «Курс історії української літературної мови», т. I, Вид-во АН УРСР, К., стор 126.

Є в рукописі ряд віршів, присвячених тваринному світу, у них зафіксовано значну кількість назв тварин: *мѣ(д)вѣдь, пчелы* (142 зв.), *заєцъ, ѱи, птицы* (143), *конѣ, би(д)лны* (146 зв.), *козы, козе(л), козѝ* (146), *рога́ты(и) тоѣи(р), волове, кра́вы, конѣ, лвы́* (147), *го(р)ностаи, соболѣ, лисицы, оачкй, куницы, дикіе козы, сугаки, рысѣ, пѣски, котѝ, тхорѣ* (147 зв.) і т. ін.

У вірші «Ѡ створє(н)яхъ бжіи(х) и діяьолски(х)» пост перелічує 37 зоологічних назв (176—177). Цікаві лексеми на означення явищ природи: *голощски, сло́ти, дождевны плюхо́ты* (159).

Зафіксовано в рукопису назви військових атрибутів: *во(и)сковые клє(и)но́ты, приміоты, поясы́ срѣбрные, сага(и)даки, шаблѣ, ѡ(и)стра, ку(л)ба́ки* (47), *а(р)матъ* (120); предметів церковного вжитку: *ма́тры ілн патєри́цы, сцє́птры, кадѣлницы, вѣнцы до ѡбразо́въ, коро́ны* (47), *покровцы, воздухи* (135).

Пам'ятка фіксує абстрактну лексику: *ѡ печа́ли, радости, ѡ ско(р)би, тру́дно(ст)* (56), *сму(т)комъ, весєліе, утѣха* (56 зв.), *бѣди* (60), *жалости* (95 зв.).

Емоційний і пристрасний по натурі, Климентій вживає у віршах чимало експресивної лексики: *лядащо* (98 зв.), *дрипѣжца(х), видырца(х)* (19), *плуто́въ* (40 зв.), *лгаровъ* (69), *окаянніце* (85 зв.), *глупа́че* (93 зв.).

Про органічний зв'язок поетичної мови Климентія з живою народною свідчить той факт, що в віршах його є безліч суто народних виразів, пов'язаних з побутом та виробництвом: *коти по го(р)ицахъ ника́ютъ* (148), *свѣцкимъ зда́єтсѧ то(и) чи(н) за хлѣбъ пшеничны(и)* (70 зв.), *убогіе за́вшіе обливаютъ смутко(м) сѧ премноги(мъ)* (55), *собка(т)сѧ вола́ми* (159), *бо́рщъ глушити* (514 зв.), *стуки гряки* (111 зв.), *сы́лаю пха́єтє* (93), *лыхаѧ годы́на* (85), *ки́емъ па́ры(т)* (83 зв.), *выворожатъ с калы́тки* (80), *пяному зда(ст)сѧ же и козы в золотѣ* (64), *же нє може(т) інъ бѣдны(и) гдє певно сѣдѣти: и єдного мѣца я(к) потреба нагрѣти* (60 зв.), *мусѣтъ на́ свѣтѣ такъ жи(т) я(к) наѣжи(т). І ты(м) ро́гомъ чеса́ты(с) которы(мъ) доста́нєтъ* (58 зв.), *берєзовы(мъ) пѣро(м) выписуви(т) тѧ треба* (36 зв.) і т. ін.

Мова віршів рукопису рясніє численними порівняннями, що взяті з живої народної мови: *у гно(и) я(к) ѱа́ заклята* (39), *валя́ет(ъ)сѧ якъ свинія в болотѣ* (64), *зло(и) жоны я(к) пика́ны нє вмѣє(т) [на у(з)дѣ] де(р)жа́ти* (93 зв.), *яко нє пу(д)ко́ваны(и) ко(н) в зымѣ попо(л)за́єтъ* (104 зв.), *коло огню́ я(к) муха е(ъ) укропѣ вє(р)ти(т)сѧ* (138). Численні побажання, прокльони з живої мови кінця XVII — початку XVIII ст. також потрапили до віршів поета: *бода(и) и(х) пекелные дябли рвали за лытки* (83), *бо́да(и) тико́го зрѣли в замѣс(ъ)ко(м) поко* (53), *і що(б) тако́му ты(л)ко в жывотѣ во(р)ча́ло* (53).

[illegible] Климентія з чеським світченням того, як у літературній мові [illegible] кінця XVII — початку XVIII ст. поступовалася роль і значення тих тен[illegible] XVII — початку XVIII ст., коли вже трунтувалися на основі народно-розмовної мови [illegible] черпала з народних джерел і тематику, і живі слов[illegible]

[illegible] основним джерелом вивчення живої української мови кінця XVII — [illegible] XVIII ст. є також збірка прислів'їв, приказок, народних афоризмів, [illegible] дорів Климентій. Недаремно радянські вчені, які займаються [illegible] письменника, вважають його одним з перших вітчизняних [illegible] фів і дослідників народного життя [1]. Фактично це поки що одна з [illegible] великих збірок народної мудрості, складена принаймні на 30 років [illegible] від збірки І. Ушівського (1738—1743 рр.) [2].

Климентій зібрав понад півтори тисячі таких перлин, крім того, в ру[illegible] є ще близько двохсот приказок, прислів'їв, ідіомів, дописаних [illegible]

Чимало прислів'їв та приказок поет використовує у віршах, розуміючи [illegible] своєму афористичну місткість фольклорної формули. У багатьох [illegible] Климентій уводить їх до тексту вірша без змін, частіше модифікує, [illegible] пристосувати до розміру віршового рядка. Письменник ніби спирається [illegible] авторитет народу, зафіксований у тій чи іншій перлині народної мудрості. [illegible] приклад: *волу(г) прилóвА рукá зáвше рýку мíєтъ* (154); *вєликъ свѣтъ бо[illegible] нѣкоє оѣ(т), з(в)да(в)ни повѣдáют* (55 зв.); *з давны(х) часо(в) припо[illegible] вѣ(т) тáА то пробувáетъ: не мѣ(и) собѣ сто ко(п) я(к) сто друго(в) повѣ[illegible] ѣ(т)* (50 зв.); *бо мова(т) нави(д) глядА здоров(ъ)А испыту(и)* (8 зв.), *бо по[illegible] ѣкак(т), головú мѣсца шукáетъ* (11 зв.); *правдúвая прúповѣ(ст) зостає(т) [illegible] в(т) вѣка: же для добро(г)[о] мовятъ замо(к) чловѣка* (321 зв.). В окремих [illegible] віршах на підтвердження тієї чи іншої думки Климентій наводить кілька прислів'їв, наприклад:

Хо(ч) то мóвять *прáвдою не пожывитисА·*
а лѣпше(и) о(т) непрáвды зáвше хранитисА

Кгды (ж *из дны мúрА пра(в)да стáА вы(и)мáетъ*:
и хочь невпожытечна, а чáсо(м) спрíяєть (4)

Детальне апатомування поетичної мови Климентія (див. далі коментар до віршів поета) яскраво виявляє її широку народну основу. Пам'ятка це

---

[1] Див. П. М. Попов, Розвиток української фольклористики — У кн.: «Українська народна поетична творчість», т. І, «Радянська школа», К., 1958, стор. 78; О. С. Комган, Перша збірка українських приказок, «Вітчизна», 1958, № 12, стор. 183—190, Ю. Г. Гуслистий, В. Ф. Горленко, О периодизации истории украинской этнографии, «Советская этнография», 1961, стор. 136; В. Ф. Горленко, Нариси з історії української етнографії, «Наукова думка», К., 1964, стор. 85—90.

[2] Див. про це: Н. Петров, Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII века, стор. 2—5; «Курс історії української літературної мови», т. І, стор. 116—117.

раз переконує у тому, що «витвори усної народної творчості, її мови все більше тиснули на писемну літературу і її мову»[1]. У цьому величезне значення збірки Климентія для дослідження історії української мови.

* * *

Рукопис публікується згідно з вимогами «Правил видання пам'яток української мови XIV — XVIII ст.» (К., 1961).

Усі графічні варіанти кириличних літер передаються сучасним українським шрифтом з додаванням таких букв: ѣ, ѧ, ѡ, ѵ, ѱ, ґ, ъ.

Надрядкові літери введено в рядок і взято в круглі дужки.

Надрядкові лігатури розчленовано і введено в рядок у круглих дужках, як і надрядкові літери. Титла в традиційних словах (*бгъ, блговит(ъ), дша, Хс, нбо. спсѣтелъ, пнъ* і т. ін.) зберігаються.

При публікації зберігаються графічні варіанти літери ґ (г, кг, g) та з (з, z, s).

Текст розбито на слова згідно з сучасними правописними вимогами. Велика літера вживається також відповідно до вимог сучасної орфографії.

Частку **ся** у постпозиції передано разом з дієслівними формами.

Щодо пунктуаційних знаків допускаємо відступ від рекомендацій, поданих у «Правилах». Враховуючи те, що більша частина рукопису — це віршова спадщина письменника, зберігаємо пунктуацію рукопису, бо вона становить інтерес не тільки для дослідника історії граф[іки] рукопису, а й для історика-віршознавця.

Кінець кожного аркуша пам'ятки позначено двома паралельними похилими рисками і на полях проставлено номер аркуша відповідно до авторської нумерації, зробленої кириличними літерами. Помилки в авторській нумерації відзначено у виносках.

У тексті пам'ятки наявні квадратні дужки. Вживання їх обумовлюється у виносках, на відміну від квадратних дужок, унесених до тексту при підготовці його до друку.

Пізніші дописування на полях рукопису, а також дописані прислів'я, приказки та народні афоризми після кожної групи зібраних автором «приповісток» на відповідну літеру відзначаються у виносках.

У доданому до публікації словничку деяких малозрозумілих слів реконструйовано їх початкові форми. Наведено лише ті значення реєстрових слів, з якими вони виступають у пам'ятці.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР присвячує це видання пам'яті Володимира Перетца — одного з дослідників і видавців спадщини Климентія Зиновієва.

---

[1] «Курс історії української літератури [illegible], стор. [illegible]

[illegible]

І А чловѣкъ чловѣ́ка ра(д) бы в(ь) ѣдúнъ ча́съ з(ъ)губúт:[1]
и гды (б) мощно то мо(г)ль бы жыза́го поглотúт ь).
І гдь бгъ не хощет(ъ) грѣшны(х) люде(и) сме(р)ти:
ле(ч) храни(т) жебы кому и на́гле не вме(р)ти.
І ча́сь же в(ь) грѣха(х) су́щы(х) сїсе не погубй:
але о(т)ческую свою̀ млс(т)ь ѣ(ъ) на(м) всугубй.
То ѥ(ст) жебы(х)мю свои(х) и грѣховъ позбы́ли.
и нб(с)ную твою радо(ст) наслѣдйли[2].

2. Ѡ людье (ѧ) правдйвы (ѧ), и хотя́щихъ правдѣ, и учйтисѧ, нау́ка

Хо(ч) то мо́вятъ правдою не пожывитисѧ:
а лѣпше(и) о(т) нещ а́вды ста́вше храни́ ѧ
Кгды (ж) из дна морѧ правь)да ста́ѧ вы(и)ма́ѣтъ:
и хочъ не пожытечна а ча́со(м) сгрія́ѣтъ.
І паки пра(в)ду рекши ты(и)ло бо(и)сѧ бга:
а такъ пра́ваѧ бу́дет) до нб̀а доро́га // 4
І еще (ж) якожде та(м) пре́жде по́выше рѣчъ:
такую (ж) рѣчь, що мо(в)ло пра(в)да то ѥ(ст) не грѣхъ.

Zачи(м) неха(и) всякъ зволи(т) в(ь) пра(в)дѣ сѧ кохáти:
ко(т)рою ла́гвби) зможе(г) часо(м) оправдати.
А тонева(ж) и са(мь) бгъ во ѣ(мъ) ѥ(ст) правдйвы(и):
пре́д) ни́мъ же не оправдйтъ вся(к) неспра́ве(д)ливы(и).
Тѣмъ ко(ж)дому правдивы(мъ) бы́ти подоба́ѣтъ:
ѥслй хто̀ по се(мь) вѣку в(ъ) нбѣ жи(т) жела́ѣтъ.

---

[1] Збереглося вісім останніх рядків цього вірша. За вимерлою Климентьї, доведеною лише до 25-го вірша, це був 9-й вірш. Отже, втрачено три аркуші рукопису, на яких містилося 8 і початок 9-го вірша. Нумерація віршів починається з цього твору.

[2] З правого боку на полі написано червоним чорнилом, до вертикаль. *о тѣ(р)пе́нии бжіемъ еще ли(ст) s*

Ѡ болѣзнѣ(х) всѣко(п) [о]
створ(и)ѣ животного.
Паче же очію(с)кихъ:
по словесѣ(х) ап(ст)лскихъ

Асе едино оуль страждѣ(т) то страждү(т) и вси с ни(м):
и о(т) главы до ногү купно болѣютъ з(ъ) тѣмь.
А глава главою всѣмъ оудомъ прѣбываѣтъ:
гды без(з) главы ничто же живо не бываѣтъ.
А обѣ(б) животворитъ все едина глава
Хс: іжъ всѣ(м) животнымъ) и члкомь слава. // 4 зв.
Бо гды Хс глава всѣх, о(т)ята бѣше:
тогда все аки без гла(в) до тре(х) дни(и) стра(ж)даше.
І по стр(с)тѣхъ его ве(с) родъ вѣрны(и) смутисѧ:
а по воскрсѣніи за(с) возвеселисѧ.
Тѣмъ Хѣ главо ишна болѣзни на(мъ) сцѣля(и):
и (от) дшепагубны(х) грѣховъ насъ о(т)враща(и).
Да не постыд)но тебе в(ъ) послѣдны(и) де(н) срящѣ(мъ):
и навѣки блгода(г) ѡ(г) тебе обрящемъ.

4. Ѡ вѣтрѣ

Подо(б)но створи(л) бгъ вѣтръ бо(л)шъ люде(м) на пако(ст):
неже на выгоду: кгды (ж) чини(т) многү [и:]¹ напа(ст).
То е(ст) быү твори(т), іжъ [огне(м):]¹ храмы запаляѣтъ:
и множе(ст)во в(ъ) водахъ люде(и) потопляѣтъ.
А особно іногда клѣты превращаѣтъ
и з(ъ) фүндаме(н)тү стре(м)гла(в) часо(м) обращаѣтъ.
А часо(м) на люде(и) з(ъ) стра(и) многи(и) вре(д) гранозитъ:
на скоты и на быд)ла zаразливо(ст) вноситъ. /5
А часо(м) те(ж) бүрею крүшы(т) и древесà:
и страшлива творитъ на свѣтѣ чүдесà.
А іногда особь за(с) кого и zморозитъ:
аще и з(ъ) мразо(м) в(ъ) зымно(м) часѣ сѧ умножитъ.
Емү же аще (б) зволилъ бгъ волю подати:
то мо(г)ль бы з(ъ) долынами и горы зравняти.

---

¹ Квадратні дужки стоять у рукопису.

І (не)ч) бы єго Хс̃ былъ и не сотвори́лъ:
мощно же ко́жды(и) праве (б) по не(м) сѧ не тужи́лъ.
Zачи(м) неха(и) на(мъ) бж̃е не твори(т) вѣтръ злости:
ле(ч) приде(р)жан(ъ)емъ крѣпки(м) круши́ ему́ ко́сти.
А призна(м)ъ пра́вда є(ст) [ча́со(м) хо(ч) мала́ѧ]¹ о(т) вѣтра выго́да:
кгды бы́пае(т) в(ъ) слне(ч)номъ пале́н(ъ)ю охло́да.
І на вѣян(ъ)ѧ з(ъ)божа помѣ́рны(и) надобенъ:
а бо́лѣе не вѣмы на что̀ ю́жъ подо́бенъ.
Кро(м) чаровницы могу́тъ з(ъ)бытны(х) требова́ти
вѣтровъ: а па(м) бж̃е да(и) того̀ и не зна́ти.
Да і ѡ(т) вѣтро(в) злы(х) рачъ насъ бж̃е храни́ти:
да и za то̀ особно будемъ тѧ хвали́ти. // 5 зв.

5. Ѡ о г н и ѣ

На́ збы(т) створилъ бг̃ъ ди́вно огне(н)ны(и) ѧлеме(н)тъ:
которы(и) растлѣва́етъ и крѣпки(и) фундаме(н)тъ.
А нѣ(ст) мощно нико(г)да́ пламе(н) в руки взя́ти:
и(ж) бы пла́ме(н)ну тя́же(ст) возмо(г)лъ кто̀ дозна́ти.
Ты(л)ко вся́кому его́ требѣ себѣ мѣ́ти:
тако я́сти варити, я́ко и согрѣ́ти.
А что чу(д)нѣе же с ка́менiѧ ро́дитъ:
а во іны(х) вѣща(х) нѣ(ст) вовѣки не пло́дитъ.
Кро(м) особно в(ъ) кристаѧ́ле(х) жите(л)ствуетъ та(и)но:
и про́мене(м) слнѣ́чны(мъ) можетъ вы(и)ти я́вно.
І та́кожъ якъ с ка́мени сы́лу із(ъ)являе́тъ:
єдиакъ мало се(и) шту́ки на свѣтѣ быва́егъ.
А с ка́мени всѧ́кому ла́т(ъ)во впотребля́ти:
а́ще начне(т) желѣзомъ ка́ме(н) уларяти.
І я́ко всѣ дал бж̃е чловечому роду:
тако и о́гнь створилъ есѝ на(мъ) на выгоду.
Котроѧ то выго́ды о(г) насъ не о(т)и(н)му(и):
ле(ч) до ко(н)чины вѣковъ в камени zахову(и). // 6
Бо̀ и za тое дѣло тѧ бл̃года(р)ству́емъ:
а по ко(н)чина(х) ны́ши(х) вгасѝ молебству́емъ.
Абы(х)мо то(г)да́ уже ни зрѣли вовѣки:
его же грѣ́шны(м) есѝ зготовалъ пре(д) вѣки

---

¹ Квадратні дужки стоять у рукопису.

6. Ω тв(р)нѣніи бжо(м) ω людѣ(х) грѣшны(х): Како то̀ и для которы(х) дшъ, храни(т) гдь бгъ обы́тели и грады и вѣси, и всякіѧ хр(с)тія(н)ска ѧ жы́лища

В ко(ж)до(и) селѝт(ъ)вѣ мѣетъ ста́ѧ дша̀ бы́ти:
для ко(т)ро́ѧ из(ъ)вы́клъ бгъ грѣшны(х) мно́ги(х) храни́ти,
Бо нѣ(г) села и града та(к)же и ωбы́тели:
же(б) не мѣ́ли нѣ ѥдно(и) сто̀(и) дшѣ жы́тели.
Ко(т)ро(и) ради храни(т) бгъ всѣ то селѣ́ніе:
и грѣшнымъ явля́ѥ(т) своѥ до(л)готе(р)пѣ́ніе.
І намъ ω спси́телю грѣшнѣ́(и)ши(м) ласка́въ бу́ди:
а трудовъ бѣдъ и ско(р)бѣ(и) нши(х) не позабу́ди. // 6 зв.
І недосто(и)ныи бо на тѧ мѣемъ надежду:
же з(ъ) ласки своѥ(и) дасѝ на(м) нетлѣ́нну одѣ́жду.
І ты̀ Хва̀ мти о на́съ всѣ(г)да̀ мли́сѧ:
и о спсѣ́ніи ншѐмъ непреста(н)но по(т)щы́сѧ.

7. Ω и́менахъ бзскихъ

Гдь бгъ себѣ̀ сѣ̀ло много име(н) ма́ѣтъ:
а проти́вны(и) дія́волъ ему̀ сѧ равня́ѣтъ.
Аже ни в чѣ́мъ не зоста(л) злы(и) бгу соравнѣ́нъ:
и ещѐ з(ъ) про́чіими с(ъ) нбсѣ̀ изверже́нъ.
Име́на (ж) бгу, Хс Спсъ, и Ізбави́тель:
вл(д)ка г(с)дь Іс грѣшны(х) искупи́тель.
И всѣго̀ свѣта творецъ, и цръ вся́ко(и) сла́вы:
ему же нѣ(ст) мощ(ъ)но да(т) зупо(л)ноѧ хва́лы.
І ωсобъ именуѣтъ о́нъ сы(и) всѣде(р)жи́тель:
не довѣ́домы(и) оцъ, и всѣмъ на(мъ) спси́те(л).
І чл̀колюбецъ тожде нарыца́ѣтъ:
понеже прося́щы(м) всѣ с(ъ)вышше подава́ѥ(т). // 7
І никто̀ не змо́же(т) всѣ́х име́нъ его зчита́т(ъ):
точію до́лженъ мо(л)бу до него̀ возсыла́т(ъ):
Тѣмъ пребл̀ги(и) сло́ве вѣ́рныхъ не zабу́ди:
и всѣм славя́щы(мъ) тебѣ мл(с)тивы(и) буди.

8. В ѣ (р) ш ъ д о б ѓ а м ѓ л и т в ѥ (и) н ы (и) о(т) ч ѥ л о в ѣ к а г р ѣ ш н а г о

Бѓже и за то̀ прошу̀ та̀ ѡ прощенїѥ:
да(ж)дъ ми з(ъ) ѡсо(б)но(и) ла(с)ки си ізвѣщѐнїѥ.
Ест(ъ) ли кто на сѥ(м) свѣтѣ мнѣ грѣха́ми ра́вны(и):
я́ко то аз(ъ) е́смъ ѥди(и) грѣшны(и) и ѕлонра(в)ны(и).
І вѣмъ творче мо(и) и(ж) всѣхъ в(ъ) грѣха(х) превышша́ю:
то́кмо мл(с)ти твоѥ(и) нѥ о(т)чаева́ю.
Може(ш) бо и менѐ на пу(т) правъ наставѝти:
и дш̄е́вную всяку скве(р)ну очисти́ти.
І нѥ опустѝ менѐ вл(д)ко до конца̀:
а́ще и о(т)ню(д) мои(м) грѣха(м) нѥ машъ конца̀.
І нѥ послѝ мнѣ ѥще в(ъ) грѣха(х) сущу сме(р)ти:
до(и)дѥже има(м) гла́вы враговъ своихъ сте(р)ти. // 7 зв
Ѡ что̀ бл̄же на мл(с)ть твою̀ упова́ю:
дшӯ ис тѣломъ грѣшны(м) тебѣ̀ поручаю.
Ты же всѥмоги(и) дѣла рукъ свои(х) нѥ пре́зри:
но грѣхѝ колико и(х) в себѥ мѣю пре́зри.
І в(ъ) послѣдны(и) стра(ш)ны(и) тво(и) де(н) ма нѥ остави:
и на правѝцы твоѥ(и) с(ъ) ѡвцы поста́ви.

9. Ѡ л ю д е́ х ъ, ѡ с у ж д а́ ю щ и (х) л ю д ѥ (и)

Нѥ судѣтѥ грѣшны(х), нѥ бу́дѥте суждѥ(и)ны:
да̀ и вш̄и всѣ грѣхѝ бу́ду(г) бго̄(м) проще(н)ны.
Бо кото́рыѥ люде которы(х) осужда́ютъ:
тыѥ сме(р)телны(мъ) грѣхо(м) бго̄зи согрѣша́ютъ.
Прѣто которы(и) ви́ди(т) своа̀ согрѣшенїа̀:
то(и) бѥ(з) труда заслужи(т) у бга̄ спсе́нїа
І да(и) бѓже и на́мъ нико́го нѥ ѡсужда́ти.
бы(х)мо нѥ осужде(н)но мо(г)лѝ пре(д) тебѐ стати. // 8

10. Ѡ л ѥ ж а щ ы х ъ в н е́ м о щ а х ъ

Кгды̀ кому тѣлесна̀ прилу́чи(т) хоро́ба:
тому змѣня́ѥ(т)ся̀ вся̀ ли́чня̀ озло́ба.
Бо мо́вя(т) на ви(д) гляда̀ здоро(ь)а̀ испыту(и):
а що нѥ краси́нъ хо́ры(и) тому ся̀ нѥ дыву(и).

І нѣмощь никого о(т)нюдь не украшáетъ:
ты(л)ко злола красоту̀ тѣле(с)ну згубля́етъ.
І я(къ) ко(л)векъ тому̀ хто̀ буде(т) з яки(и) часъ лежа(г):
а не да(и) бже на́гле никóму умира́т(ъ).
В до(л)го(и) нѣмощи лежа̀ може(т) сповѣдати:
и те(ж) сакра́ме(н)тъ сты(и) особно приня́ти.
І требѣ и здоровымъ о сме(р)ти памята́т(ъ):
и конецъ сме(р)тны(и) [з(ъ) рѣчю][1] из(ъ) покаяніе(м) при-
(и)мова(т).
Ты̀ же бже не всѣм хоры(м) жывóтъ пресѣца(и):
но прóчіи(х) хóры(х) в(ъ) грѣха(х) сущыхъ возставля(и).
Абы̀ мо(г)ли са̀ тебѣ тво(р)цу прислужи́ти:
и покаянiемъ о(т) грѣхъ дши о(т)мы́ти. // 8 зв.

11. Ω желающыхъ себѣ сме(р)ти (и)

Много таки(х) е(ст) в свѣтѣ что сме(р)те(и) жада́ю(г):
ко(т)рымъ жада(н)емъ свои(мъ) бгу наругаютъ.
Бо жела́ю(т) и про́сятъ у гда сме(р)ти:
а і без прозбы кгды ча(с) при(и)де(т) му́ся(т) вме(р)ти.
Приходи(т) же сме(р)ть часо(м) в половинѣ вѣку:
а іному старому уже человѣку.
А іны(х) и о(т) пе(р)се(и) беретъ себѣ дѣти:
в(ъ) пе(р)вомъ року̀ и́ли те(ж) за(с) у двою лѣты.
А іны(мъ) мате(р)нее чрево гробъ быва́етъ:
если не породи(в)ши ма(т)ка умира́етъ.
Zачи(м) сме(р)ти вовѣки не треба жела́ти:
при(и)де(т) я(к) комý ю(ж) бгъ изво́ли(т) посла́ти.
Токмо да(и) бже в(ъ) грѣха(х) на(м) не умира́ти,
жебы ка́ры вѣчнои не наслѣдовати. // 9

12. Ω смéртн

Ω сме(р)те сме(р)те чему ты та(к) éсте(с) стра(ш)на:
не ты(л)ко ты̀. ле(ч) твоа и па́мя(т) ужа́сна.
Кгды (ж) богаты(х) и вбоги(х) нѣgды че мина́ешъ·
але равно з(ъ) дша́ми всяки(х) разлуча́ешъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Ꙗ́ко то розмаитых пно́въ бл҃городныхъ:
    такъ сла(в)ны(х) и пре҆славны(х) и великоро́дныхъ.
На высо҃ки(х) гонора(х) породы шляхе́тной:
    и велича(и)шн(х) власте(и) фамилі҃и славе́тноі.
А особливѣ простыхъ и великомо́жныхъ:
    че(ст)ны(х) же и прч(ст)ны(х) и ясневе(л)можныхъ.
Та(к) за(с) гетмано(в) и кро́ле(в) де(р)жавныхъ:
    а посполу и цр҃е(и) великоде(р)жавныхъ.
А заты(м) е҆п(с)повъ всѧ́ки(х) освященныхъ:
    и всяки(х) а(р)хіереевъ преосщ҃енныхъ.
И з(ъ) убо́ги(х) дх҃о(в)ны(х) ѡсобъ на(и)по(д)лѣ́(и)шихъ:
    а з ни́ми тако(ж) впя(т) и патрі҃а(р)хъ стѣ́(и)ши(х). // 9 зв.
Zачимъ дава(и) дово(л)но наве(т) кому жи́ти:
    е҆сли́ то не мощно никому опусти́ти.

13. Ѡ у ч а щ ы (х) с ѧ у м и р а т и п р е (ж) д е с м е (р) т и т о е҆ (с т) о і м ѣ ю ч и (х) в с е҆ (г) д а а́ к и п р е҆ (д) ѡ ч и м а в (ъ) с р (д) ц а (х) с в о и́ х ъ с т р а (х) б ж҃ и (и): и в (ъ) у м ѣ і с х о (д) с в о (и)

Учи́ѧ чл҃вѣче по всѧ́ дни́ умира́т(ъ):
    сирѣ́чъ не запомина(и) о сме(р)ти памята́т(ъ).
Бо гды при(и)де(т) тебѣ́ ча(с) з(ъ) свѣто(м) си(мъ) жегна́ти:
    то(г)да́ ю(ж) ся не вве(р)нешъ учи́ти(с) вмирати.
Сме(р)ть бо все(г)да́ в хи(т)рости своеи) е(ст) тако́ва:
    же ба(р)зѣ́(и) о́на ждетъ кого́ не гото́ва.
И ко(г)да к(ъ) готовому кому́ она́ при(и)детъ:
    то бо(л)ше(и) не хотячи́ таковаго при(и)метъ.
І та(к) при(и)ме(т) же то(к)мо з(ъ) дш҃е́ю разлучитъ:
    а не мѣ́т(ъ) бу́де(т) власти готоваго му́чи(т).
І таковаѧ вѣ́мъ сме(р)ть, сно(м) ся имену́етъ:
    бо довѣ́чно(и) що взяла́, муки не прому́етъ. // 10
Лечъ з(ъ) дш҃ею тое́ю сама́ ся жекгна́етъ:
    а жа(д)ну́ зло(ст) дш҃ѣ то(и) чи.и́т(ъ) вла(ст) не ма́етъ
Бо готоваго дша́ всѣ́ мыта(р)ства про(и)детъ:
    и пре(д) маестата́ть бж҃и(и) бе(з)пако́(ст)но до(и)детъ.
Zачимъ да(и) бж҃е бы(с)мо всѣ́ готовы былѝ:
    жебы по сме(р)те(х) нш҃и(х) на́ нбсе́хъ жили́.

14 Ω видѣ́мы (х) сме(р)тѣ (х) чл҃вѣ́чѣ(с)кихъ,
случаючи(х)сѧ, я́ко стра(ш)ны ѣ(ст)
Яко нѣ да́(л) бг҃ъ сме(р)ти чл҃вѣ́ку зна́ти:
и кото́рою будѣт сме(р)тю сѧ ко(н)ча́ти.
Ежелѝ бы пригоду свою҆ человѣ́къ зна́лъ:
то (б) сѧ стерѐгль, и злою сме(р)т(ь)ю не погиба́лъ.
Аже то҆ и пригоды своеи҃ нѣ зна́ѣть:
да ма(р)нѣ и на́гле сво(и) жывотъ из(ъ)трача́ѣтъ.
Ω бже҃ (ж) бже҃, на́вѣ(т) да(л) бы(с) зна́т(ъ) прыго́ду:
то особи҃ную вчини́лъ бы ѣсѝ выго́ду. // 10 зв.
А то нисподѣва́нна трафи(т)сѧ прилу́ка:
а(ж) пре(з) прыгоду злу́ю, з(ъ) дш҃ею разлука.
І не готового сме(р)ть кого застыга́ѣтъ:
и бѣ(з) покая́нїѧ з(ъ) свѣ́та изхожда́ѣтъ.
Хо(ч) то писа(н)но, бу́(д)тѣ готовыми всѣгда҆:
а нѣподобно жѣ(б) кто нѣ (з)грѣ́ши(л) никогда҆.
Една(к) жѣ понѣва(ж) та́к, и тыхъ дш҃и при(и)ма(и):
и бы́вшїѧ и(мъ) грѣхѝ мл҃(с)ти́вно проща(и).
І може(ш) вѣ́рны(х) о(т) тѣхъ случаѣвъ хова́ти:
и хр(с)тія(н)скїѧ ко(н)чины҆ сподобля́ти.
І нѣха(и) бы(с) невѣ́рны(м) давалъ тыѧ сме(р)ти:
а вѣ́рному вся́кому да(и) хр(с)тія(н)ско вме(р)ти.
Це(р)ковъ хр(с)тія(н)ски(х) в тѧ҆ кончинъ всѣ(г)да҆ про́ситъ:
и безпрѣста(н)но о то(мъ) к тебѣ́ мо(л)бы вно́ситъ:
І а́зъ окая(н)нѣ́(и)ши(и) ѡ тоѣ (ж) тѧ҆ прошу́:
да(ж)дъ и мнѣ́ конецъ бл҃ги(и), мл҃ти(т)вы приношу́.
15. Ω умира́ю щы (х) гдѣ́ сѧ҆ нѣ ра(ж)да́ютъ // 11
Вѣ(л)мѝ мало чл҃вѣ́къ тамо умира́ѣтъ:
гдѣ́ сѧ в(ъ) яково(и) странѣ́ на свѣ́тъ наро(ж)да́ѣтъ.
Бо повѣдаю(т), голова҆ мѣ́сца шука́ѣтъ: [1]
и гдѣ́ сѧ҆ кому҆ суди(т), та(м) ю҆ полага́ѣтъ.
А гдѣ́ за(с) ро́ди(т), да же(б) та́мо и умира́лъ:
рѣ́дко бываѣтъ тоѣ, бы҆ з(ъ) мѣ́сца нѣ взруша́лъ.
Развѣ малы(и) ско(н)чи́т(ъ)сѧ кро(м) пресе́лѣнїѧ:
або якого о(т)то(л) тѣ(ж) ѡ(т)дале́нїѧ.

[1] Починаючи з цього рядка, наступні п'ять відкреслені з лівого боку вертикальною рискою олівцем. На полі помічено *А В*. Підкреслено фразу: *голова҆ мѣсца шукаѣт.*

Далі в тексті дуже багато підкреслень олівцем, майже всі фразеологізми, проте їх відзначати не будемо.

І що (ж) мѣемо о то(мъ) дѣлѣ южъ чинѝти:
то(к)мо до(л)жни(с)мо бг҃а повсю́ду хвали́ти.
Кгды (ж) и двидъ ре(к), хвали́ бг҃а на всяко(м) мѣстѣ:
а нє то(к)мо на то(м) гдє сѧ уроди(л) мѣстѣ.
І хо(ч) чл҃къ ве(з)дѣ, изгрѣшити мо́жетъ:
єдна(к) жє и сп(с)ти́сѧ гды́ схочє(т) возможетъ.
І хотѣлъ бы правє вся(к) на ѡ(т)чи(з)нѣ сѧ скончит(ъ):
лє(ч) та(м) сѧ ско(н)читъ, гдє бг҃ъ мѣсце кому назначи(т):
І да(и) то(к)мо бж҃е хр(с)тія(н)ски кона́ти:
а по кона(н)яхъ дш҃и зво(л) в(ъ) нб҃о при(и)мовати. // 11 зв.

16. Ω р а ж д а ю щ ы(х) с ѧ ч л в ѣ ц є х ъ:

п о ч т о̀ р а д и с к о р о р о д и (т) с ѧ ѡ (т) у т р о б ы м т̄ є (р) н є и н а с в ѣ т ъ в (ъ) м и (р) с є (и), з а п л а ч е (т) п є (р) в ѣ є, а н є в о (э) с м ѣ е (т) с ѧ

Нє на радо(ст) чл҃къ в(ъ) мн(р) сє(и) сѧ ражда́етъ:
для того̀ наро(ж)дшисѧ, и проплакива́єгъ[1].
Znаючи жє нє радо(ст) є(ст) на зємно(м) свѣтѣ:
и(ж) будє(т) печа(л) и ско(р)бъ и фрасуно(к) мѣти.
Нє жнетъ бо в(ъ) мирѣ сє(м) пра(в)дива потѣха
лє(ч) в(ъ) нб҃ѣ заслужоны(м) совє(р)ше(н)на в(ъ)тѣха.
А здє лю(б) хто ща(с)ливы(и), и нє будє(т) ско(р)бъ зна(т):
єдна(к) о сп(с)нии до(л)жє(н) сѧ печалова́т(ъ).
Жєбы̀ мо(г)лъ спсє́нιє ѡ(т) бг҃а получи́т(ъ):
и в(ъ) нб(с)но(и) о(т)чизнѣ навѣки вѣкомъ жи́т(ъ).
Котро(г)|о І да(и) на(м) бж҃е всѣмъ вѣрны(мъ) доступи́ти:
и вѣчно с(ъ) сты́ми всє(г)да̀ тѧ хвали́ти // 12

17. Ω zєґа р у а б о т є (ж) ѡ г о д и́ н н и к у и ѡ г о д ы́ н ѣ с м є (р) т н о (и)

Егда̀ зеґа(р) годи́ны в сво(и) часъ выбіяетъ.
в то̀ вре́ма смє(р)тныа на(мъ) часы̀ пре(з)на́чаетъ.
Бо вѣкъ на(ш) хо(ч) бы долги(и) вла́сне якъ годы́на:
а(х) нє вѣмы что̀ спра́витъ минута єди́на.
Індѣ жъ сѧ зовετъ зе́ґа(р) годи(н)никъ, лю(б) алоло́й:
которы(м) устраяти прили́чно живо́тъ сво(и).

[1] Проти цих двох рядків з лівого боку на полі олівцем зроблено помітку: *NB.*

А поне́ва(ж) то во всемъ мирѣ не новы́на:
ко(ж)дому человѣку сме(р)тная часи́на.
І неминущая то смертная доро́га:
ко(т)рою влу́чи(т) бже да(и) до тебе бга.
А ко(л)ко жывучи́, едно́ де(н) сме(р)тны(и) при(и)детъ:
и душа́ хо(ч) грѣшна хо(ч) свята, з(ъ) тѣла вы(и)детъ.
Бо и мовя(т) часъ за часъ, а к(ъ) ре́черу бли́же(и):
та(к) же и де(н) за де́н(ъ) но(щ) за но́щъ, к(ъ) сме(р)ти бли(ж)ше(и).

Прето братіе требѣ на сме(р)ть памята́ти:
и на прихо(д) са ѣа́ прыуготовля́ти.

18. Ω нєкрщє(н)ныхъ мл(д)нцахъ умира́ючихъ // 12зв.

Лучше(и) бы са дѣтыцу на свѣтъ ни ра(ж)да́ти:
нєжели нєкрщє(н)ну z свѣта умира́ти.
Лица́ бо Хвого навѣкъ нє будєтъ зрѣти:
и радости прв(д)ныхъ нє будє(т) тожъ мѣти.
І хо(ч) цѣле до вѣчныхъ мучєни(и) не по(и)детъ.
Ѣдна(к) же и поко́євъ нб(с)ны(х) нє до(и)детъ.
Прето: родителіе поспѣша(и)тє кршча́т(ъ):
и вскорѣ хр(с)тія(н)ми рожде(н)ны(х) сотворя́т(ъ).
А крщенія на долгъ часъ нє о(т)клада(и)тє:
Ле(ч) за(с) я(к) на(и)скорѣ(и)ше у кр(с)тъ увожда(и)тє.
Бо я(к) повѣда́ю(т) сме(р)ть не вѣ(ст) несе(т) стары(м):
та(к) тє(ж) особливѣ(и)шѣ и мл(д)нца(м) малы(мъ).
Zачи(м) мы дхо(в)ные того́ постерѣгаємъ:
и на тое пи(л)но васъ про́сты(х) научаємъ.
І не о(т)вє(р)га(и)тє прє(ч) сє(и) ншо(и) науки:
бы(с)тє по сме(р)тєхъ, вѣчно(и) нє видѣли му́ки.
Ω(т) котро(и) всѣхъ крще(н)ны(х) г(с)ди сохрани́:
и зде о(т) невидимы(х) вра(г) кр(с)то(м) бороня́. // 13

19. Ω снѣда́ємыхъ звѣрми

Хр(с)тія́номъ всяка сме(р)ть зла́а неприли(ч)на:
и звѣроя́дная тє(ж) особъ необы́чна.
Ты(л)ко (ж) вола бжіа и то́е справу́єтъ:
а по бє(з)зако́нія(м) нши(м) зна(т) да(р)ствуєтъ.

Ізво(л) жѳ мл(с)тивы(и) г(с)ди бж҃е нн҃ъ:
о(т) тѣхъ люті(х) сме(р)тѳ(и) всѣхъ вѣ(р)ны(х) храни́ти на(с).
І посыла(и) таки сме(р)ти басу(р)маномъ:
а конче(и)ѧ добрїи, дава(и) хр(с)тія́номъ.

20. Ѡ у б и в а ю щ ы (х) с ѧ з(ъ) ц ѳ (р) к в ѳ (и), и́ л и з н ѣ́ к о и (х) і н ы (х) в ы с о́ к и х ъ б у д и (н) к о в ъ: а б о z д р ѣ́ в ъ л ѣ́ с н ы (х), і л и т ѳ (ж) в (ъ) к л а́ д я з ѣ г л у б о к і ѳ в (ъ) п а д а́ ю щ и х ъ

Ганѳбна́ѧ і то̀ сме(р)ть на свѣтѣ быва́ѳ(т):
кто̀ из(ъ) яко(и) висоты́ в сме(р)ть сѧ забива́ѳ(т).
І ѡ(т) тоѳ(и) сохраня́(и) г(с)ди напа́сти:
нѳ попуща(и) нико́му с(ъ) висоты́ па́сти. // 13 зв.
А́лѳ рату(и) я́ко ѡ(т) грѣхопадѣ́нїа:
та́кож дѳ и ѡ(т) того зло́го падѣ́нїа.
Допуща(и) тако́ѳ zло̀ тѳбѣ нѳ зна́ющимъ:
а на(мъ) чѳ(ст)ную сме(р)ть да(ж)дъ, та́ просла(в)ля́ющи(мъ).

21. Ѡ п р и б и в а́ ю щ и (х) с ѧ z ѳ м л ѣ ю

Нѳ бѳ(з) причи́ны то̀ зна(т) и зѳмла́ прибива́ѳ(т)
подобно ты(х) що ѣ́ю са́мы сѧ заклына́ю(т).
Бода(и) повѣда́ю(т) насъ живы(х) зѳ(м)ла́ пожѳ(р)ла́:
а дарѳ(м)но каса́ю(т) тако́го сѧ глгола́.
Бо нѳ клѳнѣ́тѳ(с) нб҃о(м) и зѳмлѣ́ю писа́нно:
и нѳ да(р)мо то прѳ(з) дхъ с҃ты(и) прогл҃гола(н)но.
Прѳто̀ кожд҃(г) о҃ храни бж҃е ѡ(т) на́гло(и) сме(р)ти:
и бѳ(з) покаа́нїѧ нѳ дава(и) ѹмѳ(р)ти.

22. Ѡ у м и р а́ ю ч и (х) м л ҃(д) н ц ы (х) и д в и́ ц ы (х) п р и н я т і и ш л ю б о(в): а б о п о п р ъ с т ѣ (и) м о в я ч и, п о с л ѣ в ѣ н ч а (ш) ѧ з а р а з ъ // 14

Нѳ могꙋ зго́ла на то̀ розуму прибрати:
я(к) бы могле(м) о тако(и) рѳчи написати.
Жѳ и того̀ на свѣтѣ мно́го сѧ лучаѳтъ:
что з(ъ)вѣнча́вшисѧ і́ндѣ мл҃(д)нѳцъ вмира́ѳ(т).
Я́ко (ж) бы таково́го мѳ(р)тво́го помина́ть:
мл҃(д)нцемъ ли і́ли тѳ(ж) нѳ мл҃(д)нцѳ(м) назва́т(ъ)
Що (ж) из(ъ) ѡста́вшеюсѧ дви́цею чини́ти
знову по пѳ(р)вомъ шлюбѣ і́ному обручи́ти.

Такъ же за(с) и з(ъ) мл(д)нцемъ трєба поступова́т(ъ):
гды (б) обручница вме(р)ла то̀ (з)ъ іною звѣнча́т(ъ).
Еще жъ и того̀ мно́го на свѣтѣ бываєт:
скоро сѧ ожєнитъ а за́разъ и вмира́єтъ.
Если бы зна(л) свою̀ сме(р)ть, не мѣлъ бы и жени́ти:
жебы ты(л)ко даре́мно у грѣхъ не вступи́ти.
Zачнмъ бже воскорѣ мла́дыхъ не разлуча(и):
а́ле многіи лѣта ласкавє падава(и).

23. Ω утопа́ющихъ во вода(х) мо(р)ски(х), и на малы́х рѣкахъ ро́зныхъ // 14 зв.

Стра(ш)на и лю́та и та̀ сме(р)ть є́же утопа́ти:
не да(и) бже ко(ж)дому доброму ѥи дозна́ти.
Лечъ потопи́ г(с)ди язы́ковъ невѣрныхъ:
а сохраня(и) о(т) тако(и) зло(и) сме(р)ти всѣхъ вѣрныхъ.
Бо вѣрны(м) добры(м), трєба доброи и сме(р)ти:
а невѣ(р)нымъ злы́ми сме(р)тми трєба гла́вы с(ъ)тє(р)ти.
И по ре́вности ншо(и) сокруши́ імъ гла́вы:
а на(с) вѣрующи(х) в тѧ сподоби́ вѣчнои сла́вы.

24. Ω зме(р)зающихъ мра́зомъ.

Zла́ѧ и то̀ сме(р)ть єже мразо(м) сѧ ко(н)ча́ти:
и не да(и) никому такъ бже погиба́ти.
На́глаѧ бо бываєтъ и таѧ ко(н)чи́на:
и лю́таѧ сме(р)тнаѧ и сро́gаѧ причи́на.
Же и тѣло часо(м) будєтъ не погрєбє(н)но:
а що на(и)го(р)шъ и звѣ(р)ми іногда снѣдѣ́нно.
І рату(и) насъ г(с)ди о(т) того̀ и храни́:
и ты̀ мти бжіѧ всѣхъ вѣрны(х) бороні́.

25. Ω согаря́ющихъ во ѡгни́ // 15

Не да(и) бже тако́ю сме(р)т(ъ)ю сѧ ко(н)ча́ти:
ѡгнє(м) горѣти, и зле крѣпко постради́ти.
А да(и) бже прє(з) свою̀ сме(р)ть з(ъ) тѣла о(т)и(и)тѝ:
и с(ъ) покаяніємъ к тебѣ бгу при(и)тѝ.
І хо(ч) кому́ в(ъ) рожде(н)ю вчини́ле(с) назначе(н)ѧ:
про́симо таково́го декрєту премѣнен(ъ)ѧ.
Па́че же ѡ(т) вѣчнаго ѡгнѧ̀ насъ свободѝ:
и ца(р)ствіѧ своє́го з(ъ) сты́ми сподоби́.

26. Ω умира́ючи(х) на путѣ́хъ, а не в(ъ) до́мѣ(х) свои(х)

Я́ко в дому вся́ку рѣчъ добрѡ̀ справова́ти:
тако те(ж) споко(и)нѣ(и)шε(и) вѣмъ и умира́ти.
І нε гыл(ъ)ко що в домꙋ̀ будетъ споко(и)нѣ(и)шε(и):
лε(ч) осо́бно ещѐ и дшε спсε(и)нѣ(и)шε(и).
Бо в домꙋ̀ ство́ри(т) спо́вѣ(д), и при(и)ме(т) причащεн(ъ)а:
и сподоби(т)сѧ в бг̃а взя(т) за грѣ́хꙋ̀ прощέн(ъ)а.
А в(ъ) пу́ти нε да(и) бж̃е нико́му сѧ конча́ти:
а́лε пособству(и) хоры(мъ) к(ъ) до́мо(м) поспѣ́ша́ти.
Да и набы(т)ки свои роспорадя́тъ я́къ налέжи(т):
и о(т)пишу(т) кому схотя(т), що приналέжи(т). // 15 зв.
А хоча(и) и г(с)дна zемла̀ на вся́комъ мѣ́стѣ:
єдна(к) умира́ти лу(ч)шε(и) в дома́шнε(м) мѣ́стѣ.
А гды кому и в пути́ сме(р)ть бж̃ε подасѝ:
то(к)мо грѣ́хи ему̀ прости́ и дшу̀ спсѝ.

Ω умира́ючихъ бога́тыхъ, ли(ст) с̃пs[1].

27. Ω умира́ючи(х) на́глыми сме(р)тми, то ε(ст) імε(и)но бε(з) жа(д)ны(х) причинъ, або́ при́ключо(к), ни ма́ло нε хорѣ́вши, и нε лежавши

Сохраня(и) бж̃е всѣ́хъ на(с) о(т) на́глои сме(р)ти:
и нε да(ж)дъ вся́ку вѣ́рнꙋ в(ъ) грѣ́сε(х) уме(р)ти.
Но да(ж)дъ до́брѣ всѣмъ вѣ́рны(м), я(к) слу(ш)но конча́ти:
и хр(с)тія(н)ско с(ъ) покая́ніємъ вмирати
И сподобля(и) сто́го ісповѣда́нїа,
и прч(с)ты(х) твои(х) та́и(н) причаща́нїа.
І нεха(и) буду(т)[2] при сме(р)ти всε бу́ду(т) памята́ти:
и до ко(н)ца̀ язы́ко(м) я́сно глгола́ти.
А на́глую сме(р)ть дава(и) всѣмъ тебѣ хуля́щы(мъ):
а к на(мъ) мл(с)ти(в) бу́ди, тѧ тво(р)ца хвалящымъ. // 16

---

[1] Цей рядок виділено зверху і знизу горизонтальними рисками.

[2] Слово *буду(т)* закреслене рукою автора, оскільки воно повторюється в цьому ж рядку.

28. Ω оубива́ющы(х), и́ли губя́щы(х) сме(р)тми сами́ы(х) себе: з свои́хъ неразсужде́ни(и)

Ча́сто ни свѣтѣ лю́де то́е чува́ютъ,
же то́ ча́со(м) и́ные са́мы сѧ zгубля́ютъ.
Або и́ны(и) не зво́ли(т) фрасу(и)ковъ сте(р)пѣти:
или о(т) като́вски(х) ру́къ, не хо́че(т) умрѣти:
Іжъ ю(ж) в темни́цѣ сѣдя́ чека́етъ страче́н(ъ)а.
и сам собѣ учи́нитъ ду(р)но застраче́н(ъ)а.
А по(д) часъ о(т) згубле(н)а може(т) сѧ зкупи́ти:
а(л)бо лю́де че(ст)ные могу(т) свободи́ти.
А самому не тре́ба себѣ погубля́ти:
але и в злы(х) приго́да(х) треба уважа́ти.
Бо хто са(м) себе з свѣта сего́ погубля́етъ:
то(и) Ію́дыно(и) нагоро́ды заробля́етъ.
Ію́да позна́вши сво(и) про(с)ту́по(к) вдави́лъсѧ:
и до бе(з)коне́чны(х) мукъ навѣки всели(л)сѧ.
Zачи(м) утрапле(н)ные са́мы не губѣте:
але в(ъ) Хр(с)та́ ратую́нку из(ъ) плаче́мъ просѣте.

Мо́же(т) то(и) ско(р)би вӣши в ра́до(ст) претвори́ти:
и ла(с)ка́выми ва́ши(х) наступцовъ вчини́ти. // 16 зв.

Ω(т) zде починаю(т)сѧ вѣрши ѡ люде(х) злы(х)

29. Ω вра́zе(х) види́мы(х): то е(ст) о человѣце(х) злы(х)

Пи́сано е(ст) сохрани́ мѧ ѡ(т) врагъ види́мыхъ:
ба(р)зѣ(и) паче нежели́ о(т) тѣхъ невиди́мыхъ.
Бо ѡ(т) невиди́маго кр(с)томъ оборо́нишь:
а о(т) види́маго го(р)шъ, ничи́мъ не о(т)мо́ли(ш).

Ни кр(с)то́м сты(м) ни те(ж) всякою про(з)бою:
а ни впя(т) же яко́ю тво́ею гро́з(ъ)бою.

Ты(л)ко аще не г(с)дь бг̄ъ тебѣ помо́же(т):
ниякаѧ жа(д)наѧ рѣчь ти не помо́же(т).

Тѣмъ сты(и) Дви(д) ца(р) та(к) до бга̄ мли(л)сѧ:
и нимало в(ъ) мли(т)вѣ то(и) не ѡмили(л)сѧ.
Еже изми́ мѧ о(т) всѣхъ лука́вы(х) человѣкъ
през(ъ) в(ъ)ве(с) мо(и) всемире(н)ны(и) о(т) тебѣ да(н)ны(и) вѣкъ.
І о(т) всенеправе(д)ны(х) муже(и) мѧ изба́ви:
и мл(с)ть г(с)подскую свою́ мнѣ проба́ви. // 17

І ѥши бже мо(л)бы грѣшные услыши́:
чего о(т) тебе проси(м) того́ насъ не лиши́.

30 Ω клеветѣникахъ

Комꙋ рцы ми подобаетъ клевет(т)никъ: сатанѣ:
Іоневажъ нача́лнико(мъ) е(ст) всяко(и) зло(и) винѣ.
А чемꙋ жѧ то̀ тако, и паки мнѣ повѣждъ:
реку́ ти не ла́ко ты са(мъ) о не(мъ) увѣждъ.

Поневажъ и пре(д) бгомъ сатана̀ клевещетъ:
а́ще и му́ки вѣчно(и) та́ко(ж) де трепе́щетъ.
Но обаче я̀ко бѣсъ, бѣсовскаѧ тво́ритъ:
сѝце и человѣкъ злы(и) на всѣ(х) ло(ж) гово́ритъ:
А самъ сѧ выставуетъ пре(д) всѣ(х) прв(д)никомъ.
а е(ст) проклаты(мъ) та(и)ны(м) на(д) всѣхъ я̀беднико(мъ)

Тѣмъ ω(ч)бы̀ на(с) бгъ храни(л) о(д) тѣ(х) препя́тіѧ:
кр(ст)наго ради за́ны дре(ь)ле распятіѧ.

Его же до(л)женъ ко(ж)ды(и) о тое мл̀ити:
абы́ сѧ на(м) даровалъ о(т) пра(г) сьободи́ти. // 17 зв.

31. Ω пенякова́тыхъ людехъ злы́хъ.

Есл̀и мовя(т) на кого̀, хто̀ пенѣю лѣзе:
таковы(и) злы(и) человѣкъ го(р)шъ пожа рѣже.
І бода(и) пе(п)ны́мъ нѣgды не служи́ло щаст(ъ)ѧ:
же вели́кое людя(м) добрым(ь) чи́нятъ нещаст(ъ)ѧ.
Лучше(и) бы пе(в)ному сыло̀ на шію взложи́ти:
нежел̀и бѣдны(х) люде(и) правдивы(х) зводи́ти.

І бода(и) паки мовлю бгъ таки(х) не мно́жилъ:
же не еди(н) на свѣтѣ о(т) ни(х) ба(р)зо стрвожилъ.
Бо пе(н)ные далеко о(т)стоятъ о(т) правды:
ко(л)ко в шелягу срѣбра то(л)ко ꙋ нихъ правды.
Zачи(мъ) окая(н)нымъ лѣпшъ бы по пра(в)дѣ жи́ти:
нѣжели непра(в)дою дши і̀мъ губи́ти.
Мы же братіе прошу васъ по пра(в)дѣ живѣмъ.
хочъ убоги буде(мъ), а zла людя(мъ) не чинѣмъ.

32. Ω не лотящы(х) тру(ж)датисѧ честны(мъ) трудомъ. То есть ω злодѣяхъ

Вѣждъ ω лѣни́ве. Іже не хоще(щ) труждати:
и то(и) же наши́къ чужды труды присвоя́ти // 18
Ωбо́ю бо тѣхъ жде(т) ско(р)бъ певнаѧ премно́.а:
з(ъ)готованнаѧ павѣкъ о(т) г(с)да бга.

Что (ж) бы то̀ за особы двѣ гдѣ бы́ти:
что и разбоя(х) и в та́т(ъ)ба(х) звы(к)ли себѣ жи́ти[1].

І в се(и) наше(и) стране́ е(ст) такихъ много сѣло:
ко(т)ры(х) здавна якое нещáсг(ъ)а имѣло.

А тепе(р) намножило всюда дш̃ъ безбожны(х):
бо не мѣютъ ка(р)ности(и) о(т) люде(и) побожны(х).

Токмо таки(х) вѣчны́а му́ки ожыда́ютъ:
ко(т)рыхъ онѝ за си́е и не сподѣваютъ.

Кому жъ вподобимъ си(х) злы(х) люде(и) то(к)мо сме(р)ти:
котра́а може(т) и їхъ главы̀ злѣ соте(р)ти.

Бо я́ко сме(р)ть не щади(т) нѣ҂ды никого́ же:
тако и злы(и) человѣкъ тво́ритъ то́ же.

Зачи(м) уклонѣте(с) зла̀ и творѣте блго:
да не вни(и)дете навѣкъ та(м) до пе́кла зла́го.

33. И се ѡ злодѣяхъ

Не облича(и) бже̃ всѣхъ точію крадя́щыхъ:
люде(м) звла́ща убоги(м) пакости творящыхъ. // 18 зв.

Котры́е и богатыхъ в(ъ) нищету̀ уво́дятъ:
и даре́мне на свѣтѣ ѡны́е и пло́дятъ.

Зачимъ бже̃ таковы(х) скореня(и) из(ъ) свѣта:
и я(к) може(ш) прекраща(и) ты(х) злы(х) люде(и) лѣта.

34. Ѡ драпѣжца(х) нико(г)да не насыщаемыхъ:
іли те(ж) о видырца(х) подобны(х) дре(в)нему
мытарѣвѣ lev(г)листу Ма(т)фе́ю, і про́чіи(мъ)[2]
ко(т)ры(и) зда(в)на ю(ж) чрез(ъ) покая́ніе сп(с)шиса
о(т) грѣховъ своихъ, нн̃ѣ в(ъ) нб̃ѣ жыте(л)ствуетъ,
но насъ всѣхъ бг̃а тво(р)ца молебствуетъ

Рече прѝповѣ(ст) во(л)къ що спо(т)кае то з(ъ)яде:
та(к) и чловекъ драпѣжны(и) никóму не даде.

Ты(л)ко ра(д) кую любо пе(р)сону лупи́ти:
жебы мо(г)лъ яко (ж) ко(л)векъ шкатулу наби́ти.

Кому (ж) рече(м) подобе(н) драпѣжъ то(к)мо во(л)ку:
же̃ не знае(м) еслѝ е(ст) ѡ(т) бжіяго по́лку. // 19

[1] На полі проти цих двох рядків написано: *вóпросъ — о(т)вѣтъ*, перші літери цих двох слів виведені червоним чорнилом.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Кро(м) цѣле сѧ наречѣтъ са(м) всѣмъ господиномъ:
кгды (ж) са(мъ) сѧ постанови(л) на то властели́номъ.
А указъ па(п)ски(и) часомъ того́ и не знаетъ:
что слуга в ча(с) сво(и) тако(ж) и себѣ з(ъ)правля́етъ.
Прето́ и мыто́ добро (б) выбыра́т(ъ) помѣрно:
а не згола оско(р)бля(т) бѣдны(и) лю(д) безмѣрно.

А та(к) и ва́съ мытаре(и) може(т) бгъ прости́ти:
еже́ли мл(с)ты́ню бу́дете творити.

35. Ѡ купца́хъ и ѡ продавца́хъ фа(л)ши́вы(х) и о продаю́щы(х) вино́, и во́ду в(ъ) вино́ [сирѣчъ вгорѣлку][1] ли́ющи(х), и осо(б) накле́пы творя́щы(х) пі́ющы(м) для дшегу́бны(х) и(мъ) прибы(т)ко(в)

Ѡто ва(мъ) тре(мъ) пе(р)сонамъ то́е сѧ звѣща́е(т):
же за тое васъ всѣ(х) гнѣвъ бжи(и) ожыда́етъ.
Понева(ж) то у вино́ во́ду мѣша́ете:
и бгу крѣпко крѣпко ты(м) согрѣша́ете. // 19 зв.

36. І многи(и) наро(д) тютю́нъ всюда зажыва́етъ[2]:
ко(т)рымъ повѣтрѧ мы́та з себе збуваетъ.
А ба(р)зѣ(и) у дорозѣ в во(и)ску и на мо́рѣ:
хочъ не ра(д) мусѣтъ зажы(т) и поневолѣ.
А ты́ насъ прости́, а мы́ буде(мъ) зажыва́ти:
хто ва(м) бл҃гослови(в) то(и) буде(т) и прощати.
А хо(ч) ви́жду и му(д)ры(и) часо(м) zажыва́етъ:
ты(л)ко жъ у скору(м) часѣ его покидаетъ.
Една(к) пытаю васъ що з(ъ) того за пожы́то(к):
в ма(р)котности з мало весели́ѧ прибы́то(к).
Для того́ и вое(н)ны(и) наро(д) zажывает:
и посполиты(в) хто хоче(т) вжываетъ.
Осо(б)ливе реме(с)никъ і҃нъ для сну́ прогна́н(ъ)ѧ:
и до свое(и) роботы охо́ты прида́н(ъ)ѧ.
По(л)но по(л)но наве(т) и(м) мене́ не прелща(и)те:
творѣте опро(ч) мене якъ собѣ зна(и)те.

Може и вы́ такъ я(к) мы дши всѝ ма́ете:
окро(м) мое(г)[о] грѣха тя(г)нѣт(ъ) якъ знаете. // 24

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[2] Вірш без початку. Аркуші 20—22 зв. чисті; аркуш 23 при нумеруванні випущено в оригіналі. Над першим рядком тексту на арк. 24 олівцем надписано: *нѣтъ здѣсь 4-хъ чвертокъ*

Самы бгу и за то̀ о(т)вѣтъ дастѣ за себѣ:
а я тог(и) науки не при(и)ма́ю до себѣ.
Ра(д) бы(мъ) хо(ч)бы его̀ нѣgды и не вида́ти:
а не ты(л)ко нечисто(ст) ту́ю zажыва́ти.
Дa(и) мнѣ бже о(т) того зѣл(ъ)а вхорони́ти:
же(б) несмра(д)ными усты̀ млтву чини́ти.

37. Ω таба́цѣ. и о ужыва́ющихъ ѣа

Zла́а вилоды́ласа ре(ч) и всю́да е(ст) я́вна:
жѐ розны(и) лю(д) зажываѣ(т) табаку зда́вна.
А ба(р)зѣ(и) в Ли́твѣ тоѣ ве(л)ми́ е(ст) недо́бре:
бо жоны и дѣти и(х) зажываютъ до́бре.
І ту(т) таки(х) е(ст) много же ѣа вжыва́ютъ:
ты́е но́здрами пахаю(т), а тые вытяга́ютъ.
І хто̀ того навчи́вса и лю́л(ъ)кою тягну́т(ъ):
потреба (б) доконе́чно о(д) того̀ повстягну́т(ъ).
Бо в не(мъ) ча(ст) пеке́лного ды́му обрѣта́ѣтъ:
и хто̀ тя(г)нетъ то из(ъ) устъ то(г)[о] смра(д) iзхо(ж)да́ѣтъ. // 24 зв.
І хочъ и вла́сти тя(г)ну(т), ѣдна(к) не о́бе(л) то ч=стно:
а ню́хати на(и)па́че бры́дко и безче́стно.
Кгды (ж) тя(г)нучи́ ды(мъ) про(ч) во(н) из(ъ) у(ст) выпуща́ѣтъ:
а ню́хаючи паче себѣ оскверняѣтъ.
Же в(ъ) ноздра(х) та̀ нечисто(ст) ему остаѣ́тъса:
з(ъ) чего часо(м) и не́мо(щ) люта стае(т)са.
Бо мо(з)гъ в головѣ его̀ таба́ка з(ъ)суша́ѣтъ:
же вла(с)не я(к) швецъ ду́бо(м) шкуры пересыпа́е(т).
І не слыши(т) таба́чни(к) збы(т)ны(и) ухани:

анѣ смра́ду а́нѣ те(ж) блгоухани.

Тако́му и ще(н)ства особъ возбраня́ютъ:

и сти́ти не всю́да таки(х) позволя́ютъ.
Бо хто̀ но́со(м) не чуе(т) не цѣлъ пробуваѣтъ:
вла(с)не составу собѣ якого не ма́ѣтъ.
А ще(н)ство мѣѣтъ то(и) обы́ча(и) о(т) вѣка:
же требуе(т) цѣлого на то̀ человѣка.
Е́стъ же и такіе що іные и ядя́тъ:

и тые паче бгу и сты(м) всѣмъ бры́дятъ. // 25
А і́ные в горѣлку в су(д)на вове(р)гаютъ:
и на погибе(л) собѣ люде(и) оскве(р)няютъ.

Гакн(х) бы годы́ло (б) сѧ нє ты(л)ко ки́емъ би(т):
ал̀е иного хо(ч) бы и із(ъ) свѣта єгубит(ъ).
Ѡсобливо (ж) і́ны(и) навы(к) ба(р)дакомъ тягну́ти:
прє(з) котры(и) нє єдному пры(ш)ло смы(с)лу збу́ти.
І́ные бо ба(р)дакомъ та(к) сѧ затяга́ютъ:
а(ж) на(г)лє души свои в то(и) часъ изве(р)гаютъ.
І самиⷯ себє бѣсу ѡфѣру дава́ютъ:
я(к) тые що з горѣлки пянієвмира́ютъ.
Ты(мъ) обо́имъ пєкє(л)на буде(г) нагоро́да:
о(т)іме(т) бо сѧ о(т) ныхъ ѡ(т) него свобо́да.
На(м) жє по хр(с)тія(н)ски(и) да(и) Х̄є умира́т(ъ):
и позбувши всѣ(х) грѣховъ н̄бо наслѣдствова́т(ъ).

38. Ѡ и д у́ ч и (х) н а́ с л о б о д ы л ю д е́ х ъ // 25 зв.

Хто ко(л)вєкъ собѣ і́щє(т) на жи(т)ло̀ слободы̀:
ма́ло в(ъ)хо́дя(т) з(ъ) мє(ж) таки(х) вели́кои бѣды̀.
Бо готовые ха́ты идучѝ покида́ютъ:
а прыше(д)ши на́ слободу готовы(х) нє ма́ютъ.
А що на(и)го(р)ше(и) ча́со(м) худо́бы забыра́ютъ·
и ты(л)ко що з(ъ) дшами живы(х) оставля́ютъ.
Уже (ж) то(г)да̀ гдѣ з(ъ)хоче(т) то скочи(т) хо(ч) к(ъ) лѣ́су:
и го́лы(и) ужѐ наве(т) хо(ч) к самому бѣсу.
Пожытечна̀ ємy судыла(с) слобода̀:
дово(л)на̀ пустын̀а и лика и вода̀.
Нащо любо зволи(г)сѧ хо(ч) утопитиса̀:
а єжелѝ захоче(т) волно и вдави́тиса̀.
Ѡто (ж) мѣ́є(ш) за свое тєпє(р) ду(р)ны(и) мужы́чє:
а бы(в)шн(и) на своє(г)[о] пна бунтовиниче.
Нє хотѣлє(с) пнови послуше(н)ство о(т)дава́т(ъ):
и в(ъ) цѣлости з(ъ) всѣмь свои(мъ) в(ъ) єдно(м) мѣ(с)цу пробува(т).
Ги́н(ъ) жє тєпє(р) за свое зло̀е непоко(р)ство:
и за упрямую твою гордо(ст) и упорство. // 26
І добрє тые чи́ня(т), що прочан̀ь обдыраютъ:
бгъ и(х) прости(т), за тоє згола грѣха̀ нє ма́ютъ.
І нє ты(л)ко потреба (б) таки́хъ обдыра́ти:
а́лє из(ъ) сами́ми дшами разлуча́ти.
Поневa(ж) нє хотѣвъ пу(д) ки́мь бувъ чини́т(ъ) повѝнно(ст):
обдерѝ и хо(ч) заби(и) за тую учи́нно(ст).

Бгъ za бу(и)товникà якъ мовятъ не повѣситъ:
алѐ и нагородою ещѐ потѣшитъ.

Кгды (ж) учинивъ своему пну пáко(ст) мнóгу:
не ты(л)ко пну и самому бгу.

Якъ сѧ мѣвъ то мѣвъ треба было (б) претє(р)пѣти:
а за тє(р)пенiє сп(с)нiє мо(г)лъ бы мѣти.

Zачи(м) вы пнóвє таки(х) нє вáжтє(с) щадѣти:
втѣкáючи(х) прóчъ самы(х) дерѣ(т) бѣ(т), и берѣ(т) дѣти.

І о(т)ню(д) мл(с)ти такимъ нє показу(и)тє:
алє совє(р)шенно та(к) таковы(мъ) справу(и)тє.

39. Ω zаблуждáючи(х) в дорóга(х) людє(х) // 26 зв.

Zлы(и) чл҃вѣку и то(и) трафýнок бывáєтъ:
кгды в велико(и) дорозѣ часо(м) заблуждáєтъ.

І в(ъ) мáло(и) в(ъ) нєсвѣдомо(и) тоє (ж) сѧ лучáєтъ:
єслй добрє дорóги кого нє роспытáєтъ.

А хо(ч) и роспытаєтъ гды хто злы(и) злѐ справи(т):
и на пу(т) певны(и) жє(б) нє зблудивъ нє напрáви(т).

А та(к) того кры(и) бже и смє(р)ть постызáєтъ:
же в зымны(и) форту(н)ны(и) часъ блудящи змє(р)зáє(т).

А в лѣтны(и) часъ в(ъ) пусты́ни разбо(и)никъ забиваєтъ:
або тє(ж) спо(т)кáвшисѧ и sвѣръ из(ъ)ядáєтъ.

Ω zлы(и) человѣчє жє(с) пу(т) добрє нє сказáлъ:
да для тебє чл҃къ смє(р)тію пострадáлъ.

Бода(и) жє єси того дознáлъ и на собѣ:
жебы(с) з(ъ)блуди(л) а бгъ да(в) тоє (ж) sло и тобѣ.

Жє(с) з(ъ) умы́слу изогна(л) чл҃вѣка z свѣта:
хочь бы(с) и záразъ луну(в) нє дожда(в)ши свѣта.

А хоча(и) и дождєшъ бгъ єднакъ нє забýдє:
помсти(т)сѧ скоро, жє и тобѣ та(к) жє бýдє. // 27

А по(д) часъ на свѣтѣ и тóє прилучáєтъ:
жє и не зблудѧ в дорозѣ з(ъ) свѣто(м) сѧ жеgнаєтъ.

Кгды ко(и) норовúсты(и) будє(т), або приста́нє(т):
а заты(м) чл҃ку взымѣ духу не ста́нєтъ.

Прето кóне(и) упрямы(х) в(ъ) зло(м) разѣ нє ощажа(и):
алє zдоро(в)є своє на(и)лучше(и) уважа(и).

А гды будє(ш) в зло(мъ) разѣ конѧ ощажáти:
то певнє приготу(и)сѧ з(ъ) свѣто(м) сѧ прощáти.

Лѣпшь бы никóмy добромy дороги ни знáт(ъ):
да при бг(з)пѣчности в домѹ̀ всегдà пробывáт(ъ).
А̀ хо(ч) и в дорóзѣ то да(и) бже не блудити:
але да(и) ща(с)ливе к(ъ) дóмови сѧ возвратúти.

40. Ѡ присягáющы(х) не по прáвдѣ

Присяжно(ст) не по правдѣ да(р)мо сѧ не минáе(т)
хо(ч) на(г)ле вмре(т) або я(к) сѧ клене(т) та(к) ставáетъ.
Бо то велúкаѧ ре(ч) е(ст) комѹ̀ присягáти:
а непра(в)дою імѧ̀ бжіе прызывáти. // 27 зв.
Хоча(и) и по правдѣ то една(к) дѣло то стра(ш)но:
же клáти себе сме(р)тно аж вспо(м)нѣти ужáсно.
І я(к) обѣ сторонѣ прыся(г)ну(т), що чинúти:
то ве(л)мѝ з(ъ) тру(д)но(ст)ю то(и) су(д) буде(т) сѧ ко(н)чити.
Едно добре другóе буде(т) зле прысягáти:
не знати кому вѣ̀ру з(ъ) прóме(ж)ку и(х) поняти.
А кождое твори(т) сѧ прысягае(т) по правдѣ:
ты(л)ко (ж) еднò лукаво буде(т) а не пò пра(в)дѣ.
Ежелѝ бы провидѣвъ обо(х) сторо(н) и(х) ср(д)ца:
каза(л) бы срóкго кара(т) крывопрыся(ж)цу з(ъ) се(р)ца.
Же то маеста(т) бжи(и) лгáніемъ ображаетъ:
бу(в)ши винны(мъ) неви(н)нымъ себе содѣловаe(т).
Аже мусѣ(т) ку домо(м) и(х) и тáкъ о(т)пустúти:
и до обличе(н)ѧ конецъ праву о(т)ложúти.
Азáли лукавого воскорѣ бгъ обявúть:
и zлое дѣло его̀ всенáро(д)но обличúтъ. // 28

41. Ѡ клену́щыхъ(ъ)сѧ лóжно

Хтò не по пра(в)дѣ ко(г)да ко(л)ве(к) клене(т)сѧ лóжно.
томѹ̀ и нáгле з(ъ) свѣта сегò з(ъ)гинути можно.
Частокро(т)не бо тое вѣмъ на свѣтѣ бывáетъ
же воскорѣ бжаѧ помста ты(х) не минáетъ.
Кгдыˋ повѣдаю(т) з(ъ) бго(м) не з(ъ) хлопце(мъ) жа(р)товáти:
не треба хо(ч) сѧ вине(н) не вúне(ц) заклынáти.
Але ты(л)ко (ж) то завше в(ъ) нера(з)судны(х) веде(т)сѧ:
же інъ не в(ъ)пра(в)ду бго(м) и дшею клене(т)сѧ.
А то проклынатисѧ вели(к) грѣхъ, надаремно:
и прызывати імѧ Іссово дарéмно.

Нєха(и) волю сѧ таки(и) нє клене(т) да прызна́єтъ:
бо гнѣвъ бжи(и) на єго́ ту(т) же то собѣ зна́єтъ:
Лѣпше(и) стократъ на себе ємꙋ правду при(з)на́ти:
да проще(н)ну бы(т): нєже гнѣвъ бжи(и) о(т)рыма́ти.

42. Ω позывáючи(х) людє(и) до стр(р)шыхъ // 28 зв.

Мно́го є(ст) охотниковъ людє(и) позыва́ти:
и ско(р)би(и) набавля́ти, и хлѣба збавля́ти.
Гды (ж) іны(и) нє та(к) чини(т) то за свою́ па́ко(ст):
я́ко вла(с)нє з(ъ) умы́слу твори(т) то на па́ко(ст).
Бы́лє бы мо(г)лъ которы(х) людє(и) озло(б)ля́ти:
и само́и худобы о́ны(м) ущє(р)бля́ти.
Що (ж) за то́є таковы(мъ) то людям(ъ) бываєтъ:
гнѣвъ бжи(и) из(ъ) ка(р)ностю о́ны(х) нє мина́єтъ.
Понєва(ж) кто до бга слє(з)но будє(т) вола́т(ъ):
и ска(р)гу з(ъ) ср(д)чною скрухою прєклада́т(ъ).
Певнє услыши(т) г(с)дь бгъ нєви(н)ны(х) невѝнно(ст):
а помсты(т)сѧ о́ны(мъ) за пако(ст)ную учи(н)но(ст).
Прєто злобныє, людє(и) хлѣба нє (з)бавля(и)тє:
гды (б) хто́ и годѓ(н) того́ бы(л) волю(с) проща(и)тє.
Лучшє(и) бо ва(м) на собѣ стокро(т) прєтє(р)пѣти:
нєже творящи то́є стру(п) ср(д)чны(и) мѣти. // 29
І прошꙋ́ заты(м) вє(л)цє, нраво(в) ты(х) прєста(н)тє:
а z вшелякими лю(д)мѝ в лю(б)вѣ жити ста(н)тє.
Бо мовя(т) гдє любо(в) та(мъ) сѧ(м) бгъ прєбыває(т):
и на мѣючи(х) сѧ дхъ сты(и) почива́єтъ.
А що по сотворє(н)ю зла ю́жъ проща́єтє:
тоє нєважно є(ст), вѣмъ же и са́мы зна́єтє.
А та(к) и єщє прошу васъ в(ъ) лю(б)вѣ жытєлству(и)тє [1]:
а мєнє проща(и)тє за сє, и в(ъ) до(л)гъ вѣкъ здра(в)ству(и)тє
Я́ ва(мъ) на добрыє дѣла пораду дава́ю:
и г(с)ду бгу васъ в(ъ) хранєнієвручаю.

---

[1] Цей і наступний рядки вірша відкреслені олівцем двома паралельними рисками, а на полі написано: *л. 30 об.* Мається на увазі кінцівка вірша «Ω чии чи(х) па́кости мн(с)тыра(мъ) и цр̄ква(мъ)».

43. Ѡ чинячи(х) пакости мн(с)тыра(мъ) и цр̄ква(мъ)

Ка́ме(и)ные зна(т) ср(д)ца в ты(х) люде(и) быва́ютъ:
ко(т)рые мн(с)тырямъ пако(ст) сотворя́ютъ.
Люде на ѡбытели стые дава́ютъ:
а они́ готовое о(т) ны́хъ о(т)даля́ютъ. // 29 зв.
Не го(д)ны таковы́е кты́торы похвалы:
але досто(и)ны ты́е всякои несла́вы.
Же то хр(с)тіянами себе называ́ютъ:
да власне басу(р)мане це(р)квы́ разграбля́ю(т).
Не хоче(м) мы кты́торе(и) таки́хъ мѣти:
ле(ч) же(б) з(ъ) прысл́угами и(х) не было на свѣтѣ.
Це(р)квы́ и обы́тели люде созыда́ютъ:
а они и созданны(х) внѣвечъ обдыраютъ.
Хто́ бо вѣмъ хо(ч) малое це(р)кви учини(т) zло́:
посты́гне(т) великое за тое его́ zло́.
А хто́ те(ж) хо(ч) мало́е часо(м) вчи́нитъ бл̄го:
буде(т) и ему́ в се(и) вѣкъ и в(ъ) будущы(и) бл̄го.
Zачи(м) прошу́ васъ таки(х) зlы(х) дѣлъ не чинѣте:
именно мн(с)тыря́мъ пако(ст) не творѣте.
Але овше(мь) пакостит(ъ) уже переста́нте:
а бл̄го твори́т(ъ) це(р)квамъ и обытеле(м) ста(н)те.
А хо(ч) на мн(с)тырѣ ницо не дава(и)те:
то прина(м)нѣ(и) готовы(х) речи(и) не о(т)нима(и)те. // 30
Бо хто обы́теламъ и це(р)квамъ пакоству́етъ:
у́зри(т) воскорѣ гнѣвъ бжи(и), неха(и) памя(т)ству́ютъ.
Кгды (ж) це(р)ковъ ма(т)кою са всѣмъ на(мъ) назызаетъ:
а зла́а личи́на ма(т)цѣ зло приношаетъ.
Ѡ уже (ж) zлые рабы́ того́ са пока(и)те.
и цѣле учинко(в) са тыхъ выстерѣга(и)те.
І проще(н)ства о(т) бга zа тое впраша и)те:
и пречъ нравы таки́е злые о(т)ве(р)га(и)те.
Покаяніе Хр(с)тосъ всякое при(и)му́етъ:
и ка́ющы(м)сь о(т) злы(х) дѣлъ проще(и)ство да(р)ству́етъ.
То(н) же Хс̄ неха(и) васъ о(т) всѣхъ зо(л) о(т)вратитъ:
и до бл̄готворени(и) всячески(х) наставитъ.
А я́ zа вѣршовное се ѡбличеніе:
прошу мл(с)те(и) вшихъ всѣхъ о прощéніе.

44. Ω хýлячихъ чи́нъ дх҃о́вны(и)[1]

І то(и) человѣкъ вє(л)мй zлє поступова́єтъ:
ко(т)ры(и) на чи(н) дхо(в)ны(и) хулу́ наношáєтъ. // 30 зв.
Годы́ло (б) сѧ и тому́ то́є памята́ти:
же єго́ и zа тоє бг҃ъ будє(т) карати.
Бо в(ъ) Хр(с)то́во(и) осо́бѣ дх҃о(в)ны(и) сѧ зна(и)ду́єтъ:
и я́ко Х҃с дѣла Х҃ви справу́єтъ.
Гды (ж) кого прости(т) и са(мъ) бг҃ъ того проща́є(т):
а кого́ бл(с)витъ и бг҃ъ блгословляєтъ.
Мѣю(т) бо вѣмъ на собѣ Х҃ву осо́бу:
и хр(с)тія(н)скую подаютъ всѣмъ оздобу.
А и́ны(и) злы́є слова́ о дх҃о(в)ныхъ говоритъ:
и многіи чудєса́ нєподобно творитъ.
І абы́ нє посты(г)ло зло́ ты(х) чудотво(р)цовъ:
же ху́лятъ сщє(и)нико(в) своихъ бг҃омо(л)цовъ.
Уже (ж) хо(ч) о(т) сєго́ дня в(ъ) ша(и)ности и(х) мѣ(и)тє:
и слу́шати и(х) словєсъ и в(ъ) лю(б)вѣ мѣ(т) хтѣ(и)тє.
І в(ъ) ѡско(р)блє(н)ныхъ вами проще(н)ства спраша(и)тє:
и любовію о́ны(мъ) то́ нагорожа(и)тє.
А та(к) будє(т) васъ за то́ бг҃ъ блгословля́ти:
и хр(с)тія(н)скихъ ко(н)чинъ добрѣ сподо(б)ля́ти. // 31
Я́ мл(с)тя(мъ) вшимъ та(к) о то(м) пораżáю:
и ла(с)цѣ вшо(и) себѣ поко(р)но вруча́ю.
І до(л)жнико́въ в сє(мъ) мѣстѣ ту(т) же полага́ю:
власнє якъ това́рышо(в) прочъ нє ра(з)розня́ю.
Жє(б) вкупѣ чита(т) было́ ѡ позыча́ючихъ:
и з(ъ) до(л)говъ на́ сторону о утѣкаючихъ[2].

45. Ω должника́хъ, хто́ кому́ до́лженъ: або́ тє(ж) ви́нєнъ.

Нє да(и) бжє позыча́тъ, але да(и) своє ма́т(ъ):
бо мовя(т) ду(ш)но я(к) два правя(т), третєму нѣчо(г)[о] да(т).
Добро́ такому чєго ко(л)вєкъ позыча́ти:
которы(и) можє(т) в пру(д)ком часѣ и о(т)да́ти.

[1] Проти цього вірша відзначено на полі чорнилом: *NB*.
[2] Початкові літери всіх цих чотирьох рядків написані червоним чорнилом.

А ви(н)ному двояка часомъ скóрбъ бывáетъ:
гдѣ пре(з) назначе(н)ны(и) часъ вдвóе о(т)дава́етъ.
Же то є(ст) така́ речъ пу(д) часъ мѣновите:
до(л)жны(и) на себе о́блѣкъ да(ст) о(т)дат(ъ) сови́те. // 31 зв.
І ви́дѣле(м) на свѣтѣ тое в(ъ) своемъ вѣку:
же пре(з) пре́плы(и) те(р)мѣнъ да(л) в(ъ)двое чл҃вѣку.
І су́же(н)но на судѣ, бы тое стало та́къ:
на Волы́ню еды(н) сѧ ошукалъ небора́къ.
Бо мовил(ъ) ко(г)да́ в го(и) часъ з(ъ)упо́лно не о(т)да́мъ:
хо(ч) еди(н) де(н) похыблю́ мо́ви(т), вдвое о(т)да́мъ.
Та(к) же ему бѣдному за неща(ст)ямъ ста́ло:
же друго(и) половѝны даремне не ста́ло.
Присуды(л) ля(х) же(б) жы́ду русѣнь о(т)да(л) вдво́е,
и мусѣлъ ста́ратисѧ бѣдны(и) было́ то́е.
Хто (ж) чи судіа́ тому́ ви́не(н) чи самъ ви́ны(и)
не вѣмъ: подобно бо(л)ше(и) ошука(л)сѧ ви(н)ны(и).
Нащо было́ в(ъ) о́блыцѣ такъ сѧ обѣца́ти:
же пре(з) реченець буду в(ъ)дво́е о(т)дава́ти.
І то не готовызну да(л) ты(л)ко всю́ худобу
в сту́ талярах(ъ): а(ж) про то́ збу(л) свою́ озло́бу.
Же много из(ъ) жа́ло(с)ти хорѣлъ для фрасу́нку:
пото(м) ста(л) пи(т), и уме(р) з(ъ) хмелiово(г)lо l тру(и)ку. // 32
А жона́ при зло(и) не(н)дзѣ пошла запряда́ти:
а дѣти свои жыда́мъ почала́ на(и)ма́ти.
Прето не да(и) на(мъ) бже в до(л)гѝ упада́ти:
але и до(л)жны(м) сѧ да(и) в(ъ)скорѣ свобожда́ти.

46. Ω утѣка́ючихъ з долго́въ

Недо́брѣ и то(и) собѣ зго́ла поступа́етъ:
ко(т)ры(и) надо(л)живши сѧ лю́дя(м), да утѣкаетъ.
Знаетъ неха(и) же буде(т) бгъ его за то́ кара́т(ъ):
же такую важи(в)сѧ пако(ст) лю́дя(м) сотворя́т(ъ).
Умѣвъ гроше(и) у люде(и) готовы(х) позыча́ти.
а не умѣе(т) злы(и) рабъ зно́ву и́мъ о(т)давати.
Да та(к) бгодѣтеле(м) своѝмъ важи(т)сѧ чини́т(ъ):
бгъ его́ со злодѣи за то́е можетъ судит(ъ).
Бо вла(с)не украв, и прочъ окая(н)ны(и) втѣка́етъ:
со Iю́дою таки(и) уже собѣ ча(ст) ма́етъ.

І якъ не бл҃года(р)нымъ бу́де(т) таковы́мъ го́ре:
гдꙑ̀ о(т)шлютъ по смерте(х) тѣхъ в(ъ) пре҃испо(д)нее мо́ре. //
Ра(д) бы ю́жъ бл҃готво(р)цемъ своймъ в(ъ) то(и) часъ о(т)дава́т(
да то(г)да̀ ю́жъ не бу́детъ нихто̀ о(т) ни́хъ о(т)бира́т(ъ).
І тое҃ непохы́бно спра́вить таки́мъ zлонравство:
и za выгоду лю(д)зску zло́е не҃бл҃годарство.
Мо(г)лъ бы окая(н)ны(и) сы́нъ гдꙑ̀ нѣчимъ о(т)дава́ти:
то не всты(д)но было́ бы ему̀ и о(т)робля́ти.
Ко(г)да̀ позычавъ або̀ пи́въ, то бгу прысяга́въ:
же мови(т) о(т)да́мъ: а́же я́ко нецно́та солга́въ.
А іны(и) на о(т)робъ бере(т) и не о(т)робляетъ:
да я́ко зло́дѣ(и) злы́(и) сы́н, из(ъ) мѣста утѣка́етъ.
Утѣка(и) же утѣка(и) zлы(и) и прокля́ты(и) вра́же:
еслѝ тобѣ дія҃волъ та(к) учинити ка́же.
Бода(и) есѝ конечне на собѣ того̀ дознáлъ:
якъ я́ тобѣ в си(х) вѣ(р)шахъ мои(х) наименова́лъ.
І вѣрую бгу, хто̀ чу҃ждое похыща́етъ:
тому̀ поісти(н)нѣ сѧ даремне не мина́етъ.
Або где ко(л)векъ таки(и) не втече́тъ рукъ като́вски(х):
и́ли ге(ж) ба(р)зѣ(и) що го(р)шъ му҃чени(и) чо(р)то́вскихъ.
І не тре́ба такого мѣт(ъ) za хр(с)тіяни́на:
але за жыдовы́на ме(р)зского погани́на. // 33
Бгъ тому̀ хто позычавъ кому̀ в(ъ)тро́е запла́титъ:
хо(ч) имѣніемъ zемны(м), хо(ч) нб(с)нымъ о(т)пла́титъ.
А тому̀ зло́му рабу̀ и на земли zло пошлетъ:
хочъ калѣцство(мъ) скаре(т) хо(ч) бѣса в него вошлетъ.
Zачи(м) вы до(л)жникѝ такъ чини́ти не де(р)за(и)те:
хо(ч) о(т)робля(и)те хо(ч) зароб.ля(и)те, а о(т)дава(и)те.
А не хочете zаробляти або о(т)робля́ти:
то̀ не встыда(и)теся и худобою о(т)дава́ти.
Абы́ я(к) себе змо(г)ли о(т) до(л)го́въ свободи́ти:
и(ж) бы ва(м) в(ъ) бга вѣчно(и) ка(р)ности не заслужи́ти.
Я́ соско(р)бячи́ вашо(и) зги́бе.лѣ, поражаю:
о(т) ко(т)ро(и) ва(м) свобо́дны(м) бы(т) прія҃те(л)ско прія҃ю.
А на мене за си́ю нау́ку не дывѣте:
а до(л)ги́ о(т)бува(и)те да здоро́вы жывѣте.

47 Ω л ю д є (х) т ы (х) щ о в с є т ы (л) к о ч є г о к о (л) в є (к)
и л ю д є (и) і н ы (х) п о з ы ч а́ ю (т):
а с в о є (г) [с] [я (к) н а п а к о (с т)][1] н и ч о́ г о н є м а́ ю (т);
и н є с т а́ р а ю (т) с ѧ м ѣ т и с о б ѣ т а к о (ж) // 33 зв.

Много таки(х) ви́ди(м) що всєго̀ позича́ю(т);
а свои(х) жа́дны(х) рєчи(и) у до́мѣхъ нє ма́ютъ.
І о стара(и)є жєбы́ в ны(х) было̀ нє дба́ютъ:
и хто не позы́чи(т) то з(ъ) гнѣвомъ осу(ж)да́ютъ.
А собѣ ма(и) да и мнѣ̀ не да(и), в присло́вю мо́вятъ:
єдна(к) гу(л)таѣ вє(д)лу(г) присло́ва нє тво́рятъ.
Zвыча(и)но ра(з) и други(и) в(ъ) людє(и) попроха́ти:
а нє без(ъ)преста(н)но все ты(л)ко докуча́ти.
Тако́є то гу(л)тя(и)ство и встыду нє зна́єтъ:
же жа(д)ного дна людя(м) добры(мъ) напрыкря́є(т).

І за тоѵ о(т) людє(и) со́ро(м) і. о(г) бга грѣхъ:
а онѝ низа́цо то маю(т), и творя(т) смѣхъ.
Zачи(м) ко(ж)ды(и) гултаю осма́къ нє пропива(и):
да̀ і собѣ̀ у дворѣ̀ та(к) потрєбноє ма(и).
А та́къ нє бу́дє(ш) людя(мъ) доку́ки чини́ти:
и ты́є (ж) людє ста́ну(т) тєбє хвали́ти. // 34

48. И с є т о м у́ ж ъ п о д о́ б н о є.
Ω х о т я щ и (х) л ю д є (х) в с є щ о к о (л) в є к (ъ)
о (т) і н ы (х) і т у́ п є а б о т є (ж)][3] д а (р) м о ѡ (т) б и р а́ т и

В кождого праве боли́т(ъ) чему(с) га́рло.
хто̀ zаставля́є(т) кого̀ спѣва(т) да́рмо
І цє(р)ковъ мови(г): вще(д)ры̀ да пою ти:
а що да́ро(м) хо(ч) взят(ъ), то о(т)кажу́ тѝ.
І присловіє рече колѝ да́ха,
то та(к)же бу́дє(т) и о(т) мєнє взя́ла.
А та(к) оста(в)тє вы тую моро́ку:
и нє бу́дє(т) ва(мъ) жа́дного поро́ку.

40. Ω в(ъ) т р у ч а́ ю щ ы (х) с ѧ н є в с в о ѣ р ѣ ч и:
п а́ ч є ж є к (ъ) п є н м у́ щ ы (м) н и к о є г о н а ч а л с т в а.
с и р ѣ ч ь в л а с т ы, а в м ь ш у в а т и с ѧ р а д ы
ь (ъ) в с я к о є н є с в о є д ѣ л о,
щ о̀ и́ м ъ и н є п р и н а л є ж и т ъ // 34 зв.

Нѣгды праве человѣкъ то(и) ста(т)ку нє ма́є(т):
котры(и) нє в свои рѣ́чи да(р)мо ся втручаѣтъ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А своего дѣла о҃нъ не хо́четъ смотрѣти:
точію чужды(х) тщы(т)сѧ охочо глядѣти.
І не старае(т)сѧ справъ свои(х) доглядати:
ты(л)ко бѣгаетъ часто ны(мъ) роспра(в)ляти.

Такому (б) треба сказа(т), нижѣ в на(с) не пра(з)дни(х):
а твоѧ ми́ло(ст) хто(с) на(м) ны(и), а не вказни(к).

50. Ѡ неправдивы(х) щыростя(х) не щы́рыхъ человѣковъ:

кгды убо кто іному сотвори(т) любо
и велі́е едино́щи блгодѣяніе.
Но послѣжде тому (ж) болѣе стокро(т)
(вмѣсто того)[1] злодѣяніе

Рече́ Дви́дъ ѡ бо́жки(х) к(ъ) люде(мъ) премѣна(х):
и о люд)жки(х) к(ъ) люде(м) же на зло премѣна(х).
Кгды рекъ бывае(т) взъмѣна десница вышняго
во бло: а змѣна су(т) в зло шуица нижняго.

Сирѣчь бгъ десницею бли подаваетъ
а шуи́цею человѣкъ злыи) то ѡтбираетъ
Да обрати(т)сѧ (ж) болѣзнь на кто въ глане
а невин)ны(и) радо(ст)но воздае(т) бгу хва.

Тъмь ю(ж) бже вѣхъ на(м) зли не стоя
ле(ч) неха(и) в(ъ) ямы что на(м) копаю, вздаютъ.
Да и они аза́ли наказавши(с) приходятъ
в чувство. и показавши(с) до ада не сни

Zаступа(и) же на(с) бже о(т) всѣкихъ зло
и дару(и) на(мъ) прочее добрыхъ блгопо

51. Ѡ людѣхъ самыхъ себе главо(мъ) убива́ющы(х), ску́пости ради

Много люде(и) быва́ло скупы(х) зъ да
а і тепе(р) нема́ло и за нихъ вѣкомъ
Есть такихъ же всѣхъ рачи(и) по достато
а для злои скупости зги
Не диво хто у себе ничто не мае.
Да з голоду на себѣ ниже умираетъ.

[1] Круглі дужки стоять у р

А в кого є(ст) в буде(т) 2 голоду умира́ти:
того вє(л)ми здѐ и та(мъ) бг̑ъ буде(т) кара́ти.
Кгды (ж) нє мови(т) бг̑ъ на(м) да(л) и еще обѣща́лъ:
и ещѐ пошлетъ ласку я́ко жъ и посыла́лъ.
І нє мови(т) бг̑ъ на(м) дал и і́ны(м) вдѣля(и)мо:
а себє и дома́шны(х) гладо(м) нє згубля(и)мо.
Кусъ хлѣба и впя(т) ѡсма(к) никого нє вроди́въ:
а бг̑ъ всякую ре(ч) людя(мъ) на пожы́токъ створи(в).
Прєто чего́ желае(т) дша то потщы́сѧ:
для дшѣ̀ своє(и) нѣgды тружда(т) нє лѣни́сѧ.
Чєго́ дша желаєтъ хо(ч) кошулю заста́въ:
жебы е́сте(с) для не́(и) гдє ту́ю ре́чъ доста́въ.
Бо хо(ч) ко(л)ко бога(т)ства бу́де(ш) собѣ̀ з(ъ)бира́тъ:
а по сме(р)ти з(ъ) собою нє зможе(ш) ничто́ взя́т(ъ).
Ты(л)ко на се(м) свѣтѣ̀ що г(с)дь да(л) пожыва(и):
а прокля́тую ску́по(ст) прєчъ о(т) себє о(т)вє(р)га(и) [1]. // 36

52. Ѡ у п и с у ю щ ы х (ъ) с ѧ в к o z a к ѝ д у р н ы́ х ъ м у ж ы к а (х), и з н о́ в у в ы п и с у в а т и с ѧ х о т я́ щ ы (х)

То́жє(с) ду(р)ны(и) мужы́ку ба(р)зє нєуважны(и)
же ты(л)ко бєзчє́сть(ш) чи(н) козацки(и) пова́жны(и).
Zасягле(с) того чину, а́жє погоржа́єшъ:
нє бы(в)ши и в во(и)ску, ю(ж) выступи(т) гада́єшъ.
Нихто́ та вписувати нѣ̀тъ нє приневоля́лъ.
а́ле са(м) сѧ з(ъ) доброи волѣ̀ єсте(с) вписа́лъ.
А нє хо(ч) с козаками у во(и)ско завыта́тъ:
я́ко(с) нє хотѣлъ пре(д) ты(м) тя́гло(с)ти о(т)бува́т(ъ).
Прєто бєрезовы(мъ) пѣ̀ро(м) выписува(т) та̀ ірєба:
и худо́бу гды́ ма́е(ш), на ратꙋ(ш) взя(т) потре́ба.
Абы́ есѝ яково̀ коза́цтво: памята́лъ:
и дру́ги(м) мужыкамъ та(к) чини́ти заказа(л).
Ѡто (ж) гды(с) нє втопи(л)сѧ напро(д) гдє у во́ду.
при(и)ми (ж) коза́цкую хо(р)бацѣ̀ нагоро́ду. // 36 зв.
Бы(с) нє запомнѣлъ тоє(и) речи а(ж) до сме(р)ти:
по́ку(л) сѧ обвѣ́си(ш), чи тє(ж) суди(т)сѧ вмє(р)ти.

---

[1] Починаючи з цього аркуша і далі, на нижніх полях у розбивку напи сано: *Сія кни-жи-ца ѡ(т)ца І є-ни-дія Ро-жов-ца.*

53. Ω козакáхъ, нє гóдны(х) похвáлы,
менóвите ω ты(х) zлы(х)
и ωкая(н)ныхъ сынáхъ,
и нє о(т)цєвски(х) дѣтях(ъ);
которыє у во(и)ско ідý(т); а людє(и)
на путє(х) ідучи(х),
або ѣдучи(х) о(б)дырáю(т):
или що ко(л)вєкъ насы(л)ствіємъ рабýючи,
пáкости сотворяютъ

Вє(л)мѝ тыѐ козакѝ zлѣ собѣ поступáютъ:
же идучи у во(и)ско людє(и) гдѣ обдырáютъ.
Подобало (б) імъ тогдà мл(с)тыню даяти:
а не та(к) на погибє(л) імъ вѣчну сотворя́ти.
Zапамяталыє тѝ зна(т) в(ъ) таковы(х) злы(х) дýшы:
же покáзуютъ бѣсу вго(д)ныє анѣмýшы.
І нєха(и) тоє собѣ злыє рабы́ будутъ знáт(ъ):
же з(ъ) пóмстою своєю Х̄с нє будє(т) минáт(ъ).
І воскорѣ таковы(х) мóжетъ выкореня́ти:
и памя(т) іхъ со шумомъ навѣки погубля́ти. // 37
І пóку(л) себє узря́тъ у погибєляхъ вѣчны(х):
нє бýду(т) собѣ ща(ст)а мѣ(т), и лѣтъ до(л)говѣчныхъ.
Побúю(т) бо слезы навѣкъ, о(т) ны(х) оско(р)блєнныхъ:
и всяки(х) хоча(и) мало о(т) ны(х) же оздобля́є(н)ныхъ.
І у во(и)ска поше(д)ши ку домо(м) нє возврятя́тъ:
а́лє будут ганѐбно головáми накладáт(ъ).
Що і козака(мъ) таки(м) Х̄є С̄спúтелю да(и):
и таковы(х) о(т) мечá и кулѣ нє сохраня(и).
Бы и прочіє злы́є о то(м) же памятáли:
и пáко(с)тє(и) невúнны(мъ) людє(м) нє сотворя́ли[1].

54. Ω пєкýщы(х) хлѣбы пшєни(ч)ныє
а хо(ч)и жы́тныє фа(л)шывє z галуномъ,
и продаю́щыхъ

Вє(л)мѝ и тыѐ люде бг̄у согрѣша́ют:
которыє и хлѣбы з(ъ) фа(л)ч(ъ)ю продава́ютъ.
Мѣшаючи у тѣсто галýнь для надмѐн(ъ)а:
ко(т)рыє ра(з)вѣ са(мъ) вра(г) похва́ли(т) и(мъ) чинѐн(ь)а // 37 зв

[1] З лівого боку на полі написано іншим почерком: Ω *козакахъ плодовны(х) лис(т) рз̄д напредь*. Справді, на арк. 164-му є такий вірш.

Óнъ бо на дшевре(д)по дѣло научáетъ:
и сотворяти волю свою помагáетъ.
І перепеча(и) тое(и) учитьсѧ науки:
же(б) за злы(и) прибыто(к) да(т) себе бѣсу в рýки.
І тыми ошука(н)ствы самы сѧ ошукаютъ:
ко(г)дà погину(т) з(ъ) свѣта сего, то(г)дà познáю(т).
А лу(ч)ше(и) бы тепе(р) згúбе(л) свою познáти:
да конечне ошука(н)ствъ лю(д)зски(х) перестáти.
Я́ ва(м) ѡкаянные тое поражаю:
и дочасно(и) ка(р)ности бжо(и) зде прiяю.
А вѣчнои я́ко са(м) собѣ не желáю:
та(к) и вамъ тогосвѣтно(и) кары не жадáю.
Жадаю нзгибели вѣчно(и) басу(р)мáномъ:
а ца(р)ства нб(с)ного zычу хр(с)тiяномъ

55. Ѡ волочáщы(х) сѧ че(р)нцахъ[1] по мѣста(х) по школа(х), и по ко(р)чемны(х) двора(х) // 38

Мнóгiе волоцюги з(ъ) гу(л)та(и)ства бывáютъ:
осо(б)но и че(р)нцѣ[2] тако(ж) сѧ пробѣгаютъ.
Не хотѧ(т) в(ъ) ми(с)тырéхъ послушани(и) мѣти:
и ве(д)лугъ своего спсéнiѧ те(р)пѣти.
Да повѣе(т)сѧ iны(и) к бѣсу по свое(и) вóлѣ:
шукаючи на згибе(л) собѣ своявóлѣ.
А свояволѧ добрà да не пожытéчна:
з ко(т)рó(и) сѧ рождáе(т) згúбе(л) доконечна.
Ѡсобливе те(ж) че(р)нцà[3] онà погубляéтъ:
а і свѣтско(г)ло та(к)же вѣмъ не направляéтъ.
Прѣтò сто (б) дѣло всѣ(м) е(и) не зажывати.
да статéчно(ст) и цноту з побожно(ст)ю ховáти.
Áже не ты(л)ко свѣцки(и) часо(м) ховáг(ъ) не вмѣетъ:
да туда (ж) і че(р)нцъ iны(и) ва(н)дрóвны(и) шалѣетъ
І людe(и) до зго(р)шéн(ъ)ѧ свѣцки(х) привожáетъ:
и погибели свое(и) дшѣ примножáетъ. // 38 зв.
Такому не потрeба мл(с)тыню давáт(ъ):
áле всюда го(д)но е(ст) кiями частовáт(ъ).

---

[1] Зверху після слова «че(р)нцахъ» надписано блiдiшим чорнилом і *че(р)нища(х)*.

[2] Зверху над цим словом надписано: *че(р)нищи*.

[3] Зверху над цим словом надписано: *и че(р)нищю*.

І буде(т) ины(и) че(р)нець пре(з) вре(с) вѣкъ сѧ волочи(т(ъ):
а трафляе(т)сѧ тому в школѣ сѧ и ско(и)рѝй(ъ).
Або гдѣ на(т)де лу́же(т) у ко(р)чемномъ дому:
то уже и не знати що чинѝти тому
Може(т) пера(з)су́дно(и) то(и), шпика(р)щ̀ напи́ти:
а що го(р)шъ и комѣди(и) якихъ начинити.
І кгдѣ в ко(р)чмѣ чине(т), в гно(и) я(к) ꙗ̀ закопа́ти:
повѣва(ж) та(к) важыл(ъ)сѧ ли поступовати.
І че(ст)нымъ законника(мъ) неславу вносити:
и мнс)тыря(м) бе́честно(ст) наволокати.
Люля(м) здае(т)сѧ же вси(к) че(р)нець та(к) злопра(в)ны(и):
я(к) о(и) пе́шно(т)ливы(и) сѣдь и пре́окаянны(и).
Не хо́че(т) в(ъ) мн(с)тырѹ то(и) жытѣл)с новати:
и ста(р)шому и брати сѧ повинова́ти
Да злы(и) рабъ яко гу(л)тае(и) завше волочитъ)сѧ.
а в мн(с)тырѹ нигде ѣмѹ жи(т) не хочетъ)сѧ.
Бы́ле бы по городахъ людямъ) очи повы́ть
бода(и) тыл)ко его́ кгдѣ самого[о] испро́вѣ.
І е́сли вня(т) мо(в)лю где такии(и) в(ъ) мир ѹ зги́нетъ:
а(ж) не́сла́ва законѹ нашему[1] прослы́нетъ
Бо напро(д) згине(и)ѧ о(и) мнс)тырь осѹжда́ютъ
же мовитъ жа(д)ны(и) мене тѹма(и) не прии(м)ае́тъ.
Мушу сѧ волочити по то(и) неволѣ
а то́ лже(т) бы́ле (б) ѣмѹ нашалѣ(т)сѧ ловѣкъ
І за(с) бре́ше(т) же мовит) нигдѣ мѧ не прилы(м)ае(т):
бываe(т) то и пра(в)да, же нѣкоторы его знаютъ
Една(к) лже(т) то я̀ко песъ, в(ъ) мнс)тыр[illegible] прилѹ́чаетъ
всяки(х): паче (ж) ко(т)рые добре не ѣстъ гу́бятъ
Бо мовя(т) во(л)но ꙗ̀вно и на бга бре́ха́ютъ:
и на ко(т)[o] ко(л)вѣкъ як(к) ꙗ̀вно [illegible]
Бо що́ и о(т) шы́бе́ницѣ ко́трые вы́ѣжа[illegible]
и тые в(ъ) мн(с)тырѣхъ ча́сѣмъ сѧ [illegible]
А че(р)нець в(ъ) мн(с)тыру не хо[illegible]
е́дно́ то бѹде(т) бѣсу по вол[illegible]
Ко(т)ры(и) и на́ тогды о(т) нег[illegible]
пре́па(ет) в ѣдно: гдыж [illegible]
І хто (ж) того́ в помѣнѣнь[illegible]
и з(ъ) преставльшимсѧ [illegible]

---

[1] З лівого [illegible]

[illegible]
Почерк автора

Нєха(и) ужѐ сáмъ себѣ таки(и) помина́єтъ:
и бгови за дѣла злы́е о(т)вѣтъ дава́єтъ.
А помина́нiа ѡнъ ѡ(т)ню(д) нє досто́инъ:
алє осудови(с)ка и по смє(р)ти досто́инъ.

Естъ жє то пра(в)да я(к) нє єдно(и) мтри дѣти:
іны(и) хо(ч) стра(н)ствує(т)[1], да ста́то(к) бу́де(т) мѣти.
Нє по(и)де(т) таковы(и) где в ко(р)чму ночова́ти:
алє до спце(н)ника може(т) сѧ в(ъ)прохáти[2]. // 40
Або хо(ч) и до просты(х) та(к)же люде(и) чє́стныхъ
а нє до ко(р)чємны(х) ко(т)рыхъ домо́въ бє(з)чє́стны(х).
І подякова(н)е людя(мъ) [добры(м)][3] вста́вши ѡ(т)да́ти:
и в(ъ) пу(т) сво(и) гдє надобно з(ъ) бгомъ поспѣша́ти.
І нє будє(т) то(и) в(ъ) градѣ и в вєси медлѣти:
ты(л)ко па́чє в(ъ) мн(с)ты(р) впя(т) жи́ти хотѣти[4].
Тому гдь попроси(т) и я(л)му(ж)ну да(т) годи́тъсѧ:
будє(т) бо за дающы(х) то(и) бгу мли́т(ъ)сѧ.
І якъ в мн(с)тыру начнетъ з(ъ)нову пробуват(ъ):
начнє(т) за блготво(р)цевъ к(ъ) бгу мо(л)бы вношáт(ъ).
І áзъ пи́шущы(и) сє, то(ж) нєдры(с) прова(и)дрова(л)сѧ:
лю(б) в далє́кіе краѣ, да злѣ нє блука(л)сѧ
І впя(т) бєззазо(р)но ста́лъ в(ъ) мн(с)ты(р) поспѣша́т(ъ):
и в нє(м) по да(в)нєму з ла(с)ки бжо(и) и ста́ршы(х), пребыва(т).
А нєува́жны(х) плуто́въ ты(х) нє похваля́ю:
єднакъ нє волочити(с) и ты(мъ) щыро прія́ю. /. 40 зв.
Бо́ лу́чше(и) на єдно(м) є(ст) мѣсцу сто́кро́гъ жити:
и в(ъ) ѡбы́тєлѣ сто(и) бє(з)ропо́тно служи́ти.

Та(к) мощно и бгови чаємъ угоди́ти:
и пре(з) по́мо(щ) єго́ всѣ грѣхи́ о(т)дали́ти.
Прето и вы́ братіе з(ъ)во(л)тє сѧ возвращат(ъ):
к(ъ) мн(с)тыря(мъ) на жы(т)ла, и до смє(р)тє(и) пробува(т),
Нєісхо(д)но: бо всякъ в мн(с)тырѹ живущы(и).
обрящє(т) блже(и)ство в сє(и) вѣкъ и во буду́щы(и).

---

[1] З правого боку на полі рукою автора зроблено уточнення до слова «стра(н)ствує(т)» – *идетъ*.

[2] З правого боку на полі є запис: *Не ма(ш) в(ъ) книзѣ сє(и) бо(л)шого на(д) сего́ вѣ(р)ша ч строкъ и четыри*. Почерк автора.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[4] З лівого боку на полі проти інтервалу між рядками написано рукою автора: *бѣшти(с)*, уточнення до слова «хотѣти», на що вказують відповідні значки, зроблені червоним чорнилом.

Ко(т)ро(г)о] бл҃же(и)ства ва(м) и мнѣ да(и) бо҃же за(с)лужить
бы(х)мо пре(з) заслу́ги мо(г)лй по сме(р)те(х) в(ъ) но҃вѣ жи́ти.
Чего́ и вия(т) ва(мъ) zычу. и ла(и) то бже:
а волочи́тиса бе(з)пу́тне ба(р)зо непригоже.
Уже (ж) и о(т) васъ вандровны(х) прощенїа жела́ю:
а о(т) вандрово(к) ва(с) бг҃ъ в(ъ) храненїе вручаю.

36. Ω босака́хъ, що бо́сые без(ъ) шбувє́нїа и зымѣ хо́дятъ // 41

Ве(л)мй на свѣтѣ лю́де то удывите(л)ные:
и згола никому вѣмъ не зрозумите(л)ные.
Іме(н)но тые що са nazываютъ босакй:
не зна(т) чи люде они чи якіе кадукй.
Бо́сіе бо чере(з) всю́ зыму явстве(н)но хо́дятъ:
и не бо́сне мѣю(т) бы(т), та(к) то люде(и) зво́дятъ.
Zна(т) то же людя(м) о́чи во(л)шебство(м) заслѣпля́ю(т):
ко(т)рые сапоговъ в ны(х) на нога(х) не вида́ютъ.
Ωнй в сапога(х) хо́дя(т) а бо́сін zдаю(т)са:
мало ко(т)рые в хы́тро(ст) такую придаю(т)са.
Кгды (б) то не ошука(н)ство мо́щ(ъ)но (б) и нагу ходи́т(ъ):
и на моро(з) все тѣло свое голое о(т)кры́т(ъ).
Аже я́ко не мо(щ)но е(ст) ходити го́лому:
тако теж не можно е(ст) ходи́ти и бо́сому.
То проявы́лиса нѣякіе поку́сы знат(ъ):
котры(х) и в(ъ) старовѣчны(х) книга(х) не може(м) начита́ть
І еще пр(о)роками са́ми са nazыва́ютъ:
и през(ъ) по́мощъ вражую люде(и) ошукива́ютъ // 41 зв.
Не знаю сове(р)шенно, ты(л)ко та(к) мови(т) му́шу:
же не ели(н) боса́къ zаписа(л) бѣсови ду́шу.
Іжъ бы ему́ до сме(р)ти ре́чи(л) во все(мъ) помага(т):
на згибе(л) дше(в)ную прибы(т)ки собира́т(ъ).
Za що́ ты(м) прокля́ты(мъ) босака(м) не що(б) чини́ти:
ты(л)ко по го́лы(х) нога(х) по пята(х) по туре́цки(и) би́ти.
Або особливѣ(и)ше огнемъ припаля́ти:
кгды не бои(т)са мра́зу и о(г)ню не може(т) боя́ти.
Або же(б) таковому но́ги ка́ть пош(д)тына́лъ:
и ѱо́мъ на з(ъ)ядѣніе до д(ъ)я́бла пре́чь пове(р)га́лъ.
Не важилися (б) ю(ж) бо(л)шъ всего́ свѣта дурити:
але могли (б) в сапогахъ видимо ходи́ти.

Ещ҃ пре(д) про́сты(мъ) людомъ зову(т)ся чудотво(р)цы·
а лю(д) не знае(т) же всѣхъ дѣлъ злы(х) они́ то твo(р)цы.
І люде(и) свои́ми преле(ст)ми просты(х) пре(л)щаютъ
а лю́де бѣдные злы(мъ) сына(мъ) вѣры до(и)маютъ.
Было бы и(м) з ны(х) свое(и) вѣчно(и) погибе́ли:
а то́ и люде(и) ещѐ приво́дя(т) до згибе́ли. // 42
І к тому́ злы́е рабы́ zажываю(т) таба́ку:
е́сли́ бы хто побо(ж)ны(и) уби(л) в сме(р)ть я(к) соба́ку.
І о(т)кровѐніа нѣякіа баснослóвлятъ:
а хто́ не да(ст) ялму(ж)ны то(г)[о] заѡчне злослóвлятъ.
А са́мы злословіа го(д)ны и всѣхъ ка(р)носте(и):
то е(ст) като(в)скими руками го(д)ны ша(и)носте(и).
І притворя́ю(т) са́ми собѣ стобли́вости·
будучи испо(л)не(н)ны всякои бе(з)чи(н)шости.
Бо не ѡбыта́ю(т) в че(ст)ныхъ яки(х) люде(и) дво́рахъ:
да бо(л)ше(и) по ко(р)чемныхъ своявo(л)ныхъ до́махъ.
І та́къ же по шшему ра́ды са и упива́т(ъ):
да к тому́ и безчи́нно(ст) злу́ю показова́т(ъ).
Уже (ж) написа́лемъ доволно ѡ ѡшука́нцахъ·
о зво́дника(х) босака́х нечьстивы(х) пога́нца(х).
Лу(ч)ше(и) бы и(м) на ши собѣ сы́ла вскладáти:
нежели́ та(к) по миру́ ходя́чи плутова́тн.
І треба (б) zвяза́вши босака́ до́бре затына́т(ъ):
же(б) призна(л) я(к) то но́ги в него не могу(т) змерза́т(ъ). // 42 зв.
Чи зеліямъ котры́мъ но́ги собѣ натыраютъ:
чили те(ж) zлы́е духи и(м) та(к) допомага́ютъ.
Бо невo(з)можно та(к) са z мгери народи́ти:
ты(л)ко на ѡшука́йство могу(г) то що(с) роби́ти.
Za що́ пе(в)не достоп(и)но и(х) z свѣта погубля́ти:
жебы́ и па́мя(т) вовѣкъ и(х) мо(г)ла́ погибати.
На́съ же бо́же о(д) тако(и) зло(и) нау́ки сохрани́:
и ѡ(т) всяки(х) злы(х) дѣлъ до сме(р)те(и) ншн(х) бороня́

57. Ѡ zлобѣ людe(и) памятозло́бны(х), урядовы(х)

Если́ кто́ озлобленны(х) сыро́гъ ье проща́е(т):
такому са(мъ) г(с)дь бгъ до зѣла о(т)мща́етъ.
Кро(м) сыротѣ ско(р)бному нз(ъ) мосту да в во́ду:
а неха(и) бы на свою́ ко(ж)ды(и) позрѣль вро́ду.
А прв(д)ны(и) суді́а в(ъ) правду разсужда́етъ:
и вы́шнему судіи Хр(с)ту подража́етъ. // 43

А не будетъ судіи тому подражáти:
можи(т) в(ъ) послѣдны(и) дн҃ь о себѣ познáти.
Да уже в тое врема тое не не(р)нетьсѧ:
хо(т)да о(т) нб(с)ны(х) вратъ до áда не(р)нетьсѧ.
Тѣмъ и памятозлобны(х) Хѣ бже настáвъ
на стезю спсе(и)ную: и грѣхи́ имъ остáвъ.

Ѡ невѣгласа(х) укоря́ющы(х) ты́хъ людє(и):
которы́е писаніємъ сты(мъ) выкладаютъ
что полéзное из по(л)зу дш҃ъ и(х).
А шній [нера(з)су(д)ные головы][1] zлословя(т)
и ненавидя(т) тѣхъ труждателє(и),
на добрые дѣла писанієм научáющыхъ,
и спсéніѧ імъ желáющыхъ

Zна(и)те и разумѣ(и)те таковы́е лю́де:
что ва(мъ) за ты́е рѣчи в(ъ) послѣдны(и) де(н) бу́де.
Прошу васъ, наставнико(в) свои(х) не хулѣте:
але повину(и)теся и бга [za ны́хъ][1] млѣте. // 43 зв.

Ѡни́ бо ва́мъ подаю(т) спсенну нау́ку:
бы́сте по сме(р)те(х) не (и)шли́ у вѣчную муку.
І кгды будете слу́ша(т) о́ны(х) то нау́ки:
певне свободытéся ѡ(т) будущо(и) му́ки.
А если́ о(т) у҃чащы(х) словъ тѣхъ не при(и)мете:
то чего не zычу ва(м), подѣломъ при(и)мете.

І если zапа́сную хто собѣ дш҃у ма́ешъ·
вола твоѧ согрѣша(и) я(к) ты собѣ зна́ешъ.
А если́ и҃ну ма́ешь, то я(к) тую згу́бышъ:
а другои запасно(и) мѣт(ъ) собѣ не бу́деш҃ъ.
Що то(г)да вчи́ни(ш), и хто в то(и) ча(с) ти́ помо́же(т):
воісты(н)ну уве(с) свѣтъ помо(г)ти́ не змо́же(т).
Ты(л)ко пре(д) тобою е(ст) двѣ зна(ч)ны дороги:
хо(ч) на спсе(н)ные хо(ч) на (з)гибе(л)ные и҃дѝ поро́ги.
Единакъ го́рде хощу же(б) си(с)ла́с(ъ) твоѧ дш҃а:
по всѧ дни́ млю́ бга о(т) всеѧ дш҃а.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І бгъ ти на доброе неха(и) помага́етъ:
а о(т) злы(х) обы́чаевъ неха(и) сохраня́етъ. // 44
А на мене́ за ѯ҃е прошу́ не гнѣва(и)сѧ:
але́ на свѣтѣ́ здравъ бу(д), и к тому спса(и)сѧ.

59. Ω цыга́нахъ и о жыда́хъ

Цыга́не да і жиды́ едны́ едны́мъ ра́вны:
понева(ж) ве(л)ми ты́е люде е(ст) злонра́вны.
Бо в ны(х) то(л)ко е(ст) правды я(к) в шеляге́ сребра:
бода,и) н(м) без(ъ)пре(с)та(н)но каты́ крушы́ли ребра.
Же збыте́чные людя(мъ) чиня(т) ошука(н)ства:
где ко(л)векъ прише́ха(в)ши до яко(г)о] па(н)ства.
А землѣ свое(и) згола нигде́ собѣ не ма́ютъ:
гы(л)ко не мовячи я(к) цыгане пробуваютъ.
Тако(ж) туляю(т)сѧ и жиды по всемъ свѣту:
абы где в якихъ ѕемля(х) и в котро(м) повѣту.
А пре,д)сѧ жъ где е(ст) жиды́ свои дворы́ ма́ю(т):
а цыга́не где дн҃ь где́ но(ч) по свѣту туля́ютъ.
І я(к) не мѣю(т) домовъ що(б) и ща(ст)а не ма́ли:
а на ѡстато(к) жебы и дя́блы и(х) побра́ли.
І да(и) г(с)ди, абы тое та́къ сѧ и́мъ ста́ло:
и(ж) бы навѣки то́и нечистоты не стало. // 44 зв.

60. Ω ката́хъ

Кождого ремесника́ люде похваля́ютъ:
и я́ко то потребны(х) люде(и) ублжа́ютъ.
Кгды (ж) всяки(х) реме(с)ника(в) потреба на свѣтѣ:
и да(и) бже вшеляки(х) ку потреба(мъ) мѣти.
Че(ст)ные реме(с)ники рабстаютъ че́стно:
и жыте(л)ствуютъ в сы(х) вѣцѣхъ благоче(ст)но.
Една(к) и нече(ст)ное на свѣтѣ е(ст) реме́сло,
мевови́те мистро(з)ство, або́ те(ж) катовство.
А і ка́та потреба ѣсь да своего часу:
же(б) дава(ь) ты(мъ) злодѣя(м) и забо(и)ца(мъ) прѣсу.
І прошу́ ва́съ ми(ст)рове, добре таки(х) справля(ите:
чве(р)ту(л)ть и пале́те и бѣте и стыца(и)те.
А если ко(г)да́ кого вѣшати бу́дете,
то примучи(т) пе(р)шъ добре неха(и) не забу́дете.
І жа(д)ной злочи(н)цамъ фо(л)ги не показу́(и)те:
а я́къ потреба своимъ реме(с)ло(мъ) справу́(и)те. // 45

Вамъ) то ю(ж) досконалѣ такаѧ вла(ст) да́на:
не будете грѣха́ мѣт(ъ) о(т) вы(ш)няго пна.
Бгъ власъ ла(т)во за то́ всѣхъ во(з)може(т) прости́ти:
ѥсли з(ъ)хочете ко(т)ры(и) то(и) уря(д) zложи́ти.
А тепе(р) якъ належи(т) реме(с)ломъ ты(м) керу(и)те:
и ѣди(и) з(ъ) едны(м) в ла(с)цѣ жывѣте. и з(ь)дравствуи(ѥте)

61. Н и щ е́ н с к и (и) в ѣ р ш ъ

Осе жъ пно́ве пришо́въ до васъ и я́:
що мѣю собѣ хоро́шоѥ има.
А хорошоѥ та́къ, же ѥсмо́ Свыря́дъ
и самъ такъже хороши(и) глядѣте(с) мнѣ на ви(д).
А правда грѣчны(и) ѥстемъ и хоро́ши(и):
и бога́ти(и) же мно́го мѣю воши(и).
Зволѧся (ж) славиаѧ мѣща(и)ко мнѣ в го́лову по(и)ска(т):
то мо́же(ш) о(т) мене того (ж) ска(р)бу сѧ набра́(ъ).
А ты мнѣ за то(и) ска(р)бъ ничого не да(и):
тыл(ъ)ко за мене дочку́ свою о(т)да(и).
І ещѧ минѣ даи) много и вѣна:
хоча(и) принамнѣ(и) из вя́зочку сѣна. ./ 45 зв.
Або на(и)дорожшую рѣчь, мѣхъ полова:
и додатку к тому́ до́бры(и) ку(л) соло́мы.
А тепе(р) бу(д) соби такъ ве(л)ми́ zдорѣва:
и товста якъ я́ловаѧ корова.
А дочка́ неха(и) ростѣтъ якъ теля́ца:
же(б) хоро́шаѧ була́ молоди́ца.
Бо я́ на ѥи давно сѧ zалецаю:
и уже в на весѣл(ъ)ѥ сѧ прибира́ю.

62. Ω z о л о т а р а́ х г ъ

Сіи вѣрши зъ) поча(т)ку ѥ(ст) zатру(д)нѣнны[1]
зрозумѣютъ пре(з) сты(и) дхъ ум(д)ре(и)ни.
Золотара гре́ба бы а́ггломъ равняти:
же може(т) ни(с)ни сосу́ды зроблѧти.
А то в таки(и) ве(л) то́е не ина́къ става́етъ:
и(ж) всякы(и) щыроз.ло(т)ны(и) по́су(д) нѣо ма́етъ.

[1] З правого боку на полі написано два рядки: *Переложилъ вѣмъ сію ясю кн[ѧ]
писанно: для того іно в не(и) же к строцѣ вліза(и)но* Уточнення В. М. Перетц
цих рядків до тексту твору здається невиправданим. Це лише авторське пояс
ння, чому вірш. про золотарів, яких Климентій підносив дуже високо, потрапив
розділу «О людехъ злыхъ»

Напри́кла(д) якъ то ми́тры і́ли патери́цы
та(м) бо ца(р)скіи вѣнцы сцє́нтры[1] в(ъ) бж̄о(и) дє(с)ни́цы. // 46
І прочєє мо́же(т) сѧ всѣ за(с) зна(и)дова́ти:
ко(т)ро́є звыкло зде в насъ на́ зє(м)ли быва́ти.
Мєновѝтє вє(л)можны(х) гє(т)ма́новъ булавы̀:
до кото́ры(х) потреба хотя́щы(м), головы̀.
А і́нны во(и)сковыє дѣлаютъ клє(и)но́ты:
и приличныє во(и)намъ ро́зныє приміо́ты.
І поясы̀ дѣлаю(т) срѣбрныє му(д)рі́и:
и єу̑(г)лски бля́хи робятъ прем(д)рі́и.
І ѡсо́бъ капыту́ла(м) дѣлаютъ печа́ти:
о ко(т)ры(х) а(ж) нє зна́ємъ я(к) рєщѝ поча́ти.
Такъ жє и вла(с)тѣ́лскіи лѣски оздобля́ютъ:
я(к) і̀мъ повѣлѣва́ю(т): та́ко потрафля́ю(т).
І позлоцоніи тє(ж) з срѣбра робя(т) ку́бки:
и всякіи до столо́въ пн(с)ки(х) втожъ посу(д)ки.
І до ѡлтаре(и) сты̑хъ рѣчи пр(с)толніи:
и многіи потре́бы та(к)жє цє(р)ко́вніи.
І па(и)намъ пє(р)стенѣ зла́тіи изробля́ютъ:
и ка́мє(и)ми дра́гими ѡнѣхъ украша́ютъ. // 46 зв.
Додава́ю(т) жє кшта(л)товъ и на сага(и)да́ки:
и на сага(и)да́чныє ѡ(и)стра и ку̑(л)ба́ки.
І ша́блѣ драгоцѣнно срѣбромъ осажа́ю(т):
жє а(ж) зря́щіи на нихъ вє(л)мѝ сѧ удывля́ю(т).
І ґузѣки ро́бятъ и оклада́ютъ но́жна:
и всєго̀ нєо(т)мовны всѣ бо и(мъ) возмо(ж)на[2].
І оправля́ю(т) тако(ж) прм(д)рі́и ножѣ:
которы(х) дє(р)жать собѣ бога́тіи мужѣ[3].
А що̀ є(ст) кадѣльницы и срѣбрны ли(х)тарѣ:
и ля(м)пы, все то гоє робя(т) золотарѣ.
І до ѡбразо́въ вѣнцы̀ ручки и коро́ны:
при(и)ми до своє́и и(х) бж̄є обор́ны.
І що ко(л)вѣкъ на́ зємли свѣтъ сє(и) потребу́єтъ:
всє то золота(р) свои(м) розумо(м) готу́єтъ.
Zачы(м) бж̄є їхъ мо(л)бы са(мъ) ласка́вє слышѝ:
и вѣчного живота́ з(ъ) сты̑ми нє лишѝ.

---

[1] Під цим словом унизу написано олівцем рукою П. Куліша *скипетра.*
[2] З правого боку на полі іншим почерком написано *возмо(ж)на*
[3] З правого боку на полі іншим почерком написано. *ножѣ.*

63. Ω мужε(х) zлы(х), убива́ющы(х) жо́ны свои
до смε(р)ти. Суди́ти бы требѣ таковы(х)
налютѣ(и)шоε смε(р)тноε осу(ж)дε нiε,
пачε iны(х) забо(н)цо(в), вмѣсто // 47

ω(т)цεуби(и)цовъ, и́ли мтре(и),
и брати(и), и сεстръ.
Лу(ч)шε(и) бы iмъ трεωкая(н)нымъ,
самы(х) себѣ уби(и)ство(м) погуби́ти:

Тεжε ω(т)ца́ или мтε(р), iли брата,
и́ли сεстру: або жону уби́ти.
Гды(ж) Iюдына ча(ст) ожидаε(т) iхъ

Вси́хи(и) забо(н)ца бу́де(т) о(т) бга суждѣнны(и):
и до безконечны(х) му́къ буде(т) осуждε(н)ны(и).
Iно бо невѣрного вмѣсто звѣра уби́т(ъ):
а iноε вѣрного з(ъ) свѣта сего́ згуби́т(ъ).
Iно за(с) мεчни(к) твори(т), что́ лю(д) росказу́етъ:
за то́ себѣ вели́ка грѣха́ нε при(и)му́етъ.
А роды́телε(и) свои(х) iли жёнъ zабо(и)цы:
нε у́зря(т) лица́ во вѣкъ пр(с)то́н тр(о)цы.
Але́ буду(т) та́мъ гдѣ сѧ и ни сподѣваю(т):
конечно собѣ нεха(и) тыε того́ чаютъ.

Нε то́кмо со грѣхъ ω(т)ца́ и мтε(р) уби́ти:
а́лε и жону, iз(ъ) ки(м) прися(г) вѣкъ ко(н)чи́ти.
Прεто (ж) i жонъ своихъ убива́т(ъ) нε дε(р)за(и)тε:
але на су(д) бжи(и) всѣ собѣ памята(и)тε. // 47 зв.

Сε жε ω людε(х) до́бры(х) побо́жны(х) мл(с)тивы(х)
ласка́вы(х) и ω стра(и)нопрiёмны(х)[1]

64. Ω страннолю́бны(х), то ε(ст)
ω при(и)мующи(х) стра(и)ныхъ в домы́ свои:
и прεпокоεва́ющы(х) любе́зно[2]

Кто стра(н)ныхъ и убо́ги(х) в до(м) сво(и) при(и)му́етъ:
то(и) себѣ поко(и) вѣчны(и) в(ъ) нбси́ готу́етъ.
I кто́ нёмощны(х) калѣкъ в дому́ преде(р)жаε(т):
и до смε(р)ти тѣхъ в(ъ) мл(с)ти хова́εтъ.

---

[1] Більшість початкових букв цієї фрази і слово *мл(с)тивы(и)* написані ... вовим чорнилом.

[2] Перед початком цього вірша з правого боку на полі написано ... чорнилом, проте іншим почерком: *NB*.

Того̀ са(м) стра(н)ствовавы(и) бгъ сномъ нарече́тъ:
и в(ъ)ни(и)дѝ в радо(ст) вѣчну в(ъ) дн҃ъ послѣдны(и) рече́тъ.
І па́ки, кгды(с) о нищи(х) ты мл(с)рдова́лъ:
при(и)ми (ж) о(г) мене в нб҃ѣ мздꙋ̀, ея же(с) жела́лъ. // 48
І красоты̀ нб(с)но(и) все(г)да̀ наслажда(и)сѧ:
и в(ъ) славѣ мое(и) вѣчно та́мо утѣша(и)сѧ.
І да(и) г(с)ди и намъ того̀ достꙋпи́ти:
бы(х)мо с(ъ) сты́ми сѧ мо(г)лѝ весели́ти.

65. Ѡ люде(х) мл(с)тивы(х), сирѣ́чъ, ѡ творящы(х) ялму(ж)ны сі҃ѧ вѣ(р)шъ писа(н)на: та́ѧ бо и(м) бл҃года(т) о(т) г(с)да е(ст) да́нна

Бл҃же́нъ мл(с)тивы(и) іжъ помлова(и) бꙋ́де(т):
мл(с)тини бо ра̀ди вѣчно(и) ка́зны збꙋ́де(т).
Ни за что̀ ꙋ́бо та(к) я(к) бо(л)шъ за мл(с)ты́ню:
буде(т) мѣти себѣ бж҃ію бл҃гости́ню.
А та(к) за даяніе и́мъ в(ъ) нб҃ѣ ѡ(т)да(ст)сѧ:
не точію то́е, но сторе(т) возда(ст)сѧ.
Сторы́щею бо рече мл(с)тивы(и) при(и)метъ:
и жыво(т) вѣчны(и) о(т) бга воспри(и)метъ. // 48 зв.
Мы̀ же повсе(г)да̀ за тыхъ г(с)да блга́емъ:
о(т) котры(х) мл(с)ты́ню иногда̀ при(и)маемъ.
Бл҃годѣтеле(м) наш(мъ) бо́же пародѝ:
и ѡ(т) ско(р)бе(и) време(н)ныхъ и вѣчны(х) свободи́.

66. Ѡ прошє́нїи мл(с)тыни

Пи́ше(т) Екклесіа́сте(с), же лу(ч)ше(и) ꙋмрѣти:
а неже прося́щаго кс(г)да себѣ зрѣти[1].
А Х҃ Спсите(л) са(мь) просити насъ ꙋ́читъ:
ища(и) речѐ обря́ще(т) и прося(и) полꙋ́читъ.
Тѣмъ тебе Хр(с)те мла̀ и о(т) люде(и) проси(мъ):
по словесе(х) ти к(ъ) рабо(м) ти мо(л)бꙋ вно́симъ.

[1] Проти цих двох рядків на правому полі, мабуть, рукою XVIII ст. написано: *стáр[ыи] зако(н)*, проти наступних двох рядків: *но(в) зак[онъ]*. У квадратних дужках відновлено відрізані літери.

Совѣту(и) же и(мъ) Спсе да мл(с)ть на(мъ) твóрятъ:
и любовъ уго(д)ную тебѣ к на(мъ) о(т)вóря(т).
А ты̀ и(мъ) za тò ца(р)ствомъ нб(с)ны(мъ) нагородѝ:
а zдѣ̀ пре(ж)де на́ зе(м)лѝ о(т) ско(р)бе(и) свободѝ. // 49
І дару(и) и на(м) с ни́ми безгрѣшно пожи́ти:
абы(х)мо в тебе ла(с)ку мо(г)лѝ заслужи́ти.
А по кончи́на(х) ншѝхъ нба доступи́ти:
и та́мо та з(ъ) сты́ми навѣки слави́ти.

67. Ω творя́щы(х) мл(с)тыню

Пишу̀ о люде(х) творѝт(ъ) мл(с)тыню могу́щы(м):
але абы̀ творили па(и)паче неіму́щы(м).
Бо та(к) мовя(т) еже мѣе(и) хто сво(и) достато(к):
то(и) zавше мѣетъ сове(р)ше(и)ны(и) и сла́токъ.
А хто̀ тако́въ ялму(ж)ны тво́ри(т) многомогу́щы(м):
ему же(б) па́че мѣ(т) взгля(л) досто(и)но к(ъ) неимущы(мъ).
Кгды (ж) многомо(щ)ны(и) и са(м) о себѣ са пожи́витъ:
а вбоги(и) бѣдны(и) рѣдко са(м) себе пожи́витъ.
Тѣмъ да(и) бже и нищы(м) пра(д)но даяти:
и доро(л)но за(с) самыхъ себе пожы(в)лятн. // 49 38.

68. Ω чл̀вѣку котры(и) я(л) мужну дава́етъ:
а ему̀ за тое са(м) бгъ нагорожа́етъ

Вся(к) побожны(и) творити мл(с)ты́ню мо́же:
и(х) же імѐна ты̀ са(м) знае(ш) Хѣ бже.
І за мл(с)ты́нное ѡнымъ творе́ніе:
дару(и) и(м) zдравіе и дша(м) спсе́ніе.
І в(ъ) книга(х) жыво(г)ны(х) са(м) тако́вы(х) напишѝ:
и цр(ст)віа свое́го za то́е не лиши.

69. Ω бл̀годѣтеле(х) великихъ и малы̀хъ. Мли́тва

Спсѝ г(с)ди всяки(х) мои(х) блготво́рце(в):
мо(л)ба́ми рождше(и) та̀ и сты(х) чудотворце(в).
І да(ж)дъ и́мъ нб(с)ную za тò нагоро́ду:
а на́ зе(м)ли о(т) всѣхъ бѣдъ и ско(р)бе(и) свобо́ду. // 51

І всѣ по жєланія(х) ср(д)цъ їмъ подава(и):
и я́ко sѣницу о́ка всє(г)да́ сохраня́(и).
А ѡсобно рачъ о́ны(мъ) дарова(т) лѣта мно́га:
смирє(н)но мл҃и(мъ) за ны(х) та҃ всеще(д)ра бг҃а.

70. Ѡ дрyзѣхъ zычлйвы(х)

Z давны(х) часо(в) приповѣ(ст) та҃ то́ пробyва́єтъ:
нє м҃ы(и) собѣ сто ко(п) я(к) сто друго(в) повѣда́є(т).
Бо сто ко(п)ъ я(к) то мовя(т) гро́ши слы́на:
а дрyзы шє забyдy(т), я(к) яка́ та҃ годы́на.

Хова(и) бжє пригóды, а(ж) та(к) тебѣ помогyтъ:
и подадутъ рату(н)ку я(к) ко(т)рыє из(ъ)могутъ.
Прото трєба из(ъ) всѣми по (д)рyзки(и) пробyва́ти:
и всѣми сы́лами и(х) ласки запобыга́ти.
Бо хто́ нє хоче(т) людя(мъ) лю(д)зско(с)ти выявля́ти:
того́ и в прыгодѣ мало бyдy(т) ратовати.
Кгды́ мовя(т) нє їма(и)ся хто ко(л)вѣкъ за прыгоду:
нє да(и) бжє ко(ж)дому, а(ж) будє(т) мѣ(т) свободy. // 50 зв.
Zачи(мъ) прошy васъ з(ъ) всѣми прїя(з)ливє живѣтє:
и другъ za друга єщє и бгy ся҃ мл҃ѣть
А васъ бг҃ъ я́ко оц҃ъ сы҃новъ будє(т) любити:
и о(т) всяки(х) напасте(й) всє(г)да стане(т) храни́ти.

71. Ѡ прємѣнностя(х) свѣтовыхъ

Вся́ка рѣчь на свѣтѣ прємѣня́ема быва́єтъ:
ко(ж)ды(и) свѣтски(и) чл҃кь и но(ѣ) призна́(ъ) ма́єтъ.
Прємѣняю(т) фо(р)нѣцы и ты(ж) ро́зныє мyры:
и вси прехо́дя(т) я́ко во(з)дyшныє вѣмь хмýры.
І лю́дє то(ж) сме(р)тями розни́мз ся҃ ко(н)чаютъ:
а гра́ды з(ъ) ѡбы́тє(л)ми и вѣси нє вмираютъ.
А хоча(и) пy(д) ча́съ пре(з) мѣчъ и о́гнь, и умира́ютъ:
то за ки(л)ко лѣтъ потом) изно́ву воскресáютъ.
Сирѣчъ гра(д) и ѡбы́тє(л) мощно впя(т) осадити:
а чл҃къ yме(р)шы(и) нє може(т) южъ ожи́ти.
Развѣ в(ъ) послѣдны(и) дн҃ь сyдны(и) то(г)да́ ожи́ветъ:
и нагоро́ду то(г)да́ за дѣла воспри(и)мєтъ
І на(м) бжє твои(м) рабомъ нб҃омъ нагородй:
и о(т) ка́зни вѣчноа҃ мл҃и(м) та҃ всѣхъ свободй. // 51

72. Ω ѡдноѡкихъ людѣхъ

Назина́е(т)сѧ з(ъ) е́дны(м) о́ко(м) по(л)чловѣка:
бо не до само(г)|о| тои) е́ще ко(и)ша́ кале́ка.
Гды (ж) головы́ну свѣта е́дноѡчны(и) мо́же(т) зрѣт(ъ):
а на ѡбѣ слѣпы(и), не може(т) и ма́ло видѣ́т(ъ):
Бо подлу(г) присло́віа чи плака(в) бы слѣп(ъ) сте(ж)ки:
е́сли (б) хо(ч) мало видѣвъ про́хо(д) яко́и(с) сге(ж)ки.
І гды бы одноѡки(и) зрѣлъ скро(з) скляны́е ѡчи:
мало до про(з)рителства мѣл бы себѣ помо́чи.
Ты(л)ко из(ъ) ѡкуля(р)ми глядѣлъ бы е́ды(м) о́ко(м):
вла(с)не бы я(к) на смѣхъ, а(л)бо те(ж) якъ наро́ко(м).
Е́дна(к) добро́ и е́дно́ ѡко же тако(ж) ви́ди(т):
а на ѡбѣ ѡслѣпши(и) ничого то(и) не ви́ди(т).
І да(и) г(с)ди ѡче(и) намъ не утрача́ти:
бы(х)мо хо(г)ли́ всяку рѣчъ я(с)но ѡгляда́ти.

73 Ω колю́чкахъ, що ко́лю(т) в бока́хъ у людѣ(и) ча́сомъ // 51 зв.

Зла́а и то́ хороба колю́чка быва́етъ:
же вла(с)не я(к) ко́піемъ пу(д) бокъ ударя́етъ.
А та(м) жа(д)наа ѡстро(ст) во ву(т)ръ не быва́етъ:
то́кмо затве(р)дѣлаа кро(в) то́е спра(в)ля́етъ.
І йны(и) чловѣкъ мусѣтъ а(ж) з того́ умрѣти:
зачи(м) ко(ж)ды(м) добры(м) еи не да(и) бже мѣти.
І иждени́ ѡ(т) всѣхъ хр(с)тія́нъ блг[illegible]:
а ѡбрати́ на басу(р)манъ злы(х) и не[illegible]стивы(х).

74. Ω бо́лѣзне(х) живото́выхъ

Вну́трнаа и внѣшнаа бо́лѣзн(ъ) разно(ст) м[illegible]):
же то невиди́мо и види́мо болѣюгъ.
Хо(ч) то на(д) всѣхъ бо́лѣзне(и) злѣ(и)ша голо(в)на́а:
але та(к)же недобра́ и животова́а.
Сіи ѡбѣ болѣзни е(ст) невиди́міи:
а позвѣ(р)хо́вные з ра́нами види́міи.
Види́мую ла(т)вѣ(и)ше(и) мо(щ)но исцѣли́ти:
а невиди́мую не ла(т)во улѣчи́ти. // 52
Прето́ о(т) бо́лѣзни кры(и) бже животово(и):
и не да(и) те(ж) г(с)ди кому́ и головно(и).

Із живо́тны(х) бо́лѣзнѣ(и) люде умира́ю(т):
многи су(т) домна́вцы тое освѣдча́ю(т).
Бі(т) си(х) дво(х) болѣзни(и) г(с)ди всѣхъ храни́:
и не(ж) до ко(н)чинъ вѣко(в) я́ко бг̃ъ бороня́.

І о п'р о́ ч і (и) х н є м о щ а (х) л и (с з) т д і[1]

75. Ѡ п і я н ы х ъ л ю д ѣ х ъ і б о г а́ т ы (х) и у б о́ г и (х)[2] ч и́ н я ч и (х) р а с к о́ л ы, т о́ є (с т) т у (р) б а́ ц ѣ и а б о т е (ж) б у́ т ы, и з а (с) н є с п о к о (и) н о с т и з в с я́ к и м и м я т ѣ́ ж и, б є з в и (н) н є б є (з) в и́ н н ы (м ъ) з н є р а (з) с у (д) н ы (х) г о л о́ в ъ с в о и́ х ъ; и з л ы (х) и ц ѣ л є н є у в а́ ж н ы (х) н р а́ в о (в)

Посполи́те мо́вя(т) то да(ст) бг̃ъ сѧ упи́ти:
а ѡнъ не хо́че(т) пя́ны(и) спа́ти сѧ положи́ти. // 52 зв.
Да чи́ни(т) ту(р)баціи, и всѣ нєпоко́и:
бода(и) такого зрѣли в замѣс(ъ)ко(м) поко́и.
Же то не ты(л)ко бу́ты якие вщьна́єгъ:
ле(ч) и лагодны(м) людемъ спа́ти не дае́ть
Вно́чи: ко(т)рье мѣю(т) по(д)выгъ к(ъ) набож=ности:
а его вра́гъ к всякому навчае(т) шал=(н)ству.
Гды (ж) бу́дєтъ ша́статиса мно́ги(х) укоря.
и домовны(мъ) жы́тєле(м) локо́(и) не дава́.
І хочъ ляже(т) із лихо(м), собѣ где и спа́ти:
не спа́гиме(т) мо́лко(м), всѣ ли(ш) буде(т) во(р)ча́ти
І що(б) тако́му ты(л)ко в жывотѣ во(р)ча́ло:
же за нымъ споко(и)ноіс)тє(и), всѣмъ нѣгъ аще мало.
І єще проклына́е(т), са(м) і рокля(т)а го́деньъ:
якъ в то(и) ча(с) слуга́ бѣсо(в), а кля́ти не годенъ.
Тако́му ѱу́ хто важны(и) у шію дава́єгъ:
а за вдарѧн(ь)а вдаря́оща бг̃ъ проща́єтъ.
Гды бє(з)ви(н)ны(м) мо́вя(т) жа(л) за́вше мно́го мо́же:
бода(и) таки(и) бу(и)свня́къ на́гле зелысль, да(и) бже. // 53
Любо то Хс у́чи(т) мѣ(т) к всѣм(ъ) любо(в), то зна́е(м):
єдна(к) к трезвы(м) а не к злы(м) повѣдаю(т) пя́ны(м)[3].
Zачи(м) бѣдные неха(и) огляда́ю(т)сѧ:
жде(т) погибе(л) ту (ж) вѣчна гды не покаю(т)сѧ.

---

[1] Цей рядок написано червочим чорнилом і виділено горизонтальними рисками з обох боків.

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[3] Другу половину рядка, починаючи від слів «а не...» закреслено і збоку написано іншим почерком вертикальний рядок: *Єдинъ ко трезви(м) а не л(ю) пАш(м) имѣтъ тую мае(м).*

І [illegible] мо́вить, пни(и) ла не вы(и), то зна(и):
да пусти́вши бу(и)товь жа́дныхъ не почина(и).
Да лежь споко(и)но спати и че(е)тно проспи́ся:
а якъ заточи́ш(ъ) что́ на дво(р) проходи́ся.
А в хатѣ же́бы(е) то(и) не утра́ты(л) шко́ты:
и не волочи́нь бы(е) сы(л) з вся́кими нешко́ты.
Кто́ чу́ется такъ(и) бы(и) на ма́ за́ зле не мѣ(и):
да за вѣрошь сви(и) до мене́ брате(р)ско любо́въ мѣ(и).
Я зычливе яко брать, тебѣ в то(м) пріяю:
і ѡт) тво(и) мл(с)ти прощенства жела́ю.
І са(м) ѡт) сре́нтела́ мл(с)ть хощу́ влучи́т(ь):
и тебѣ по се(мъ) свѣтѣ зы́чу в нбсѣхъ бы(т)[1]. // 53 зв.

Ѡ[illegible] здѣ почина́ю(т)ся ѡ бога́тства(х)
и ѡ нищета́хъ, и ѡ не(и)дза(х)
и ѡ сѣ.о(р)бе́хъ и ѡ печале́хъ, и ѡ мяте́жа́хъ

76. Ѡ убогихъ людѐхъ

Ѡ [illegible] бѣдны(мъ) люде́(м) убоги(мъ) на свѣтѣ:
же не могу́ть ску́те(ч)но(и) радости имѣти.
А бога́тому́ ѡ[illegible] и ско(р)бь часо(мъ) ткне́т(ъ)ся:
то в то(м) же ему́ часѣ ры́хло и мине́т(ъ)ся.
І [illegible] суди́(м) ѡн мздого забива́ет:
и того́ до конца́ [illegible] сѣ́ляе́тъ.
А убо́го(и) не́ра́къ хо(ч) мало́ [illegible]:
не́вин[illegible] бѣдне(и)ному да(р)ю не мине́тся.
Хто́ суди́т в здѣ[illegible] вѣ́ку бѣдны(и) [illegible]:
или ко[illegible] ны(м) лихо(м) то(р)гова́ти.
І коли́ ѡт) бога́тыхъ мл(с)ти не полу́чить:
то хо(ч) ра(д) або́ не ра(д), z дне́ю получитъ.
Ѡ [illegible] что́ (ж) то ты бо́гнхъ ѡпу́щаешь:
на ско(р)бь и на слезы и х) око(м) не сматря́ешь.
Ци тим(м) ж[illegible] бо́гачь цар(с)тво може(т) купова́ти:
а ты́ яко бгъ можеши) и не(и)дзному дати.
А поневá́жъ су́дія есте(с) справе(д)ливы(и):
сотвори (ж) и на́ земли в пно(в) су(д) правди́вы(и).

[1] У нижу сторінки приписано: Ѡ зло(м) ке́ле(и)но(и) сожи́тели сему * *прили(ч)ное слово ли(ст) тѳ.*

Абы тѧ судію бо(л)шъ ю(ж) не оско(р)бля́ли:
і жебы безви(и)не дшъ бо(л)шъ не погубля́ли.
Але дару(и) власте(м) ми(р) и любо(в) в(ъ) іхъ ср(д)ца:
мли(м) ти сѧ г(с)ди ншъ о(т) всего ср(д)ца.

77. Ω мятежно(мъ) жи́тіи члч(с)ко(мъ), и о убоже(ст)вѣ

Вели́къ свѣтъ да нѣгдѣ дѣ(т). люде повѣдаю(т):
и нело(ж)ную пра́ву о томъ признава́ю(т).
Кгды (ж) свѣту и земль нѣ(т) ко(и)ца́ здае(т)сѧ бы(т):
а не зна(и)де(т) убо́ги(и) где без(ъ)ско(р)бно пожи́т(ъ). // 54 зв.
Я́къ рекъ ап(ст)лъ бѣда́ вь) пусты́ни и в(ъ) морѣ:
развѣ не е(ст) печа́ли на́ нбсѣй го́рѣ.
А то вездѣ житіе на земли́ мятѣжно:
а на(и)барзѣ(и) в(ъ)богих\ сѧ де(р)житъ ско(р)бь прле(ж)нс.
Тѣмъ поісти(и)нѣ бѣда́ и горе убо́гимъ:
же за́вше облываютъ смутко(м) сѧ премногн(мъ).
А часомъ з(ъ) ско(р)бы са(мъ) сѧ члове(к) погубля́етъ:
о(т) чего́ бже храни́ много то быва́етъ.
Бо поневажъ з(ъ)бы(т)нѧ ско(рбь тое справля́етъ:
же ско(р)бны(и) всякои) втѣхи свое(и) забываетъ.
А якъ мовя(т) хочь печаль) на е́дну голы́ну
кому́ лучитъ: запомни(т) и мылу родыну.
Бога́ты(и) в(ъ)ыскорѣ скорсъ может) премы́йти:
а вбоги(и) бѣдны(и) не вѣ(ст) какъ ѣ́ѧ и з(ъ)бы́ти.
Кро(м) ему́ [кто́][1] нъ п\ъ(л) в радо(ст) прызо́рить:
а к тому́ бо́гому са(мъ) бы ласку с(о)ьорить.
А са(мъ) мало себе кто́ z ско(р)бы свобожда́етъ:
кро(м) паче іны(и) добры(и) помощи дава́етъ. // 55
Zачимъ ω бже вбогимъ подбай(и) рату́нку:
жебы не погубили надежди з фрасу́нку

78. Вѣршъ вторы(и) ω мятежно(мъ) жи́тіи: кого бгъ не хранитъ о(т) ско(р)бе(и)

Великъ свѣтъ да нѣгдѣ дѣ(т), зі)да(в)на повѣда́ютъ:
zлые люде безско(р)бно пожи́т(ъ) не дава́ютъ.

---

1 Квадратні дужки стоять у рукопису.

Хотѣ бы кожь хотѣлъ, о единомъ бо҃ѣ
мыслити: а(ж) не даю(т) злые врази мно́зи.
Точ(к)мо са(м) промы́сличе блги(и) да(и) пожи́ти:
и не да(и) мнѣ душѣ грѣшно(и) погуби́ти.

79. Ω щасли́во(м) {кому́ бг҃ъ да(л)[1] жи́тіи чл҃ч(с) комъ

Єсли́ до́бре фо(р)туна мно́го кому́ слу́житъ:
то же(б) помнѣлъ и дру́га ко(т)ры(и) ве(л)мѝ ту́жы(т).
Бо и ємy також де свѣта не прежи́ти:
не грѣхъ бы и ско(р)бному помощъ приложи́ти.
А ему приложи(л) бы бг҃ъ бо(л)шъ поважє́н(ъ)а
и всѣхъ жела́емы(х) добръ помножє́н(ъ)а. // 55 зв.

80. Ω печа́ли

Ды́вна҃ рѣчь, що в хатѣ пѣчъ, та(к) повѣдаю(т):
о ко(т)ро(и) пе́чи пра́вятъ и са́мы не зна́ютъ [2].
Пѣчь бо именуе(т)ся печа(л) непотрєбна:
ко(т)ра҃ и кождому zавше безпотрєбна.
Печа́ль) кому́ ся лучи(т) радости не маетъ:
зр(ч) овшемъ ср(д)це его́ крѣпко увядаетъ.
Печа(л) іно(г)да зѣ) свѣта гу́бытъ человѣка:
и раз(ъ)лучаетъ душу у посро(д)ку вѣка.
Ω(т) чего́ сохраня(и) насъ всѣхъ Іссе бже:
да жа́дное на(мъ) zлое одолѣт(ъ) не зможе.

81. Ω ско(р)би і се, то(к)мо не ш велико(и)

Ско(р)бь быва́е(т) ча́со(мъ) кгды тру́дно(ст) ору́дуе(т):
а особно я(к) по(и)детъ да не (з)ѡрудуетъ.
Лу(ч)ше(и) бы было́ ба(р)зѣ(и) жебы́ ни почина́ль:
нежели́ неви(и)не ся даремне ту(р)бова́лъ.
А ве(л)мѝ того́ мно́го на свѣтѣ бываетъ:
же не справи(в)ши к(ъ) дому ся поворача́етъ. // 56

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] На полі з правого боку проти цих рядків олівцем помічено. *NB.*

82. Ω скорби

Яко огнь пре(л) водою хо(ч) не ра(д) смиря́е(т):
    тако и радо(сть) из(ъ) сму(т)комъ жития не ма́е(т).
Л человѣкъ при(з) себе́ само́ ликовствуѣтъ.
    и обрѣтши(н) в окр(л) вдя(ч)но то(р)жествуетъ.
І мнѣ пола(и) г(с)иди такъ то(р)жествовати:
    сы(мъ) из(ъ)бы́вши печа(л) мс(г)лъ та благода(р)ствовати.

83. Ω скорби паки, и сѣ

Оу.ѣха о(т) очію моѐю сокрыса·
    а в(ъ)мѣсто о́ноа ско(р)бь и печа(л) о(т)кры́са.
Которую може(ш) бже в радо(ст) претвори́ти.
    и без(ъ)печа(л)но мнѣ да(т) на́ земли пожи́ти.
І ѣмъ мо(л)бу Хр(с)те яко блгъ услыши́:
    и с(ъ) сты́ми вѣчно(и) радости не лиши́.

84. Ω ско(р)бных(х) людех(х) збы́тие // 56 зв.

Ω(т) збы т)ны(х) ско(р)бе(и) ско(р)бны(м) лица́ увядаю(т).
    и особе(л)но з(ъ ѣла внѣвечь изпадаютъ.
Гі́сано бо же ско(р)бны мъ) засыхаютъ кости:
    ω(т) опечали(в)ши(х) и(х) презѣльноа злости.
А що го(р)ше(и) часо(м) же тщы́ труды бываютъ:
    же злобные и трудо́(в) ихъ не погада́ютъ.
Ты л)ко развѣ сть може(т) труды помяну́ти.
    и сп(с)ителъ ѧ ласкы свое(и) не забу́ти.

85. И се приличьнии до ско(р)бы вѣрши молитвенны(и) до бга

Бжр мо(и) чему (ж) то ма ты́ есте(с) оста́вилъ:
    наставъ же ма паки я(к) бы(л) еси́ наста́ви(л).
Да не всуе ти буду на свѣтѣ зде жи́ти:
    но даждъ мнѣ з(ь) добры(м) плодо(м) к тебѣ са явы́ти.
На тебе бо едино́го то́кмо упова́ю:
    и о(т) тебе мл(с)ти всенадеждно ча́ю. // 57

86. Вѣршъ в до бга млит(т)венны(и) о премѣну скорби(и) и печа́ле(и)

Іссе бже почто̀ ма та́ко(с) ѡпусты́лъ:
еда̀ ли ю(ж) za грѣхѝ до ко(и)ца ма забы́лъ.
Не забы(х) та̀ ты(л)ко са во ско(р)бехъ не ѡ(т)ча(и):
але и ещѐ на́ ма обы́чно упова(и).
Вѣси жъ самъ бже я́ко на́ та упова́ю:
и іна́га г(с)да кро(м) тебе не зна́ю.
Іны(и) бо богъ кро(м) менѐ не може(г) та сп(с)тѝ:
раз(ъ)вѣ можетъ в(ъ) нагубу по сме(р)ти в(ъ)вестѝ.
Ѡ млю́ та не преда(ж)дь ма іному бо́гу:
бо затра́чу и тую до тебѐ доро́гу.
Не печалу(и) зѣло. А́зъ и та памата́ю:
с(ъ) прочіими купно на та призира́ю.
Призыра(и) же тво(р)че мо(и) о́ко(м) мл(с)тивнымь:
и бл(с)венѝе(мь) вгьшь ма о́простйшнымъ. // 57 зв.
Ублгословлю́ та и о(т) вра́гъ свобожду̀.
и внѣвечь супоста́товъ твои(х) побѣжду̀.

87. До бци. во ско(р)би

Повѣждъ мнѣ ѡ двйше прч(с)таа мы:
еда ли буду еще до(л)го ско(р)би zна́ти.
Повѣмъ ти же уже йхъ бо(л)ше(и) не повида́ть:
аще уср(д)но на ма мте(р) упова́ешь.
Упова́ю ср(д)чно ч(с)таа двйце:
невѣсто прекра(на(г)[о] вышны(х) сы(л) цр̀ице.
Ты же ма о(т) гоня́щы(х) невре(д)на соблюди.
и о(т) всяки(х) печали(и) сама ма сп̀ободи.

88. Се же кому ко́л(ь)векъ о само́мь себѣ вѣршъ млит(т)ве(и)ны(и) до Ісса

Призыра́я(и) на землю и творя́(и) ю гря(с)ы́ка:
млѝтвами рождше(и) та дару(и) мнѣ сп(с)ника // 58
Да сп(с)шеса мте(р)нымъ мо́лѐмъ ема.
могу вни(и)ти в(ъ) го(р)наа обытѐли. твоа.

І ѡна́мо в(ъ) бл҃ги(х) твои(х) ликовáти:
и з(ъ) ст҃ы́ми навѣкъ тебѣ выхваля́ти.

89. Ω бога́гствѣ и ѡ нищєтѣ

Ко(ж)ды(и) бы хотѣ́лъ себѣ тако(ж) богать(м) бы(т):
а́лє мусѣтъ на́ свѣтѣ такъ жи(т) я(к) набѣжи(т).
І ты(м) ро́гомъ чеса́ты(с) которы(мъ) доста́нетъ:
и бу́дє(т) трохá имѣ(т), я(к) робити ста́нетъ.
Бо у́богихъ повсюду бо(л)шє є(ст) на(и)па́чє:
и правды́ваѧ то рѣчъ є(ст) а не іна́чє.

Богатство кому то бг҃ъ исхо́чє(т) дарова́г(ъ):
и́ны(и) мало на то́є бу́детъ и працова́т(ъ).
А ины(и) хо(ч) прє(з) ввє(с) вѣкъ труды полага́єтъ:
а єдна(к) побѣдѧ(и)никъ мало чего́ ма́є(г).

І дн҃ь о(т) дна́ працуетъ и нє мо́жє(т) мы́ти:
ты(л)ко мусѣтъ бѣ́ды(и) хо(ч) и нє ра(д) тє(р)пѣ́ти. // 58 зв

І подо́бно то га(к) бг҃ъ восхотѣ́лъ из(ъ)да́вна:
що поставилъ чловєка чловєку нера́вна.
Бо єсли (б) правє мо(г)ли всѣ богатыми бы(т):
то нѣкому было бы и хлѣба робы́т(ъ).

Ты жє бг҃же нє забу́(д) у́боги(х) до конца́:
єго жр҃ мл(с)ти и ла(с)цѣ нє ма(ш) конца́.
А богаты(мъ) повели́ вбоги(х) вспомага́ти.
а нб(с)ны́мъ цр(ст)вомъ ра(ч) и́мъ нагорожа́ти.
И а҃втора вспоможи сєго я(к) нищетна:
бл҃года(т) бо и мл(с)ть твоѧ нєіше́тна.

90. Ω у́богихъ и ѡ богаты́(х)

Що далѣ(и) на свѣтѣ го(р)шъ бѣда наставáє(т):
же у́боги(и) чєловѣкъ во всємъ погиба́є(т).
Хочъ мо́жє(т) бѣдны(и) в люде(и) що и зароби́ти:
то богаты(и) нє хо́чє(т) слу(ш)нє нагроди́ти. // 59
І що́ и́мъ за кор҃ь(ст) їжъ мзды́ уде(р)жава́ютъ:
а з(ъ) того у́де(р)жан(ъ)ѧ пожы́тко(в) нє ма́ютъ.
Бо стокро(т)ны(и) и(м) за то́ ущє(р)бокъ быва́етъ:
кгды́ за слезы у́боги(х) бг҃ъ таки(х) кара́є(т).
Ал(ъ)бо громовым огне(мъ), або тє(ж) водо́ю.
а(ж) выходя(т) и(м) тыє вдє(р)жан(ъ)ѧ з(ъ) бѣдо́ю.

Ѣ(м) работника(м) прошу пагорожа(и)те:
и е(м) шеля(о)м гды заробя(т) не вкры(в)жа(и)ть
Бо за мл(с)тыню и тое сѧ вмѣня́ть:
кто трудника(мъ) я(к) слу(ш)не го(д)ны(мъ), заплачи(т).
А написавшего мѧ се слово простѣте:
и здрав҃ю и спсе(н)но в(ъ) до(л)ги(и) вѣкъ живѣте.
Бо написа(х) ѵко(р). їжъ ѝба ва(мъ) прія́ю:
и паки мл(с)ть вшу о ла(с)ку впраша́ю.

91. Ѡ по(д)ража́нїи Х҃во(м) до вла́сте(и) // 59 зв.

Не сарѕо тепе(р) власти Хр(с)ту по(д)ражаютъ:
и(ж) проступи́вшы(х) рѣдко ко(г)да́ и(х) проща́ю(т).
А хо(ч) и простя́тъ або из(ъ) помне(и)емъ злобны(мъ):
а не з(ъ) мл(с)рдїемъ сѝ бл҃гоутробнымъ.
Ѵ бо(с)дь бг҃ъ не тако якъ они справу́ютъ:
бо паки кающы(х)сѧ грѣшнико(в) милу́е(т).
Ѵ в ны(х) звы́ча(и) зале(д)во и кающы(х)с(ь) прощати:
а назавше є҃днакъ зло памята́ти.
Z. ч.(мъ) ѡ бѣда́ бѣда всѣлила(с) на свѣтѣ:
же и҃гдѣ згола грѣшну чловѣку задѣти.
Іо(к)мо і҃ны(и) из(ъ) скорби мови(т) на і҃хъ ду́шѵ:
вля(т) по пре(ж)нему тое (ж) дѣло чини(т) му́шу.
Да они о(т)повьдя́ть за́ мѧ во де(и) су҃ны(и):
когда́ сядр(г) суди́ти вл(д)ка чудны(и).
Нась же Хр(с)те о(т) гнѣва таковы(ѵ) со҃хр҃ани:
и ѡ(г) вѣчны(ѵ) золъ вѣры(х) рабъ свои(х) свободи.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

96. Ω злополу́чія (х), сирѣчь о ты(х) же ско(р)бехъ

Ока́ше(н) то(и) іже в ско(р)бе(х) дни́ прово(ж)даетъ.
а ѡ(г)рады на ра́до(ст) себѣ нѣ́ды не ма́етъ.
Таковому годи(т)ся ср(д)цемъ соболѣзнова́тъ:
а ра(д)шку гды́ мо́щно мл(с)тивно подава́т(ъ). // 62

І его́ храни́тъ бы бгъ о(т) злополучѐніа:
и стокро(г) возмезди(л), и сподоби(л) спсе́нія.
Прѣто подава(и) помощь люде(м) побѣдѐнны(м):
не буде(ш) зрѣти себе та́ко(ж) де озлобле́нны(м).
Бл̄же(и) бо мл(с)тивы(и) іжъ помлова(н) будетъ:
са(м) бгъ доброчи́нно(с)те(и) тако(і)|о| не забуде(т).

97. Ω бл̄гополу́чностя (х) чл̄чєскы (х)

Бл̄же(и) ко(т)ры(и) чл̄къ блгополу́чно(ст) стяжа(л):
не зави́ди: бгъ є́му́ за го́дно(ст) то дарова(л).
Кто́ры(и) и тебѣ ласку може(т) показа́ти:
и бл̄гополучіе тако(ж) дѣ дарова́ти.
Токчо мл̄ися і(с)деви завше прилѣжно:
да пожіе(ш) и ты в вѣку свое(м) безмя́тежно.

98. Ω меланколичныхъ людѣхъ: сирѣчь, [яко бы те(ж)]¹ ѡ смѹ́тны(х) всегда́, же іному и до́бре сѧ повѡ́ди(л), а ѡнъ нѣ́тъ вѣдомія, чего смѹти(л)ся // 62 зв.

В до́бры(х) і́нъ повоже(н)яхъ за́вше обы́таетъ
а дывна рѣчь же гре(г)да смуте(н) пробува́етъ.
Не дивно же хто жи́ве(т) і.рн всѣхъ недостаткахъ
а ѡ(н) в роскоша(х) многихъ и во всѣхъ доста(т)кахъ
И смѹ(т)но ходи(т) все(і)да́, и тѣ́жъ печалѹ́етъ:
и не знае(м) чего́ ю́жъ таковы(и) смѹтѹ́етъ.
Гды (ж) жадна́ѧ вѣ(м) нендза у него́ не жи́етъ
а ѡнъ вла(с)ие в фрасу(ц)ку або в ско(р)би жи́етъ.

¹ Квадратні дужки стоять у рукопису.

Гды (б) добрые и мнѣ бг̃ъ дава́лъ повоже(н)а:
нѣ́ды бы(м) дэремно(г)|о| не по(з)на́лъ смуще(н)а.
Але и понево́лѣ му́шу а ско(р)бѣти:
що не могу́ ко(и)тенту анѣ ма́ло мѣти.

99. Ω вступующихъ z роско́ше(и) свѣтовы(х)
люде(и) бога́тыхъ, во убо́гое
и нище(т)но жи́тіе іноче(с)кое.
Же (б) не ско(р)бѣли и не ка́ялиса на по́то(м),
не призапа́си(в)ши з(ъ) потре́бу
свою́ имѣніа, сирѣчь ве́ще(и):
и ядѣніа и пітіа и грошe(и) на(и) паче,
Гды (ж) и во іноце(х) бе(з) имѣніа трудно,
и ве(л)мй ну(д)но, паче же прежде
богатство имущым(ъ) [1] // 63

Здаe(т)са же пробу́де(т) ни ѣвши ни пи́вши:
бога́ты(и) в че(р)нецкое житіе вступи(в)ши.
І здае(т)са же бу́де(т) ничо́го не тре́ба:
разсмотри(т)са на поты(мъ) а(ж) всего́ потре́ба.
Бо гды (ж) мно́го тако́вы(х) бога́ты(х) быва́етъ:
же іны(и) всю́ худо́бу в(ъ) мн(с)ты(р) дава́етъ.
Ему́ са ви́ди(т) буде(т) и то(г)да ко(н)тенъ мѣт(ъ):
а(ж) з за дубовы(х) дзере(и) не бу́де(т) и видѣ́т(ъ).
А хоча(и) две́ри бу́дутъ и не дубо́вые:
не бу́дутъ раство́ре(и)ны тожъ [2] и сосно́вые.
Із ру́къ бѣдны(и) небора́къ буде(т) ю(ж) гля́дѣти:
и не бу́детъ того́ що́ прежде имѣлъ мѣти
Зачи(мъ) бога́ты(и) напро́дъ постерѣга(и)с:
и гды хо(ч) в че(р)нечество здоровъ по(с)грыга(и)са.

Ω че(р)нца(х) ро́зны(х) ω(т) сего́ мѣ(с)ца ωбрѣтаѣ
ли(ст) о. А за ты́ми и бо(л)ше(и) о че(р)нца(х)
же зна(и)деш, напродъ да́лѣ(и) на перека́заѣ
в мно́ги(х) мѣстѣхъ, по ли́стахъ іщущи. // 63 зв.

100. Ω(т) zде́ почина́ю(т)са вѣ́ршы,
ω пя́н(ъ)ствѣ и ω пяницахъ

Ωста́нса чловѣче пя(н)ства проклято́го:
бо часо(м) на(г)ле люде умыраю(т) з того́.

[1] Праворуч на полі приписано .иншим почерком: *Зка́етъ конъ на́сщо о(г)...ѣ бе(т)*

[2] Слово *тожъ* було пропущене і надписане автором над рядком.

А хо(ч) пи(н) да помѣ(р)но же(б) не много тра́тылъ
або жено́(с) и всѣ́ худобы не зтра́тылъ.
Бо пяному зда(ст)сѧ же и ко́зы в золотѣ:
а са(м) валя́ет(ь)сѧ якъ свинiѧ в болотѣ.
У пя́ного ре́шето гроше(и) повѣда́е:
а кгды́ проспи(т)сѧ то(г)да и чеха нема́е.
Z ре́шета бере(г) гроши пяны(и) za що́ пи́ти:
а тре(з)вому нѣзащо ре́шета купи́ти.
Прето о(т) запо(и)ства хо(ч) мало повстя(г)ни́сѧ:
а робити що роби(ш) о(т)то(л) не лѣни́сѧ. // 64
А та(к) зно́ву на порѣ свое(и) скоро ста́нешъ:
если́ запиватисѧ ужѣ́ переста́нешъ.

101. Ω хоро́бѣ z пя(н)ства быва́емо(и)

Не жало(б)на хороба что́ з(ъ) пя(н)ства быва́е(т):
жало(б)нѣ(н)шаѧ таѧ що сама случаетъ.
Бо пя́ны(и) доброво(л)но хоробы добу́детъ:
а ѡсобно и грѣха́ часо(м) придобудетъ.

Кгды (ж) скорѣ(и) згрѣши(т) пяны(и) и самому бгу:
и людя м), упи́вшисѧ вчини(т) пако(ст) мно́гу.
Мы́ же братiе все(г)да́ тре(з)вы зоста́ва(и)мо:
ап(ст)лсков слово ѡхо́чо сполня(и)мо.
У вишѣ ре́чѣ е(ст) блудъ не упива(и)тесѧ:
але о(т) пя(и)ства нѣле выстерѣга(и)тесѧ.
І не забороля́е(т) правда ап(ст)лъ пи́т(ь):
але немощны(м) и впя(т) печа(л)нымъ и вели́(ч):
Кгды́ рече́ стомаха рады испи(и) мало вина:
токмо абы не бы́ла ка́ѧ злаѧ неѣина. .. 64 зв.
Прето да(и) намъ г(с)ди в(ъ) трезвости пожи́ти.
абы(х)мо в тебе могли ласку заслужи́ти.

102. Ω неза́жыва́ючи (х) вина́ [сирѣ(ч) горѣлки][1] або те(ж) и всяко(г)[о] хмѣлного напи́тку

К подыбе́н(ъ)ю ѡсо́бно(мъ) и ты́е быва́ютъ:
що жа(д)ныхъ тру(н)ковъ пяны(х) нѣgды не вжыва́ю(т).
Бо кождый(и) фа(н)тазѣю може(т) причита́ти:
для ко(т)ро(и) праве мусѣлъ пи́ти переста́ти.
Або з(ъ)мовя(т) безмѣ(р)но худобу пропива́лъ:
або те(ж) неуважно з(ъ) лю(д)ми́ сѧ задыра́лъ.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Zна(г) то пє(д)лу(г) сло(в) ля(д)зки(х), нещє(н)сное гáрло:
    вшúтко добрó що было у домý пожа(р)ло.
І по само(и) правдѣ бы(г) мѣетъ нє інáко:
    але цѣле нá свѣтѣ тóє то є(ст) тáко.
Гы(м) то мовя(г) нє винó ле(ч) пя(н)ство прокля́то:
    да(и) бже же(б) о(т) всѣхъ оно былó о(г)ня́то. // 65
Єдна(к) же я(к) ап(ст)лъ сты(и) всѣ написáлъ:
    и словесно за(с) многи(х) нáродо(в) научáль.
Наставляя кождого на дѣло подобно:
    и сиє слово многи(мъ) глгола(л) особно.
Не яды(и) ядущаго да нє осуждаетъ:
    и не пія(и) пію́щыхъ да нє укоря́етъ.
Тѣмъ же в(ъ) бжію славу мѣрно зажыва(и)мо:
    а стымъ егó дaро(м) мы нє погоржа(и)мо.

103. Ω zарєкáющы(х) сѧ горѣлки пи́ти, и зно́ву пючихъ

Zлє то(и) чи́ни(т) ко(т)ры(и) сѧ пити зарєка́єтъ:
    часто сѧ зарєкае(т), а єднакъ нє ка́єтъ.
Влє(г)цє собѣ тую та́къ кля(т)ву поважа́ютъ:
    а нє мине(т)сѧ да(р)мо того нє уважа́ютъ.
Zачи(м) человѣче пєреста(и) зарєкати:
    во(л)но и бє(з) зароку тобѣ пи(т) пєреста́ти. // 65 зв.
А єжелѝ не можешъ пити покида́ти:
    то зво(л) нє по многу горѣлки zажывати.
А то що зажываешъ горѣлокъ по мно́гу:
    а пре(з) зарокъ и кля(т)ву пи́е(ш) грѣшишъ бгу.
І єслѝ пяны(и) мѣешъ собѣ злы(и) обыча(и):
    то выпива(и) помѣрно я(к) і алежитъ звыча(и).
А так и худобы нє будешъ утрача́ти:
    да бгови и людя(м) ме(н)ше(и) проступа́ти.

104. Ω винѣ або тѣ́жъ ѡ горѣлцѣ[1]

Давъ бгъ и горѣлчаны(и) труно(к) на пожы́токъ:
    а хтó збы(т)нє будє(т) пи(т) нє идє(т) у пожы́токъ.
А інъ хочъ бы и мало пи(в) то нє пануетъ.
    але власнє руками сы́лу о(д)и(и)муетъ.

[1] Проти цього вірша на полі є позначка чорнилом *VB*.

А хо(ч) то є(ст) же часо(м) немощъ пу(д)крѣпля́етъ:
и сму(т)ныхъ і́ногда мало пу(д)весе́ляетъ.
Еднакъ же хо(ч) хто тро́ха zажи́є(г) чрє(з) сы́лу:
то ледво оста́нє(т)ся и живы(мъ) насы́лу. // 66
Zвлаща хто на голову буде(т) хорова́ти:
добро (б) тако́му ѡ(т)но(д) ѣи нє вжыва́ти.
І лу́чше(и) бы человѣкъ то(и) цѣле zдравствова́лъ:
и осма(к) бы в кишѣнѣ в цѣлости зна(и)дова́лъ.
І кто̀ є(и) нє кушае(т) ме(н)шъ бгу згрѣша́етъ:
и людя(м) добры(мъ) ника(к) то(и) нє проступаєтъ.

105. Ѡ пя́нствѣ, и ещѐ

Пя́ного повѣдаютъ, тако́ва моли́тва:
я(к) уме(р)шого кото̀ прот҃ы(в) кого̀ би́тва.
Бо я(к) хоры(х) по(ст) тако пя́ны(х) мо(л)ба ва́жна:
и обѣтница бгу пя́ного невáжна.
І хо(ч) бы пя́ны(и) нѣgды бгу са не мли́лъ.
воі́сты(н)ну в то(и) ре́чи вовѣкъ бы нє (з)грѣшылъ.
Кгды́ пя́ного таково̀ мовя(т) мо҃лєніе:
я(к) фарисе(и)ско нѣ́гды(с) было хвалѐніе.
Прето вдосто(и) насъ бже часты мытаре(и)ско(и):
бы(х)мо нє о(т)рымали пла́ты фарысе(и)ско(и). // 66 зв.
І да(и) г(с)ди всяки(м) людя(мъ) ни(г) помѣрно
абы нє оско(р)бляли та тво(р)па безмѣрно.
Ты(л)ко абы во славу твою выпива́ли:
и тре(з)вымъ смысло(м) тебѣ хвалу о(т)давали.

106. Ѡ тр є z в ы(х) і о п і я н ы х ъ[1]

Если́ мовя(т) тре(з)вому хо(щ)но зы ля́ты(м) жи́ти:
то може(т) и порося́ зы(ъ) всякомъ ложи́ти.
Ты(л)ко жъ нє мощно сему́ слову вѣрова́ти
же(б) мощно порося́ти з вовко(м) пробува́ти.
Такъ и пяны(и) з(ъ) тре(з)вымъ нє живетъ лагодно:
а то цѣлая правда zоста́ётъ подобно.
Понева́жъ трєзвы(и) дѣло че(ст)но размы(ш)ля́етъ:
а пя́ны(и) хочъ мысли(т) то ты(л)ко похыбля́е(т).

---

[1] З правого боку на полі написано червоним чорнилом Ѡ *пяны(х) . но е(х) чинячи(х) расколы ли(ст) нѣ.*

Кгды (ж) мовя(т) що в(ъ) трє(з)вого ни вмѣ жытє(л)ствýє(т).
то пяны(и) самы(м) слово(м) не запамя(т)ствуетъ:
Прето да(и) бже бы(х)мо в(ъ) трєзвости кохáли
бы тебє нѣзды, и тво(и) лю(д) не оско(р)бляли. // 67

107. І сíє томý жъ подобноє, ω пяныхъ, и ω нєписмéнныхъ

Я́ко тя(ж)ко трєзвому из(ъ) пя́ны(мъ) обыта́т(ъ):
тако и писмє(н)ному нz просты(м) пробýва́т(ъ).
Бо в просто(г)[о] мужыка́ просты(и) є́стъ ωбыча(и):
а в писмє(н)ныхъ особны(и) полѣ́ты(ч)ны(и) звы́ча(и).
Повѣдаю(т) жє ко(ж)ды(и) собѣ любитъ равна:
дозна(и)но то самою пра(в)дою из(ъ)да́вна.
І из(ъ) простыми бже да(и) в(ъ) любвѣ́ пробýва́т(ъ):
бы́(х)мо посполу мо(г)ли́ нбо наслѣ́дствова(т).

И приповѣсты посполи́тые лю(д)зкıє,
ωсобно научаютъ трє(з)во(с)ти, гды мовя(т)[1].
Добро́ тому пи(т), в ко(м) хмѣл(ъ) спи́(т).
и па́ки: пи́ да ума́ нє пропи.
и ещє пи(и) да нє вы(и),
и з(ъ)нову (ж), пи́ да нє впива(и)сѧ, мє(ѧ) чужы́ми лю(дзкı)
выстерѣга(ись)
бо хмѣл(ъ) мови(т) бєзпєчнє, да нє (с)татє(ч)нє[2]. // 67 зв.

108. Ω ωбы́чаяхъ людзскıх(ъ), жє в(ъ) пяны(х) і ны́ıє ωбычаи, а в трєзвы́ıхъ ны́ıє, або добрыє, або тєжъ злы́ıє

Чудноє дѣло и то́ на свѣтѣ бываетъ:
жє нє еди(и) в(ъ) чловє́ку но́ровъ пробýваетъ.
В трєзво(г)[о] любо добры(и) любо злы(и) обы́ча(и).
и в пя́но(г)[о] тє(ж) або злы(и), и́ли добры(и) звы́ча(и).
І та(к) бы вѣмъ потрєба тоє уважати:
жє и сты(м) бы пя́ны(м) мощно (б) сѧ о(т)мѣня́ти.

---

[1] З лівого боку на полі написано червоним чорнилом: *зрà*

[2] Далі, у кінц. аркуша, червоним чорнилом, почерком автора, напи*с*а*но*: *Вѣрши похва(л)ные любя́чи(мъ) пи́во пи́ти, и про(ч): за єдины(ж) заколо*[*ть*] *Кому нє вѣда(т); и́ли не шкодитъ: ли(ст) рчи.*

Іли с(с) гдѣ бы [illegible] бжи(и) з(ъ) н[illegible] прит[illegible]:
да ни кимъ(и) сѧ [illegible]шилъ, то бе(з) штуки [illegible] не сдѣ(л)ялъ.
Бо кмѣл(ъ) ч(л)на такую в собѣ справу маетъ.
же на п)больше(и) на злое люде(и) привождаетъ
А до доброго ба(р)зо мало ѡ(н) приво́дитъ:
тѣлько все люде(и) розны(х) до лихо́го зво́дитъ.

Для того да(н) бже на(м) сѧ не упива́ти
але для сп(с)нѣѧ в(ъ) трезвости быва́ти. // 68

109. Ѡ ѡкка́зіяхъ всѧ́кихъ, ꙗ́ко пре(з) ѡкказ ꙗ(з) а́бо те(ж) чре(з) оказію, добраго дѣла и зло(г)[о] орудова(л)ѧ ла(т)во завше стае(т)сѧ сове(р)шенно

При окка́зіи слу́шно(и) мо́же(л) дѣло спра́вит,:
а бе(з) ѡкказіи ча(с) да(р)мо тѣ(л)ко справи(т).
Ѡкказіѧ добра е(ст) во всѧ́кую тре́бу:
спра́ви(т) потре́бующи(м) на всяку потре́бу.
Бо мо́вя(т) замутѣ́сѧ, творѧ́ того дѣла:
и замутѣ́вши(с) справи(ш) хоча(и) и бездѣ́л(ъ)ѧ.
І при окказія(х) все за шту́ку схо́дитъ:
хо(ч) ча́сомъ и за і́ны(мъ) дѣ́ломъ) где хто хо́ди(т).

І да(и) бже за зле́ми дѣлы не хотѣти:
іжъ бы нико(г)дѧ чего зло́го не чинѣ́ти. // 68 зѣ

110. Ѡ ꙋрядовы́хъ люде́хъ, слу́хающихъ ябедниковъ[1]

Що то пано́ве у васъ е(ст) таки(и) за звы́ча(и)
же то ѡско(р)бляете слугъ своихъ ла(д)звы́ча(и).
А на(и)паче слугъ вѣрны(х) и [illegible]мъ заслу́же(н)ныхъ.
и жа(д)лою мѣрѣ в [illegible](м) не [illegible](и)зрѣнѣ́хъ.
Кгды (ж) ме(р)зкимъ ѣл ве(г)никомъ зѣ́ду ймаете
а(ж) они лгу(т) яко чи вы и [illegible] зна́ете
На́ве(т) кажѣ́(ъ) ты(м) ла́ѧмъ до́ве(д) дово(ж)дати:
а собѣ того часу всяко розсу́жда[illegible].
А не мѣли бы слу́шны(х) доводовъ давати:
то зволя(и)те кіѧ́ми таки(х) часто́вати.
Іжъ бы не смѣли в други(и) разъ того чинѣ́ти:
да жебы и іному мо(г)ли запрѣ́ти
Прего (ж) прошу́ ты(х) лгаровъ, нѣ́gды не слу́ша(и)те:
да дубовые по́че(ст)ки таки(м) дава(и)те.

[1] На полѣ проти цього в рим помітка, зроблена чорнилом: NB.

111. Ω свѣдѣтєлєхъ нєправдѣвы(х):
звлаща пу(д)сѹлы прѝ(и)мѹючѝ(и)х:
и ло(ж)но свѣдѣтє(л)ствующи(х) // 69

Свѣдѣтели ло(ж)ные тѣ́є собѣ зна(и)тє:
хочъ ма́ло на су(д) бжи(и) ко(г)да́ вспамята(и)тє.
Же то васъ за нєправду буде(г) бгъ судѝти:
и памя(т) вши з(ъ) свѣта може(т) скорєнѝти.
Ро́ди(г) бо ва(м) нєправда тѣлєсную згѝбє(л):
и дшєвнꙋ наноси(т) вто(ж) ва(м) же погибє(л).
Прєго́ и мзды за тѣ́є собѣ нє прѝ(и)мѹ(и)тє:
да по справє(д)ливости ю(ж) свѣдѣтє(л)ствꙋ(и)гє[1]. // 69 зв.

112. Ω(т) гдє же почина́єт(ъ)сѧ ѡ чє(р)нцахъ
и о хотя́щы(х) в чє(р)нєчєство

Z давны(х) часо(в) свѣтовы(и) лю(д) то́ повѣда́єтъ:
же нико́го че(р)наѧ рыза нє спса́єтъ.
І в че(р)нцахъ єслѝ та(к) же из(ъ)хочєтъ грѣшѝти:
то да(и) г(с)ди жєбы дшѣ нє з(ъ)губѝти.
І бѣлаѧ ры́за та́кожъ нє погубля́єтъ:
єжелѝ хто добрыѧ дѣ́ла о(т)правля́єтъ.
Ты(л)ко то кожды(м) на грѣхъ покута бываєтъ
а нє трєба ѣ́ѧ хто нє согрѣша́єтъ.
А що за(с) ѡ че(р)нєцко(м) ткнє(т)сѧ тєжъ закону:
о котро(мъ) нєсвѣдомо свѣцкому всѧкому.
Бо гды (б) вѣда(л) что єму в че(р)нца(х) буде(т) случа(т):
нѣgды (б) пу(д) прысягою нє хотѣлъ пострыга(т).
І навяза(в)ши (б) на сѧ ка́ме(н) в(ь) воду втопи(л):
нежели (б) на вѣчную ско(р)бъ в(ъ) че(р)нєцство вступи(л).
// 70

Бо пра(в)да то́ же в че(р)нцахъ вѣчнаѧ невѡ́лѧ:
а свѣцки(мъ) во всѣхъ рєчахъ совє(р)шєнна вѡ́лѧ.
І свѣцкимъ зда́єтсѧ то(и) чи(н) за хлѣбъ пшєничны(и):
а пострыгши(с) позна(в)ши да(л) бы и za жѝтны(и).
А поневажъ свѣцки(и) господа(р) во всє(м) вѡ́лєнъ
в своє(м) до́бро(м): а че(р)нєцъ ю(ж) ни в чє(мъ) нє волєтъ

[1] Сторінка не до кінця дописана. Вільної більше половини. На вільному місці іншим почерком приписано: *Свѣдители ло(ж)ни тое собѣ знаите а не сме(р)тъ всегда помятаите.* Нижче розгонистим почерком написано: *Шлюсскаго.* Ще нижче на вільному місці хтось вправлявся в діленні чисел.

І чє(р)нецтво нє ты(л)ко мла́ды(х) в чи(н) сво(и) в(ъ)водитъ:
а́лє часо(м) му(д)ры(х) и старыхъ в то(н) завóдитъ.
Прето всѣ свѣтовыє люде ка(н)тє(с) на на́съ:
прошу я(к) на(н)поко(р)нѣ(и) о то(м) дѣлѣ всѣхъ ва́сь.
Е́дна(к) хто себѣ того zакону желáетъ:

г(с)дь бг҃ъ ємȳ на то нєха(и) помага́етъ.
Ты(л)ко вступи(в)ши трєба тоє износи́ти:
до(л)женъ без(ъ)пречъ о тоє г(с)да проси́ти.
Пише(т) жє о томъ чинȳ совє(р)шєнъ дознáвещъ:
и на(д) всѣхъ в нє(мъ) стр(д)лцевъ бѣднѣ(и)шн(и) стр(д)ленъ
И па́ки жє прє(ж)нєє слово повторя́ю:

ла́ска(м) вши(мъ) о то(м) же чинȳ прє(д)лага́ю. /, 70 зв.
Смѣючи мóви(т), жє хо(ч) хто бувъ свояво(л)никъ:
а якъ вступи(т) в чє(р)нецство то будє(т) невóлникъ.
Ізъ басу(р)мански(х) ɩєво(л) свобóдны бывáю(т):
а з(ъ) чє(р)нецства до смє(р)ти(и) нє ѡсвобожáютъ.
Ты(л)ко жъ кгдꙑ хочє(т), нєха(и) здра(в) в чи(н) то(и) вступає(т)·

охóчого нє вия(т) бг҃ъ нєха(и) помагáєтъ.
Я́ о то(м) дѣлѣ ємȳ нє пєребива́ю:
лє(ч) ви́дячи воздєржно(ст) єгò поража́ю.
А нє воздє(р)жныхъ могȳ о(т) того̀ впинáти:
и якъ мощно до того и(х) нє допущати.
Бо неіскусныє часо(м) чи(н) то(и) повє(р)наютъ:
и по повє(р)женіи цѣлы погиба́ютъ.
І далéко лѣпшъ чину того нє при(ꙗ)мати:

нѣжъ приня(в)ши скúну(в)ши бгу наруга́ти.

І да(и) бжє принявшы(мъ) в чистости хова́ти.
а zа тру(д) zако(н)ны(и) мзду о(т) тєбє пояня́ти.

І побожныхъ іноκъ в Ро(с)[1] нину помножѝ:
и в ны(х) навы́кни себѣ хвалу ты умножѝ. // 71
І писавшаго сúє такожъ і є забȳди.
но я́ко творецъ г(с)дь прємл(с)ти(в) будн.

113. Ѡ г҃л г о л ю́ щ ы (х) я́ к о п о в ѣ́ д а є і н о к о м ъ н є т р є б ѣ́ ж а́ д н ы (х) м ѣ́ т и с т я ж а́ н и (и)

Было̀ то нégды(с) чє(р)нцáмъ нищо нє надóбно:
а тепє(р) все потреба тако(ж)де подобно.

[1] У В Перетца *вро(с)* з відзначенним, що так у руколису Див. «Вірші «ром Климентія...», стор. 61.

Бо и че(р)нцѣ та(к)же хоче(т)ся шо мѣти:
хоча(и) то и не жона в него и не дѣти.
Єдна(к) и че(р)нцу вєты(л)но го́лому ходи́ти:
ты(л)ко ж(к) нѣтъ ничого мусѣ(т) хочъ проси́ти.
Бо че(р)нцо́въ голы(х) зову(т) опяками болитъ.
або вєпно(т)ливыми то ещѐ и на(и)го́ршъ.
Мовя(т) же нєда(р)мо то(и) ничого не маетъ:
а бѣдному нѣгдѣ взя(т), о(н) того́ не зна́етъ.
Кгды (ж) в ми(с)ыря(х) ве(л)ми не часто даваютъ
одежду: а запа́сные лѣпше(и) ся ма́ютъ. // 71 зв.
Убогіе че(р)нцѣ хочъ бо(л)ше(и) и працуютъ:
ты(л)ко жъ вбоги(х) и та(м) не ба(р)зо шану́ютъ.
А ма́ючи(и) якъ и вмре(т) лучше(и) помина́ютъ:
а нище(т)ны(х) в скоры(и) часъ и zапоминаютъ.
І якъ свѣцки(м), не добро: на́ свѣтѣ голышамъ:
та(к) же то и че(р)нцамъ сырота(м) побѣдаша́мъ.
І го́ль.(х) и прыше́лцовъ часомъ не при(и)маютъ:
хо(ч) бы и ремєсни(к) бувъ, про́чъ высыла́ютъ.

І такъ милы(н) бже, всѣмъ убогимъ не добро́:
а ко(л)ры(н) много всього мѣетъ тому добро.

І бл̄женъ и преблже(н) то(и) в тепере(и)ши(и) вѣкъ:
що мѣетъ чего ко(л)векъ дово(л)но чловѣкъ.
[Бо и в лєкціях) пи́шу(т), хто бога(т) то(и) всѣмъ братъ,
а хто ничого не мае(т), того́ нихто не знаетъ] [1].
Прето ко(т)ры(н) на че(р)нцо(в) бѣдныхъ вбогихъ ди́витъ:
то нєха(и) мл(с)гыню даетъ добре вчинитъ.

А ты́ бже и че(р)нцовъ вбогихъ не опуша(и):
а творя́щы(м) ялму(ж)ны стокро(т) на орожа(и). // 72

114. Ѡ їпоцєхъ їна́съ ю(ж)[2] послѣдныхъ
те(р)пя́щыхъ бєзви(ни)нѣ
и по винѣ премногіа sѣлъ напасти
и ско(р)бы и гонѐніа и оклеветáніа
и нѐнависти, я всяческіи ѡзлобле́нія.

Сты́е оцѝ нѐгды(с) то́е глголáли:
вре́ме(н) своихъ на зе(м)ли и то́ написáли.
Буду(т) мовя(т) на їпокъ многи гоненіа·
пре(з) котрые доступя(т) развѣ сп̄се́нія.

[1] Квадратні дужки поставлені червоним чорнилом
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

І а́ще праве ско(р)бы прете(р)пя́тъ и бѣ́ды:
э(ъ)бавле́ни обря́щу(т)сѧ о(т) вѣ́чнаѧ бѣ́ды.

І паче насъ пре(д) бо́мъ буду(т) похвале́(н)ны:
и по сме(р)техъ и(х) зѣ́ло зостану(т) сисѣ(и)ны.
Уже́ жъ словамъ о(т)чески(мъ) е(ст) всѣ́ спо(л)нение
и за те(р)пе́ніе да(и) бо́же спсе́ніе.

І самъ то(к)мо г(с)ди вижд҃ъ наши печа́ли:
ко(т)рые на(мъ) дѣ́ю(т)сѧ бе(з)пре́чъ ю(ж) нема́лы.

І дару́(и) спси́телю на(мъ) гы́ѧ zноси́ти:
бы́хмо мо(г)ли́ у тебе́ живо(т) получи́ти // 72 зв

115. Ω безженномъ житіи иноческомъ

Сво́бо(д) і́нокъ ѡ(т) жены́ и дѣте(и) повѣ́да́етъ:
еднакъ ну(ж)да же свое(и) господыни́ не ма́етъ.
А хо(ч) и всего та(к)же ины(и) много можетъ мѣ́т(ъ):
а в то(и) рѣчи едно́ то мусѣ́тъ бѣдны(и) те(р)пѣ́т(ъ).
А що мовя(т) не жонѣ и не дѣтямъ збыра́ти:
а если бы мѣ́въ жону тако(ж) бы мо(г)лъ з(ъ)пра(в)ля́ти.
Але́ желити(с) законъ то(и) не попелѣ́ваетъ:
ты(л)ко бе(з) помо́щницы са(м) еди(и) пребывае(т).
Мѣючи(и) жону то(и) сѧ в(ъ) ско(р)бехъ утѣшаетъ.
а че(р)ница бѣдно(г)[о] бе(з) ты(ъ)ко неха(и) потѣша́е(т)

116. Ω уединённіи иноческомъ

Ко́жды(и) і́нокъ возмо́же(т) тое дѣ́ле призна́ти:
же наедынѣ не та(к) ско( )бно пребывати
А гдѣ́ в(ъ) ке́лі́и собо(р) велики(и) пробу́ваетъ
та(мъ) не́нави(ст) и вра(ж)да часто сѧ украда́е(т). // 73

Рекъ не́ѣды(с) Дви(д), добро бра́тіи в(ъ)купѣ́ жити:
а дне(с) и наединѣ́ ле(д)во мо́жно прожити.
Една(к) іноку добро то уединение:
в не(мъ) же мо́ще(ъ)но стяжати ны(мъ) и спсе́ніе.

Тѣмъ бл҃женъ то(и) которы(и) его себѣ́ заслу́жи(т):
уже́ бо ѡнь о рѣча(х) общы́нски(х) мало тужи(т).
І такъ и на(мъ) да(и) бо́же оное наслѣ́дити:
бы(х)мо безско(р)бно тебѣ́ во(з)мо(г)ли по(с)лужити.

117. Ω нєбрєжи́ч(ы)но(мъ) жи́тіи і̑ночєско(мъ) и ми(р)ском ъ

Нєкы пукоще врємА дни(с) жыте(л)ствова́ти:
дабы(х)мо я(к) на свѣтѣ мо(г)ли пробува́ти.
Бо си(х) врєме(н) на(ш)паче бо(л)ше(и) преслѣдо́вцовъ:
а нєжели яковы(х) добры(х) бл҃готво(р)цовъ.

Ты же г(с)ди всѣхъ на(с) ѡбщы(и) бл҃готво́рче:
и прѣдвѣчны(и) нб(с)ны(и) дрєвны(и) чудотво(р)че.
Даждь на(м) в(ъ) мирѣ ми(р)но и без(ъ)пєчално пожы́т(ъ):
и бл҃года(т) и мл(с)тъ у тебѣ zаслужи́т(ъ). // 73 зв.

118. В ѣ(р)шы похва́лныє і̑о́коло пчє́лъ і̑ т р у (ж) д а ю щ ы (м ъ) с А в п а́ с ѣ к а (х) і̑ н о к о (м) з (ъ) п о (с) л у ш а н и (и) м и (с) т ы́ р с к и (х)

Всяко послуша́нїє жывотъ имєну́єтъ·
яки(и) жє жыво(т), то є(ст) вѣчны(и) zнамєнуєтъ.
Бо кгды (ж) и Х҃с ѡцу послуше(и)ство твори́лъ:
и до смрти кр(ст)ныА уср(д)но то чинилъ.
Z ко(т)рого послуше(н)ства намъ всѣмъ по(л)за мно́га:
же(с)мо примиры́хо(м)сА гѣмъ до о҃ца бга.
А я́ко пчела́ з розны(х) цвѣто(в) мє(д) збираєтъ:
та(к) и і̑но(к) правдивы(и) в(ъ) ми(с)ты(р) прі́яєтъ.
А любо и нужно(і̑)|о| часомъ нє довлѣєтъ
єдна(к) жє о то(м) ско(р)бы вєлико(и) нє мѣєтъ
Надѣєтъ бо сА ла(с)ки о(т) ста(р)шыхъ наде(ж)дно:
и по г(с)дѣ бзѣ жи́єтъ безмятє́жно.
Ѡсобно жє коло пче(л) свято є(ст) труждати·
кгды з того могу(т) в цє(р)ко(в) свыди встроєвати. // 7₄
І йнаА в(ъ) ми(с)ты(р) прибы(л) ты(мъ) бываєтъ:
паче гды ко(г)да́ пчела́ добрѣ урожа́єтъ.
Нєха(и) жє и і̑з(ъ) чужы(х) стра(и) в нашъ кра(и) лѣта́ютъ
пчє́лы: и і̑з(ъ)ѡбычно мє́ду приношА́ютъ
І да(и) г(с)ди того достато(к) в(ъ) Ро́с(ъ) на́шу:
ку потрєба(мъ) цє(р)ковнымъ, и на коры(ст) на́шу[2]. // 71 ѡ

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Під цим віршем підведено риску. Під нею написано почерком [illegible]

Ω щыротру(ж)дающы(х)сА іноцє(х) и свѣ(т)ски(х) Лш(т) тJ
Ω іноцє(х) або те(ж) о чє(р)нца(х) смарє́нны(х) и горды(х) „Лиш

Ѡ (т) здѣ́ почина́ю(т)ся вѣр(ъ)ши о женахъ ро́зны(х), всѧ́кого чи́ну и(х). То є́сть о добры(х) и о злы́хъ Напро́дъ

119. Ѡ множествѣ же́нъ: сѵрѣ́чъ я́ко болшъ на вселе(н)но(и) обрѣтаетъсѧ пола же́ска: неже мужє(н)ска

Подобно часты(и) двѣ жѵ(н) зостаетъ на свѣтѣ:
а ме(н)щы́зинъ развѣ трѵте(и) надѣяты(с) мѣти.

А чему (ж) то сне є(ст) глголеши та́ко·
тоже глю тебѣ же єстъ не ина́ко.
Мужіе на вое(н)ныхъ путе(х) помира́ютъ·
а же́ны все(г)да пѣлы в домахъ пробуваю(т).

Еднакъ на(д) жена́ми бгъ да(л) муже(м) ве(р)хъ мѣти:
а і́мъ не далъ муже(ѵ)ски(х) рѣчи(и) разумѣти. // 75

120. Ѡ злы (х) жѵна (х), і м (ъ) же и ни ко (г) да́ не я́ты вѣры

Подобае(т) ко́вя(н) вчинити совѣтъ на(мъ):
же нѣгдѣ не даяти ни в че(м) вѣры жена(мъ).
Жена(м) бо зави ла(г)во та(к) клятву спо(л)ни́ли:
я(к) пря(г)нучому часо(м) воды́ сѧ напи́ти
Прѣто́ а́це бы моц(ъ)но звѣзды з(ъ) нѣба брала:
або те(ж) пре(д) собою зе́млю поядала.
То уже да не буде(г) о́ны(мъ) вѣра данна·
хо(ч) бы и прекрасна́ѧ она была ла(н)на.

Бо и Ада(м) пре(з) жену́ ласки бжо(и) о(т)палъ:
и ввс(с) ми(р) навѣки бы(л) сме(р)тно(и) кля(г)вѣ о(т)да(л).
І и́ные многіе чре(з) же́нь погибоша:
и вто(ж) навѣки ла(с)ки бжо(и) о(г)падо́ша
Тьмъ и паки злы(м) жена(м) вѣры і в дава(и)те:
и себе ку́пно с ними да не погубля(и)те

Слово ко невоздер(х)ны(и) и́ ѵладу(и) іноко(м), я́ко требъ ѡ(т) ми(р)-

ски(х), р ѧнствова(т) во всемъ. Ли(ст)ъ

Слово ослбнов о пяте(ж,н)(и) ѵмѣти иноче(с)комъ. я́ко едъ злы(и) сожите(л)

бывше(и) в келіи, к иноги во все(м) па́кости. творитъ Ли(ст) пѡ

Ѡ владя́щы(х) іноки́ня(х) е(ъ) ѡтца(р). ни(ст) по(и) же пѡ.

Ѡ влюбя́щи(х)ся и(р)нца(х), по мѣсти(х) и по никола(х), и по ко(р)ме

ны(х) ов равъ лы(ст) ли, назадъ.

Правда и жена жена ѣсть не равна:
якъ в нію(м) анѣ вѣку такожде и здѣвна. // 75 зв.
І аще бы и мги единакъ тая жь жена:
і пре(з) мте(р) бливе(т) ско(р)бъ и грѣху винà.
А поневажъ о(г) женъ и сты(м) ско(р)бы бывáли:
ко(г)да ещѐ на земли себѣ пробувáли.
Далеко ба(р)зѣ(и) о(т) нихъ пáко(ст) намъ немощны(мъ):
нежели óны(м) давны(мъ) сты(мъ) блгомóщны(м).
Теды кгды (б) хто ре(к), створи(л) бгъ на згúбе(л) рóду
лю(д)скому жены но нѣ(ст), ле(ч) для чиста плóду.
Сохраня(и) же насъ бже о(т) тѣхъ нечистóтъ:
да не втраты(мъ) нб(с)ны(х) твои(х) себѣ красóтъ.
Але чúсты ч(с)тому бгу тебѣ явымъ:
и ца(р)сівіе вѣчное з(ъ) стúми наслѣдúмъ.

12. Ω жена(х) неплóдны(х), або те(ж) безъ(ъ) плóдны(х)

Повѣждъ мнѣ чему жены мнóги е(ст) непло(д)ны:
любо то и о(т) муже(и) свои(х) не свободны.
Не вѣмь о то(м), токмо мню же то(г)|о| не годны
дара в(ъ) бга пріяти: и тако безъ(ъ)плодны // 76
Zостаю́тъ: я́ко древо не імущо плóду:
не на радо(ст) праве імь самы(мъ) и іхъ роду.
Непло(д)на и стаа негды(с) былà Áнна:
о(т) ко(т)рои родиласа прч(с)таа пáнна.
Егда у́бо млиса бгъ да(р) е(и) тотъ дадѣ:
а поро(ж)дши ему жъ в да(р) óную приведе.
Трылѣтную в(ъ) це(р)ковъ тую о(т)роковúцу:
на(д) всѣхъ двъ че(ст)нѣ(и)шую стую двицу.
Тако бо бгъ мляще(и)са Анны услышáлъ:
же в(ь) престарѣльхъ лѣте(х) стъ пло(д) е(и) даровалъ.
Да і дне(с) непло(д)ныа нéхъ бга блгаютъ:
если ко(т)рые плодо(в) чре(в)ныхъ си желаютъ.
А бгъ я́ко гото(в) ка́ющымс(ъ) грѣхи прощати:
та(к) и мля́щы(м)са что ко(л)векъ може(т) да́ти.

Тѣмъ неплодныѧ особъ бгу мл҃ѣтсѧ:
вде(и) и вноши и на всякъ часъ не лѣнѣтесѧ.
А Хс спо(л)нитъ вши тыѣ желанiѧ:
пользе(г) ва(м) таковые всѣмъ дарова́нiѧ. // 76 зв.
Ѡтожъ жены лѣка(р)ство вамъ се пре(д)лага́ю:
и при(и)мати ва(мъ) то(и) да(р) ѡ(т) бга пріяю.
Аиѣ зе́л(и) аиѣ ба́бъ на то не вжыва(и)те:
и ины(х) z боку рѣчи(и) ся выстерѣга(и)те.
Тыл)ко г(с)да бга ѡ тое впраша(и)те:
и та(к) здоровы дѣти на свѣтѣ ражда(и)те.

122. Ѡ вдовствѣнныѧ(х) жепахъ

Жыву́щыѧ в(ъ) чистости чѣ(ст)ныѧ вдовѝцы
обря́щу(т)сѧ пре(д) бго(м), я(к) чистыѧ дѣицы.
І суди(л) бы(х) на(д) дѣицъ ц(х) чѣ(ст)ѣйш и(х) па́че:
звлаща здравы(х) і юпы(х), то ѥ ст) млады(х) ва(и)па́че.
Дѣвы бо пло(т)ски(х) грѣхо(в) себѣ не позна́ли:
а онѝ и позна́вши, чисто(ст) захова́ли.
І нь дивно без(ъ) того стары(мь) вдова(м) би́ти
а мла́дымь тру(д)но мовя(т) без того прожи́ти. // 77
Еднакъ же в(ъ) страсти пло(т)ско(ѣ) не і́змага́ютъ
и те(ж) мысле(и) грѣховны(х) жадиь(х) не при(и)маютъ
І та(к) безму(ж)но живутъ бгъ ѣх(ъ) сохраняетъ.
и па́да(т) в грѣхи тамы(х) то ѣ попущаетъ.
Да(и) же бже и вдовамъ [illegible]
ту(т) наго́роду [illegible]

123 Ѡ желаѣхъ и ѡ дѣьцахъ, и ѡ лисмѣ(р)ныхъ чѣ(р)і и іахъ

Да(р)мо ся вѣда(т) дѣи(н)ски по(л) зві(ѣ)ть лиѣсмо́ умѣи:
могла бъ ще(ц)кодь и бе[illegible] по(с)ми обходи́ти
Бо то(к)мо то мужѣм дѣтъ бгъ небезпотребно.
а им здаетсѧ я́ко бы и не потребно.
Женѣ и немѣнна му́жѣ(м) просты(мъ) погоржа́ѣть
и якь простака цѣлѣ того вынижаѣть
Ѡбше(м) бо прдве женамъ пи(с)мо́ не дрѣлично
То(л)ко оно́ мѣщызна(ѣ) потребно и [illegible]

4*

А жена(мъ) ꙗкъ пятого ко́леса такъ трѣба:
а мужемъ всяки(мъ) всюда на всѣ то́ потрѣба. // 77 зв
Една(к) ко(т)ро(и) хоче(т)ся пи(с)ма̀ научити(с):
неха(и) у́читъ же(б) вмѣла лѣпшъ бгу мли́ти(с).

124. Ω пре(л)щенія(х) же(и)скихъ, и о мужескихъ пристрастіяхъ до же(и): зъ(в)ла́ща до чу́жды(х)

Ω колѝки(х) зо(л) жены виновны быва́ю(т):
гды пре(л).де(и)ми своими вѣчны(х) блгъ лиша́ю(т).
Не(ст) бо безсту(д)ныхъ же(н), го(р)шъ праве о(т) трути(з)ны:
же часо(м) згонитъ кого̀ изъ(в) власно(и) о(т)чи́зны.
Кто бо бываѥ(т) до ны(х) страстію побѣжденъ:
то(и) не скоро впя(т) буде(т) о(т) тоѧ свобожде́нъ.
Бо изъ(в) ума̀ не буде(т) ему̀ то сходити:
абы пре(л)ставшисѧ мо(и)лъ в ты(х) грѣха(х) пожи́ти.
А живущи всѣ о то(м) начнетъ помята́ти.
а о спсе(и)ныхъ дѣлахъ ани помышля́ти.
Насъ же ухова(и) Хр(с)те о(т) тоѧ стра́сти:
абы(х)мо не мѣли злы́и за тое напасти. // 78

125. Ω те(р)пѣ́ніи же́нстѣмъ, ка́ко в зымѣ студе́ности(и) не боятъсѧ; ко(г)да̀ во вре́мѧ лю́тыхъ мразовъ на рѣкахъ хусты̀ пе(р)у́тъ

Подобно пекелнаѧ горячо(ст) в же(н)скомъ тѣли:
дозна(н)на о то(мъ) правда в(ъ) люде(и) самы́ми дѣлы.
А ко(т)рыѥ жъ повѣждъ мнѣ люде того̀ дознали:
ты́е, ко(т)рыѥ себѣ были жены поня́ли.
А кро(м) поня́т(ъ)ѧ, нѣ(ст) ли мощно того̀ дозна́ти:
не увѣ(ст) не понявши(и), да(и) бже и не знати.
А ко(т)ры(и) хо(ч) познаетъ то(и) зѣло согрѣшаетъ:
великаѧ бо вѣмъ в то(м) дѣле та(и)на бываетъ.
А что (ж) то е(ст) за та(и)на, не бываѥ(т) ли я́вна:
бо безже́нны(х) за то̀ караютъ зда́вна.
А якиѥ (ж) за тую рѣчъ ка(р)ности бываютъ:
ты́е, же часо(мъ), за то̀ здоровѧ умаля́ютъ.

Ω понєва(ж) та(к) и мнѣ жъ гр҃ба жєнѹ поня́ти:
жєбы(м) мо(г)лъ нєво(з)бра́нно тоє(и) та(и)ны до(з)нати.
І бо́же тєбѣ свою жонѹ́ поня́т(ъ) поможи́:
и чада побожныа о(т) нєа вамъ умножи́. // 78 зв.

126. Ω р а ж д а ю ш ы (х) с а м л (д) н ц а х ъ ѡ (т)
н є ч и с т ы (х) л о́ ж є (и)

Многіа часомъ же́ны раждаютъ ѡ(т)ро́ковъ:
о(т) нєчисты(х) гр҃ховны(х) и блудны(х) поро́ковъ.
Еднакъ ю(ж) може(т) са нарєщиса ма́ти:
ко(т)ро́є уроди́ла своєму лытя́ти
А хоча(и) и нє хоіа мусѣла вродити:
то́є мусѣмъ мы тако(ж) цѣлє окр(с)нити.
Кгды (ж) матє(р)няго гр҃ха о(т)роча́ не зна́етъ:
и о(т)пис(д) жа(д)но(и) вины в то(м) дѣлє не маетъ.
Ты(л)ко окаян(н)наа о́наа то ма́ти:
му́сѣтъ єдно за тоє яко(с) о(т)бува́ти.
Да и матєры ме(и)ши(и) гр҃хъ за тоє бѹдетъ:
єжєли ѹважывши о(т)роча́ не згубитъ
А єжєли бы мѣла дыта zагу́ити:
то го(д)но (б) є(и) карисетъ сто разъ приложи́ти.
Za то́є, же ѹдвоє ѹжє согрѣшыла:
і на(и)го(р)ши(и) ис)да бга прогнѣвила.
І мовя(т) о родычахъ, якъ олъ яковы.
же яко бы и дѣти бѹду(т) же таковы. // 79
Ты(л)ко жъ дѣти в родычо(в) нѣсды не вдаю(т)са:
або го(р)шы- іли лучшыє вдаю(т)са.
А буваю(т) же часомъ из(ъ) банка(р)товъ люде.
єсли вроди(т)са гнасливъ и побожны(мъ) буде.
Ты же бже и грѣшны(х) въ гр҃хахъ не погубй:
лєчъ ка́ющы(м)са мл҃сть свою усягубй.

127. Ω б г о м є (р) з с к и х ъ б а б а (х) ш є п о г н й ц а х ъ,
и о п р о к л я т ы х ъ ч а р о (в) н и ц а х ъ,
и о дш є п о г й б є (л) н ы (х) й х ъ в о р о ж к а х ъ

Котры(и) чл҃къ о(г) бабъ ворожокъ трєбуетъ:
то(и) писани(и) сты(х) ввє(с) зако(и) прє(ч) инцѹетъ.
Нє вєли(т) бо г(с)дь бг҃ъ баба(м) вѣровати:
але вєли(т) всѣмъ вѣрны(мъ) на сєбє впова́ти.

А воро(ъ)ка лже(т), бо гды жъ не може(т) вгада́ти:
хо(ч) сѧ зволи(т) и дшу врагу́ zаписати.
І всѧкаѧ воро(ж)ка з бѣсомъ накладаетъ:
и уставично єдинъ помы(с)лъ з ны(мъ) гадаетъ.
А хто (б) зъ)мови(л) на свѣтѣ же то є(ст) непра́вда:
бу́де(т) того су́дити пре(д)вѣчнаѧ правда. // 79 зв.
І бабы зъ) хлопце(мъ) и бѣсъ, в(ъ) едно(м) цеху́ хо́ди(т):
поне́ьажъ з(ъ) ты(х) гре(х) пе(р)сонъ всѣ зло́е похо́ди(т).
Бабы и блу(д) хотящы(мъ) всѣмъ ходота(и)ствуютъ:
и ины́е тежъ злые дѣла росправу́ютъ.
І якъ кому ворожа(т) выворожатъ с калы́тки:
бода(и) и(х) пекелные дябли рвали za лы́тки.
А вгадати бестии нѣгды не вгада́ютъ:
ты(л)ко многи(х) на́ свѣтѣ люде(и) ошукива́ютъ.
І на погибе(л) собѣ вѣчную плату берутъ:
поку(л) и(х) таки(х) тые жъ дяблы до пекла повру́тъ.
Zачнимъ) хто (б) вра́зки(м) баба(мъ) изхотѣлъ вѣровати:
то и такого треба (б) о(т) церкви о(т)лучати.
Мы (ж) братіе на бга лу́чше(и) у́пова(и)мо:
а бабъ ты(х) нечестивы(х) нѣгды не вжыва(и)мо.

128. Ω пля́шущы(х), або те(ж) о танцу́ючи(х)

Кому́ уподоби́мъ пля́шущы(х) и пляса́вши(х):
и на позорища(х) гд: бе(з)сту́дно игра́вшыхъ. // 80
Подобно развѣ о́но(и) плясави́цѣ дре́вно(и):
и нечестиво(и) єи ма́тери и скверно(и),
Которые не гды(с) такъ собѣ постуи́ли:
же на вѣки вѣчные бгу проступи́ли.
Блуды бгоме(р)зкіе пре(з) вве(с) вѣкъ твори́ци:
облича́ніа за то дѣло не те(р)пя́ци.
Пр(д)те́чу бо стого обез(ъ)глави́ли:
и со Іродомъ жыво(т) сво(и) злѣ погуби́ли.
І пляса́ніе то и(м) то́е такъ спра́вило:
же окаянны(х) па(р)ства вѣчного позба́вило.
А гды (б) не пляса́чіе то (б) того́ не было.
але все по старому́ добре и(м) бы было.
Ты(л)ко жъ не восхотѣли сотворити бла́го:
іжъ бы покаятиса дѣяніа зла́го.

А́же никого́ нѣха(и) бо́лше(и) не вину́ютъ:
ты(л)ко на себѣ и на дѣ́ла свои́ дыву́ютъ.
І не(р) танцовъ мно́го на свѣтѣ бываетъ:
ко(ж)ды(и) чл҃вѣ́къ правду на тое призна́етъ. // 80 зв.
Я́ко то на і҃грышахъ и на ты́хъ позорахъ.
и по ко(р)чемныхъ вездѣ́ своявбо́лны(х) дворахъ.
І на весе́л(ъ)я(х) брачны(х) та(к)же та́нцы быва́ютъ:
и многове(р)тѝмы(мъ) пляса(н)ємъ бгу̀ з(ъ)грѣшаю(т).
Мо́щ(ъ)но (б) браку зако(и)ну обы(и)тѝ без того̀:
и́ме(н)но бѣ(з) пляса́н(ъ)а того проклятого̀.
А то̀ zа́ра(з) о(т)гоня(т) бжее бл҃гословѣнство:
пре(з) дшепагу(б)ное тане́чное пале́нство.
Zачимъ добро бъ переста(т) тако́вы(х) зви́ча́евъ:
а хо(ч) бы и ны(х) злы́хъ якихъ обы́чаевъ.
Же(б) іроді́йдыно(и) части не о(т)рыма́ли:
але дабы вѣ́чное цр(ст)во наслѣдовали.

129. Ω жѣна(х) в ко(р)чемница(х) в(ъ) і҃ра́дѣхъ,
а на(и)пачѣ где в по́ля(х)
в ко(р)чемны(х) гостинница(х)
блудно жывýщыхъ

В вели́ко(и) о(т)важности ты́е же́ны быва́ю(т):
которые в ко(р)чемны(х) двора(х) где пробува́ю(т). // 81
Бо правду рекши же та(мъ) в чистости жити тру(дно.
ты(л)ко мýся(т) за(в)ше в ны(х) обходитисѧ блýдно.
І не то(к)мо из(ъ) єдны(мъ) начне(т) злѣ пребыва́ти:
але тны(т)сѧ грѣхомъ ты(м) мно(г) наро(д) оскве(р)нѧти
І лу(ч)ше(и) бы такимъ женамъ и на свѣтѣ не бы́ти:
неже розны(х) мýже(и) ты(мъ) свои(мъ) дѣломъ губи́ти.
А полѣва(ж) у ко(р)чмахъ побожно(ст) не быва́етъ:
ра(з)вѣ бе(з)законіе завше сѧ умножа́етъ.
І цно(т)ливаѧ жена̀ не по(и)детъ в корчмy и ни́ти:
а не то(к)мо жебы в не(и) тамо хотѣла жи́ти.
Кгды вѣдаю(т) же ко(р)чмы бе(з) того не бываютъ:
і́ные до ко(р)чмы бо(л)шь за ты(мъ) и прихожаютъ.
Не та(к) для напи(т)ку я(к) для то́еи то спра́вы:
ко(т)рые мѣ́ютъ собѣ таки́е злые нра́вы.
Впя(т) же мовлю о жена(х) в ко(р)чмахъ пребывающы(х):
и на згибе(л) и́мъ злую прибы(л) собира́ющыхъ.
Кому уже таки́е жены будутъ подобны:
развѣ де(р)жащему и(х) тамо, врагу̀ уго́дны. // 81 зв.

Пошеважь смѣючъ чинйт(ъ) таковое шалѐиство:
в ко(т)ромъ вставычно по́лня(т) на бѣду вшетечиество.
Уже (ж) окаян(н)ницы престa(н)те того́ хлѣба:
жебы не постыгла васъ на(г)ле смe(р)тнаѧ бѣда.
І о(г)ню(д) ю(ж) ты(х) злы(х) дѣлъ по пра(в)дѣ сѧ пока(ит)ь:
из(ъ) плачѐмъ всегда бга о проще(н)є блга(и)те.

130. Ω женахъ пя(т)ницу пра(з)дну́ющыхъ

Каза(л) бы(м) ка́рно(ст)ю вели́кою же́нь кара́ти:
ко(т)рые да(р)мо де(н) то(н) из(ъ)выкли пра(з)днозати.
І не токмо зде же́ны нши, ѣѧ празднуютъ:
а в Лытвѣ и му(ж)чизны тако(ж) імъ послѣду́ю(т).
Бо в пя(т)ницу о(т) всякихъ робю(т) возде(р)жа́ю(т)сѧ:
а з(ъ) жона́ми и дѣ(т)ми в ко(р)чмахъ упиваю(т)сѧ.
А в(ъ) неделю что хотя(т) все робятъ домово́е:
тако(ж) и в полю дѣло всякое полiово́е.
І подобно за тое бгъ и(х) будетъ кара́ти:
же ва́жа(т)сѧ це(р)ковны(и) зако(н) та(к) разоря́ти. // 82
Мы (ж) православа(в)ные де(н) неде(л)ны(и) почита(и)мо:
а в(ъ) простые пя(т)ницы всяки(м) трудо(м) тру(ж)да(ит)ѧ.
Бо мы правосла(в)ными вси ѣсмы нарече́нны:
и соблю(д)ши зако(н) сво(и) буде(мъ) бго(м) почіе(н)ны.

131. Ω замaтерѣлы(х) дѣвйцахъ

Прилучае(т)сѧ мно́го дорослы(х) дѣвъ вида́т(ъ):
и ты(х) що уже нихто не бере́тъ оглядáт(ъ).
Z моло(д)шы(х) не хотѣли лѣть замy(ж) посту́пова́т(ъ),
для того и не хоче(т) таки(х) нихто́ и брат(ъ).
А лѣпше(и) бы в звыча(и)ны(х) лѣте(х) жено́ю зостáт(ъ):
хотѣла (б) тепе(р) в лѣтя(х), да жаде(н) не з(ъ)хоче(т)ъ ѧ
Уже змови(т) о(т) мене ба́бо от)коснйсѧ:
и не ты(л)ко наявѣ, и ввo снь не сни́сѧ.

---

[1] З правого боку на полі проти цього вірша приписано чер[illegible] ломъ: *Ω дню пя(т)нично(м) іщи ли(ст) рпа.*

132. Ѡ жєна(х) сва(р)ливыхъ, и zлоязы́чны(х) // 82 зв.

Рєкъ Соломо(н), лу(ч)шъ со (л)во́мъ п(ъ) пустини жи́ти:
нежели со женою зло́ю в дому́ быти.
Сва(р)лива жена́ и дне(с) згибе(л) человѣку:
яко же нєдры(с) бѣста в старода(в)нємъ вѣку.
Мнози́ у́бо то(г)да́ пре(з) жены́ погибо́ша
мужіе: что себе и(м) в(ъ) о́бла(с)ти дадо́ша.
Щасливъ то и) хто женѣ зло(и) сѧ не подава́ѣтъ
и що я(к) бєсти по ребра(х) ча́сто дава́ѣтъ.
Буде(т) таковы́(п) то(л)ко, мѣ(т) ве(р)хъ на(д) жено́ю:
на(д) злою тва́рію и на зо́бы(т) проклято́ю.
І пє(в)наѧ то ре́чъ є(ст), же така́ѧ прокля́та:
бо о(т) бга и люде(и) ласка то(и) о(т)ня́та.
І бл҃тослове́нія бжого не ма́ѣтъ:
бо з(ъ) дія́воло(м) собѣ товары(ст)во ма́ѣтъ.
Zачи(м) бже сохраня(и) са(мъ) до́брого му́жа
о(д) тако(и) зло(и) гва́ры: же(б) нє по(с)ты(г)ла ну́жа // 83
Бо лѣпшъ мовя(т) желѣзо у водѣ вари́ти:
неже фю́ю личину жену злу учи́ти.
Уже ҃човѣкъ бѣдны(и) тако(и) нє нау́читъ:
развѣ са(мъ) дія́во(л) гды з(ъ) душе́ра(з)лу́читъ.
А тепе(р) человѣче мусѣшъ бѣду те(р)пѣти:
и до сме(р)ти з(ъ) такою не буде(ш) до(б)ра мѣти.
І са(м) тѧ неха(и) г(с)дь рачитъ свободи́ти:
а жену́ твою злую з(ъ) свѣта скорени́ти.
Ты же восхощи́ тое о(т) не(и) пострада́ти
за поку́ту: и буде(ш) в небѣ ца(р)ствовати.
Една(к) женѣ свое(и) злои) ни в че(м) не хили́сѧ:
и на кожды(и) дв(и) ки́емъ па́ры(т) не лѣни́сѧ.
А та(ѧ) певне о(т) бга прии)мешъ нагоро́ду.
и полу́чи(ш) о(т) муки вѣчно(и) себѣ свобо́ду.

133. Ѡ жєна(х) zажыва́ющы(х) з(ъ)бы(т) нє горѣлчаны(и) тру́но(к): або якóго ко(л)вєкъ пя́нства

Если́ жена́ з(ъ)бытє́чне горѣлку zажива́ѣтъ:
певне та́ѧ мужеви вѣры не сохраня́ѣтъ. // 83 зв.
Бо бу́де(т) ча́сто в(ъ) мужа худобу пу(д)крада́ти:
и все і҃мѣніе начне(т) згола́ расточа́ти.

І и́ные навы́кне(т) злы́е дѣла твори́ти:
о которы(х) вєты(д)но є(ст) дѣла(х) и говори́ти.
Понєва(ж) з(ъ) пя(н)ства нѣгды нѣтъ добро(г)|о| ничє́ло:
єжели́ не преста́не(т) зано(и)ства проклято́го.
Таковаѧ и мужа в нищєту увожлаєтъ:
пото́мъ оглядѣвши(с) и сама́ нищо́ не ма́є(т).
Яκъ посполи́те мовя(т) іскра поля зъ)паляє(т):
а послѣ выпале(н)а и сама́ погибаєтъ.
Zачи(мъ) бы лѣпшъ бє(з) жоны та(к) собѣ пробува́ти:
неже таку́ю шка́ну и нецноту де(р)жати
І сохраня(и) г(с)ди о(т) злы(х) жень человѣковъ
добры(х): пре(з) всѣ и(х) лѣта до самы(х) ко(нчи́нъ вѣ

134. Ω жена́хъ / дѣтє(и) умира́ючи(х) // 81

Ди́вна и о томъ бо́же ва(ш) дѣла твоя́ и́мъ:
же попуща́е(ш) з(ъ) дѣтє(и) умирати жена́мъ.
А то подобно ты(л)ко смє(ртна)ѧ причина
невинно дѣтя о то(м), прыше(л) то ко(н)чи́на
Хочь мовять бє(з)ъ) прилю(с)ки не ма(ю) жень смє(рте
єдна(к) и бє(з) прилючки гды чась мо(ж)ть вы(ро)ди.
Ты(л)ко то же вмре(т) жена то вєчны(х)
а гды́ побожно жила́ то бу́дєть свє(т)ла.
А к тому́ єсли́ з(ъ)може(т) слово́ (ви)ка
то и в то(и) часъ можно єю(с) (ви)ку о(т)пусти.
А тѣло хочъ кровію бу́дєть оскве(р)нено
гды́ не омы́ю(т) зе(м)ля очисти(т) яко) бу́дє(т) погребено.
Ω бо́же тво(р)че тоже(с) жа́лю ва(ми) прич
же мнє(р) о(т) дѣтяти и о(т) васъ со
Неха(и) бы тог дѣтя сосцами воскормлено
и вѣ) боя(з)ни то твое(и) бо́жско(и) и
А то же(с) не своєго часу того дѣтяти
изогнѣть родите(л)ку єго о(т)бы
Неха(и) бы во вшелякы(х) шко(х) вдаволи
и в наука(х) полезныхъ, трбѣ
І на хвалу (б) твою «ное
и на ста(н) назначе(и)ны(и) с(ъ) т
Аже сотворилъ са єси ты
бла́сновѣнъ же єсть(с)
І в часъ дѣторождєни(и) умр
съ) сѣ́ми покои) в(х), и

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Хоть по-простому вы свыкли речь вести
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Но все ж таки [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Пусть [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
А [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Разве в нашу [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Встречают [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Если прежде [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Что не подобает [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Но и [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
А [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Мало того [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Да и [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[

136. Ω жена(х) плачущы(х) по умирающы(х) (малы(х))[1] дѣтяхъ своихъ

Неслушне то такъ жёны сотворяютъ:
котрыѣ ревне по дѣтяхъ рыдаютъ.
Бо та(к) чинити вѣрнымъ не годи(т)сѧ:
по мало(м) плака(т) ко(т)рое вмер(р)твйт(ъ)сѧ.
Абы здоровв(ъ)е а ѡ(т)роча будетъ:
як(ѡ) продо(л)жйт(ъ)сѧ вѣкъ и прѣзбудетъ.
Плач(ч)те по таки(х) що хлѣбъ поядаютъ
до(р)мо. а в(ъ) млады(х) лѣтехъ умираю(т). // 86
Немало за хлѣбъ то(и) не ѡ(т)робйпши:
и за дóгля(д) вшь нѣть не ѡ(т)служи(в)ши.
А малая дытина власне не бувала:
бо еще до утраты васъ не привожáла.
Же в пе(р)вомь року ха(р)ти не попсуетъ:
ты(л)ко о(т) пе(р)си(и) сса́ти потребуетъ.
А вамъ ни знати чегѡ та(к) рыдати:
же сще(н)ника za ты(мъ) не слышати.
Плачтѣ вы по ты(х). що мру(т) у посро(д)ку вѣку:
ко(гда́ пришло (б) сѧ ты(л)ко жити человѣку.
А по малы(х) и стары(х) дурно не рыда(и)те:
але бе(з) жалости и(х) ѡ(т) себе пуска(и)те.
Бо писание о їхъ плача(х) такъ довóди(т):
же не бе(з) грѣха тое плачущы(мъ) прихóдитъ.
Пла(ч)те за грѣхи и ю(ж) того не воскресите:
анѣ тежъ лежаща(г)о умер(р)ша зоставите.
Zачнмъ прошу ба(с) жёны, з(ъ)бытне не руда(й)те
и о преставл(ъ)шагосѧ днѣ бга (спча(и)те. // 86 зв.

137. Ω куховáркахъ, що по мѣста(х) варѣное продавáютъ

Не з(ъ)неважае(мъ) ты(х) же(и) що та(к) сѧ справу́ютъ:
же потравы розные на прода(ж) готуютъ.
Бо варѣная ре(ч), якъ в дома(х) zавше трéба:
а голо(д)ному гóстю на(и)паче потреба.
Кгды не може(т) в скоры(и) часъ часо(м) изварйти:
прето зволи(г) собѣ варѣного купити
І добрые поря(д)ки їндѣ го бываютъ:
где по города(х) стравы готовы продава́ю(т).

[1] Кругли дужки стоять у рукопису.

А по і́ны(х) города(х) и хлѣба не зна(и)ти
печёно(г)[о]: мусѣ́ть та(к) ѣха(т) або по(и)ты.
А не ты(л)ко же(б) сА мо(г)ль стравою пожи́ви́т(ь):
да і бе(з) хлѣба по(и)де(г) хо(ч) мусѣ́ть подыви(т).
І зде та(м). же ст|авами го(с)тямъ не выгожа́ю(т):
а що го(р)ше(и) же і хлѣба не продаваюгь.
Zни́ча(и) то в таки(х) мѣста(х) на́збы(т) не потре́бны(и):
а где продаю(т), то всѣмъ бла́гопотре́бны(и) // 87
Розны(и) бы го(ст) мусѣ́ль бы в ни(х) хлѣбъ куповáти.
и я(к) слу(ш)но плато о ны́хъ не вкрывжáти
Zачи(м) в невыго́дны(х) мѣстахъ бодаи ни бува(т)
го(с)тя(мъ): же повыля́вши мусять и пожжа́(т)ь.
І поѣха(в)ши и́хъ зьбчаю и похваляю:
и в далеко(м) кра́ю похвалюс и прославляю.
А то на Вкра́инѣ ту(т) [Малорос(с)ко(и)]он[ ] не мѣста выго(д)ш
же побува(в)ши гостѣ, и голодъ голодны.
Ежели (ж) у кого е(ст) що ма[ ]ть у возѣ:
то я(к) кол(в)екъ ти[ ]ду[ ]а у [ ]в
А в лю[ ]ско(м) и в [ ]ко(м) [ ]я(х) продаю[ ]ть
хлѣбъ [ ] [ ] [ ]

А гды не помрутъ кто́ з ны(х) двои́хъ ста(р)шы(и) бу́де(т):
развѣ го(и) котры(и) ща(ст)а бо(л)шое мѣт(ъ) бу́де(т).
І гды (б) те(ж) ко(т)раа в го(л) по дво́е раждала́:
тако(и) была (б) о(т) всяки(х) козаковъ похвала́.
А хочъ бы по едно́му абы ко́ждого ро́ку:
іжъ бы са запа́сила на то́е знаро́ку
А про мене хочъ неха(и) родя(т) и по тро́е:
не тыл)ко по едному́ або тежъ по дво́е. // 88

139. Ω жена(х) богаты(х) мамки дѣте(м) дер(р)жа́щы(х): а свои́ми пер(р)сями дѣте(и) не кормя́щыхъ

Ди́вные оби́чаи в богаты(х) же(н) быва́ю(т):
же го са́мы са свочи(х) власны(х) дѣто(к) цура́ю(т).
А гды (б) послѣ бога(т)ства была зно́ву убо́га:
не зго(р)шалася (б) та(к)же дытя(м) свои(мъ) небо́га.
І та(к) то я мо(в)лю, берй и(х) бжа мти:
я(к) не знаю(т) убо́зства не зычу и(м) и знати.

140. Ω жена(х) неωсторо́жны(х), присыпля́ючи(х) малы́хъ дѣте(и) свои́хъ

І тые в розны(х) стра́на(х) приго́ды быва́ю(т):
же свои(х) малыхъ дѣте(и) жены присыпля́ю(т).
А то пяны(м) мтре(мъ) та́а ско(р)бъ лучаетъ:
або́ з(ъ) неостро́жно(с)те(и) йхъ тое ставаетъ.
А часо(м) и без(ъ) пя(и)ства приго́да мно́го мо́же:
ты(л)ко и ω(т) тако́го грѣха рату(и) йхъ бже. // 88 зв.
Прето (ж) неха(и) остро́жно(ст) же́ны себѣ ма́ютъ:
и пу(д) бо́ко(м) малы(х) дѣте(и) не покладаютъ.
Волю́ са бы великихъ мѣли покладати:
котры(х) ю(ж) и при бо́ку не мощно присна́ти.
К великому хо(ч) са и опре́тъ и притыснетъ:
то велики(и) са про(ч)кнетъ и еи потыснетъ.
Ω(т) не(и) са(м) са да́лѣ(и) до кра́ю ω(т)сунетъ:
йли еи до стѣны саму́ю посу́нетъ.
Zачи(м) жо́ны о(т) мене́ науки послуша(и)те.
и пора́ды свое́и и мнѣ та(к)же дава(и)те.

111 Ω жєпа(х) мýжны(х), и бо(т)шє(и)
в дома(х) свои(х)
бєз(ъ) мужє(и) пробува́ющыхъ

Мно́го на свѣтѣ таки́хъ женъ бываєт:
же іна до(л)гъ часъ сама пробува́єтъ
У домý своє(м): без(ъ) мýжа живýщи.
и вѣру мужу в(ь)ставычно блюдýщи.
А іна в грѣчку ска́чєтъ добре без мýжа:
ажъ послѣ пра́цы іногда недýжа. // 89
А и при мужу іна то́жъ справýєтъ [1].
и без(ъ)преста(и)но ты(мъ) хлѣбомъ керýєтъ.
І нѣды никúмъ не перебираєтъ:
але охо́тно всѣмъ не возбраняєтъ.
Доволно люде(и) голодны(х) конте(и)тýєтъ:
и контентова(т) изновý обѣцýєтъ.
Íная (ж) сама голодомъ вмира́єтъ:
и нико́го тежъ и не поживляєтъ.
І ни до ко́го обаче(и)А не маєː
же з голо(д)ного не спогада́є.
Прето (ж) такаА в скупоща(х) не коха(и)сА:
да к(ъ) неимýщы(м) того́ хлѣба огляда(и)сА [2]. // 89 зв.

Ω (т) зд= почина́ю(т)сА вѣ(р)ни особные,
послѣ женъ ω мужєхъ до́бре(х);
а болшъ ω злы(х) ро́зни(х),
якоже и назадѣ положиле(м)
о злы(х) многихъ

112 Ω мужєхъ ωставля́ющы(х), [с]ебѣ чъ.
кидаю́щы(х)и [3] свои жены,
и другúми женя́щы(х)сА вѣрны
наказателные

Zаламята́ло(ст) и тамъ велúка бываєтъ
где мýж свою вла(с)ную жону покида́єтъ
І есть де(р)зне(т) в(ь) другúи) р(з) сь ожени́ти:
ω я(к) же его буде(т) бъ благослови́ти.

---

[1] Починаючи з цього рядка, увесь вірш до кінця перекреслено двома лініями навхрест чорним чорнилом.

[2] Третина сторінки не заповнена віршовим текстом. З кінця вірша проведено риску, а нижче червоним чорнилом приписано *Еще лиш пйсту ω женахъ напредѣ, ли(ст) со*. У В. Перетца помилково *сь*. Див. «В рш: єром Климентія...», стор. 79.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Поневá(ж) го бгови твóрять ошука(н)ство:
чре(з) неразсýдное своѥ окаянство. // 90
Але са(мь) сѧ неборакъ напро(д) ошукáеть:
же з(ь) бго(м) бу(л)го з(ь) хлопце(м) жа(р)това(т) хтѣ
Но двѣ жонѣ мѣ(ь), звича(и) то не хр(с)тия(н)ски(и),
те(л)ко обе(д) и цѣле та(к) по басу(р)мански(и).
І разумѣе(т) же з(ь) ты(мъ) дѣломъ угайтьсѧ:
дже на вве(с) свѣтъ в скóру(м) часѣ обличи(т)сѧ.
І тако вси люде ємý начну(т) сѧ ругáти:
же та(к) собѣ важы(л)сѧ зле поступовáти.
І кл(р)ности бжіѧ за тò не минáютъ:
и сто(р)шіе чáсто такіи(х) крѣпко караю́тъ.
А ѡсобно до зъбытне(и) приходятъ утрáты:
и до голо(в)ной те(х) іные из(ь)граты.
А що го(р)шъ, ж з(ь) жоною тою разлучáютъ:
и до пе(р)вои жонй знову приве(р)тáютъ.
І крезные о(д) такіи(х) лáску о(г)и(и)мýютъ:
и до кре(в)ности своѥ(и) уже ѣ прыл(л)мýютъ.
І в(ъ) жа(д)ныхъ речахъ вѣрыти не будутъ:
и якъ бе(з)зако(н)ника любити забýваютъ. // 92
І жоною бо пе(р)вою до сме(р)ти жит(ъ) грѣшѧтъ
а забувши сто(х) бжи(и) за другую посáгъ
Уже (ж) неза(и) з(ъ) пе(р)вою зънову прóбувáетъ
а о прощенство бга и люде(и) запрошáетъ.

113. Ω ревнйвы(х) мýжехъ,
которые о(т)ню(д) своихъ жѣнамъ
[в(ъ) ты(х) речах][1] не имаютъ вѣры.

Звычаи(и)наѧ правѣ тамъ любо(в) не бываетъ:
где збытечнаѧ ревно(ст) в кого пробуваетъ
Яко то му(ж) на жонý бе(зумие) ревнуетъ:
и для того ба(р)зо зле бѣдны(и) поступýетъ.
А і са(мь) свое жы(т)лò всякò провождаетъ:
що не хто іны(и) ты(л)ко са(м) бгъ ѥго́ зовéть.
А ѡсо(б)но гды звелитъ жонѣ шы(и)ковати:
то еще го(р)шъ в то врѣма начне(т) ревновати.
А наще (ж) было ємý и шы́нкъ заводити
поневá(ж) не вѣрити або не любйти // 91

[1] Квадратни дужки стоять у рукопису.

Бо и пре(д) нами самы(м) р(ж) бу́ду(т) жону с(и)мѣть:
а ѥму тр҃бы тое то(т)да я жа(р)ть при(и)ма(ть)
У ѥже ти тому ся начнеть противи́ти
то ни жа(д)ны(и) до него не по(и)деть и пити.
А т(ъ) ревнивце преста(т) уже ревновати:
ѥсли хоче(ш) ты(мъ) хлѣбомь собѣ забавля́ти.
У ровева(ж) и тогда́ будеши ревновати
то не бу́де(ш) згола зы(ъ) тыно(м)ку пожыт(ъ)ку мѣти.
А якъ гадю́ры собѣ тое(ш) переста(н)еш:
то великую прибы(л) зъ жоною мѣть) стане́ть.
Ісы(н)ную правду я тобѣ повѣдаю.
Боги на свѣтѣ всякі рѣчи такьже знаю.
І сам) ты сове(р)шенно того можешь дознать:
и люде тобѣ тое та кажѣ могуть признáть.
А ты такъ бе(з)пу́тно не перестерега(л):
да ещѣ и іны(м) рѣчь такую зневажа(ш)
А ѥсли где на свѣтѣ и жона́ згрѣшыла:
ѥдна(к) може худо́бы му́жне(и) не згубíла / 91 зв.
І на гр҃бѣхи не мощно правда позволяти.
але кожного трѣба от) ны(н) о(т)зращати

11: О родиче(х) неуважне(х),
которые сво(и)х дѣте(й)
сочетавают) б҃зку насы́лствіе т.
[то ѥсть з'(і) приму́сомъ]

Не ни́ну́ дам(х) [двíцѣ або мл(д)ня́зь [1]
между собою сожи́тіе(л)ное лозз

Не добре родите(л)ми постоя́ноть
ѥсли брати́ма дѣти) своѣ не ку́ють
Если бо тѣмь не мѣють любви сво(ѣ)ную
буде(т) ли́тіе ме(жду) ни́ми разводе(н)но
І не бу́ду(т) в любвѣ жи(т). мо(ѣ)ло то взмь та(к):
чу(ж)дáтиму(ся самы себѣ а не знако.
Утве(р)жде́ніе собѣ не будуть мѣт(ъ) гóсла:
жона або му(ж) бу́де(т) утѣкати з(ъ) дьора.
І не буду(т) доброго себѣ быту мѣти.
хо(ч) и бога́ты буду(т), и приплодя(т) дѣти / 92
Жона бо побожна любить му́жа лагодна:
о́зле(мъ) сто́лливого и бгоугодна.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису

Нє може(т) бо сѧ тамо вражда помѣща́ти:
єжели в добро(и) любвѣ стану(г) жите(л)ствовати.
Будутъ тыє любо(в)но жити доскона́лє:
и славы зло(и) о(т) людє(и) нє будутъ мѣ(т) ца́лє.
Свояволности собѣ они́ нє познаютъ:
всякіє разумныє лю́дє то призна́ютъ.
Ω̃цъ жє о дщерѣ то(и) будє(т) сѧ вєселй́т(ъ):
ю́жє гды́ безра(з)судно нє схочє(т) потопи́т(ъ).
І такъ родычи о томъ добрє разсужда(и)тє
собѣ. Гды сѧ нв лю́бя(т) брати(с) нє примуша(и)тє.
Покида́єтъ бо та́ѧ жона́ свое́го мужа:
и бѣгає(т) на стра́ну, и бываєтъ чу́жа.
Знову (ж) му(ж) свою власну жону покидаєтъ:
нє зна(т) для чєго̀, ты(л)ко що лю(б)вй́ нє ма́єтъ.
Еди(н) собѣ гдє ко(л)вєкъ станєтъ пробува́ти:
ю́ноше(с)ки впя(т) жи(т) лю(б) друго(и) жоны́ иска́ти. //
Ва(мъ) жє и повторє в томъ родычи пораж́а́ю:
слушную науку ва(мъ) пи(с)момъ докладá́ю.
Е́стъ бо того̀ на свѣтѣ всюда ба(р)зо мно́го:
гдѣ покидає(т) мужа иде(т) за другого.
Да впя(т) и другого втожъ жывого̀ покида́єтъ:
а за(и)шѣ́дши далєко блу(д)но сѧ обхо(ж)да́єтъ
І вы́ родителіє в томъ согрѣша́єтє
жє свои(х) дщеры(и) [за ко(г)[о] нє хотя(т)] [1] сы́лою пха́

145. Ω чєловѣ́ку ѡкая(н)номъ го(мъ),
в котро(г)[о] жона́ старшаѧ,
а нє ѡ́нъ са́мъ мужъ

Хто̀ тако́му глупаку нє бу́дєтъ смѣя́ти:
и окая(н)ному ему сѧ наруга́ти.
Жє са(м) себє сатанѣ в(ъ) о́бла(ст) дава́єтъ:
понева(ж) жонѣ своє(и) во все(м) сѧ схыля́єтъ.
Нє годє(н) таки(и) глупакъ о(т) людє(и) ш̃а(и)ности:
а́лє насмѣви(с)ка: а о̃(г) бга ка(р)ности. // 93
І певнє буде(т) крѣпко бгъ того̀ кара́ти:
жє зло(и) жоны́ я(к) шка́пы нє вмѣє(т) [на у(з)дѣ] [1]
Ото (ж) тобѣ глупа́чє нау́ку дава́ю. де(р)жа́ти.
абы(с) ребра кру́шы(л) зло(и) жонѣ, пораж́а́ю.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А ѥжелѝ пораду мою̀ запѣха́ешь:
не минѐ(т) та̀ велика бѣда̀ самъ дозна́ешь.
Бо на здоро́вье твоѥ жона̀ твоя̀ ватуѥтъ:
а что и не знае(ш), сме(р)ть тебѣ готуѥтъ.
Пити и ѣсти тобѣ потравы̀ даваѥтъ:
а часо(м) и труты(з)ну тобѣ жъ зготовля́ѥтъ.
А та(к) окая(н)ничѐ напро(д) са(м) не куша(и):
неха(и) жона пи́ѥ(т) пе(р)шъ и я(ст), менѐ слуша(и).
А gды (б) сама̀ наперѐ(д) скушати не мѣ́ла:
то го(р)шко́мъ або кѝемъ косни(с) ей тѣла.
Або шу(р)кою скруты ѥ(и) руки и но́ги:
жебы не перелѣзла и чре(з) два поро́ги.
Або звяза(в)ши посадѝ к(ъ) гаря́чо(и) пѣчи:
що(б) припе(к)ли́ся ошу(и) шата́нскіѥ плѐчи. // 93 зв.
А не мѣлъ бы(с) та(к) я(к) та̀ учу́ частова́ти:
бу́дѥ(ш) до сме(р)ти своѥ(и) лютѐ погиба́ти.
І хто ко(л)вѣкъ ста(р)шую жону̀ в себѣ ма́ѥтъ:
то неха(и) ста(р)шынство обу́хо(м) о(т)гоня́ѥтъ.
А не будѥтъ ста(р)шынства о(т) не(и) о(т)гоня́ти:
не буде(т) его нѣгды бгъ бл(с)ловля́ти.
А хто ста(р)шынства̀ жона̀ своѥи) не попуща́ѥтъ:
да кѝемъ ча́сто даѥ(т), бгъ то(г)[о] похваля́ѥ(т).
І такъ ока́лничѐ тобѣ поражаѥ(т) му́шу:
чинѝ та(к) спсе(ш) свою̀ и жоны зло(и) ду́шу.

146. **Ѡ лю́дѥ(х) ты(х) нѣслу́шнѣ чи́нячихъ,**
ко(т)рыѣ жѣня(т)ся и посягаю(т)
не в ра́вно(с)ти лѣтъ бу́дучи:
то ѥ(ст) і́мѣ(и)но, же часо(м)
бу́дѥ(т) му(ж) ста(р)а жона̀ вѣ(л)ми мо́лода:
або жона̀ вѣ(л)мѝ стара,
а му(ж) на́збы(и) моло(д),
а та(к) мѣ(ж) таковыми болшъ
жи[т]іа зло(г)[о], нѣже добро(г)[о]
того̀ ра́ди // 94

Много того̀ вида́ѥмъ между хр(с)тіяны:
ко(т)рыѣ о(т)ню(д) го(д)ны велѝкои нага́ны.
Za що̀: за то́ѣ, же бе́ру(т) молоды(х) стары́ѣ:
а за стары(х) дѣ́довъ иду(т) жо́ны молодыѣ.
А такъ нѣ добрѣ же му(ж) ста(р) а жона̀ мло́да:
бываѥ(т) мѣж(ъ) такими велика незго́да.

А хоча(н) му(ж) мло(д) и а жона̀ є́му̀ ста́ра:
злая и ꙗ(м) ре(ч) є(ст), и не быває(т) похва́ла.
І бл҃гослове(н)ство бжіе о(т)б҃гаётъ:
а не́нави(ст) и вражда в(ъ) до(м) то(и) сѧ вселя́ётъ.
Зачи(м) то ꙗ҃ды в дому то(м) добра не бу́детъ:
гды межъ собою жити гдѣ̀ неровнѧ бу́дѣтъ.
Бо и посполитѣ о то(м) такъ пов҃да́ютъ·
бꙗ҃ть тому да(в) хто̀ ровню понявъ при(з)наваю(т).
Прѣто о(т) таки(х) бра́ковъ хр(с)тія(н) храни́ бжє:
бо ве(л)ми́ неприли(ч)но то є(ст) и негóже.
А дру(и) в ровны(х) лѣтя(х) браки при(и)мова́ти:
и бл(с)вѣніе о(т) тѣбє ѡ(т)бирати.
Да бу́ду(т) таковые жи(т) в любвѣ сове(р)шенно(и):
и пребуду(т) пре(з) помощъ твою̀ в(ъ) по(л)зѣ дш҃евно(и). //94 зв.

147. Ѡ иновѣ́рной є́дно́й пє(р)со́нѣ
мє(ж)ду му́жє(мъ) и жєно́ю:
то є(ст) [напри́кла(д)][1] кгды быває(т) часо(м)
мужь ляхъ а жена̀ блгоч(с)ти́вѧ;
або жєна неблгоч(с)ги́вѧ
а му(ж) бл҃гоч(с)ти́вы(и), а хоча(н)
и обоє бл҃гоч(с)ти́вые да нє є(д)ны́хъ лкдє(и:
сы́рѣчъ му(ж) будє(т) моска(л)
а́бо литви́нъ або̀ бо(н)ко або цы́га(н),
і́ли гє(ж) з(ъ) жы́да пере́хры(ст),
и́ли за(с) жона̀ таковы(х) люде(и),
а ѡ(н) правдивы(и) русинъ
козакъ украи́нєцъ поро́ды малоро(с)сі(и)ско(и)

Нє ма(ш) лу́чшєго жи(т)ла̀ в маржє(н)ствѣ на свѣтѣ:
якъ є҃диновѣ́рную жону̀ собѣ мѣти.
Бо гды̀ еди́но будетъ неєдиновѣ́рно:
то быває(т) другому болше(и) и невѣ́рно.
Жє єдно̀ єдиному вѣмъ можє(т) доса(ж)да́ти.
И вшелякую распру о то́мъ справова́ти.
Зовущы геретыко́мъ а не правосла́вны̀мъ:
або тежъ нечестивы(м) и о́бз(л) злославны(мъ).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А та(к) не жи́етъ та́мо любовь сове(р)шенна:
а́лг сове(р)шенно зостанетъ развраще(н)на. // 95
І поневáжъ тое та́къ на свѣтѣ веде(т)сѧ
да(р)мо з не едновѣ(р)нымъ шое бере(т)сѧ.
Тое (ж) е(ст) гды не едны(х) и люде(и) поро́ды:
не мѣютъ и такіи ме(ж) собою зго́ды.
Же то власне поросѧ з(ъ) вовко(м) пробуваетъ:
а жалости и ско(о)бы щоде(и) прибавляетъ.
Зачи́мъ то подобаетъ люде(м) хр(с)тіянски(мъ):
не мѣт(ъ) при́чты к(ъ) дша(м) иноро́дны(м) и пога(и)ски(мъ).
А не бр атнеѧ з(ъ) такимъ я(к) само ко(т)ро́е:
да не буде(т) моя(ъ) ни́ми жи́гіе лихое.
А хто добры(и) куси(в)сѧ непрочное взя(т)ъ:
нехай и бе(т) рачѣ(т) жи(т)я доброе дарова(т)ъ.
Жебы ап(ст)ское в(ъ)полнити(т) слово:
пре(з) незгоды вси бѣды
Спе-и(ъ)сѧ му(ж) [illegible]
и жена [illegible]

118. О р о д и т [illegible]
[illegible]
ма́лы(х) [illegible]

Родъ[illegible]
[illegible]
Кгды (ж) [illegible]
в(ъ) [illegible]

А в дв[illegible]
ны(и)хо бгу [illegible]
Бо недорослы(и) о'н мы(ж) [illegible]
а малая [illegible]

Нехто пожа(т)ъ [illegible]
же еще не отпыкли чинити [illegible]
часомъ з дорослыи сто(т)ко и(т) не вмѣютъ:
да вле(с)ше [illegible]
А малыи ма[illegible]
що ожени(в)ше куда по(и)де(т) то [illegible]

А та(к) з[illegible] ма́лы(х) се въ жени(т):
не здо[illegible] заробити(ъ) хлѣба дши пожи́ти.

Кро(м) за гото́вымъ хлѣбомъ буду(т) ну(д)роста́ти:
поку(л) навча(т)ся та(к) я(к) люде работа́ти. // 96
А то вѣмъ в Ли(т)вѣ малы(х) же́ня(т) зле справу́ют:
що несмысле(н)ны(мъ) дѣтя(м) сѣтъ ты(л)ко завязу́ю(т).
В не(с)надцати(х) лѣтъ слушно мл(д)нца жени́ти:
а дв̄йцу в трына(д)ця(т) і́накъ не чини́ти.
І таки(х) еще (б) ввѡди(т) в то(и) чинъ не подоба́ло:
да на і́ны(и) часъ до лѣтъ слушны(х) о(т)кладало.
А слушно(ст) лѣтъ в двадца(т) ро(к) ожени́ти сна:
о(т) ко(т)рого може(т) бы(т) в рокъ и дыти́на.
А дце(р) присто(и)по замуж в(ъ) е̄ лѣтъ дава́ти:
то мо(ж)на ре(ч) до року и мате(р)ю ста́ти.
А малы́е ки(л)ко рокъ гибе́ю(т) [1] бе(з) припло́дку:
я(к) вѣтвы недости(г)лы(х) о́вощны(х) дре(в) в(ъ) ѡгоро(д)ку
Zачи(м) всяку ре(ч) в сво(и) ча(с) погребно встрои́ти:
то са(мъ) бгъ да і лю́де буду(т) похваля́ти.
І я́ на таку́ю слушно(ст) раду лава́ю:
а що̀ зганиле(мъ) же малы(х) жените, проще(н)ства впра[illegible]ю.
// 9[illegible], 99

149. Ѡ же ня́шы(х)ся мужѐхъ в(ъ) тре́ты(и) разъ и в четве(р)ты(и). И ѡ жѐна(х) і́дучихъ zамужъ, в(ъ)тре́тее и вчеі́ве(р)тее

Мно́го ме(ж) хр(с)тія́ны и того̀ быва́етъ:
же і́ны(и) мужъ в(ъ) трети(и) ра(з) жени́ти(с) дерза́етъ.
Та(к)же и жены в трети(и) ра(з) за́му(ж) ити смѣютъ:
и не по хр(с)тія(н)ски(и) чинити то вмѣютъ.
Ѡ я(к) же таки(х) буде(т) бгъ бл̄гословля́ти:
же сще(н)нико(в) смѣю(т) в то(м) ощу́кива́ти.
Пре(д) сщенніко(м) та(и)ны свои zакрыва́ютъ:
и сще(и)ники то(г)[o] не зна́ю(т) да вы́чаютъ.
А третего вѣнча(н)а и не написанно:
ты(л)ко двѣ на то(и) чи(и) о(т) ощe(в) сты(х) да́нно.
І це(р)ковъ ста́а та(к) то(и) законъ трыма́етъ:
же жени́ти(с) о(т) дво(х) разъ бо(л)шъ не по(з)воля́етъ.

[1] В. Перетц невірно зауважив: *Мабуть, треба читати, мо́бо(ть)*, див. «Вірші єром. Климентія...», стор. 86.

Zа́мужи(ж) ѥ́сть два ра́зы и жени́ти(с) то зако́нно:
а вдо́вицѧ в тре́тьи(и) ра(з), ѥ(ст) безза́конно. // 97

Пе́ю(т) бо за́ко(н) бжи(и) и даю́ть на пита́лу:
сквѣ(р)но ю(ж) ты(х) жи(г)ло́, жыву(т) я(к) сы(н)ѥ в ка́лу.
І велико(и) на то́ погреба поку́ты:
гды сѧ не ра(з)лу́ча(т), же(б) гре́ха того́ збу́ти.
Еще (ж) и таки(х) всюда много пробува́ѥть [1];
що вчетве(р)тое з лихо(м) брати(с) покуша́ю(т).
Уже́ тако́вы(м) тру(д)но дава́т(ъ) проще́ніе:
бо и прощающы(х) жде(т) пекѥ(л)но потопле́ніе.
Ра(з)вѣ тако́вы(х) пе(р)сонъ та(к) мо(ц)но прости́ти:
гды разлу́ча(т)с(ъ) из(ъ)воля(т) в че(р)нѣство вступи́ти.
А вступи(в)ши всѧ свое в ми(с)ты(р) о(т)да́ти:
и та(к) проще́ніе могу(т) о(г) бга́ прия́ти.

150. Ѡ стары(х) дѣдахъ жена́щы(х) сѧ, и ѡ стары(х) баба(х) zамужъ идучихъ

Лѣ́пше(и) бы стары(мъ) во удо(в)ствѣ сѧ ко(н)чи́ти:
нежѥ вели́ко мла́ды(мъ) згорше(н)ѥ чини́ти. // 97 зв.
Частокро(г)но бо то́ѥ видаѥмъ на свѣтѣ:
же стары́ѥ бе́ру(т)сѧ, я(к) мла́дыѥ дѣти.
І та(к) осудови(с)ка їхъ бра(н)ѥ досто(и)но:
бо ю(ж) женити(с) стары(м) згола нѥпристо(и)но.

Хочь бы по а́ггл(с)ки(н) сѧ могли обходи́ти:
єднакъ нѥ зна(в)ши того буду(т) їхъ суди́ти.
І ты(л)ко до гре́хо́ бо(л)шь люде(и) приво(ж)да́ютъ:
же и(х) в(ъ)правду су(ж)д:н(ъ)ѧ годны(х) осу(ж)да́ютъ.
І ты(м) дѣ́ломъ дѣ́ды́ще їнъ стары(и) вымо(в)ляѥтъ:
же господи́нъ собѣ для худо́бы нѥ ма́ѥтъ
А мо́щ(ъ)но (б) [за то(и) ко́штъ] [2] для дозору ко(г)[о] приная́ти:
а нежѥ в подыве(н)ѥ людя(м) сѧ пода́ти.

Бо и кожды(и) чл̃къ можеть подиви́ти:
же и о(т) бга́ грѣ́хъ ѥ(ст) стары(мъ) сѧ жени́ти.

Бг̃ъ пода(л) мла́ды(мъ) людемъ че(ст)ное малже(н)ство:
а стары́ѥ з(ъ) неста(т)ку чи́ня(т) то́ шале́нство.

---

[1] На полі напроти цього рядка написано літеру ю. Над нею і над літерою ѥ у слові *пробуваѥть* поставлені однакові знаки червоним чорнилом — ознаки, що ця форма дієслова потребує виправлення. Очевидно, автор вагався, поставити це дієслово у формі однини чи множини.

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А попа(м) бы треба бабъ з двдами не вдичáт(ъ).
хо(ч) бы мѣли за тое имѣ и переплачáтъ. // 98
І почини (б) такого бѣчинства з(ъ)боронят(ъ):
и прихедчую имъ векорѣ смѣ(р)ть вспомина(т).

151. Ѡ мужѣ(х) упо(р)нихъ и безра(з)судныхъ

ко(т)рые о(т)водъ не імѣю(т) любвъ
ку свои(мъ) жѣна(мъ) звлашка ку чѣ(ст)ным
нѣ пудо(и)зрѣ(и)ным и побожны(мъ)

Мнóго ѐ(ст) неуважны(х) и мужѣ(и) на свѣтѣ:
же чѣ(ст)нихъ жо(н) не хотятъ в доб)ро(и) лю(б)вѣ мѣ
Будо(т) ѣлки(и) ы(ъ) всяки(х) дѣлехъ самъ лядáщо:

а жѣну чѣ(ст)ну щоднѣ каранъ низáщо.

Кро(м) за то же о(т) злого его о(т)вращáет:
же не жúе(т) з(ъ) своею да к чужды(мъ) вчашáетъ.
А она жиетъ сьято и тѣ(ж) прѣподобно:
и жаднóе не чинúтъ дѣло неподóбно
А хо(ч) бы и постерѣ(и)лъ в(ъ) ко(т)рыхъ рѣчахъ когдá:
годúло бы са для Хр(с)а простúти и тогдá.
Ялъ мовятъ, не все тое на нóги становúт(ъ):
мóгщъно и словáми ласкавыми научúт(ъ). ,, 99 ,, 2.
І порадкáт(ъ)ся жоны на добрые рѣчи:

а бгоме(р)зского са колоту стерѣчи.

Бѣ васъ сочета(л), да дру(г) з(ъ) другó(м) в(ъ) лю(б)вѣ живъ(т)
а ту(р)бали(и) без(ъ)пу(т)ныхъ вѣдли не чинúтъ.
А кгды о(т)ню(д) зла жона ту добре вахиля(и):
а з(ъ) доброю в(ъ) чѣстно(и) любвѣ завчи пробува(и).
А гды сте обое злúе, хто (ж) васъ буде(т) навча(т):

кро(м) са(м) бгъ наха(и) схоче(т) на ну(т) до(б)ръ

на(с)тавля(т)

152. Ѡ сще(и)никахъ свѣцкихъ вдо(в)ствующи

Не треба (б) шановати жоны такъ никóму
я(к) поповы ми(р)ску абы якому.
Помнячи же и попа(мъ) удовствá бываю(т):
и часто такúи са рѣчи прилучáютъ.
Прито пóпе попадь не би(и) лечъ всѣ проща(и):

и же(б) жыва до сме(р)ти твое(и) былá бга блга(и). // 99

Бо єслй сѧ не зыту лучи(т) ти овдовѣ́т(ъ):
хо(ч) при старостѣ твоихъ лѣ(т), то буде(ш) жи́тѣг(ъ).
Гдзряй са(мъ) собѣ, чи не ты́ з(ь) свѣта ізгна́лъ:
и що́ за причи́на же(с) удовство(м) пострада́лъ.
Если (ж) пре(л)сѧ на старо(ст) лучи(т)сѧ овдовѣ́т(ъ):
то не таки(и) ср(д)чны(и) жа(л) буде(ш) собѣ мѣт(ъ).
А ежели те(ж) в мла́ды(х) лѣтехъ та(к) сѧ стане(т):
не зна(т) буде(ш) що чини(т), и мы(с)ли(и) не ста́не(т).
Не схоче(ш) зара(з) в зако(н) че(р)нецки(и) вступи́ти:
а в други(и) разъ нево(л)но згола сѧ жени́ти.
Пре́то попадю́ шану(и), и ве(л)мй не оско(р)бля(и):
бо и із(ъ) ско(р)би(и) люде вмираю(т), памята(и).
Але в чести и в любвѣ завше ѣ́ коха(и):
а не́нави(ст) и зну́ту чини́т(ъ) бже тѧ вхова(и).
І не ты(л)ко ва(м) и про́сты(мъ) треба женъ любѣ́тъ.
а па́че ва(м) попа(мъ), то бу́де(т) бгъ бл(и)ловит(ъ).
І бу́де(т) попадя(м) и вамь вѣкъ продо(л)жа́ти:
и са(м) буде т) бзскими усты́ вд(с) восхваля́ти. // 99 зв.
Я́ жъ вслебностен(и) вши(х) za сѣ поучѣніе:
прошу́ ве(л)ще о ласку, и о прощѣніе.
І прочита́вши в ѣ(р)ши сы́е зы́чу здравствова(т):
и в добро(и) ца(с)ливости осо(о́) многолѣтствова(т).

153. Ω ѡспалы(х) люде(х), которы́е ве(л)ми тве(р)до и мно́го на(д)мѣру, и не чу́тко спя́ть. кохаючисѧ зъ(ъ) бы́тіе в сну́ великомъ

В мно́ги(х) рѣчахъ чл҃къ то(и) своѣ ышкожа́е(т):
которы(и) чре(з) мѣру сну́ на́ збы(т) зажыва́ютъ.
Бо оспа́лы(х) злодѣ(и) ча́сто окрада́ютъ:
а ча́со(м) хова(ь) бже домы́ погоря́ютъ.
І са(мъ) оспа́лы(и) в(ъ) ѡгнѣ може(т) сѧ скончи́ти:
ежели́ сѧ не лу́читъ ему́ очу́тити.
А пу(д) ча́съ те(ж) и жоны́ то(и) не ветерѣгаетъ.
ко(т)ра́ѧ жи́тіемъ свои(м) ошукива́етъ. // 100
Гды (ж) може(т) сѧ таковы(х) женъ много зна(и)дова́(ь):
з(ь)ме(ж) которы(х) іна́ѧ жде(т) абы му(ж) ле(г)ль спа(т).
А сама́ о зломъ дѣлѣ в то(и) часъ промышля́етъ:
и му́жевь своему вѣры не с(ь)храня́етъ.

Ω мє(м) не трѣба бо(л)шє(и) того̀ и писа́ти:
    мо́же(т) сѧ и напамя(т) всякі(и) догада́ти.
Zачи(м) оспа́лче є҃сли́ не хо́чъ ты(х) приго(д) мѣ́т(ъ):
    то нема(и) помѣ́рны(и) сонъ буде(т) тобѣ̀ довлѣ́т(ъ).
А то̀ и здоро(в)ю сно́мъ збы́тны(мъ) повреждаєшъ:
    а особно и бгу̀ сномъ свои́мъ з(ъ)грѣша́єшъ.
Кгды и в(ъ) пра(з)дникъ востати до це(р)кви не мо́жешь.
    и хва́лы о(т)да(т) бгу̀ по(д)ви́жнымъ не помо́жешь.
Але непо(д)вижи́мо лежишъ я́ко ка́мєн(ъ):
    трєба (б) тебѣ̀ на чрєво положити ка́мен(ъ) [1].
Азали бы(с) хо(ч) ма́ло лежа̀ по(д)вигну́лъсѧ:
    и о(т) вредя́щаго тѧ сну̀ то(г)да̀ очкнулсѧ.
І не ра́чъ zа сєє моє̀ пи(с)мо̀ подивѝти:
    бо̀ хотѣлъ бы(мъ) тѧ о(т) сна̀ того̀ о(т)учи́ти.
Ты(л)ко жъ и са(мъ) сво(и) разумъ совє(р)шенны(и) ма́ешь:
    спи́ и вре(ж)да(и) здоро(в)є, я(ѣ) ты собѣ зна́єшъ. // 100 зв.
В ми(с)тыру чу̀лости и тебе́ бъ навче́нно:
    яко бы тѧ чи(м) ко(л)векъ удо́лжъ процвѣченно.
Бо хто̀ в ми(с)тыру̀ утрєню засыпля́етъ:
    то(и) пу(д) часъ и пока́ра(и) з немно́го быва́етъ.
А то нє за що ты(л)ко zа крывду бжую:
    що творы(т) такую рєчъ з(ъ)гола негожую.
Я́ жъ оспа́лы(и) лѣнивче за(с) тобѣ̀ прія́ю:
    и бодры(м) быти тєбѣ щырє пораżáю.
І прошу̀ нє хлѣ(и) моє(и) нау̀ки се(и) о(т)рыну́т(ъ):
    але зво(л) конечнє злы(и) со(н) и лѣно(ст) покину́т(ъ).
Са(мъ) у̀зришъ помєне(и)ны(х) приго(д) не буде(ш) зна́ти
    и мнѣ̀ буде(ш) дякова(т), и вдя(ч)но вспомина́ти.
При то(м) буди здра(в), и чулости научи́сѧ:
    ме(л)ше(и) спи́ и до це(р)кви ходи́т(ъ) не лѣни́сѧ.
Принамнѣ(и) в(ъ) неделю коли паскѝ свята́ть:
    а з(ъ)бы(т)ны(х) сновъ стара(и)сѧ о(т) сл(х) ча(с) переста́т(ъ).

154. Ω мл(д)нцахъ доро́слы(х) сплющы(х) вку̀пѣ на є҃дины(х) ложа(х) с(ъ) мтє(р)ми свои́ми

Мно́го и такихъ рѣчи(и) вида́емъ на свѣтѣ:
    же великіє кладу̀(т) з(ъ) собою мткѝ дѣти. // 101

[1] В. Перетц зауважує, що замість *камен(ъ)* має бути *пламен(ъ)* [illegible] ші єром. Климентія...», стор. 139).

Ꙗко то в(ъ) десяти лѣтъ а́бю в(ъ) двана(д)цятыхъ:
а ба(р)ѕѣ(и) в(ъ) трина(д)цяты(х) или в(ъ) пя(т)на(д)цятыхъ.
Уже такого певне врема́ е́сть жени́ти:
а не з(ъ) собою в лѣтя(х), я(к) ло́са кладови́ти.

Мтери з(ъ) дытя(мъ) спа́ти то о́но(и) у҃тѣшно:
а не знаетъ бѣдна́, що и не бе҃зпѣшно.
Бо люде мовя(т) же врагъ правѣ много мо́же:
же(б), часо(м) о(т)ческое не оскве(р)нивъ ло́же.
І в(ъ) пра́вила(х) не да(р)мо то(и) грѣхъ положе́нно:
же а́ може недлы(с) іле и то(и) сотворе́нно.
В Содо́мѣ слы́шѣ та бе(з)законно(ст) бывала:
а и тепе(р) да(и) бо҃же бы не показала.

Прето мтеремъ сно́въ не слу(ш)ѣ вкупѣ кла́сти:
жебы не змо(г) мтѣ(р)ны(и) у҃мъ луза(и) окра́сти.
Вра́жа́ хы́тро(ст) на грѣхъ способъ подава́етъ:
а на(и)пачѣ тако́му хто грѣха шука́етъ.
А часо(м) хочъ не бу҃детъ и на помышлѣ(н)ю:
приведѣ(г) о(н) и того к(ъ) само́му створе́н(ъ)ю.
І не ты(л)ко великихъ приводитъ дорослыхъ:
але и ве(л)ми́ млады(х) лѣте(и) недорослыхъ. // 101 зв.

Zачи́мъ ма(т)кй з(ъ) собою сно́въ не поклада(и)те:
але того́ преста(и)те и іны(х) того́ навча(и)те.
І самы то́ уважте, же такъ не годи(т)ся:
сну з(ъ, ма(т)кою власне з(ъ) жоно́ю кладови(и)ся.

А мтери з(ъ) сно(м) я(к) з(ъ) мужемъ вкупѣ спа́ти:
през(ъ) що́ може г) и злое дѣло помы(ш)ля́ти.
А съ еще и ба(р)зѣ(и) тое лъ погда́етъ:
гды в(ъ)купѣ ле(г)ши тѣло тѣла дотыка́етъ.

І такъ я тую рѣчъ вамъ мтка(м) зневажа́ю:
а особно кладови́(ъ) сновъ пораж а́ю
Лѣпшъ ва(мъ) шу(д) боко(мъ) малы(х) дѣте(и) полага́ти:
и то не слушно же са лучае(т) присыпля́ти.
Малы(м) дѣтя(м) колы́ски то дѣло зрыла(и)но
а класти кра(и) себе, и то необыча(и)но.
Велики(м) zемля́, ла́ва, то мѣсце присто(и)но.
а з(ъ) ма(т)ками лѣ ати вкупѣ велюсто(и)но
О́тожъ у҃мы́слив) я ва(м) пора́ду давати:
быстѣ пре(с)тали малы(х) и велики(х) з(ъ, собою по(к)ладати.

А злы(м) самы ро́зумъ и волю ма́ютъ:
не мо́гъ о томъ дѣло я́къ собѣ зна́ютъ.
Единъ и повто́ре в то(м) намъ раду даваю:
онитъ не дозна́ли грѣха́, того́ пріяю. // 102

153. Ω да́йцы (х) бл(с)вѣ́нїа
на грѣхо(в)ные творе́нїа

Напрыкла(д) бы хто бл(с)вивъ чє(р)нцевѣ жени́ти:
или кому́ і́ному і́ное что́ злоє твори́ти [1].

Мо́щно бы́ло (б) и чє(р)нцу́ гдѣ сѧ ожени́ти:
мо(г)лъ бы и его́ свѣтъ гдѣ в собѣ утаи́ти.
Але хо(ч) бы на бѣ́ду́ гдѣ сѧ и ожени́лъ:
єдна(к) бы бє(з)зако(н)шы(и) сєбѣ бракъ учини́лъ.
Которы(и) бы бракъ не мо(г)лъ брако(м) сѧ на(з)ва́ти:
ты(л)ко сталъ бы по бра́ку блу(д)но пребыва́ти.

А хто (б) женити(с) чє(р)нцу́ бл҃гословенство далъ:
то (и) то(и) и чє(р)нцеви всѣ грѣхи на себе бъ взя́лъ.
Бо слѣпецъ слѣпца́ водя(и) о́ба в(ъ) я́му впада́ютъ,
понеже сего свѣта zе́мнаго нє выда́ютъ.
Такъ и бл(с)вивши(и) на грѣхъ, согрѣшаєтъ:
я́ко чужды(м) грѣхомъ сѧ да(р)мо приобща́єтъ.

Прєто всѣмъ нє трєба того бл҃гословенства:
жє(б) нє приня(т) ѡ(т) бг҃а неблгословє́нства.

156. Ω людє (х) стары́хъ и мла́ды (х),
творя́щы (х) пло́тскїѧ грѣхы́ // 102 зв.

Дивує(т)сѧ па́чє бг҃ъ старому чловѣ́ку:
нежели жывущему собѣ в(ъ) молодо(мъ) вѣ́ку.
Если хто в ста́ры(х) лѣтє(х) ты(мъ) грѣхо(м) согрѣша́є(т):
то(и) далєко і(с)да бг҃а бо(л)шъ обража́єтъ.

Кгды са(м) рєклъ, ненави́ди(т) трє(х) пєрсо(н) мо҃ѧ дша́:
богато(г)|о|, скупого, и пы́шного голыша́.
І стары(х) з(ъ) проме(ж) люде(и) муже(и) прелюбодѣ́евъ:
а к тому особъ гатє(и), або рачє(и) злодѣ́евъ.

А і мла́ды(мъ) єдна(к) бг҃ъ нє велитъ с(ъ)грѣшати:
але научає(т) и(х) в(ъ) чистости пребыва́ти.

[1] Ці два рядки є роз'ясненням назви вірша. Сам текст вірша починається з наступного рядка; м у слові *мощно* виведено червоним чорнилом.

Гда̀ мови(л) похоти плот(с)кіа о(т)гр҃ѣба(ите):
и ины(х) злотворѣнии ср(д)чно сѧ пока(и)те.
І ѣжки, гмыни)тесѧ и будете ю(ж) чи́сты·
да претворю ва(с) себѣ в сны̀ вѣкуи́сты.
А я́коже(с) да(л) бо́же вла(ст) сна́ми ти би́ти:
да(и) же на(м) цѣле твою о(т)чи(з)ну на(с)лѣди́ти
Бо на нб҃сѣ мы̀ всѣ о(т)чество ма́емъ:
и о наслѣдство то(и)[о] смире(и)но та̀ бл҃гаемъ // 103

157. Ω явногрѣ́шникахъ

На гр҃ѣхъ бл(с)вѣнства не мощно даи́ти:
развѣ о(т) гр҃ѣхо(в) гр҃ѣшны(х) возмо(ж)но проща́ти.
Кто бо zахоче(т) часо(м) что ко(л)вѣкъ з(ъ)гр҃ѣши́ти
до(л)женъ пи(л)но о(т) лю(д)ски(х) очеи(и) хорони́ти
Бо мовя(т) хо(ч) вѣдаю(т) да неха(и) не ви́дятъ:
и та(к) гр҃ѣшнико(м) люде не ба(р)зо обры́дятъ.
Пблии́чны(и) бо гр҃ѣхъ дшѣ тя(ж)ча(и)шы(и) бываѥтъ:
и бг҃ъ за публичны(и) гр҃ѣхъ горшъ праве караѥ(г).
І что схо́чешъ сотвори́т(ъ) вели́ка и мала.
утры(с) и запры(с) жѣбъ сы(ч) и сова̀ не зна.ла.
І спѣваю(т) за(с), хмизо(м) ни́зо(м) пу(д) ве(р)бами:
жѣбы жадные люде нѣgды не узна́ли.
А еднакъ да(и) г(с)ди zлого не чини́ти:
але z ла(с)ки свое(и) расъ о(т) гр҃ѣхъ хорони́ти.

158. Ω нѥ вмѣющи(х) и о чѥ хотящи(х) дѣт(и) свои́хъ учити нѣ добрые дѣла. // 103 зв

Кото́рые ро́дичи дѣте(и) не научаю́тъ:
тые непоятели дѣте(м) свои(м) бываю(т)
Бо нѣgды без(ъ) ны́че(л)ѧ тѣты добры не буду(т)
и выро(с)шы хочь гр҃(с)ты хо(и) розбивати буду(т)
А́жъ васъ родичо(в) ско гриб(и.) доведуть немалы(х)
понева(ж) не вмѣли(с)те швы́чити ихъ ма́лы(х).
І хо(ч) бы (и) хотѣлъ уже́ велико(и)[о] сна вчи(ъ)
ты(л)ко (ж) не зможе(ы) то(и) а̀ вла(с)не дуба пихыли(т)
І таки(и) и ба(т)ка часо(м) за груды хвата́ѣ·
або те(ж) пу(д) часъ и в шы́ю кулако́мъ дава́е(т) [1]

[1] У Перетца: *додает* Див. «Вірш єром. Климентія. », стор. 93

І не ло(ж)ную то а҃ рєчъ о томъ докладáю:
алє по пра(в)дѣ сто(и) тоє ва(мъ) ізвѣщáю.
А та(к) малы(х) добрє цвы(ч) вєдлу(г) твоє(и) увáги:
и не будє(ш) тє(р)пѣт(ъ) за ны(х) о(т) людє(и) зневáги.
Я твоє(и) мл(с)ти якъ пріятє(л) пріяю:
и повторє учúти дѣтє(и) поражáю.
Za що и о(т) людє(и) добры(х) бýдє(ш) мѣти слáву:
и о(т) г(с)да бга особную похвáлу. // 104

159. Ω повсєднєвныхъ грѣхотворєнія (х) человѣчєскихъ

Яко нє пу(д)кóваны(и) ко(н) в зымѣ попо(л)зáєтъ:
та(к) и чл҃къ до всяки(х) грѣхо(в) ла(т)во склоняєтъ.
Бо яко уподобле(н) розны(м) о(н) рєча(мъ) помню:
сицє особливѣ(и)ше вподобляє(т)сѧ коню.
Но і частѣ(и) о(т) конá є(ст) попо(л)зновєнія:
сúрѣчъ нєіще(г)ныѧ часо(м) прє(т)кновéнія.
Кгды жъ єслй нє ты(м) дѣло(м), то дрýги(м) с(ъ)грѣшáє(т):
жѣ а(ж) пу(д) часъ множе(ст)ва ради ни памятáє(т).
Токмо всй нши дѣ(и)ства самóму бгу вѣ(ст)ны:
а подо(б)но и сты(м) єго та(к)жє извѣстны.
Тѣмъ мли(м) ти сѧ бжє грѣхй ніша забуди:
а на до(б)рыѧ дѣла всѣ(м) на(мъ) наставни(к) буди:
Да нєпоро(ч)ны тебѣ всєви(д)цевѣ явы(м)сѧ:
а z ласки твоє(и) óны(х) вѣчны(х) до(б)рь нє лиши(м)сѧ. // 104 а

160. Ω людєхъ ты(х) которыє нє хотящи женитисѧ прє(з) ввє(с) вѣкъ свo(и), и до стары(х) лѣтъ: або и до самóи смє(р)ти

Любо то мало тогò быває(т) на свѣтѣ:
жє нє будє(т) до смє(р)ти свѣцкй(и) жонй мѣти.
А єдна(к) и тоє сѧ на(м) видáт(ъ) лучáєтъ:
ты(л)ко нє вѣмъ що то інъ за обича(и) мáє(т).
Свѣцки(м) всяки(м) потрєбно жóны по(и)мовáти.
а нє по чє(р)нєцки(и) бєзжєнно пробувати.
А то та(к) іны(и) прє(з) ввє(с) вѣкъ сво(и) извалúє(т):
ни чє(р)нєцъ áнѣ свѣцки(и) и са(м) с(и) нє знаѳ(т).

Мы [ч] пре(д) са не о́бычаемъ пра(в) то(п)[ъ] [illegible]
ль на вышлыкие рѣчи ѵважаемъ
Ѵжи(т) по зна(т) в(ъ) чистотѣ тѣлес(с)но(и) пробывати(ъ)
и цѣлство захова(в)ши на старо(ст) че(р)нце(мъ) ста(т) [illegible]
Цела те(ж) о че(р)нецствѣ и ни помышляетъ
ѵже (ж) не знае(м) якъ са о́ны(и) облождаетъ.
Человѣче(с)ка в него види(м) все структура:
а не зрозумѣемъ що то в не(мъ) за натура.

Развѣ бе(з)пло(т)ны(и) або те(ж) а́нглъ во плоти
нѣчего и писа(т), си(м) слово(м) кон)чу поты[1].

[с] Ω старо́ста(ѵ), або́ те(ж) о сватаньи
що дѣвчи́нѣ высва́тую(т) за мл(д)ца́ зъ

Владячи люде в люде(и) сѣды(и)ные ста́росты
ты(ѵ) як(к) честны(х) и вѣры годны(х) прося(т) в ста́росты
Дабы высва́товали за мл(д)ьцовъ дѣвицы:
ижъ бы я́ко в(ъ) еди́носи) пло́ти были двои́цы
А́ такъ о́ны(х) мл(д)ѣцовъ як(к) за́цны(ѵ) зале́цаю(т):
и о(т)цевъ ты(х) дѣвичи(ѵ) звыча(и)но ѵпрашаю(т).
Еже бы мл(д)ѣце(м) тѣмъ дщеры в же́ны даяти:
з(ъ) которыми желаю(т) себѣ вѣкъ свои) ко(н)чати
Ты(л)ко (ж) нехаи) старосты пре(ж)де млады(х) спрашаю(т):
если до себе любовъ маю(т) или не ма́ютъ [illegible] 105 зв
Бо сы́лою сочта(н)ны любовѣ мѣти(ъ) не бу́дутъ
але́ завше не́нави(ст) дру(г) ко дру́. у мѣт(ъ) будутъ
Прето вы́ роди́тели о́ное разсужда(н)те:
а насы́лствемъ мла ы(х) бра́т и(с) не зневоля(и)те.

162. Ω кумовствѣ, що кумы́ бра́ти кумовѣ не бл̃гословляютъ або́ те(ж) дочки кумине́.

А гды́ хто пересо́ли(т) добре талярами або чи(р)воными золоты́ми а(р)хіерѣевѣ ко(т)ро́му. То и грѣхъ про́чь о(т)кла́да́ю(т) и бл̃госло(в)ля́ю(т):
и бе(з)зако́ніе на зако(н) прекладаю́тъ

И то́ ве(л)ми́ ди́вные рѣчи zоставаю́тъ:
що кумы́ брати в жону́ не бл(с)вля́ютъ.

---

[1] З правого боку на полі приписано іншим почерком два поздовжні рядки: *Тол(ъ)ко много имуществомъ обовѧзанъ здѣсь и в томъ суди(т) мое врем[illegible] душу и тѣло.*

І тежъ и до(ч)кў в кумы́ не волно взя́ти:
що тому и чи́йти на свѣтъ не зна́ти.
І не тыл)ко самому куму взя(т) збороня́ю(т):
але ѣще и сно́мъ та́кже возбраня́ютъ // 106
А гды вл(ъ)ка(мъ) о́чи добре ослѣпля́ютъ:
то обьма руками ты(х) бл(с)вля́ютъ.
І нехаи) бы вл(д)ки нічого не бра́ли:
да даремно бе(з) всякиѣ(х) дачъ бл(с)вляли.
Аже за грѣхъ собѣ вели́ки(и) почита́ютъ
а хто пу(дсуе(т) добре, и грѣхъ про(ч) от)ведлѣ[1]
І не зва(м) чи бажно [в бо]гіе(вское] на грѣхи бл(с)вя
ле(б) не поспы(т)ло и(х) самы(х) и ты(х) свое небл(с)вя
Лучше(и) бы и(м) грѣхи(в) отъ грѣховъ отставати
нежѣ на безнособнѣ(и) брикъ бл(с)вя(т)и
Гды (ж) жоно(ъ)ка(мъ) [ ] почитаютъ
і за крещеными в мала [ ]
І кано по мери вла(с)ти кому [ ]
и дати) бо(г) инсому таки(х) [ ]

163 Ω дѣтехъ [ ]
от родѣ[ ]
в годѣ ѣдно(м), или в [ ]

Мно́го е(ст) що ро́дичовъ не памятаютъ
[ ]

Коли мгка умре[ ]
[ ]
І гды от) мки и отца [ ]
в тои) же часъ [ ]
І коли [ ]
[ ]
І зл[ ]
[ ]
Коли [ ]
[ ]

[1] К[ ]
[ ]

А вско(р)ми́вши(с) трεба добрε за то̀ ѡ(т)слугова́т(ъ):
и за вла́сны(х) ролычо(в) у пошанова(н)ю ма́т(ъ).
Zвла́ща гды̀ мѣетъ о(т) ни(х) яко́ε выцвѣче́н(ъ)а:
таки(м) и по сме(р)те(х) неха(и) не чини(т) забвε(и)а.

Ле(ч) я(к) о(т)ца и мтку досто(и,но помина́ти:
же вмѣсто своεго дытя́ти мо(г)лѝ выхова́ти.
Zачи(м) всѣ выхова(и)цы тую рѣчъ уважа(и)тε:
и zа бл҃годѣтеле(и) таки(х) бга бл҃га(и)тε.

164. Ѡ нεпамятозло́бія(х) дитѝнныхъ // 107

І стары́мъ бы нε трεба та(к)же злобы̀ мѣти:
я́ко не имѣютъ εа мале(и)кіε дѣти.
Едно̀ едно́го би́етъ и те(ж) бе(з)чествуетъ:
пото(м) за(с) и забуде(т) и нѣгъ не (з)лобствую́етъ.
І впя(г) едно̀ другого кр҃ѣнько зневажаетъ:
а о(т)ступи́вши вс҃ то собѣ за ниша́що ма́е(т).
А старо́го хо(ч) мало хто часом зневажи(т):
то за́ра(з) з не́те(р)пѣ-ни(ъ)а ня позовъ ко(ш)ть ва́жит.
Ѡ стары(х) то в(ь) кни́га(х) та(к) слово написанно:
котрое в(ъ) це(р)ква(х) часто е(ст) вѣ(ч) гла(и)но.
А́ще нε будете вы я(к) мла́дыи дѣти.
нε в(ъ)ни(и)дете в(ъ) ца(р)ство. и нε будете zрѣти.
Ѡба́че рече умомъ нε дѣти быва(и)те:
ле(ч) по дити(и)ныи(ѣ) злобы̀ та(к) не памята(и)тε.
Прεто и на(м) треба ко жѣ злобство оставѝти:
іжъ бы без прεпятиѣ мо(г)лѝ жи҃знь на(с)лѣди́ти.

165. Ѡ глухихъ и нε нѣмы́хъ

И то зло́е калѣйство чл҃вѣку из свѣтѣ.
глухота́: ко(г)рои то(ж) не да(и) бжε имѣти. // 107 зв.
Бо е(ст) таки(и) глухи(и), же и гола не може(т) слышат(ъ)
а(ж) развѣ помиваетъ кто̀ мо́же(т) с҃ догада́т(ъ).
Ты(л)ко (ж) що(с) мало ему̀ то́е допомага́е(т):
же к глухота́ прина(м)нѣ(и) не и҃змы(и) языкъ мае(т).
Котры(м) языко(м) мошно к(ъ) кому̀ проглоли́ти [1]:
и ла(т)вѣ(и)ше(и) по(т)ребу свою̀ о(т) кого слы(ш)и́ти.

[1] Спочатку було написано *проглоли́ти*, виправлено а на и рукою автора.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Ω (т) ꙁдѣ̀ почина́ю(т)ся вѣ́ршы, о рѣмѣсникахъ розмаи́тыхъ (Напро́дъ)[1]

168. Ω гончаря́хъ: слово вѣ(р)шово́е похва́лное

Пѣ(р)вы(и) на́ свѣ̃тѣ гонча(р) рѣме(с)никъ тру(ж)да́тѣ(л):
са(м) г(с)дь бг̃ъ, Ада́ма и Е́v(ъ)вы созда́тел(ъ).
Кото́ры(и) да(л) людѣмъ всѣ̀ хы(т)рости умѣ́ти:
и всяку прѣмудро(ст) хотящы(мъ) разумѣ́ти
Прѣто мощно гонча(р)ство с̃ты(м) дѣ̀ло(м) назва́т(ъ):
понѣважъ бг̃ъ Ада́ма зво́лилъ з(ъ) глины созда(т).
І го(н)чаря(м) челове́ка мощно (б) з гли́ны ꙁроби́т(ъ):
ты(л)ко (ж) нѣвозмо(ж)но зроби(в)ши д̃шь влѣпи́т(ъ). // 109
Еднакъ сосуды робя(т) напи(т)ки выпива́тъ:
и всякіѣ тѣ(ж) го(р)шки що ѣсти готова́т(ъ).
Та(к) же и кафлѣ́выѣ пѣ́чи выставуютъ:
и розныѣ на ка́фля(х) оздобы му(д)руютъ.
А ба(р)зѣ(и) що поко́щуваными называ́ютъ:
где фа(р)бами всѧко꙳ра́сы додаваю(т).
І́менно жѣ мно́гіѣ шма(л)цами кладу(т) цвѣ̀ты:
и ве(л)ми́ прм(д)рыѣ полагаютъ квѣ̀ты.
А́жъ бы безпрѣ́чъ хотѣ̀лъ на тую дивитиса
пѣ̀чъ: и грѣ̀ти(с) до тако(и) мило притулитиса.
Ꙁачи(мъ) о го(н)чарѣ̀ васъ крѣ̀пко похваля́ю·
и о(т) бг̃а за то ва(мъ) с̃пѣ(н)а прія́ю.

169. Ω ратая́хъ; або тѣ(ж) о па́шущы(х) хлѣ̀бъ людехъ

На(д) всѣ̀ рѣме(с)ла̀ потребнѣ́(и)шоѣ подобно
па́ха(р)ство: жѣ то́ѣ всѣ̀му свѣ̀ту выго(д)но. // 109 зв.
Бо хо(ч) бы хто срѣ̀бро и ꙁлото мо(г)лъ робі́ти:
а нѣ мѣ̀ючи хлѣ̀ба злота нѣ вкуси́ти.
Мовлѣ(и)на та꙳ рѣ(ч) жѣ хлѣ̀бъ ср(д)цѣ укрѣпи́тъ
если́ хлѣ̀бомъ животы̀ чл̃къ покрѣпи́тъ.
І бѣ(з) хлѣ̀ба нѣ мощно всяки(мъ) пробува́ти·
бо без него з го́лоду могутъ умирати.
І нѣ ты(л)ко убоги(и) хлѣ̀ба потребуѣтъ:
але и богатому о́ны(и) нѣ попсуѣтъ.

[1] Кругліі дужки стоять у рукопису.

Сїде починаїтсѧ бѣсѣда,
о семєснцахъ хозмаитыхъ,
(: Напрóдъ :)
Сконтагіахъ: слово бѣсѣ=
дóе пархалнос.

Пєрвїи насѣлъ конїа семєнинъ трудáлъ:
сам бóгъ, Адáма йзсѣзи создатєлй.
Которы дá людємъ бскхáрости давáтй.
йэстиу премудрó хотящи разумѣти.
Прєсто тощно конїаство стй кнúго напсáт:
Попсалъ бóгъ Адáма здóлуль здлинн созда.
Зогарш глодєна тощно здлáна здровúт:
Тáко нєдостóйно здровáши дáвъ зглúт.

Сúно

Бога́ты(и) еще бо(л)ше(и) хо́четъ его мѣти:
же(б) по сме(р)ти его ужыва́ли и дѣти.

А та(к) хлѣбъ сты(и) всюда всѣ(м) не безпотре́бе(и):
але и невѣрны(мъ) ѡ(н) на́ свѣтѣ потрѣбенъ.
А ты і(с)ди без(ъ)пре(ч) хлѣба лю́дя(м) умножа(и):
и дово(л)но на вве(с) свѣтъ его́ урожа(и).

170. Ѡ ткача́хъ, и о жена(х) и(х). и о і́ны(х) жена(х) ткати і́мъ да́ющыхъ

Ме(ж) і́ны(х) реме(с)ника(и) тла(ч) умѣна(зъ)ка:
і та(к) же я(к) і́ны реме(с)нико(мъ) назва́вса. // 110

Могла (б) Росе[illegible] ина и без [illegible]хъ прожи́ти:
ное в ту́рско(х) страна(х) мно-ри робѝти.
А в на(с) и жоны тое ремесло отправляютъ
и бо(л)шъ таковы(х) же(н) е(с)т, що и х) и не требуютъ.
Бо я(к) захотя́ть з[illegible](з) ме[illegible] са́ нахо́дятъ
и не буде(т) основы кол[illegible] до ткачьства) носити.
А в Литвѣ всякие жоны ткаючь [illegible] не чаютъ:
ра(з)вѣ коли́ш[illegible] ины[illegible] [illegible]отворство мають.
Же то ина́ будет[illegible] не пряд[illegible] и не ткаха
и в таковои може(т) [illegible] [illegible]ѣ[illegible]яха.
А що (ж) будутъ и ткачѝ в [illegible] [illegible] [illegible]:
гды не бу́де(т) ос[illegible] и [illegible] [illegible]ѣ.
І ткоцкие ткат [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
абы (б) [illegible] [illegible] [illegible]

171. О бондаряхъ

Чест(н)но е(ст) и бондар(р)ство и ве(л)ми надóбно:
бо никтó не обы(н)де(т) и без ны(х) подóбно.
А хоч(ь) и вся(къ) ремесникъ людя(мъ) всѣмъ потрéбе(н):
так(ъ) же и бо(н)дар(р) всюда е(ст) не бе(з)потрéбенъ.
Коды (б) не они нѣ в чемъ бы папи(т)ковъ храни́ти.
и нѣ в че(мъ) было (б) жонка́мъ и воды носи́ти.
А г.о обрѣзки шевцѣ и крав(в)цѣ покидаютъ:
а бондарь обрѣзко(в) своих не викида́ютъ.
Як то трѣски котры́ми може(т) в(ъ) печѣ пали́ти:
так(ъ)же зас(с) особливе и ѣсти наври́ти. // 111
І не буде(т) дрѣма́ти же то́ сту́ки гря́ки:
а к тому на(н)пáче я́къ потягне(т) таба́ки.
І не кохае(т)ся в(ъ) сну́ же робити и вночь:
або тро(с)т) а(л)бо круги, или струже(т) обручъ.
І маи)сте(р)ство свое та(м) и тамъ роскладаетъ:
и охо́чую до роботы пилно(ст) маетъ.
А що заробн(т) мусѣтъ часомъ и пропи́ти:
послѣ працы животы́ тро́ха покрѣпи́ти.
Пото(м) стане(т) робити знову хочъ не мно́го:
а(ж) в него и тютюну́ и всего впя(т) много.
І такъ тое ремесло́ ве(л)ми́ похваля́ю:
и до ко(н)ца́ вѣку и(мъ) того хлѣба пріяю.

172. О шаповáла(х) и о коновáлахъ

Полезно(б)ное реме(с)ло е(ст) и коновáльство:
а особливе че(с)тно е(ст) и шаповальство.
Коновалъ едно только дѣло из(ъ)пра(в)ля́етъ:
же ко коня(м) и шка́па(мъ) опра́ву дава́етъ. // 111 зв.
А шаповалъ всякія всѣмъ выго́ды гвори(т):
коды (ж) розные потребы людя(мъ) за(в)ше ро́би(т).
Як то мужыкамъ плете(т) рукавицы:
и лямцы выва́лює(т) що нося(т) молоди́цы.
І еще и опанчу́[1] можетъ изроби́ти:
и ке́цу [хо(п)][2] на(н)бо(л)шую му(д)ро устрои́ти.
А коли́ часомъ захо́четъ из(ъ)почити тро́хи:
то то(г)да бе(з)преста(н)но всѣ вяже(г) панчо́хи.

---

[1] Рукою II. Кулíша олівцем зроблено виноску: *Опанча как видно из [illegible] была одежда, и, может быть, цельная.*

[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А вп҃я(т) жѐ якъ почнѐ(т) вовну̀ перебива́ти:
то зна(т) то ужѐ хочѐ(т) з луко(м) ма(н)дрова́ти.
Бо з давны(х) часовъ я(к) гдѐ шапова(л) ма(н)дрова(л):
не є́дну̀ на дорозѣ̀ и дшу̀ из(ъ)ляка(л).
Жѐ зда́леку власнѐ татарѐ маня́чатъ:
а(ж) шапова(л) носи(т)сѧ з(ъ) луко(м) я(к) з дрвко(м).
з(ъ)бли́зу вба́ча(т).

А прише(д) до людѐ(и) станѐ(т) робо́ты пыта́т(ъ):
жѐ(б) гдѐ ко(л)вѣкъ мѣлъ собѣ̀ на робо́ту ста(т).
І я(к) зна(и)дѐ(т) добрую роботу̀ в до́бро(м) мѣстѣ̀:
а(ж) за́ра(з) зароби(т) золоты(х) сто̀ або̀ двѣстѣ̀. // 112
І ремесло̀ и́хъ чи(р)ство и го(д)но похва́лы:
хо(ч) бы в ко(ж)до(м) го́родѣ бу(в, и(м) цѐ(х) для сла́вы
І я́ рукодѣ́лі̀е и(х) та(к)жѐ похваля́ю:
и дѣтямъ и(х) и жона́мъ доброго прія́ю

173. Ѡ тесля(х), або̀ те(ж) о пло́тника(х) по моско(в)ски(и): а о деі́ли́да(х) по литó(в)ски(и)

И тесѐ(л)скіѐ в честѝ ма(и)стровѐ бываютъ:
жѐ му(д)рыѐ буди(и)ки они́ выставля́ютъ.
Мѣновы́те я́ко то поко́и па(н)скіи:
або̀ те(ж) іныѐ и полати па(р)скіи.

І цѐ(р)квѝ оздобныѐ в(ъ) славу Хр(с)ту бгу̀:
за что̀ треба творити и(м) похва́лу мно́гу.
А ѡсо(б) го́дно (б) и(х) мѣт(ъ) в(ъ) велико(и) повазѣ̀:
жѐ то часто бываю(т) в нѐ мѐ(н)шо(и) о(г)вазѣ̀. // 112 зв.
Понева(ж) важы(т)сѧ хо(ч) на якую̀ полѣзти
высотѝ: и мы́сля(т) я(к) бы з нѐ(и) знову̀ злѣзти[1].
І чѐ(ст)ноѐ та(к)жѐ и(х) и чи(р)ствоѐ ремесло̀:
алѐ и працовы́то оно̀, бо тяжѐ(ст)но̀.
Бо я(к) ста́нутъ буди́но(к) яки(и) будова́ти:
треба ко(ж)дому проти(в) себѐ пуды(и)ма́ти.
І сюда̀ и туда̀ дерево обѐ(р)та́ти:
и ещѐ шля́гою и ты́бѐ(л) забыва́ти.

А гды сѧ прилучи(т) кр(с)тъ на црко(в) востано(в)ля́ти:
то(г)да̀ муся(т) всѣ̀ свои грѣхѝ вспамята́ти.

---

[1] Поряд дописано іншим почерком: *в(ъ) низоту*.

А та(к) на бáнѣ стоѧ̀ кр(с)тъ постановля́ютъ:
бг҃ъ и(мъ) помагаетъ, и па́да(т) не допуща́етъ.
І сп҃сѝ і́хъ г(с)ди zа тыѣ нау́ки:
и сохрани і́хъ дш҃и о(т) вѣчно(и) му́ки.
І я́ zа тесля́ми тебѣ бж҃е бл҃гаю.
и з(ъ) жона́ми и з(ъ) дѣт(ъ)ми тебѣ и(х) вруча́ю. // 113

174. Ѡ музы́кахъ, мѣновѝте о цы(н)балистыхъ, и о скры́пникахъ

Весе́лое ремесло̀ музы́цство повѣда́ю(т):
же і́грами свои́ми смутны(х) пудвеселя́ю(т).
А весе́лые паче весе́лыми быва́ютъ:
ко(г)да̀ музыки в(ъ) скры(п)ку и в цы(н)балы игра́ю(т).
І чс(ст)но та(к)же собѣ на свѣтѣ́ пробува́ютъ:
кгды (ж) и само́му бг҃у похвалу о(т)дава́ютъ.
Понева(ж) я(к) і́ные ремесникѝ цехъ ма́ютъ:
та(к) и онѝ сп҃се(т) і́хъ бг҃ъ в цехѹ̀ остава́ютъ.
І вс(д)лу(г) це(р)ковного укла́ду пораж̀а́ютъ:
и до це(р)квс(и) бж҃іи(х) свѣчи часто спра(в)ля́ю(т).
А gды (б) хто мови(в) же ле́гки(мъ) хлѣбо(м) забавля́ю(т)·
таки(и) и(м) хлѣбъ г(с)дь да(л), нeха(и) не поды(в)ля́ю(т),
І хлѣба дарѐмного ни(г)дѐ не ужыва́ютъ:
ты(л)ко его̀ всякіе пре(з) пра́цу зароб̀ля́ю(т). // 113 зв
І прето̀ хто̀ ремесла̀ нау́ча́етъ:
таковы(и) ме(н)шъ про́стою роботою тружда́е(т).
Ремесло̀ сто̀ дѣло на́ свѣтѣ сѧ зна(и)ду́етъ:
ко(т)ры(и) з(ъ) пи(л)ною его̀ охотою патру́етъ.
І хто̀ ремесла̀ своѐго за(в)ше ча́сто пи(л)нуетъ:
тому̀ до его̀ працы и са(м) бг҃ъ пособству́е(т).
Нeха(и) же бе(з) лѣности и музы́ки игра́ютъ:
и весе́лости людя(м) молоды(мъ) долава́ю(т).
А на(и)гра́вшисѧ, нeха(и) тро́ха и спочива́ю(т):
да по по(в)но(и) скляни́цы горѣлки выпива́ю(т).

175. Ѡ шєвца́хъ, и ѡ че́стномъ и́хъ рємєстлѣ[1]

Пова́жное рєме(с)ло́ и ше(в)ство зоставáєтъ:
гды (ж) чєстное бра(т)ство и ктыто(р)ство з ны(х) быва́є(т).
І шєвцѣ свя(т)цѣ та(к) сѧ то они́ называ́ютъ:
из сво́єго тыту́лу а(ж) самы́ сѧ втѣша́ютъ.
І го(д)но вєлича(н)ємъ всѣхъ шєвцовъ вєлича́ти:
и похвалу якъ чєстны(мъ) рєме(с)ника(мъ) дава́ти. // 114
І шырыє они́ є(ст) шєвцѣ люде на свѣтѣ:
и жоны и(х) до́брыє и їхъ ше(в)скіе дѣти.
Бо нѣгды они́ жа(д)ны(х) ша(л)вѣрствъ нє зажыва́ю(т):
але и у́чне(в) свои(х) лю(д)зскости научаютъ.
І ѡсобли́вє ро(з)но(и) те(ж) своє(и) полѣти́ки:
из(ъ) книги з ра(з)ницы шєвско(и) че(ст)но(и) гра(м)мати́ки
І копы(л)ѧ з(ъ) правылямъ и всѧ ва(р)ста(т) їхъ сла́вна:
знаю о то(м) добре, и лю́де мовять зда(в)на.
А якъ сяде(т) робити на своє(и) ва(р)ста́ти:
почне(т) своє всѧкое начи(н)е роскладáти.
Я́ко то копы́ла правыла дра(т)ли́цы стрєли́цы:
ло(и)ники́ цвя́шки смо(л)ники на́ру(ч)ки и кра(в)ни́цы.
Та(к) те(ж) сты́рачѣ моло(т)ки вы(н)шаки́ то́пки и клєса́чки:
общаликѝ смолу́ воскъ вы́хты клє(и)стра писа́чки.
Zатырачки кли(н)цѣ гнипы дратвы шы(к)на́сарѣ и щєти́ны:
шы́ла че(р)нила ножѣ скобє(л)ки струги́ ско(с)ки
бе́лехи и смо(л)ши́ны.

Вето(ш) ни(т)ки за́вєтъ кобы́лицы хлопцы ху(т)ра и стрыхолиѣ
рємѣн(ъ) воду до шпова(н)ѧ лубѧ дого(т) и натягачѣ и ко(н)цѣ.
А якъ по(н)де(т) до шку(р), дубъ товче(т) шкуры пересыпа́ет:
а іные шкуры у золу хуру zакладáєть[2]. // 114 зв.
І и́ные те(ж) ла кобы́лицѣ ше(р)сть обира́ютъ:
а пото(м)[3] бе́лехо(м) мездрѹ пу(д)робля́ютъ.

---

[1] Увесь цей вірш закреслено. Унизу сторінки приписано: *Скасова(н)ны сие ше(в)скіи вѣ(р)ши, же не вря(д) писали(с). Іщи лучше(и) споряженны(х) при ко(н)цѣ книги.* Вказівку на аркуш відрізано.

З правого боку на полі написано, потім закреслено два рядки:
Не маишъ мовя(т) на(д) шевство реме(с)ла че(ст)нѣ(й)шого:
и проме(ж) ремєслами иными славнѣ(и)шого.

В. Перетц при надрукуванні віршів уніс ці рядки до тексту, закривши ними аркуш 114. Виходячи зі змісту, їх саме так і треба вмонтувати до тексту.

[2] Напроти останньої строфи з лівого боку на полі приписано: *в стулѣ.* Кількарядкові приписки рукою автора є на полі ліворуч та внизу. Відповідні значки перед цими приписками вказують на те, що їх потрібно перенести на аркуш 115. Там ми їх і будемо подавати.

[3] Вставка на полі: *надѣвши шу(ст)валъ и хва(р)ту́хъ.*

І похвадова́вши в(ъ) бжи(и) часъ, укладає(т) в ква́съ:
и чека́є(т) поку́(л) бу́дє(т) пересыпа(т) впя(т) ча́съ[1].
А пото(м) покину́(в)ши все по(и)детъ бѣты збыра́т(ъ):
бо потре́ба ко(з)лины из(ъ) бѣтою вычиня́т(ъ)[2].
А я(к) при(и)дє(т) є́му́ часъ и про(сг) ремѣш(ъ) выправля
стане(т) крѣпко працова(т), и я(к) повѣсмо то(и) чин
І ѣзди(т) у лугъ ду́бу и попелу́ пали́ти[3] готова́ти:
и му́сѣтъ бѣдны(и) добре на́ зыму працова́ти.
А осо(бо)нѣ(и) мусѣтъ по матери(н)ку и по листокъ ходити.

же а(ж) и в сто ма́ло може(т) когда́ з(ъ)почити.
І сѣвши на роботѣ, то до по(л)ночи не буде(т) спа́ти:
а ча́сомъ до самого свѣта буде(т) перешива́ти.
Або іно(г)да роботу буде старую якую крѣпи́ти:
и́ли те(ж) іну́ю хорошу́ю новую роби́ти.
А я(к) схо́че(т) шевчиху поби(т), нищо́ чи(мъ) би(т) не шука́ть
если чобо(т) клесує(т) тоею (ж) клеса́чкою пото(р)кает
І не да(и) бже на́ свѣтѣ жо(и)камъ го́ршои му́ки:
я(к) попасти(с) якому часомъ шевцу́ у ру́ки.
Бо шы́ло(м) уко́ле(т), и дра(т)вою звя́жетъ:
не здорова з ни(м) [хо(ч) не з(ъ)хоче(т)][4] спа́ти не ля́жетъ
А такъ не треба ше(в)цо́въ никому зневажати:
але треба и(х) за то реме(с)ло́ восхваля́ти[5].

---

[1] З правого боку на полі приписано два рядки і пунктирною рискою показано, що їх потрібно вставити якраз сюди:

І на крѣсль по ца(р)ски(и) сѣда́тъ якъ на маєста́тъ.

и проси(т) бга чебы на роботу рано уста́ти.

Відповідний значок указує на те, що далі треба читати чотири рядки, написані на полі в нижньому кінці аркуша:

А уста(в)ши усу́не(т) лучи(ч) и желѣзо причепля́е(т)·
и лучину ж(ъ) пе(и)ковъ смо(л)ны(х) з(ъ) огне(мъ) роскладае(т).
А розложи(в)ши огню́ зара(з) перешиваетъ
по́ты: по́ку(л) и(ж) сѧ є́му́ подобаетъ.

Значок після цього вичагає, щоб далі йшли два рядки, приписані внизу на зворотній 114 зв.:

І я(к) перешиваючи вто́ми(т)сѧ, то́ шилу́ры стрыхує(т):
и на ро(с)пу(с)ка(н)А на чо́боты ко(л)ко з(ъ) котро(и) па(р) вы(и)зъ[ш] готуе

[2] Тут стоїть значок, який вказує на те, що далі треба читати рядки, написані з лівого боку на полі на аркуші 114 зв.

І по(и)де(т) до га(р)бовки у чо́вне хита́ти:
колыны и бара́ницы хо(ч) и габе(л)ки окраши́ати.
А нахатавшисѧ ещѐ и ѣсти зало́четъ:
и да(ст) є́му́ шевчи́ха чого́ исхочетъ.

[3] Слово в оригіналі закреслене.

[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[5] З лівого боку на полі приписка червоним чорнилом і іншим почерком:

Ω кожемя́ка(х) ли(ст) спг.

176 Ω мє́лницахъ, або тє(ж) о мѣро́чниках(х)

І мѣрочничества чє(ст)ны рємєслá бывáютъ:
кот)рымъ и бє(з) жнивъ онí хлѣ́ба заробля́ютъ
Дзіва где кот)вєкъ млынí мє́лю(т) нєпрєста(н)но:
аж) є́стъ в(ъ) мѣроч)ников) хлѣбъ всє(г)дá бє(з)прє(с)та(н)но.
І бар)ч(и) гды́ нє часто пропиваютъ:
то и ѡвшє(м) такіє з(ъ) себє хлѣба мáютъ.
І звідо хто о(т) бга щастá собѣ маєтъ:
тот) и богатымъ) з того́ рємє(с)лá бывáєтъ.
І рємє(с)лю их) всюда всѣмъ людє(мъ) потрєбно:
и нєвѣрны(м) народо(м), тожъ нє бєзпотрє́бно.
Товкут) бо и мє́лю(т) всє, и із рукъ здавáютъ:
всякц(м) людя(м) рємєслмъ свои(м) ѵгожáютъ. Л 115 зв.
І помножъ и(х) бже, для млынóвъ строє́нiа:
и нє лиший за труды́ ѡны(х) и спє́нiа

177. Ω самы(х) господаря(х),
владу́щы(х) млынами,
и дє(р)жащы(х) їхъ; и ѡ млына(х)

Хоч) то млы(н) ко(р)чмою сѧ в люде(и) называє(т):
єдна(к) же о(н) ни в чє(м) сѧ ко(р)чмѣ нє равня́є(т).
Млы(н) чє́стна храмина́ нє жде(т) в нє(и) свавольнос(т)
лечъ выходитъ з него люде(мъ) хлѣба довольнос(т).
А хочъ и z корчмы́ пну быває(т) пожи́токъ:
и господарєвѣ ко(р)чємному ужи́токъ.
А млы(н) нє єдномў пну догажáєтъ:
гды на всю околичнос(т) хлѣба настатчаєт).
Тыл)ко (ж) и млын) яко) комў в ща(с)тю повєдє трєѧ:
то то(и) тыл)ко з него хлѣба нє от)трєбитсѧ.
І хто́ и плуго(м) пашє(т) мє(л)нику сѧ равня́ть
и ко(ш)ту свое(г)[о] якъ мє(л)никъ нє стрічáєтъ. 115
А мє(л)нику много прибороѵ(в) в млы(н) потрєба:
залє(д)во якои) рєчи чего нє потрє́ба.
А трєба камѣн(ъ)ѧ желѣза бє(з)прєстанно:
ста́лѣ дерє(в)нѣ лою мо(в)лю то нєлганию.
А ѡсобливє часо)м) люде(и) грєблю гатыт(ъ)
и бондарє(и) сосуды в млы(н) на розмы(р) робит(ь):
А ѡсобнѣ(и) трєбуєтъ йны(и) и мѣрного:
кгды́ зна(и)дєтъ чловѣка доброго вѣрного.

Zачи(м) здавало (б) сѧ шку(р)ка за чи(н)бу нє ста́нє:
єднакъ хто що зны(к) держа(т), то нє переста́нє.
І дз(и) бо́же з(ъ) господа(р)ствъ всяки(х) коры(ст) мѣти:
жєбы мѣли дово́лно(ст), а по ны(х) и дѣти.

178. Ω иконопи́сца(х), сирѣ(ч) о маляра́хъ, и ѡ чєстномъ рукодѣліи о́ныхъ; и ѡ богома́захъ

Ро́зныє му(д)рости са(м) бгъ на свѣтъ да́лъ:
перво(г)ло і вѣку, ко(г)да̀ сє(и) свѣтъ и ми(р) созда́лъ. // 116 :8.
Вся́ки(х) бо рукодѣли(и) прє(з) дхъ стъ научи(л):
и маля(р)скую му́дро(ст) тогда (ж) людє(мъ) о(т)кры(л).
Жє(б) на че(м) ко(л)вєкъ єго̀ тва(р) із(ъ)ѡбража́ли:
тако(ж)дє и всѣхъ сты(х) твари малюва́ли.
І єщє іконъ тво(р)цы з(ъ)на(и)ду́ю(т) штыхарѣ:
и другиѐ чєстныє (ж) людє zолотарѣ.
І котры(и) маля(р) чи́сто вѣкъ сво(и) прово(ж)дає(т):
то чудо(в)на ѡ(т) нєго̀ ікона быва́єтъ.
А богома́зкіє чу(д) образкѝ нє ма́ютъ:
бо ты(л)ко бгу свои(м) рємесло(м) паруга́ютъ.
Кгды̀ жа(д)но(и) на ікона(х) и(х), нє ма(ш) оздобы:
и маля(р)скои тє(ж) яко(и) ко(л)вєкъ подо́бы.
Але о(т)ню(д) вклєпали(с) в то́є рукодѣ́л(ъ)а:
и вели́коє тє(ж) з ны(х) на свѣтѣ бєздѣл(ъ)а.
І имà и(м) богома́зы, же маля(р)ства нє до(и)шлѝ:
же бє(з)пу́тное дѣло са́мы собѣ зна(и)шлѝ. // 117
І нє хочутъ учити(с) цѣлого маля(р)ства:
же(б) свои никчёмные поки́дали махля(р)ства.
І до сы(х) богома(з)ства часъ нє скорыня́ютъ:
бо многіє глупакѝ в нау́ку става́ютъ.
І научившыс̾а начнутъ по сє́лахъ носити:
та(к) тє(ж) и по мѣста(х) по двора(х) ѱѝ дра(ж)ни́ти.
Прєто що мало дѣло вше вничижа́ю:
єднакъ васъ богома́зо(в) о проще(н)ство впраша́ю.
Zдоро́вы и ты(м) дѣломъ свои(м) сѧ тружда(и)тє:
а на мєнє за вѣ(р)шы сѝє нє подывля(и)тє.
Бо ко(ж)ды(и) и у́стнє ва(мъ) та(к) може(т) призна́ти:
а я́ му́сѣлъ для втѣхи вшо(и) написа́ти.

179. Ω рыба́лкахъ и ѡ рѣзникахъ

Рыба(л)ки з ре(з)никами проти(в)ности ма́ютъ:
я(к) по(ст) да мя(с)ницы, та(к) они́ пробува́ютъ[1]. // 117 зв.
Рыба(л)ка для по(ст)ныхъ дни(и) рыбы уловля́е(т):
а для мясны(х) дне(и) рѣзни(к) о мя́со стара́е(т).
Тѣды слу́шне (б) рыба(л)камъ в(ъ) говары(ст)вѣ жи́ти
з ре(з)ника́ми: хо(ч) наве(т) и в цехꙋ і́хъ бы́ти.
Бо уставы(ч)но резни(к) рыбалцѣ потрѣбенъ:
а рѣзнику́ рыба(л)ка то(ж) не бе(з)потре́бенъ.
І годило (б) сѧ лу(ч)ше(и) рыбалокъ поважа́т(ъ):
и па́че о(т) рѣзниковъ о́ны(х) всѣхъ шановáт(ъ).

Кгды (ж) и са(м) бгъ з рыбало(к) ап(ст)лы вчини́въ:
и мл(т)вѣнниками за всѣхъ на(с) почини́въ.
Якъ то́ Петра́ и Павла стар)шыми наставивъ:
а рѣзника́ жа(д)ного в то(и) чинъ не поста́вивъ.
Ты(л)ко (ж) пра(в)да потрѣбе(н) я(к) всяки(и) рѣмесни́къ:
та(к)же особливе в свою́ пору и рѣзникъ.
Една(к) же рыба(л)ки треба во врема́ всѧко:
а рѣзника́ в мясни́цы ты(л)ко: не ина́ко.
Рѣзника то(к)мо треба в де(н) яки(и) скоро(м)ны(и):
а рѣзнику́ рыба(л)ки у часъ нескоромны(и). // 118
І рыба́локъ и в(ъ) мя(с)ны(и) часъ бо(л)шъ потрѣбу́ю(т):
кгды (ж) на(и)бо(л)шые ча́сы по(ст)ные зна(и)дуютъ.
Ры́бу и в посты́ мно́ги(и) наро(д) ѣажываетъ:
а в по(ст) хр(с)тія(н)ски(и) лю(д) мя́са не вжива́етъ.
Четве(р)тая жъ ча(ст) на все(м) року́ дне(и) скоро́мны(х):
а іры́ часты зна(и)дую(т) так(ъ)же нескоромны(х).
Прето́ ры(б) хр(с)тія́но(м) треба бо(л)ше(и) завше:
неже мяса: бо его вжываю(т) не завше.
І че(р)нцъ рыбу ѣсти людя(мъ) помагаютъ:
а мясо і́мъ же свѣцки(м) вжыва(т) оста(в)ля́ютъ.

А васъ пновъ рѣзниковъ в то(м) не вничижаю:
але и вше дѣло такъже похваляю.
Якъ хто чи(м) хоче(т) неха(и) хлѣба зарабля́етъ:
а і ва(мъ) рѣзника(мъ) бгъ неха(и) помага́етъ.

---

[1] З лівого боку на полі недбало написано іншим почерком: *Васи(л) бго мазъ то не вашъ братъ.*

180. О гутника(х) и о склярáхъ

Досто(и)ны и гутники велико(и) похвáлы:
гды сосȣды чѣ(ст)ные робя(т) и крыштáлы. // 118 зв.
Та(к) тѣ(ж) для млады(х) людѣ(и) слы(ч)ные зѣ(р)цалꙋ
а состарѣвшы(м)сѧ ю(ж) людѣ(м) ѡкуля́ры.
А сосȣды всякіѣ склянꙋ́ѣ, и zбанꙋ́:
z ко(т)рыхъ выпиваю(т) и велꙋ́кіѣ пани.
І ви(д)но̀ напито(к) скро(з), я(к) чегò чи мно́го:
и́ли тѣ(ж) чего ко(л)вѣкъ часо(м) чи не мно́го.
А во і́ны(х) не вида(т) я(к) то в черепя́ныхъ:
та(к) тѣ(ж) осо(б) не ви(д)но̀ и ꙋ деревя́ныхъ.
І не ви(д)но в цѣновы(х) в желѣзны(х) и в(ъ) мѣдны(х).
и не досмо(т)рѣтисѧ особнѣ(и) и в срѣбны(х).
І мося(н)жъ про(з)рѣти скро(з). и злота не мо(ж)но.
ты(л)ко пре(з) склꙗные всѣ видѣти возмо(ж)но.
І пре(з) жадѣнъ сосȣ(д) вѣмъ слнце не проходи(т):
а пре(з) склò и в храмины и в це(р)кви восходи(т)
Прето дража(и)ше злáта треба об) склò судúти:
гды бы не мо(г)ло оно па(д)ле сѧ крꙋшúти
І нетлѣнно во вѣки онò пребываетъ:
же в zемлѣ в(ъ) водѣ в(ъ) огнѣ и вѣдлꙋ не стлѣваетъ
А всѣ і́ные рѣчи тлѣнію вдаю́тъ сѧ:
а я́ко склò жадныѧ нѣтъ не
Ужѣ (ж) гутника(м) списахъ велику похвáлꙋ:
и обло(ж)ника(мъ) хо(ч) мало стрꙋнꙋ чтꙋ.
Свѣтозрꙋ́ные ꙋбо дѣлаютъ zасло́ны:
я(к) то меновите всякіѣ обло́ны.
І́ные прóстые дѣлаю(т) древя́ные:
а і́ные ꙋзо́рые и слꙋжа́щіе.
Тѣмъ і си(х) реме(с)ника(в) гоздꙋ
и имъ мꙋдро(ст) и сы́ту и

181. О zвѣника(х) и о комысаря(х)

Я́къ всякіѣ реме(с)ника(в) на
та(к) в(ъ) ме(ж) нихъ
По(н)ева(ж) бо всякіѣ
зве́ни: которые люде(и)
І до зебаре(и) zвоны та
и до тра(п)ꙁы

Такъ же и га(р)ма́тные шту́ки о(т)лива́ютъ:
которыми в прѝсту̀па(х) стѣны добуваю(т).
І при банке́та(х) в пно(в) из(ъ) а(р)матъ стрѣля́ютъ:
и весе́лости всѣмъ та(м) бы́вши(м) додава́ютъ.
Та(к) же не бе(з)потрѣбны вѣмъ и комысарѣ:
що робя(т) до це(р)кве(и) сосуды и лыхтарѣ.
І ке́люхы и sвѣзды и всякіе кр(с)ты:
в(ъ) ко(т)ры(х) часо(м) случае(т) попо(м) и та(и)ны нести
І робятъ ды́скосы ло́жицы и ми(р)ницы:
а для соблюда́нiѧ а́гнцо(в) и гробницы.
Та(к)же и яппо́лки до це(р)кве(и) выliва́ютъ:
що на всено́щны(х) вино̀ и еле(и) ставля́ю(т).
І робя(т) фля́шы кубки пу(л)мы́ски и zбаны̀.
тарѣлки ква(р)ты ча́шы ча(р)ки и роструханы̀. // 120
Прето̀ и за іхъ труды бже и(м) нагородѝ:
и о(т) всяки(х) на́пасте(и) и ско(р)бе(и) свободѝ.

182. Ω і н т р о л ѣ г а́ т о р а х ъ[1]

Интролѣgáто(р) книги новы устраяѣтъ:
а часо(м) и стары(х) я(к) лучи(т) оправля́ѣтъ.
І работае(т) в це(р)квѝ дѣло належное:
и в домы писме(и)ны(х) люде(и) принале(ж)ное.
І ѡ реме(с)лѣ и(х) вся(к) мови(т) невонтпли́во:
же реме(с)ло и(х) че(ст)но е(ст) и стобли́во
І не ты(л)ко потребны онѝ люде(м) вѣ(р)нымъ:
але и іноземны(мь) безбожны(м) невѣрны(м).
Хо(ч) не знаю(т) пи(с)мъ іны(х), могу(т) справля́ти
книги: гды̀ на ку́стуса(х) бу̀ду(т) ра(з)смотря́ти.
І неха(и) бе(з) лѣности здоровы оправляю(т):
и всяки(х) кни(г) на свѣтѣ люде(м) на(с)та(т)ча́ю(т).
Вы (ж) іштролѣgаторы за сѐ ма простѣте:
и za похва́лу се(и) мо(и) вѣршъ себѣ в да(р) при(и)мѣте
// 120 зв.

183. Ω д р у к а р я́ х ъ. щ о к н и́ г и д р у к у́ ю (т)

Пишу вѣ(р)шы друкаря(мъ) ремесника(мъ) сла(в)ны(мъ):
которые дрюкую(т) книги правосла(в)ны(мъ)
Люде(мъ): бо всѣмъ дѣло и(х) сто̀ е(ст) и че́стно:
а ба(р)зѣ(и) ты(м) котрыь жи́ю(т) блгочестно.

[1] Рукою П. Куліша зроблено виноску: *Интролигаторъ -переписчикъ.*

Друкую(т) же всѧкіѥ цѥ(р)ковныѥ обрѧдки:
и всѣ хр(с)тія(н)скіѥ розныѥ порѧдки.
На книга(х) бо вѣрныѥ мл҃я(т)сѧ ко бг҃у:
и в книга(х) обрѣтаю(т) до нб҃а дорóгу.
Кгды̀ у́бо правы̀(л)ныѥ кни́ги хто чита́ѥтъ:
тако(в) бѣсѣ́ду з(ъ) самы(мъ) бг҃о(м) о(т)правля́ѥтъ.
Чи(р)ство же сѧ зна(и)дуѥ(т) о́ны(х) то рѣмѥсло̀:
але ускру(т)но вѥ(л)мѝ онò и тяжѥ(ст)но̀.
А ѡсобливѥ нога(м) о́чамъ нѣспоко(и)но:
и нѥ обрѣтаю(т)сѧ в роботѣ поко(и)но.
Понѣва(ж) бо я(к) начнутъ потяга́ти пра́сы:
а(ж) на глава(х) и(х) вскорѣ мокры стану(т) вла́сы. // 121
Zача(в)ши бо муся(т) сѧ до поту тру(ж)дати:
а(ж) развѣ в нощи могу(т) из(ъ) мало поспа́ти.
І в(ъ) вели́ки(и) робогу пра(з)дникъ оставля́ю(т):
а ты(мъ) часо(м) слособы впя(т) пригото(в)ляю(т).
І научи(л) такъ бг҃ъ и(х) рыхло друкова́ти:
що за дѥ(н), то нѥ мо(щ)но за рокъ преписа́ти.
Претò якъ го(д)ны ѡнѝ о(т) вѣрны(х) похва́лы:
та(к) за труды вдо(с)то(и) и(х) бжѥ вѣ(ч)но(и) сла́вы.

184. Ѡ виногра́дѣ и ѡ виноградны(х)

Если́ в лѣтѣ труды ѥ(ст) в чѥ(м) та(к) без(ъ)преста(н)но:
я(к) коло выноградy о(т)по(д) непреста(н)но.
І пра(в)да жѥ безпрѥ(ч) сѧ в нѥ(м) тру(д) полагаѥтъ:
кгды работающы(и) в нѥ(м) нѣтъ нѥ почива́ѥтъ.
Виногра(д) бо жа(д)но(и) вѣмъ рѣчи нѥ трьбуѥтъ:
ты(л)ко щодѥ(н)ны(х) в сѥбѥ тру(д)нико(в) трѥбуѥтъ.
А ѡ труда(х) ты(х) много (б) потрѣба писа́ти:
а(ж) для множѥ(ст)ва̀ мyшу молча(и)ю прѥда́ти. // 121 зв.
Са(м) хто зхочѥ(т) можѥ(т) ты(х) тру(д)ностѥ(и) дозна́ти:
хочъ прина(м)нѣ(и) очи́ма будѥ(т) оглядáти.
І ты(мъ) винò дорогò бо нѣмъ до рукъ при(и)дѥ(т):
а ко́шту вдесятеро za лѣто разы(и)дѥтъ.
Если прѥ(д)ся (ж) вроди(т)сѧ, то нѥ зовсѣмъ втра́та:
а нѥ послужи(т) лѣто, бѥ(з) числà ко(ш)ту страта.
Ты(л)ко то охо́чіи его распложа́ютъ:
а невелики(и) з него вѣмъ пожитокъ ма́ю(т).
І да(и) бжѥ плодя́щы(м), коры(ст) оглядáти:
жѥ(б) прибы(л) мѣт(ъ), и в цѥ(р)квѝ осо(б) наста(т)ча́ти.

185. Ω винника (х), і ли ѡ винокурахъ,
або тѣ(ж) о горѣлчаника(х),
що горѣлкй робя(т) у ви(н)ница(х)
[по вѣнге(р)ски(и) сѧ называе(т)
винница выноградны(и) огоро(д)
а[1]о тѣ(ж) лева́да, а по руски(и) будино(к)
то(и) ви(н)ницею сѧ зове(т),
а котро(м) ку́рятъ горѣлку][1] // 122

І в[ѣ]ники на свѣтѣ досто(и)ны пова́ги·
а не треба кры(и) бже дава(т) и(м) знеба́ги.
Потребны(и) бо они вѣмъ труно(к) выробляю(т):
кото(г)рого и мона(р)хи сы(л)ные вжываютъ.
А хоч) часо(м) и на зло́ то(и) трудо(к) привождаетъ:
єдна(к) в то(м) винни(к) єдны жа(д)ной не маетъ.
Бгды (ж) вино неви(и)но вйне(и) злы(и) обы́ча(и),
же пре(з) мѣру хто́ пйе(т), а не та(к) и(к) звыча(и).
Пѣто и за(с) ви(н)ника о томъ вымовля́ю:
а реме(с)ло іхъ и повторе похваля́ю.
Робя(т) бо они́ то́ для весєлости лю(д)зкои:
а не для причины зло(г) або тѣ(ж) вѣлю(д)ской.
І годно (б) и(х) велича(т) на(д) иныхъ на(и)паче:
ведлу(г) самои правды сто(и) не іначе.
Zачимъ) и винникъ пеха(и) здоро(в) сѧ труждаетъ:
а горѣлокъ робити не переставаетъ.

186. Ω сытника (х), и ѡ решетника (х) 122 зв

Ме(р)зено здава́ло (б) сѧ то ремєсло́ и бр[ѣ]дко:
зъ) конски(х) ог яно(в) сыта робити всклонѣти гн(д)ко)
А ты(л)ко (ж) хоч) бр[ѣ](д)ко хо(ч) гнилъ. що (х) мѣемъ чинит(ъ)
гды не мощно хлѣбъ свѣтлыи(и) скро(м) сѧта уходит).
Ре́шета да пу(д)сы́ки з лы(к) бльютъ тестки(и)ны:
и у воло(х) ре́шета в ремєня(х) пробіяны
А наче (б) з(ъ)го(р)шыте(л)но трез(ъ) сыто проѣжа́ти:
я́ко то на млєко е(ст) звыча(и) сы(т)на де(р)жати.
І на просфоры муку́ пшєничну просѣваютъ:
на которы(х) бгови офѣру приноша́ютъ.
А та(к) може(мъ) сѧ и мы́ и сытництво(м) не гнуша́т(ъ):
а з(ъ)го(р)шы́телно(ст) гую на́ сторону о(т)кладат(ъ).

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо(г)ъ сѧ ꙋ хр(с)тіянъ поволи(т), то всѣ чи́сто:
и за ѡкще(н)ѣмъ прѣмѣняе(т)сѧ вчисто.
Бо(г)ъ дше(в)ныѧ скве(р)ны бг҃ъ очища́етъ:
ко(г)да ме(р)тскіѧ гр҃ѣхи ка́ющы(и)сѧ проща́е(т).
Прѣто и нши злыѣ дѣла г(с)ди проща(и):
і ꙗко всемогꙋ́щы(и) пре(ж)дѣ сме(р)те(и) очи́ща(и) / 122

187 Ѡ мꙋровщика́хъ, що ц҃ркв҃й мꙋрꙋю́тъ
ілн полацы мꙋрованыѣ,
або тѣ(ж) фо(р)тѣцы за́мки;
і про(ч): А по моско(в)ски(и)
о ка́ме(и)щикахъ

И мꙋровщикѝ го(д)ны и до(с)то(и)ны похва́лы:
гды трꙋдны(ч) тру(ж)даю(т)сѧ дѣло(м) для бж҃е(и) хва́лы
І тѣслѣ цркв҃и робятъ. ты(л)ко нѣ такъ слабно
дѣло и(х) древяноѣ: и нѣ такъ трыва́лно.
А мꙋры вѣчно(ст)ю сѧ зда(в)на называютъ:
ко(т)ры́хъ много и по дне(с) ве(з)дѣ зоставáютъ.
Ве(д)лꙋгъ при(с)ловіа, хто правѣ що мꙋрꙋе:
то то(и) ты(л)ко бꙋди(н)ки крѣпкіѣ бꙋдꙋ́е.
А хто ко(л)вѣкъ древя́ны выставꙋе(т) клѣцѣ:
тоѣ ла(т)во догꙋры вше(н)дзіе ѻgніе(м) лѣцѣ. / 123 зв.
Прѣто мꙋровщыко́въ ве(л)мѝ поважа(т) ц҃ѣ(а:
и зычити и(м) до(л)гли(х) лѣть. а потѣ(м) нб҃а.

188. Ѡ копающи(х) колодязѣ глꙋбокіѣ;
а по лѧ́дзки(и) стꙋдзѣ;
ілѝ по славѣ(и)ски(и) студѣнцѣ

Нѣ ме(н)шаѧ вѣмъ и та(м) о(д)важно(ст) сказа́ѣтъ:
где хто колодя(з) ве(л)мѝ глꙋбокѝ(и) копа́е(т).
Ꙗко то індѣ са́мѣе(и) зна(и)де(т)сѧ двадцѧ́ть:
а в другѝ(х) обрѣтѣ(т) мѣстѣхъ и трыдцѧ́ть.
Ѡ ꙗко (ж) та(м) бж҃е мо(и), нѣ бꙋдѣтъ страхо́ту:
где сѧ граф(т) вы́копат така́ѧ глꙋбота́.
В которо(и) то глꙋбинѣ тма всѣли(т)сѧ жи́ти:
а впꙋ́ш(ь)шѣмꙋ(с) тамо зда(ст)сѧ в(ъ) прѣисподнюю быти.
А кгды з(ъ) тоѣ(и) глꙋбины́ наве(р)хъ выхо(ж)да́ѣтъ:
гѣды нѣбы із гроба ме(р)твы(и) воскрѣса́ѣтъ.

І єст) смѣлы(х) же(б) до дна̀ а́дска прокопа́ли:
а́лє (б) жродла водные и(м) не прешкажа́ли.
Могли (б) жывы в тѣлѣ(х) пє́кла досмо(т)рѣти:
и уздрѣвши та(мъ) зле́, сна(д)нѣ(и) каяли (б) с(ъ) на свѣтѣ
А особно и тое еще уважа́ю:
же могли (б) и само́го доходити ра́ю.
Если (б) не за сро́кгими повѣдае(т) гора́ми:
и за пущами з гады и мо(р)скими водами.
І не ты(л)ко не могу(т) са̀ ты(х) дво(х) довѣдати
рѣчи(и): и досконалє и тыє увѣдати.
Могли (б) ра(и) и очи́ма своима̀ оглядати:
и з(ъ) сты(мъ) Іліе́ю и Ено́хо(м) прывита́ти

А то то(к)мо я(к) да(л) бгъ сме(р)тє(и) люде(м) нє (з)нати:
що за сме(р)ть кому буде(т), и ко(г)да̀ умира́ти. 124 зв.
Та(к) и на тое можности живы(мъ) нє пода(и)но:
кро(м) та(м) не вме(р)шу жити Іліи прика̀за(и)но
І єжели бы пу(т) бы(л) до раю доходи́ти:
то не єди(н) бы зхотѣлъ з на(с) та(м) собѣ и жи́ти.
Нє на єди(н) бы то(к)мо дє(и) алє до само(и) сме(р)ти:
поку(л) бы пры(ш)ла є́му̀ ко(н)чина̀ а(ж) уме(р)ти.
І признаю(т) гды (б) правє хто до ра́ю и до(и)шолъ:
то ра(з)вѣ ся (б) насмотры(л) звнѣ, а в(ъ)ну(т)рь
бы нє (в)во(и)шо(л).
Гды (ж) вко́ло оружіе(м) пла́мєнны(м) обварова(и)но:
и пла́мєнє(м) огнє(и)ны(м) вкру(г) оцѣрклева́нно.
Для того̀ невозмо(ж)но никому̀ та(м) бывати:
а хо(ч) бы и побу̀ва(л) нє могли (б) допуща́ти.
Нє зна́ю до пекелны(х) до́мо(в) бы чи нє впуща(и)но:
и та(м) бы на яки(и) часъ чи не уде(р)жава́нно.
Прѣто̀ где невозмо(ж)но кому̀ побува́ти:
то не треба того да(р)мо и помы(ш)ля́ти /. 125.

189. Ω ѡлѣинникахъ

И ѡлѣ(и)ницство лю́дя(м) дѣло є(ст) выгодно:
и на розмайтые потребы уго́дно.
Бо ѡлѣ(и) розные стра́вы приздобля́ѣтъ
и вели́кого страва(м) сма́ку додава́ѣтъ.
І з(ъ) працовйто(ст)ю робота и(м) прихо́дитъ:
по́ку(л) готовы(и) олѣ(и) из гнѣзда выхо́дитъ.
Перше(и) бо сѣма в ступа(х) толкутъ и просѣва́ютъ:
потомъ в(ъ) тепло(и) водѣ и мѣся(т) и зхвалева́ю(т).

То(ж) на сковрада(х) смажа(т) и в гнѣзда вкладаю(т):
а послѣ тарана́ми клы(н)а забива́ютъ.
І зачи(м) витысне(т)ся яка́ма маку́ха:
а тмь о(д) тарановъ а(ж) запираю(т)ся ду́ха.
І поку(л) фуры вы(и)ду(т) крѣпко наклопотя(т)ся:
поку(л) тє(ж) зовсѣмъ про всѣ(м) до(б)ре уво(л)и[illegible]
// 12[illegible]

І ты(м) олѣ(н) до́ро(г) же з(ъ) працею вы(и)де(т):
поку(л) готовы(и) до ру(к) о́ны(х) бѣдны(х) пря(и)де(т).
Добрыє на всяку рѣчь олѣє(м) zапра́вы:
добры́ и смакови́ты из(ъ) ны(м) є(ст) потра́вы.
І лѣпшь бы его́ кому гу(р)томъ готово(г)|о| купи́т(ъ):
неже тру(д) прия(т), и часъ тра́ти(т); и го́лову клопоти́[illegible]
Ты(л)ко (ж) то бога́ты(и) на гу(р)гь купова́т(ъ) можетъ:
а вбоги(и) працуе(т) gды́ на сѣмя ся спомо́жетъ.
І мусѣтъ працоваги для своєго пожи́тку:
а єсли́ на прода́жу, то́ и ве(д)лугъ прибы(т)ку.

І да(и) бже в кожды(х) дѣла(х) невo(т)ще тру(ж)да́ти:
але же(б) з(ъ) трудо(в) ко(ж)ды(и) мо(г)лъ кoры(ст) оглядг.

190. Ω воскобо(и)никахъ

В забива(н)я(х) восковы(х) ме(н)шъ працы быва́е(т):
а олѣ(и)ни(к) утро́е тружда(н)є при(и)ма́етъ. // 126
А воскобо(и)никъ вари(т) воскъ и закладаетъ
в гнѣздо́: и колодами клы(н)е забива́етъ.
І з гнѣзда в судыну на спо(д) воскъ истѣка́етъ:
и на захолоду тє(ж) в сосуды вliва́етъ.
А олѣ(и)никъ на свои(х) труда(х), а(ж) изги́дытъ:
поку(л) готового ю(ж) олѣа уви́дитъ.
І воскобо(и)ника(м) єднакъ пищу похвалу:
понєва(ж) ся тру(ж)да́ютъ на бжію хва́лу.
Свѣчи бо до це(р)кве(и) из воску бываютъ:
которы(х) хр(с)тіяне в(ъ) це(р)кви́ поставля́ютъ.
І неха(и) и и(х) труды г(с)дь бгъ при(и)ма́етъ:
и вносящы(х) в(ъ) це(р)ковъ свѣчи людe(и) спсае(т).

191. Ω кала́чникахъ

Много є(ст) ве(л)ми вся́ки(х) вы́мы(с)ло(в) на свѣтѣ:
кала(ч)ники ни реме(с)ники, а з(ъ)мы(с)лили це(х) [illegible]
// 126 об

Рѣме(с)ла и(х) мощно сѧ навчи́т(ъ) за годи́ну:
не стары(х) ты(л)ко, але навчи(п) бы дыти́ну.
І са́ми рѣме(с)лъ свои(х) рѣ́дко работа́ютъ:
але все свои(х) бабъ робити заставля́ю(т).
Я(к) то муку сѣ́яти, и мѣ́сити тѣ́сто:
и пѣ(к)ти и выбра(т) и продава(т) нѣ(с)ти́ в мѣ́сто.
В рѣме(с)ло́ же и(х) нѣ́gды хлопцы не ставаю(т):
анѣ́ тѣ(ж) учачисѧ когда́ вызволя́ютъ.
Бо не тре́ба нико́му рѣме(с)ла́ и(х) сѧ вчи́ти:
же ко(ж)ды(и) за мѣ́нуту може(т) сѧ навчи́ти.
Кгды (ж) рѣме(с)ло́ и(х) жа(д)но(и) тру(д)ности не ма́е(т):
попле(т)ши сюда́ туда́ тѣ́сто, в пѣ́чъ сажаѣтъ.
Пре́то и самы́ да(р)мо в це(х) то(и) уплели́сѧ:
вла(с)не я(к) старе́цкіи цехи́ повели́сѧ.
Една(к) в ста(р)цовъ нау́ка є(ст), язы́ка сѧ вчи́ти:
и я(к) бы мл(с)тины або хлѣ́ба проси́ти. // 127
Ты(л)ко (ж) не тре́ба ба(р)зо и ты(х) цехо́въ знева́жа́т(ъ):
єжели́ буду(т) до це(р)квє(и) свѣ́чи поставля́т(ъ).
Або к праздника(м) котры(м) канупы спра(в)ля́ти:
и на це(р)кви́ з(ъ) доходо(в) ты(х) сѧ уклада́ти.
То пре́дся (б) кала(ч)ники не го́дны (б) нага́ны:
та(к) же(б) и ста(р)цы з(ъ) це́хо(м) свои(м) не мѣ́ли (б) дога́ны.

192. Ω перевозниках ъ

И перєво́зники то(ж) людя(мъ) выго́жуютъ:
же на рѣка(х) на обѣ́ стра́нѣ прєво́жуютъ.
А перевезши на ту́ стра́ну люде(и) едны́хъ:
а на други(и) бо(к) ве́зу(т) люде(и) же и другихъ.
І могу(т) тамъ бѣ́дные ве(л)ми́ працовати:
шоста́ми поганя́ти и сте(р)нъ керова́ти.
І во́ду из су́дєнъ часто выливаютъ:
и вго́ру проти(з) вѣ́ру поро(м) управляютъ. // 127 зв.
І в но(ч)ны(и) часъ гды свѣ́тло ча́со(м), везти́ му́ся(т):
я(к) кому пи(л)но тре́ба, а к тому́ примуся(т).
Една(к) не може(т) пу(д) часъ хто́ и примуша́ти:
єжели́ начнє(т) фыла́ з(ъ)бы(т)не сѧ явля́ти.
Ра(д) не ра(д) хо(ч) пи(л)нов дѣ́ло мусѣ́тъ стоя́т(ъ):
и усмыре́нiа во(д) хо(ч) забави(т) чека́т(ъ).
А перево́зники в то(и) часъ ю(ж) спочива́ютъ:
и тако(ж) утыхне(н)а вѣ́тровъ ожыда́ютъ.
То(ж) пото(м) гды фо(р)туны уже перста́нутъ:
впя(т) по прєжнєму возы́ з(ъ) лю(д)ми́ вози(т) стану(т).

І могу(т) по пре(ж)нему (ж) znову працовати:
же(б) люде не мо(г)ли ся да(р)мо вакова́ти.
Прето и їхъ ма(и)сте(р)ства труды похваляе(мъ):
и перево(з) мѣючи на то и(х) една́емъ.
На велики(х) вода(х) а(ж) поку(л) zаме(р)заютъ:
а на малы(и) по то(и) часъ поку(л) из(ъ)пада́ю(т). // 128
Ты(х) и перевознико(в) не о́бе(л) гани(т) трѣба:
бо во всѣх(ъ) страна(х) в лѣтѣ людя(м) о́ны(х) потре́ба.

193. Ω с н ѣ ц а р я (х), и ω с л ю с а р я (х)

Не ма(ш) трудне́(и)шы(х) в свѣтѣ реме(с)лъ на(д) снѣца(р)
а другое впя(т) тру(л)ны та(к)же и слюса(р)ства.
Снѣцарѣ бо́ не(р)ковны(и) де(и)сусъ о(г)рѣзаютъ:
а слюсарѣ розные те(ж) штуки работа́ю(т).
І снѣца(р) в прм(д)рости велики(и) е(ст) хытре́ць:
и слюса(р) в дѣла(х) свои(х) не ме(н)ши(и) то(ж) мудре́
Ро(з)ные бо му́(д)рости слюса(р) показу́етъ:
и снѣца(р) без чи(с)ла́ шту(к) дивны(х) выставу́е(т).
Прето слу́шне (б) и(мъ) дво(м) брата́ми ся называ́ти:
же то прм(д)ро(с)те(и) навыкли зажыва́ти.
Іны(и) ремесни(к) едно́ дѣло токмо тво́ри(т):
я(к) сапо́жни(к), за едно́ сапоги́ готовитъ. // 128 зв.
А в двохъ си(х) ремесниково(в) розмаита трудно(ст):
може(т) ся почудити вся(к) зра о́ны(х) мудро(ст).
Прето (ж) и(х) в(ъ) велико(и) повазѣ треба мѣти:
и шановати осо(б) жоны іхъ, и дѣти.
І да(и) бо́же на зе(м)ли імъ всякую доволно(ст):
за показуемую и́ми чудотво́рно(ст).
І всяки(х) ремесниково(в) нѣgды не уме(н)ша(и):
але для потре(б) лю(д)зски(х) повсюду умножа(и).

194. Ω д у д а р я (х), щ о в д у д ы і г р а ю (т)

Ме(р)зена ся то ігра́ дуда́ zоставае́тъ:
и шуи́цу грѣшны(м) всѣмъ люде(мъ) пре(з)нача́е(и).
Надымаю(т) бо ся я́ко го(р)ды(и) дме(т)ся:
поку(л) ревты́ и густы́ з бѣдо́ю начне(т)ся.
Повѣдаю(т) же та ігра́ нечести́ва:
лечъ гды не о(т) бга, то о(т)ню(д) злочести́ва. // 129
А гды́ начну(т) дударѣ дуды надыма́ти:
в то(и) часъ шпетне же губы стану(т) о(т)дыма́ти.

А іжъ нє о(т) хр(с)тія(н) [праве][1] явы́лася на свѣ́тъ:
не годы́ло (б) ся єи хр(с)тія́номъ имѣ́т(ъ).
І не ты(л)ко ду(д), але хо(ч) бы и ігръ жа́дныхъ:
бо бу́дятъ блу(д)ную мы(с)ль в(ъ) чл҃це(х) жадны(х).
Моцно (б) и без(ъ) ігръ в(ъ) славу б҃га повєселя́т(ъ):
а всѣ́ дневре(д)ные ігры іскорени́т(ъ).
Развѣ вое(н)ны(х) ігръ, що звы́кли в во(и)ска(х) де(р)жа́т(ъ):
ко(т)ры́ми в во(и)на(х) на бра(н) и на тры́у(м)фъ глася(т).
Za во(и)сковы́е ігры грѣ́хъ нє положенно
в кни́га(х): але и по се(и) дн҃ь нєо(т)речє́нно.
Могу(т) и(х) во(и)ска по де(н) послѣ́дны(и) трыма́ти:
и к(ъ) звычa(и)ны(мъ) потреба(мъ) о́ны(х) ужыва́ти.
І бе(з)грѣ́шно є(ст) в(ъ) тре(н)бы и в домѣ́хъ трубя́ти:
звлаща в(ъ) вєлики(х) власте(и) и в ко(т)лы би́ти.
І з(ъ) ѡгнєнны(х) оружы(и) ча́сомъ выпаля́ти:
або те(ж) по простѣ́(и)ше(и) мовячи, стрѣля́ти. // 129 зв.
І на хвалу Х҃ву и дне(с) ѓажываютъ:
понєважъ на Вели(к)дн҃ь на радо(ст) стрѣ́ляют(ъ).
Вспоминаючи тры́у(м)фъ Х҃въ все(г)да щоро́ку:
и на умы́сло(ст) дша(м), чиня(т) то́ з(ъ) наро́ку.
І на бг҃оявле(н)ски(и) пра(з)дни(к) тако(ж) стрѣ́ляютъ·
очищеніе о(т) грѣ́хъ миру ізвѣща́ютъ.
А ко(р)чємные ігры похвалы нє го(д)ны:
бо ты(л)ко своявo(л)нымъ люде(мъ) они́ вго(д)ны.
А ба(р)зѣ́(н) дуда́ зда(в)на подобно прокля́та:
що(б) о(д) бл(с)вєнны(х) она́ была о(т)ня́та.
Проклятому роду ю трыма(т) подобае(т):
которы(и) Хр(с)та́ б҃га вовѣ́ки нє зна́єтъ.
І бода(и) загі́нула дуда́ на всѣ вѣ́ки:
же(б) болшъ нє видали ю вѣ́(р)ные чл҃вѣ́ки.
І нау́чившы(м)ся люде(м) в нея́ іграти:
трєба за тоє крѣ́пко о(т) ср(д)ца каяти.
А е́и до всѣ́хъ дя́бловъ у воду втопи́ти:
або́ огне(мъ) вєлики(мъ) у гною́ спали́ти. // 130
Мы (ж) правосла(в)ные ігръ всяки(х) нє жада(и)мо:
кро(м) во(и)сковы(х): да усты́ б҃га восхваля(и)мо.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

195. Ω т о к а р я́ х ъ

И тока(р)ство че(ст)но є(ст) дѣло и надобно:
и чи(р)ство ме(ж) іными ма(н)сте(р)ствы подо(б)но.
І пе(р)ше че(ст)но, же то ло(ж)ки выточа́ютъ:
кот(т)рыми и пнове часо(м) ужыва́ютъ.
Ты(к) те(ж) оздобные точа(т) и тарѣлки:
з(ъ) которы(х) ядя(т) и пю(т) зварыв(ш)ши горѣлки.
А особно зробляю(т) великіе ящѣ.
що з(ъ)прятую(т) в(ъ) дорогу печеные лящѣ.
І в(ъ) це(р)квы точа(т) слупы, а малюю(т) маляръ:
и точа(т) до цркве(и) баля́сы и лыхтарѣ.
І точа(т) на же(р)товни(к) хорошые кубки:
що́ сщенни(к) ховае(т) потре́бл(ъ)шн дары гу́бки.
І до убоги(х) це(р)кве(н) на пр(с)толъ гробни́цы:
и до ми(с)тыр)ски(х) тра́пе(з) точа(т) солни́цы [1]. // 130 зв.
І тые выточую(т) те(р)тки, що пе́рецъ тру(т):
и тые макого́ны, що куха(р)ки ма́къ мну(т).
І тые бря́зка(л)ца що дѣте(и) забавля́ютъ:
и веретена що жо(н)кы ни(т)кы выпряда́ю(т).
І посохо́въ вла(с)телски(х) много выточа́ютъ:
и тые кача(л)ки, що жо(н)кы хусты кача́ютъ.
І овча(р)скіе точатъ з дерева жъ сопѣлки:
и коза́цкіе що з луко(в) вытяга́ю(т) стрѣлки [2].
І иные рѣчи же не мощно взгада́ти:
и докуме(н)та́лно те(ж) писанію преда́ти.
Ты(л)ко що вспомнѣ(л) вкро(т)цѣ пи(с)мо(м) полага́ю:
а рукодѣліе іхъ честное похваля́ю.

196. Ω п а с т у х а (х), с к о́ т ы и б ы д л а [и с в и н і а] [3] п а с у́ щ ы (х): п а ч е ж е о о в ч а р я́ х ъ

Ω ско́тски(х) пастуха(х) та(к) в пи(с)мѣ положе(н)но:
и выра́зно о ѡны(х) та́мо доложе́нно. // 131

---

[1] У кінці сторінки приписано: *о токаря(х) осо(б) поищи при само(м) кон[ц]у що ты(л)ко ложкы то́ча(т): ли(ст)...* Край сторінки, де вказано номер аркуша, відрізано, можна тільки трохи розглядіти літеру т (300). У рукописі названого вірша про токаря немає.

[2] Після цього рядка зроблено таку виноску олівцем рукою П. Куліша: *Подобные выраженія употребляются въ этой книгѣ очень часто. Я думаю, что эта книга писалась в то время, когда не было еще употребляемо огнестрельное оружіе особенно в Малороссіи.*

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же пасту(х) або́ овча(р) зрѧ во(л)ка оста(в).ляе(т) о́вцы:
а Хс пастыр) лу(ч)шии(и) дшу кладе(т) за о҃вцы.
І девя(т)деся(т) Хс и девят(ь) оставляетъ:
а едино(и) заблу(ж)шио(и) прилѣжно взыскива́етъ.
А зыска(в)ши на рамо́ взе(м) ко ошу́ прине́сѣ(т):
и даѓ(т) ѓ(и) по свое(м) хотѣнии что про́сить.
Хс г(с)ду пасты(р) ѓ(т) с(и) овець словѣсны(х):
а тои ското(в) и бы(ша) и овець бѓ(ж)словѣсны(х).
І не може(т) тои) пастѵ́хъ Хр(с)ту пострижати:
жи(б) мо(г)ль такоже) за овца дшу полага́ти
Але ѣщѣ на сѣмъ) свѣ овцы пу(т)ѣводитель
а господарѣнна) рѣчет) яко волкъ и(ъ)ядитъ
А особливѣ мѣсто и(ъ) овцы и(ъ)ходитъ
и господаре(м) отъ тои) рано́сти сохранитъ.
А вцы(х) овець жи(в)ѣ(т) ѣ(и) пасущаго чювствуютъ
же в(ж) чюжа(г) пастыра овцы) тоже) сохрани(т).
І многи творит) бѣдъ и несмышленостѣ
а вцы) пастыр) Хс, и чюжаго) тако) ѣ(и)чювствуютъ / 131 зв.
Хс по имени
и по не(м) жа(д)на иде(т), и гла(с) его́
І любо
з
І
и
А Хс
и іщуши и іну ѣщѣ приобрящетъ.
Сѣрѣбъ
и
Іреѣо и
І
а
І
и
Чет
а

197. Ω кравцáхъ

Кождыи(й) ремесникъ своюѡ нáчи(и) не може(т) забра(т):
а кравецъ из(ъ) начи(и)ямъ всѣмъ може(т) пова(и)дрова̀ть
Вся(к) ремесни(к) кро(м) возо(м) буде(т) начи(и) возúти:
а кравецъ може(т) все свое за падру вложúти.
А локте(м) iдучй може(т) сѧ пудипрáги:
и в дорóгу гдѣ емý потрéба поспѣшáти.
А начи(и)е кравцево менóвите такóе:
прис)[1] ножицы напе(р)стокъ иго(л)ка, а не инóе.

Ремеслó же и(х) чи(р)ство стобли́во и чéстно:
бо и стúте(л)скiе одe(ж)ды шию(т), и живу(т) блгочe(ст)но.
І достои(и)ны е(ст) кра(п)цѣ о(т) всѣхъ людe(и) похвáлы:
гды (ж) и сще(и)ные одe(ж)ды рóбя(т), для бже(и) хвáлы.
І часо(м) и без(ъ)пла(т)но до цркве(и) сѧ гру(ж)даютъ:
сп(с)нiѧ то собѣ о(т) бга заробляютъ.
Zа котóрые трудy г(с)ди iхъ всѣхъ спса(и):
вѣчно(и) мзды и(х) не лиши, и всем) вѣцѣ подава(и). // 132 зв.

198. Ω кушнерáхъ

И кушнѣрь всяки(мъ) людя(мъ) ве(л)мй е(ст) надóбенъ:
и такъ же пре(з) ремеслò кождому угóденъ.
Кожы бо овчiе о(н) в квасý выробля́етъ:
и на зы́мные часы кожухы zробля́етъ.
І требующы(м) люде(мъ) в градѣхъ продаваетъ:
а ко(т)рые принóся(т), стары(х), поправля́етъ.
Zачнмъ пожы́то(к) бже да(и) и кушнерéвѣ:
былe (б) ты(л)ко не злому якому ша(л)вѣрéвѣ.
И правды́вому всегдà во все(мъ) са(м) пособствy(и):
и чего желае(т) дхъ егò, тóе да(р)ствy(и).

199. Ω коваля́хъ

Я́ко вся(к) ремесникъ всѣмъ е(ст) не бе(з)потрéбе(н):
та(к) и кова(л) всяки(м) люде(мъ) ве(л)мй потрéбе(н).
Бо бе(з) iного часо(мъ) мóщ(ъ)но сѧ обходúт(ъ):
а бе(з) ковала о(т)ню(д) невo(з)можно прожúт(ъ). // 133

[1] Рукою П. Куліша зроблено олівцем виноску: *Прачъ* — (хоч у тексті *пра(с))* – *вокротно вмѣсто утюга.*

Поневá(ж) потребуѥ(т) ѥгò всякъ человѣкъ:
не то(к)мо тепѥ(р) алѥ із(ъ) стародавны(х) вѣкъ.
І не ты(л)ко богáты(н), алѥ и убоги(н):
проси(т) о роботу чего треба лю(д) многи(н).
І на(и)частѣ(и) ковалѧ ко(ж)ды(н) требова(т) будетъ:
а я(к) ко(л)вѣкъ без(ъ) іны(х) ремѣснико(в) пробудетъ.

І ковалѣ жъ спсй бжѥ правослáвные:
а выкореня(н) вездѣ люде злослáвные.

200. Ω многоумѣючи(х) рѧмéслъ

Да(и) бжѥ мовя(т) всяки(х) дѣлъ сѧ научйти:
ты(л)ко не всяко бжѥ да(и) дѣло робйти.
Бо хтò много художѥ(ст)въ учи(л)сѧ и вмѣетъ:
то го(р)шъ таковы(и) собѣ хлѣба не имѣетъ.
Поневá(ж) не хоче(т) ѥдиного сѧ де(р)жати:
и ѥдны(м) ко(т)рымъ дѣло(м) хлѣба заробля́ти. / 133 зв.
Алѥ нáчне(т) хвататисѧ за всяко ремѣслó:
а(ж) ємý з(ъ) тое(и) рѣчи го(р)шъ стане(т) тяжѥ(ст)нó
Кгды на всѣ рѣме(с)ла начи(н)ѧ справи(т) не (з)може(т):
и всѣхъ рѣме(с)лъ робити на челя(д) сѧ не споможе(т).
Прято ко(и)дыи лѣпшъ ѥдно(и) доглядáти:
нежели в(ъ) мнóги сѧ рѣме(с)лá втручáти.
Для того те(ж) прошу ва(с) ѥднó що работа(и)те:
а до многихъ кдатисе(ъ) ма(ютъ)р(ст)въ перестава(и)те.
А та(ъ) сіо кро(т) буде(ш) мѣт(ъ) невиѣ(и)ши(и) пожы(текъ:
и увиди(ш) собѣ пожытечнѣ(и)ши(и) прыбыткъ
Я твое(и) мл(с)ти в том) прязно поражаю:
и добро(г)ю пожы(тку якъ самы собѣ прязю.

201. Ω рóзны(х) всйки(х) рѣмесникáхъ, и ω чес(т)ни(х) рукодѣлѧ(х) и(х). Слово вѣршовое, ωбще / 134

Яко писáла(с) шыкм) рѣмес(никамъ хвáля
та(к) тыкм) же предречоным шише ѣ)сѧ похвáла
Мѣ(л)никамъ бе(р)дникамъ шаи вале(мъ) рымаряхъ.
коновалем) ру(д)никамъ гутникамъ). слюсаряхъ
Стѣлмахам) пастухамъ кекаряхм и ковалямъ:
гребе(н)никамъ решетникамъ, и камесаряхъ
Довбыша(м) гаp)мапáхъ и овчарямъ.
шкляря(мъ) гафаря(м) снѣпаря(м) и котля[амъ.

Тре(и)бача́мъ винника(мъ) ли́нника(мъ) и столяра́мъ:
маляра(м) друкаря(м) писаря(м) гисара(м) кушнера(мъ).
Кожемяка(мъ) мы́лника(мъ) скры(п)ника(м) смоляра(м) догтяра(мъ)
цѣрулика(м) тютю(н)ника(м) бо(н)дара(мъ) гонтара́мъ:
Інтролѣдатора(мъ) солѣтраника(мъ) ткача(мъ) и кравца(мъ).
пороховника(м) рого(в)ника(м) шабе(л)ника(м) тесля(м) и шевца(мъ):
Zолотара(м) те(р)тичника(мъ) цы(н)балисты(м) и бражникамъ
сы(т)ника(м) лазебника(м) и козакамъ о(д)важникамъ. // 134 об.
Мѣрочника(м) коробочникамъ и кр(с)торѣзамъ:
ба(р)дачника(м) кабачника(м) сага(и)дачника(м) и пиворѣзамъ
Калачника(мъ) олѣ(и)ника(мъ) резника(мъ) колесникамъ:
стрѣлника(мъ) рыбалка(мъ) и всѣмъ че(ст)ны(мъ) ремесникамъ
Та(к) те(ж) пивовара(мъ) воскобо(и)ника(м), и ты(мъ) мѣрникамъ
и всяки(м) возвеличе(и)А кр(с)тяномъ вѣрнымъ.

202. Ω г а ф а р я́ х ъ

И гафа(р)ство честное ремесло́ на свѣтѣ:
и імъ бо далъ бгъ рѣчи му(д)рые умѣти.
І хочь они́ и цеху у себе не маютъ:
а поважные штуки до це(р)кве(и) зробля́ютъ.
Я́ко то поясы покровци и воздýшки:
и ино́мъ ку(л)баки гафуютъ и подýшки.
І до сага(и)да́ча озло́бы придава́ютъ:
и иные че(ст)ные дѣла выробля́ютъ.
Прето не треба жа(д)но(и) и(мъ) дава(т) зневáги:
бо о(т) люде(и) честны(х) годны они́ поваги.
А такъ да(и) бже и імъ до(л)го здравствовати:
а они́ будутъ тебѣ хва́лы примножа́ти. // 135

203. Ω ш а б е́ л н и к а х ъ

И шабелники вещь вое(н)ну выставля́ютъ:
понева(ж) прм(д)рые шаблѣ изробляютъ.
Ша́бля же по слове(н)ску мечемъ называ́етъ:
кото́рая на бране(х) главы́ о(т)сѣка́етъ.
И малярѣ малюю(т) стого Павла з мечéмъ:
а стого Петра́ без меча́ токмо з ключе́мъ.

І а̑гло(в) малярѣ жъ з мечáми выставляю́тъ:
которые о(т) враго(в) вѣрны(х) сохраняю́тъ.

І с̑ты(и) Никола з мече(м) маліованъ быва́етъ:
ко(т)ры(и) невидѝмо ере̑тиковъ посѣца́етъ.

И шабе(л)нико(в) же вы с̑тые сохраня(и)те:
и здравıА и сп(с)нıА імъ примножа(и)те.

204. Ω стрѣлника(х), що стрѣлы коза(щ)кіе робятъ, и ω козакахъ, похва́лное

И стрѣлники козака(мъ) потребны быва́ютъ:
понева(ж) до вое(н)ныхъ справъ стрѣлы зробляютъ. // 135 зв
Бо и стрѣлою мо́цно такъ же поразѝти·
и якъ огне(н)ною стрѣлбо́ю, уме(р)твѝти.
І дывнаА рѣчъ стрѣлы, гды̀ йхъ выгягаютъ
вго́ру: и високо такъ ничимъ не досяга́ютъ.
Же которыи) зна(и)де(т)сА коза́къ здоровыхъ рукъ:
то таки(и) крѣпко мощно и добре тягнетъ лу́къ.
Же а(ж) може(т) на ве(р)сту́ воздýхъ зачепѝти:
и хмуры воздушные стрѣлою пробити.
І то по правдѣ тому́ тако быти можно:
кгды и было на свѣтѣ гое то не ложно.
Їжъ негды(с) стрѣла́ вгору козако́мъ пуще(н)на
суха: а з высоты̀ в до(л) мо́кра возвраще(и)на.
Зна(т) то̀ же скро(з) дождевну хмуру стрѣла́ про(и)шла́:
ты(л)ко що що(с) о́блако(в) нбесныхъ не до(и)шла́
Было̀ то на сѣвере̑, в писца́ сего̀ вѣку:
при людехъ мно́ги(х), а не при едномъ чловѣку.
І тогда (ж) хмуры ча(ст)ка на́ землю из(ъ)па́ла:
велича(ст)помъ я̑ко чловѣчаА гла́ва.
В подо́біи леда, и та́мь же и із(ъ)таяла:
и водою свѣтлою на́ земли зоста́ла.
Прето дывоватисА и за(с) стрѣламъ треба:
же мало само́го не досягаютъ неба. // 136
А вы̀ козакѝ лукъ здоровы потяга(и)те:
и з(ъ) огненны(х) оружи(и) смѣле выпаля(и)те
Бгъ вамъ неха(и) побѣжда(т) враговъ помага́етъ:
а васъ о(т) враго(в) в во(и)скахъ и в дома(х) сохраня́етъ.
Я всѣмъ мл(с)тямъ вшимъ ср(д)чно прію:
а пришедшы(х) з во(и)ска мйле поздоровля́ю.

И солѣтранництво якъ рѣмеслó подобно:
же солѣтры на пóро(х) вставúчно надóбно.
Бо зъ) жа(д)ны(х) рѣчи(и) пóро(х) зробити не мóжно:
рамѣ зробúт(ь) з солѣтры з уго(л)ѣмъ возмóжно.
А в солѣтру вѣлики(и) кошть укладáютъ:
гды господарѣ собѣ ма(и)данъ закладаютъ.
І вѣликъ крѣпко заво(д) трѣба на то(и) росхóдъ:
поку(л) ýаря(т) солѣтру и із нѣѧ прихóдъ.
Zачи(м) нѣха(и) здоровы и солѣтру зробляютъ:
и коры(ст) собѣ и на офѣру бгу мáютъ.
Бгъ імъ во пóмощь и в ты(х) рѣчахъ сѧ груждáти:
котры(мъ) на многа лѣта zычу здравствовáти. // 136 38.

206. Ω пороховникахъ

Тáкожъ людя(мъ) потрѣбны и порохо(в)никѝ:
я́ко тѣ(ж) и íные всюда рѣмесникѝ.
Порох) бо потрѣбѣ(и) гды sвѣрѣ(и) птыцъ стрѣляю(т):
и зъ а(р)мáтъ выпаляю(т), гдѣ панства гуля́ю(т).
І на хвалу бгу на вѣли(к)дѣ(и) стрѣляютъ:
и в днь бгоявлѣ(и)ски(и) гды воду осцáютъ.
А особно на бранѣ(х) воѣнны(х) трѣба пáчѣ:
и доконѣчно та(к) ѣ(ст) тоѣ а нѣ інáчѣ.
Zачимъ и пороховникъ нѣха(и) сѧ тру(ж)даѣтъ:
и на потрѣбы людя(мъ) поро(х) zготовля́ѣтъ.
И порохо(в)никý да(и) бжѣ мѣт(ь) пожúтокъ:
и zа працу ѣго в до(м) вѣлики(и) прибы́токъ.
Я и тому я(к) собѣ са(мъ) добрѣ прія́ю:
и тѣ(ж) в сохранѣніе бгу поручаю.

207. Ω дóкторя(х), и ω цѣлю́рика(х)

Вѣ(л)мѝ и докто(р)ство ѣ(ст) потрѣбно на свѣтѣ:
же ко(ж)ды(и) бы доктора хотѣлъ собѣ мѣти . . 137
Áжѣ о íхъ нужно, же мало íхъ быпáѣтъ:
кромъ вѣликъ сенато(р) гдѣ доктора трымаѣтъ.
І нѣ ты(л)ко оску(д)но о докторовъ мудрыхъ:
але и о просты(х) цѣлюрыковъ немудрыхъ.

Инакъ гды бгъ сме(р)ти не да(ст), и докто(р) помо́же:
а прии́детъ кому конецъ, ю(ж) до́кто(р) не поможе.
І самы себе о(т) сме(р)ти и ѡнъ не засту́питъ:
якъ конечна ко(н)чина и ему́ наступитъ.
Ты(л)ко жъ признае(м), же що(с) ма́ло помага́ютъ:
ко(т)рые ко(г)да болѣзнми ізнемага́ютъ.
Ты(л)ко жъ на лѣчено(м) не наѣзди(т)сѧ конѣ:
трафлялосѧ ты(х) лѣка(р)ствъ зажывати и мнѣ.
Зачимъ докторо(в) да(и) бже не потребова́т(ь):
але да(и) сове(р)шенно и без ны(х) здравствоватіъ).

208. Ѡ сѣдляра́хъ, або те(ж) ѡ кул(ъ)ба́чникахъ
що ку(л)ба́ки ро́бятъ

До́бре то̀ вы́гадано ку(л)ба́ки роби́ти,
же(б) ѣздячи хто̀ ве(р)хи, не та(к) сѧ мо(г)лъ зби́ти [1]. // 137 зв.
І че(ст)ные то рѣчи ку(л)баки и ва́жные.
бо ѣздягъ особы високопова́жные.
Прето и сѣдляровъ мы̀ такоже не зневажа́емъ.
але я(к) ремесніко́въ осо́бно похваля́емъ.
Бо потребные рѣчи и онѝ работа́ютъ:
зачимъ нехаи) здоровы собѣ пробува́ютъ.

209. Ѡ кухми́стра(х), або̀ те(ж) о кухаря́хъ:
що готую(т) пна(м) ѣсти му(д)ро.
або хо(ч) ча́со(м) и не му(д)ро

Кухмы̀стра мовя(т) пу(д) поро́гомъ положи́ти,
ежели бы голодо(м) мѣвъ себе умори́ти.
Бо яко готуючи начнетъ працовати:
прето треба кождои стравы скоштова́ти.
Еслѝ не солоно̀ то мусѣтъ посоли́ти:
и зовсѣмъ я(к) потреба того досмо(т)ри́ти.
І трудящисѧ, не ты(л)ко (б) себе не зморы́лъ
лечъ бы не згрѣши(л) гды (б) и і́ного пожили́лъ.
[Ежелѝ при достатка(х) многи(х) клопоти(т)сѧ:
коло огню̀ я(к) муха в(ъ) укропѣ ве(р)ти(т)сѧ] [2]. // 138
Пнъ бы за то̀ велика гнѣву не положи́лъ:
и бгъ бы сме(р)телна грѣха не постанови́лъ.

[1] З лівого боку на полі написано іншим почерком: *Кни(га) Шпаковского Семена собстве(н)ная.* Зверху на полі напис: *Помощь мо.*
[2] Квадратні дужки зроблені червоним чорнилом.

По(д)лу(г) пи(с)ма̀ трудникомъ пре(ж)де подобае(т) вкусити:
и пото(м) до столовъ пи́ски(х) че́стно носи́ти.
І поне́ва(ж) те(ж) кухмы(ст)ръ в труда(х) свои(х) клопоте́нъ:
треба и ему того (ж) вворва(т) же(б) не бы(л) голоде́нъ.
Бо пу(д) ча́съ на пу(л)мы́ска(х) не ты(л)ко не оста́нетъ:
але бываe(т) то же и́ногда и не ста́нетъ.

А промы́слны(и) всякъ кухмы(ст)ръ, и пну уго́дитъ:
и себе я́ко (ж) ко(л)вѣкъ хо(ч) мало не вголо́дитъ.
Еднакъ кухмы(ст)ры уря(д) сво(и) вѣрно о(т)правля(и)те:
и самы́ сѧ тежъ ты(м) же помѣрно пожывля(и)те.

Із(ъ) ѡпа́трно(ст)ю пна́мъ своимъ услугу(и)те:
а на мене́ за вѣршы си́е не дыву(и)те.
Я́ ва(мъ) не зазорную науку покладаю:
и здравіѧ и до(л)гихъ лѣтъ щы́ро прія́ю.

210. Ѡ гребенника́хъ, що гребе(н)цѣ зрого́въ [ско(т)ски(х) або те(ж) быдля́чи(х)][1] ро́бя(т), до чеса(н)ѧ голо́въ

И гребе(н)никѝ людямъ потребны быва́ютъ:
же ремѐсло(м) з(ъ) главъ лю(д)зски(х) нечи́сто(ст) зчищаютъ. // 138 зв.
И рукодѣлно(ст) и(х) вся́къ ста(н) гани(т) не ма́етъ:
бо всяки(и) наро(д) в себѣ гребенѣ трыма́етъ.

А ба(р)зѣ(и) в дхове(н)ствѣ ѡны́хъ зажыва́ютъ:
іжъ о́ные особы власы запуща́ютъ.
А такь из(ъ) гребе(н)ницки(х) дѣлъ е(ст) всѣмъ выго́ды:
и гребе(н)никовъ храни бже о(т) приго́ды.

Іме(п)но з православны(х) дшъ хр(с)тія́нскихъ:
заступа(и) и о(т) невóл(ъ) ѡны(х) басу(р)манскихъ.
І многолѣтно з на́ми и імъ да(н) здравствова́т(ъ):
и в тебе сове(р)шенно(и) ла(с)ки заслугова́т(ъ).

211. Ѡ солодовника́хъ

І солодовникѝ лю(д) многи(и) потребуетъ:
ко(т)ры(и) со́ло(д) на пиво из збожа готу́етъ.
А хоча (и) хлѣба людя(мъ) солодовникъ вме(н)шаетъ:
еднакъ бе(з) того̀ наро(д) вве(с) не пробува́етъ.

[1] Квадратни дужки стоять у рукопису.

Солодовник(к) не вине(и) в то(мъ) гды (ж) то веде(т)сѧ:
и пре(з) тру(д) сго(и) мля́сѧ бгу. и спасе(т)сѧ // 139
І чома(и) те(ж) и то ѵ(ст) великое диво:
же бо(л)ша ча(ст) в горѣлку иде(т) збожа, и в пиво.
Z того́ пивоваро(в) и винико(в) вымовляемъ:
и навѣки о(т) вини́ ѡны(х) вызволя́емъ.
Нѣтъ в(х) ви́нъ в бороше(н)ны(х) zатра́тахъ:
збю за(с) мо(в)лю в хлѣбны(х) на свѣтѣ ѵпрата(х).
По нева(ж) зачалосѧ то́ не за ны(х) лѣта
гу́де(т) то(т) звыча(и) трвати до ко(п)ца вѣмъ свѣта.
І гды (б) на двѣ ты(х) рѣчи з(ъ)тра(т) хлѣбны(х) не было:
ни по́ чо(м) бы боро(ш)но и збожа ѥсяко было́.
І нѣгдѣ бы бороше(н) людямъ и дѣва́ти:
и нище(т)ные такъ не могли (б) погиба́ти.
І дро(в) бы во всѣхъ кра́я(х) пребыгало мно́го:
а то крѣпко оскудно идѣ дро(в) для того.
Уже (ж) нѣщо мѣе(т) ѥсякъ тым(м) рѣчамъ чинѝти:
не може(т) нихто́ повѣкъ того скорѣлѝти
Жебы пивовъ и медо́въ не было́ варе(и)но.
і и(ж) бы и горѣлкѝ з(ъ) свѣта скорѣне́но // 139 об.
Zачи(м) вся(к) наро(д) мусѣть о(т) го́ре те(р)пѣти:
бы́ле (б) кому з себѣ́ дро(в) и хлѣба зъ) губу мѣти.
Абы́ мовя(т) дша сыта и тѣло не наго:
хоча(и) бы троха не(п)дзвы(мъ) на́ свѣтѣ было́ бло.
Солодовники (ж) ѥдна(к) нехаи) здра́вы бываютъ.
да солоды́ людя(мъ) и на(м) на пива́ зробляют).

212. О пивова́рахъ

И брева́р(р)ко(в) або пивоваро(в) тре́ба:
я́ко и ины(х) ма(г)стровъ зарѣ ѣмъ :: тре́ба.
Пивова(р) пиво вари(т) людямъ выдава́ть
и ты(м) собѣ хлѣбо(м) ѣто(ж) хлѣба зароба́ѣть.
І хо(ч) то мовя(т) не то(и) пиво пѣтъ, хто гари(т):
ѥдна(к) и ѡнъ напье(т)сѧ, гды на(д) нимъ ча(с) гра(и)(т).
Не пере(п)етъ пивова́ръ господа(р)ска гнѣва:
и не жа́де(н) господа(р) позритъ за то́ скрѣва.
Бо трудающымсѧ пре(ж)де пристоитъ вкуси́(т)(т)
а господа(р) не рачи(т) неха(и) za то дивит(ъ).
Бо́ не ты(л)ко що пива мусѣтъ скошто́ва́ти:
але и ме(д) сы́тячи такъже спробова́ти. // 140

)Жеба могль йкъ звича(и)но меду догодити:
же(б) и господи(р) мѣлъ за вмѣетно(ст) похвалйти.
Zачимъ пивовары ме(д) сытѣт(ъ) пиво варѣт(ъ):
а ня пивовaро(в) господарѣ не ско(р)бѣт(ъ).
Але обѣ сторонѣ здоровы бува(и)те:
а мене за се(и) вѣрнѣ ласкаве проща(и)те.

213 Ω соляникáхъ, торяникáхъ, бу(р)лáкахъ що сóли господа(р)скіе вáрятъ

Торяникй велику працю поды(и)маютъ:
паче коломы(и)новъ, що гускй выробляютъ.
Сотцѣ бо вѣде(р) вкинетъ на бочку солй воды:
и дрова в пѣчъ ве(р)гаѧ патре(р)пи(т)сѧ бѣды.
А без(ъ)приста(и)но треба и недосыпляти:
и же(б) не прогорѣла [скоро]¹ сковрадà, пилнова́ти.
Потомъ в садовницу со(л) з сковрады выкида́етъ:
и на (д)ру́ги(и) са(д) воду поше(д)ши накида́етъ.
І погряба из со(л)ю бочку из(ъ)трусйти:
и всетò що неде(т)сѧ та(мъ) пи(л)но досмотрйти. // 140 зв.
І(ъ) по(д)лымъ здоро́в(ъ)емъ пѣчето тамъ пуды(и)мати:
хо(ч) мало знемощнѣетъ, мусѣтъ варйт(ъ) престати.
Ли тежъ товарыша упроситъ допилнова́т(ъ):
а са(м) прише(д)ши к собѣ мусѣтъ та(к)же о(т)вдячатъ.
А особно и то́е бу(р)ла́камъ велмй нудно:
же о соло(д)кую воду не пома́лу трудно.
Мусѣтъ тое(и) же соли ча(ст)ку о(т)ложйти ²:
жебы в(ъ)мѣсто воды браги сѧ напйти.
А впя(т) же не ма(ш) тамъ же(л)³, пѣкому кошу(л) пра́ти:
му́сѣтъ взявши новую носйт(ъ) по́ку(л) зодра́ти.
І спеси и(х) бже, же и такъ сѧ труждаютъ:
же господа(р)скіе сковороды не гуля́ютъ.
Самъ господа(р) не може(т) згола соли варйти:
гды и без варе(н)ѧ е(ст) чи(м) zавше журйти.
Ту(т) же и то мовлю же со(л) е(ст) розна на свѣтѣ:
а о́коло жа(д)но(и) та(к) не мощно трудно(ст) мѣти.
Як) то запорозкаѧ е(ст) кры(м)ка, и ледя́шка:
а не буде(т) з такою [вѣмъ] працею [и ко́што(м)]⁴ я(к)

торя(н)ка.

¹ Квадратні дужки стоять у рукопису.
² На полі з правого боку приписано рукою автора. *господи р...* Слід би читати це слово після слова *соли*.
³ З правого боку на полі приписано: *в Ба(г) чуть*
⁴ Квадратні дужки стоять у рукопису.

Zачим(м) бу(р)лака(м) [то(р)скимъ][1] вѣрши сне покладáю:
и працу іхь и ин(л)ны(и) дозоръ похваляю.
Да(и) имъ г(с)ди тóв чего в тебе желáютъ:
ѡ такъ же имА твоѐ и онѝ выславляютъ.

I да(и) бже и(м) ща(ст)А и до(л)гого вѣку:
всѝкому бу(р)лацѣ дóброму чоловѣку. // 141

214 Ω с а г а (и) д а ч н и к а (х), щ о с а г а (и) д а к и
|а б о т є (ж) п о п р о (с) т ѣ (и) м о в я ч и|[1]
л у к и р о б я (т) к о з á ц к и є

II сага(и)дáчники що лукѝ ізробляютъ:
та(к)же знаю козакамъ потрєбны бывáютъ.
Бо кгды жъ до стрѣлъ и лукóвъ особно потрéба:
а тативў и самъ може(т) здѣла(т) якъ трєба.
А що самы́є мовлю ѡны́є то лукѝ:
учоны́є ма(и)строве робя(т) рємесникѝ.
Бо кóзаку і лукъ привыле(и), або кле(и)нотъ:
або тєжъ вѣмъ козацка оздоба и примíтъ.
Zачи(м) і сага(и)дáчни(к) иеха(и) zдравъ бывáєтъ:
а козака(мъ) му(д)рые луки изробляетъ.

II еще ѡ рємесникахъ зна(и)дє(ш) мало zа приповѣстями,
в ко(н)цу книги іщи помѣша(н)ное та(м) при
ѡста(и)ку з(ъ) поєди(н)кóвыми. // 141 зв.

Ω (т) з д ѣ п о ч и н á є (т) с А о zв ѣ р є х ъ р о z н ы (х),
и ѡ с к ó т а (х) и о б ы д л а х ъ, и о б é с т і я х ъ
215. Ω л в á х ъ, и ѡ м є д в é д я (х), я к о с ы́ л н и с ў (т) s ѣ л о

Нє дáле(с) бже тако(и) сыли чєловѣку:
я(к) то лву ме(д)вéдевѣ з да(в)ного вѣку.

Лу́чше(и) бы чл̄ка тебѣ, такъ вшанова́т(ъ):
я́ко звѣре(и) рачиле(с) сылою вда(р)ствова́т(ъ).
Мо(г)лъ бы чєловѣкъ сєбѣ лєпше(и) выгожáти:
и тебѣ создателю бо(л)ше(и) угожáти. // 142
Áже нє схотѣлъ єси сы́лою учты́ти:
да в бесты(и) нечистыхъ влѣпи́ти
Хоча(и) бы(с) ты(х) дво(х) бєсти(и) на свѣтъ и нє створи(л):
а то на шкоды людя(мъ) о́ны(х) єсѝ вплодылъ.

Поиєва(ж) чл̄ковъ и скотовъ з(ъ)ядáютъ:
и іные пáкости многи сотворяютъ.

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису

Я́ко то ме(д)вѣдь пчелы в пасѣка(х) збива́ѥтъ:
и чл҃ка хо(ч) не з(ъ)вѣ(ъ), то прѣстраша́ѥтъ.
Кгды бы(с) ме(д)вѣди(и) в ковчь(г) не повелѣлъ бра́ти:
неха(и) бы в пото(п) могли(с) з пищадко(м) скорѣня́ти.
І дне(с) а́ще бы(с) мо(г)лъ їшъ sвѣръ створи́ти:
и на погребу лю(д)зеку на свѣтъ расплоди́ти.

Же(б) чл҃къ я(к) коне(м) мо(г)лъ в полю работа́т(ъ):
а домовы(и) бы стато(к) в то(и) ча(с) мо(г)лъ почива́т(ъ).
А ме(д)вѣдь неха(п) бы о(и) zагинулъ навѣки:
бо не рады на свѣтѣ ему человѣки. // 142 зв.

216. Ω zаицахъ[1]

И за́ецъ на свѣтѣ зле́ собѣ пробува́ѥ(т):
же на ѥго́ все лихо о(т) всѣхъ стра(и) чи́гае(т).
Я(к) то не ты(л)ко що ѳи ѥго́ уловля́ютъ:
але наве(т) и пти́цы ѥго забі́я́ютъ.
І о(т) звѣре(и) подобно поко́ю не ма́ѥтъ:
я́ко то во(л)къ, бы́ле бы нагна(л) то зѣда́ѥ(т).
А ѡсобно на сте́зя(х) в сы́лца упадаѥтъ:
и ма(р)но и нагло ю(ж) ѡбе(л) погибаѥтъ.
І нико(г)да вѣмъ за́яцъ то(и) не почиваѥтъ:
же о(т) всѣго́ створе́н(ъ)а бжого втѣка́ѥтъ.
І не жи́ѥ(т) на мѣсцу, ле(ч) много мѣѥтъ домовъ:
по ѡбщо(и) приповѣсти, я(к) у за(и)ца домо́въ
Zачи(м) бѣдны(и) za(и)че, бы(с) бо(л)шъ не те(р)пѣлъ пригоду
бѣжы утописа где ю(ж) в боло́тную воду // 143
Еднакъ невѣлики(и) намъ из(ъ) тѣбе пожы́токъ.
огоро(д)нины пеуе(ш), а(ж) то́ не прибы́токъ
Чи́ни(ш): у огорода(х) многіе па́кости:
бода(и) та не минали всякіе на́пасти.
Же(с) злы(и) рабе капусты людя(мъ) поя́да́ешъ:
и садовы(н) молоды(х) вн҃ѣвечъ по(д)грыза́ешь.[2]

---

[1] Пів-аркуша 143 по діагоналі (з лівого верхнього до правого нижнього кута) невпевно, було записано. Наклеєно зверху інший папір і поновлено текст грубим пером. Чорнило на цьому папері розходилось.

[2] Унизу сторінки дописано чотири рядки і відповідним значком з'казано, їх треба вставити саме сюди:

Та(к)же я(к) перебѣжи(ш) где кол(ъ)векъ дорогу:
вчини(ш) людямъ немалу в дорозѣ тривогу.
Кгды в дорозѣ ігола не буде(т) шасти(ъ)а:
бода(и) та строгое узя́то нещаста.

Ц҃а(м) еси ме(р)зены(и) вне(с), гдѣ бы(с) себѣ взрѣлъ:
то и на свѣтѣ встыду ради жи(т) бы(с) не хотѣль.
І хо(ч) бы тѧ не було не зго(ж) еси нина́що:
и мя́со твое́ бры(д)ко, и згóла лядащо.
І нечестива шкура твоя́, же то не крѣпка:
не та(к) я́ко іна́ѧ на все́ добра́ и крѣпка.
І пожа(л)сѧ бже ты(х) люде(и) бл҃гочестивыхъ:
же то футе(р)ца ши́ю(т) з(ъ) ваши(х) шку(р) нечести́выхъ.
І знову (ж) тобѣ за(и)че мовлю, не полѣни́сѧ:
да у болóто а́бо у воду утопи́сѧ. // 143 зв.
Жебы и па́мя(т) твоѧ в люде(и) не ѡстава́ла:
да іжъ бы по все(мъ) свѣту она́ іскорени́ла.
Такъ тобѣ за(и)че ѡрацѣю покладáю:
и я(к) написале(мъ), то такъ тобѣ и прія́ю.

217. Ω zло(и) ста(т)чи́нѣ, або те(ж) ѡ това́ринѣ: и ѡ зло(и) жонѣ и ту(т) впя(т) сѧ докладáетъ, в рѣчи

Я́къ жона часо(м) в мужа е(ст), ѱя́ѧ личи́на:
та(к) же и прокля́таѧ бываетъ статчи́на.
Бо жона́ zла́ѧ мужу ско(р)бъ содѣлова́етъ:
а ста(т)чи́на туда жъ ско(р)бъ еще примножа́е(т)
Zачи(м) ка(р)ности жонѣ зло(и), разу не ѡпуща(и)
та(к)же и ста(т)чинѣ проклято(и) не пропуща(и) // 144
Можешъ гды не слова́ми жону́ научи́ти:
то мо(щ)но злы(и) нра(в) трóха ки́емъ о(д)учи́ти
А ежели́ не кие(м), то хочъ макогóномъ:
а на́чне(т) утѣкати вlучa(и) наздогономъ.
І да(и) бже никому жоны́ зло(и) не мѣти:
и злонра(в)но(и) би(д)лины бо ско(р)бъ буде(т) мѣти
І мовятъ з(ъ) лы́синою zлое́ сѧ рождáетъ.
з(ъ) ко(т)рою и из(ъ) свѣта сего́ изчеза́етъ.
Прето бже ѣ(д) тыхъ дво(х) злы(х), вѣдь на(с) сохраня(и):
би(д)лины зло(и) и жоны́ зло(и) нѣгды не дава(и)

218. Ω ко́няхъ zлы́хъ, и о до́брыхъ, и ѡ жѣна(х) злы(х) ещ: ма́ло ту(т) же сѧ в рѣчи слушно(и) приномина́етъ

Хто ко(л)векъ хоче(т) конѣ у себе́ де(р)жа́ти:
неха(и) не буде(т) нѣгды вѣры до(и)ма́ти. // 144 зв.

[illegible] не [illegible] вѣры в своемъ дворѣ:
[illegible] и на всякомъ [illegible]
[illegible] такихъ зажиточь
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] вѣры не [illegible]:
[illegible] [illegible] [illegible] правды не [illegible].

[illegible] [illegible] любити треба яко душу
[illegible] [illegible] [illegible] [

Ты(л)ко жъ и ко́зы хоча(и) створ҃е(н)а б҃жіе:
е҃дна(к) они ба(р)зо в҃ѣмъ непригóжіе.
Бо о(т) ны(х) мясъ в варе(н)ю сме(р)дятъ и потрáвы:
а що на(и)го(р)шъ бываю(т) часомъ и отрáвы.
Я́къ козе(л) сме(р)дячъ та(к) же и коза́ нечи́ста:
а о(т) і҃ного мяса потрáва ю́жъ чи́ста.
Прето слу҃шне (б) в҃ѣ(р)нымъ мясъ іхъ не ужыва́ти:
ле(ч) кро(м) ко(ж) пре(ч) бы тое мясо ѱо(м) ве(р)гати.
Коды (ж) писаніе таки(и) и(мъ) прыкладъ дава́етъ:
же до люде(и) нечисты(х) и скве(р)ныхъ равня́етъ.
І люде(и) та(к)же грѣшны(х) козамъ вподобля́етъ:
а сто жыву҃шы(х) ѡвца́ми нарыца́етъ.
І ты́е то козлыща по лѣвы́цы ста́нутъ:
а о́вца о десную на судъ предстанутъ. // 146
Ѡ Хр(с)те, прилучи́ насъ до о҃бчаго стада:
и(ж) бы на(мъ) была́ в тебе вѣчна҃ ѡ(т)ра́да.
І я(к) рекле(с) нецды(с), се сы҃ъ мои(и) возлюбле́нныи(и):
да(ж)дъ и на(мъ) слы҃шати гла(с) тво(и) бл҃г(с)ловѣи)ны(и).
А услы҃шавши гла(с) тво(и) до тебе вое҃ушы(и):
вѣчно і҃а҃ восхвали(т) всяк в ча(с) тои(и) в(ъ) и҃бо гряду́щы(и)
Тое на(м) спсителю вс҃ѣмъ да(и) получи́ти:
бы(х)мо ца(рьствіе тво҃ мо(и) ли наслѣдити.

220. Ѡ р ы́ б а х ъ

Ры́ба я(к) что і҃ное та(к)же в себѣ кро(в) ма́етъ
е҃дна(к) же в҃ѣрны(мъ) постивым(и) се҃ бр҃ашно(м) быва́ютъ.
А часомъ и постное тое уступа́етъ:
гды҃ бл҃говѣщеніе на стр(с)тнои) быва́етъ.
І в свя(т) вечо(р) не я(с)ме҃ рыба рождествеснои).
та(к) те(ж) особливѣ҃ше(и) и в ст҃ы҃ъленскии).
Ты(л)ко своего часу и рыбъ ужива́ютъ:
а в тые дни в҃ѣ(р)ные и҃ѣть не зажыза́ютъ(ъ). // 146 зв.
Ты (ж) бже я(к) да(л) есѝ людемъ всякъ ужыто(к).
умножи́ в рѣка(х) и҃шн(х) и рыбъ на пожытокъ
А мы пре(з) помо(ч) твою҃ будемъ уловля́ти:
а я́дши бл҃годарно(ст) тебѣ возсыла́ти.

221 Ω скóтѣ и ω бы́длу. и о бѣ́стіях(х)

Скóтомъ(м) гра́ѣ рогаты(и) това(р) сѧ называ́ѣтъ:
то ѥ(ст) голове́ кра́вы, тако повѣда́ѣтъ.
А ω бы́длѣ то ѥ(ст) сѧ конѣ імену́ютъ:
о чесо(м) и славя́нѣ та(к) свѣдѣте(л)ствую́тъ.
Бѣстіями (ж) во(л)ки́ лвы́ и ѱи нарыцаютъ:
и ѩъ звѣ(р) которы(х) хр(с)тяне мя(с) не вжыва́ю(т).
Тоѥ(м)о на одежды кожы ѩхъ вы(ш)мрони́ты:
что сѧ споможе(т) из(ъ) ны(х) кожъ себѣ пошити.
І дорогоцѣнные таковы́ бываютъ:
и чл҃вѣка о(т) внѣ приоздобля́ютъ. // 147
Имѣ(н)но го(р)ностан соболѣ лисицы:
ме(д)вѣдѣ і сабакы́ и знову жъ куницы.
Так) тежъ дикіе козы, и впя(т) же сугакы́,
рысѣ пески и коты́, и ѣще ко(р)сакы́.
Ωсобливе (ж) надобны хорошіе тхорѣ
выдры, и бобры́ добры́, и тые (ж) соболѣ.
А такъ слушне и тую рѣчъ та(к)же кому зна(т):
же(б) ското(в) бѣстіями не мо(г)лъ ко(г)да́ назва(т).

222. Ω свинія́хъ

Свинѧ не зритъ горѣ, и сл҃нца не ви́дитъ:
и що мѣетъ я́сти, то ничи(м) сѧ не бры́литъ.
Сама у́бо нечи́ста а вѣрны(мъ) в(ъ) сѣдь да́нна:
тыя́ же хр(с)тія́не мя́со ядятъ зда́вна.
І в(ъ) Егу́птѣ мясо то́ неґды(с) зажыва́ли:
а цыгане и нн҃ѣ лучшъ насъ вподоба́ли.
І нш҃ь свѣтовы(и) народъ того́ причаща́етъ:
солонины держачи́ стравы затолка́ѣтъ , 147 зв.
Бо хочъ якое мя́со без са́ла несма́чно:
и хо(ч) мо(щ)но бе(з) него́ да не та(к) ѥ(ст) ѣдячо.
А жиды́ и ту(р)цы мясъ свины(х) не вжыва́ютъ:
и православны(х) вѣру Са(р)зо зневажа́ютъ.
Мы же правовѣ(р)ные салъ и мясъ вжыва(и)мо:
и бл҃гослов҃(в)шаго бг҃а восхваля(и)мо.

223. Ω кота́хъ

Изви́кли коты́ ωчи жмуры(т) гла́вы хова́т(ъ):
и(м) сѧ види(т) нихто́ и(х) южъ не будетъ вида́т(ъ).

І тѵхъ любя(т) на печѣ собѣ потяга́ютъ:
а з(ъ)скочи(в)ши из(ъ) печи по го(р)шкахъ ника́ютъ.
А пови(н)но(ст) бы кота(мъ) ми́шы уловля́ти:
а болшъ таки(х) що вмѣю(т) з мы́со(к) восхища́ти.
А особны(и) звыча(и) и(х) в су(д)на наника́ти:
ежели хто́ забудє(т) суде(и) накрыва́ти.
А є(ст) такіи люде що того́ ни дба́ютъ:
єдна(к) же з(ъ) того́ собѣ вредытелно(ст) ма́ютъ
І да(и) бже в нечисты(х) речахъ не кoха́ти:
бы(х)мо мо(г)ли бе(з)вре(д)но завше здра(в)ствова́ти.

224. Ѡ ѱ а х ъ, а б о т е (ж) о с о б а́ к а х ъ,
и ѡ л ю д е (х) л ю б я́ щ ы (х) и (х),
и в е (л) м и́ в н ы́ х (ъ) с ѧ к о х а ю щ ы (х);
и в т ы (х) б е́ с т і я (х) н е ч и́ с т ы х ъ
а ж ъ д ш и с в о и п о л а г а́ ю щ ы х ъ

Хто́ в ѱа(х) кохае(т)сѧ, са(мъ) єму сѧ равня́єтъ:
жа́де(н) не возлюбившии(и) и(х) тое призна́єтъ.
І не то(к)мо таковы(и) ѱови єстъ подобнъ:
але ля́ху то(и), або лемону надо́бенъ

Кгды (ж) демоны в постасѣ ѱо(в) к(ъ) сты(мъ) хожда́ше:
ко(т)ры́е и(х) любили пре(ж)де, тыхъ пре(л)щаше[1] // 148 зв.
Ѕѣло: стужа́ющы и́мъ па́кости творя́ху:
и всѧ помы(ш)лені ѧ зла́ѧ наношаху.
Тѣмъ вѣ(р)нымъ не достои(т) тѣ(х) бе́сти(и) люби́ти:
но добро (б) гды (б) мо(щ)но из(ъ) свѣта скорени́ти
А что́ інъ стражами ѱовъ себѣ называ́єтъ:
ле(ч) не вѣ(ст) бѣдны(и) іжъ в то(м) ве(л)ми́ сѧ омыля́е(т).

Почитающи ѱа́ па́че само́го бга:
а́хъ не чинѣте то(г)ло прошу́ васъ для бга
Же и ла(с)ку бжію то(и) пречь ѡ(г)гоня́ютъ
понева(ж) всякъ за злы(х) ѱо(в) его́ проклына(т).
А та(к) грѣхъ є(ст) в(ъ) бе́сти збы(т)не сѧ кохати:
и в не(и) надѣю бу(д)то в бзѣ полага́ти.
А любо (ж) го за(с) и ѱи́ створе(и)є бжое:
тыл)ко хр(с)тія́но(м) є(ст) оно́ негожое.

[1] У кінці аркуша недбало дописано рядок: *О ѳахъ або т..(ж) ду(р)но писящихъ.*

Бо пєсъ не встєрєжє(т), гды бгъ не заступає(т):
надѣючи(и)сѧ на ѱа бгу проступаєтъ. // 149
Бѹдѹ(т) бо ѕ(ъ) А(р)менъı тыѣ ча(ст) имѣти:
не то(ь)мо они самы, але ѩхъ и дѣти.
А такі лучше(и) братіѣ на бга впова(и)мо:
и ѡ заступлєніе того ѹпроша(и)мо.

225. Слово в ѡ ѱахъ: и о людє(х) нє любящы(х) ѱо(в), и нє дє(р)жа́щы(х) и(х)

Блс)вєнъ є(ст) то(и) до́мъ наза(в)шє о(т) бга:
и о(т) люде(и) бываєтъ похвала прємно́га.
А іме(н)но то(и) ко(т)ры(и) в себѣ ѱо́въ не ма́єтъ:
то(г)[о] безпрєста(н)но са(м) бгъ блгословля́єтъ[1].
А за что (ж) то повѣждъ мѝ, бгъ блгословляєтъ,
за то̀: же всякъ чл҃къ єго̀ похваля́єтъ.
А где в котро(м) дому ѱи в кого пробуваю́ть:
того̀ та(м) вшєлякіє люде проклына́ютъ.
Ѣода(и) вамъ мовя(т) ѕ(ъ) ѱа́ми и ѣдды не было̀ добра̀:
же нє мо(щ)но промину(т) без па́лицы двора̀. // 149 зв.
Бо ѱѝ и пота(и)ные часомъ в кого̀ быва́ютъ:
и що(б) дябли побрали и(х), люде(и) куса́ютъ.
І иные па́кости на свѣтѣ людямъ тво́рятъ:
поневa(ж) в розмайты(х) реча(х) иным҃ъ шко́дя(т).
Яко то ѕ воза в кого̀ где що выволока́ютъ:
а в(ъ) ѡгоро́да(х) гря(д)кѝ ѕ(ъ) сѣвбо́ю потопта́ютъ.
І для того (б) ѱовъ всегда́ не трєба де(р)жати:
жє(б) блгослове(и)ства бжго нє прогонѧти.
Я людя(мъ) чє(ст)нымъ дєржа́т(ъ) ѱо(в) нє пораж҃а́ю:
и блгословєніа бжіяго прія́ю.

226. Ѡ ключника(х) пѝо́въ вєлѝки(х) свѣцки(х) и дховны(х) вла(с)тє(х)[2].

Всѧки(и) пѝъ я(к) вѣ(р)ного слугѹ вподоба́є(т):
то(и) те́ды вели́ки(и) ска(р)бъ тако(му) вруча́єтъ.

---

[1] Далі ішов рядок: *Za tò, же вся(к) чл҃къ єго̀ похваля́єтъ.* Він закреслений.
[2] Цей і наступний вірші написані більш недбало, грубішим пером. Заголовок повністю написано червоним чорнилом.

І ѡскова(т) їнъ инъ же до вбо́ги(х) мѣ(и) взгля(д)·
и в сво(м) послуше(и)ствѣ во вс(м) мѣ(и) добръ[1] доглядъ(ть).

/·150

Жебы́ мѧ не о все(мъ) го(м) в сво(и) ча(с) ту(р)бова(и)но.
І же(б) мнѣ о(1) дво(р)ски(х) слу(г) ска(р)гъ не доноша(и)но,
же по годно(с)ти в сво(и) ча(с) кому́ зна́ючи да(и):
а зголи хто бу(н)товни(к) го(р)ды(и) тому не да(и)
І(ли) лучшъ стра(н)ному уста сма(ж)на закропити:
а бгъ не забуде(т) тѧ нбо(м) обдарити.
І азъ писецъ вѣршо(в) си(х) в то(ж) раду даваю·
и всѣм(ъ) ключара(м) добры(м), многи(х) лѣтъ жела́ю[2] , 17) зв.

227. Ω ш а ф а р я (х) м и (р) с к и (х) и о м н (с)т ы (р) с к и х ъ

Шафа(р) обои(х) стано(в) в пра(в)дѣ тру́шо(ст) ма́е(т):
гды вде(и) и вночѣ о то(м) пи(л)но размышля́ть
Же(б) яко шынка(р) часо м) не прошли(и)ковати:
але и(ж) бы рахубу цѣлу ину зда́ти.
Бо и шафа(р)ски(и) уря(д) зна(и)дуе(т)сѧ тру́дно(ст)·
звла́ща немощны(мъ) по(д) то(и) ча(с) е(ст) то и худоле(т)
І здоровы(мъ) шафаря(мъ) тое сѧ случаетъ.
же ча́со(м) и написа(т) много забу\ваетъ.
Зачи(м) не жела(и) нихто из шафа(р)ства хлѣба:
бы не по(с)тыгла тѧ дне(с) і на ста́ро(ст) бѣда
Як) то ви́ди(м) таки́и тра́фу(н)ки бываютъ:
як) ли́чбы не здаютъ свои(м) докладаю(т).
Ω то(м) прошу шафа(р)ства собѣ не жела(и)те:
а я(к) ва(м) на свѣтѣ бгъ да(л) як) пробува(и)те[3] // 151

228. Ω б у́ д н и к а х ъ, ш(о) п о т а ш ъ р о б я (т)

Да і тые бу́дники в ншо(и) земли буваютъ:
шо по́ташъ ту(р)камъ су́кна хва(р)бова(т) выро(б)ляют.
А наробивши мно́го, то я́ко(с) то збываютъ·
уже о то(мъ) не зна́ю, развъ лю́дє зна́ютъ.

---

[1] Слово *добръ* повторено двічі, друге закреслене.
[2] Текст вірша закінчується на лівій половині, решта місця не заповнена.
[3] Унизу на полі приписано тим же почерком

Еще о шафаря(х) ли(ст) тѣ На аркуші 151 зв. тексту немає

І знаю(т) тепе(р) дѣло лю́де на свѣ́тѣ всяко:
и дѣте(и) які́и е(ст) са́мы, у́ча(т) же та́ко.
І сн(х) ча́съ е́стъ бу́диш(ъ) мно́го где бу́ды бува́ли:
да́вные люде (б) тое и нинѣ призна́ли.
І прислуха(и)сѧ ко(ж)ды(и) що стары(и) мови(т) на глу́мъ:
а молоды(и) неха(и) бере(т) добре собѣ на у́мъ.
І готашники (ж) неха(и) здоро́вы пробува́ютъ:
а за вѣ(р)шъ се(и) ласкаве мѧ похваля́ютъ.

229. Ω крылоша́на(х), збы(т)не тру́нокъ горѣлчаны(и) зажива́ющихъ: и на у́треня(х) в це(р)квахъ не бывающыхъ // 152

Не дивно е(ст) горѣлку крылоша́но(м) не в ча́съ пи́ти:
але на(и)дивнѣ(и)шъ в(ъ) це(р)квѣ у́тренѣ не опусти́ти.
Бо за слу(ж)бу бжію не та́къ ста(р)ши́и кара́ютъ:
а за непритомно(ст) утре(н)нюю не пропуща́ютъ.
Гды (.к) утреню по(д)вигомъ великы(м) называ́ютъ:
а за лv(т)ргію лю(б) бо(л)шъ важнѣ(и)ша, пробача́ютъ.
В ча́съ слу(ж)бы бжо(и) не вся(к) чlкъ мо́же(т) спа́ти:
а до утренѣ хо(ч) зво(н) чу́е(т), не хо́четъ вста́ти.
Zачимы) у́тре(н)ны(и) по́двигъ на свѣтѣ е(ст) дивнѣ(и)шии):
а до слу(ж)бы бжо(и) ю(ж) не та́ко чудне(и)шн(и).
А такъ бра́тіе па́че до у́тре(и) сѧ спѣшѣмо:
хочъ ча́со(м) лажа́сѧ спати и горѣлки напѣмо.
Бо тру(д)ны(м) лю́дя(м) тру(д)но и не выпивати:
жебы на го́лосъ и на весе́ло(ст) здобува́ти.
І прибу́де(т) охоты до всего̀, пи:ець се(и) са(мъ) зна́е(т):
іжъ то таковы(и) обы́ча(и) и собѣ ма́е(т).
І да(и) бже помѣрно ко́жды(м) зажива́ти.
да не буду(т) тебѣ и людя(м) просту́пати[1]. // 152 зв.

---

[1] Унизу на полі приписано червоним чорнилом: *Зри еще о крылошан напре(д), ли(ст) сѵж*

230. Ѡ мн(с)тырскихъ трапе́зны(х),
що доглядаю(т) тра́пезъ,
, нѣся(т) з кела́ре(н) выда́вмі потра́вы
сѣдя́чи(м) в тра́пеза(х) бра́тія(м),
и стѣтскимъ те(ж) по́слу(шн)икамъ че(с)тнымъ.
по обыкновеніяхъ мн(с)тырскихъ

Наука трапезнымъ повопо(с)тыженыи(мъ),
нач ж млады(м) сѹшы(м)

Трапезны(н) зав(в)шр должны(нъ) вино оглядати:
где кото́рыи(н) брать бу́деш(т) на мѣсцѣ сѣдати.
Жеб(в) лежала грѣбка и ложка предъ нимъ
тыль бы посль трапезы не мѣть скорбы из нимъ.
Хочь часо(м) ѥсть обѣдъ хочь и не обѣдаи
ты смотрй прилѣжно жеб(в) по сѣды решпта
ѥбы ѥй напитокъ в пора(х) не тщетенъ
и кому что подобно, жеб(в) [illegible] вопросить 154
[illegible]
и жь) кедрю[illegible]
[illegible]
Якъ [illegible]

[illegible]
Ко[illegible]
и [illegible]
[illegible]
жеб(в) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[

231. Ω канархи́страхъ

Кана(р)хистръ повѝне(и) є(ст) гла(с)но сказова́ти:
жєбы всѣмъ крылоша́но(м) мо(щ)но всє слыша́ти.
І выра(з)но всѧ́кіи словєса̀ вымовля(т):
а особли́ве то́чо(к) нигдѣ̀ нє разрыва(т)
І гла́со(в) и подо́бно(в) ѡстро(ж)но смотрѣ́ти:
а будє(т) за то ѡ(т) всѣ́хъ похвалу́ имѣ́ти.
А гды̀ нє будє(т) та(к) сѧ себѣ̀ справова́ти:
то хоча(и) бы тако́го є̀го и не ма́ти.
І нєха(и) и ростро́пно(ст) кана(р)хи(ст)ра ма́єтъ:
нє всѣ̀ росказа(и)ѧ і са(м) іно зна́єтъ.
І повинє(н) такую стяжа́ти повѝнно(ст):
іжъ бы̀ із него в цє(р)квѣ нє была́ безчѝнно(ст).
То є(ст) жєбы в кры̀лосѣ нѣ́gды нє смѣ́я(л)сѧ:
и з(ъ) пи(л)но(ст)ю охо́чо писмо(м) сты(м) бада(л)сѧ. // 154 г

Ω(т) (з)дѣ̀ начина́ю(т)сѧ рѣ́чи поєдинко́выє:
то є(ст) ко(ж)дыє [о чє(м) ко(л)вєкъ][1] словєса,
або тѣ́жъ вѣ́рши, поєднокро(т) полага́ющіисѧ,
а нє повторяющыєсѧ (Кро(м) здѣ̀ два(ж)ды)[2].

232. Ω утѣка́ючихъ

Да́вняѧ приповѣ́(ст), я(к) втѣ́(к) я(к) десѧтѝ поби(в):
же на́пасти утєко(м) своимъ себѣ̀ позбы́въ.
Гоняще́му(с) дороги мно́ги, тому̀ едѝна:
доброму̀ втѣ́качевѣ̀ справи(т) много годѝна.
Которы(и) поступае(т) просто в(ъ) єдиу̀ доро́гу·
и що ступи(т) же(б) нє бы(л) по(и)ма́нъ мли(г)сѧ бгу̀. // 155
І та(к) нєви(н)ны(и) ѡчи гоняцы(мъ) заслѣпля́єтъ·
а втѣ́качевѣ̀ в да́лшы(и) пу̀(т) г(с)дь помага́є(т).
Прєто всяки(х) нєви(н)ны(х) втєклы(х) бжє сохраня(и):
а і ви(н)ны(х) хотящы(х) каятисѧ заступа(и).
Да єгда мл(с)тивно о́ны(х) ты сохрани́ши:
са(м) по́слѣ о(т) ни(х) себѣ̀ блгодарно(ст) узри́ши.

233. Ω утѣка́ючихъ и сѣ̀

И то ста́ры(х) сло́во, же в страха вєлики о́чи:
хо(ч) стра(ш)наѧ тємиаѧ ночь, втѣка́ю(т) и вно́чи.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] Вираз узято в круглі дужки.

Бо не боя(т)сѧ то(г)да та(к) звѣрѧ я(к) человѣка:
подобно пра(в)дивые то рѣчи естъ о(т) вѣка.
Zвѣ(р) аще и увиди(т) то іны(и) утѣкаетъ:
а чл҃къ гды ӯзри(т) то певне наганѧетъ.
Не жа́де(н) же и гонецъ не мѣетъ в(ъ) ср(д)цы бг҃а:
ины(и) и нагна(в)ши, то zнову пу́сти(т) для бг҃а.
А са(м) змови(т) ста(р)шому своєму, же не ба́чилъ:
а(ж) ємӯ г(с)дь грѣхѝ za мл(с)ть перебачилъ. // 155 зв.

234. Ω промы́слныхъ люде́хъ

Я́къ пты́ца свои(мъ) но́со(м) сыта повѣда́е:
та(к) чл҃къ которы(и) собѣ промышля́е.
І хо(ч) що ко(л)вєкъ мусѣтъ о себѣ стара́ти:
абы те(ж) я(к) нибу(д) мо(г)лъ часо(м) пожы(в)ля́ти.
А єсли за собою хто сѧ не стара́етъ:
таковы(и) кожды(и) нѣгды ничого не ма́е(т).
А і промы́слны(и) пу(д) часъ нищете(н) zна(и)дуе:
понєва(ж) хто ємӯ злы(и) повоже(и)е псуе.
Неха(и) же бж҃е тво(и) насъ про́мы(с)лъ сохраня́е(т):
а творящы(х) на(м) па́кость о(т) на(с) о(т)вращаетъ.

235. Ω скрыва́ющихъ тала́нтъ, то є(ст) каковую любо мудро(ст)

Не требѣ братіе на(м) тала(н)ту с(ъ)крыва́ти:
жєбы єӲ(г)лского не наслѣдовати. // 156
Когры(и) едны(мъ) тала(и)томъ другаго не прижы(л)
але и то(и) что̀ ємӯ бы(л) да(нъ), в(ъ) землю с(ъ)кры(л).
Тала(н)тъ же наукою сѧ то̀ nazываетъ:
єѧ же незави́стны(и) и нѣмъ взыча́етъ.
Бо а́ще токмо са(мъ) кто мудро(ст) разумѣетъ:
а други(мъ) не подае(т), ло(л)зы з не(и) не мѣетъ.
Скрывающы(и) се(и) тала(и)тъ, я(к) древо неплo(дно):
не насажде(н) будетъ в(ъ) нб҃сѣ подобно.
Тѣмъ потре(б)но науки и послѣдны(м) родо(м)
оставля́ти: да при(и)ду(т) о(н)де с(ъ) до́бры(м) плодо(мъ)
і с(ъ) прибы(т)комъ пре(д) Хр(с)та̀ в ча(с) то(и) явя(т)сѧ:
а гласо(м) єго̀ в радо(ст) вни(и)дѣте, вт҃ѣша(г)сѧ.

Тѣмъ и мы вси(с)ки пр(р) бжи(и) не с(ъ)крыва(и)мо.
но и бе(з)мо(л)но требующимъ подава(и)мо
Да то(и)жде слышати гласъ бжи(и) сподоби(м)ся
а по слыша(н)ию в(ъ) нбо до стыхъ всели(м)ся // 157, об

236 Ω неблгода́рны(х) лю́де(х), ла́сцѣ бжо(и). и человѣчско(и)

Кто не вдячнъ чи(и) ласцѣ и тру́домъ:
тои ругаче творит(т) всѣмъ хвымъ у́домъ
А якъ же то хвы(м) у́да(мъ) ся ругаетъ
ры мй. тои) іже свои(х) тру(д)нико(в) в(ъ)кры(в)жрит).
А Хс потрудылюся za всѣхъ по пре́многу:
бы́ле бы присвоити якъ о́щу бгу.
А стр(с)ти и тру(д) Хвъ никто же и сповѣ(ст):
аще и пише(т) нѣкто, но паче о(н) са(м) ьѣ(ст).
Тымъ достои)но Хви стр(с)ти помина́ти.
и трудящь(х)ся на насъ не запомина́ти.
Невдячнымъ у́бо горе, е(ст) то б глгола(и)но:
когда́ бо и зе́млю еще, содѣла(и)но.
Тымъ же блгода(р)ны мы братіе быва(и)мо:
и)нодарзо(ст) бгу о все(мъ) воздава(и)мо 157

237 Ω времена́хъ лѣ́тны(х), и Ω зимны(х)

Ѡ ѣдь сотвори(л) на́мъ вре́мена и лѣта:
которые оудо(т) трѣати до ко(н)чины свѣта.
Тасы тежъ) всякии о(т) него́ створе(и)ны.
но и)нача лѣтные о(т) всѣхъ ухваленны
)чшае(т) бо лѣто в нем) же вся(к) пло(д) ся ражда́етъ:
и на зымнее время пищу умножаетъ.
Что вготуетъ лѣто zыма́ прибыра́етъ:
а растѣнїа плодо(в) в(ъ)зымѣ не быва́етъ.
Якъ мовя(т) на зы́му лѣто работа́етъ:
а zыма́ работати на лѣто не зна́етъ.
Что о(т)мѣтае(м) в ча(с) лѣтны(и) что ногами:
тое з(ъ) шхо́тою (б) взя(л) взымѣ и руками.

А та́къ пу(д)ла́ństво зымѣ лѣто о(т)правýѣтъ:
гды всякіѧ запасы ѧ(и) zавше голyѣтъ.
Подобно то сы́то(с)ти зыма в собѣ не ма́ѣтъ:
что всякіе лѣтные собра(и)ѧ з(ъ)ядаѣтъ // 157 зв.
А и лѣто такое же(б) нѣзды не бы́ло:
ко(т)роѧ на(мъ) бы грѣхѝ многи изроди́ло

І не да(и) ю(ж) на(мъ) бже бо(л)шь грѣховъ твори́ти:
але рачъ и за тыѧ ла(с)каве простити

І согрѣ(и) дхо(м) стымъ в насъ хла(д)ные ср(д)ца:
млѝ(м) гѧ пр(с)но о то̀ ѡ(т) всего̀ ср(д)ца

238. Ω ча́са (х) погóдны (х), и ѡ непогóдны (х)

Бжелѝ прилyчи(т)сѧ в ко(т)ры(и) часъ погóда:
то(г)да̀ людемъ бываѣ(т) особна выгóда.
Бо і(ъ) погóду и смy(т)ны(и) веселы(мь) быва́ѣтъ:
и в то(и) ча(с) з(ъ) мало ско(р)бы своѣ(и) забываѣтъ.
І работа́ющы(м) лѣпшъ тогда̀ работа́ти:
чи́сто за всякyю ре(ч) рyка́ми сѧ взя́ти.
Паче (ж) подорожны(м) безско(р)бна доро́га:
ко(т)рые то(г)да без(ъ)пре(ч) о то̀ млѝтъ бга // 153
А в(ъ) безве(д)рное вре́мѧ, всѧ̀ гва(р) дряхлýѣ(г):
и не ма́ло лечъ кре́пко ср(д)цы болѣзнyѣтъ.
Бо и ста(т)чина о́ны(х) часовъ на(д)саждаѣтъ:
котораѧ в поѣзда(х) часто работаѣтъ.

І ѡсобъ чл̀ку часови утра́та:
и на ха(р)чъ грошоваѧ даремно и3(ъ)ра́та

І непогоду дава(и) бже когда тре́ба:
а тогда̀ yде(р)жy(и) я(к) ѧи намъ не трѣба.

Т(л)ко жъ во всяки(х) рѣча(х) воля твоѧ бже:
и твоѧ вл(д)чице и нша г(с)поже.
Еще(к) проси(мь) подава(ѣ) и безве(д)рно(ст) ѡ́рно:
жебы хр(с)т.яни)ски(и) ро(д) не тyжи(л) без(ъ)вѣр(ю.

239. Ω нестатѣ́чны (х) zыма́хъ, або тежъ ѡ нестановки́хъ. // 158 зв

Подобно карно(ст) бгъ люде(мь) посыла́ѣ(т):
же то нестатокъ zымны(и) велики(и) бызаѣтъ

Ꙗко тѡ̀ частокро(т)но случаю(т)сѧ слѡ́ты:
из зарѧ́лывы(мъ) вѣ́тро(мъ) дождѥ́вны плюхо́ты.
А часомъ збы(т)ныѥ сѧ роскалы зна(и)дую́гъ:
же а(ж) кр҃пко вси лю́дѥ з(ъ) скотами бѣ́дую(т).
А іно(г)да и во́ды на низа́хъ стопля́ютъ:
а на ставахъ на рѣ́кахъ гребл҃ь урыва́ю(т).
І пѥрѣ́здо(в) в рудка(х) тогда́ нѣ́тъ бѣзпѥ́чно:
а(ж) поку́(л) гдѥ онѝ ѥ(ст), замѥ(р)знуть копе́чно.
Єдна(к) нѥ добро́ и в то(и) часъ гды́ голощо́ки:
ко(н) попо(л)зне(т)сѧ вы́бетъ собѣ́ зубы и що́ки.
Коня (ж) мощно на ки(л)ко ногъ кому пу(д)кова́т(ъ):
а волъ бѣ́ды(и) нѥ ко́ва(н) мусѣ́т(ъ) сѧ спотыка(т).
І злаѧ то рѣ́чъ ѣзди(т) волами́ на свѣ́тѣ:
волѣ́лъ бы(м) всѥ ко(н)ми. а іхъ бы хочъ нѥ мѣ́ти.
Я(к) бы мѣ́лъ в злы(и) фо(р)тунны(и) ча(с) собка(г)сѧ волами:
то скорѣ́(и) бы поспѣ́шилъ пѣ́шыми нога́ми. // 159
І що ѥ(ст) злы(х) ра́зовъ, всѥ зимы́ нѥстатѥчно(и):
нѥ ѥди(н) сѧ натѥ(р)питъ бѣ́ды́ валѥчно(и).
Бо всѣ́хъ примѡто(в), такихъ зы(мъ) нѥ бываѥтъ
зы́мны(х): хо(ч) снѣ́гъ бываѥ(т) то нѥ замѥ(р)заѥтъ.
А гдѣ́ замѥ(р)знѥтъ, то в то(и) часъ о снѣ́гъ ѥ(ст) тру(д)но:
а(ж) розманты(м) людя(мъ) и ста(т)чина(м) нудно.
Же то груда мѥ(р)злаѧ снѣ́гомъ нѥ прикрыта;
и голаѧ дорога в по́лю та(к)же нѥ вкры́та.
Прѣто́ чи са(н)мы́ ѣха(т) чи во́зомъ, нѥ знаѥшь:
в далекую дорогу, а́жъ нѥ прыгада́ѥшъ.
Нѥ хочѥшъ знаю того обѥ(л) занеха́ти:
и на іноѥ врѥмѧ та(к)же о(т)клада́ти:
Ѡ(т)ложи́ и пилно(ст) дѣ́лъ до самого лѣ́та:
гдѣ́ бг҃ъ тѝ продолжи(т) зѥ(м)наго сѥго сьѣ́та.
Бо хочъ будѥ(т) зыма́ южъ нѥ своѥго часу:
ко(г)да людѥ зажи́ю(т) бѣрѥзоза квасу.
І тогда́ за нѥстаткомъ своимъ ужѥ наста́нѥтъ:
якъ скоты́на(мъ) и коня(м) по́ка(р)мовъ нѥ ста́нѥтъ.
І такъ ввѥ(с) подобны(и) ча(с) зи́мны(и), злѥ промине́тъ:
а(ж) в весня́ны(и) часъ бобро́мъ на ухо наженѣ́тъ. // 159 зв
І южъ в то(и) часъ нѥ будутъ ѥи потрѥбова(т):
при(ш)ло́ врѥмѧ ра(д) бы вся(к) вь)скорѣ лѣто огляда[illegible]
І нѥ да(и) бжѥ нѣ́gды таки(х) злыхъ зы́мъ вѣ́рнымъ:
лѥ(ч) посыла(и) во стра́ны іны всѣ́мъ невѣ́рнымъ.

240. Ѡ лѣтехъ и о zыма(х): и о страна(х) тєплыхъ. и о zимныхъ

Ꙗко вса дѣла твоа бже нє ізрече́нна:
тако и сыа на(м) вещь о(т)ню(д) нє домы(с)ле(и)на.
Же(с) посади(л) еси насъ вѣрны(х) на землѝ хла(д)но(п):
и на ча́сти свѣта сего̀ по части и гла́дно(и).
А невѣрны(мъ) пога́но(м) далъ еси вве(с) ужытокъ:
и лу(ч)шы(и) оставиле(с) в страна(х) іхъ и́мъ пожы́то(к).
Ꙗко то в ны(х) драгіе корєніе сa родятъ:
и о́вощы ди(в)ные в ни(х) же страна(х) сa пло́дя(т).
І два́ кро(т) в лѣто слы́ши(мъ) о́вощы сa раждаю́тъ:
и зымно(ст) в(ъ) м(с)цахъ тѣхъ, что в на(с), либо нє быва́е(т).
// 160

А хр(с)тія(н)ски(и) кра(и) ты(м) есѝ нє удоволи́лъ:
але и студе́ности zимные постановѝлъ.
І бываe(т) в насъ зымѝ нежели лѣта бо́лше(и):
и пу(д) часъ в лѣтѣ студе(и) случае(т), то на(мъ) го(р)ше(и)
І хоча(и) бы(с) zы(м) люныхъ ѣ намъ нє остановѝлъ
жаде(и) бы вѣмъ чл҃кь по ни(х) сa не жури́лъ.
Да жебы(с) и в м(с)ца(х) зы́мны(х) подавалъ лѣто
нє стр(д)лъ бы ми(р) мра́зо(м), и ве(л)мѝ было бы лѣпо.
Жєбы(с) безпречь лѣтные теплости укоряялъ:
а студености зымны хо(ч) быс(т) навыкъ скоряялъ.
І кгды бы(с) те(ж) и о(т) насъ люто(ст) зы́мную о(т)шялъ:
ко(ж)ды(и) бы по зымѣ и мже(ж) часъ главы нє звяза́лъ.

А заты(м) нє що іно мѣемъ бже чинѝти:
где посадѣлe(с) на(с). и я(к) да́ле(с) то да́ле(с):
мусѣмъ жи́ти.

Za ны́ши всe(г)дашные при амѣ(и) те(р)пенiа
простѝ насъ и сподоби вышняго селенiа.
Котрое да(и) на(м) Хр(с)е конечно получи́ти и
бы(х)мо̀ с(ъ) сты́ми та мо(г)ли́ в(ъ) нбѣ хвали́ти. 160 зз

241. Ѡ писа́нiи сто́мъ, и о уча́щы(х) сa его̀

Если (б) праве писанiи(и) бгъ на свѣтъ нє пода(л):
вве(с) бы наро(д) земны(и) тво(р)ца своє́го нє зна(л).
Аже пре(з) писанiе то его̀ позна́ли:
и г(с)демъ и спсомъ и тво(р)цемъ nazва́ли.

І с[вященикъ схотѣлъ бг҃ъ вездѣ поставити:
дабы могли народо(в) на пу(т) пра(в) учити.
. коли(б) не сщ[е(н)ники и цркве(и) бы не было:
не было(т) бы зако(н) але бе(з)зако́ніе (б) было.
. закон(н)ого б[о]ку не мощи(т) (б) составляти:
повѣ(ж) бы не было̀ кому̀ шлюбо(в) даяти.
[ли] же хр[е]тіянами не могли (б) сѧ называ́т(ъ):
аггы (б) раждаемы(х) дѣте(и) нѣкому было̀ кр҃ща(т).
. ф(н)дамен(н)томъ бг҃ъ поставилъ а(р)хіереевъ:
постановляю(т) бо они я іереевъ
Бо ѥи(т) а(р)хіереѧ сщенникъ бываетъ:
а з(ъ) сщенника сѧ хр(с)тіянинъ раждаетъ. // 161
Пи[т]о гды (б) не было̀ писа́ніе на свѣтѣ:
не мо(г)лъ бы свѣ(т) жа(д)ного чину в себѣ мѣти.
І то за писаніе блгода(р)ствуемъ бг҃а:
пре(з) ко(т)рое о(т)крыта в(ъ) нбо всѣмъ на(м) доро́га
І что̀ писаніе стое зневажаетъ:
такі(и) вь(л)ми гду̀ бг҃у согрѣшаетъ.
Е ины(н) мови(т), же з писменны(х) все зло̀ быва́етъ:
неха(и) за его лга(н)е на его̀ обращаетъ.
І обрати т)сѧ, же слѣпъ де(р)зае(т) вождо(в) хули́ти:
суди(т) бо пѣвне его бг҃ъ za тое судити.
І з(ъ)нову (ж) мовя(т) пре(з) писменны(х) запада(т)сѧ свѣтъ
що(с) то(н) са(м) запа(л)сѧ, а того и по се(и) ча(с) нѣтъ
І для того̀ люде сѧ тру(ж)даю(т) пи(с)ма̀ учи́ти·
же(б) сп(с)нія дша(мь) моглѝ сѧ научи́ти.
Zачи(м) переста(н)те простакы̀ пи(с)мо̀ блю(з)нйти:
бы(с)те сѧ не мо(г)лѝ в(ъ) пропа(сг) вѣчну потопи́ти
Я ва(с) в то(м) якь пріяте(л) перестерѣга́ю:
а за наказа(н)е о проще(н)ство упроша́ю. // 161 зв.

242 О учащы(х) сѧ малы́хъ дѣтѣхь писанью
стыхъ, я̀ко малые нау́чат(ъ) сѧ:
а велі́кіе хо(ч) сѧ и учити буду(т)
да не та́къ могу(г) ю(ж) тые памятати:
и не та(к) сла(в) но
Поря́дно и слушне то(т) звыча(н) иде(т) на свѣтѣ:
же малые учити узакони́ли дѣти.

Бо великѝ(х) з(ъ) трудно(ст)ю приходи(т) ю(ж) учи́ти:
понева(ж) не такъ мо(щ)но доро́слы(х) нахылити.
І буду(т) вѣмъ бе(з) страху іное пробува́ти:
и що сѧ научаютъ, ту(т) могу(т) zабува́ти.
І для того̀ то̀ малы(х) писани(и) заправля́ютъ:
що сѧ наука(т) тое и в старо(ст) памята́ютъ.
Реме(с)ла̀ и великѝ(и) може(т) сѧ научи́ти:
а на(д) пи(с)мо(м) малы(м) сѧ треба потруди́ти.
А хо(ч) е(ст), що великѝ(и) писанiѧ сѧ учитъ:
да ты(л)ко бѣдны(и) себе́ и учителѧ му́читъ. // 162
Пра(в) неха(и) хто хоче(т) малы(м) сѧ научáетъ:
а великѝ(м) хо(ч) неха(и) уже ни помышля́етъ.
Бе з него̀ науки южъ згола нищо не будетъ:
ты(л)ко сѧ знебуде(т), и ча(с) да(р)мо траты(т) буде(т).
Я́ ражу ты(х) за́мысловъ о(т)ню(д) южъ перестати:
а іны(х) рукодѣли(и) научатисѧ ста́ти.
Бо мовя(т) не кракала врона летѧ догоры.
и поголо(в) не буде(т) пущаючисѧ з горы.
А та(к) правы шкода ю(ж) того̀ и говори́ти:
которо(м) ограды не будешъ вари́ти.
Мо́щ(ъ)но и бо(ъ) у зростѣ, писме(н)ного ю(ж), учи́ти:
якъ то ча́со(м) якую мудро(ст), ему́ о(т)кры́ти.
А з фу(н)даме(н)товъ то(и) а́збучны(х) нѣтъ сѧ не но(и)ме(т):
то(к)мо з(ъ)тра́ту ча́су, и даремны(и) тру(д) обо(и)ме(т).
Zачи(м) и зас) да(и) поко(и) о то(м) южъ небораче:
а учисѧ реме(с)ла̀ лучше(и), а не іначе.
Я тобѣ и повторе такъ тое поражáю:
и о прощение тѧ прошу́, и добръ прія́ю. // 162 зв.

243. Ω хотя́щы(х) пи(с)ма̀ учи́тисѧ и не могу́щы(х)

Добро (б) ко(ж)дому писма̀ сѵ̄то́го сѧ вчи́ти:
але не кожды(и) его̀ може(т) наставѝти.
Бо то в науцѣ ве(л)мѝ е(ст) дѣло трудное:
и хто не може(т) поня(т), то крѣпко пудное.
Пи(с)мо̀ таково̀, кому то̀ бг̄ъ да(ст), его̀ вмѣ(ъ):
а іны(и) и учи(т)сѧ и не буде(т) разумѣт(ъ).
Ты́ же бг̄же хотящы(м), зво(л) тое о(т)кры́ти:
а онѝ буду(т) за то̀ тѧ бл̄годари́ти.

244 Ω учáщы(х) сѧ в лѣтѣ(х), чегò добро(г)[1]
кого художѣ(ст)ьа сирѣчъ рукодѣлі[1]
[кро(м) бж(ст)вѣ(н)наго писанi[1]
яко невсты(д)но е(ст)

Якъ то мовя(т) до смѣ(р)ти учи(т)сѧ чlкъ:
пре(з) всѐ врема жывота, або тѣ(ж) пре(з) вве(с) вѣкъ. /...
І добрò доброго сѧ и в лѣтехъ навчáти:
а злы(х) дѣлъ не да(и) бже анѣ помышляти.
Бо доброго и старымъ не встыд сѧ учи́ти:
а встыд(д) и грѣхъ и млады(мъ) злого сѧ учи́ти.
Прето да(и) бже добры(х) дѣлъ хтѣти умѣти:
а о(т) злы(х) храни́ бже, старые и лѣти.
Zачи(м) не грѣхъ спсе(п)ны(х) лѣлъ и научáи:
а о(т) злог і якъ може(ш) ницѣѧ о(т)вращáти.
Кождого Хр(с)те бже о(т) злого о(т)ве(р)ни·
а полезного всѣхъ сѧ учи́и на ве(р)ни.
Да со добрыми дѣлы всѝ к тебѣ ялı(м)сѧ:
и на судищи поемъ да не постыди(м)сѧ.

245. Вѣрнъ причинны(и) о(т) котò до ко(г)о
за яковы(мъ) прѣступи́л(ъ) шымъ человѣкомъ

Хотя́щаго си(с)тисѧ, спс(т)и́ подобаетъ.
попеже покаяни(с) о(т) ср(д)ца желаетъ. // 163 зв.
А согрѣшшему руку помощи подáти
требѣ. бо о(т) грѣховъ хоще(т) за(с) востать..
Да и подавшы(и) помощь спсе(т)сѧ особно:
и не ви(д)де(т) вовѣки в напасти подобно.
Тымъ досто(и)но грѣшному мл(с)ть показáти:
да и са(м) буде(ш) в(ъ) нбѣ вѣчно ца(р)ствовати.

246. Ω православныхъ людéхъ
воин(н)скіе слу(ж)бы о(т) правýючихъ
і ме(н)по о козака(х)

И кожаки ла свѣтѣ всѣ, ве(л)мѝ сѧ труждáютъ:
попева(ж) пе(р)сн свой на во(и)нáхъ выставляютъ.
Боронячи о(т)чи́зни и добрá хр(с)тіянъ:
жесты[1] не преодолѣвь нечестивы(и) басу(р)манъ.

[1] Квадрати дужки стоять у рукопису

І нє то(к)мо что пє(р)си ѡни ставя(т) у во(и)нѣ:
алє и́ные кладутъ и го́ловы на во(и)нѣ. // 164

Zачи́мъ с҃пси́ іхъ б҃же за ту́ю ѡ(т)ва́гу[1]:
а гр҃ѣши(т) б҃гу хто даєтъ козака(м) знєва́гу.

Просты(и) ч҃лкъ zавше у дому пробува́єтъ:
а козакъ ш҃е(д)ши в во(и)ско ввє(с) до(м) сво(и)
оставляє(т).

А идучи чи вє(р)нєтъ к до́му и самъ нє зна́єтъ:
ты(л)ко са(мъ) б҃гъ и(х) нєха(и) о(т) сме(р)тв(и) сохраняєтъ.

Zачи(м) нє ты(л)ко хова(и) б҃же нага́ну дават(ъ)
козака(м): але трєба и(х) якъ ст҃ы́хъ шанова́т(ъ).
Бо на во(и)на́хъ в погрєба(х) кро(в) свою пролива́ю(т):
и за православную вѣру д҃ши полага́ютъ.

І дару(и) б҃же такимъ нб(с)ные коро́ны:
що чи҃ня(т) зємлѣ ншо(и) о(т) враговъ оборо́ны.

247. Ѡ вєсє́ло(с)ти дво(р)ско(и), и ѡ смущє́нїи

Єсли́ часо(мъ) вєсє(л) п҃нъ, и слу́ги вєсєля(т)с҃а:
а єжєли́ п҃нъ смутє(н), то и слуги смуця(т)с҃а.
Смутна (ж) была́ вс҃а тва(р) гдѣ Хр(с)та́ распя́то:
поневa(ж) з(ъ) свѣта всяку радо(ст) было́ о(т)ня́то. // 164 зв.

А ко(г)да тако(ж) дє впя(т) Х҃с із мє(р)твы(х) восталъ:
то(г)да новоє миру вьсєлїє даровалъ.
І намъ же Хр(с)тє тую вєсєло(ст) дару(и):
а фрасунокъ о(т) ср(д)цъ нши х) всяки(и) о(д)і(и)му(и).
Абы(х)мо радо(ст)но т҃а всє(г)да́ мо(г)ли хвали́ти:
к҃ блгода(р)но(ст) тебѣ о(т) дша́ приноси́ти.

---

[1] З лівого боку на полі вертикальний рядок довжиною до кінця цього вірша: *Ѡ козака́хъ злы(х) ли(ст) л҃s, л҃з най҃ѳ*. Написаний червоним чорнилом. І справді, на аркушах 36 і 37 є вірші про козаків.

248. Ω бáня(х), [тò є(ст) олáзняхъ][1]
або гє(ж) по литóвски(и) ω мылняхъ,
жѐ в(ъ)ходя́щіи в ны(х) мытиса,
тѣла свои прє(д) всѣми обнажáютъ.
Zwłaszcza ípосу.
А йныє ꙗ нє зажывáютъ

Я́ко ми(р)скимъ лáзна є(ст) то дѣло нє чє(ст)но:
а іноко(м) на(и)пачє то éсть бєзчéстно.

Іночє(с)ко(и) слнцу zрѣт(ъ) нє трєбѣ наготы:
а нє толко людє(м) іноково(и) срамоты.
І ми(р)скимъ годило (б) сꙗ ен не вжывáти:
же начну(т) z голы(м) тѣло(м) я́вно обє(р)гáти. // 165
І мóщно (б) всякимъ чи́но(м) лáзню оставúти:
а в лѣтнѣє врємꙗ в рєцѣ сꙗ измы́ти
І кгды́ нє грѣшнò то здоровы к нє(и) ходѣтє:
а на положившаго сúє. нє скорбѣтє

249 Ω кровопущающихъ

Много таки(х) є(ст). жє з(ъ) тѣлъ своих кро(в) пущáю(т):
и мало помощи з ты(х) лѣка(р)ствъ собѣ маю(т)
Бо лѣченым(м) конємъ южъ сꙗ не паробúти:
ты(л)ко іны(и) нє тє(р)пꙗ мусѣтъ то чинити.
И азъ вѣршопúсєцъ сє(и) зколко (м) лѣтъ зажывáлъ
пуща(т) кро(ь): и малую помо(щ) ты(мъ) дознавалъ.
І не мѣючи по(л)зы мусѣлємъ престáти:
а на врáча г(с)да начáхъ уповáти.
Ему самому нємощъ мою́ прє(д)лагаю:
и всєго себе єго мл(с)ти вручáю.
Онъ лу(ч)шіє(и) тѣло моє́ уврачєват(ъ) можетъ:
и дшу грѣшну сп(с)ти́ я́ко бгъ возможетъ. / 165 зв.
Прето и іны(м) пуща(т) прєста(т) поражáю:
а za пораду мою́ прощє(н)ства впрашáю.

250. Ω людє(х) з(ъ) молоды(х) лѣ(т)
збы(г)нє працовáвшы(х):
а на старо(с т) ни мáло сыли
нє заховáвшы(х)

Мно́гіи того́ пр(ж)де врємени дознáли:
которые zмолоду сы́ли не ховáли.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же в посре(д) вѣка мѣю(т) нѣмо(щ) престарѣлу:
и ива(р) а(л)бо пе(р)сону свою состарѣлу.
І уже якъ старыѣ дѣдыща хрыпаютъ:
що а(ж) zгола у собѣ здоров(ъ)А не маютъ.
І уже (б) и хранили да нѣчего хранит(ъ):
ты(л)ко муся(т) бѣдныѣ и та(к) из(ъ) лихо(м) жи(т).
І писате(л) сихъ вѣршовъ крѣпко того дозна(л):
и що мѣло на старо(ст) быти о то(м) не зна́лъ.
Прето ка(и)сА молоды(и), чре(з) сылу працова(ъ):
да не бу́де(ш) далѣ(и) та(м), такъ я(к) я бѣдова́(ъ). // 166

251. Ω сна́хъ, що̀ спи́тъ человѣкъ

Хочъ стары(и) хо(ч) молоды и), я(к) недосыпля́етъ:
то(и) половину своего здоровА втрачаетъ
І особно бываетъ тому человѣку
из(ъ) недосыпля(и)нА: же вме(и)шае(г)сА вѣку.
Мо́зги бо у голова(х) таки́хъ zасыха́ютъ:
а часо(м) що̀ на(и)го(р)ше(и), а(ж) умъ погубляютъ.
То́е те(ж) и безмѣ(р)но спящы(м) быва́етъ:
многи(и) наро(д) таково(и) рѣчи досвѣдчаетъ.
Сты̀е о̄щѝ наро́чно недосыпля́ли:
ра́ды сп(с)нїА: да не до́лго жыва́ли.
Ты ж) чл̄че есл̀и хо́че(ш) zдравствова́ти:
стара(и)сА высыпля́ти, ли(ш) не на́ збы(т) спа́ти

252. Ω потр=бахъ ко(и)ща́ не їму́щы(х)

Жыво́му чл̄ку всѐ на свѣтѣ тре́ба:
а якъ умре(т) то ужѐ нищо̀ не потре́ба. // 166 зв.
І не можетъ те(ж) нищо̀ из(ъ) собо́ю взя́ти:
ты(л)ко на(г) тамо по(и)детъ я(к) роды́ла мти.
А ежели (б) мо́щно же(б) на то(и) свѣтъ що брали:
то живы(м) бы ничо́го ю̀жъ не остаеля́ли.
І вели́кою стр(д)лъ бы̀ свѣтъ нището́ю:
не еди(и) бы и бога(ч) zоста(л) сыромо́ю
А̀же бг̄ъ всѣмъ з(ъ) собою брати позапрѣща́лъ:
жебы до sѣла ми(р) се(и) живы(и) не обнища(л).
А і та(к) безчисле(и)но на zемлѝ нище(т)ныхъ:
нежели ты(х) бога́тыхъ ду́ко(в). и славетны(х).
Zачи(м) ничо́го (б) на(м) та(к) не потребова́ти
я̀ко бга: жебы̀ з ны(м) в(ъ) нб̄ѣ цр(ст)вова́ти.

253 Ω рабѣхъ, тѡ є(ст) о наємника(х),
служащы(х) люде(м) свѣтовы(м),
в(ъ) градѣхъ и в(ъ) вєсє(х):
и в(ъ) мн(с)тырєхъ

Єслѝ ктѡ в(ъ) мн(с)тырў вѣ(р)но слу̀жи́т(ъ) бу́дєтъ:
пєвнє того̀ за щы́ро(ст), са(м) бг҃ъ нє забу́дєтъ. // 167
А хоча(и) и свѣцкому вѣ̀рно работаєтъ:
єдна(к) же и такого бг҃ъ нє zабуваєтъ.
А ба(р)зѣ(и) мн(с)тырў ко(г)рыє тружда(т) зволя(т):
хо(ч) хтѡ̀ и нє бє(з) платы, а за ны(х) бг҃а мл҃ятъ.
А мл҃ятъ по чты́ри кро(т) на̀ днь zа́вшє:
и поісти(н)нѣ бу̀дутъ мл҃и́ти наза́вшє.
По́ку(л) яко(г)ıо| ко(л)вєкъ мн(с)тыра̀ ста́нєтъ:
за служа́щы(х) и служи́вшы(х) мс(л)ба нє прєста́нє(т).
Мєновитє (ж) в вєчє(р)ня(х) в павєчє(р)нях҃ъ, прося(т)
на у̀треня(х) на часа(х) мл(т)вы приносятъ.
А на(и)пачє на служ̀бахъ мо(л)бы полага́ютъ:
гды сщє(н)ниѥи за ны(х) ча(ст)кѝ покладаю́тъ.
І котры(и) в(ъ) мн(с)трў̀ служи(в), або̀ з(ъ)хо́чє(т) послужи́ти
звла́ща щы́рє· цѣлє то(и) можєтъ сп(с)нıа зажи́ти.
А осо(б) правдою жы(т) чє(р)нцамъ пораж̀а́ю:
и всѧки(х) чтущы(х) сы́є бг҃у поруча́ю.
І то(и) же писа́тє(л) прощє́нıа жела́єтъ:
и поку(л) жывъ то тако(ж) за васъ бг҃а бл҃га́єтъ. // 167 зв

254. Ω пача́вшомъ кіи строєнıа твори:и
а по́слѣ нє могу́ще(м) того̀ докончи́ти

Пєвнє было (б) таковы(х) спра(в) ни почина́ти:
котры(м) нє мо́жє(ш) слу̀(ш)ны(и) конє(ц) доказа́ти.
Бо знає(ш) что даремнє и ко(ш)тъ сво(и) уло́жи(ш):
або тє(ж) працы своє(и) пєви(н)нє прило́жишъ.
Кгды (б) вчинилъ єсѝ на тѡ̀ такую ува̀гу:
же(б) я(к) много доста(т)ку изчита́ти ва́гу.
А тѡ̀ ты(л)ко на заходъ тво(и) пожа(л)сѧ бж҃є:
в чє(м) развѣ то(и) же тебѣ бг҃ъ нєха(и) поможе.

255. Ω купу́ющыхъ будѝнки готовые и одежды

Пра(в)дива҃ приповѣ(ст), купу(и) хату кры́тую:
а одѣжыну зовсѣмъ я(к) трѣба пошытую. // 168
Да мѣ(н)шъ утра́ты ко(ш)ту твоѣму за(в)ше бу́де(т):
и ту(р)ба́ці҃и о то(м) дѣле тебѣ нѣ бу́детъ.
Бо бу́дуючи zара(з) нѣ стане(т) сове(р)шенна[1]:
а ты(м) часо(м) кишен҃ явы(т)ся҃ упра(ж)нѣнна.
А до справля(н)҃ одѣждъ бо(л)шѣи дене(г) надо́бно:
за ко(т)рые часо(м) двѣ купи́ле(с) бы подобно.
А и краве́цъ і҃ногда которы(и) ша(л)вѣру́ѣтъ:
то(и) тѣды много рѣчи(и) твои(х) вънѣвечъ зъ(т)тахлу́ѣ(т)
А нѣ́ть лучше(и) я(к) на́чне(ш) гото́вое купова́т(ъ):
пѣвне ме(н)ши(и) ста́не(ш) кошт҃ъ на що ко(л)ве(к)
вы(к)лада(т).

І времени на тое з(ъ)то(л)ко нѣ згу́бишь себѣ:
и стокро(т)нь(и) ложыто к) са(м) взри(ш) на(и)де(т)ся҃ тебѣ.
Една(к) же на то́е я тебе нѣ прымуша́ю'
ты(л)ко твоѣ(и) мл(с)ти. я҃.о себѣ прія́ю
Са(м) з(ъ) ла(с)ки бо́жеи сво(и) разу(м) и во но маѣ(ш):
и вшелякіе спра́вы тако(ж) твори́ти знае(ш). // 168 зв.
А на менѐ за вѣршы си́е нѣ ра́чь дыви́ти:
во(л)но мл(с)ти твоѣ(и) сего́ и нѣ чинити.

256. Ω нѣ ра́дя́щы(х) люде́(х) ѡ коло себе́, и о́коло свои́хъ и́мѣни(и)

Кгды чл҃къ нѣ стои(т) за шеляго(м) яковы(и):
то то(и) и са(м) шеляга нѣ стои(т) таковы(и).
І ма(р)нотра́вцею тако́го могу(т) назва́т(ъ):
кгды самъ за свои(м) добры(м) нѣ захоче(т) стоя(т).
Бо треба всѣм своего добра̀ остер҃га́т(ъ):
а нѣ повсюда ма(р)но и да(р)мо расточа́т(ъ).
І до(л)женъ вся(к) пре(з) труды свои собира́ти:
и мл(с)ты́ню вбоги(м) о(т) трудовъ дая́ти.
І хо(ч) нѣ то(и) господа(р) мовя(т) що збира́ѣтъ:
але що гото́вого добра̀ нѣ зтрача́ѣтъ.
Една(к) к гото́во(и) ого(н) лѣпшь класти колоде҃:
я(к) буде(т) мѣ(т), а(ж) часо(м) выго́ды в прыго́дѣ. // 169

[1] З лівого боку на полі проти цього рядка рукою автора написано червоним чорнилом: *ха(т)а.*

А понєва(ж) запа́сы нѣ҃гды всѣ́мъ не шко́дятъ:
ты(л)ко при злы(х) и добры(х) фо(р)туна(х) всѣхъ здобя́т(ъ).
А та(к) бже помага(и) имѣни(и) примножа́т(ъ)
прв(д)ны(х): а za тоє тА тво(р)да восхваля́т(ъ).
А неімущы(х) о(т)ню(д) ничто́, са(м) вспомага(и)·
и не до ко(п)ца́ свои(х) убоги(х) забыва(и).

257. Ω подывє́н(ъ)я(х) и ѡ за́зро(сі)тє(х)
лю(д)зки(х) ко(т)рыє часо(м)
подывля́ю(т) на тыхъ,
что кто чимъ орудуетъ,
в(ъ) рука(х) свои(х) мѣючи

Вє(л)ми часто ты(мъ) реча(м) лю́дє подывля́ютъ:
на ты(х) то́, ко(т)рыє что́ в(ъ) рука(х) свои(х) ма́ютъ.
І ты(м) во врємА свое́ дши пожывля́ютъ:
хо(ч) не з свои(х) та(к) з(ъ) писки(х) добръ мало
бмы(ш)ляют
Бо служачи олтарю́ з(ъ) ѡлтара и жити:
и za тоє нѣчего много и дивити[1]. // 169 зв

258. [Ω старцяхъ]

Старе́цкіи вовѣки не напо(л)нишъ су́нки:
бо то дѣравыє в ни(х) на(и)дую(т)сА тлу́мки.
Не може(т) хо(ч) бы ко(л)ко бравъ обогати́ти.
и свою́ су(и)ку ко(г)да ко(л)векъ насыти́ти.
І беретъ іны(и) ча́сто и нищо́ не ма́етъ:
не знае(м) для чего́ бгъ ты(л)ко его́ зна́етъ.
Подобно разумѣетъ же то такъ для того́:
же ко(ж)ды(и) и живы(т)сА з(ъ)мєжи ны(х) из того́.
Кгды з(ъ) проще(н)А всяку (б) то ну(ж)ду вдзволя́ти:
а індѣ бѣдны(и) чего́ не мѣе(т) гдѣ взя́ти.
І ничо́го в люде(и) ста(р)цы не заробля́ютъ·
бо іныє рукъ або ѡче(и) не маютъ.
І для того́ муся(т) мл(с)тини проси́ти:
хо(ч) и не ра́ди су(и)ки на собѣ носи́ти.
Есть и таки(х) много на свѣтѣ зна(и)ду́е(т)
ле́жню(в): ко(т)рыє в миру́ ходячи плуту́ю(т). // 174

[1] В оригінали аркуші 170—173 зв чисті. Далі йде вірш про старців, зміст якого мусив бути на аркуші 173 зв

Бу́де(т) і́ны(и) здоро́вымъ да не хочетъ робі́ти(ъ):
потре́ба (б) тако(г)но і се́мъ разъ на́ де(ш) кнемъ би(т).
За тое, же ша(л)вѣрство(м) завше забавля́етъ:
и блука́ючи(с) ты(л)ко люде(и) ошу́киваетъ.
І добре мовя(т), в ста(р)цы пугою не вгна́ти:
а з ста(р)цовъ хо(ч) калаче(м) ста(л) бы пу(д)маня́ти.
Єднакъ да(и) бо́же хлѣбо(м) ты(мъ) сѧ не живи́ти
але да(и) бо́же честны(м) дѣло(м) обходи́ти.

259. Ω слѣпорожденныхъ, або те(ж) о слѣпораждаючи(х)сѧ безъ очеи.

Тако(ж) де и о ты(х) ѡсобны(х) слѣпы(х), ко(т)рые по пороı(ж)дѣнія х) свои(х) в ко(л)ко дни(и) або лѣтъ, йли тежъ на старо(с) слѣпиючихъ

Лучше(и) бы сѧ слѣпые м(я)ли ни рожда́ти,
нежели́ родивше сѧ свѣта не видати / 174 .
А то слѣпоро(ж)дши [illegible] повѣда́ю(т)
которые свѣтло(с)ти и зола не зна́ю(т)
І ве(л)ми́ бѣдне в то(м) жалост) собѣ мѣю(т):
гды́ всяку рѣчъ, яко за́ е(ст) не разумѣю(т)
А не разумѣе(т) та(к) що че(р)но і що́ бѣло
и не зна(т) я́ково те(ж) е(ст) и тѣло.
І не знаетъ како(в) зве(р) пти́ца и бы(д)лина:
ь яка́ѧ те(ж) ко(л)векъ поя́кая скотына.
І нечисты(х) створени(и) каково е(ст) не смысли(т):
и каковъ м(с)цъ зьѣзды слиде не домы́сли(т).
І что́ то о́гнь не зна(т), ты(л)ко слышы(т) гаряче
ежели рукѣ або що инше спече
І не зна(т) якова́ це(р)ковна́ѧ подоба:
и впя(т) будыи)кова́ѧ какова́ озло́ба.
А ѡслѣпшы(и) в разумѣ, або́ в лѣте(х) все зна́е(т).
бо вида(л) гды́ о́чи ма́лъ, хо(ч) тепе(р) не вида́е(т). .. 175
І не така́ѧ печа(л) такому бываетъ:
якъ слѣпоро(ж)дѣнному що ничо(г)[о] не зна́е(т).
Ты(ж) бо́же і слѣпого мо́лтвы услыши́:
и в(ъ)мѣсто сего́ свѣта вышня(г)[о] не лиши́.

260. Ω у л о́ м н ы (х) л ю д є (х), а б о т є (ж) ѡ к а л ѣ к а х ъ

Калѣка я(к) мовя(г) на свѣтъ сѧ нє ро́ди(т):
а́лє на(н)пачє бо(л)шє(н) о́на сѧ робитъ.
Бо калѣцство и в малы(х) лѣтє(х) сѧ случае(т):
и тє(ж) в подешлости лѣтъ пуд старо(ст) быва́є(т).
А то нє бє(з) причи́ны калѣцство стає(т)сѧ:
ты(л)ко za грѣхи кому́ оно́ нє мине(г)сѧ
Інъ за свои влa(с)ные мусѣтъ то тє(р)пѣти:
а інъ za родычо(в) може(т) єго́ мѣти. // 175 зв.

І нєха(и) же(б) бже за себѣ кто в нє(мъ) стр(д)лъ:
а za родычо(в) єси (б) кого́ и(м) нє кара́лъ.
Нєха(н) бы родычовє са́мы о(т)бували
за свои грѣхи́ а нє потомки стр(д)ли.
І мы́ потомки рады (б) свои позбувати:
а нє за роды́тє(л)скіє до(л)гы́ о(т)бува́ти.
Прєто о всѣхъ и о вс҃є(м) волѧ твоѧ бу́ди:
то(к)мо простити насъ и сп(с)ти́ нє забу́ди.

261. Ω с т в о р є (н) я х ъ б ж і и (х) и д і я́ в о л с к и х

Створы(л) бг̃ъ пты(ц) и звѣре(и) люде(мъ) нє бє(з)потрє́бны
а га́до(в) и жа́бъ ѡ(т)ню(д) никому[1] трє́бны(х).

Хотѣлосѧ бг̃ови абы́ чи(мъ) zабавля́ти:
жебы подобно зна(т) то даремно нє гуля́ти[2].
А и бєз(ъ) тоєи бы людіє нєчистоты́:
могли́ бы совє(р)шенно на свѣтѣ сѧ обы(и)ти́. // 176
Ты(л)ко жъ є́му во(л)но є(ст) что хотѣти твори́ти:
бо и z нєчисты(х) може(т) чистоє учини́ти.

І дияволъ бг̃у сѧ хотѣлъ уподоби́ти.
же де(р)знулъ тако(ж) рѣчи живые потвори́ти.
Яко то є́ст) чє(р)вь блохи и вши и блощи́цы:
и іные на пако(ст) многіе ледащицы.
Іме(н)но мыши бабки и мухи и комарѣ:
та(к)же коники свє(р)шки́ оводы́ и мотылѣ.
А к тому́ черепа́хи сара(н)чу́ и ясколки:
а ѡсобливѣ(и)ше тє(ж) гниды пя́вки и я́щу(р)ки.

---

[1] Далі рукопис пошкоджено. Очевидно, мало бути. *нє по-*
[2] Рядок закреслено і внизу сторінки приписано: *хто жъ єму ѡ тым(т) же(т) що сказати.*

А особно муравію мóшку ѣжѣ та(р)канѣ:
ополоники тру(т)нѣ кузя́вки и кожанѣ.
І що по шляха(х) биты(х) часто буваю(т) жукѝ:
все то є[го][1] створе(и)а пацукѝ и паукѝ.
І що буваю(т) часо(м) в лѣтнее врема шє(р)шнѣ:
и ты(х) же часовъ в поляхъ в степа(х) лѣтаю(т) слепнѣ.
І еще (ж) гусеница бываетъ и ев(ъ)ра́шки:
и то его̀ тако(ж) де дія́во(л)скіе фрашки. // 176 зв.
А по поляхъ буваю(т) кроты а в сада́хъ хрущѣ:
а по дубровны(х) лѣсахъ и по ѡблога(х) клещѣ.

Тѣмъ о(т) бѣсо(в)ского на(с) храни́ бже створ:и(ъ)а:
бы(х)мо к бѣсу не пошли́ на вѣчное мучѐн(ъ)а.

262. Ѡ бра(ш)нѣ дх̑о́вно(м),

и о правылѣ цр̑ковно(мь), и келє(и)но(м):

и что повѣдаєе все правыло цр̑ко(в)ное[2]
келє(и)ное не стои(т) за едино̀
цє(р)ковное г(с)ди помлу(и),
и что̀ а́ще кто мѣєтъ книги и не чтє(т).
то я́кобы буду(т) пре(д) бго(м)
в(ъ) послѣдны(и) де(и) ра(з)гнбанїи свои́ми
свѣдчити обличающи лѣно(ст) ншу;
то словесє(х) си(х). не требѣ книгъ бы на(мь)
стяжєвати и пра́вы(л) правити в келія(х);
то(к)мо (ж) сиє на(м) слово не [sѣло][3] пріятно

Ди́вны(и) глголъ стыѥ де(р)знули положи́т(ъ):
же праве все правыло келе(и)ное за едно це(р)ко(в)ное г(с)ди
помлу(и) не стойтъ. // 177

І ба(р)зо мы и(х) речамъ ты(мъ) сѧ удывляємъ:
и повѣсти то(и) чему(с) вѣры не їмаємъ.
Не хоче(м) для и(х) слова правы(л) опуща́ти:
але будє(мъ) и в келія(х) вставычно чита́ти.
Бо гды (ж) часо(м) не все(г)да́ у це(р)квѣ буваємъ:
ко(г)да на послуше(н)ство где сѧ о(т)гожаємъ.

---

[1] Рукопис пошкоджено, очевидно, має бути: *го.*
[2] Слово закреслено.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

А ѡ н жъ о(т)ци рекли, ко(т)ры(и) с(т)праѵѣтъ
чл҃къ правило: то(и) з(ъ) бго(м) бесѣдуѣтъ.

І Дви(д) рекъ, хо(ч) не вс҃ в це(р)квѣ но на мѣстѣ всѧко(м):
на полю в лѣсѣ в клѣтѣ или на і҃нако҃мъ.

Гдѣ ко(л)вѣкъ и гдѣ нибу(д) ты(л)ко млѣтис҃а;
а в мл(т)вахъ нико(г)да же не лѣнѣтис҃а.

І хо(ч) не много ты(л)ко мли҃тис҃а хтѣли)те:
и пре(д) ѡчима себѣ стра(х) бжиѝ имѣи)те.

І да(и) на(мъ) бже все(г)да҃ безпре(ч) т҃а мли҃ти:
а ты҃ насъ изве(л) о(т) бѣдъ и ско(р)бе(и) храни҃ти [1]. // 177 зв

264 Ω недостаткахъ чл҃ч(с)ки(х) и ско(т)скиѣ

Не го҃ло(д)на то ещ҃е та҃ моѧи(т) ко҃рова:
еслѝ завалѝлас҃а где у стрѣхѣ солома
Такъ же и чл҃вѣку не велика҃ бѣда:
ежели е(ст) у дворѣ хлѣ(б), и до него҃ годи.
І да(и) бже го҃лоду никому не познати:
абы(х)мо не вмѣли кому о не(и) и казати.

265. Ω школяра҃хъ, дро҃ва кра҃дущыхъ;
и о шко҃лѣ

Шко҃ла црко(в)ны(и) уго(л) та(к) с҃а называ҃е(т):
кгды (ж) црко҃вны(х) набоже(и)ствъ дѣте(и) научае(т).
И що в це(р)квѣ правя(т), то҃ и в школѣ zна(и)дуетъ:
а безчи҃ни(и) в не(и) жа҃ды(х) нѣgды не зна(и)ду҃етъ.
Бо мовя(т) школа всяки(м) страны(мъ) до(м) е(ст) волны(и)
але една(к) же праве ѡ(н) не своявo҃лны(и). // 180
І приче(т)никами те(ж) школя҃ре с҃а именую҃тъ:
..опева(ж) црквѣ сто(и) щыре услугу҃ютъ.
А що часо(м) вкраду(г) дровъ, же не мѣтъ где взя(т):
мѣща҃не и селяне не хотятъ купова(т).
А знаю же(б) ты(м) лѣломъ люде не згрѣшили:
іжъ бы кода҃ на яки(и) возо(к) с҃а [2] zложи҃ли.

---

[1] Аркуш 178—179 зв чистий. На кустусі аркуша 177 зв. є початок заголовка наступного вірша, який не зберігся: *Ω даремно(и)...*

[2] Слідь помітним блідим чорнилом закреслено *на яки(и) возо(к) с҃а* і натомість мало бути щось надписано, можна прочитати тільки *вихъ. реш* з літер розмаза ю.

Годыло (б) сѧ це(р)ковны(мъ) слугамъ то вчинѝти:
або z двора готовы(х) імъ не збороніти.
Могло́ бъ мл(с)ты́нею и тое сѧ назва́ти:
а імъ бы ра́чи(л) за то бг҃ъ нагорожати.
Прѝповѣ́(ст) же в школяро(в), не вкравъ але доста́въ:
а ты́ бжѐ za дрова грѣ́ха імъ не поста́въ.
А по коза́цки(и) хо(ч) вкра(в), то мовя(т) же добувъ:
ко(ж)ды(и) розумѣ́ю коза(к) о то(м) словѣ́ чувъ.
А вы пн҃ове za се(и) вѣ́ршъ не подывѣ́те:
и хто̀ его̀ написа́въ, и того̀ простѣ́те[1]. // 180 зв.

266. Ω собо́рномъ труждáніи

Не да(р)мо повѣ́даю(т), где мовя(т) люде(и) ку́па:
та(м) не буде болѣ́ти правѐ къ́ды у пу́па.
І у гу(р)ту́ те(ж) мовя(т) ѣ́сть(ъ)сѧ спо(р)но и ка́ша:
правдыва́ сѧ то̀ з(ъ) пѣ́сну ре́чъ, и прѝповѣ́(ст) ніща.
І с҃щенни(к) те(ж) мовя(т), широ(м) бу сѧ мли́мъ:
и мы́ не на(д)ся́дучисѧ, если не соборнмъ).
Бо̀ тяжка́ѧ робота е́дно(и) наи(д)сажда́етъ:
и працу́ючи(м) збы(т)не здоров(ъ)ѧ умаля́етъ.
І для того̀ треба нами собором(и) працовати:
и я(к) могучи́ свои(х) сы́лки остерѣга́ти.

267. Ω дню̀ пя́тничномъ, в кото́ры(и) то дн҃ь Х҃с претв(р)пѣ́лъ стр(с)ти

Ω пя(т)ку пя(т)ку, то (ж) тво(и) де(н) е(ст) неща(с)ливы(и):
мучи(л) бо Х҃а в тво(и) де(н) жыдо(в)скъ ро(д) zлосли́вы(и)[2]. // 181

Стокро(т) бы четве(р)то(к) на(м) лѣ́пшъ сѧ постанови́лъ:
которы(и) бы четыри раны Хр(с)ту́ вчини́лъ.
А ты еси Хр(с)тови мл(с)ть не показа́лъ:
я̀ко бы(с) рекъ, пя(т) ра(н) да(м) ему́ и(ж) бы мѧ зна́лъ.

---

[1] У кінці аркуша дописано блідим чорнилом: *Бо єдень бѣдніи школя(р) проваженъ Трасця где живъ и где буде(т) жи(т) не ма(ш) ему щастя. А хоча(и) онъ и в свѣтѣ живучи ве(л)ми сѧ стра(ж)дае(т) то(л)ко (ж) бѣдніи и ви(л)ми мызе(р)ніи свои.* Край відрізано.

[2] З правого боку на полі червоним чорнилом написано: *Ω жена(х) пя(т)ницу бу(д)дѣ́нную пра(з)днующы(х), ищи назад(ѣ) ли(ст) п҃е.*

І не то(к)мо что пя(т) ранъ, але безчисленно:
все бо тѣло Х҃во было скровавлено.
Прето пя(т)ку до(л)женъ єсмь болѣзновати
за то: что преда(л) єсмь І҃сса распяти.
Єда не то(и) ли І҃сс і тебє сотворилъ:
а ты (с) б҃гу своєму тво(р)цу та(к) учинилъ.
І мо(г)ль бы тА б҃гъ в тыжню не постановити:
ты(л)ко (ж) уже и тво(и) грѣхъ, из(ъ)хотѣлъ простити.
І не ра(ч) пя(т)ку за сє на мА прогнѣвати:
бо(м) з жалю моє(г)[о] мо(г)лъ пра(в)ду написати.
Ты же б҃же и моА грѣхи в раны вложи:
и в се(и) и в будущы(и) вѣкъ мл(с)ть мнѣ покажи[1]. // 18. зв.

269. Слово ѡ сотворе́нїи бо́го(м) zемлѝ и ра́А zемнаго, в не(м) же А́дама и Е́v(ъ)ву сотвори(л): и ѡ пе(р)вомъ его б҃ском и о второ́(мъ) пришествїи [кро́мѣ тре́тїяго,[2]

Се(и) вѣршъ в тако́вы(и) спосо(б) ту(т) же полага́ю:
о че(м) еще и по се(и) ча́съ добре не зна́ю.
Лю(б) в прешлы(х) лѣте(х) много кни(г) перечита́ле(мъ):
а о то(мъ) не вспо́мнѣлемъ и не поіска́ле(мъ).
І не ты(л)ко ты(х) речи(и) не случи́ло(с) чита́т(ъ):
але те(ж) не трафило(с) о(т) кого́ и слыша́т(ъ).
Ты(л)ко тое на памя(т) єдному мнѣ взы(и)шло́:
а іны(м) не вѣмъ зда(в)на то́ на мы(с)ль чи при(и)шло́
Меновите гдѣ Х҃с на zемлѝ роди(л)сА:
пе(р)вы(и) ли ра(з) или вторы(и) на не(и) явы(л)сА.
Помы́слиле(м) же треты(и) ра(з) Х҃с сА явы́тъ:
ко(г)да́ при(и)де(т) на́ зе(м)лю живы(х) и ме(р)твы(х) судит(ъ).
Ты(л)ко (ж) абы́ мнѣ в реча(х) сн(х) не омыли́ти:
жебы которы(и) певны(и) до́во(д) учини́ти.
І абы́ не треты(и) ра(з) мѣе(т)сА явы́ти:
Х҃с на́ зе(м)ли: ко(г)да́ при(и)де(т) всѣхъ суди́ти.

[1] Аркуші 182—183 зв. у рукопису чисті. На кустусі аркуша 181 зв. є ловок наступного вірша: Ω *михаря(х)* — 268-й.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Бо єслѝ на́ зє(м)ли Ада́ма и Е́v(ъ)ву твори́лъ:
то то(г)да́ жъ пє(р)вое з(ъ) нб̃а на́ зє(м)ли о(н) бы́лъ.
А вто́рое ко(г)да сѧ о(т) прч(с)тои родилъ:
и со чл̃ки зе́мными на́ земли пожи́лъ.
А трєтее подобнѣ гдь̀ судити при(и)дєтъ:
то третыцею з нб̃а на зе(м)лю за(с) сни(и)дєтъ.
А в то(м) а можє словомъ є́го̀ Ада(м) сотвори́сѧ:
и дхо(м) сты(х) є́го (ж) у́стъ, ожывотвори́сѧ.
Мѣетъ тое конє(ч)нѣ бы́ти нє і́нако:
а́ле всєсовє(р)шєнѣ разумѣю та́ко.
Бо чѧму(с) прише(ст)віѧ трєтѧ нє написа́нно:
ты(л)ко сѧ надѣяти втораго приказа́нно.
Не мощно бо вѣмъ высо́тъ нб(с)ны(х) из(ъ)мѣрити:
тако таи(н) бж̃іи(х) и судебъ из(ъ)слѣди́ти. // 184 зв.
Самому создателю вєѣхъ о всє(м) є́му вѣстно:
а намъ zємны(мъ) нє ѡ всєхъ дела(х) є́го̀ і́звѣстно.

270. Ω ц̃ркви, и ѡ людє(х) мл̃я́щы(х) сѧ в нє(и)

Ц̃рко(в) рєчє домъ бж̃и(и), та(к) сѧ называ́єтъ:
и сама̀ о себѣ то я́сно повѣда́єтъ.
Кгдь̀ праве на́ нб̃сѝ в нє(и) мни(м) сѧ стоя́ти:
и я́ко пр(с)то́лу бж̃ію прє(д)стоя́ти.
Са́мъ бо бг̃ъ нє́gды(с) до́момъ мл̃твє́нны(м) назва(л):
и то(р)жниковъ из нєѧ прє(ч) бычє(м) во(н) і́згналъ.
Прєто̀ на(мъ) вѣрнымъ трєбѣ ц̃ркви́ поважа́ти:
и в ны(х) уср(д)но мо(л)бы бг̃у приноша́ти.
Ѡсвѣдчаєтъ о цє(р)ква(х) сты(х) и прито́чникъ:
и́жъ праве спсєнію нш̃ему і́сто́чникъ.
І са́мы хр(с)тіяне того̀ дознаваютъ:
же спсє́нія себѣ і́з нє(и) почє(р)па́ютъ.
А ты̀ Іссе грѣхи́ всєго̀ мира вземля(и):
прочее и на всяко(м) мѣстѣ мо(л)бы при(и)ма(и). // 185

271. Ω ды́мѣ

Не домысле(н)наѧ рєчъ, гдє́ сѧ ѡнъ дѣва́є(т).
ра(з)вѣ по писа(н)ному якъ ды(м) їшеза́єтъ.

На высоту́ бо идетъ и та(м) сѧ розхожда́етъ:
а на зе(м)лѝ не мо́щно нѣ́тъ не остава́етъ.

А́ще (б)не іщеза́лъ то сл҃нца (б) не видѣ́ти:
анѣ́ м(с)ца нѣ́ sвѣ́здъ не мощно бы зрѣ́ти.
І свѣ́тъ земны(и) о́ра(з) бы во (т)мѹ́ сѧ прѣтворы́лъ:
гды́ бы на зе(м)лѝ низко где ко(л)векъ сѧ селѝлъ.
І жаднаѧ не мо(г)ла (б) речъ жыва пробува́ти:
и лю́де (б) мо(г)ли зара(з) всюда повмира́ти.

А то҃ бг҃ъ его вн҃ѣ́вечъ ско́ро обраща́етъ:
а свѣ́тъ и жыво(т) всѣ́му миру подава́етъ.

І да(и) бж҃е по сме(р)те(х) н҃ши(х) ды(м) не зрѣ́ты:
але́ да(и) на(мъ) в(ъ) нб(с)но(м) прозрачно(м) жи́т(ъ) свѣ́т
І явы́ на(с) пекелна ды́ма навѣ́къ свободны(х):
и сотворѝ свѣ́тло(с)ти го(р)неѧ всехъ го́дны(х).

272. Ω корчѐ́мнь (х) до҃ма́хъ,
то҃ е(ст) ѡ ко́рчма(х) // 185 зв.

Всѧ́ка храмына́ домо(м) може(т) сѧ вѣ́(м) назва́ти:
ты(л)ко (ж) до́му до́мови не мо(щ)но прѣ҃ровна́ти.
І це(р)ковъ называю(т) домо(м), ле(ч) б҃же(ст)ве́нным҃ъ:
ко(т)ры(и) на хвалу бгу созда(н), а не ко(р)чемны(мъ).
І кро(м) це(р)кве(и) розные домы в свѣ́тѣ быва́ютъ:
в котры(х) че(ст)ные люде че(ст)но обыта́ютъ.
А в ко(р)чмѣ хоча(и) че(ст)ны(и) хто сѧ і҃зволи(т) жити:
мо́же(т) то(и) ко(г)да́ ко(л)векъ че(ст) свою́ похыби́ти.
І вия(т) же хто и че(ст)ны(и) до ко(р)чмы́ учаща́етъ:
тако́вы(и) ба(р)зо часто че(ст) свою́ утрача́етъ.
Прето҃ че(ст)ны(и), ко(р)чемъ чѣстны(м) дома(м) не равня́етъ
знаючи же в ны(х) розны(х) злы(х) дѣ́лъ много быва́ет.
А хо(ч) іны(и) ко(р)чемны(и) домъ, ѡздо́бою вкраше́нъ:
але и о(т) по(д)лого че(ст)на дому о(т)дале́нъ.
Бо я́ко о(т) землѣ н҃бо далеко ѡ(г)стоитъ:
та(к) ко(р)чму чѣстны(мъ) домо(м) называ(т) не пристои(т)
І для того҃ и тое не без(ъ)потре́бно зна́ти:
что҃ со҃изволи(л) с҃ты(и) ап(ст)лъ написа́ти. // 186
Ω сосудѣ́хъ рекучѝ, іны(и) сосудъ е́сть в че(ст):
з(ъ) ко(т)рого пити я́сти: а інъ на всяку нече(ст):
І ко(р)чму впра(в)дѣ мощно на че(ст)ны(и) до(м) превратѝти
гды (б) послѣ шы́нко(в) ста(лъ) хто че(ст)ны(и) и побожны
жи.

А такъ братіе прошу васъ, в ко(р)чма(х) не кохa(и)мо:
але паче в свои(х) сѧ дома(х) удоволя(и)мо.
Бо которы(и) чл҃къ до ко(р)чемъ не быва́етъ:
того ѡ(т) безчестіѧ и са(м) бг҃ъ сохраня́етъ.
І люде за че(ст)ного того̀ будутъ почита́т(ъ):
же бг҃ови и людя(мъ) ме(н)ше(и) може(т) проступа́т(ъ).
Бо в ко(р)чма(х), честны(х) ср(д)ца бе(з)чи́нства ра(з)вращаю́тъ:
и че(ст)ные в ны(х) ходѧ, бе(з)чи(н)ства сотворя́ютъ.
На(с) же сохраня(и) бг҃же о(д) того̀ хожде́ніѧ:
бы(х)мо не тратили дхо(в)наго рожде́ніѧ.

273. Ѡ упадаючи(х) хр(с)тіяне(х) в невóлѣ басу(р)ма(н)скіе

Чтущы мнѣ книги в(ъ) еди(н) ча(с), та(к) начита́ле(мъ)
слово: и где оно̀ е(ст), а́хъ, загамята́лемъ // 186 зв.
Же жы́ючи(х) в невóля(х) ве(л)мѝ похваля́етъ.
и бл҃же(н)ными оны(х) люде(й) называ́етъ.
Мы (ж) рече(м) не да(й) бжѐ ты(х) бл҃же(н)ствъ на(мъ) мѣти:
але же(б) не дождали и(х) ншѝ и дѣти.
Бо в неволя(х) и вѣру часо(м) позрежда́ютъ.
гды̀ и басу(р)манами іные става́ютъ.
А которы(и) не стане(т) те(р)пить слѣ невóлю:
поку(л) умре(т), або бг҃ъ вы́зволи(т) на вóлю.
І що тамъ за роско(ш), и якое бл҃жéнство:
же на всякъ де(н) в работа(х) злое окруте(н)ство.
Развѣ ко(т)ры(и) ща(с)ливы(й), буде(т) жи(т) поволѣ:
и жену по(и)ме(т) вѣрну, една(к) же в неволѣ.
Понева(ж) в на(ш) кра(и) и ты(х) турцы не пущаю(т):
а(ж) кро(м) фо(р)телями котрыми выхожа́ю(т).
І вы́ше(д)ши то(г)да́ сѧ бл҃же(н)нымъ назоветъ:
гды бе(з) ско(р)бы з бога(г)ство(м) бг҃ъ его̀ пронесе́тъ.
А една(к) нече(с)тывыхъ ю(ж) нравовъ набралъсѧ:
ко(г)да́ ме(ж) невѣрными лю(д)мѝ разжыва(л)сѧ. // 187.
Смѣсйша(с) бо в(ъ) языцѣхъ, навы́кша іхъ дѣломъ:
и(ж) оскве(р)ниша(с) мнози дш҃е́ю и тѣломъ.
Zачи(мъ) не дава(и) бжѐ вѣрны(х) в ту̀ невóлю·
ле(ч) хранѝ да буду(т) здѐ твори́т(ъ) твою вóлю.

274. Ω ѡскудѣнія(х) в сѝе врємена̀ грошовы́хъ

Скудно вє(л)ми на гро́шы ста́ло, в нше(мъ) вѣку:
же тру(д)но о іхъ zго́ла нє(в)дзну члвѣку.
Хо(ч) zаро́би(т) лихы́ми гро(ш)мѝ заплача́ютъ
а и лихы́ми еще о собѣ укрывжа́ютъ.
А добрые всє собѣ богачѣ позбирали:
же(б) было̀ що на то(и) свѣтъ бра(г), в зємлю поскрыва́ли,
І нєха(и) же и в зємлю грошы сокрыва́ютъ:
або хо(ч) ложками и(х) в страва(х) поя̀да́ютъ.
Ты(л)ко же(б) гладкими навєг(ъ) нє браковали:
и шафаро(в) свои(х) на то̀ нє научали[1]. // 187 зв.
Людямъ вбоги(мъ) чехѝ злы̀ по чеху дава́ю(т):
а ѡ(т) ни(х) по ѡ(с)маку в купля(х) о(т)бира́ютъ.
Быле бы я(к) нєсы(т)ства свои насыти́ти:
и всѣ шкату́лы пре(з) вє(р)хъ самы(и) напо(л)нити.
Уже (ж) єслѝ по(л)ните добре напо(л)ня(и)тє:
да прина́мнѣ(и) поспо(л)ству браковa(т) збороня(и)те.
Нєха(и) по запоро(з)ки(и) бы нє пєребира́ли:
да и гла(д)кими гро(ш)ми нє браковали.
Єслѝ бысте вы власти ты(х) брако(в) збороня́ли:
добре бысте на́роду крѣпко учинили.
А то̀ на ва(с) глядячѝ и самы̀ браку́ютъ:
да нєнави(ст) и ско(р)бъ мє(ж) собою справую(т).
А спо́со(б) бы ва(м) таки(и) слуше(н) бы(л) на то́е:
гды̀ бысте кіями шмарова́ли за то́е.
Або тє(ж) на худоба(х) мужыковъ кара́ли:
йли работою в дво́ра(х) свои(х) пн(с)ки(х) мо(р)дова́ли. // 188
Іли тє(ж) самы̀ бысте престали браковáт(ъ):
и по города́хъ люде(м) пре(з) пи́сма приказа́т(ъ).
А ина́че(и) нє мощно ва(мъ) брако(в) скорєни́ти:
и са́мы нє будете зна(т) що з(ъ) ты(м) чини́ти.

275. Ω дре́ва(х) всяки(х). и ѡ вся́кихъ zелія́хъ. же дыхани(и) в себѣ нє ма́ютъ. а я́ко жывотна возрастаю(т) и пло́ды тво́ря(т)

Древа и зелі҃а дх҃у в себѣ не ма́ютъ:
а бездушные якъ живые возраста́ютъ:

[1] Унизу сторінки приписано іншим почерком: *Їоь го(р)ди(м) прожыль.*

І не ты(л)ко тое, же онѝ возрастаю(т):
але что жывотные и плоды раждáютъ.
І дывнѣ(и) же зсѣчє(н)но [іно][1] древо о(т)растáетъ:
а чл҃къ ýме(р)ши впятъ жывъ не бывáетъ.

Кро(м) гдѣ при(и)де(т) бг҃ъ живы(х) и ме(р)твы(х) судѝти:
то(г)дá всякъ возра(ст) паки возможе(т) ожѝти. // 188 зв.

І да(и) намъ бж҃е в часъ то(и) не пости(д)ны(мъ) бы́ти:
и дару(и) нб(с)ное ца(р)ство наслѣдити.

276. Ω громѣ

Мно́гіи бг҃осло́ву бы́ша ѡ(т)кровéніа:
а о гро́мѣ не да(и)но ему извѣщéніа.

Ω розмаи́ты(х) реча(х) сты(и) Іоаннъ писалъ:
а вє(д)лу(г) грому како ѡ(и) грими(т), не доклада(л).

А то не казалъ г(с)дь бг҃ъ ѡ громѣ писáти:
але восхотѣлъ та(и)ну громовую вде(р)жати.

Прето всяки(и) чл҃къ не може(т) грому знати:
ра(з)вѣ ко(ж)ды(и) уны́ма може(т) егѡ слышáти.

І я́ко не всѣ дѣла бжі҃а на(мъ) свѣдомы:
такъ особно громные сылы недовѣдомы.

Але те(ж) утае(и)ны є(ст) о(т) всѣхъ чл҃вѣковъ:
о(т) Адама и до дне(с), и до послѣдны(х) вѣковъ.
Zачи(мъ) не требѣ мѣти того́ и помышле(н)а:
жебы кому́ прише(л) громъ цѣле до зрозумє(и)а[2]. // 189

Прето́ да(и) на(мъ) Іс҃се, па́че то́ разумѣти:
абы(х)мо ка́ятиса о(т) грѣхъ мо(г)ли́ умѣти.
А пото(м) и вѣчнаго о(т)чества доступи́ти:
и в нѐмъ бе(з)коне(ч)но та со сты́ми славѝти.

277. Ω урядовы́хъ людѐхъ

Чл҃вѣкъ са(мъ) собо́ю власти не при(и)ма́етъ:
ты(л)ко ему́ о(т) бг҃а посла(н)на быва́етъ:

---

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[2] З правого боку на полі іншим почерком чотири рази написано: *Мало, один раз Малоро, один раз мона*. Мабуть початок слів. *Малорося і монастир.*

І хо(ч) часо(м) пи̃ъ яки(и) на уря́дъ промова́лъ:
єдиакъ на(и)паче са(м) то г(с)дь бг̃ъ керова́лъ.
Бо всяка вла(ст) в(ъ) бжіи(х) рука(х) житє(л)ствуетъ:
ея же кому̀ хощетъ го(д)ному да(р)ствуетъ.
Иєха(и) же пріе́мши вла(ст), здравы начална́ствуютъ.
и даровавшаго и(м) бга блгода(р)ствуютъ.
А ты̀ вл(д)ко бжѐ вла́сти и́хъ са(м) управля(и):
и на дшеспсе(н)ны(и) пу(т) я́ко бгъ наставля(и).
І дару(и) о́нымъ добрѣ вл(д)чествова́ти:
и ща(с)ливо и здраво многолѣтствова́ти.

278. Ω ра́дости(х) прв(д)ныхъ,
и о мука(х) грѣшны(х):
и яко обои(мъ) не буде(т) ко(и)ца;
то е(ст) прв(д)ныхъ в нбѣ // 189 зв.
радости, а грѣшнымъ мучє́ни(и)

Двѣ дороги вѣмъ на се(мъ) свѣтѣ сѧ обр̃ѣта́ютъ:
ко(т)рые чл̃ковъ до двохъ странъ прис̃ажда́ютъ.
Едина̀ до преисподны(х) мѣстъ грѣшнико(в) увѣ́дитъ:
другаѧ прв(д)нико(в) самого нб̃а довѣ́дитъ.
Лѣваѧ то дорога зна(т), веде(т) в(ъ) вѣчны̀ муки:
а праваѧ до нб̃а приводитъ бгу в р̃ки
Хто (ж) повѣ̀ждъ ми по лѣво(и) тои(и) дорозѣ ше(ст)вуетъ:
то(и), которы(и) в(ъ) злы(х) дѣла(х) за(в)ше злѣ́ сѧ справи́тъ.
А по право(и) же за(с) хто таковъ ходити ма́стъ:
то(и) кто о(т) злы(х) дѣлъ все(г)да̀ ги(л)но сѧ
соблюда́е(т).
Прето да(и) бжѐ всѣмъ на(мъ) по право(и) ше(ст)вова́ти
доро́зѣ: жебы мо(г)ли нб̃о наслѣдствова́ти.
Тут(т) же ѧще в семъ вѣ(р)шу и тое докладаю:
о вѣчны(х) весе́лія(х) и мука(х) покладаю. // 190
Жѐ единъ пусте(л)никъ явле(н)на а́ггла пыта́лъ:
о цр(ст)віи нб(с)номъ; и о мука(х) роспыта́лъ.
Буду(т) ли [рече][1] в(ъ) мука(х) грѣшные надѣяти(с) конца̀:
и́ли сты̀е в(ъ) нб̃ѣ радосте(мъ) свои(мъ) ко(н)ца̀.

[1] Квадратни дужки стоять у рукопису.

І ѡ(т)вѣща́ не буде(т) ко(н)ца́ радости сты́мъ:
и мука(мъ) в(ъ) пре́испо(д)не(и) всяки(м) гр҃ѣшны(мъ)
прокляты(м).

І паки ре(к) гды (б) по(д) не́бо насы́пано ма́ку, а пты́ца прилѣтала:
и по е́дному зе(р)ну в со(т)це лѣтъ то́кмо бра́ла.
То и та(к) могли́ (б) мука(м) сконче(н)а спод҃ѣа́ти:
а то о(т)ню(д) ь(ъ) вѣки бе(з)коне(ч)ныа буду(т) в(ъ) мука(х)
обыта́ти.

Zачи(мъ) ѡ спси́телю о(т) мукъ насъ свободи́:
и прости(в)ши о(т) гр҃ѣхо(в) на(р)ствію всѣхъ сподоби́.
Пи́са(н)но бо ю сме(р)ти нѣ(ст) кто(ж) покая́нія:
да(и) на(мъ) живы(мъ) за гр҃ѣхи вла(ч) и воздыха́нія.

І кгды то не стои(т) сѣ́ть вви(с) за дшу е́дину:
же осужде(нно)го(и) не свобо́ди(т) в суду́ годы́ну.

Ты (ж) на вѣ́ровавшыя(х) и та́ бо́же (и то(т)да)[1] взъмл(с)тивѝса:
премѣ́ни ѕ(к)рте(р) сво(и) и на мл(с)тъ гр҃ѣшны(мъ) склонѝса.
// 190 зв.

І не посли́ насъ ь(ъ) муки навѣки погиба́ти:
але дару(и) на(мъ) о(д)тѣхъ свобо́ду ѡ(т)рыма́ти.

Абы бо(л)ше(й) в(ъ) нбсѣхъ было тебе́ хваля́щыхъ:
и прч(с)тую ми́е(р) твою́ вовѣкъ славящы(х).

Ѡ чемъ содѣте́лю ны́нѣ мо(л)бы ны́нѣ услыши́:
и на стра(ш)номъ суде́ на(с) ла(с)ки свое(и) не лиши́.

279. Вѣ р ш ъ ѡ с о б ы (и), д л я ч е г о́ т о в ѕ в о́ н ы ѕ в о́ н я (т), п о х р (с) т і я н а х ъ, к о (г) д а п р е (с) т а в л я́ ю (т) с а: а б о т е (ж) п о м ы р а́ ю (т)

Zвыча(и) то у хр(с)тія́нъ ѕ давного вѣ́ку:
же то по уме(р)шому ѕво́ня(т) чл҃вѣку.
Для того́ же ю(ж) зе(м)ны(и) се(и) свѣтъ оставля́е(т):
и на то(и) свѣтъ о(т) ми́ра сего́ о(т)хожда́е(т). // 191
І же(б) услыша́вши зво(н), люде помяну́ли:
и о свои(х) те(ж) сме(р)техъ та(к)же вспомяну́ли.
І пришли́ бы і҃ные до умиле́нія:
помянувши свои, що е(ст) согр҃ѣшенія

[1] Вираз *и то(г)да* взято автором у кругли дужки.

Же и по нихъ будутъ та(к) негды(с) же звони́ти:
бо нихто́ не во(з)мо́же(т) свѣта пережи́ти
Злчн(м) то не знающы(м) и то извѣща́ю:
и не сме(р)те(н) але лѣтъ должа(н)ны(х) пріяю.

280 Ω кладу́щы(х)ся в по́лѧхъ на моги́лахъ,
на не сщ̄е(н)ныхъ мѣсцахъ

Треба (б) ганы(т) подобно таки(х) члвѣковъ.
же кладу(т)сѧ їные в поля(х) з дав)ны(х) вѣко(в).
Кгды осщ̄е(н)ны(мъ) мѣсце(мъ) це(р)ковлы(мъ) взго(р)жаю(т)
а на могила(х) себе класти повелѣваю(т) // 191 зв.
Хто бо по(д) це(р)ковною главу покладае(т).
о то(м) бо(л)шъ це(р)ковъ бга о поко(й) бл̄га(т).
Кгды паче пу(д) собою лежащы(х) помина́ютъ
яко бо птыца дѣте(н) по(д) скры(д)лами ма́етъ
Бо мови(т) зде лежащы(х), а не на могилѣ
хо(ч) то и ты(х) моги(л)ны(х) вспомине(т) по хвы́лѣ
Когда́ рече(т) и повсю́ду хр(с)тіяни(н) пзвоставши(х):
та(к)же вспомина́е(т) и вла(с) е(н) козако(в) сла́вны(х).
Іно в дорозѣ лю(б) в во(и)ску ле(ж)ти и в по́лѣ
же це(р)квы не мо(ш), мусѣ(т) то быт(т) понево́лѣ.
А то з дому нестйсѧ в поле изволя́етъ
где во́вкъ аб)тельж) шы(н) звѣ(р) сѧ пожива́етъ.
А на сщ̄е(н)номъ мѣсцу не хоче(т) покла́да(т)
течь з добро(н) волѣ хоче(т) о(т) це(р)кви о(т)даля(т).
Правда же г(с)дь рѣче(т) земла́ и (ея)[1] предѣлы:
быле (б) мѣсце, где вме(р)ти, з добрыми дѣлы. // 192
Ешь(х) слушнѣ(н)ше (б) пу(д) це(р)квю покла́сти
ко жды(н) бы знамыт(т) мо(г)ть, зра́ гро(с), помина́ю.
Звычаи козацкіе в тн(х) рѣчахъ бува́ютъ
же в поляхъ кладу(т)сѧ и могилы высыпаютъ.
Гды разы же в во(и)ска(х) бывали и в полю:
и з(ъ) непріятелями на поты(ч)кахъ в бою.
же(б) и по сме(р)тяхъ щыро(ст) ихъ не запомнанна:
дабы хвалебно лю(дми че(ст)ными вспомина(н)на.
А мужыкамъ не треба в козацку славу втручат(ъ).
да гды не пу(д) це(р)квами то в гумна(х) пу(д) грушками
покла[illegible]

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Жєбы жо(н)кй йхъ, гробо(в) часто навѣжа́ли:
а на мѣста(х) и(х) други(х) мужыко(в) привожа́ли.
Уже (ж) козаки собѣ вы здоровы бува(и)тє:
а мужыка(м) про(с)ты(мъ) славы коза(ц)ко(и) на пота́лу не попуща́(и)тє.

281. Ѡ поручника(х), я́ко не подобаєтъ ручитиса ни ѡ ко́мь ни ѡ чє(м):
понєжє страшно то дѣло є(ст)[1] // 192 зв.

282. Сє(и) вѣршы(к) в число́ ли́чбы здѣ не покладаю:
лю(б) мє(ж) вѣршами я(к)бы осо(б) покладаю[2].
. . . . . .
Оужѐ що́ са в сє(и) книзѣ писа́ло то[3] писа́ло:
хочъ троха и каюса та(к) са тоє стало.
А прє(д)ся жъ и по(л)зы в нє(и) из(ъ) мало набу́дешъ:
я(к) єа собѣ добу́дє(ш), и чита(т) бу́дешъ.
І не всюда трефности пра(в)да в нє(и) писа́лемъ.
лє(ч) и о спо(ш)ки ѥное вкладаємъ.

І паки же глю́, є́жє писахъ писа́хъ.
и по сє(м) вѣршу вкра(т)цѣ книги и доко(и)чахъ.
Една(к) доброго млю́ васъ, не о(т)вє(р)гати:
побо(ж)ны(и) чите(л)нику, рачъ мене прощати.
А невѣхласъ може(т) са о всємъ всѣмь смѣяти:
и во всяки(х) худа́зства(х) вкорызну дава́ти. // 199
Я́ко (ж) о невѣласа(х) выше(и) та(м) положи(х) [ли(ст) мг нд][4]
и вѣршами на ѡны(х) по(л)зу вто(ж) разшыри́хъ.

283. Вѣршъ прощєніа прося́щы(и) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ читє́лниковъ

Кому́ вподобає(т) та кни́га бл҃гословѣт(ъ):
а кому́ зда(ст)са зла́а то прошу́ не кленѣт(ъ).
Із(ъ) мє(ж) васъ мѣетъ быти жє всѣ бѣды зна́етъ:
прето неха(и) за сѝю книжку ма прощаетъ.
А хто бѣдъ не позна(л), да(и) бж҃е и не зна́ти:
хранитъ его бжа неха(и) навѣкъ мти.

[1] Наступний аркуш помилково пронумеровано як 199, потр бно 193. Одно-го аркуша немає.
[2] Між цим і наступним рядком в рукописі зуихтирта лиця.
[3] *То* закреслене.
[4] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Кгды (ж) z вѣку тако(и) ско(р)би не позна(л) чл҃вѣкъ:
а(ж) по сѝи времена̀ по нш҃ъ послѣдны(и) вѣкъ.
А са(м) спси́тє(л) нєха(и) в(ъ) ср(д)ца і́хъ влага́єтъ:
да ко(ж)ды(и) сѝє чтущы(и) мѧ блгословля́єгъ.
І блгослови́вшого бж҃є блгословѝ:
и за ува́гу вѣчны(м) ца(р)ство(м) нагородѝ[1]. // 199 зв.
Ѡ то(м) здѣ̀ мл҃ю тєбѣ̀ спси́телю бж҃є:
и тєбѣ̀ прч(с)таѧ дв҃о и г(с)поже.

284. Сѐ же па́ки вѣ́ршъ, в(ъ) мѣ́сго пр є (д) мовн, до ласкавы (х) и бл҃горазумны (х) чит є (л) ни ко (в) ѡсобливє до вѣ́ршопи́совъ

До чту́щы(х) написа́ле(м) сѝе прошѐніе:
і́жъ бы мнѣ̀ даровали прощѐніе.
А ба(р)зѣ(и) прм(д)рости всяко(и) навы́чные:
а хоча(и) и в наука(х) про́сты(х) нѣ́ные.
Кто̀ вѣ́ршопи́сецъ з(ъ)во́ли(т) сѝю кни́гу чита́т(ъ):
то где ма́ло омы́лно(ст) взры(г) не ра(ч) дывова́т(ъ).
Бо і́ндѣ и нє равно сы(л)лявъ докладе́мъ:
єдна(к) і́мъ прили́чносте(и) бо(л)ше(и) покладе́ме(м).
Може(т) и сызо́ра гдѣ̀ зна(и)тѝ розе(р)ванна:
та(к)же и като(н)цѧ где ко(л)вѣкъ нера́вна. // 195
Кгды (ж) ла(т)во сѧ чл҃къ ско(р)бны(и) помыля́ѣтъ:
хо(ч) знае(т) в че(мъ) и сылу, тако(ж) похыбля́ѣтъ.
Понева(ж) всякому, ско(р)бъ спосо(б) о(д)і(и)му́ѣтъ:
а блгофо(р)ту(и)ному до́вцѣпъ услугу́ѣтъ.
І а́зъ пишущи в розныхъ мѣ́сца(х), омыля́ле(мъ):
же споко(и)ного мѣ́сца на тое не ма́лемъ.
І хочъ мала кни(ж)ка, рокъ два ко(н)поновале(мъ):
і́жъ що де(н) пре(ш)коды в то(м) за(в)ше дознава́ле(мъ).
Ажъ поку(л) ѡскудѣвши(и) смы(с)лъ, мо(г)лъ то ко(н)чи́ти:
а а́ще (б) не та(к), могло (б) бо(л)шъ сѧ разшыри́ти.
Прето̀ всякаго чи́на, до но́гъ сѧ каса́ю:
и за кни́гу ту, ѡ(т) всѣхъ проще(н) бы(т) жела́ю[2].
. . . . . .

[1] Наступний аркуш пронумеровано як 195-й, отже, фактично при нумерації пропущено арк. 194.
[2] Між цим і наступним рядком у рукопису пунктирна лінія. Усі вісті у вірші без пазь відділяються один від одного рисками.

Да Іисъ Хс҃ъ Тѣмъ Пѣтнистъ Сатого:
И Сохранитъ Головъ Ѡ Вѣтнаго злого.

Томѵже Подобное Авто докладаетъ.
Хотъ Негодѣ, паіси Имѣ послѣдаетъ

Нѣколитъ [illegible] Ѡ Сѣ Мѣ Ѡ Хѣ Сѣвъ Ѕа Велѣ:
А Напасенѣ Хѣ дѡвъ. Широ Пратъ.
Той Ѕѣ Комѣ Тѣмъ Сѣ Пѣст Хѣ:
Мѣтѣ Ѕѣло Зѣзѣ Годѡвой
Бѣ Нѣлѣко Запѣлѣ Сѣдѣта Зѣ Ѕѣ.
Ѕѣлѣца Прѣлѣбѣтого рѣда Тѣлѣка.
Імѣтъ Бѣш Ѕѣ Нѣто Полѣтѣти:
Подѣжѣ Ѕѣ Ѕѣ рѣдѣ Ѕѣ Настѣдѣ.

Лѣ

285. Грѣшны(и) авто(р), абѡ̀ те(ж) выклада(ч) вѣ(р)шовъ си(х)
бу́дучи в гонѣніи, писа́въ із(ъ) ско(р)би іхъ
Єднакъ охо́чи(и) нєха(и) хтѡ̀ ко(л)вєкъ читаєтъ:
а трудывшаго(с) ими добрѣ вспомина́єтъ. // 195 зв.

Да і єгѡ̀ бг҃ъ та(к)жє помянєтъ само́го:
и сохранитъ за любо(в) ѡ(т) вся́кого зло́го.

286. Тому́ жє подо́бноє а́вто(р) докладаєтъ:
хо́чъ нє го́дє(и), па́ки има́ покладаєтъ

Из(ъ)ложи́тЕл(ъ) вѣРшОв(ъ) си(х) МнО́ги(х) бг҃ъ ва(мъ)
желае(т)[1]:
а На(и)пАче нб(с)нымХъ до́бръ, нижро прія́етъ.

Тѡ̀ в(ст) всяКому чи́ну бЛгостИ хр(с)то́вои:

Мл(с)ти бг҃ско(и) всЕгда́ готовои.
ВѣчНаА бо заплаТа зоѕда(и)на впро(л) вѣка·
звлаща хр҃(с)толю́бного ради чл҃вѣка
І мл(с)тя(м) вш҃и(м) зи́чи(т) то полу́чи́ти
то Земно(м) вѣку радо(ст) вѣчну Наслѣди́ти. // 196

А ны́нѣ чту́щыє сѧ спсѧ(н)иО здраВству(и)тѧ.
І всєЕло о Хр(с)тѣ Вси многолѣтСтву(и)тє.
Сєго И паки ѡбще [всѣ(м)][2] желате(л)ству́єтъ:
и всєдшєвНо хр(с)та спс҃а моле(б)ству́єтъ.
І поко(р)но за сѧ́е проситъ прощє́нїа·
зычачи бжіяго бл҃гословє́нїа.

287. Ѕко(л)ко змо(г)лемъ в сѧ(и) кни́зѣ вьршо(в) положи́ли(м)
которыми о розны(х) рѣчахъ доложи́ли(мъ).
Вы́ же ѕдравы ѡкую на втѣху чита(и)тє:
а писавшаго ѥа, чїм бл҃гословля(и)тє.
Ѡ томъ мл(с)тя(мъ) вш҃и(м) гла́ву прєкланя́ю:
и непремѣнны(мъ) ласка(мъ) назавше в(ъ)руча́ю. // 197 зв.
288. Бгу (ж) даю́ и ѡ семъ бл҃годаре́нїє:
а вамъ низкоє ѡбще всѣ(м) поклоне́нїє.
І за всяку рєчь навѣкъ бу́ди ему́ хва́ла:
и прч(с)то(и) мтєри все(г)дашнаа сла́ва. Аминь.

---

[1] Виділені літери в тексті написані як великі, виписані жирно.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.

289. То(т) же що̀ и в пре(д)мовѣ вы(ш)ше(и) пу(д)писа(л)сѧ
а ѡ(т) бг̑а и о(т) васъ ласки сподѣва(л)сѧ.
Ко(т)рую и дне(с) ла(с)ку вто(ж) мнѣ̀ показу(и)те:
и при до́бро(м) здра́вiи всѝ многолѣтству(и)те.

290. Сѝмъ конце(мъ) сиѧ кни́га ужѐ сѧ конча́е(т):
а писа(в)ши(и) ѥѧ всѣмъ покло(н) о(т)дава́ѥтъ. // 197

291. Ѡ хотя́щы(х) ви́дѣти лю́дѥ(и) до́бры(х)
з(ъ) сторонꙑ: і́ли тѥ(ж) ѥди́на(г) [о]
чѥ(с т)наго чл̑ка, р̑ади бе́сѣдъ утѣшѝтелны(х)
и дш̑вспс̑и́телны(х)

Кто̀ жела́ѥтъ узрѣ́ти до́бра человѣ́ка:
то(и) вла(с)не Хр̑та у́зритъ, та(к) мовя(т) о(т) вѣка.
Гды (ж) го(ст) чѥ(ст)ный в(ъ) ѡсобѣ Хр(с)та̀ повѣдаю(т):
и невѣ́рные ро́ды то(т) же звы́ча(и) маютъ.
А лю(б) бы и бѣзчѥ(ст)на го́стѧ в до(м) прия́ле(с):
ра́вную бы(с) ѡ(т) бг̑а нагоро́ду взя́ле(с).
Стра(н)нопрі́е́мничѥ(ст)во ѥлико ѥ(ст) в бг̑а:
за котро́ѥ о(т) него̀ бу́де(т) мл(с)ть мно́га.
Долженѥ(н) и го(ст) за Хр(с)га господара̀ мѣти:
и почита́ти ѥро̀ за а̑гглвъ дѣти.
А та́къ за взае́мъное бл̑годаре́нiѥ:
вчи́ни(т)сѧ совѥ(р)шѣнное бг̑у хвалѥнiѥ.
І сторѝцею мо́жѥ(т) бг̑ъ нагородити
господа́ревѣ: и грѣхѝ ѥмꙋ простѝти. // 197 зв.
Zаты(мъ) го(ст) и господа(р), радо(ст)но здравству(и)те:
и сп(с)нiѧ ища̀ многолѣтству(и)те.

292. Ѡ ма(л)жо́нкахъ по зако(н)номъ
шлю́бно(мъ) брацѣ чи(с)то(с т) гѣлѥ(с)лую
або тѥ(ж) дѣвство до смѥ(р)ти
в сѥбѣ хова́ючихъ

На(д) всѣхъ чу(д) и дивовѝскъ тре́ба сѧ дивова́ти:
кто (б) мѣлъ ожѐнѝвшисѧ пане(и)ство хова́ти.
Дивнаѧ то ве(л)мѝ ре́чъ, же з жоно́ю жи́ти.
а кро(м) позна(н)ѧ пло(т)ска такъ сѧ обходи́ти.

Не токмо бо зе́мные лю́де в то́мъ в то(м)[1] чуду́ю(т):
алѐ и нб(с)ные а́нгелы сѧ диву́ютъ.
Же для яково(и) рѣчи себѣ пошлюби́ли:
а то та(к) стр(д)ти сѧ навѣкъ ізволи́ли.
Ω бже (ж) мл(с)рдны(и), я(к) на(м) сѧ обхо(ж)да́ти:
гды жъ мы не мо́же(мъ) ничѣ того́ доказа́ти.
Ты(л)ко о дре(в)ны(х) люде(х) то́е дне(с) читае(мъ):
и таковы(м) по́вѣсте(м) крѣпко сѧ вдывляе(мъ). // 198
Бо́ и ап(ст)лъ ре́къ дру(г) дру́га не лиша(и)те:
и ма(л)же(н)ски(м) дѣломъ в сво(и) ча(с) сѧ утѣша(и)те.
Аже понева(ж) та(к) сѧ для Хр(с)та́ справу́ютъ:
же чи́сто(ст) свою́ Хр(с)ту в нбо о́бѣру́ютъ.
Ω(т)ложѣмо (ж) мы всѧко ю́жъ удывле́ніе:
бжіе справуе[2] бо то́ укрѣпле́ніе.
Ωбы́ и дне(с) ту́ю мо(ц) на свѣтѣ бы́ло пожила́лъ:
не еди(н) бы му(ж) з жено́ю я(к) з(ъ) сѧ(ст)ро́ю пробува́лъ.
Ле(ч) в(ъ) ничѣшнее время за нашего вѣку:
ω(т)ню(д) не уде(р)жати(с) жены́ челове́ку.
І мно́зи недово(л)ны свои́ми быва́ютъ[3]:
да і з бо́ко(в) чужды(х) же(н) много заживаютъ.
Zачи(м) да(и) бже на́ве(т) побо́чны(х) не зна́ти:
ла своими шлю́бными сѧ ко(н)те(и)това́ти.

293. В ѣ р ш и п о х в а (л) н ы е л ю б я́ ч и (м ь) п и в о л и т а
і л и т е (ж) з а е д н ы (м ъ) з а́ х о д о (м ъ),
и в с я (к) т р у́ н о к ъ, к о м у́ н е ш к о д и (т)
а б о н е в а́ д и (т) // 198 зв.

Ко(т)ры(и) мо́вя(т) чловѣкъ, добре́ выпива́етъ:
тѣды тако́му пнъ бгъ, на пи́во дава́етъ.
Хоча(и) то и такъ правя(т), же пиво не ди́во
еднакъ добре, гды з тро́ха го(р)ло промочи́ло.
До люде(и) выразнѣ(и)ше(и) бу́детъ глаголати:
и в цркве́ на кры́лосѣ гла́дше(и) заспѣва́ти.

---

[1] Автор помилково написав двічі *в томъ* і тут же друге закреслив.
[2] Друга частина слова (*-ауе*) закреслена рукою автора, зверху *-аляло*.
[3] З лівого боку перед початком рядка допписано рукою автора. *Ещ-*

Zачи́мъ пн̄о́ве собѣ zдоро́вы бува(и)те:
а гдѣ́ ли ко́л(ъ)ве(к) пи́во, до́бре потяга(и)те.
А в головѣ здоро́вы(и), всѣ́ не перебира(и):
да вшеля́ки(и) напи́токъ zаро́вно выпива́и.
Бо в жо(р)на до́брые що̀ вки́н(ъ) мо́вя(т) то̀ з(ъ)ме́ле:
похвали́ и тѝ менѐ за то̀ че́стны(и) хме́ле
І су́ржи(к) хто̀ лю́б и(т) хлѣ́бъ z него̀ ужыва́етъ.
и прося́ни(ц) овся́ни(ц) всѣ́ то̀ ко(р)мъ быва́етъ.
Ах едно[1] що̀ лю́би(т), того̀ и де(р)жи́сѧ
хоч штаны̀ заста́въ, идѝ у ко́р(ъ)ч(ъ)му напи́сѧ.
Ты(л)ко жъ прошу̀ и штано́въ навѣ́къ не покида́и:
сла́внаѧ то оде́жа на(и)скорѣ́(и)шъ выкупля́и.
А на менѐ за се(и) вѣ́ршь прошу[2] не дивѣ́ть:
да якъ бу́дете пи́ти, то̀ и менѐ вспомнѣ́ть. // 199

294. То(т) же а́вто(р) кни́ги се(и) и списате(л), пи(с)ма̀ примножи(л):
из(ъ)бра(вши) приповѣ́сти до книги (ж) се(и) приложи́лъ.
Абы̀ чтущы(мъ) бо(л)шъ было̀ в книзѣ то(и) що чита́ти:
и на здра[illegible] и(м) з(ъ) всѣ́хъ ты(х) сѧ рѣчи(и) втѣша́ти.
А една(к) же що [illegible]лъ я́ прѝповѣ́сте(и) ко(л)ко.
е(ст) чаю ю вселе(и)но(и) ещѐ іхъ и не то(л)ко.

Вы же чту́щые, млю̀ васъ, ещѐ вспомина(и)те:
и кгды схо́щете, ло́длу(г) а́з(ъ)буки доклада(и)те.
Іме(н)но якъ зво́лите такъ собѣ поступу(и)те:
на ку́ю лѣте́ру вспо́мнѣте к то(и) припису(и)те.
Для того̀ про́жны(х) ли́сто(в) в(ъ) при́повѣсте(х) оставля(л)[3]:
и в(ъ) вѣ́(р)шахъ, гды не а̀, то же(б) хто̀ і̀нъ вѣ́(р)шъ приписа(л).
А приписа́лъ та́къ о чемъ мно́ю здѐ положе́нно
же(б) и о(т) ва́съ о то(м) же было̀ та(м) приложенно.
А zаты(мъ) на zдра́віе себѣ́ кни́гу чита(и)те[4].

---

[1] У рукопису слово *вдно* написане зверху над закресленим.
[2] Слово *прошу* написане зверху над закресленим *дя Хр(с)та*.
[3] Цей і наступні три рядки в рукопису закреслені.
[4] Після цього рядка йде останній, ретельно закреслений: *и хто̀ вѣршпись вѣ(в) ва(с) е(ст) то(и) вѣ(р)шы приклади(и)те*; натомість спеціальний значок вказує на те, що замість цього закресленого слід читати рядок, написаний з лівого боку на полі: *І з жонами и з дѣ(т)ми здоровы пробува(и)те.*
На нижньому полі приписано рукою автора і закреслено.
Жебы то не было̀ се(и) кни́зѣ доконче(н)ѧ
до само́го зе(м)ного суѣту иско(н)чен(ъ)ѧ.
А в то(м) хо(ч) ю(ж) неха(и) кто и не прикладаетъ.
неха(и) хоча(и) конча́ну и такъ уже ма́етъ. // 199 зв.

Прїповѣсти

[або тє(ж) прислóвіѧ] посполи́тые,

и а́з(ъ)буково ради скорѣ(и)шого

(яковогó слóва) поспѣва(ю)ѧ.

новособра́вшисѧ спорѧжéнные,

и здѣ̀ положе́нные, для ро́зных потре́бъ

кото́ры(х) зажывáють в ре́чахъ слу́шныхъ

правослáвные

Прѝповѣсти [або тѣ(ж) прислóві A] послолѝтыѣ...

А

Абы м(с)цъ на менѣ свѣтивъ, а звѣзды хо(ч) и тáкъ[1].
Абы̀ головà zдорова, а всѣ тóе бýде(т). // 200
Абы в нáсъ да і ѡсталосѧ.
Абы побре(и)кáчѣ, а бýдутъ послухáчѣ.
Абы дша сы̀та да тѣло не наго.
Або свѣтѝ або̀ вóнъ летѝ.
Ажъ волосы вянутъ.
Абы̀ z ру(к), а з но(г) хо(ч) хто̀ іны(и) зды(и)мѝ.
Ахъ мо(и) батко що ма(в) то вигрусивъ[2].
Ахъ заснула не чула че(р)ну промолола[3].
А мнѣ буга(и) выссавъ.
Абы̀ та(и)цовáти умѣлъ, а робити и лúхо нáвчивъ.
Абы (б) ты(лько обложити, а було (б) около чого̀ холúти[4]
А чи хрѣнъ его ба(и)дуже.
Андрѣи за всѣхъ чу(дор)ѣи, продавъ халяву, а самъ улѣзъ у дупу.

Б

Бгъ давъ бгъ и взявъ.
Бгъ ламавъ и намъ дававъ.
Бгъ прин[illegible] ку(пл..., а хто ины(и)[5] розгýбцу.
Бгъ люби(г) пр.з(д)ника а пнъ ябе(д)ника.
Бгъ за працу мѣе(т) що(с) дáти.
Бгъ високо а пнъ далеко.
Бгъ не скóръ да лученъ[6]. // 201
Бгъ бговое, а бѣсъ бѣсовóе.

[1] Над другою частиною приповістки зверху надписано іншим чорнилом і почерком: *я вѣзди коло(м) по(р)ю.*

[2] Від цієї приповістки решта, що починаються літерою А, дописані різним чорнилом і почерками. Дану приповістку закреслено.

[3] Приповістку закреслено. Наступну приповістку також закреслено, можна прочитати лише перше слово: *Архипе...*

[4] У самому низу аркуша, очевидно, значно пізніше дописано приповістку: *Аз(ъ) ес(т) фе(р)тъ жена моя хо(р) дѣти мои ща а ти бачу лядаща*

[5] У рукопису *хто ины(и)* закреслено, зверху блідішим чорнилом надписано: *чортъ.*

[6] У кінці аркуша іншим почерком дописано приповістку: *Бо ти яки(и) иляхти(ч) по три акафи(с)ти на де(н) читаешъ а по члѣку глитаешъ.*

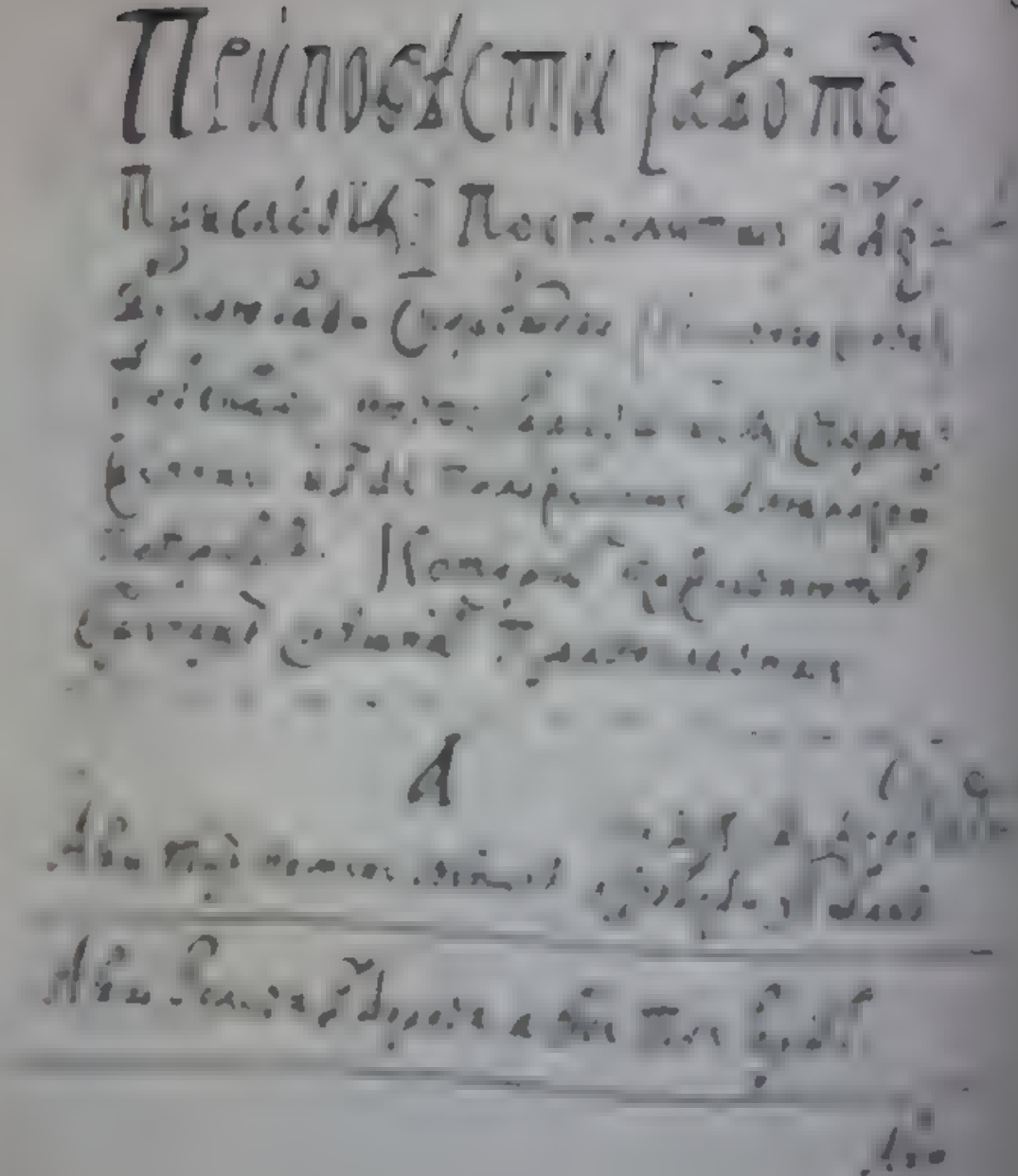

Б.....мъ с....я не отбути [1].
Було казати що писати.
Бувши конемъ да (с)тати воло(м)ъ.

Без бга ани до порога
Бе(з) ву(д)жо́ги и дрова не горя́тъ.
Без(ъ) хлѣба ни обѣда.
30. Без(ъ) шту́ки и бо(р)щъ не сма́ченъ.
Без(ъ) кожу́ха бере́тъ сукруха.
Без ножа́ рѣжетъ.
Без суд҃ и без(ъ) права
Без суда судъ буваетъ. // 201 зв.
Без числа́ тѣмъ люде(и) за́ де(н) помре́тъ, а без числа
тѣми те(м) родя(т)сѧ
Без господара́ и товл(р) плаче
Без(ъ) приключки и сме(р)ти не машъ.
Без(ъ) сорома ка́зка.
Без(ъ) всѣкихъ обрѣдковъ.
40. Без(ъ) да́н(ъ)ѧ причи́ны
Без(ъ)пра(в)ное и бе(з)сме(р)тное зе(м)лѣ не ма(ш)
Без(ъ) ножа́ якъ без ру́къ [2].

Борода́ я(к) у спса, а зубы якъ у собаки [3]
Без лѣлки якъ без жонкы [4].
Бу(в)ши ви(н)нымъ, треба бути и пла́тьемъ // 202
Бути козѣ на го(р)зѣ.
Бувъ ко(н) да з(ъ)ѣжджень.
Були и в козы́ роги да прите(р)ти.
Бувъ собѣ дѣдъ да баба.
50. Бути тобѣ, уга(д)комъ.
Бу́въ ба́т(ь)ко да одубѣвъ [5].
Бѣсъ то не ба́т(ъ)ко, що бо(л)шь зна́етъ.
Бувши в Ри́мѣ, да папѣжа не видати.
Богаты(и) диви(т)сѧ я(к) вбо́ги(и) живи(т)сѧ.
Бити купити.
Би́ти нѣкого, а взяти нѣчого [6].

---

[1] Ця і наступні дві приповістки написано блідшим чорнилом.
[2] Приповістку, написано пишим почерком і блідшим чорнилом
[3] Приповістку густо замазано чорнилом, мабуть, тому, що вона повторюється дали на арк 202 зв.
[4] Приповістку написано пишим почерком і чорнилом.
[5] Ця і наступні дві приповістки написані блідшим чорнилом
[6] Позначення наголосів і кома в цій приповісті поставлені блідшим чорнилом, таким, як і дописана в кінці аркуша приповістка. Очевидно, це сліди своріднього пізнішого редагування.

Берѝ Лéвко хочъ и глевко[1]. // 202 зв.
Брáтъ що хочетъ брáт(ъ).
Бли(ж)шаѧ соро(ч)ка неже хва(р)тухъ
60. Боявшисѧ вовка в лѣсъ[2] ни бува(т).
Бувши да не бу(т), мѣвши да не мѣт(ъ).
Бода(и) свата(л)нику добра не[3] булò.
Бородà вы́ро(с)ла да умà не вы́несла.
Бютъ якъ Гáмона.
Бои(т)сѧ я(к) хто іны(и)[4] лáдану.
Бю(т) не нá лихо у́чатъ.
Багато каза(т) да нѣчого слуха(т).
Ба(т)ковъ хлѣбъ не нáвчитъ.
Бѣсъ бѣду перебуде, една мине(т)сѧ другáѧ буде // 2
70. Бода(и) то(и) живъ хто вы́неитъ.
Болитъ ґа(р)ло спѣвати дармо.
Баба з воза возу легше(и).
Бе(з)правнои и без(ъ)сме(р)тнои землѣ нигдѣ не мáшъ[5]
Без да(н)ѧ причини обвиснити чоловѣка.
Без всяки(х) обрѣзко(в) з гри(з)ко змѣша(в) безва(л)[6]
Бгъ не скоры(и) да лучны(и)[7].
Бѣдà не дудà я(к) стане(т) дý(т)(ъ), то а(ж) слió́зы
Бои(т)сѧ и то(и) лиха да не шануе(т) его.
Без соли солоно бе(з) крупъ густо.
80. Баранà стрыгу(т), а козлý навѣшки даю(т).
Бу(в)ши де(н) буде(т) и но(ч): а бу(в)ши но(ч) буде(т) и де(н)
Буде(т) робóты до сéмои субóты.
Бода(и) ты́ зґа! лúхо не зналъ.
Борщъ да кáша, добраѧ пáша[8]. // 203 зв.

---

[1] У кінці аркуша дописано приповістку:
Бородà я(к) у спса: а зýбы л(к) в собáки.
[2] Помилка, потрібно: *в лѣсѣ.*
[3] *Не* дописане зверху блідішим чорнилом.
[4] *Хто іны(и)* закреслене і зверху надписано блідішим чорнилом *чортъ.*
[5] Цей рядок закреслено, на полі проти нього напис: *е(ст) чортъ.* Справді, приповістка вже була на арк. 202, лише без слова *чортъ.*
[6] Приповістку закреслено. На полі читаємо: *е(ст) [illegible]*. На арк. 202 була вже лише частина приповістки: *без жовних хрящів*.
[7] Приповістку викреслено. На полі читаємо: *е(ст) [illegible]*. Вона була вмищена на арк. 201. Там прикметники вжиті в [illegible] кій формі.
[8] Дописано блідішим чорнилом унизу аркуша на полі: *коли(с) и в того усього доброго да теперъ ізоваюся ні на що.*

Бъе бри(и)дзу[1].
Буде(т) хрыбтꙋ и чéреву.
Баранà стрыгу(т), а козлꙋ навѣ(ш)ки даю(т)[2].

В

Воленъ бг̑ъ, да и ты̀. // 204

Во(л)но бг̑у из(ъ)вяза(в)шы в ра(и) укúнути.
Воронъ костѣ не запесетъ.

Во(л)но собацѣ и на бга брéхати.
Воду вары(в)ши водà и будетъ.
Вовка в плу(г) а о(н) гляды(т) у лу́гъ.
Вовка ноги годуютъ
Вовкъ и лúченое бéретъ.
Вовкъ лови(т) лови(т), а пото(м) и повка вли́вя(т).
В него до́мо(в) яѣ̀ в за(и)цы ломо́вь.
Вертыт[illegible] якъ [illegible] и голо(в)нѣ.
Вы(л)[illegible]
В[illegible]
В[illegible]

Во(л)[illegible]
В [illegible]
В [illegible]
Вели(к) [illegible]
Все [illegible]
Все [illegible]
Все [illegible]
Все [illegible]

[illegible]

Выспи(ш)сѧ в дубѣ, або тє(ж) в човнѣ.
Вары́ла нє вары́ла дава(н) ѣсти: ѣвши нє ѣвши ля(ж) спа́ти[1].
В ремесника золотаѧ рукà[2].
Выдали(с)мо голы(х), а на ты(х) и шє(р)сты нѣтъ.
Во(л)но кому хотѣти по своє(и) мтри плака(т).
Ви́дно да нє пу(д) пєнкомъ гу́бка.
Все на часто(м) зажыва(ш)ю належитъ.
Всѣмъ намъ тамъ бути.
Великъ спасибо.
В нашо(к) школѣ я(к) на тата(р)скомъ полѣ є(ст) где сѣсти да нѣчего ѣсти.

Всѣ ѡни єдны(м) ми́ро(м) ма́заны.
Всякаѧ неправда грѣхъ[3]. // 205 зв.
Волѝ тому пасти, не ме(д)ведѣ води́ти.
Встава(т) треба ѣдучи чере(з) мо́сты, же(б) були цѣлы ко́сты.
Впросилисѧ злы(д)нѣ на трѝ днѣ: да и за трѝ недѣлѣ хотятъ ѡ(т)хо́дити.

Великъ дубъ да дупнатъ[4].
Ви́спавсѧ да не вы́лежавъсѧ.
Ви́павъ са́къ и томѹ бѣдному.
В чо(м) не ма(ш) смакѹ, не ма(ш) и грѣхѹ.
Во́ро(н) во́рону ѡка нє клюе́тъ[5].
Во́вчов гада́ет.
Вертытъся гад(ъ) якъ по(р)плиця[6].
Вичуха(и) чуху, да по(и)ды́ що(с) іноє об пло́тъ виби(и). // 206
Во(в)къ сливи пои(в) Гапон(ъ) усомъ мо(р)гає[7].
Во все(м) человѣ(к) то(л)ко що хватає(т), що(с).
Во́вка поби́ли бара́нѣи сліо́зы.
Волосъ з(ъ) головы не спаде́тъ, тобѣ.
В чомъ зва́нъ в то(м) пребыва(и).

---

[1] Поряд дописано блідим чорнилом: *Шви(д)ко голо(д)ному хлѣ(б) на умѣ*

[2] Зверху дописано блідим чорнилом. *да г.....(и) ро(т). Збоку* при писка *баби.*

[3] У кінці аркуша іншим почерком записано *Великѡ(и) дуро(к) вилизавъ медо(к) вилизе тобѣ мо(т)ка и* . Далі нерозбірливо.

[4] Приповістку дописано блідішим чорнилом

[5] Збоку дописано іншим чорнилом і почерком і розмазано *тако те(ж) де ре(т).*

[6] Ця і наступні всі приповістки, що починаються літерою в написані різними почерками

[7] Ця і наступна приповістки закреслені.

Вита(и) же ви(ст)ку ія(г)ни вужище и ни(т)ку.
Вовка в плу(г), а вунъ у лугъ.
Виляи не виляи лѣзъ у то(р)му.
Високо носи(т)ся що хороше спѣває(т).
Вибиває(г) добре гоцки, да не хоче(т) нѣчого[1].
Вими(с)ливъ и тои в гороховина(х) спати
Види(т) не види(г) не его дѣло.
Взявшись за гужъ не кажи не дужъ. // 206 зв.
Взявся[2] пяни(и) за ти(и) якъ за попа трасця.
В ложцѣ води хотѣвъ утопити.

Г

Голодному чл҃ку хлѣбъ на вмѣ.
Голому разбо(и) не страшенъ.
Голы(и) якъ святы(и).
Голы(и) да пышны(и).
Голы(и) якъ ко(ст)ка, а ѡстре(р) я(к) брытва.
Голова мѣсца шукаетъ.
Голосъ лю(д)ски(и), голосъ бж҃и(и). // 207
Грѣшы якъ слына.
Грошы не полова.
Го(ст) якъ невольникъ.
Го(ст) до трохъ дне(и).
Где не сподѣвае(ш)сѧ ночи ночова(т), та(м) буде(ш) двѣ.
Где коро(т)ко тамъ и рве(т)сѧ.
Где станъ та(м) и сыла.
Где люде(и) купа не боли(т) у пупа.
Где ты лиху ходи(ш), тебе пне шукаю.
Где пютъ, там и лютъ[3].
Где каша з ма(с)ло(м), та(м) насъ не машъ.
Где то(и) хлѣбъ що зѣли[4]. // 207 зв.
Ганяючися не нацѣловатисѧ.
Грѣхъ в мѣхъ, завяза(в)ши да ѡ землю.
Гнѣваласѧ баба на то(р)гъ, а то(р)гъ то(г)[о] ни знае(т).

---

[1] Слово *хоче(т)* виправлене іншим почерком на *дае(т)*: *нѣчого* закреслене, зверху надписано: *поцки*.
[2] Спочатку було написано *взявши*, потім виправлено.
[3] Дописано блідішим чорнилом: *та(м) же и бютъ*.
[4] У кінці сторінки дописано *Гуляи доко по(д)няши що инше*. Потім *що инше* перекреслене блідішим чорнилом, а зверху надписано: *коло*.

170. Гора з горою не зы(и)дѥ(т)сѧ а чл҃къ з жо(н)кою[1] з чл҃кмъ
зы(и)дѥ(т)сѧ где ко(л)ѣкъ

Гороху наѣвшисѧ з ны(м) говорити
Гуща дѣте(и) не розганяѥтъ.
Где лѣтовавъ та(м) було и зымовати.
Горе н҃шому козацству, що и пу(д)во(д)ники з возу з пхаюсь,
Говори(в) бы да и сло(в) нѣ(т), плака(в) бы да и слезъ нѣтъ.
Глядѝ дя(д)ку поря́дку.
Глухи(и) не дочуѥ(т), то пригада́ѥтъ.
Голова́ в го́лову пєрелѣчи́ти гр҃ба. // 208
Голова́ не тя́ми(т), що язы́къ лопо́чє?
180. Где далѣ(и) в лѣсъ то бо(л)шъ дро(з).
Голи(и) иде вороти узки.
Говоры Климе, нєха(и) твоє не гине
Говѣѥтъ да у ро́тъ вѣѥтъ[3].
Губа не запѥ(р)та и в того́[4].
Году(и) сынкѝ, готу(и) сункѝ.
Гуртъ и в б҃га краде(т).
Голи(и) у голого[5] ...
Дивная рєчъ ще у бабы шестъ(!). // 208 зв.
Гудѥтъ якъ гукъ[6].

Д

190. Дывнаѧ рѣчъ, що в хатѣ пѣчъ.
Дома(ш)него глодѣѧ не встєрєгти́сѧ[7].
Думка ду́мку пошыбаєтъ.

---

[1] У рукопису *з жо(н)кою* закреслене рукою автора.

[2] З правого боку на полі проти цієї приповістки приписано ... ним чорнилом: *на на(ш) є(ст) сєв.* Справді, на арк. 233 зв є ... повістка в такому варіанті: *Не тя́ми(т) голова́ що языкъ лопо́чє ...*

Наступні припов.стки, що починаються літерою Г, ... ними почерками.

[3] З правого боку приписано ледь помітним чорнилом ...

[4] З правого боку приписано: *человѣка.*

[5] Кінець приповістки — нецензурний вираз. Цю і наступ... повістки ретельно закреслено. Наступна, виявляється, не ... починається літерою Д.

[6] Поряд іншим почерком дописано: *якъ гудокъ.* Далі ... ська фраза, яку важко розібрати.

[7] З правого боку приписано іншим чорнилом і почерком ... *да бачитъ.*

Ду(р)нѧ ни сѣю(т) ни па́шу(т), са(м) сѧ роди(т).
Добро в гостя(х) а дома лѣпшъ.
Дмите(р) хы́те(р), зѣвъ ку(р)ку да сказа(в) полетѣла [1].
// 209

Далеко куцому до за(и)ца.
Да(ст) не да(ст) у голову не вда́рытъ.
Дѣраво(г)[о] мѣха нѣgды не наповнити.
Да́вши руками да ходи нога́ми.
200. Добро всѣ по мѣрѣ.
Дожчь іде(т) а го(ст) ѣдетъ.
Душно я(к) два правя(т), а трѣтему нѣчо(г)[о] дати.
Доброе не на́довго.
Добуваѥ(т) я(к) города а збуваѥ(т) я(к) ворога.
Десятую уже о́нъ пасетъ.
Дѥ(н) мо(и) вѣкъ мо(и) [2]. // 209 зв.
Дѥ(н) за́ дѥ(н), а ближѥ(и) к(ъ) сме(р)ти.
Да(в) бгъ упити(с), да не да(ст) проспати(с).
Дшѣ не вы́плюнути.
210. Два трѣтего не ждутъ.
Дѣдча ѧ мати видала, що(б) сова́ за(и)ца има́ла.
Дуренъ да собѣ.
Дме(т)сѧ я(к) пузы(р) на водѣ.
Да(и) бжѧ z лю(д)ми до(б)рыми знатисѧ.
Дыгѧ не плаче(т), а мти не зна́ѥтъ.
Добро(ст) по́мни(т)сѧ, а зло(ст) и лу́чше(и) [3]. // 210
Два ра́зы в року́ лѣто не бува́ѥтъ
Достато(к) чинитъ статокъ.
Два коты до е́дно(и) мы(ш)ки не помѣстя(т)сѧ.
220. Довго пря́сты да ткаты: а почне(т) краяти а(ж) и мало чого.
Давно то(и) прыся́тъ, хто за чужое посягъ.
Довгому угадати.
Добра́ и бре(д)на́, да не щодня.

---

[1] Над другою частиною цієї приповістки ледь помітним чорнилом надписано *що бабо вытѥ(р)* Нижче приписано. *А баба хы(т)ра що по(и)мала хитра.* У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Дивуюся не помалу.
До роботи способенъ.

[2] У кінці аркуша дописано приповість:

Дала́ не да́ла а би(т) не би(и).

[3] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Даи не даи а в шію не пхаи.
Далеко да иха(т) треба.

Добро доброе и говорити
Д(е)ржавъ кормы.
Дорε сѧ полнить, да ничого не вари(т).
Давле да г рукъ не пускае[1]. // 210 св.
Для того кова(л) клещѣ д(е)жить же(б) ру(к) не потлявъ
До часу збанъ воду носитъ[2].
Дурного и в це(р)квѣ бютъ.
Доброго члка и з(ъ) свѣчкою тепε(р) не скоро часочъ знайдеш
Добра́ Мацку и пло́тка[3].
Да(и) бже все умѣти да не все робити.
Дождали(с)мо Па(с)ки, а заты(м) аза́ли[4] дождемо́ и ласки
Дождавъ греччаной паски.
Дождавсѧ сынего по(р)ту[5]. // 211
Дождавъ ра́сту топта́ти.
Давъ ємѹ вѣна:
вязочку сѣна.
И ѹ(л) соло́мы
и мѣхъ полóвы.
Да(и) бжε в добры(и) ча(с) говорити, а в злы(и) помовчати
Дере(т)сѧ на новое бере(т)сѧ.
Давно тоε пропало, що з воза упа́ло.
Добрε мови(ш), да в громаду не хо́дишъ.
Давны(и) и то(и) якъ росказуєтъ.
Добры(и) това(р) поясы́, що продасѝ то и поесѝ.
Да(и) бжε воевати, да шабе(л) нε вы(и)ма́ти.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Добро́ лиц: z но́сомъ.
Дiедъ на бабц, кладε ногу, баба кажъ славп богу, клады дiду а другу.

[2] З правого боку проти цієї приповістки приписано іншим почерком і чорнилом: *ε(ст) на п.* Справді, на арк. 237 є такий варіант цієї приповісті: *Поты эба(н) воду носи(т), поку( ) ухa не вворε(т).*

[3] Збоку дописано: *Добра пяни́цѣ капля.*

[4] Хтось підкреслив це слово чорчим, але іншим чорнилом, поставив на полі знак питання і нижче написав ще раз слово *азали.*

[5] У кінці аркуша приписано три приповістки іншим чорнилом і почерком:
Довгѣ пошито да нε зносишъ.
Доброе реме(с)ло хтось іншій люби(т).
Дѣли(т) онъ хороше, а іншіи лучше.

Ду(р)ному вѣчная па́мя(т)[1].
До лихого нєбага́то.
Для ми́лого дру́га, нє ма(ш) кру́га[2]. // 211 зв.
Догори плюи да (в) ротъ хватай[3].
Доброму за до́бро(ст), а злому за зло(ст).
Дала́ ма́ти чи́мъ ѡ(т)бувати.
Дѣвка якъ дѣвка (та) соро(ч)ка узка[4].
Добра҃ бля́ха, ѡ(т)бу́де ру́сѣна и ля́ха.
Догодова́вс҃ zaєцъ уса, са(мъ) ко(р)мися.
Да́ромъ по боя́ромъ[5].
Добра па́нѣ za раба́ми.
Добре кумъ где корова(и)[6].
Добро́ наѣвшис҃ да мє(р)ти го́лодо(мъ).
Дєшє́вои рыбки и ю́ха дє́шева[7].

Є

Є́щѐ и то(и) нє по(и)мавъ бга за́ бороду. // 212
Є́ст(ъ) в Хы(л)ка́ рога́ты(н)ка, да нє для кого́ іного.

Єсли́ нє машъ, самъ бгъ нє ѡзметъ.
Є́сть и в нєго́ блохи, да нѣкому вы́гнати.
Есть того цвѣту по всему́ свѣту.
Еще то цвѣтъ, а я́годы будутъ.
Еще то нє бѣда́, я(к) є(ст) хлѣбъ и вода́.

Єсли́ (б) слуха(в) бгъ пастуха́, давно (б) поги́нуло стадо.
Едно лихо не докучитъ.
Едному нє розодратис҃ на́двоє.

Єсли́ в члка хлѣба є(ст) достато(к): то́ в него́ в до́му вся́ки(и) быва є(т) ста́токъ. Подлу(г) приповѣсти по(л)-

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Д, написані іншим почерком.

[2] У кінці аркуша дописано три приповістки:
Довѣ̀ъ до жывого.
Дѣла тобѣ не машѣ.
Частину третьої приповістки відрізано, проте можна розібрати, що там було: *Дала мати чи(м) отбувати.* Далі ця приповістка, написана рукою автора, зустрінеться на арк. 212.

[3] Приповістку написано блідим чорнилом.

[4] Приповістку написано блідим чорнилом.

[5] Ця і наступні чотири приповістки написані іншим чорнилом.

[6] Приповістку закреслено.

[7] Іншим почерком і чорнилом прямо на наступній літері є написано приповістку: *Дѣвчина якъ дѣвчина а черьво якъ дѣвчина.* Нижче: *мо(в) поковалъ ѡ(т)цъ Павелъ...* З правого боку червоним чорнилом приписано: *Зрѝ и вниma(и).*

ско(и): Коли (правє) жи́тко то и вины(т)ко. І знова
вє(л)ѧ(г) тє(ж) нашего рускаго при(с)лові а, дастатн
чини(т) стато(к); або за(с) же достатечно(ст) пока
статє́чно(ст).
Еще то нє бѣда́ що по вя́з(ъ)є вода́: тоє го(р)шъ // 212 зв
проняло́, що и копы(л)є понялò.
Если́ на́ лихо чл̄ку идє(т), то ю(ж) совсѣмъ о(т)ню(д) на бѣд
и на вели́кое лихо.
Ест(ъ) и в того́ сѣрого сукна́ клы́нъ.
Е бу(н)ты и ту(т) я(к) ви́ди(м): всѣ ты(л)ко сва́рите
да бу(н)туєтеса оди(н) з други́мъ. Нє зна(т) за́ що.
Е(и) мо(и) батко робить гладє(н)ко[1].
Еще і то нє по(и)мавъ а вже скубє(т).
Есть люде є(ст) и людище.
Е(ст) у єи пакъ хорошая да нє будєшъ ко(м)ка(т).
Есть и в глєку молоко да голова нє влѣзє.

Ж

280. Жадна а пта́шка, свои(м) носко(м) сы́та.
Ждетъ якъ волъ ѡбуха[2]. // 213
Живы(и) живое гадаєтъ.
Жива нє мила, умре нє жа(л).
Живому чл̄ку все потреба.
Живъ живъ да поба́чивъса.
Живъ да го(р)батъ.
Жа(л) ба(т)ка да вонъ нєсутъ.
Жа(л) много можетъ.
Жды татку до ля(т)ку.
290. Жа(р)тъ на́ сторону, а хво(ст) набокъ.
Жонкѝ якъ соро́ки.
Жи(д) мови(т), хрє́стъ ни зопсує(г) ни направитъ[3].
Жуй да вонъ плюи[4].

---

[1] Цю приповістку дописано іншим чорнилом і почерком, а потім закреслено. Наступні приповістки, що починаються літерою Е, написано різними почерками.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
Живй [з] сороками з воронами що в ирєи нє ходятъ.
Живъ да въмеръ.

[3] Починаючи з цієї приповісті, усі наступні, що починаються літерою Ж, дописані різними почерками.

[4] Цей рядок викреслено.

Жураве(л) да в(ъ) очи глѣзи(т)ся.
Жа(р)товала баба с ко́лесо(м), да спи́ца за(ст)ряла.

Жартуй жа(р)туй да не смѣися. // 213 зв.
Жа(р)тъ мѣсце мѣетъ.
Жаднои свасцѣ по ковбасцѣ.
Журавовъ крикъ.
Жу́къ лѣз(ъ) у г....о. Жу(н)ки якъ сороки.
Жи́ва уме(р)ла и друга будетъ аби з(ъ)доро(в)я.

З

Знаетъ то купецъ да продавéцъ.
Зна́е то дуда̀ що іграе́[1]. // 214
Зна(и)шовъ сокѣру за лавою.
Знаетъ да вродуетъ[2].
Замо́къ для доброго чл̃ка.
За́ чужа жа(л).
Зы́мное тепло̀, я(к) ма́чошино добро̀.
Зано́ва сы(т)це на коло́чку ви́ситъ.
Завеличавъсѧ я(к) жидъ[3] на родынахъ.
Затрати(в)ши ли(ч)ко чужое рємѣнце(мъ) мусѣшъ о(т)да(т).

З ща(ст)ємъ и по грыбы̀ по(и)ты̀.
За́ ѡчи клєвета̀ а у ѡ́чи пра́вда.
Зя(т) що хоче(т) взя(т).
Захотѣла му́ха зло́го духа[4]. // 214 зв.
Захотѣвъ в ста(р)щахъ хо́дѧ, с пе́рце(мъ) ѣсти.
Завє(р)нясѧ плєчима в свѣтъ за ѡчи́ма.
Запасъ бѣды̀ не чинитъ.
З лихо́го то(р)гу абы з носомъ.
З жа(р)ту и бѣда часо(м) буваетъ.

---

[1] Унизу аркуша дописано іншим почерком і чорнилом:
За ваши(мъ) шепто(м) нш̃о(г)[о] крыку не чу(т)но̀.
Здумала баба дѣвичъ вечеръ.
За поча(т)комъ обло стано̀ви(т)ся

[2] Іншим чорнилом у слові *вродуетъ* між в та р вставлено е, поверх о написано також е, вийшло: *вередуетъ*.

[3] *Жидъ* закреслено блідим чорнилом і зверху написано нецензурне слово

[4] У кінці аркуша дописано приповістки:
За бито(г)[о] двохъ небиты(х) даю(т): и не беру(т).
Зачи(м) сонце зо(и)де(т) а роса очи вимстъ.

Zдаєсѧ цыга(н) на своѣ лѣти.
Zа комарѧ силы не маешъ
Zлóсти повни кости.
Zя(т)нее пиво в пяты вступило.
Zлага с плѣчъ беретъ.
Zа Ма(р)ка не була сва(р)ка за Мы́сѧ взялúсѧ[1]. // 2
Zахотѣвъ пишно, абы́ затышно.
Zлы(н) спря́гъ доброго псуетъ.
Z сорома о́чи не вылѣзутъ.
330. Zа тую крыхў, ма́ло грѣху.
Zа па́рою свѣта не выда́ти.
Z гря́з(ъ)ю з(ъ)мѣшавъ.
Zа чубу да в губу.
Z рукъ идетъ а не в руки.
Zа́гадъ дѣло справуетъ.
Zапа́ла и тому кля́мка.
Zлодѣя вѣшати веду(т), а ѡ(н) свои(м) дѣла(м) не тем.
(з)нае(т)сѧ да оправдае(т)сѧ, я́кобы не ви́ненъ[2]. // 215 зв
Z дымомъ и щадомъ з(ъ) ни̃щеи ха́ты.
Zапоможе бг̃ъ у чужо(и) комо́ры.
340. Z дш̃ѣ пихто̀ не вы(и)метъ.
Z того̀ сы́ти и пяни.
Zдоро(в) Терешко в нову(и) сорочцѣ.
Z рукава̀ выгодуетъ.
Zа дубовые за(и)шло̀ две́ри.
Z ѡдного̀ дво(х) бы вчинивъ або дeся(т), гды (б) мо(г)
Zаколупивъ жывота̀ не помалу.
Zнае(т) що в люде(и) в го(р)шкахъ кипи́тъ.
Zаробивъ на хрыбетъ да и в гу́бу.
Zави́дно, що в кого(с) ви́дно[3]. // 216
350. Z горы пошло̀.

---

[1] У кінці аркуша дописано три приповістки:

Zа ни̃ше жито на(с) и поби́то.
Zачи(м) ситы(и) стухне(т) а голо(о)ны(и) умре(т).
Забувсь що оженивсь да в солому спат пошо(в).

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:

Zа сырото́ю бг̃ъ.
Заливъ за шкуру ситого сала.

[3] У кінці аркуша дописано три приповісті:

Zа умо́мъ го́ни(т)сѧ.
Zа вѣномъ дѣвъци не сеѣти.
Z кожуха да на злого духа летися.

Zаливъ за шкуру сала и то(и) не в(д)ному.
Zбивъ з нпыху и с плыну.

Z усть твои(х), да бгу в(ъ) уши.
Z Антóнову слязу.
Z ду(р)ною головою и погамъ лихо.

Z богомъ нѣчого жа(р)товати [1].
Zлѣвъ на грышковъ во(и)локъ.
Zна(т) и того по нь(с)ку що добры(х) свинѣ(и) плоду.
Za рукъ наробити(с), za но(г) находити(с), за очѣ(и) наглядѣти(с).

Zóлото(м) тому еще уши завѣшаны.
Zавúвъ якъ вовкъ.

Z рукъ глядн(т) ба(т)ко у сúнъ на бѣду ему по(и)шлó.
Znaетъ все якъ стари(и).
Z дужы(мъ) борóты(с), смѣ(р)ть на умѣ [2]. // 216 зв.
Za сухúмъ и сырое горúтъ
Zакрутúвъ веремѣA.
Zавязáвъ шýтки и тому добрѣ то(и)
Zаби(и) дѣрý, собáка не полѣзетъ
Zна(и)дѣ(т) сва(т)ба сорочку.
Z гарячого часу [абы] [3] збѣгъ.
Zúзомъ дáвитъсA
Z ру(к) падѣ(т) все, та(к) часо(м) не хоче(т)сA ни зá що принятисA.

Zацѣпило ему язúкъ.
Z сырого душу прéт(ъ) [4].

Za сéе бгъ не повѣситъ.
Za гóе Литва кошелúми бъéтъсA.

И

И прѣ(д) пшими воротами сóнде взы(и)детъ. // 217
И товкачъ и помело.
Идú да зна(и) козá сто(и)ло.
И сюды гарѣчѣ и тудú болѣче

---

[1] З правого боку приписано: *Прика.*
[2] Унизу аркуша дописано дві приповісті:
Звюнъ шило на шапки
Звюнъ на плашъ
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[4] З правого боку приписано тим почерком: *за буза(к) забивъ.*

Искра и поле выжже(т), и сама згинетъ [1].
И Хома дворянинъ на безлю́(д)ю.
И Солоха не запоро́ха.
И забу(в)сѧ що ожени(в)сѧ, да идє(т) в солому спа(т).
Ины(и) попа люби(т), а іны(и) попадю́ [2]
И рако(в) не хочу́, и чого іного не хочу.
И холо(д)но і голо(д)но.

И моѧ душа не по́встянка.

И мнѣ не шапова(л) дӯшу вы́валивъ [3]. // 217 зв.
И то зубы що и кисѣл(ъ) ядятъ.
Има(и)сѧ рыбко малаѧ и вели́каѧ.
И дме(т) и куе(т), и за кова(д)ло хватаетъ.
И послѣ ωбѣда ложка пригоди(т)сѧ.
Из(ъ)старѣвся воюючи по ко(р)чма́хъ ночуючи.
И кума со́ромъ, и хлѣба жа(л).
Играетъ якъ котъ з(ъ) мы́шкою.
И босы(и) и простоволо́сы(и).
И вво снѣ не сни́лосѧ.
И ку́ры (б) загребли́, если (б) не я ратова́въ.
И пироги́ то(и) же хлѣбъ; все то да(р) бжӣ(и).
Имъ мѣхъ намъ рядно́ [4]. // 218
И крывы́мъ ώкомъ не погля́нетъ.
И вовкъ сытъ и козы цѣлы.

И нш̄ъ бг̄ъ не вбо́гъ.
И на(м) ωбѣцавъ ещѐ дати.
И мнѣ не мати да(ст).
И смѣхъ и бѣда, и людя(мъ) соро(мъ) каза(т).
И роги [5] покоты́въ.
И лапки полизавъ.
И хво́стъ ме(л)кнувъ.
И безъ того́ ли́ха нияко́во.
И стары(и) борозны́ не псуе́тъ.

---

[1] Після слова *искра* зверху надписано блідим чорнилом. *лиш*
[2] Дописано блідим чорнилом збоку: *і я лутче попадю*. Трохи нижче іншим почерком: *бо ты дурень*.
[3] Дописано в кінці аркуша:
Имъ смѣхъ а тому саме в часъ.
І помощь моя...
[4] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
И сѣно цѣло и кози сити.
Изме(р)зъ екъ песъ а змокъ якъ вовкъ.
[5] Мабуть, треба *гори*.

И ки(ст)ку знявъ. Слово в схово.
И хвостóмъ покрывсѧ.
И хвостъ роспустúвъ[1]. // 218 зв.
И вóрогу своéму не зы́чи(в) бы того̀.
И муха говоруха о(б) минѣ не бу(р)кне[2].
И то(и) с пекла рóдо(м): ба еще три мúлѣ зза пéкла.
И сáло потáло, и ковбаса(м) лихо стáло.
И хвостъ дугою.
И хихички тои же смѣхъ.
И то бачу старого лѣса коче(р)га.
И усъ засалишъ[3].
И бороду вкапавъ сметаною.
Из(ъ) млина ви(с)кочивъ з(ъ) ковъшемъ.
И забувъся що ожѣнившся да въ солому спатъ пошовъ. // 219

И хвоста кош(ъ)цѣ не завяже.
И поглядъ у его не лю(д)скіи.
И старъ да не валашанъ.
И в(ъ) ка(з)цѣ не сказати того що о(н) брѣди(т).
И тои не одному заливъ за шкуру сала[4].
И тои не з(ъ) доброи муки з(ъ)лѣпленъ.
И калачъ то(и) же хлѣбъ[5]. // 219 зв.

К

Кожды(и) собѣ не ворогъ.
Колѝ насы́пчасто, то и наки́пчасто.
Кождому хлѣбъ не горекъ.
Кобыла за дѣломъ, а лошà и тáкъ.
Калѣка не роди(т)сѧ, роби(т)сѧ.
Каме(н) на єдно(м) мѣсцу обростуетъ.
Колѝ даха то и взя́ха.
Конѧ куютъ, а жаба ногу пу(д)ставляе(т).

---

[1] У кінці аркуша дописано приповість:
Не дай сєрэдцу волѝ и будешъ самъ у неволѣ.

[2] Середину приповістки — *говорила о(б) минѣ* — закреслено. Ця і наступні приповісті, що починаються літерою **И** написані різними почерками.

[3] Приповістку закреслено.

[4] Приповістку закреслено. Вона вже була на арк. 2.6 зв в дещо іншому варіанті.

[5] У кінці аркуша недбало намальовано кілька концентричних кіл. З лівого боку від них написано *Кто богатъ то(и) всѣмъ братъ.* З правого боку — *а вбоги(и) нечого не мае то его ни(х)то не (з)нае.*

Куды ки(и) то клынъ
Куды ки(и) то голы(мъ) на́ плечи.
Ко(н) z лысиною роди(т)сѧ, з(ъ) лы́синою и ізги́не(т).
Каравши бгъ да ізмилуе(т)сѧ. // 220
Куп(в) бы село̀ да гроше(н) голо̀; купи́въ бы еще к тому̀ и друго́е, да не платывъ и за то́е.
Кому нестáнетъ, того̀ за́ лобъ.
Коло воды̀ хо́дячи умочи(ш)сѧ.
Кому кóры(ст), а намъ хворы(ст).
Коли звали менѐ Грышко(м), всего̀ було̀ з(ъ) ли́шкомъ а тепе(р) зовутъ мнѐ Грыгори(и); то гдѐ далѐ(и) стало то̀ го́рѐ(и).
Ка́м(ъ) ся (б) zадѣвъ коли (б) привмѣвъ.
Колѝ моѧ душа чосникȕ не ѣла, не буде(т) па́хну(т).
Кудꙑ̀ о́чи понесутъ.
Коли (б) то(и) розумъ бувъ напередѣ.
К нашему берегу нищò доброе не приплыве(т).
Копа̀ ка́ме(н) довбетъ.
Кому вго́ды а на́мъ вгло́ды [1]. // 220 зв.
Кожды(и) сво(и) сонъ роска́зуетъ.
Ко(н) на чтыро(х) копы́та(х) да спотыкае(т)сѧ, а человѣкъ едны(м) языко(м) говорячи, може(т) помылитисѧ.
Коли схоче(т) на гору потя(г)нетъ, а я(к) не захо́че(т), и z горы̀ не потягнетъ.
Колѝ вмретъ та(мъ) же впре́тъ.
Конецъ дѣло хва́литъ.
Кождому крывда не мила.
Колѝ моло(д) бувавъ, пу(д) колѣнца голубца̀ бива́въ, а якъ ста(р) ставъ, всего̀ того̀ перестáвъ.
Колѝ допече́тъ, и самъ утече́тъ.
Колѝ в кого гро(ш), то всюда за́вше хорошъ [2].
Ко́нвшисѧ да и заме(р)знетъ.
Коли мцъ ма(и), кожды(и) собѣ дба(и) [3]. // 221
Котъ ловны(и) хло́пъ мо́вны(и).
Козака мти родꙑ́ла, а мужыка жо(н)ка, а че(р)нца̀ панѣма́тка

[1] У кінці аркуша дописано дві приповісті:
Кожду(и) свáсцѣ по ковбáсцѣ.
Колѝ бъ вовкъ ликъ не дравъ то бъ за горою ставъ.
[2] Слово *завше* закреслено.
[3] У кінці аркуша написано і закреслено слово *когда*. Очевидно, це мав бути початок якоїсь приповістки.

Коли бгъ не годи(т), и ого(н) не гори(т).
Куды̀ иго(л)ка, туды и нитка.
Куме ѣжъ хлѣбъ хо(ч) позычены(и), не мнѣ о(т)дава(т).
Куме пи(и) пиво грошe(и) нѣ(т), иди (ж) во(и), слова нѣтъ.
Комȳ ігру(ш)ка а мышцѣ сме(р)ть.
Куды̀ ночъ туды̀ и сонъ.
Ка(т) бы сову [1] и знавъ коли (б) не сво(и) носъ.
Коли добре, то еще хоче(т) лѣпше(и).
Куды̀ ворóнѣ лѣтáти, то що їноє кліовáти.
480. Куды̀ свѣлò, туды̀ и брилò
Коли (б) твоѧ знáла, що моѧ ігрáла, то (б) твоѧ плáкала.
Коли з лысиною роди(т)сѧ жеребѧ, з лысыною и зги́не(т) [2].
Кошéчаѧ любóвъ и ме(ж) ты́ми.
Когда в себе не маe(т) у люде(и) проси(т) [3]. // 221 зв.
Колѝ менѐ лю́би(ш), козáче.
Коли у хустинѣ то и христи.
Коли бога(т) то всѣ(м) бра(т).
Коли конѣ ѣдя(т) сѣчъку де(р)жи и насѣ(ч)ку.
Коли конѣ ѣдя(т): и на бо(к) глядя(т) я(к) сѣчъку ѣдя(т).
490. Коли хочесъ такъ ѣдь.
Коли (б) дощъ не шо(в) то (б) поѣха(в).
Коли [4] куме до(б)ре.
Кусала мене такая. // 222

Л

Лопата zаплата, а бгъ нагорóда [5].
Лѣпшъ бы ни (з)нати(с) неже зáра(з) и розстрятисѧ. // 222 зв.

Леже(н) лежи(т), а над ны́мъ бгъ кряжы́тъ.
Лѣто нá zыму робитъ.
Лѣтомъ о(г)грѣбаю(т) ногами, а взымѣ брáли (б) и рука(ми)
да не буде(т) часомъ того часу.
Лихà пу́га ли(ч)наѧ, а и без нéи ниякóво.

---

[1] Слово *сову* закреслено, зверху написано *дя(т)ла*.

[2] Приповістку закреслено Подібна приповістка вже була на арк. 220.

[3] Починаючи з цієї приповістки, всі наступні з початковою літерою К написані різними почерками.

[4] Попередньо написано *кому*, потім склад *-му* розмазано, поряд дописано *-ли*.

[5] На арк. 222 зв лише дві приповістки, майже весь аркуш залишено чистим для дописання приповісток, що починалися б літерою К, проте жодної не дописано, натомість весь аркуш забруднено чорнилом. В одному місці можна розібрати фразу: *Братъ що хочетъ братъ*.

Л(м) Лапа в калу́ стои(т) да люде(и) мы́ютъ.
Люде не татаре.
Люде як люде, были (б) мы добры́.
Лежи́ в пѣску́ да ѣжъ лускý.
Ласкавое теля(т)ко двѣ ма(т)ки ссе́тъ.
Люде посѣявши да ждутъ.
Ли(н) вылинае(т), а кара́сА очешутъ.
Ле(ст)ки го(р)ше(и) о(т) трути́зны. // 223

Ляхи́ на(мъ) не пи́ѣ, а мы и́мъ не хло́пцы.
Лихо не по́ дереву ходи(т), ты(л)ко по́ людяхъ.
Лыхы(и) доброго не любитъ.
Лѣпше(и) свое малое неже чужое вели́кое.
Лѣпше(и) мое́ неже на́ше.
Лацно на се(м) свѣтѣ що хотѣти, то чини́ти.
Лице това́ръ продаетъ [1].
Ледаяко(г)[о] бо(р)тника, и ме(д) ледачи(мъ) па́хне(т).
Лѣзъ лѣзъ да вво(р)вавсА.
ЛихаА година наста́ла: бувало я(к) кого́ бютъ, то и насъ зовутъ
Люде зна(и)ше́дши да ли́чатъ.

Литви(н)ку хороше та(н)цуешъ; треба пне томý ли́ху годити [2]. // 223 зв.

Лихого нѣчого жаловати.
Люблю́ ма́мко Івахна. Коли б тебе люби(в) Іва(х)но, же(с) ничого доброго.
Любую сваху на возъ сажати.
Лѣпшъ гара(з)дъ, неже не гара́здъ.
Лютѣ сыротѣ бородатому, а голомизому и го(р)шъ.
Людямъ губа не запе(р)та.
Лихо да(в)ши, лихо и не да(в)ши: поѣха(в) козакъ ни подя́ковавши.
Ле(д)во ли́хо дозна́лосА, гдѣ люде живу(т).
Лихо да не ти́хо, коло Махновки цигане іоблегли [3].
Лучше в бо(ч)цѣ, не́же в чужо(и) гло(т)цѣ.
Лучъшая кошуля ни(ж) какаба(т).

---

[1] Поряд дописано було якусь фразу і ретельно закреслено, можна прочитати лише два слова: *Такъ личко...*

[2] Унизу аркуша дописана приповістка:
Либь па(н)ка в(ъ) око ажь вýн(ъ) не бачи(т).

[3] Починаючи з цієї приповістки всі останні з початковою літерою **Л** дописані іншими почерками і чорнилом. Автор залишив два аркуші вільного місця на дописування. Арк. 224 дописано до кінця, на арк. 224 зв. пів-аркуша просто зіпсовано, залито чорнилом; чотири приповістки цієї літери є на арк. 225.

Лучшие было сѣдѣ(т) дома. // 224
Лвиное мое латание нѣжь чужое хватание.
Лихая нахо(д)ка, гурить крадѣжки.
Лучше бы женитися нежели в чужихъ живитися.
Ловися рибка малая и велика [1].
Лихи(и) доброму поиску.
Лихи(и) богатъ ему лихо собака кош(ъ)ла(т) ему тихо. // 224 зв.

Лúхо да не мовчи(т).
Лúхо штани поре.
Лиси(и) вроди́вся лúси(и) згúнетъ.
Лúхо далося знати [2].

М

Меж двомà сокѣрка згинула [3].
Мовивши слово, треба бути пáномъ.
Мы с тобою, якъ рыба з водóю [4]. // 225
Мѣвъ хто(с) іны(и) родитисѧ, да кýры запѣлы.
Мéлє мéлє, да мукѝ не вéлє.
Марецъ третякỳ быкỳ рогъ злóмитъ.
Мужыкà хо(ч) грѝ днѣ варѝ в росолѣ, а ѡнъ еднакъ сыро(ст)ю сме(р)дытъ.
Мóкрого лѣта рóсъ.
Малое снѣда(я)е велики(и) обѣдъ псуéт(ъ).
Мѣвши сокола в рука(х) да впустúти
Мужы(к) хыте(р) [5] якъ ворона, а хыте(р) я(к) хто іны(и).
Ме(д)вѣдь не вмиває(т)сѧ да тóвестъ.
Мочаючи вымочаешъ.
Мѣское теля(т)ко, я(к) сѣлское дыта(т)ко [6]. // 225 зв.

---

[1] Приповістку закреслено.
[2] На цьому аркуші доволі розмащено кілька нерозбірливих фраз, написаних різними почерками і різними відтінками чорного чорнила. *Коли лихо; Помяни с(с)уди яко . рибин своя...; Мошвши слово, Токмо единъ могій преставлени(м) дати покой пре глубинами мудрости.*
[3] Слово закреслене, зверху написано: *пропала*
[4] Унизу аркуша недбало написано і розмазано нерозбірливу фразу.
[5] Слово *хыте(р)* закреслене.
[6] У кінці аркуша дописано дві приповістки різними почерками:
Ма(к)симового по(в)ку
Минувши зво(н)ницу хо(ч) на шибеницю.

Нѣ тогдѣ ўй годова(т), коли на вловы итѝ[1].
Не вмѣетъ плакати, а вмѣетъ плакати.
Не по(и)мавъ да скубетъ.
Не посвары(в)шин(с) с ки(мъ) пе(р)шъ, не мѣти пр...
Не якъ попо(в)ског не пропадѐтъ.
Не сы(л)на А во(л)на А.
Не тепе(р) такъ у четве(р).
Не мѣхомъ полохаетъ.

Нѝше всѐ сла́вно[2].

Ни́на и ля(д)зска́А не лю(д)зка А.
Не конѣ намъ zапрягати, и не на возы̀ класты(с)
Не руки пу(д) него̀ пу(д)ложи́ти.
Не велика А шпу(ч)ка, загну(в) пале(ц) а(ж) кручка.
Нахопи(в)с А якъ накупи(в)с А.
Ни з(ъ)ѣст(ъ) ни зо́п(ъ)етъ ни хорошe сходи(т)[3]. // 233
Не пытаю(т) чи ху(г)ко, але пытаю(т) чи до́бре.
Не ему̀ то̀ замѣшано.
На собацѣ не хотѣвъ бы слухати таки(х) словъ.
Не шу́тки бурак̀и.
На ласы(и) кусокъ на(и)де(т)с А куто́къ.
Не чувъ пупа на черевѣ и то(и) небожчикъ.
Не заросте(т) дша полыно́мъ: абы̀ гро́ши.
Не треба вѣры до(и)мати гу́бѣ: бо я(к) в неи то(рожа)
ажъ захоче(т)с А вс
Не оббивъ поро́говъ и то(и) до того̀ ходячи.
Не много и сеѐи за чехъ ка́зки.
На(мъ) колѝ женитис А, то и ночъ мала.
Не мѣлку човпетъ.
Не тя́ми(т) голова̀ що языкъ лопо́че(т).
Не знае(т) и то(и) козацкихъ жа(р)товъ.
На жежкую кропивку морозъ буваетъ[4]. // 233 зв.

---

[1] Переплутано аркуші при оправі: замість 226, який має бути тут, йде 233.

[2] Поряд у тому ж рядку дописано іншим почерком і чорнилом світлішим: *Нѝше и остро нѝше и велико.*

[3] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
На(и)дѐ свáт(ъ)ба сорочку.
Нехаи на сухии лѣ(с).
З правого боку на полі різними почерками недбало подописано: *Видно что Александръ; не конъ; бодай стари.*

[4] У кінці аркуша дописано приповість:
Не боронѝ батю узяти ва хату.

Ми вѣдомо на мѣсти да куцу устиг[1].
Милиц(и) брате.
Мѣлокъ за не завяза(ш)
Мишька зграе(т) и кулъкою.
590. Милая моя ро(з)мова.

Н

Никто̀ не вѣдае(т), якъ хто обѣдае(т).
Не плака(в) бы слѣпы(и), если (б) сте(ж)ку видѣвъ[2].
Не втаи(т)сѧ шы́ло в мѣшъкў.
Наўки не о(т) лѣса zабѣгти
Наука в лѣсъ не ідегъ.
Не кара(ш) ничи(м), я(к) бо(р)щъ ни щи́мъ[3]. // 227
Не в чомъ не ревѣ́тъ, а(ж) до́ма не машъ
Надўвьсѧ якъ шкуратъ на шгнѣ.
Не кракала ворона догоры летячи́, з на до(л) и пото́въ не бу́детъ.
600. На̀ тобѣ небоже що мнѣ не гоже
Не пе(р)шына̀ Сы́вцу во(и)на̀.
Ни сюды́ ни туды, ни в ты́нъ ни в воро́та: ни са(ч)ми́ ни колесами ни зымою ни лѣ́томъ.
Не пе(р)вое ѧко(м) с хаты утѣка́ти
Не в чо(м) ко(т)ка лапку лизала, а(ж) гостѧ газала.
Не ходя(т) я́сли до коня(и), але конѣ до яс(л)
Не по(з)но до своего дому и опо(л)ночи.
Не тако́въ шпь, якъ паненята.
Не тако(в) бы́гъ якъ лиховѣ лю́де[4]. // 227 зв
Набра(в)сѧ якъ Ма(н) гру́шъ[5].

---

[1] Ця і наступ[ні] [рядки] шо[...] [...] [...] [

Не(х)а(н) же и тво(и) бѣсъ ста(р)шы(и)
Напере(д) бы сме(р)ти на себѣ сподѣва(в)сѧ.
Не ма(ш) тычки для позы́чки.
Недосо(л) на столѣ, а пересо(л) на хрыбтъ.
Не в пѣчъ замазати(с), да и не з мо(с)ту у во́ду.
Не та(к) я(к) хотѧ такъ я(к) мо́га.
Нѣколи носа вте(р)ти.
Не може(мъ) збу́ты я(к) лихого ше́ляга.
Не то господа(р), що збере(т) господа(р)ство, то ще [illegible]
заде(р)житъ.
Не вмѣетъ шыла заωстры́ти.
Не вмѣе(г) коню́ хвоста́ zавяза́ти [1]. // 232
Не грянетъ то ка́нетъ.
Не чуетъ глухы(и) я(к) скаже(ш) да(и), а я(к) же [illegible]

Не на́довго стары(и) жени(т)сѧ.
На лѣчену(м) конѣ не наѣздитисѧ.
Не на(д)сѣвшисѧ не вме(р)ти.
Нихто на(д) ши́ею не стои́тъ.
Не за шию ка́плетъ.
Не на су́сѣ то(и) до сы(х) часовъ сѣди́тъ.

Не зна(и)де(ш) ба(г)ка да мтери, а всего зна(и)деш,
Не впали (б) руки же(б) що помо́гъ.
Не чуетъ по́луску.
Не косы писа́ти.
Не в черевѣ уча(т)сѧ.
Нихто не вы(и)метъ якъ улѣпитъ.
Не клады па(л)ца в ро(т) же(б) не бувъ о(т)кушеш
На́ во(и)ну ідучи по чужую голову и свою неси [2]. // 23[illegible]

Малы(и) пнъ вложи(г), велики(и) не вы(и)метъ [3].
Ме(р)зни ме(р)зни вовчи(и) хвосте.
Молодого кровъ грѣетъ.
Молодому бре(д)на́ за́ че(ст).

Мила душа́ кождому.
Ма(р)ку пи(л)ну(и) záмку.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Н . . ь н.. (т) на т(ъ)во(и) подобе(н).
Не то си́льний що каменъ вѣрне то сильний що сердце в себѣ вдр[illegible]

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки:
Не бивши ку́ма, не пи́ти пива.
Наряжа(в) наря(д)ку.

[3] Це має бути арк. 228, в оригіналі він позначений як 226.

Межу перєвора́вь.
Мо́крою онучою о́чи забива́єтъ.
Ме́лєтъ якъ пусты(и) млы́нъ.
Молодо(ст) бу(и)но(ст), а бу(и)но(ст) ду(р)но(ст).
Ма́сница напрасница.
Моло(д) на гетма(н)ство.
Моло(д) тє(р)пѣти голо(д) [1]. // 226
650. Мужи́къ бога́тъ ему жъ добро̀: соба́ка кудла́тъ, ему жъ тєплò.
Мала A спасибо.
Много каза(т), да нѣчєго слу́ха(т).
Мє(р)твого z гро́бу нє несу́тъ.
Мовчанка никого нє пуши(т) [2].
Мало ѣли ху́тко з(ъ)ѣли.
Ми́лъ ба(т)ко да во́нъ несу́тъ (мє(р)тво(г)|o|) [3].
Мала ворона да ротъ вели(к).
Ма́лъ золотни́къ да ва́жокъ.
Минулас A ба(р)ма, що дава́ли да(р)ма.
660. Мнє(г) якъ слѣпи(н) то(р)бу. // 226 зв. [4]

Ни сѣла ни пала да(и) бабо сала.
Нє по(и)тьı za пє(и)ка̀, коли нє ма(ш) Се(н)ка̀.
Нє єдноі скоштова́въ, пє́чи хлѣба.
Нє мѣсцє члка стиґъ, але члвѣкъ мѣсцє.
Назадѣ очє́и ни в ко́го нѣтъ, ты(л)ко у ра́ка.
Нє то̀ дорого̀ що є(ст) гдє купити, то що нѣгдє.
Нє велика напа(ст), да спа́ти нє да(ст).
Нє з добра̀ побѣгла з двора̀.
На ловца̀ и звѣръ бѣжи́тъ.
670. Нахвати́вс A до мо́цѣ, да о́бѣ о́цѣ.
Нє поме(р)зени(в)шис A пє(р)шъ, нє мѣти пріятел A зычливого.
Нє такъ ху(г)ко дѣє(т)с A: я(к) ху(т)ко говори(т)с A.
Нарядивъ дѣдъ бабѣ хи́жу, куда ла́жували кошкѝ а
тепє(р) лазя(т) соба́ки.

---

[1] У кінці аркуша дописано приповість: *Мужикъ на мужика хочъ бреше да нє вк[а]же(т).*

Наступні приповістки, що починаються літерою **М**, дописані різними почерками.

[2] Наступну приповістку ретельно закреслено, можна прочитати лише два перші слова: *матъ єго*

[3] Слово взято в круглі дужки.

[4] Дали йде шість чистих аркушів. На арк. 232 написано рукою П. Куліша олівцем. «*См. между лл. 226 и 227*». Туди під час оформлення справи потрапив арк. 232. На арк. 233. *См. между лл. 225 и 226*. Туд. потрапив арк. 233.

Ни на во́лосъ не спавъ, і ни на ма́ково зе(р)но, зшива(и) о́чи і

Ни шваць ни мнѐць.
Не вмѣетъ ни бз ни мѐ.
Неха(и) іде(т) во ІМА, го́лову лома́. Мину(в)ши зво(и)
хо(ч) на шибеницу [1].
Не несе(т) неха(и) дѣдко где люде(и) рѣдко.
Не з доброи́ муки и то(и) [вижу] [3] злѣпленъ.
На добри жо(р)на, що вски(и) го змеле.
Ни пъ́ѣтьсА ни ѡстае(т)сА.
Ни горѣвъ ни болѣвъ, я(к) з лу́ка спря́гъ.
Не едно в бе(р)дѣ.
На(м) що попъ то ба(т)ко.
Не зна(и)ду́ на свѣчку, а на позо(в) я(к) бѣсъ да(ст)
На вмѣ ве(р)ти(т)сА да не взгада́еш, ху(т)ко.
Ни здýмати ни згада́ти.
Наѣвсѧ напи́вьсѧ да на́ бо(к), да не бу(д) члкъ глад(и)
Неха(и) тоє лежитъ не хлѣба проси́тиме(т).

690. Ѝша и везла́ [4]. // 234 зв.

Нарадивъ же ему в головѣ з(ъ) дупи [5].
Ни сло́ва ни повсло́ва, ни оче(р)нивъ ни обѣли́въ
Не туды хр(с)титъ куды ро́ди(т)сА [6].
Нѣ думати нѣ згадати нѣ в приказцѣ кому сказати що ѡъ говоривъ на(мъ).
Не видавъ хто(с) ки(с)лого да в ро(ш)чину впа(в).
Нарядивъ кого(с) якъ ф(р)ука(л)ие
Не попъ не мичся в ризи.
Не то(и) еще носо́къ щобъ глядѣвъ у пѣсо(къ).
Нѣчи(м) вовку блюва́ти, та(к) ли́ками.
700. На́съ роди́ла, на(м) же сА и пригоди́ла

---

[1] У кінці аркуша дописано приповістку: *Не славна хата углами славна пирогами.*

[2] Другу приповістку дописано меншими літерами.

[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

[4] У кінці аркуша дописано три приповісті.
Не взявъ хто(с) малого а великого(г)[о] не озме.
Набрався якъ Ма(и) грушъ. Цю приповість закреслено, — видно, тому що вона вже була на арк. 232.
Не забудъ смутку забу(д) рѣчи.

[5] Рядок дописано на початку аркуша і ретельно викреслено. У наступні приповістки, що починаються літерою **Н**, написані різними почерками, недбало.

[6] Ця і наступні чотири приповісті закреслені.

Не в росса(д)ную ѣсти якъ нѣчого.
Не на́шого пола ягода.
Не ѣвъ зомлѣвъ наѣвса взвали(в)са.
Не тепе(р) по грыбы хо́дя(т), але в(ъ)ωсенѝ колѝ са ро́-
дятъ.

Не ги(л)ко браги ко(л)ко звяги[1]. // 235

О

Осмакъ копы стереже́тъ.
Охо́та го(р)шъ невол ѣ.
Охочого не вня́ти.
Окномъ двери.
Обы(и)шовъса якъ Сахно́ в це(р)квѣ.
Оперезавъ на всю масницу.

Одна мти рожа́е(т), да не оди(и) обыча(и) дае(т).
Обое ребо́е.
Ожени(в)са всѣмъ зажури(в)са.
Овсяница просяница, все то товару ко(р)мъ.

Обѣца(в) пнъ кожу(х) да и слово его тепло́.
Очи згляну(т)са да жыво(г) не приста́нетъ.
Однаково нияково. Однаково дя́кова́ти.
Однаково зелено жа́ти. // 235 зв.
Однаково не причаща́тиса.
Огнемъ да мечемъ.

Обы(д)ралиса в дорозѣ, и та(к) пне з дому выѣхали.
Оды(н) бѣсь по по(л)ку ѣздивъ.
О́нъ тое пра́ви(т), я(к) швецъ женйвса
О́нъ мовчи(т) а мы слухаемъ
О́нъ ты(мъ) не забогатѣетъ а мы не завбожае(мъ).
О́чи я́ма, я(к) наѣвса то(г)ды досы(т).
О́ко ви́ди(т) да зубь не име́тъ.
Оско́му зогна́въ
О вовку гово́ря(т), а вовкъ ту(т) же.
Одно́ було́ о́ко, и тое розе(д)ра́но.
Осе жъ і я́, що хорошее има.

---

[1] Збоку праворуч у верхній частині аркуша вертикально дописано: *не лопъ не мичся в ризи.* У нижній частині: *не мѣи поля за ґ садуръ а лѣса за дурня.*

Опа́ри(в)сѧ на молоцѣ да і на воду студи(т) [1] // 236
О тѣмъ ни сло́ва [2]
Опираѥ(т)ся я(к) ко(т) на люду.
Ωчи витрѥ(ш)чи(в) якъ жырови(и) тузъ.
О широкого поля ягода на(м) не рювня.
Обмѝла нѥ заплата.
О щобъ ты упѝвсѧ и повалѝвсѧ.
740. Ого(н) нѥ кляча.
Окно(м) двери.
Ωгонь [3].
Ωй жаль да нѥ вѥ(р)нѥця догори чубко(м) перевѥ(р)нѐ ца // 238, зв
Ой і ти бачу мудра(к) що назадѣ яйця [4].
Памятатимѥ(ш) до нови(хъ) вѣниковъ.
Перебуися наза(д) носкамы.
Покидаи ба(т)кови наровѝ да бери мои.

П

Поты зба(н) воду носи(т), покул(ъ) у́ха нѥ вворвѥ(т).
По мно́го по цѣлому грыбу́ у бо(р)щъ ки́дати.
750. Посла(в)ши ду(р)ного а за нымъ друго́го [5]. // 237
Помага(и) бо бода(и) здоровъ.
Помовчи язычку кашки да(м).
Принесѥ(т) бѣсъ кума да нѥ будѥ(т) ложки.
Приткнетъ носа и до насъ [6].
Побрата(в)сѧ копу видячи́.
Писа́въ писа(в), да чи(мъ) іны(м) запѥчатавъ
Пра(в)дою нѥ поживитисѧ.
Пра(в)да з дна́ морѧ вы(и)маѥтъ.
Поку(л) сонцѥ взы(и)дѥ а роса́ очи вы[illegible]ст).
760. Пивши пиво да воду пити.
Па(р) костѥ(и) не ломитъ.

---

[1] Ледь помітним чорнилом у кінці сторінки дописано приговѣ: *О лѣз(ъ) лѣз(ъ) да (в)вор(ъ)ва(в)ся чи нѣ було ручокъ щобъ державшіся*

[2] Усі наступні, що починаються літерою О, записані різними почерками.

[3] Очевидно, не закінчена якась приповістка.

[4] Більша частина аркуша порожня, внизу починаються приповістки на літеру П, зверху кілька прип. вісток — ця і наступна, що починаються літерою П.

[5] Внизу приписано: *а за ну(ж)ду и ду(р)ниц спряшится* Ще нижче вже іншим почерком і чорнилом: *посунь все у лобъ*

[6] Поряд дописано бліднім чорнилом: *да н[ѥ] во(з) мѣ(ш)*.

Пиво не диво, диво добрые люде.
По двѣ не лупе(т) шкуры z вола
При(т)кнувъ якъ ужа вилами [1]. // 237 зв.
Пошовъ набравши пудошóвъ.
Присвоила нѣякая(с) справа дубецъ.
Пя́но(г)[о] мли(т)ва якъ хорого по(ст).
Пустивъ бгъ Микиту на волоки́ту.
По мое(и) головѣ хо(ч) вовкъ траву ѣжъ.
По сме(р)ть бы то(г)[о] посыла(т), нажи(в)сѧ бы чл҃вѣкъ.
Порату(и) менѣ в(ъ) пригодѣ, а в добро(м) разѣ не потребуемъ рату(и)ку.
Поцѣлу(и) менѣ сегóдня, а я́ тебе zавтре.
Поклепавъ правдою.
Пи(с)мò стое ѡко ко́ле.
Принеси бже гостя же(б) и на(м) добрò.
Перепа́вся що не видався.
Пороху не да(ст) па́сти.
Пропѣла пта́шка [2]. // 238
Понура́ сви(и)ка лу́бе(и) ко́ре(н) копаетъ.
Пота(и)ного собаки го(р)ць треба боятисѧ.
Пуды(и)шóв бгъ в не(мъ), по(с)тере(г)ла́ нечи́стая сы́ла.
По́ле краде(т), а лѣсъ ба́читъ [3].
Пѣ́къ тобѣ враже, хтò тобѣ ка́же.
По заслузѣ котю́зѣ.
Пасту(х) свинопа́сь, де(р)жи хлѣбъ про запа́сь.
Памята́тиметъ до но́вы(х) вѣниковъ.
По Се(н)ку́ шапка [4].
Поки(н) и лукъ коли́ пусто рукъ.
Пришовъ позно ажъ zавозно.
Пришовъ рано ажъ не дано.
Протывъ воды плывéтъ.
Поко(р)ной головы мѣчъ не имѣтъ.

---

[1] Дописано в кінці аркуша дві приповістки
По(и)ма́въ грóчку.
Пора до дворá а до дýму часъ.

[2] У кінці аркуша дописано дві приповістки.
Пѣшого сóкола и воро́ны бю́ть
По ни(т)ць клубка до(и)дешъ.

[3] Слово *краде(т)* закреслене блідим чорнилом зверху надписано *бачитъ*; слово *бачитъ* закреслене і поряд дописано: *По собѣ ногу простира(и).*

[4] Збоку у цьому ж рядку дописано: *По собѣ ногу простира(и).*

Пан(ъ) гарды(н), хлѣбъ гва(р)ды(н): пивийна на ко...
тру(д)но сѧ пожывити худо́му паxо(л)ку.
Помалу ѣд(ъ) да́лѣ(н) станешь [1]. // 238 зв.
Пер(е)д очима дѣло.
Пора z двора.
Познае(ш) голого з сагадакомъ.
Познае(ш) я(к) чо(р)ны(и) волъ на́ ногу наступи(т).
Прибы́лосѧ тѣщи зя(т)ные дѣти колыхати
Потребамъ ко(н)ца́ не ма́шъ.
Пяны(н) свѣчки не постави(т), и готовую звалитъ.
Пяны(н) ду(р)ному братъ.
Про(з)ба мѣсце мѣетъ.
По(и)мавъ Ни́кона доброго [2].
Почувъ гуску.
Прорѣзавъ zубы.
Пловъ пло(в), да на березѣ втонувъ.
Пришо(в) zбоку, да взявъ стро́ку.
Пахучое то якое(с) есть зѣлѧ [3]. // 239
Пуд пянъ вечоръ.
Похлѣбство го(р)шъ трути́зны.
Пнъ якъ бгъ [4]
Посѣдѝ сму(т)ку в куткѹ́.
Побачи(м) того и ката.
Пустивъ на всѣ за́ставки.
Пе(р)шие щѐнята за пло(т) ки́даютъ.
Поки(н) сокѣру, озмѝ до́вбню.
Поглядисѧ козле у воду на свою уроду.
По волѣ свѣта тому дѣе(т)сѧ.
Прибра(в)сѧ к(ъ) сту в новую лату.
Пошло́ за вбитую.
Поглядимъ по возахъ.
По составца(х) розбираетъ.
Поты старецъ рохма(н) поки собаки не ступя(т).
Прилѣпивъ якъ го(р)батого к стѣнѣ. // 239 зв.

---

[1] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Принеси бже го(с)тѧ же(б) и на(мъ) добро́. Приповість зкреслено.

Постуи бабко еще слабко.

[2] Слово *доброго* закреслене.

[3] У кінці аркуша дописано дві приповісті:

Пре(т)сѧ я(к) волъ на рога́тыну.

Поби́ли вовка бара́нѣе сліози.

[4] Поряд дописано: *Альбо якь чо(р)ть.*

Прийш(и) хвостъ кобы́лѣ(и).
Присѣвку ждетъ.
Посла(н)на́ ни сѣку(т) ни рубаю(т).

Пра(з)дникъ без(ъ) мчника не бу́ваетъ.
Припекло́ на лежню(в) да и намъ душно.
Пришо́въ га́рба(р), да всѣ зага(р)бавъ.
Проняло́ го(р)шъ сырои ква́шы.
По бородѣ тє(к)ло́ в ротѣ ни бува́ло
Пу(д)ковавъсѧ на всѣ чтыри ноги.
Прист́ави(в) новыє двє(р)ци до (с)таро́и лазє(н)ки.
Почувъ два непо́вныхъ.

Пошло́ пню(и) ста́ру(и) на выпадокъ.
Пошы́въсѧ у ду́рнѣ.
Пига(и) гу́ски, чи зябу́ть но́жки.
Повє(р)нув головою
Пты́чо(г)[о] молока́ ты(л)ко нє зна(и)дє(ш), а всєго є(ст).
Постєрєгу́ть бредню ху́тко. // 240
Позна́єшъ пѣшого з сага(и)да́комъ.
Па́сѣкою умы́въсѧ.
Попєрли якъ Сы́дора до дары́[1].
Па(н)скаѧ ласка до порога.
Па(н)скаѧ ла(с)ка лѣто грѣє, а на зыму кожуха трєба старатисѧ.
Пождємо́ з ру(с)ки(и) м(с)цъ.
Пришо́въ нє зва́нъ пошовъ нє сла́нъ.
Пошовъ Тарасъ лозами. // 240 зв.

Рука́ руку мы́єтъ[2].

---

[1] Далі кілька приповісток викреслено.
Ось вони: *Пошло г . . . о в честь.*
Помага(и) бо Гриню коплю глину.
Накладу Гриню буде з менделя.
Пекарня духъ любитъ.
Памята(ѣ) Гриню Базавличу
Такъ є(ст) мили(и) онуче.
О(т) чо(р)та чи і мя Базавлюкъ.
Бо не втѣкъ є(г)[о] рукъ.
Перекиси, да і ба(т)кови дасі
Ці і наступні приповістки, що починаються літерою П, написані різними почерками. Збоку на полі написано: *Послѣдня кончена.*

[2] Поряд дописано: *що(б) оби(д)ва обли били.*

Ра(н)нѧѧ пту(ш)ка zубиѣ гереби(т), а позняѧ бчи продираѣтъ

Родыла ма́ма да не взяла́ я́ма.
Робивъ дядѧ на себѐ гляда́ѧ.
Робити хо(ч) кнемъ бити, а ѣсти хо(ч) рачки лѣзи.
Ремѣсло́ не за собою носи́ти.
Рана згои(т)сѧ, а слово злое вовѣ(к) не загои(т)сѧ.

Рада (б) душа в ра(и), да грѣхи́ не пуща́ютъ.
Руба(и)сѧ дерево крыво́е и право́е.
Рукъ оставъ робячи.

Разомъ za бжінмъ росказомъ.
Рано вставъ на поро́зѣ освѣвъ.
Рано естѐ(е) веста(л) на(и)ми(т)ку; Я́ тое мови(т) обува(н)емъ надолу́жу. // 241
Романе́ Романе, ничи(м) живешъ литвою ωрешъ[1].
Ровъ якъ копавъ да і са(м) пропавъ.
Рогомъ ти(мъ) чешись яки(и) е(ст).
Рогати(н)ка естъ выхи(л)ка да (в) кошелику.
Рожокъ да с табакою.
Рогатину пода(и) суди.
Рогатина в комори лежи(т).
Радъ бы его поимати да слизіокъ[2]. // 241 зв.

С

Ситы(и) z голодного не спогадаѣтъ.
Смѣлы(и) ба(т)ка у лобъ бъе́тъ.
Собѣ дорогу теребитъ.
Сонны(и) якъ пяны(и), а пя́ны(и) я(к) ду(р)ны(и).
Скакавъ да не уклякнувъ.
Старъ да не ва́лашанъ.
Сѣдитъ якъ мо(р)ковъ у грядѣ.
Свари(т)сѧ za мѣхъ, а в мѣху ничого нѣтъ.
Ску́пы(и) не глупы(и), а щодры(и) не му(д)ры(и).
Ста́ръ да яръ.
Сѣвъ да і запѣвъ.
Стары(и) якъ малы(и).

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Р, написані різними почерками. Вони викреслені.

[2] Наступну приповістку ретельно закреслено. Можна розібрати лише перші два слова: *Роблетъ якъ* і останнє: *люде*.

Стары(и) що вроби(в) го б҃гъ да(в), а що зѣвъ то пропало.

Сегодня хо(ч) вола зѣжъ а на zавтры(и) де(н) впя(т) схо(ч). // 242
Сѣдитъ якъ грыбъ.
Сито на его го(л)ко.
Свѣтло око хочъ где по(и)детъ.
Страше(н) ракъ да где(с) индѣ очи.
Суха ложка ротъ деретъ.
С товкача умывався.
Своя воля добра да не пожитечна.
Стане ляще за н҃ще.
Стереженого и б҃гъ стережетъ.
Сватъ не сватъ добры(и) человѣкъ.
Собака на сѣнѣ лежачи, ни са(мъ) не ѣст(ъ), ни товаровѣ не даетъ ѣсти
Сегодня не праздникъ а ты намъ не вказникъ.
Своя мазка лѣпшъ чужои свѣтлицы.
Сукма(н)ка не мамка, и ты гиля(и) не выля(и) панъ пити хоче[1] // 242 зв.
Се(и) свѣтъ якъ маковъ цвѣтъ.
Сво(и) з свои(м) сѣнисѧ руба(и)сѧ, а чужы(и) не мѣша(и)сѧ.
Служачи олтару з(ъ) о(л)тарѧ и живысѧ
Сыла злого два на едного.
С поля вѣте(р), з лѣса го(ст).
Скрыпливое дерево здорового перестоюе(т).
Скоро z воротъ, а тутъ у ротъ.
Скоро za порогъ а онъ за пирогъ.
С кошыко(м) да з грошыкомъ.
Старецкои сушки, пѣзды не наповнишъ
Своя семряжка не важка.
С колесами в рогъ не вѣхати и тому.
Скажетъ на ве(р)бѣ грушы.
Сегодня живе, zавтре гнилѣ[2]. // 243
Соромъ не нагодуетъ.
Собака бреше а дворяни(н) ѣде: собака (ж) собакою, а дворянинъ дворяниномъ.
Своѣ собаки поѣлисѧ.
Ся(д)мо на колодѣ, поговорѣмъ о пригодѣ.

---

[1] Унизу аркуша дописано приповістку: *Сваръ не с(ъ)ватба.*
[2] Унизу аркуша дописано приповістку: *Свиня, а жонка единъ маю(т) нравъ.*

Слово жестокое, воздвизае(т) гнѣвъ
Сме(р)ть не вѣ(ст) несетъ.
Сты(и) мо(и) покою, добро мнѣ с тобо́ю.
Сме(р)ть неминуща^а дорога.
Слобода́ лика и вода́.
Смѣхъ ко(н)ски(и)[1].
Се(и) якъ Се(и), да Сениха лиха
Спасибо za росо(л), а хлѣбъ сво(и) да и со(л).
Со(л) ворогамъ у о́чи, а каме(и) гарячи(и) у зубы.
С козла́ ни вовны ни молока́.
Ста^а напрасница обы(и)дѝ о́коло. // 243 зв.
Ста(р)че село́ горы(т), а я взя(в)ши сунку да по(ид)/ в другое село́[2].
Си(м) лѣто не позно, и во(и)ско не ще(р)ба́то
Сюды вы́л(ъ) туды́ вы(л), а(ж) за пя(т) ми́ль
Соромота вы(и)ти za ворота.
Сѣла тво^а ка́зка в попа в перела́зка, и в ку(т)ку на поутку[3].
Спати не воева́ти.
Своего вколупивъ бы здоров^а для милого пріятел^а если (б) можно.
Суженое не розгуженое.
Старо(ст) не велика^а радо(ст).
Сы́ла на уда́н(ь)ю нале́житъ.
Сонъ zмуты(т), якъ у руку да(ст).
Сылою не даю(т), сылою о(т)нима́ютъ. // 244
Сылою в бга не взя́ти[4].
Сво^а хата покрыжка.
Сорока [бо][5] сороцѣ, а ворона воронѣ скажетъ.
Солодокъ медокъ да по ша(ж)ку́ в ротокъ
С пѣснѣ слова не выкинути.
Спи(т)с^а сни(г)ца, св Бие(т)с^а все мине(т)с^а
Сахару кусъ, а соло́мы возъ.
Сырота́ и го(р)бать и череба(т), и много Б(ст)
Сонливого добужу́с^а, а лѣнивого дошлюс^а.

---

[1] Збоку дописано: *сонъ жоноцки(и)*.

[2] Починаючи від слова *да по(и)ди*, к[ілька] прим[ірників] в ст[ар]ій ред[акції] натомість написано. *далѣи посину* зі слова *сунку* як виправлено. Загалом вийде *а я взя(в)ши сину далѣи по ли*[ч].

[3] Поряд дописано *за сн[ѣ]пи, казки [с]вѣтъ з[а] [в]а[ж]ку*.

[4] Поряд дописано. *[ни]къ [не] [про]дать*.

[5] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Све(р)бячіє руки мѣетъ и то(и).
С помоч(ъ)ю и рѣки текутъ.
Суботнымъ штыхомъ шиетъ для поспѣху.
Своєи цѣны не встановити.
Ста(р) якъ котюга, а бреше(т) я(к) щенѧ.
Скрывиласѧ якъ середа на пя(т)ницу [1].
Сѣ го(р)шъ, неже ходы ѣсти. // 244 зв.
Спомогъсѧ якъ убоги(и) на кисѣль.
Собаку о(т) ногы бютъ.
Смѣетьсѧ своего не приложивши.
Сырено масляно корова ожеребиласѧ.
Стрѣляняѧ ворона хо(ч) к бѣсу леги(т) уже неха(и).
Сво(и) своему нє ворогъ.
Собака не покачавъши не з(ъ)ѣст(ъ).
Смирив(ъ)сѧ паче вовка [2].
Свинѣ хо(ч) золотоє ко(л)це управъ, а она нє по(и)дє(т) всадити личъ у гумно, развѣ у що іноє [3].
С пано(м) хто(с) іншии(и) пиво варивъ, да и молоту о(т)цуравъсѧ.
Самы рачатъ, а насъ нє бачатъ
Сова спи(т) да куры бачитъ.
Скорѣ(и) вѣд(ъ)миного пива. // 245
Слово за слово, да і до ску(р)вого сына.
С корѣня(м) і то(и) гречку рве(т) на перевесло.
Славе(и) буденъ за горами.
С кимъ жи(т), того нє треба гнѣви(т).
Сырено масляно, корова ожеребыласѧ [4].
Соколъ з мѣсца сова на мѣсце.
Сы(л)ка малє(н)ка, жы(л)ка тонѣ(л)ь)ка.
Скачи чо(р)тє, пшона дамъ.
Сылою копавши колодѣзъ не пити з него води.
Сего Пилипка спѣвати.
Соло(дкии медок(ъ) та ба.
Сирота сироту с(к)ребче щоб було живогу легше.
Сего Пилипка zпѣти. // 245 зв.

---

[1] Цю і наступну приповістку дописано в кінці аркуша.

[2] У цьому ж рядку дописано іншим почерком: *а якъ цпи(р) дви(т)ся*

[3] Над двома останніми словами зверху написано: *у з...о*.

[4] На полі надпис: *сѣ(г)(т)ъ напреди* (Справді, ця приповістка була на аркуші 245. Ця і всі наступні приповістки, що починаються літерою С, написані різними почерками.

Ту(р)ма не ду(р)на̀, без(ъ) люде(и) не живе́ть [1].
Това(р) у вотѣ, надѣѧ у бзѣ.
Товста сі ѣна да грѣетъ.
Ту(т) рубаю(т), а та(м) трѣски па́даютъ.
Треба ходити, якъ линý по днý.
Треба з ху(ст)кою ходи́ти.
Тобѣ вовче козы па́сты [2].

990. Такъ то нша пѣчъ печетъ [3].
Ты(мъ) же сало(мь) по то(и) же шкурѣ.
То(и) же го(ст) да в тую ха́ту [4].
То(г)ды̀ сыротѣ вели(к)де(н) я(к) бѣлаѧ соро(ч)ка.
Трапила коса̀ на ка́ме(н).
Тое ви(н)но що е(ст) [5]. // 246
Твоѧ баба во(и)томъ.
То ста(р)шы(и) хто̀ на́ грудя(х) посѣди(т)· а наи̯ пач
хто выве(р)неѧ зы́ споду.
Ту(т) слово(м) а ту(т) дѣломъ
Треба пу(д)мазати же(б) не рыпѣвъ.

1000. Тя́мнитиме(т) до новы(х) вѣнико(в), и до су(д)ной
до(ш)ки поку(л) а(ж) по́роху на́ ѡчи насыплютъ
Тру(д)но ста(т) пно(мъ), а все буде(т) нтѝ да́ро(мъ).
Ты(м) море непогано, що собака хлѣбче(т)
Та(к) треба якъ пятого колеса.
Ту(т) пити да не ту(г) спати, треба ему кнь(мъ) дати,
и кожухъ зняти.
Ту(т) горѣлка ка́пъ, а та́мъ ха́пъ.
Твоѧ кобыла вгрузла.

Та(к) хороше злѣпивъ, я(к) дше не влѣпи́ть.
Треба у ѡчи дивитисѧ. // 246 зв.
Тре(т)сѧ да мнетъсѧ.

1010. Тромъ да козы̀ боя́тисѧ.
Тогды о(д)почине(ш) якъ умре́шъ.

Те(р)пенъ спсе́нъ.

---

[1] Збоку приписано: *тим г....м вонне(т)* Зверху дві. нат... *ту(р)ма*

[2] Збоку приписано: *а овечки дави(т)*.

[3] Збоку: *слѣва*.

[4] Збоку: *бо внадився*.

[5] У кінці сторінки дві чи написані, приповідку різними по... *Товдръ не по(т)вдо*

Такъ люби(т) якъ поро(х) у ѡцѣ.

Тому пущене, хто дшѣ пусти(т)сѧ.
Тысну(т)сѧ якъ до дары в це(р)квѣ, та(к) у ко(р)чмѣ тысну(т)сѧ.

Ту(т) тые сѣдя(т), що добре ядя́тъ.
Ту́(т) о(т)пѣли, а та́мъ ѡ(т)ѣли.
Три́ днѣ хо́ду а до ѡбѣда я(р)ма(р)ку.
То(г)ды в мене́ христы́ни, я(к) е(ст) що в ху(с)ты́ни.
Тя(ж)ко працова́ти где́ нѣчого взя́ти.
Тогды утѣшеніе я(к)що у кишенѣ є.
Товче(т)сѧ якъ Ма(р)ко по пѣклу [1]. // 247
Тамъ то їхъ полегло́.
Твоѧ рѣчъ напередѣ [2].
Такъ заме(р)зло що хо(ч) ту́ры гоны́.
Туды́ гла́д(ь), куды́ ше(р)ст(ъ) лежи́т(ъ).
То(г)да лика дери ко(г)да дерутся.
Тогъда я(к) кличу(т) иди.

Толко нашего що в дшу вложимо.
Ту(т) туре грузъ(ъ)ко сѣвъ би та ка(л)но.
Ту(т) пи(т) да не ту(т) спатъ.
Ту(т) грубу топи(т) ... [3]
Ти(т) ходи молоти(т) голова боли(т). Ти(т) ходи исти.
А где (ж) моя велика ло(ж)ка. // 247 зв.
Тому не розумъ заважитъ.
Тому якъ попереду танцова(т).
Dum Subera Suberant Suberarememento [4].

У

У пяного решето грошe(и), а проспи(т)сѧ и решета нѣзащо купити.

У пяного и козы в золотѣ.
Ускочивъ у гречку.
Ускочивъ и выскочивъ.
У ста(р)цы пу́гою не вженешъ, а z ста(р)цовъ и калаче́мъ не выманишъ. // 248

---

[1] У кінці сторінки дописано приповістки: *Трафила коси на камень. Даи сокруши(т) гогнени(и) пламень.*

[2] Усі наступні приповістки, що починаються літерою Т, написані різними почерками.

[3] Приповістку ретельно закреслено, наступна частина її — нецензурна фраза.

[4] Далі йдуть якісь цифри.

У [illegible] мнѣ смѣшные устá; я сахá(р)ные и сá(м) утóу
У [illegible]
У [illegible]
У [illegible]
У жи[illegible] востры тóпки, а умъ коротóкъ [1].
У [illegible]
У [illegible]
У [illegible]
У [illegible] с кашею ѣстьсѧ
У [illegible] бúши да пальцá не видати
У [illegible]
У [illegible]
У [illegible]
Уроки та сорóки.
У кá два концы̀ єди(н) бýде(т) по мнѣ а [illegible]
по ком(с) [illegible]
Увлсѧ в ставку або те(ж) в сусúцѣю. // 248 зв
Ускочúвъ по самые уха
Умъ головы не (и)мѣтъ.
У попа вовчúе ноги, а ме(д)вéжее чéрево.
У лѣсѣ рощúвсѧ нúчого не знае(т).
1060. **Ухомъ** ведетъ.
Усюды добрó где насъ не ма(ш); а где мы̀ жыве(мъ) –
людямъ попе[illegible]
Умочúвъ рýку, в пре(ч)чáную мýкý.
У его̀ з по(п)тора̀ люд)зкого ве[illegible]
Усюды(в)сѧ ще и дѣти не спля́тъ
У кашѣ тыл)ко казати, да в чуда писати.
У вúсь путки бýраѝ, а в насъ ядя́тъ.
У [illegible], коли в кишенѣ е.
Утрь(с) и вшóь(с), же(б) ни сы(ч) ни сова̀ не зчала.
Уже тóе ревѐ що по волý берѐ.
1070. **У лѣсъ дрóвъ не треба везтú.** // 249
У кого не(п)ка, в то(г)[illegible] и голо(в)ка глядe(н)ка.
У сѣрого ωче(и) позычивъ.
Узялúсѧ за дѣло я(к) вóши за тѣло.
Уявь и того̀ что(с), за сво(п) да(в)пя(и) дóвгъ.
У хвостѣ була душà з(ъ) стрáху и тогды.
Уже я вчерà постерѣгъ, що ба(т)ко к(ъ) дѣдкову(и) нéнѣ
дивúт(ъ)сѧ
Укачáвъсѧ в щáст(ъ)ѧ.
Укрутивъ хворостыну.

[1] Приповúску закреслено Збоку на полі надпис: *чисто.* а засх. *а пащо кте(р) бо се пра(я)да.*

[2] **Треба *у Римѣ.***

Устава(н)те козли: задира(н)те хво(с)ты.
У пяты вступи́ло.
У клячи грыва довга да у(м) коротóкъ [1].
У гречку вскóчивъ да и вво(р)вавъ.
Умà ни с шы́ло немà.
У пу(с)ты(н) слѣдъ хочъ гупи́цею [2]. // 249 зв.
Уступивъ у зако(н) якъ свиня в моло(т) [3].
Ухопивъ да не втюкъ.
Упи(в)ся у тацѣ про(с)пися у хатѣ. // 250

X

Хто люде(н) не слухае(т), то(н) и бга не бои(т)сѧ.
Хто шануе(т)сѧ, и люде того шанова(т) буду(т).
Хто вме(р) то в навы, хто живъ, то з на́ми.
Хто ходи(т) ночи, шукаеть немочи.
Хочъ в семрязѣ [4], абы в добро(н) звязѣ.
Хочъ на краѣ, абы в раѣ.
Хто пу(д) кимъ я́му копае(т), са(мъ) впадаетъ.
Хочъ дуренъ, абы великъ.
Хочъ до Кракова то ѡ(д)накова.
Хто перебирае, то(н) перемирае.
Хочъ воду ли(н) у ѡчи: то скаже(т) дожчъ иде(т).
Хочъ не рыбно, абы юшно.
Хто хлѣбъ поси(т), тои) не проситъ.
Хто дужшы(н) то(н) лѣпши(н) [5] // 250 зв.

---

[1] Збоку на цьому полі приписано: *то пе(р)вое добро* Почерк той же, що й приписки до приповістки. *У же(к)щины волосы довги, да умъ коротокъ.*

[2] У кінці аркуша дописана приповістка.

Чи К[л]имъ чи не К имъ добро было спати з ним

[3] Далі до кінця аркуша виписані різними почерками приповістки, що починаються різними літерами.

Благословы ѡ(т)ченьку пошлыти тещеньку

Бусъ тобѣ благословитъ ѡ(т)ченьку повилити

Перепелйченка я невеличенъка по полю вѣтае сокола шукае со-
коло(н)ку пташе и мо(н) мили(н) Гаше чомъ ти гордишъ иною не
плешъ со мною

Чи К ли(м) чи не К ли(м) добре було спати з нимъ.

Ухопивъ шилом патоки

У сьвоѣ тали ступаетъ и то(н).

[4] Слово *семрязѣ* підкреслене, зверху надписано *у кожусѣ.*

[5] Унизу цього аркуша написано іншим почерком і чорнилом:

Хто бога(т) то(н) всѣмъ бра(т).

Хто ѣст(ъ) добре, то(и) и роби(т) [1] добре.
Хочъ пиший хочъ лиший.
Хочъ догоры неха(и) скóчи(т), не буде(т) по егò.
Хтò дбаетъ то(и) маетъ.
Хто диви(т), неха(и) собѣ такъ чинитъ.
Хочъ пянъ абы не упрямъ.
Хто рано посѣетъ, рано и пожнéтъ.
Хоч запалѝ то не луспетъ.
Хто купитъ то(и) лупитъ.
Хочъ пнѧ убéрѝ в су(к)нѣ, то хоро(ш) буде(т).
Хорошъ, якъ бабинъ Ярошъ.
Хто позно ходи(т), са(м) собѣ шкодитъ.
Хто мовчитъ, то(и) дво(х) навчúтъ.
Хто ручи(т)сѧ, то(и) мучи(т)сѧ [2]. // 251
Холо(д)но одѣвшисѧ у еднò, а хо(ч) и в двое в лихóм то ниче́го.

Хотѣвъ бы да хотѣнъ не даетъ.
Хто живъ то(и) сытъ.
Хóрому чл̄ку все не мúло.
Хто рано встае(т), тому̀ бг̄ъ даетъ.
Хочъ мови(т) грѣха вкушу̀, а своéго не облишу̀.
Хто чини(т) хо(ч) доброе хо(ч) злое в пе(р)вы(и) ра(з), не буде(т) таковò, якъ кому не пе(р)шынà.
Хочъ конѣ пута(и), та(к) много е(ст) та(мъ) напúтко(в).
Хочъ боко(м) котúсѧ, недалеко ужѐ.
Хочъ грѣшно абы потѣшно.
Хорошъ и то(и) пу(д) тура.
Хтò за шеляго(м) не стои(т), то(и) са(мъ) егò не стои(т).
Хто пытае(т)сѧ то(и) не блудитъ.
Хмéл(ъ) не водà чоловѣку бѣдà // 251 зв.
Хочъ мужичо(к) с кулачо(к), такúй му(ж)няѧ жонà.
Хочъ лúками шиты(и).
Хочъ не хýтко, абы дóбре.
Хто чого закуси(т), не скоро переста(т) мусѣтъ.
Хто собѣ що обѣцуе(т), тое бг̄ъ нищуетъ.
Хорошѐ да рѣдко шúто.
Хто ста(р)ши(и), то(и) не ме(п)ши(и).

---

[1] Зверху над словом *роби(т)* надписано блідим чорнилом с. г.
[2] Внизу сторінки приписано: *Хто нѣчого не мае(т), того нѣхто не знае(т)*. З правого боку є довільні написи: *коло, ба, бар, бара*.

Хто не вмѣетъ бгу̃ мл҃итисѧ, неха(и) на̀ морѣ поѣде(т), та(м) нау́чи(т)сѧ мл҃и́ти(с).
Хитрощи да мудрощи.
Хочъ го́лы(и) да пи́шны(и).
Хочъ ѡко вы́ко(л), такъ тѣ(м)на҃ но́чъ.
Хоче(т) у вовка з зубовъ вы(р)вати.
Хочъ дѣдко злѣти(т) неха(и), абы мнѣ я(и)ца.
Хвати́въ ши́ломъ патоки [1]. // 252
Хвати́въ изза ду́ба.
Хо́чъ привяжи́, то̀ ѡ(т)грызе́тъсѧ.
Хочъ трава̀ і шовковà колы моего коня́ не машъ [2].
Хруснуло якъ орѣхъ, шу(ст)ноло я(к) у мѣхъ.
Хто̀ вѣтру слу́жи(т), тому́ [3] ды́мо(м) платя(т).
Хочъ хто̀ ма́лъ, не топчи его̀ в ка́лъ
Хто чи(м) ору́дуе(т), то(и) на то(м) и сѣди́тъ
Хто повѣдае(т) нѣ едно(г)[о] ра́зу те́щу не би(в), то то(и) на то(м) свѣтѣ буде(т) за(и)цы па́сты.
Хто бога(т) то(и) всѣмъ бра(т), а хто̀ ничо́ю не мае(т), того нихто́ не знае(т).
Хто пъе́тъ, тому бгъ̃ на пиво дае(т).
Хто ѡре(ъ), то(и) пое́т(ъ).
Хто па́ше то(и) пля́ше.
Хочъ хлѣба ни ку́са, абы́ без(ъ) у́са // 252 зв.
Хорошъ корова(и) да порепався.
Хо(ч) богословъ да не одънословъ
Хата покришка.
Хорошую жунъку маешъ... [4].
Хороше наради(в) та(к) якъ умѣмъ (!)
Хороше черевики шие(г).
Хорош и недужи(и)
Хорома що кулѣ илю(т) и воро(н) бю(т).
Хорого пустъ якъ пяного моли(т)ва.
Хороше наради(в) хо(ч) поки(н) [5].

[1] Внизу сторінки записано ледь помітним чорнилом: *хочъ далеко да тр[е]ба ходи(т) поти.*

[2] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою **Х**, написані іншими почерками.

[3] Помилково після слова *тому* написано і закреслено: *вѣт* і незакінчена літера р. Очевидно, автор хотів написати *вѣтромъ* замість *дымо(м)*.

[4] Наступна частина приповістки — нецензурна фраза.

[5] Ще приписано дві приповістки:
Хто зашмаровався невѣстка.
Хто у.....я невѣстка.

Ω(т)лавши ничимъ, а собѣ ни щи́мъ. // 253
Ω(т) тобѣ хому(т) и дуга́, я́ тобѣ не слуга́.
Ω(т) всѣхъ сторо́нъ скубутъ.
1179 Ω(т) о́га грѣхъ, и ѡ(т) люде(и) соромъ.

Ѡтпусти́ бо́же грѣха́, в кого жона́ лиха́, и моѧ недобра́
Ω(т) лихо(г|о] поли́ врѣза(в)ши утѣкати треба
Ω(т) злодѣѧ углы́ остану(т)сѧ, а ѡ(т) огню не зо(с)та. угля́ и у ль
Ω(т) вѣтру валя́е(т)сѧ, та(к) не́моще(н) [1]. // 253 зв

Ц

Цнота лѣпше(н) мовя(т) ѡ(т) злота [2].
Цнота и поко́ра не живе(т) у дво́ра: а хто лжетъ и краде́
пожи́ви(т)сѧ сна́дше [3]. // 25
Цу́р ме́не далѣ (д) ме́не.
Цно́та и того́ грѣетъ без(ъ) кожу́ха у моро́зъ.
Ца(р) води́ не вни́метъ.
1180. Цу(р) пекъ тобѣ якъ запиша(в)ся що в повую свиту при-
брався

---

[1] Унизу сторінки дописано і закреслено такий текст: Ω (т) *всѣхъ на(д)цет(ъ), жиѡъ ди циганъ е(д)но то чинитъ без двухъ два(д)цеть. Единъ спцкане(м), други(и) невозвре(м) то единъ возъ; а чи(т)* *поганяетъ. просто довгенька дорога так до городи*

Арк. 254 майже весь залишено чистим. Потім весь списано ін. ловс.кими різним чорнилом і почерком.

Ω(т) тобѣ кикли и тере(м)ки.
Ω(т) тобѣ ковали́хо лихо що у куз(ъ)кѣ тихо
Коваль кує ковалиха в ко(р)шму ид(ъ)е.
Коваль кує, п.....ѣ ковалиха на мѣху ц ... а от смѣху.
Вѣкъ молодiи доро(ж)ши о(т) ска(р)бъ о(т) злота.
в не(м) на поро(в)на(н)н(е) бо всего охота. А хотящи
ничто тру(д)но не бываетъ охотою му(д)рости чловѣкъ
набываетъ Хведоръ писа(в).

Lepßи cnoła nad cnolami, trzymać ięzyk za zębami.

[2] Слово *злота* закреслене, зверху надписано: *срѣбра.*

[3] Після слів *а хто* написано і закреслено: *кра.* Унизу аркуша було дописано два рядки і ретельно закреслено, можна розібрать лише початок: *Цапъ бородатий.* Усі наступні приповістки, що починаються літерою Ц, написані різними почерками.

Чешысѧ ко(н) з конемъ, а волъ z волóмъ.
Члвѣкъ не аггль же(б) не согрѣшивъ
Члкъ що ступитъ то згрѣшитъ.
Члвѣкъ якъ муха.
Чужаѧ зна(г) за пазуху во(ш) и томý залѣзла.
Чужы́ми руками ωго(н) zагрѣбати.
Чого не станє(г) ба́г(ъ)ко достанетъ.
Чи дурє(н) чи пышє(н), чи в ду(р)ного зымовавъ. // 254 зв.
Чи кпытъ чи дороги пытаетъ.
1190. Чо(р)наѧ рыза нє спсє(т), и не погубитъ бѣла: если будє(г) чинити добрыє дѣла.
Чи с по(р)томъ на тобѣ сорочка.
Чи убрывъ чи наряжєно.
Члкъ та(м) рѣдко умирає(т) гдє сѧ раждаетъ, алє голова мѣсца шукаетъ.
Члкъ го(р)ды(и) якъ пузы(р) водны(и).
Члвѣкъ до смє(р)ти учи(т)сѧ.
Часъ за́ часъ а ближє(и) к вечору [1].
Чужаѧ бѣда людям смѣхъ.
Чудо творитъ и на мѣлку човпетъ.
Часо(м) с квасо(м) а порою z водою.
1200. Чиѣ быки́ абы моѣ телята.
Чиѧ ωснова абы моѣ потка(н)є [2]. // 255
Чрез(ъ) слугъ до пна, а чрє(з) сты(х) до бга.
Чужоє ни знобитъ ни грѣетъ.
Чуетъ що(с) дша, да мнѣ не ка́жетъ.
Чи́мъ гутъ воєва́ти.
Чє(р)вячка́ми и то(н) живы(т)сѧ.
Чи смѣти говорити, чи хватати гомовчати.
Чимъ богаты тымъ и ра́ды.
Чує муха где струпъ.
1210. Чи плакавъ бы слѣпы(н), если (б) сте(ж)ку видѣвъ.
Чи ялóсѧ свин(ь)я́мъ на́ росу ходи́ти.
Чи(и) ко(н) угрy(з), того́ ру́ки глы́бе(и) хо́дя(т).

---

[1] Поряд дописано: к сме(р)ти.
[2] Внизу сторінки дописано дві приповістки:
Чужая жона то здорове чесъ
Чимъ бы можно кашку опука(т)

Чи(н) (!) ко(н) того́ и возъ [1].
Ча гребля того и ста́въ.
Ці в бычкі́ абы́ моѣ теля(т)ка [2].
Чому жунко хата не метена. // 255 зв.
Чи тымъ согрѣши́въ, що троха вкриши́въ.
Чужа сила оси́на.
Чого наши не вигадаютъ.
Чи хто его переслухае що люде говорат.
Чи хрѣнъ его взявъ що его всѣ любя(т).
Чи она в мужа не жона не бояриня була.
Чо(р)тъ би дятка знавъ, коли не его носъ.
Чо(р)тъ тому вынѣнъ хто дуренъ.
Чо(р)гъ его подовювъ, а чо(р)тъ того не знае.
Човенъ човномъ, а байдакъ байдакомъ по о(д)ной водѣ плавля(т).
Часомъ и в буденъ лѣпше нѣже у с(ъ)вя́то абы чого не дня(т).

Ш

Шыроки ворота уво(и)тй, да узки вы(и)ти [3]. // 256
Шапка не прышита.
Шану(и)сА якъ вонъ веду́ть.
Ша(ст) ба(т)ка в напа(ст), а дѣти по на(и)ма(х).
Шити бѣлити zавтре вели(к)де(н).
Школа домъ во(л)ны(и), а не свояво(л)ны(и).
Шко́да и воску псова́ти.
Штука́ наука.
Шкода́ то(і)[о] и говорити чого не варйти.
Шкура на немъ говоритъ.
Шукае(т) голова мѣеца [4].
Школя(р)ской юхи набра́всА.
Шкода́ того́ кра(с)ного по́ѣзду.
Шѣ(р)ть ве(р)ть, вы́шла чве(р)ть, берй рокове́.
Ши(л)ники тре(т) [5]. // 256 зв.

---

[1] Ця і наступні приповістки, що починаються літерою Ч, написані різними почерками.

[2] Приповістку викреслено.

[3] У кінці сторінки дописано рядок: *Широкое бу`етъ и уз(ъ)кое.*

[4] Збоку дописано: *е(ст) на гладко(м)*. Справді, серед приповісток, що починаються літерою Г, на арк. 207 читаємо: *Голова мѣеца шукаетъ*

Наступні приповістки на Ш дописані іншими почерками.

[5] Унизу аркуша дописано: *Шѣецъ не ма(ш) ск(и)нъ чобо(т) а шій коли розо(д)рався*

Ш(ы)ло у меш(ъ)ку не (в)тая(т)ся у ме(ш)ку.
Шило голѣное.
Шилишъ шилишъ.
Шагъ[1] бувъ ѡди(н) и то пропивъ.
Ша(г) да лихи(и) за тунъ не бе́ру(т) и пирога не даю(г).

Щ

Що в трезво(г)[о] на вмѣ, то в пяно(г)[о] на язы́цѣ.
Що городъ то ко́ровъ.
Що голова́ то розумъ.
Що чоловѣкъ то ѡбыча(и).
Що в лѣсѣ роди(т)сѧ, то в дворѣ згоди(т)сѧ.
Що то за господа(р) що свое(г)[о] добро(г)[о] не гляди(т).
Що порада то не зрада[2]. // 257
Що собѣ не мило и людямъ не зы́чъ.

Що ꙁбанъ то пнъ.
Щасливому щастѧ.
Що мѣра то вѣра.
Що у водѣ то рыба, а що в пѣ(р)ю да в ше(р)стѣ то мясо

Що то(л) чл҃къ в бг҃а за зв҃ѣ(р) не знаемъ.
Що було видѣли, а що буде(г) увидимъ.
Що глянетъ то грянетъ.
Що вхолитъ то вробитъ.
Що сѧ наклюнуло гое мѣе(т) вылупити.
Що да(р) го да(о), а що куплѧ то куплѧ.
Що на́ ро(т) налѣзе(т) блевузни(г); або те(ж) патя́кае(т) іли ве(р)нячитъ.

Що тѣло люби(т), то́е ду́шу губитъ
Що вело(п) ѳлово, бѣдная (ж) твоѧ го́лово.
Щасли́вому сы(р) на колоде́[3]. // 257 зв.

Ѣ

Ѣсть якъ ржа желѣзо.
Ѣха(т) ѣха(т), да в зубахъ вѣхо(т).
Ѣжъ много да мало говоры́.

---

[1] Після слова шагъ було написано літеру у, потім закреслено.

[2] Унизу аркуша дописано рядок: *Що(г) дша чие да мнѣ не каже.* Нижче цю приповістку закреслено, на полі записано *е(·т) наза(д).*

[3] У кінці аркуша дописано: *Що бо(л)шъ то лѣпшъ.*

Ѣжъ куме хлѣбъ хо(ч) позычены(и), не мнѣ ѡ(т)дава(т).
Ѣжъ: цигане: спаси бюгъ пане я(к) ту(т) буевь [1].
Ѣсти хоче(т)ся якъ плакати.
Ѣдь не брѣ(д).
Ѣдешъ а в ѡ(л)и|о|мъ мѣсцѣ.
Ѣс(ъ)ти да нѣчого.
Ѣлѣ вошы да стали и і(ъ)ниди.
Ѣхала брила.

Ю

Юры(и) мо(с)ты мо(с)ти(т) а Никола гво(з)д(ъ)емъ побиваѥ(т). // 258

Юхи школя(р)ской набравсѧ [2].
Юхимъ ѡ(н) ѧби с кипъ [3].
Юхи по(д)сипъ коли ѥс(т).
Юхи даромъ не д|а|ю(т).
Юръку спечи ку(р)ку.
Юрку надми вѣрюку, ыо(б)ъ духъ не видиьъ [4]

Я

Языкъ Киѣва доводитъ.
Якъ постеле(ш) та(к) и спатимешъ. // 258 зв.
Якъ зароби(ш), такъ и о(т)бу|ватимешъ.
Якъ лихи(и) на шкоду.
Якъ тому не дати хто вмѣр(т) прохáти.
Якъ Хомка, такъ его и жо(и)ка.
Якъ гвоздомъ прибивъ.
Якъ втѣкъ, я(к) десятй побивъ.
Якъ пошовъ по масло и в печѣ погасло.
Яица куре(и) ýчатъ.
Якъ сѣмъ бабъ пошептало.
Якъ хто довгъ о(т)да(ст), то я(к) нахо(д)кѣ.
Явы(г)сѧ коли не вдави(т)сѧ
Якъ плавъ плыве(т) коли во(и)ско идéтъ.

---

[1] Ця приповістка написана бліднішим чорнилом, потім викреслена. Усі наступні приповістки, що починаються літерою Ѣ, написані різними почерками.

[2] Збоку дописано: *ест на ша*. Справді, на арк. 256 зв. є приповістка: *Школя(р)ской юхи набравсѧ*. Усі наступні приповістки, що починаються літерою Ю, написані різними почерками.

[3] Рядок закреслено.

[4] Нижче дописано, *Жать удень душно а вночы кусаются комары*

Якъ умѣ(р) чл҃къ, то якъ ни бувавъ.
Якъ стò копъ, такъ и пóпъ [1]. // 259
Якъ овечка, не мови(т) ни словéчка.
Якъ на конѧ его узсадивъ.
Якъ сáломъ его помазавъ.
Яки(и) бѣсъ жени(т)сѧ, а на(м) корова(и) плеска(т).
Яки(и) бг҃ъ звязавъ, то(и) неха(и) и розвяжетъ.
Якъ колода з живота
Якъ прыску на егò взсúпавъ.
Якъ пó уху его вдарило.
Якъ у забо(и) бъетъ морозъ.
Якъ робивъ такъ и вмѣ(р).
Якъ рѣзце(мъ) урѣза(в), и якъ руками о(т)нявъ.
Якъ вовкъ, що стрѣвъ, то з(ъ)ѣвъ.
Якъ протывъ сл҃нца воды́ не напúтисѧ, та(к) з чужою жоною або з мужем(м) чужи(м) не нажитисѧ.
Якъ z воды́ попповъ. // 259 зв.
Якъ рибѣ бѣ(з) воды́, та(к) чѣ(р)шу бѣз(ъ) ми(с)тырà [2].
Якъ мога коло бг҃а.
Якъ то н҃і. Та(к) гò без двохъ двадца(т).
Якъ za руку веде(т), и я(к) в ро(т) кладетъ.
Якъ нарѣвсѧ за его zдоровье.
Якъ двоѣ у бат(ъ)ка дѣте(и), то я(к) единò, а я(к) єднò то якъ ни єдного.
Якъ ракъ з конца выпа(ь): та(к) богачевѣ таля(р) з калиты́, абò z капшукà
Якъ рѣпу грызе(т), та(к) гла(д)ко говóрытъ.
Якъ z воску вылѣпивъ.
Якъ zвано то звано, абы́ що дáно.
Якъ мокроѣ горы(т), та(к) не хутко роби(т), гáди(т).
Якъ мѣ(р)твы(т) говоритъ // 260
Я к томý то(р)гу и пѣшы идý.
Якъ киѣ(мь) набúто в ко(р)чмѣ людѣ(и).
Якъ дуба не нахúли(ш), та(к) велико(г)[o] сп҃а на до(б)роѣ не нáвчишъ.

---

[1] Унизу аркуша дописано приповістку: *Якъ утопúѣ, сокыру давúѣ а якъ поратую(т), и топорища жáлуе(т)*

[2] Останнє слово закреслене, блідшим чорнилом зверху надписано *жени*.

Якъ з(ъ) шкуры не выскочи(з), та(к) хотѣвъ пити.
Якъ по́ дни дере́тъ.
Якъ по шіи пиляетъ.
Якъ собацѣ в корыто.
Якъ каме(н) у воду.
Якъ z грому напавъ [1].
Якъ в лю е(и) буде(т), то и в па(с) буде(т). хлѣбъ.
Якова́ робота такова́ и плата.
Якова плата такова́ и робота [2].

Яки(и) бгъ, таки(и) бгъ: не знаю того.
Якъ катъ стоявъ козло(л) [3]. // 260 зв.
Я́къ в за(и)ца хвоста́.
Я казе(в) спи(ш), а(ж) ты обуваеш(ся).
Якъ мя́ло обли́ва́въ.
Якъ по мѣдѣ пошо́въ.
Якъ метлою зметено.
Якъ завязано, та(к) не хоче(т)ся ѣсти чему(с).
Яки(и) па́нъ, таки(и) его и кра́мъ.
Якова́ ни́ва, таково́ и насѣне.
Якъ зову(т) такъ и окликаю(т)ся.
Якъ за вѣтку взя́вся.
Якъ во́лъ лизну́въ.
Якъ попе́реду та(н)цова́ти.
Якъ слюта у о́чи лѣзетъ.
Якъ горо́хомъ ѡ стѣну.
Я(к) втопае и сокѣру дае, а я(к) поратова(н) быва́е и топори́ща збороня́е [4]. // 261

Якъ за копу з(ъ)вона.
Якъ собацѣ в(ъ) зубы сунувъ [5].
Якъ рѣзцемъ урѣзавъ [6].

---

[1] Збоку дописано *жили кусаютъ а с тучи*.

[2] Наступні прислів'я, що починаються літерою Я, дописано різними почерками.

[3] У кінці аркуша дописано приповістку:
Як бачишъ такъ и пиши.

[4] Приповістку закреслено. У самому кінці сторінки дописано блідим чорнилом: *Якъ кожухомъ по печи...* Останнє слово не можна розібрати.

[5] Приповістку закреслено. Під нею була блідим чорнилом написана якась фраза. Не прочитати.

[6] Приповістку також написано поверх якоїсь фрази, яку прочитати годі. Приповістку закреслено.

Якъ душѣ не вложивъ, такъ нарядивъ, хороше[1].
Якъ у степъ вибрався[2]. // 261 зв.

Ґа́ка ѡсо́бнаѧ z ты(х) же приповѣсти(и),
де люде(мъ) мла́дымъ положе(и)на єстъ

Коли уроди́всѧ, то и вда(и)сѧ.
Ѡсудисѧ пе(р)шъ в дому да направо иди.
Не суди́ себе гляди́.
Гляди́ себе, будетъ с тебе.
Не ка(и)сѧ моло(д) ожени́вшисѧ
Взявшисѧ za гужъ не кажи́ не ду́къ
Назвавшисѧ рако(м) лѣзь у кузо́бъ
Не (и)ма(и) коню́ вѣри в по́лю, а жонѣ в дво́ру.
Куп(и) хату крытую, а сукню ши́тую
Давшисѧ в науку, да(и) що ино́е на муку. // 262
Не сылою роби́ до розумо(мъ), не се(р)демъ, да обычае(мъ)
Люде(и) слуша(и) и сво(и) розумъ де(р)жи
Познаешъ о(т)ку(л) грымитъ.
Познаешъ позна(и)ского.
Познаешъ я(к) че(р)ны(и) волъ на ногу насту́питъ.
Зна(и) да гада(и), му(д)рому досы(т), що(т) да дышъ.
Ловчи́ да мовчи, мовча(и)ка не пу́шли(т).
Хто мовчитъ то(и) двохъ навчитъ.
Де(р)жи языкъ за зубами
Бигому сосаць не показу(и) кнѧ.
Не то(т)ды чи году(и) я(к) на вловы мѣе(ш) итти́.
Не мѣи) сто коть якъ сто друговъ
То(т)ды лика дѣти коли дерутьсѧ.
Пога(и)ного собаки ге(р)ше(и) бо(и)сѧ
Коли́ не стане(т) хлѣба такъ грѣики грѣ(и)[3]. // 262 зв

Правду мови(з)ши, о дного́ бга бо(и)сѧ
Якъ постеле(ш) такъ и спатиме(ш). Я(к) заробиш) такъ и
о(т)бува́тимешъ.

---

[1] Над цією приповісткою написана літера Ѡ. Далі мали бути ще казки, що починались би цією літерою. Проте написано було тільки три таких приповістки, і потім їх викреслено. *одинакова нѣкако, однако зелено жати; огонь не кляча.*

[2] Приповістку закреслено. Під текстом останньої приповістки з початковою літерою Ѡ була приповістка, що починалася словами: *Якъ не*
Обидві вони ретельно закреслені. Ще майже півсторінки було чисто
Іншим почерком і чорнилом написано і закреслено літеру Ф і дві при-
повістки, що починаються цією літерою. Прочитати їх дуже важко.
Початок першої з них: *Фекла пере[illegible] другого. Фе(р)ка сини(ъ)ча.*

[3] Унизу цілим почерком дописано *Добра пчаць і капча*

По нитцѣ клубка́ шука(и).
Не проси́ ты(л)ко носи
Не бо(л)сѧ да стѣрежисѧ.
Ходи́ я(к) ли(и) по дну, и ходи́ z хр(ст)кою
Немного часо(мъ) просу́шу(и)сѧ
Не страши́ кота́ са́ломь.
Кумъ не кумъ не лѣ́за(ь) у горо́хъ.
Якъ мѣ(ш) бы(т) злы(м) господаре(м), то волю(е) быс(и)
добры(м) челядинкомъ
Не брата(и)сѧ с кимъ телятъ не па́съ
Стары(и) говоритимутъ на глумъ а ты молоды(и) бери собѣ часомъ на умъ [1]. f. 263
Напере(д) невода рибы не ловы́
Не раду(и)сѧ чужому лиху.
Не гляди шо пятница, то(г)ды бери я(к) граби(сѧ.
Да(и) не да(и), а лаяти не да(и).
Іди (где иде(ш)) [2] да зна(и) коза́ сто(л)ло.
Покла(в)ши тарѣлки ста(в) на сто(л) горѣлки.
Z литвино(м) брата(и)сѧ да каме(н) де(р)жи́.
Собѣ ма(и) да и мнѣ не да(и).
Бери Левко хочь глевко.
Дарэмному коню́ не гляди́ в зубы.
Кара(и) да наза(д) огляда(и)сѧ.
Не бу(д) ни горе(к) ни солодо(къ), солодкого проглынути,
а го(р)кого проплюнь
Где люблят(т) не вчаща(и), а где не люблят(т), и гостемъ
не бувай
Василю не бери́ на сълу. f. 263 зв.
Де(р)жисѧ чого доброго[о], якъ во(ш) кожуха.
До сто́го дха не покида(и) кожуха.
О(т) лихо́го поли врѣ́завши утѣка(и).
Що собѣ не мило и людямъ не зичь.
Коли́ люде до тебе добры, а тѣ бу(д) лѣпши(и).
Не в в(р) нико́му нихто не зна́брыт)сѧ
Про(ш)лои рѣчи не жалу́(и), а неподобны(м) рѣчамъ не
има(и) вѣры
Коли буде(ш) мѣрны(мъ), бу(д) же и вѣрнымъ.
Не хвалисѧ да бу молисѧ.

---

[1] Унизу сторінки приписано пізнім почерком: *Он кукъ кнѧ радю повъюкъ*. Нижче рядок: *в одинеды(и) слоъ*.

[2] Круглі дужки в текст.

Для гостѧ хо(ч) zаста(в)сѧ а поста(в)сѧ
Говорѝ бо҃же, же(б) ква́ша вдала́сѧ.
Гое христы́ що ро́ди(т)сѧ. // 264
Не шелести́ якъ вѣникъ по хатѣ.
Не всѣ часо(м) що на ножки ставъ.
Zжовавши словцѣ часомъ мовъ.
Zавяжѝ собѣ на́ поясѣ.
Бо҃гу мли́сѧ, и когоҀ іного не гнѣвѝ.
Шану(и)сѧ якъ вонъ ведутъ.
Не грѣ(и) гадю́ки zа па́зухою.
Чужому не ра́ду(и)сѧ: зна(и) ла(д) надога́дъ.
Zа хлѣбомъ хлѣба достава(и).
Не іма(и)сѧ ни за ко́го.
Не пи(и) не проп(ъ)ѣ́шъ, не би(и) не пробъ́шъ.
При(и)ма(и) малое zа велико҃е.
При(и)ма(и) я́чное за вдя́чное.
Много ѣжъ, да ма́ло говорѝ. // 264 зв.
Не чинѝ лихого не бо(и)сѧ никто́го.
Чу(и) не чу(и) ви(д) не ви(д).
Бу(д) лаго(д)ны(и), буде(ш) и бо҃гу уго(д)ны(и).
Не шаста(и)сѧ я(к) мы(ш) по пасткахъ.
Не ходѝ где лихо.
Не бѝ[и] старого, єслѝ не бере(т) чужо҃го.
Єслѝ голова́ боли(т), то в це(р)ковъ иди.
Zа сонъ и zа прыгоду не іма(и)сѧ.
Не вздыха(и) не остатнее ещ҃е спеклѝ.
Не вздыха(и) не о(д)ному тобѣ чужаѧ сторона́, и намъ не всѣмъ своѧ
Робѝ до погу, а ѣжь ув охво́ту.
Не кладѝ палца в ро(т) же(б) не о(т)куше(н) бувъ
Не всякому духу вѣру(и). // 265
Не тѣшъ те́ши коростовы(мъ) zятемъ[1].
Не взявши(с) за неви(и)но(г)[о], не буде(ш) мѣт(ъ) ви(н)ного.
Пу(д)вязу(и) литки я(к) іде(ш) у здоби́тки.
До готово(и) колоды не лѣнисѧ ого(л) кла́сти.
Гуля(и) да сылу збира(и).
Не печисѧ утренею, утренѧ тобою пече(т)сѧ.
Коли о́лтару служи(ш), з(ъ) ѡ(л)тара і живисѧ.
Не во(р)чи якъ ба(р)дакъ ни на кого.
Не стрѣля(и) напере́дъ.
Напере(д) невода рыбы не іма(и).

[1] Зверху приписка: *або килавимъ.*

Жону любѝ якъ дшу, а то(в)чи злую я(к) гру́шу.
Мѣ(и) до(б)рую натуру, не при(и)ме(ш) ка(р)ности на шкуру.
Старого члка для пора́ды де(р)жи.
Бу(д) людя(м) добры(мъ) уго́де(и): буде(ш) и бгу надобе(и)
Za госте(и) огляда(и)сѧ в домў. // 265 зв.
Своего в гостя(х) не забува(и), а чужо́го не за(и)ма(и).
1470. Не залива(и) нико́му за шкуру са́ла.
Ме(ж) лю(д)ми че(ст)ными zубо́въ не продава(и).
Коли соромъ закрыва(и)сѧ.
Не шука(и) морѧ у калюжѣ втопешь.
Собаку о(т) ногѝ би(и).
Не закрыва(и) о́ка хочъ пере(д) ки́мъ.
Хвата(и)сѧ на рыжого.
Хвата(и) муку́ в мѣхъ.
Не мелѝ якъ пусты(и) млынъ.
Не ѡстрѣ zубовъ на чужое.
1480. Zна(и) хто рокомъ старшы(и).
Не да(и) се(р)цу волѣ, жебы(с) не бил(л) в нево́лѣ.
Не мѣ(и) рукъ све(р)бячихъ.
Кли́номъ клына выбива(и). // 266
У чужо(и) це(р)квѣ не поправля(и) сво́ихъ.
Языко(м) що хо(ч) говорѝ, а рука(мъ) да(и) поло(и).
Хто що говори(т) доброе а ты на усъ мота(и).
Zдоровы(и) хоробы сподѣва(и)сѧ, а хоро(ы) сме(р)ти.
Людя(м) чини ша(и)но(ст), а коло себе ме(и) охаи)но(ст).
Хо(ч) буде(ш) убоги(и), абы(с) бы(л) хаи)дожи(и).
1490. Не і́гра(и) зъ ѡгне(м) бо опа́ли(ш)сѧ.
Ѡбѣтница(мъ) не раду(и)сѧ.
Не волочи́сѧ я(к) Борысо(в) бы(к), и як) Хве(д)ко́ва коре-
ва, и якъ солоны(и) заець.
Коли тебе шану́ю(т) люде добрые, шаную)сѧ и самъ.
Не дивны(м) рѣчамъ не дывву(и)сѧ
Z чужо(г)о воза и посро(д)ку грязъ жда(и).
Поше(д)ши ме(ж) вроны, та(к) кракаи) якъ и ѡни.
Хлѣбъ за хлѣбъ людямъ о(т)дава(и)
Сокола з рукъ не пуща(и). // 266 зв.
Ша́ста(и)сѧ[1] добры(м), я(к) муха у укропѣ.
1500. Не дыву(и)сѧ що в пна жо(и) ся хорошаѧ.
Поли одрѣзу(и), да плечи лата(и).
Углы сѣрубу(и) а хату отѣпли(и).

[1] Далі рукопис пошкоджено, вилило, що слово закінчується на [illegible]

Що чинити мѣнѣ секре(т)нор, та(к) чиий жи(б) ни сѣчь ни
рано сѣвшь, рано и пожнешь сова не з ѣла.
Своего добро(т)во[1] або на(п)ского пи(лнуи) ясь ока.
Не кажы ѣхъ, ткжи гощь.
Гдиѣ тѣсто с корѣи(ъ)я(м), да и молоко кида(ю)
Верши часо(м) дно(м), да і дѣти(мъ) о таляи(ш).
Гдѣ вино чу(и), тамъ почу(и)
[51] Ѧ и ѣи(ъ)ю сѣдѣ да кашу ѣжь.
На этом не учи никого, и сам(ъ) догада(т)ся[1]. // 267
Не брата(и)ся с козаками модь[2]...
Ничего ничого не выгаду(и).
Не клади сѣна после овса.
Якь камѣ(и) у воду, та(к) жабы з твоя(т)во[1] дому сѣдѣти не
вышло слово непотребное.
Доде(р)жу(и) кормы.
Хочь ногу за ногу, а такй тай.
Но обѣща(и)ку на скоро(и) клячѣ посѣща(ю)ся
Живы з ки(мъ) бра(т) за брата, а то(р)гу(ю)ся за жито
[520] У сво(и) пось не соны.
Лядь плѣ(т)камъ не ма(и) вѣры.
Своего допомогля(и)ся, роду не чужа(и)ся.
Клады при(д) люде(и) хлѣбъ на столъ будешь в людѣ і
у чолѣ
Z сном(и) я(к) z волом(ъ) борюся, а рано встигаю(т) не ѣдно-
Хочь будешь пань, не бу(д) упрямъ. // 267 зв.
Q(т) при...сти сѣ(о)вранца(и)ся, суртою не пре(д)ща(и)ся.
Не любы(и) ли...ти, не позна(и) пищеты.
Живы здоровъ да богатъ бу(и).
Помиза(и) я(к) чолѣ
[530] По мѣсту ... ...ровы(и) сонъ не продава(и).
Не дмися ясь и зи(р) на водѣ
Не хвали(ся)[3] ясь поповна замужъ.
На живого бѣ... ...ого.
Хлѣбъ на пѣ...ку оцѣжа(и).
На собѣ сѣмь ...ки(т) [я(к) кр(с)ть][4] покла(и).
Коли сп...(и) лихо не буди жь ево.
Если вдѣ...ѣ ...ужую соломку, не шелестй жъ.

[1] Узятку сторгом дописано пропавшее: *Не мыша(ет)ся з чим-я прого*

[2] Рука не опознана, остались слово пропущено *ва* ...*ти* и *на -ти*

[3] Кляксы и дыры в рукописи.

[illegible] Пежина
[illegible] Сокорына, Ясенина Si[illegible]ина, Чернушина, Ве-
[illegible]ина Го(р)зогина Ре[illegible]
[illegible] Осмачина Бѣлеська Смерчина,
[illegible]в(д)жина Шелюжина, К[illegible]ченя, Цветина
[illegible]ель, Фини(к) Бросвина, Помидоръ, [illegible]
[illegible]арись[2], Клекочка Орѣхъ водо[illegible]на(и) [illegible]
[illegible]зкевица, Жо́сты(р), Смерёка, Р[illegible]кита.

295. Ω женахъ немл(с)р(з)[illegible]
и мл(с)рдныхъ до дѣтей сихъ.

Немсрдная мтка и бгу нѣдна:
а немл(с)рдная не вѣмъ кому нѣдка.

Мсрдная мтка дѣтя в любѣ мѣтъ
и вла(с)не я(к) утро́бу свою вѣмъ кохѣтъ.
Немл(с)р(д)ная же бѣетъ и ве(р)га́етъ:
и жадно(и) мл(с)ти мате(р)не(и) не ма́етъ.
І хочь и да(ст) и не(р)си(в), и то́ якъ не хотѣ
а нежели ѣ(ъ) шьро(с)тю а(л)бо ли тѣжъ хо́тѣ,
Ω шкая(я)нице тожъ ты не милосе́ива:
дава(и) ко(л)ко хоче(т) сса(т) дытѣ бу(д) мл(с)ти
Бо такимъ то молока тебе(р) поставляють
за сса(н)е и мате(р)ми не называ́ють
І хоча(и) ты и на свѣтъ его́ породила:
але мно́ги бѣдѣ ѣмъ починила.

І выро(с)ши не будетъ за мѣ(р) тѣ мѣти
а лучше(и) бу́де(т) свои любити юнъ дѣти[3] [illegible]27
[illegible]обо тѣжь и злобы не буде(т) де(р)жа́ти:
а не зхо́че(т) а [illegible]ивои(и) тѣ шыро помина́ти.

Zочи(м) вы мгкій рапѣ дѣтокъ миловати
да буде(т) вась и гдь бгъ благословляти.
І я тѣ(ж) прія́зливѣ такъ ва(м) пораждю.
и ща(ст)а и здоров(л)а выслѣ́ливѣ пряю.

---

[1] Цей рядок написано блідішим чорнилом.
[2] Слово закреслене як [illegible]ворення
[3] З правого боку на полі дописувані назви рослин [illegible]ід(:) [illegible]ковъ, [illegible]шина, тѣ(р)кавка, морель, ре[illegible]ка, мята, жита, небо[illegible]и, чаб[illegible].

296 Ω р а ж д а́ ю ч и (х) ж е н а (х) н а п у т ѣ (х),
т е (ст) г д ѣ в д о р о́ г а (х), в п о́ л я (х)
в л ѣ с а х ъ и н е в д о́ м ѣ (х)
п о н ѣ я к и х ъ б ы в а ю щ и (х) с л у ч а я (х)

Яко голова́ мѣсца і́ме(т) умира́ти:
ты(м) же подобіемъ сѧ и на свѣтъ ра(ж)да́ти.
І жены́ где ко(л)векъ часъ рожде́нїѧ приспѣетъ:
та(м) бе(з) всякы(х) о(т)кладо(в) роди́ти ю(ж) мѣетъ.
Бо не мощно е(ст) гое(в) ре́чи о(т)клада́ти:
ты(л)ко хо(ч) и не хоче(т) то мусѣтъ рожда́ти.
І л ѣ ш е(и) гды у свое(м) дому то рожда́етъ:
та(м) ме(и)ше(и) гру(д)ности и болѣзни дозна́етъ.
А в то(м) где ко(т)ро(ѣ) врема́ буде(т) приходити:
та́ѧ едно́ то мусѣтъ та(м) же и роди́ти // 270 зв.

297. Ω ж е н а́ х ъ. р а ж д а́ ю щ ы (х) д ѣ т и
в с к о́ р ы ш и ч а с ъ п о п р и н я (т) ю ш л ю (б) н о м ъ
р п о б р а́ щ ѣ в к и (л) к о д н ы (и) м и н у́ в ш и (х):
а н е в р о́ к ъ

Козацки(и) звы́ча(и) ты́е то дв҃и и ма́ютъ:
що за́раз) по весѣл(ъ)ю и дѣти рожа́ютъ.
Бо ча свѣтѣ та(к) мо́вя(т), козацкому ро́ду
мало ко(гда́ або́ те(ж) не ма́шъ переводу.
І до́бре чи́ня(т) же то з запасомъ приходятъ
запа́сы бо жа(д)ною мѣрою не шко́дятъ.

Где (б) еще девя(т) мц҃ь, на то сѧ тоужда́ть:
а то́ лѣпшъ в скоры(и) часъ, пока́ль можь огляда́ти.
І хто ко(л)векъ ме(ж) люд҃ми то́ пока́ѧ(е)тъ,
которы(и) де чоловѣкъ робо́ту посла́ть
Здравымъ здоровы собѣ живѣти(ъ), и [illegible]
и бе(з) лѣности вночь і вдень в т[illegible] сѧ тружа́(и)ле.

298 Ω д в и ц а (х) д ѣ т и р а ж д а ю щ ы (х)

Не тре́ба (б) таковы(х) дв҃ъ ка́рно(ст)и [illegible]ати:
що ста́ра́ю(т)сѧ в во(л)ско люде(и) примножа́ти. // 271
Бо я́ко зда(в)на люде(и) во(и)ска(м) было тре́ба:
а тепе(р) в н҃шо(м) вѣку на(и)па́че потре́ба.
Гды (ж) не многое во(и)ско малу сы́лу ма́ѣтъ:
а ве́ли́кое в нѣвѣчь ме(я)шни(х) обраща́е(т).

Ѯ[ѣ]ю(мъ) бы то слꙋшна рѣ́чь і҆ не похвалѧ́ти:
а то ч҃ [illegible] своего добраго давати
Ѯ[ѣ]й бѣдныя вд(о)вѣ таи(н) щедро прі́ю(т):
а другіи невинно, за то зневажаю(т).
Пре[illegible] каран(и)ны, тыи то бываю(т)
кос(т)ми дѣтеи(й) свои(х) дво[illegible] поглꙋ(т)ю(т).
Ѳ[illegible] же они де(р)жат, звѣри(и) то(и) кова(ц)ки(х):
хочь добре хо[illegible] не добре, зас то по казалїи).
А вы дѣвки за тое, менѣ похвалѣе:
ца ква(р)ту и другую, горѣ(р)ки кꙋлѣте.
Бо я **сѣ́в написа(в)**, ва(м) то на похвалу
а при ва(с) и козака(м) дрꙋзя(м) чинꙋ славу // 271 зв

299. Ѡ попа́дяхъ за́мꙋ(ж) идꙋчи(х) по смє(р)тєхъ попо(в) свои(х)[1]

І то(и) рє́чи мо́же(м) мы вє(л)ми задивѝти
же нє во́лѣ(ь)но в(ъ) другии(и) раз) попамь сѧ женити.
Хто то(и) законъ взаконилъ мы не знаємъ).
ты(л)ко тому сѧ кр҃пко кр҃пко удывляє(м)

Ꙁа сще(и)ника вдовца҆ ѡ(тъ)ѣ҆тъ сотворити
може(г) то(и) кто зако(и) се(и) де(р)жꙋлъ постоѧ́ти
Кгды попъ млады(и) вдовцъ в гр҃ѣ(х) бꙋ(д)ꙋчи) ꙋпадє(тъ)
а(ж) і зако(и) дабшему ко(ч)чє не минѣтъсѧ.
Хочь ка(р)ностю вѣчною ілн дочасною:
усякою годы́ною злою нещасною. // 272
Бода(й) бы ѡ(тъ) їх сзои(мъ) закопо(м) ни сни(л)сѧ
[illegible] чер(з,сꙋ)ный(и) Хр(с)ѣ Сѣ[illegible] спротивилъсѧ.
Аль вѣ,мо[illegible]ѣ ѡдѣле(м) двожо[illegible] продана:
и до слꙋжа(б) бжи(х) цѣле припущенна.

В Кіевѣ ѡць Ѳеодо(с)ій в чєть-ꙗпр(с)тольныхъ:
[illegible] ѡтрицѧ сѧ сѣдѣти ѡ[illegible] не[illegible] таѣнїи ѡ(т) ве(л)ѧ(з)ꙋлъ
Ѯ[illegible] Іерꙋ[illegible] Ѳеодо[illegible]дрии і Ѳеодо[illegible]и
і Коста(н)тина града пи(с)ма неплохіи.
І ведлу(г) [illegible]емъ Хѣ́ческо(и) слꙋжи(т) бо(г)ꙋ:
в ка(л)[illegible]о [illegible]ѣчно [illegible] [illegible]емъ [illegible] сплотѣлъ
А ты попа́дье заму(ж) їти нѣтъ не ва(ж)сѧ
да в ча(р)[illegible] [illegible] [illegible] з ра(з)судко(м) ѡ(т)зѧ́жесѧ.

Ложа сще(и)ниц [illegible] [illegible] з мужиком
да не ꙋдари(т) [illegible] ангелъ кулкомъ.

[1] Вірш написано дуже блідим чорнилом.

Кто(м) рече(н)но же но́щ(ъ)ны(и) гр҃хъ важи҃т(и)ши(и):
а тѣ҄мъ сотворе(н)ны(и) нима́ло не мнѣ(н)ши(и)
І да(н) бо҃же ни вно́щи ни дн҃ь не твори́ти:
ѩкъ бы в побожно(с)ти бы(т), и бе(зпр҃вшно) жи́ти[1].

Ω ремесника́хъ оста́лы(х) еще zде полага́е(т)ся, бо тамъ в кни҃зѣ не вомѣ҃стилося за ску́до(ст)ю пал҃ѣрною.

302. Ω ли́нникахъ

Ѡ линники потре҃бны людя(мъ) е(ст) на свѣтѣ҃:
котры(х) да(и) бо҃же в їхъ в(ъ) вшо(и) zемли мѣти.
Кодолы бо му(д)рые людямъ изробляютъ:
и тре҃бующы(м) о́ны(х) здо́бе(л) надава́ютъ
І ме(н)но жъ до кла́дязе(и) на́добны глубоки(х)
и до капуро(в) тесля́мъ до це(р)кве(и) высоки(х).
Та(к)же и до неводо́въ в(ъ) ѡзе́рахъ тягне́н(ъ)ѧ:
ко(г)да́ где быва́е(т) ю(ж) рыбное ловле(и)ѧ.
І до многи(х) рѣчи(и) за(с) кодолъ потре҃буютъ:
та(к)же и до буди(н)ковъ и и(с)ки(х) гды буду́ю(т).
Кодолами де҃рево на гору встяга́ютъ:
а ндѣ и поромы́ чре(з) рѣки тяга́ютъ. // 274
І на пан҃ѣкадила шнуры изробля́ютъ:
и до пе(р)кочны(х) лямпъ ко(т)рыми встяга́ютъ.
Та(к)же и нари(г)ники шле҃и и ужыща:
ко(т)рыми прип҃наютъ у поляхъ коня́ща.
Та(к)же оброгѣ вожки и пути зробляютъ:
що коне(и) ѣ҃дучи где колве(к) затынаютъ.
І до дзе́даро(в) робя́(г) вто(ж) шнуры на ва́ги:
зачим во все(м) и(мъ) не ма(ш) жа(д)ной zнева́ги.
А такъ г(с)ди и ты(х) ли(н)никовъ не вме(н)ша(и):
и здравіѧ и до(л)гихъ лѣтъ и имъ подава(и).

---

[1] В нижній частині сторінки дописано іншим почерком.

Реку(т) же(с)ца июнч чи(.) кз҃.
На Іофа(на) чре҃цтечи великая ба(р)е буря велікая была которая церкви)кви бо-
же зламала (!) и по подобова(х) вели́ (!) со(с)ни. Осташе сло҃ дней ѕ разе-
ре҃зью викреслене.

303 Ω рудѧнка(х), що z рудѣ желѣза робятъ в рудняхъ

Доброе и рудництво на свѣтѣ ремесло:
але знаю же ве(л)ми оно е(ст) тяже(ст)но.
Бо хо(ч) водою мля́ты в(ъ) рудня(х) ударя́ю(т):
елиа(к) бе(з) вели́ко(и) пра́цы не бываютъ. // 274 зв
Гды (ж) при болота(х) треба и зе́млю копати:
да руды́ з(ъ) вели́кою пилно(ст)ю искати.
А з(ъ)на(и)ше(дши) где руду́, осо́бно копати:
и в ко(ш)ницы беручи, в волѣ полоска́ти.
Пото́мъ на уго(л)ѧ дровъ в дуброву рубати:
и выше(и) хлопа в косте(р) долги(и) тасова́ти.
На ште́то(м) за(с) де(р)нъ рѣза(і) косте(р) то(и) вкрыва́ти:
и смо(т)рѣт(ъ) же(б) полома не могло́ псова́ти.
А ѡ іны(х) и(х) праца(х) много (б) треба писат(ъ):
неха(и) и такъ, хто́ вида́въ може(г) то(и) и са(м) зна(т).
Zачнмъ и рудниковъ помно(ж) бо́же на свѣтѣ:
же(б) дово(л)но желѣза лю́де мо(г)ли мѣти.

304. Ω рымаря́хъ

И рымарь вшеляки(мь) людя(м) тожъ выго́ды:
и ѡ(т) всяки(х) те(ж) люде(и) похвале(н)ѧ то(д)ны.
Шкуры бо возовые и лѣ(и)цы zробля́ютъ.
и хомуты́ и узды що коне(и) пузда́ютъ. // 275
Такъ тежъ шоры и шле́и, и бычѣ на воли́:
и для люде(и) убоги(х) з ременю (ж) постолы́.
У ро(л)зыки до ко́не(и) пискихъ. и ка(и)тарѣ:
а все тое то робя(т) шные (ж) рымарѣ.
І попруги до ку(л)бакъ они (ж) за(с) зробля́ютъ:
ко(т)рыми ку(л)баками коне(и) люде съдлаютъ.
І пута ремѣнные робятъ и трыногы.
що злы(мъ) проклиты(м) коня(м) грыножа(т) часо(м) но́ги[1].
І нага(и)ки або тежъ ка(и)чуки сплѣтаютъ
ко(т)рыми лю(д)зкости жоги) часо(м) прищѣпаютъ
А ежели́ уда(ст)ѧ ча́со(м) zлаѧ прочвара:
не нау́чи(т) такои и то́лстаѧ ба(р)бара.
А zаты(м) буда(и)те здоровы и рымарѣ:
яко че(ст)ные люде и тежъ господарь.
А ѡ(т) мене похвалу сию ласкаве при(и)мѣт(ъ):
и многолѣтно з дѣт(ъ)мы́ и жона́ми живѣт(ъ).

---

[1] Наступний рядок закреслено, він повторюється через два рядки, а саме: *А ежели уда(ст)ѧ ча́со(м) злаѧ прочвара:*

Ω роговникáхъ, що рóги козака(м) робя(т) носúти при бóку для дв(р)жан(ъ)а // 275 зв.

И козака(мъ) потрéба та(к)же ма(и)сте(р) розны(и):
ро(з)глядѣвшиса, трóха не рeмесни(к) кóждый(и).
А ѡсобли(в)ше те(ж) го(и) то и роговúкъ.
Бо козака(м) потрéба всякого привы́л(ъ)а:
ты(л)ко не ба(р)зо трéба шев(с)кого копы́л(ъ)а.
А рогóвъ на порохи́ завше потрéбуютъ:
и в ни(х) идучи в во(и)ско порохи́ готуютъ.
І дóбры(и) в козако(в) чи(и), з(ъ) рога́ми ходúти
в во(и)ску: бо в рога(х) пóро(х) не мóже(т) до(ж)чъ зъ)мочúти.
Не замóкне(т) натравка, и впя(т) ладовúца:
а бе(з) ѡ(и)стра пистоле(т) змóкне(т) и ручúца.
І роговни(к) же неха(и) козака(м) са прислугуетъ:
и о(т) ны(х) похва́лы и ла(с)ки заслугу́ютъ.

306. Ω косаря́хъ, що сѣно кóся(и)

И косарь потрéбе(б) на лю́дя(чъ) ко(ж)дого рóку:
хто мѣе(т) сѣно зажáти, дая а(.) з каро́ку. // 276
А ба(р)зѣ(и) в косовúцу посре(д) лѣтнего часу:
кгды вся(к) не пѣды(и) сѣна трéбуе(т) тогó ча́су.
І хоч) бы не ра(л) кусѣтъ косаровъ затяга́ти:
но пя(т) че(ов) и по три шаги на де(и) дава́ти
А косарѣ спедаре́ вдутъ к немъ с коса́ми:
и кося(т) травы рзве(с) де(и), и в порану з росами.
І козба́ з вели́кою працею вѣмъ походúтъ
для того́ [illegible] дрѣвево і сѣно приходúтъ.
А бе(з) сѣна не мóжно ко(и)нымъ пробувати.
ты(л)ко муся(т) на зыму о него́ са старáти.
Бо [illegible] ко(л)векъ бе[illegible] сѣна ко(и) зымѣ ищезнетъ.
а чла́къ стравою и хлѣбомъ живъ бувáетъ.
І та(к) много за зыму сѣна ко(и) поядетъ
же часо(м) и з цкурою са(мъ) за то́ не ставáетъ.
А в кого часо(м) сѣна своего́ пре(и)ме(т)са:
то(и) до сторона(х) з де(и)гами куповати товче(п)са
Гды окая(и)ных конe(и) не хочетъ поморити.
же(б) было́ чи(м) поѣха(т), або дрова возити. // 276 зв.
А та(к) бѣдны(и) чла́къ, о сѣно са стара́етъ
и для сѣна іно(г)да оста(т)нее збувáетъ.

Хвал(ить) же и коварнъ для прiятн(ых) похвалѧе(мъ),
и добро о мѣшка(нѣ), и здорова прiемл(ютъ).

307. О требѣхъ сѣнныхъ

І жен(ѣ)щины може(т) та(к)же сѣно здромажа́т(ъ):
але не може(т) та(к) я(к) мужчина ухожа́т(ъ).
Бо звыча(и)но то дѣло мужчинамъ робити
треб й сѣно, и копицъ с бины(х) волочи́ти.
Хто та(к) у копицы и у сѣл(р)ны кла́сти:
а жо(н)кам рывъ сѣл)ко у требе(и) прiйсти.
І женскоє дѣло зовсѣм рабѧнит
а в муж(с)кіе рѣчи нѣтъ сѧ не вступа́ти
А вы са́ми мужики сѣно здромажа(и)те:
а жо(н) свои(х) о(т) того дѣла свобожа(и)те.
Пеха(и) жона у домѣхъ дѣла росправу́ютъ:
придут(и) пкуть, и бо ни ва(мъ) мужыка(м) тогу́ютъ. // 277
А с поля в домы на ночъ к жонамъ прибува(и)те
и що прiсто(и) того ниѣ(и)но доглядаи)те
А при тымъ требно(в) добры(х) моло(д)новъ похвалѧемъ,
и я(к) то подаре(и) кры(и) бже не зневажа́емъ.
Здоровы собѣ бу(д)ти и сѣно требѣти
а що хоще уде(и) и вночи чинѣти.

308. О жнивѣхъ.

І жа(и)нѣ добре працюютъ на сѣтъ:
ко(т)рые хто(т) ни́ вжму хлѣбъ мѣ и
Гдил)ко жъ хощ) бѣла (в) ѣмъ часо(м) прiтѣ:
але хлѣпци(с) заболѣвъ и спѣла
І жатомы и(к) о(т) слнца бываютъ
же а(к) поды и́то(мъ) облѣваютъ
І без воды такъ ѣны(и) здиможе:
хлѣпца не ге(р)нячъ хто, а(к) рату(и) бже,
І ру́ки слнцемъ тогдѣ присмяга́ютъ:
а що на(и)то(р)ше(и) тпары зне(р)нѣваютъ. // 277 зв.
І йной в бжъ наберу́т(ъ)ся зну́ты
и му́ся(т) не(р)нѣт(ъ) во мѣс о поку́ты
І ты (ж) са(мъ) т(с) и вѣди(ш) ѣхъ страда(и)а:
храни ихъ про то́ сро́бство кара(и)а

309. О жмолотѣхъ

І жмолотники та(к)же людя(мъ) е(ст) потрѣбны:
я(к) инѣе робо́тники не бе в(ъ)потрѣбны.

Цѣна́ми бо всѣкіи зб(ъ)ожи(ъ)а выгива́ютъ:
і на потомъ в сосуды з то́ку убираютъ.
І на сво(и) пожытокъ та(к)же ча(ст) зароблѧютъ:
я з(ъ) жонами и дѣ(ъ)тьми даны пожывляютъ.
А хоча(и) и за грошы будутъ поданины:
една(к) потрѣбны якъ робо(т)ники избра́нны.
То(и) бо па(л)ко не буде(т) тъ потрѣбовати:
хто́ не буде(т) пахáти а(л)бо зажына́ти.
Зачи(мъ) і з(ъ)мологниковъ гды треба, бо́же дава(и):
и имь осо(б) за труды и працю нагорожа(и) [1] // 278

310. Ω коллярѧхъ

И коллярѣ чєстные люде пробовалъ
кгды в(ъ) повазѣ ремесло и(х) всякое ма́ютъ.
Робя(т) бо казаны, трубы ко(р)ецъ и лѣ(и)ки
притрубники лѣпыки мѣдзь ква(р)ты и ки(и)дѣрки
А попросту мовячи ино вхопять то вробятъ:
неха(и) же зло́ство жыву(т), и все тое робятъ.
Зачимъ бо́же и тъ спаса(т), и подава(и) ласт(ь).
а о(т)коня(и) г о(т) пыхъ всякое нєша(ст)я.
Абы тебѣ безпеко(ст)но молилися бо́гу.
и радо(ст)но всѣ, нбо́сѣ готовали(с) доро́гу.

311. Ω гонтарѧхъ, що кло́ны робятъ

И кло(и)таровъ потрѣба такъ похваля́ти
выробляю(т) бо гонту цер(к)ви побива́ти.
І та(к) мовмо же гонтаръ рукодѣльникъ го́жы(и)
же го́ робитъ свдобу ла це(р ковь дом) бо́жи(и) // 278 зв.
І на побу(т)ла домовъ пно(в) тежъ зе(л)мо́жныхъ:
и до пос(п)ольныхъ судыи(и)ковъ люде(и) же промо́жныхъ
Зачимъ и тыхъ гонтаровъ на(и) бо́же намъ мѣти
бо(х)мо о їхъ ро(ж)ны были и ныи дѣти.

---

[1] З права то бы на [illegible] весь зрукъ нагродно. Ω сѣчи(х) сѣ[illegible] на ни(х); а о[illegible] [illegible] и [illegible] и [illegible] [illegible] и ямъ кобы, ко[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] в рукопису не берегл[illegible]

312. Ω мы́лникахъ (х), що мила роблятъ ба(р)скіе добрые: и простые по(д)лые

Не знаю по мы́лника(х) хто (б) сѧ чи зафрасова́лъ:
хочъ бы и ни еди(и) сѧ на свѣтѣ не обрѣта́лъ.
Бо рѣдко хто́ на свѣтѣ мы́ло(м) сѧ вымываетъ.
але бо(л)ше(и) водою тва(р) собѣ омива́етъ.
Ты(л)ко е(ст) звы́ча(и) хусты це(р)ковные мы́ло(м) мы́ти:
а да(и) бо́же же(б) в рѣка(х) тыхъ не мо(г)лѝ грѣши́ти.
Же в(ъ) мыла(х) матѐріи скве(р)ные обрѣта́ютъ.
а це(р)ковные и́ми стости оскве(р)ня́ютъ.
Мо́щно (б) было́ чи(мъ) іны(мъ) хусты выха(и)дожа́ти:
и сще(и)ны(х) стыхаро́въ не ωплюгавля́ти. // 279
І хто́ его zажываетъ, неха(и) зажыва́етъ.
ежели́ то в то(м) мы(г)ю бо́гу не с(ъ)грѣшаетъ.
А мы́ не хочемо сѧ мы́лами выми́вати:
развѣ бы мощно было́ и(м) грѣхи о(г)мыва́ти.
Аже и ба(р)скимъ мыло(м) грѣховны(х) скве(р)нъ не ω(т)мы́т(ъ):
кромѣ покаа́ніе(мъ) возмогу(т) сѧ очисти́т(ъ).
І да(и) на(мъ) бо́же грѣхи́ слезами омыва́ти:
бы(х)мо пре(д) маѣста(т) тво(и) чисты мо(г)лѝ става́ти.

313. Ω папѣрникахъ: що папѐры у папѣряхъ робятъ

И папѣ(р)шиковъ тре́ба всегда́ вы́чно по(д)
же го папѣровъ во всѣхъ zемля́х) ч(ст) надобно.
На всѧкіи бо рѣчи папѣровъ трѐбуютъ:
на которы(х) розные рѣчи zа(п)
Якъ то продажамъ куплѧ(мъ) п
и на го́норы права крѣпкіе с
І кни́ги те(ж) розные пи́шутъ, и др
ко(г)рые в многа лѣта у спрѣтахъ в
І и́конъ на папѐра(х) много вы
и в це(р)квахъ и те(ж) в дома(х) к(ъ) сто́на(м) прылѣпля́ю(т)
Zачимъ и папѣршиковъ бо́же не выкореня(и):
и ку потребамъ ло(д)зски(м) и ѡны(х) распложа(и).

314 Ω бе́р(ъ)дникахъ

Бе́рдникъ не знае(мъ), кому о(н) бы(л) бы погребе(н):
развѣ ты(л)ко ты(м) ткача(мъ) и жо(н)камъ потребе(н).
Бо не може(т) тка(ч) и те(ж) жо(н)ка безъ бе(р)дъ ткати:
едно муся(т) бе(р)дника собѣ потребова́ти.
Zачи(мъ) то и бе(р)дниково(в) не треба зневажа́т(ъ):
неха(и) зробляю(т) бе(р)да жебы было́ чи(м) тка(ъ)

315. Ω колесника́хъ

И колесникъ реме(с)никъ твори(т) то(ж) чудеса́:
zробляе(і) бо до возо́въ и писки́хъ колеса́. // 280
А име(н)но я́ко то пно́мъ на рыдва́ны:
в(ъ) ко(т)ры́хъ и ве(л)можные ѣздятъ гетма́ны.
І до карецъ колѣсъ треба и палекты́ки:
в ко(т)рыхъ славе(тные те(ж) ѣздятъ полѣти́ки.
К палуба́мъ и к коляса(мъ) и к воза(мъ) глабча́сты(мъ):
та(к)же колѣсъ потре́ба и к тымъ драбы(н)часты(мъ):
Прето в почести треба мѣ(ъ) и колесника́:
я́ко и і́ного честного ремесника́.
Неха(и) и колѣсниковъ бгъ не уменшаетъ:
и вся́ки(х) ремесниковъ на свѣтъ помножа́етъ.

316. Ω ста́дникахъ ко́нски(х)

И ста(д)ники то(ж) людя(мъ) ве(л)мѝ выгожа́ютъ:
же ста(д) ко(н)скихъ у поля(х) у дозора(х) ма́ютъ.
І у поля(х) при ко́няхъ zавше и ночуютъ:
и жа(б) не зимуетъ ко(т)ры(и), z пи[illegible]но(ст)ю пасу́ютъ.
Zачимъ то [illegible] потреба и ста(д)никовъ zневажа́т(ъ):
ле(ч) я[illegible] выгодны(х) людя(м) людіе) че(ст)но похваля́т(ъ).
// 280 зв.

317. Ω довбы́шахъ, що з бу́бны бубня́(т) и ω тре(н)бача́(х), що в трубы трубя́(т), и в су(р)мы сурмя́(т)

Довбышѣ во(и)сковы́е і́гры о(т)правля́ютъ:
га(к)же и тре(н)бачѣ, гды в тре(л)бы вытру(б)ля́ю(т).
І потреба им) обо́мъ бра(т) за брата жи́ти:
же до́вбы(ш) буде(т) бубни́т(ъ), а тре(н)бачь трубѝти.

І и́гры и(х) слухáчо(в) часомъ ввеселя́ютъ:
а по(т)да на жало(ст) велику взбуждаютъ.
Коды слышáщи мощно су(д) бжи(и) памятáти:
а а(р)хангелскую те(ж) трубу вспамятáти.
І до умыленіа слышащыхъ приводитъ:
понеже чл҃ку и сме(р)ть в пáмя(т) ввóдитъ.
А часо(м) при банкета(х) весело слушáютъ:
ко(т)да́ ми(р)но на пира(х) питіи ужывáютъ.
А осо(б)но за(с) дóвбышъ в рáду выбубняетъ:
и в(ъ) похо(д) во(и)сковы(и) тое (ж) сотворя́етъ. // 281
І по побѣда(х) та(к)же з(ъ) бубны вытрубля́ютъ [1]:
колй кожъ во(и)ска собѣ триумфъ составля́ютъ.
І пре(д) враты бубня(т) трубя(т) пновъ ве(л)можныхъ:
и в Запоро(з)ко(и) Сѣчи во(и)скъ сла(в)ныхъ и побѣжныхъ.
Бубня(т) в Сѣчи увѣчо(р), во(и)ску на похвáлу:
и рано, гдыı в то врéмя и бгу творя(т) хвáлу.
Прето(с) и во(и)сковы(мъ) музы́ка(мъ) дóбръ прія́емъ:
и яко че(ст)ны(х) во(и)ску слу(г) щыро похваля́емъ.

318. Ω дортарáхъ, и ω смоляра(х)

И бе(з) дортарóвъ гру(д)но здѣ в нáсъ пробувáти:
бо не мóщно ремéню шевца(мъ) выправля́ти.
І хо(ч) мóщно (б) без до(г)тю з(ъ) олѣемъ вымина́т(ъ):
а где (ж) та(к) много на тò олѣи сА набрáт(ы).
Дóго(т) же берéзовы(и) то(к)мо шевцамъ налéжитъ:
а смоля(р)ски(и) сосновы(и) до возóвъ принале́житъ.
А и на возы березовь(и) [добры(и)] [2] лѣпшь подобáетъ.
а сосновы(и) в колéсахъ в сгуде(н) замер(з)аетъ.
І дóбры(мъ) дóгты(мъ) мажутъ чопы́ звоновые:
та(к) те(ж) и на поромáхъ сте(р)ны́ поромóвые. // 281 зв
І до ины(х) втожъ рѣчи(н), березовы(и) потребенъ:
а смолóвы(и) кро(м) возовъ мало на що́ потрéбенъ
Треба пра(в)да где з него́ сажу́ пáля(т) при друка(р)няхъ:
на че(р)нила кни(ж)ные: по моско(в)ски(и) при печатняхъ.
І варя(т) на [густу́ю] [3] смолу́ до су́де(н) водны(х) смоле(н)А:
и шевцамъ до драто(в) на чобо(т)ные робле(н)А.

---

[1] Явна описка, потрібно *з трубы*.
[2] Квадратні дужки стоять у рукопису.
[3] Квадратні дужки стоять у рукопису.

Же (ѫ) [illegible] требо не [illegible]
со(к)мо помогамъ обоихъ долгии потребно [illegible].
Зимо(м) нелзи(и) здорова жити и долгоу.
и при томъ(х) особливше та(к)же и смалоу.
Нема(и) долга(р) з смоляре(м) товарищства имѣть
тым (ж) то ровны(м) ремесломъ хлѣба [illegible].
І что то и ѣные нема(и) ножыкъ маютъ
а людя(м) на потребы до́лгие(и) наглядаютъ.

319. Ω цегѣ́лниках ъ

И цеге(л)никовъ люде нова(ж)ные тре́бу́ютъ:
на муро́ваные бо це(р)кви це(г)лы готуютъ. 282
А хоча(и) и до і́ны(х) бу́зынковъ му́рова́ных ъ:
где ко(л)векъ часо(м) людими мо(ж)ными фу[illegible].
І якъ че(ст)но са́ обходя(т) да не пропива́ютъ
то и цеге(л)ники то(ж) че(ст)ными бываютъ
І и(х) рукодѣли иногда заробно:
хо(ч) то правда но́тяжко и почасти клопотно.
Една(к) же може(т) з свою потребу zаробити.
а заробивши грошей, да хо(ч) и ожени.
А иму́щые жены тые горшъ пропива́ютъ.
а жоны таки(х) в дома(х) хлѣба зи(ъ) дѣтми не [illegible]
Правда же и цеге(л)никъ иный(и) е(ст) осторо́жный(и).
смире(ч)ный(и) ти́хый(и) лю(д)зки(и) и до бга по[illegible].
Да(и) таковы(х) г(с)ди щасливе работати.
корыс(т) мѣ[illegible]ъ), и в тѣбе са́ ла(с)ки заслу́говати

320. Ω ва́пенника (х), що ва́пна па́лятъ

[illegible] ы, з часомъ и і з(ъ) [illegible].

Ещѐ єдногѡ вы́дравъ ремесникà:
що ва́пно робя[illegible], того ва[illegible]ка́ 282 зв.
І то(и) потребо(и) е(ст) всякъже на свѣтѣ
же многимъ) людя(м) треба его мѣти
Ваино бо треба ли це(р)ковное мурован(ь)а;
и по ломъ же зас(т) на потя(ж)нова[illegible]а.
І на і́ные муры тоже потребна.
и не робыли бо если (б) не потребна.
Му(р) бо безъ ва́пна не може(т) стоя́ти:
аль за́ри(з) са́ мо(г)ль бы и валяти.

и сѣти; и і́ные по́су(д)ки до ло́вле(н)я ры(б)

же́лй то́ спо́собу, до того́ не ма́етъ.

и того́ тре́бующимъ особъ выгожа́ти.

але и рыболо́вовъ може(т) затяга́ти.

же́бы не все посыла́въ в го́ро(д) куповати.

хотя́(т) бо старые рыбъ, и мали́е дѣти

323. Ω садовнйчихъ, щò сады̀ сáдя(т)
и щéпя(г), для ро(з)вóдо(в)
ѡвощны(х) дрéвъ. // 284

Хто хóче(т) собѣ нóвы(и) са(д) распложáт(ъ):
то(и) садовничихъ мусѣтъ потребоват(ъ):
Же(б) óвощные древа в зéмлю сажалъ:
и о(т) ты(х) же древъ, до їныхъ прищепля́лъ.
І жебы древо кождое о(т)ребля́лъ.
и в(ъ) весня́ны(и) часъ гноя́ми осыпáлъ.
А в лѣтѣ же(б) мѣлъ траву пу(д)копати:
же(б) чисто было́ óвощы збыра́ти.
І же(б) те(ж) пи(л)но в часъ плода дозыра́лъ:
жебы хто їны(и) óвощъ в саду́ не (р)валъ.
І збираючи óвощъ же(б) не гноилъ:
але опа(т)рно и пилно же(б) смотри́лъ.
А кгды (б) потреба óвощы насушы́т(ъ):
то же(б) и в то(м) мо(г)лъ рукъ добре доложи́тъ.
А та(к) и садовни́чи(х) потреба спосóбныхъ:
и із(ъ) охóтою те(ж) пи́лною дозорны́хъ.
І неха(и) же здоровы садóвъ доглядáютъ:
и я(к) трудя́щисѧ о(г) плóдовъ вкуша́ютъ. // 284 зв.

324. Ω каменносѣчцахъ, щò z гóръ камня́хъ,
вибиваютъ, або те(ж) выробляютъ,
млыновые до млыновъ на моло(т)а
камѣни(ъ) а и кр(с)ти на(д)гробные;
и дскй, и слупы до мýро(ъ),
и до фо(р)тецъ ка́менны(х)

Яко всяки(г) ремесни(к) людя(м) е(ст) выноде(и)
такъ и каме(е)носѣче(ц), особно угóдивъ
Камѣни(ъ)а бо до млыно(в) лю(д)зки(х) выробля́е(т)
и все вы(ш)реченное тако(ж) изробляетъ.
А каме(и) потре(е)бъ(и)ши(и) в(ъ) млыни, та(к) треба судйи(ъ):
бо бе(з) ка́мена хлѣба не моцно сотворйт(ъ). // 285
Прето и їхъ потреба многи(м) потребовáти:
и я́ко потребны(х) те(ж) люде(и) похваля́ти.

325. Ω робя́щы(х) судна водные великіе
и малые, то е(ст) мóрскіе и рѣчные

И ты(х) особны(х) ма(и)стрóвъ, люде потребýю(г)
ко(г)дые ихсу(д) во(д)ны(и) на свѣтѣ готýютъ.

Бо кон(ь)ми и волáми рѣкъ не прехожáютъ:
а(ж) сосудо(м) дрвяны(м) к(ь) брéго(м) преплывáю(т).
А робя(т) окрéнты кораблѣ, и гемѣи,
кáго(р)ги обшывнѣ стругй и шугалéи.
Та(к) ѥ(ж) особно робя(т) лúпы и ба(и)дакй:
шкуты дубы і лóдѣ, и човны и плавникй.
Прето неха(п) и онй здравы пробуваютъ:
а людя(м) сосудо(в) ты(х) водны(х) настатчáютъ // 285 зв.

Сѥ жѥ ещѐ поѥди(н)кóвыѥ остáлыѥ рѣчи, здѣ полагаю(т)сА[1]

326. Ω умирáющы(х) богáты(х) людѥхъ

Не хóчѥ(т)сА умирáт(ъ) людя(мъ) небогáты(мъ)·
а на(и)пачь ты(мъ) можны(мъ), и вѥ(л)ми богáтымъ.
Убóги(п) вмираючи ни в чемъ не жалѣетъ:
нѣчего бо жалова(г), же ска(р)бóвъ не мѣетъ.
Богаты(и) жѥ не хóчѥ(т) з(ъ) ска(р)бомъ розлучúти:
кгды бы мощно, мо(г)лъ бы вве(с) ска(р)бъ в трунý вложúти.
Бо гды влáстѥ(л), то вспóмни(т) сво(и) високи(и) тылу(л):
и прѥ(д) кона(н)ѥмъ мнóго з(ъ) ска(р)бомъ úзры(т) шкаду(л)
// 285

І многоцѣнны(х) мнóго высящы(х) сукмáно(в)·
и сребряны(х) на столахъ стоящы(х) збановъ.
І úзры(т), же млада жена прѥ(д) нимъ хóди(т)
та го(р)шъ до крѣпкого жáлю приводи(т).
І види(т) тѥ(ж) и дѣти [áще ѥ(ст)][2] прѥ(д) ны(м) стоящіа:
и о нѣмощи. егò sѣло ско(р)бящіа.
І тыѥ в то(и) часъ рѣчи, інаго смущаютъ:
и размы(ш)ляти о смѥ(р)ти не допущаютъ
І не вся(к) тѣми стра(ст)ми бываетъ побѣждѐнъ:
ле(ч) будѥ(т) на схо(д) смѥ(р)гны(и) мы(с)лію утвѥ(р)жде(л).
І да(и) бжѥ и здрáвы(м) ісходъ памятáти:
и суѐтства богаты(м) и вбоги(мъ) нѥ прѥ(л)щáти.

---

[1] З правого боку написано: *І ω рукодѣлцахъ еще ищи зде проме(ж) ди(н)ковыми.*

[2] Квадратни дужки стоять у рукопису.

327. Ѡ покаѧніи; пѣсн(ъ) [1]

Близ(ъ) ѥст(ъ) ко(н)чинá видимому вѣкꙋ:
часъ покáяти(с) грѣшну человѣку. // 286 зв.

І для того́ то каятисѧ трéба:
жебы́ по сме(р)ти не утрáти(л) нб҃а.

Zачи(мъ) чл҃вече престá(н) ю́жъ грѣшúти:
а начни́ бг҃а о мл҃(с)ть проси́ти.

І бо(л)шъ ко грѣхомъ грѣхо(в) не прилага(и):
але и мы(с)ли злы́е пре(ч) о(т)вр(р)га(и).

Довлѣе(т) тебѣ мимошедшо врема:
зложи́ грѣховно з рáме(и) свои(х) брéма.

На вся(к) дн҃ь тору(и), на ѡпъ вѣкъ дорóгу:
ко(т)раѧ ведéтъ к на(и)вышшому бг҃у.

Плачъ не лѣни́сѧ, щоде(и) прослезúсѧ·
и хо(ч) на стáро(ст) о(т) грѣхъ очистúсѧ.

Потщы́сѧ пи(л)но творити бл҃гóе.
да не посты(г)нетъ вѣчное тѧ злóе.

Проси(м) и мл҃и(м) сихъ не ѡслуша(и)сѧ·
ле(ч) сове(р)шенно ѡ(т) грѣховъ пока(и)сѧ // 287

Ты (ж) Хр(с)те бж҃е на пу(т) добръ настáви:
и о(т) юности всѣ грѣхи остави.

Моли(т) тѧ грѣшны(и) и мы тѧ бл҃гаемъ.
и сп(с)нiѧ, и себѣ тежъ чаемъ.

І всѣмъ вѣрны(мь) да(и) всѣхъ грѣхо(в) позбы́ти:
а по ко(н)чинахъ в нб҃ѣ тѧ славúти.

328. Мл҃тва къ пр(с)тѣи бц҃и:
и ѱалмá, сúрѣчъ пѣ(с)нь;
подóбе(н) Бц҃е вѣрнымъ оборóна

Ч(с)та дв҃йце, крáсна голубице
мл҃йсѧ za всѣхъ, нб(с)на цр҃йце.

Бы на(мъ) на судѣ, не бы(т) осуждéнымъ:
ле(ч) до прв(д)ныхъ, всѣмъ бы́ти при(ч)тéнны(мъ). // 287 зп.

---

[1] З лівого боку на полі написано фразу, але початкові літери кожного рядка відрізані, можна прочитати таке. *По(о)...атѧ е(с)ди все(г)[о]... и блюдю, ... и наобѣ . в на(и)вышшо(г)[о] пна.*

Іако сре(д)чнє вси себѣ желáємъ:
и прилѣжно тѧ о томъ (мл)тимъ.
Да тѣмъ вси ѡ(т) грѣхъ очисти(м)сѧ:
и ѹготовлены в(ъ) дн҃ь су(д)ны(и) ѧвѣ(т)сѧ
І пр(д)стани на(мъ) в страшну ту годину:
да сподоби(мъ)сѧ зрѣти бг҃а вы҃ну [1].

329 Ω прово(ж)дáющы(х) умє(р)шыхъ, и нося́щыхъ до гро́бовъ

Ѻстатные послу́ги вмє́ршы(м) о(т)даваю(т).
которы́е до гробо́в(в) іхъ опровожда́ю(т).
І хр(с)тія(н)скаѧ то зостаєтъ повинно(ст):
а преставл(ъ)шаго(с) дш҃ѣ є(ст) то́ доброчи́нно(ст). // 288
Гдꙑ́ бо побожны(и) чловѣ́къ мл҃и(т)сѧ за (и) бг҃у:
тогдꙋєтъ преставл(ъ)шему(с) ло и҃ба дорогу.
І себѣ особливѣ сме(р)ть припомина́єтъ
и по(л)зу дш҃ѣ свое(и) вто(ѧ) содѣлова́єтъ.
Зачи(м) не лѣнѣмосѧ вме(р)шы(х) провождати:
и ѡ поко(и) дш҃ъ бꙑ́вхъ г(с)да бл҃гати.
Да і насъ буду(т) такъжде до робо(в) провожда́т(ъ):
и взаемно о мл(с)ть тво(р)цѧ всѣхъ упрошат(ъ).
І є(ст) то о(т) се́мꙑ дѣлъ мл(с)рдныхъ дѣло
прово(ж)дати до гробу уме(р)шаго тѣло.
Прет[вор]ѧ тако(к) хр(с)тіяно(м) достои(т) творити
зѣ) ѡхо́тою провожда(т) к(ъ) гро́бо(м), и посы́ти.
І посы́пати на гро(б) и землѣ лопа́ту:
бг҃ъ на(м) да(ст) и за то́е ѡ(т) себѣ запла́ту.
Пре(д)то бра́тіе все(г)да о сме(р)ти помы(ш)ляйте,
и на всѧ(к) де(н) каянію(с) не забꙑва(й)мо. // 288 зв.
І (с)дь бг҃ъ до гр҃ѣшнико(в) ко[т]ꙑ́хсѧ при(и)мꙋє(т).
и сп(с)ніе дша(м) таковы́мъ даруєтъ.
І на(м) покаа́ніе да(и) бж҃е стяжа́ти:
бы(ѧ)мо во(з)могли льво(т) вѣчны(и) востря́ти.

---

[1] Подъ симъ вершемъ угловатымъ дописано: *Іщи і еще пѣсни(и) є напро(д)* вместо *в) за в.*

330. Ω постя́щыхсѧ по во́лѣ и по невóлѣ

Ω постѣ на свѣтѣ, та(к) лю́де повѣда́ю(т):
ко(т)рые собѣ его ма́ютъ, и не ма́ютъ.
По(ст) мовя(т) важенъ е(ст), гды кто́ пости(т), з до(б)ро(и) волѣ:
а не з(ъ) приму́су, або те(ж) по и́но(и) невóлѣ.
Бо доброхо(т)ны(х) г(с)дь бг̃ъ любит(т) да́теля(и):
и досвово(л)ны(х) по́сто(в) собѣ стяжателя(и)
Довол'но тых(и) всего́ мѣ(т) а постя́тьсѧ
устлы́чно: и бга молитъ(ъ) не лѣнúтьсѧ.
Жажде(т) же и а́лчет(л) ін̃ъ, не мѣвши ничо́го:
и хочъ не ра(д)но му́сѣтъ по(с)тúти(с) для то́го. // 289
А ін̃ы(и) при дово́лствѣ, а возде(р)жно(ст) мѣетъ:
по єдиково(т) на́ де(и) ч(ст), и тому довлѣетъ.
І таки(и) доброво(л)ны(и) по(ст) на пользу будетъ
постящемусѧ: гдыв не(м) в до(л)гли(и) часъ пребу́де(т).
І да(и) бг̃ъ всяко(г)[о] добра́ мѣт(ъ) дово́лно:
а для сп(с)нѧ по(ст) мѣти доброволно [1].

331. Ω ѡ(т)сыла́ючи(х) наёмниковъ
пре(ж)де времени не дослужившыхъ року:
и о наёмника(х) о(т)ходячи(х)
и не хотя́щыхъ тру(ж)датисѧ,
до нарекозаны(х) и́мъ ча́совъ

Хто не дослужи́вшую челя(д) ѡ(т)сыла́етъ:
то в го(м) на свѣтѣ звыча(и) такогыи) быва́етъ
Повинне(и) е(ст) госпо(р) за вве(с) рокъ платити:
а о(т)ходящему рѣтъ нищо не плати́ти // 289 зв.
Име(и)но хочу бы(л)и(и) два не захотѣлъ дотружда́т(ъ
то подлу(г) правъ, за вве(с) го(д) платы ему́ не да́т(ъ)
Та(к)же зе(с) господа(р), гдыбы мѣлъ о(д)сылати:
моторы(чного) [illegible] мусѣтъ за вве(с) ро(к) нагоре...ати.
Прето вы господаре челя(д) не о(т)сила(и)те:
а вы те(ж) чы[illegible] рокомъ послугывы(и)те.
Бо моторы́чне [illegible] гоне утрата, бываетъ:
прето лиъ из на(и)лы.о(м) неха(и) то́ занеха́е(т).

---

[1] З правого боку в клаптя вирва вирізано прямокутник і в ньому напи-
сано *ѡ постѣ щи напро(о, листс(и) за кв.*

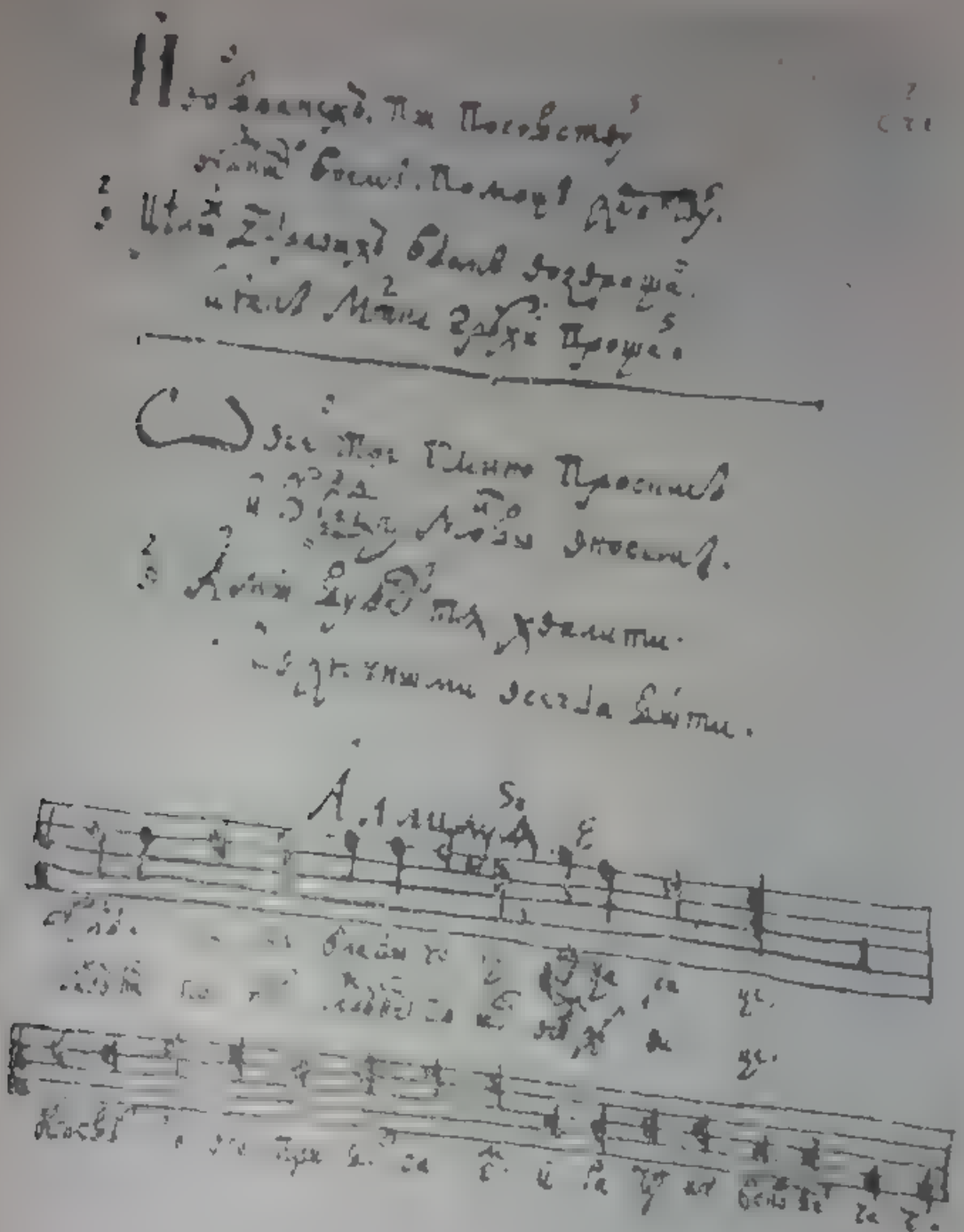

І ко҃ѣ бы ѡ(т) вѣка и҃ѣлы не воєва́ли·
по л҃ѣпше(и) бы добре сѧ собѣ спр҃и нова́ли.

Ѣкъ бы в тыхости ѣли хл҃ѣбъ ла п҃шова́ли
и ла(р)мо м҃(ж) собою сѧ не зачепа́ли.
І не было (б) уще(р)бко(в) вне҃лякимъ язы́комъ:
а҃жъ бы не мощно же(б) хто зѣ҃ло́лъ язы́ко(мъ).

Zачи(м) да(и) бж҃е, хоча(и) бы за сѝхъ ѡжъ вѣковъ
не воєва́ли(с); або и до конца вѣковъ.
Ла тыхомо(р)но и лаго(д)но посѣдѣли:
не(л)ми было бы му(д)ро, са́ми бы узрѣли.
А гдѣ то воюю(т), неха(и) враго(в) побѣжда́ютъ:
и хр(с)тія(н)скую о(т)чизну обороня́ютъ.

Помага(и) вѣрны(мъ) бж҃е врагѝ скорен҃я́ти:
и до хр(с)тія(н)скихъ грани́цъ не допуща́ти.

334. Ѡ л ю б в ѣ, и ѡ л ю д е (х) и м ѣ ю ч и х ъ
в о в с ѣ м ъ л ю б о в ъ[1] // 291 зв.

335. П ѣ с н ь н о́ в а м л҃ т в е (н) н а ѧ к (ъ) б҃ и

П о д о б е (н) с а м о п о д о б н ы (и); і щ и н а ѡ б о р о т ъ
с е г о́ л и́ с т а, п у (д) п о т о ю.

Вл(д)чице; всѣхъ ц҃ри́це:
да(ж)дъ на(мь) помощъ; всѣмъ дв҃и́це.
К тебѣ бо всѝ прибѣгаємъ·
и рату(и)ку в ско(р)бѣхъ чаємъ[2].

Мл(с)рдна, бу(д) ку грѣшнымъ:
в страна(х) су́щы(мъ): и к на(мъ) здѣ҃шнимъ).
Мощно тебѣ грѣшныхъ сп(с)ти:
и до н҃ба навѣкъ в(ъ)вести. /, 294

Ты́ бо м҃ти; Хр(с)та б҃га.
которого мл(с)ть многа.
І грѣшнико(в) не ѡпуща(и):
лечъ о(т) грѣхо(в) ѩъ о(т)враща(и).

---

[1] Аркуші 292—292 зв., 293—293 зв. в оригіналі чисті.
[2] Строфи між собою відокремлені червоними рисками.

Уставы́чно: мо(л)бы при(ни́му(и):
а что́ просимъ тое дару(и)
И(с)иа а нача(л)ница:
е́сте(с) гр҃ѣшнымъ наставница.

—

На пу(т) правы(и) насъ наставля(и):
и блудя́щы(х) ты испра́вля(и).
Ω(т) невѣрны(х) рату(и) вѣрныхъ:
и о(т) ско(р)бе(и) за(с) безмѣрныхъ // 294 зв.

И во бранехъ, ты пособству(и)·
вѣрны(м) воемъ, по́мощь да(о)ству(и).
Цѣлы(х) здравыхъ в домъ возвраща(и):
и якъ мт҃ка гр҃ѣхи́ проща(и)

—

Ω всѐ тое пилно просимъ:
и о(т) ср(д)ца: мо(л)бы вно́симъ.
А мы́ буде(мъ) та хвали́ти:
и вдячными всегда́ бы́ти.
Аллилу(и)а: ѐ

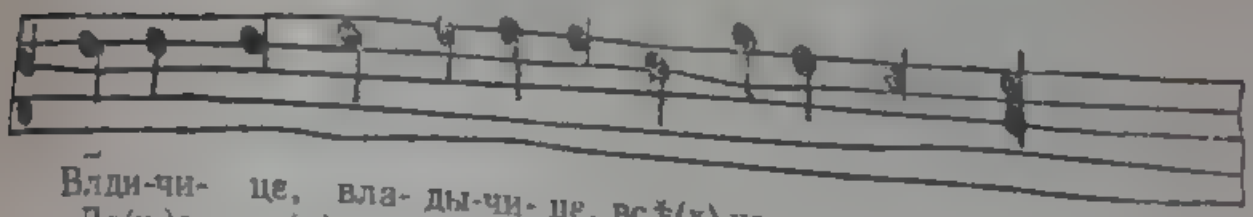

Влди-чи- це, вла- ды-чи- це, всѣ(х) ца- ри- це
Да(ж)дъ на(м) по-мо(щ) да(ж)дъ на(м) по-мо(щ) всѣ(м), дѣ-ви-це

К тебѣ́ бо вси при- бѣ-гa-ем(м) и ра-ту(и)- ку в ско(р)-бе(х) ча-е(м).
// 295

336. Пѣ́снь но́ва, ѡ рождє́нiи сп҃сове҃:
подо(б): на́ та г(с)ди всегда́ оупова́ю

Привѣтству(и), зе́мле, пришє́дшаго к тебѣ:
и принє́сшаго весе́лие тебѣ.
Zавдячне вы́та(и) и покло(н) о(т)дава(и):
и щы́ро того́ в домы́ своа при(и)ма(и).
Пре(д)ве҃чны(и) г(с)дь дне(с) то народи(л)сѧ:
и для збаве(нi)а на тебѣ яви(л)сѧ

Велича(и) земле гу о(т)роковицу:
и чр(ст)нѣ(и)шую Мр҃ію дв҃ицу.
Слава во вышны(х) мл(д)ицу воспѣва(и):
и с(ъ) а҃гглы ср(д)чно выславля(и).
То(р)жьству(и) нн҃ѣ кожды(и) земноро(д)ны(и):
и лику(и) а҃глъ всяки(и) нб҃ородны(и). // 295 зв.
Се бо сп҃сйте(л) зволилъ завита́ти:
и заблужденны(х) на тебѣ взыска́ти.
Ща(с)лива земле ты есте(с) за пра́вды:
же посѣти(л) та творецъ всяко(и) пра́вды.
Лару(и) же б҃же люде(м) многа лѣта:
и явля(и) мл(с)ть до ко(и)чины́ свѣта.
Грѣшны(х) прощати не рачъ забува́ти:
и до прв(д)ныхъ ла(с)ку прилага́ти.
А ѡсобливе хто та привыта́етъ:
неха(и) же и то(и) ла(с)ки дознава́етъ.
Вселя(и)сѧ в домы́ шп҃ре выпающы(х):
и сп(с)теле(мь) та прославля́ющыхъ.
Ты е҆сѝ па(с)ты(р), при(и)мѝ в(ъ) ѡгра́ду:
и пода(и) грѣшны(м) вѣчную ѡ(т)ра́ду.
І всели́ навѣкъ с(ъ) сты́ми жи́ти:
а мы та бу҆демъ без ко(и)ца́ слави́ти. // 296
337. Приближае(т)сѧ коне́цъ а(ѵ) дше пока(и)сѧ:
и г(с)ду б҃гови грѣховъ сповѣда(и)сѧ.
Імаши бо з(ъ) тѣломъ сѧ дше пожедна́ти:
ко(и)да́ буде(ш) при сме(р)ти з нымъ сѧ разлуча́ти.
Памята(и) же исхо(д) сво(и) и сме(р)тну часыну:
и приготовле(и)на бу(д) на су(д)ну годы́ну.
Бо ю(ж) по сме(р)тно(м) часѣ не(ст) покаяніѧ:
та(к)мо трѣбѣ в се(м) вѣку о не(м) стара́ніѧ.
Ѡ дше на(д) собою сама́ сожали́сѧ:
и на исхо(д) сме(р)ны(и) твоѧ) все(и)да́ готови́сѧ.
Аще и зде́ жи́еши на земли́ мятѣ́жно:
а мли́сѧ тво(р)цеви о мл(с)ть прилѣ́жно.
І твори́ мл҃ені҃ѧ и ко дв҃ѣ(и) ч(с)то(и):
и к(ъ) наде(ж)дѣ грѣшниковъ Мр҃іи прч(с)то(и).
А та(к) по смерти свое(и) всѣ мыта(р)ства про(и)деш҃ъ
и до само(г)[о] пб҃а не возбра(и)но до(и)деш҃ъ. // 296 зв.

Ѣхъ дн̃е дн̃е о(т) дне(е) йож прѣста(и) грѣшити:
а пре(з) покаянїе будеши в нб̃ѣ жити.

Гласъ пѣсни сѧ. Тако по(и) яко зде ѥдина строка пѣ(т) ноту положисѧ. Іли во(л)но кому и иную ноту положи́ти

Гри(б)-ли-жа-е(т)- сѧ ко- не(ц), а(х)ду-ше по- ка (и)-сѧ
І го-спо-ду бо-го-ви грѣ-хо(в) спо-вѣ да(и)-сѧ.
І прочее и до ко(и)ца ты(м) гласомъ по(и).

338. Пѣсн(ь) нова б̃ци,

на по(д) дре(в)ны ѡ мти дв̃о ст̃а́ѧ:
і́ли о мт̃и дв̃о красна́ѧ:
і́ли ѡ мт̃и дво ч(с)та́ѧ

Ѡ мт̃и дв̃о ц̃рйце: прч(с)таѧ вл(д)чице.
тебе славя(т) а(р)хаг̃глы: тебе славя(т) и а́г̃глы.
Прославляю(т) чл̃цы о(т) вѣку до дне(е) пре(з) вси вѣци. // 297
Чту(т) тѧ вѣрные црѥ: ч(с)таѧ дво Мрѥ.
Тобою бо свѣтъ свѣтае. и православно(ст) сияе.
Тѣмъ же спса(и) наро(д) вѣрны(и); а скорѣня(и) ро(д) невѣ(р)ны(и).
Мнто(в) грѣшны(х) не гнуша(и): ле(ч) ко Хр(с)ту тѣ(х) приноша(и)
Не допусда(и) на(м) грѣшити: но изволи́ насъ хранити.
Свободи на(с) о(т) мучили(щ): а доведи́ вѣчныхъ жи́ли(щ).
Всѣхъ тѧ чтущь(х) не забуди: мл(с)тива ко всѣ(м) буди.
І ско(р)бя́щыѧ(м) ско(р)бь претворя(и): а весело(ст) и(м) подава(и).
Ѡ тое тѧ вси бл̃гае(м) и прилѣжно упроша́е(м)
Аллилу(и)ѧ то(л)ко кро(т), якъ мно(г)[о] припадае(т)
на яки(и) подобе(н) пѣти будешъ.

———

339. Ω к а́ ш л ю [1]

Много того́ на свѣтъ о(т) люде(и) чуваε(м):
паче же и очима своима оглядаε(м)
Гдѣ и азъ писе́нъ свѣдо(м) сме(р)тію страла(в)ша:
и ѡ(т) ка(ш)лю про(к)лятого́ з(ъ) свѣто(м) жεгна́вша.
Zачи(м) бже и ка́шε(л) невѣрны(м) ѡ(т)сыла(и)
а на(с) вѣрны(х) о(т) тоε(и) зло(и) бѣды сохраня(и). // 247 зв.

340. Ω в е́ л ε т н я (х), а б о̀ т ε (ж) ѡ в ε л и́ к и (х) л ю́ д я (х) к о т р ы ε н е́ г д ы (с) б ы л ѝ г а(к) в ε л и к і ε, я к ъ д у б (ъ)а̀

Бы́лъ то не́гды(с) таки(и) лю(д) о(т) почáтку свѣта:
же то̀ zна(и)дую(т) ко́сты и по сы́ε лѣта.
І хо(ч) бы то г(с)дь бгъ мо(г)лъ и тыхъ прεко(р)мити:
єдна(к) же зхотѣлъ о́ны(х) z свѣта скорέйти
І хо(ч) то и Адама вели́кого створи́лъ:
и Е́в(и)ву таковую (ж) ємꙋ постанови́лъ
Ты(л)ко (ж) не до(л)го по ни(х) ве́ле(т)нѣ быва́ли·
а́ле скоро ко(н)чинꙋ ѡны́ε прииа́ли
А г(с)дь бгъ постави(л) во́зра(ст) сε(и) по[illegible]
а го(и) вы́губи(л) збы(т)не великы(и) без(ъ)мѣрныи).
Бо треба (б) всяко(и) рεчи вεдлꙋ(г) человѣка:
о(т) Адама и по днε(с), и до конца́ вѣка
Я́ко то ры(б) великихъ, жεбы наѣдал сѧ
и ско(т) великы(х) и птыць, же(б) мя[illegible]
І дубя́ бъ по пя(т)десятъ са(ж)ны(и) было (б) трεба.
а трε(р) таково́го ничо́го не треба. 248
І пови(н)на (б) всяка рεчь бо(л)шаѧ быти:
же(б) мо(г)лъ таки(и) велики(и) дуре(н) в свѣтъ жити.
Я́ко то каменіѧ треба (б) великого
млынового: же(б) з ха́тꙋ было̀ толи́кого.
І в збо́ж(ъ)я(х) же(б) по сажню zерна ꙋрожа́ли:
и стеблія же(б) з дуба вгорꙋ возрастали.
І рѣка(м) бы треба мо́рꙋ сѧ равня́ти:
же(б) моцно млыни́ з(ъ) тыми кам(и)ємн встроя́ти.

---

[1] Вірш написано блідим чорнилом, очевидно, пізніше на залишеном[illegible] У кінці аркуша приписка:

Εщε о кашлю ли(ст) ри

І древа(м) треба (б) уто(л)ить з хату возраста́ти:
же(б) сто сажне(н) вы(ш) мо(г)ли́ це(р)кви́ будовати.
І коне(н) бы и воло(в) треба не таковы́хъ:
же(б) чи(м) было́ возити дере́ве(н) таковы́хъ.
І звонъ бы его(ж) могла (б) бы(г) ве(л)ми́ велы́ка:
и не такова́ѧ я(к) тепе(р) е(ст) ныне велы́ка.
А ины(м) могло бъ бы(т) все бо(л)шое вшеля́ко:
ведлу(г) того возрасту, а ю(ж) не ина́ко.
Аже бг҃ъ чл҃ко(м) возрасту поме(н)шилъ:
и подлу(г) мѣры его всякую рѣчъ вме(н)шилъ // 298 зв.
І са(мъ) в(ъ) ѿшо(н) структурѣ ѡ(т) двы роды(л)сѧ:
и на́ зе(м)ли в(ъ) возрасту ѿшомъ бы(л) явы(л)сѧ.
Зачи(м) ѡжъ тако(н) мѣрѣ и свѣтъ сѧ ско(н)чаетъ.
а то(и) великн(и) возра(ст) ѡжъ быти не маетъ.

341. Ѡ крилоша́на(х) ц҃рковны(х)

Крылошане особны(м) трудо(м) сѧ тружда́ю(т).
гды в(ъ) це(р)квахъ бжихъ. спѣва́ю(т) и чита́ю(т).
А особливе треба рано востава́ти:
и в це(р)ковъ на у́трени ни(л)но поспѣшати
А іному сѧ здае(т) легко крылоша(н)ство:
и оно́ та(к) тя(ж)ко я(к) простор каланство.
І еще и на(и)тя(ж)ше(н) могль бы(мь) то суди́ти:
про́сты(н) тружда́ющисѧ може(г) и спочити.
А на влбоже(н)ств҃ъ ю(ж) тру(д)но спочива́ти:
гды чита́е(т) спѣва́етъ, нѣлзѧ о(д)почива́ти // 299
І треба всѣми жылы добре сѧ надува́т(ъ):
жебы го(р)та(н) мо(г)ль гла(дко и голо(с)но спѣва(т).
Треба (ж) часомь) для сы́ли чи(м) сѧ и посили́т(ъ):
меновите хоч) не в часъ горѣлки сѧ напи(т).
А за грѣхъ то(и) бгу сѧ помли́ти:
же(б) ѡ(н) пѣща(в) свои ѵ) [за немо(щ)] [1] рачи(л) про(с)тити.
Прето бже мл(с)т(в) бу(д) на причетники
це(р)ковны́ѧ и на всѧ своѧ молебники.
Ѡ(т) всяки(х) напасте(н) и(х) о(т)че(с)ко свободи́.
и в(ъ) бжест҃ве(н)но(и) славѣ вѣце(в) славы сподоби́.

[1] Квадратні дужки стоять у рукопису.

342. Ω крылошáна(х) ѡхрыпáючи(х)
ѡ(г) кáшлю часо(м): и нє могущы(х)
спѣвати ѡ(п)ню(д) тогдà

Препона крылошáно(м) тА часто быває(г):

которую ѿшє(в)ны(и) вра(г) пу(д) часъ наноша(т). // 299 зв.
Бо крылошанúнъ íны(и) я(к)на(и)лу(ч)шє(и) сталúт(ъ)сА
в спѣва(н)ю: а гды охрыпнє(т) то(г)дà ю(ж) смири(т)сА.
А бывáє(т) ѡ(т) врагà того бо(л)шъ, та(к) сА мнѣ види(т)
же вра(г) прокляты(и) добрà жа(д)ного ненавúди(т).
Ненависти(т) и того́ хто хо(ч) мало спѣваєтъ.
и з(ъ) щы́ро(ст)ю го(р)лан(ъ)ю свóєю сА труждáє(т)

Бо хвáлою бжою ѡ(п) злы(и) вра(г) сА глушаєтъ:
и про то щыры(м) пѣвце(м) пако(ст) ту приношáє(т).
Мы жъ єднакъ хо(ч) я(к) ко(л)вєкъ я(к) зможе(м) будє(мъ) спѣва(т):
а вражую голову пу(д) ноги свои допта́т(ъ).

343. Ω па(р)тéса(х), и ѡ учáщы(х) сА íхъ

И па(р)тéсники годны велико(и) похвáлы:
же ко(н)понýю(т) глáсы для бжеи хвáлы.
А хочъ бо(л)шє(и) ты(х) що готовое спѣваютъ·
єдна(к) и ты́е хвалу бгу ѡ(т)дава́ютъ. // 300.
І гды́ начнутъ спѣвати из нóтъ свои(х) гладко.
то а(ж) блгопрıе(м)но слы́шати, и сладко
І при велики(х) власте(х) за спѣвакóвъ бива́ютъ:
и за то́ пу(д) часъ лю(д)ми на свѣтѣ ставáютъ.
А наука и(х) че(ст)на, и му(д)ра є(ст) гако:
хто не вчúвсА не будє(т) зна(т), а не инáко.
Хо(ч) бы поэ́ты(к) кто бы(л), не почнє(т) спѣвати·
если не вмѣє(т) па(р)тєсъ не буде(т) ѡ(х) знати
І не па(р)тєсъ ты(л)ко, але и íрмолóА:
а па(р)тєсы далеко тру(д)нѣи(и) ѡ(т) íрмолоА.
І писєцъ се(и) з немного íрмолоА вмѣетъ,
а па(р)тєсовъ не спѣвавъ то не разумѣетъ.
Зачи(м) и па(р)тєсниковъ треба поважати.
и я́ко ѡсобны(м) и(м) мудрца(м) че(ст) даяти.
І наха(и) ко(т)рые сА вчили здравы спѣваю(т).
и но́выми пѣсн(ъ)ми всѝ бга величáю(т)[1]. // 300 зв.

[1] На поли з лівого боку помарки чернилом, ніби хтось пробував перо

344. Ω нѝщыхъ шкóлныхъ

Нѝщые дѣ̀тки, хо(ч) вы̀ нищеты̀ те(р)пѣте:
а доставáт(ъ) або те(ж) крáсты сѧ не вчѣте.
Бо то злаѧ рѣчь ве(л)ми зостаѣтъ на свѣтѣ:
хто крáде(т) то не живѣтъ то(и) в до(л)гіе лѣ̀ты.

І г(с)ди бг̀а ты(мъ) дѣ̀ломъ прогнѣ̀ваютъ:
и те(ж) на шы̀бѐница(х) вѣ̀ша(н)ны бываютъ.
А вы̀ з(ъ) малы(х) лѣ̀тъ собѣ̀ цноты захову́(и)те:
и бакалáра(м) свои(м) покорно вслугу́(и)те.

І я́ко у́чтеле(и) свои(х) во всѣмъ слу́ша(и)те:
а гды на злое у́ча(т) то хо(ч) и не слу́ша(и)те.
У́чѣте же сѧ пи(с)мà бжіяго чти́ти:
и наставля(и)тесѧ тѣжъ бг̀у сѧ мл̀ити.

А бг̀ъ ва(м) да(ст) и возра(ст) и му́дро(ст) и ща(ст)ѧ:
и буде(т) ва(с) хранити о(т) всегò неща(ст)ѧ.
Я́ з любвѣ̀ моеи ва(м) тое поражаю:
и всяки(х) добръ о(т) бг̀а пріѝяти пріяю.

345. Ω рандаря́хъ // 301

И убóги(и) чл̀къ хтѣ̀лъ бы рандаре(м) бы(т)·
если бы то з(ъ)то(л)ко мѣ̀(л) гроше(и) рату́ платы(г).
Ты(л)ко же и богаты(и) не всяки(и) то можетъ:
рѣ̀дко яки(и) на тое суму́ вложи́т(ъ) зможе(т)
А хочъ цъ и богат) е(ст) того̀ не доступитъ
ранда(р)ского у́ряду: а(ж) бо(л) цъ ра́ты посту́пи(т).
І доступи(в)ши гды сѧ пощаститъ хлѣ̀бъ ма́етъ.
але посполиты(м) ю(ж) люде(м) перешкажаетъ.
Не во(л)но продавати горѣ̀лки никому́:
ты(л)ко то рандареві̀ ужѐ едино́му.
Та(к)же и тютюну́ ю(ж) не вольно продава́т(ъ)·
ты(л)ко до него̀ муся(т) ходити купова́т(ъ).
А еслѝ и до́го(т) вкупѣ̀ зиаре(и)дуетъ:
то и догте(м) нихто ю(ж) больше(и) не ши(и)куетъ.
А идѣ̀ в(ъ) аре(и)дѣ̀ и брага бываетъ:
хто не чува(л) звѣ̀ку то(и) ве(л)ми́ сѧ удывляе(г).
А сѐ жъ мовитъ якиѐ вы̀падали каду́ко́ве:
нши не чу́вали звѣ̀ку сего̀ и про(д)ко́ве. // 301 зв.
І если (б) рандовали ещѐ медъ пи́во:
было (б) ю(ж) всему́ свѣ̀ту на(и)бо(л)шое ды́во.

І бже и(м) помага(и) що хотѣт(ь) рандовáт(ь):
ты(л)ко быль (б) не на збы(т) мо(г)ли скупо продавáт(ь).

346. Ω шафарáхъ

Шафа(р) повинѣ(и) писа(т) всякíи росхóды:
так)же если якíѣ тѣ(ж) ѣ(ст) и прихóды.
І потреба все завше добре памятáти:
жебь не запомнѣлъ чего часо(м) записáти.
І потреба умѣти гроши раховати:
жебь у рее(ст)рахъ свои(х) не мѣлъ омыляти.
І потреба трезве(н)ны(м) смысло(м) того глядѣт(ь):
и осторожно(ст) все(г)дá з пи(л)ным дозоро(м) мѣт(ь).
І не хотѣлъ бы(м) того уряду де(р)жати:
же(б) яко(и) кры(и) бже пенѣ не одѣ(р)жали
Бо то(и) урядъ вручаю(т) глядячи на цнóту:
прето треба цно(т)ливе здавати істóту [1] // 302
І если шафаревѣ много бѹде(т) дано:
теды буде(т) о(т) негó мнóго и взыска(н)но.
І на сумне(н)а ска(р)бы пиства вручáютъ:
нехаи же и до пинóвъ шафарѣ щыро(ст) маю(т).
Если вѣря(т), треба (ж) сѧ не зневѣряти:
але сумне(н)е своѣ чúсто пину хováти.
І хто зѣмному пину zычливо(ст) ховáетъ:
то(и) и о(г) нб(с)ного ласку о(т)рымáетъ.
І да(и) бже на(м) до всѣхъ zычливыми быти:
бы(х)мо о(т) тебе мо(г)ли ла(с)ку zаслужúти.

347. Ω писарáхъ рózны(х), то ѣ(ст) імѣ(н)но, що книги готовые пренúсую(т), и выдаю́тъ z головы́ якíѣ повые рѣчи, и о писарáхъ тежъ ira(д)скихъ и о мн(с)ты(р)скихъ:

грáмоты або за(с) листы пишущы(х), и всякíѣ крѣ(п)кíѣ правá[2] // 302 зв

Писа(р)ское дѣло хо(ч) то не цѣпомь махáт(ъ)
да гóлову го(р)шъ цѣпа тя(ж)ко часомь вѣ(р)тáт(ь).

---

[1] Унизу сторінки дописано: *еще о шафаря(х) назадъ ли(ст) рка*
[2] З лівого боку на полі написано дуже недбало нерозбірливу фразу.

Бо потрeба пишучи всяко размышлѧти:
жeбы ꙗко на(и)лучшe(и) сѣнсо(в) докладáти.
Їжъ бы в люде(и) нe было̀ пи(с)мо̀ зго(р)шительно:
да жeбы то было̀ о(т) всѣхъ похвалѝтелно
І трeба всякую рѣчь особно памятáт(ъ):
о якихъ дѣла(х) кáжутъ емꙋ̀ в(ъ) лйста(х) писáт(ъ).
І часо(м) сѧ случае(г) писати такъ тру(д)но:
же а(ж) не напившисѧ горѣлки, то нꙋ́дно.
І трeба до писáни(и) частыхъ присѣдѣни(и):
и к тому и ѡчйма з(ъ) пилно(ст)ю глядѣни(и).
І на вя́зы тя(ж)ко е(ст) нахыля́ючисѧ:
и на пе(р)сы ик(ъ) столꙋ̀ опираючисѧ.
І часто може(т) писа(р) такъ попрацовáти:
же сѧ приграфля́е(т) ночь, и двѣ не поспáти [1]. // 303
Zачи(мъ) до писа(р)ства хо(ч) не трeба булавы̀:
гы(л)ко жъ еднакъ потрeба добро(и) и головы̀.
Zа що трeба вѣмъ всякихъ писаре(и) хвалйти:
и за тру(ж)да(н)ѧ о́ны(х) го(р)ливе любити.
І се(и) вѣршописъ мѣетъ к писаря(м) го(р)ливо(ст):
бо и са(мъ) ты(м) бы(л), зна́е(т) тую долегля́во(ст).
І йндѣ з(ь) ка(з)нодѣ(и)ми писа(р) бра(т)ство ма́е(т):
же посполꙋ из(ъ) ны́ми писмо(м) сѧ тру(ж)да́е(т).
І неха(и) и(м) г(с)дь бг̃ъ в(ъ) труда(х) пособствуе(т):
и дш̃еспсѧ(н)ную бл̃года(т) да(р)ствꙋ́етъ.
Я ѡны(м) того щы́ро зы́чу и прія́ю:
и г(с)ду бг̃у іхъ назавше вручáю.

348. Ω казнодѣяхъ

Казнодѣевъ не гы(л)ко що го(д)но восхваля́т(ъ):
лечъ трeба а́г̃лами бж̃ими іхъ зва(т) // 303 зв.
Же то̀ сло́во бж̃ie вѣмъ проповѣда́ютъ.
и пропов ѣдниками прето и(х) называ́ютъ.
Подаю(т) бо вѣмъ люде(м) спсе(н)ну науку:
гды вспоминаю(т) ца(р)ство и вѣчную муку.
І о(т) дш̃евредны(х) дѣлъ слышацы(х) ѡ(т)водя(т):
и на пу(т) спсйтелны(и) мно(г) на́ро(д) навóдя(т).

---

[1] У низу сторінки іншим почерком написано: *Помощъ моч ѡ(т) бг̃а сотво-(р)ителя.*

І комѹ бо ср(д)ца и(х) слово прилѣ́пи(т)сѧ:
лѣ́пше то(и) ѡ(т) грѣ́хъ свои(х) к(ъ) бг҃ѹ обрати(т)сѧ.
Зачи(н) в Ро(с)сіи нш҃о(и) бж҃е тѣ́хъ ѹмножи́:
и спи҃сѧ ѡнѣ́мъ за тр҃ды примножи́.

349. Ѡ бгомы́слности

Бл҃же(н) іже к(ъ) земно(и) л(и)сти ѹ(м) сво(и) не пригвожда́е(т)·
ле(ч) в(ъ) нб(с)ныѧ его́ бл҃ги всегда́ в(ъ)пѣ́ряѣтъ
Бл҃же(н) полагаю́щы(и) наде(ж)ду всегда́ в(ъ) бз҃ѣ́:
и не пре(л)щая(и)сѧ тежъ сѹе(г)ствіями мнозѣ́.
Бл҃же(н) ни во что же всѧ земна́ѧ в(ъ)мѣня́ющи(и)·
и во бгомы(с)лно(с)ти пр(с)но пребываю́щи(и). // 304
Бл҃же(и) бе з(ъ)мятежно́е житіе́ сн стяжа́вши(и):
и кромѣ́ жыте(и)ски(х) печали(и) жити нача́вши(и).
Бл҃же(и) іже стра(х) бж҃и(и) в себѣ́ всегда́ ѹмѹ́щы(и):
и мл҃твами в(ъ) двери нб(с)ныѧ то(л)кѹщы(и).
Бл҃же(и) прете(р)пѣ́вши(и) здѣ всѣ́ печали и ско(р бы
из(ъ)бавле(н) бѹде(т) в(ъ) онъ вѣ́къ о(т) вѣ́чноѧ ско(р)би.
Що и на(мъ) Хр(с)е бж҃е всѣ́мь вѣ́рны(м) да(и) ѹлучи́т(ъ):
бы(х)мо тѧ безконе́чно в нб҃ѣ́ возмо(г)ли́ хвали́т(ь)

350 Ѡ цр҃е тр҃ждающы(х)сѧ ноцѣ́(х) и свѣ́тскы(х)

Яко всѣ́мь бл҃ги(м) коре(н) е(сть) ср҃долю́бі.е
такъ праве всѣ́мъ коре(н) злы(м) сребролю́бі.е.
На(и)паче же лѹковъ вре́ждаѣтъ сребролюбіе(г):
а спсе(н)ную твори́тъ пол҃зу тр҃долюбно(с)
І бываѣтъ спсе́нъ іноκъ послѹша́ніємь
а напо́си(т) вре(л) лшѣ́ злы(м) прелѹша́ніємь.
Бо гды (ж) послѹшаніе жр҃вогъ презначаѣтъ:
а прелѹша́ніе вѣ́мъ сме(р)ть содѣлова́ѣтъ[1] // 304 зв.

[1] Аркуші 305—308 зв. у рукопису чисті. Отже, кінця вірша «Ѡ цр҃е тр҃ждающы(х)сѧ.» немає. На чистому 305 арк. написано олівцем рукою П. Куліша «*Здесь б быть вирши, упомянем выше, на л 74 об.*»

До смр(р)ти обытели се(и) не ѡставлѧти [1]:
    але в не(и) до ко(и)чины своѥ(и) пребывати.
І аще и присяги тоѥ(и) не хломиши:
    по удобѣѥ живо(т) вѣчны(и) наслѣдиши.
Хс̀ же всемогуцы(и) за бл̀го(ст) та спсе́ть·
    и до вѣчно(и) рд̀лости нб̀(с)но(и) в(ъ)ведетъ.

352. Сло́во ѡсобли́вшоѥ, о мятѣ(ж)но(мъ) жи́тіи іночєско(м),

яко іногда быва́ѥ(т) злы(и) сожи́тє(л) ке́ліи, и пакости мно́гіи твори(т) другому.

Таковому со злы(мъ) сожы́тєлємъ власне со зло́ю жено́ю чл̀ку бѣдному не є(ст) доброго жи́тіа

Злоѥ на свѣтѣ и тамъ жи́тіѥ бываѥ(т):
    гдѣ в ке́ліи сожитє(л) злы(и) з(ъ) ки(мъ) пробува́ѥ(т). // 309
Бу́дѥ(т) бо вѣмь другаго во всѣ(мъ) осуждати:
    и ло́жно злы́ми дѣлы того̀ обношати.
І зависше в(ъ) не́нави(с)ти буде(т) его мѣти:
    и о(т)ню(д) непра́вѣ(д)но тѣжъ ненавидѣти.
Зачи(м) да(и) бѫѥ з(ъ) таки(мъ) не жите(л)ствовати:
    да хо(ч) єдиному гдѣ навѣт(ъ) обыта́ти.
А хо(ч) и писано же в(ъ)купѣ жи́ти добро̀:
    але з злы(м) сожителе(м) згола жи(т) не добро̀.
І храни́ насъ г(с)ди ѡ(т) злыхъ сожи́тєле(и)
    и да(и) на(м) в сожи́тіа любовь храни́тєле(и) [2].

353. Ѡ вхо́дѧщы(х) іноки́ня(х) в(ъ) о́лта(р)

Иноли́ни(ъ)я(мъ) в(ь) о́лта(р) вхо(д) є(ст) бл(с)вѣнь.
    а жена(м) и двица(м) свѣтовы(м) во(з)бранѣнъ [3].

---

[1] Оскільки попереднє аркуша чисте, то вірш без початку

[2] З лівого боку на полі приписано. *ни(ст) на сему (ж) подобнов слово назадь.*

[3] Аркуші 310—313 зв в оригінал чисті, отже, кінця вірша немає.

354. Ω нєрáвностяхъ лю́дскихъ. я́ко і́ны(и) висо́къ чл҃вѣ́къ в(ъ) зро́сто(м). а і́ны(и) ни́зокъ. и я́ко не ровно даєт(т) бг҃ъ: тому́ такъ а і́ному во всемъ ина́чи(и)

Дивна҃ вещь на свѣтѣ и то́ пробува́є(т):
же не всякъ сове(р)шенны(м) во(з)расто(м) взра(с)тає(т).
Дивна҃ и то́ же і́нъ и великъ бываетъ:
а старѣ́йшинства и їє(ж) нача́лу не маетъ.
Дивна҃ и то́ чему́ тва(р)ми не една́ки:
але хо(ч) и едноо(и) мг҃ки то́ і́на́ки.
Дивна҃ и то́ чему не една́ки власы:
а особно рєчами, абю мовлю гла́сы.
Дивна҃ и то чему ни є́ди́нъ обыча(и)
у і́ного добры(и) є(ст), а в того́ злы(и) зви́ча(и).
Дивна҃ и то чему і́нъ во все(м) ща(ст)ливы(и).
а і́нъ пожа(л)с҃а бг҃же, гл҃о́ла нєща(ст)ли́вы(и). // 311
Ди́вна҃ и то что́ і́нъ буде(т) силу мѣти:
а і́нъ бѣ́ны(и) ве(л)ми́ мало здоро(в)а҃ мѣти
Дивна҃ и то́ же і́нъ живетъ многа лѣта:
а і́нъ скоро с҃а родитъ. ю(ж) изъ)ходы(і) з(ъ) свѣта
Прето́ о судбахъ бг҃жи(х) мнѣ не дѣшкурова(т):
да о всѣхъ наме́нены(х) рєча(х) си(х) поко(и) да(т).
Бг҃ъ все знае(г) что́ твори(т), и бы́ т҃е(т) творити
а мнѣ бо(л)ше(и) нѣчего о то(м) говорити

355 Ω по́стѣ, и о по(с)тни́цѣхъ

Досто́инъ хвалєнія҃ и по(ст)ни́къ бываєт(т)
дшу бо и тѣло по(ст) ємъ вычища́етъ.
І бг҃же(н) по́ста себѣ воздє́ржно(ст) стяжавы(и):
о(т) вредящаго его обжи(р)ства збѣжа́вы(и).
По(ст) твори(т) человѣку и умиле́ніе.
и ср(д)чное з(ъ)кони(г) окамѣненіе. // 311 зв.
І слє́зы подава́етъ и з(ъ) очесъ послуша́ти:
и сме(р)тную ко(и)чину. и су́дъ памята́ти.
І до грѣхотворенія҃ по(ст) вѣмъ не допущаетъ
стра(х) у́бо бг҃жи(и) вы) ср(д)це ему́ ю(ж) влага́етъ.
І памятозлобіе того не вреждаетъ.
но я́ко пра(х) о(т) лица вѣтра іщеза́етъ

Любо(в) же ко бгу и ко ближнѣмꙋ дарꙋ́етъ
и вѣнецъ петлѣ́нны(и) на нб̃се(х) готꙋ́етъ
Тѣмъ же и мы́ жела(и)мо по(ст) сты(и) стяжа́ти:
іжъ бы добродѣтели тые оде(р)жати [1]

Ідй еще паза(д) листо(в) за кв̃ ѡ постя́щыхсѧ
по волѣ и не по волѣ [2],

---

356. Ѡ врагꙋ̀ дш̃е́вно(мъ), я́ко не тако(в)
ѡ́нъ е(ст), я́ко іконопи́сцы
его̀ изѡбража́ютъ
або те(ж) малю́ютъ // 312

Подо́бно правдꙋ люде вызнавꙋ́ю(т).
же не таковъ вра(г), я(к) его малю́ю(т).
Але дале́ко мѣ́ртъ бы(т) шпегнѣ(и)шни(и).
и о(т) маля(р)скихъ еще ме(р)зень(и)ш(и).
Бо на маля(р)скихъ мощно сѧ глядѣти:
а на жыво́го грꙋдно (б) поглядѣти.
Жывы(и) члвѣкъ не можетъ его зрѣть.
и по сме(р)ти да(и) бже на(м) не видѣт(ъ).
Бы(х)мо не ѹде(р)жанно про(и)шли мыта(р)ства:
а не возбранно до(и)шли нб(с)наго ца(р)ства.
Нѣкто живого (прав[а]) [3] нѣгды(с) зрѣти хотѣль:
а́ле в тои) же часъ видѣти не поспѣль
Токмо бо̀ емꙋ погты свои вказалъ
и ма́ло з свѣтоим) симъ сѧ не пожегнать.
Трилѣтна емꙋ наи(ш)ла̀ трясовица:
и щоде(н)наѧ з страхꙋ огнева́ца. // 312 зв.
Прето̀ хто (б) мѣль живо́го повидат(ъ)
треба (б) конечно о(т) стра́хꙋ ꙋмират(ъ).
Сты́е о(т)цы́ гѣгды(с) и вида́ли:
ты(л)ко же сѧ ихъ нѣтъ не ꙋжасали.
Ле(ч) яковости(ю) ѡны(х) не видѣли:
да нечистыми гады и звѣрми зрѣли.
Ели(к) же прихоід) іхъ посгерѣ али

---

[1] З правого боку на полі написано тим почерком двічі *поука* фраза *Спробовавшы пишы*

[2] Ця фраза виділена горизонтальними рисками.

[3] Круглі дужки стоять у рукопису.

и кр(с)томъ с҃ты(м) пр҃ѣчь и(х) о(т)гоня́ли.

Іса́ак(и) с҃ты(и) кгды (б) сѧ пережеґналь
в(ъ) пещерѣ: ничто (б) в го(и) часъ зла не прия́ль.

А́же хочь мно́го мы́сѣль пострада́ти:
а вомо(г)лъ главу́ ему́ подонта́ти.

Но ж сѧ ткне(т), і мы а́ може вида́емъ:
во пло́тѣ(х) лю(д)зки(х): да то(к)мо не зна́емъ.

Неха(и) же насъ б҃гъ рачи́тъ борони́ти
и ѡ(т) наше(ст)ви(и) вра́жіихъ храни́ти. // 313

357. Ѡ чита́нїи кни́жномъ

Подо́бно и таковы(и) не зле́ поступа́е(т):
ко(т)ры(и) и кни́ги сты́ѧ охо(т)но чита́е(т).

Кни́ги бо на с҃псе(и)ны(и) пу(т) всѣхъ наставля́ю(т):
и по(л)зу д҃ше(з)ную чтущы(м) сотворя́ю(т).

Бл҃же(и) слово б҃жіе вся(к) я́ко слыша́щы(и):
б҃же(и) всяки(и) гако(ж) де его́ и творя́щы(и).

Прѣто же до чтѐніѧ лѣно(ст) о(т)верга(и)мо:
и з(ъ) ѡхо́тою слова́ б҃жіѧ чита(и)мо.

Прѣто жъ за(с) не лѣнѣмьсѧ чти(т) слы́ша(т), и твори(т):
абыхмо ты(м) мо(г)ли жи(з)нь вѣчную на(с)лѣди(т).

358. Ѡ по́мстѣ б҃жои, до злы́хъ запамятаны́хъ люде́и

Б҃гъ хо(ч) не ско(р) да лу́че(и), тако повѣда́ютъ:
много того́ людіе злые дознава́ютъ // 313 зв.

Помсты(т)сѧ Х҃с г(с)дь за кровопри́ятство
помсти(т)сѧ Х҃с г(с)дь и за стокра́дство.

Помсти(т)сѧ Х҃с г(с)дь тѣжъ, и за уби(и)ство:
и пошле(т) на самого его́ то(ж) уби(и)ство.

Помсти(т)сѧ Х҃с г(с)дь то(ж) и за клеве́ту:
пошле(т) ему́ хромоту́ або́ ге(ж) слѣпоту́.

Помсти(т)сѧ Х҃с г(с)дь тожъ и за наду́то(ст).
и пошле(т) на все тѣло его́ злу́ розду́то(ст).

Помяни(г)сѧ Хс̃ г(с)дь. и за памѧтованіе(ст)
ко(т)рыи(и) не хранитъ в себѣ бл̃гую неизлобіе(ст).
Ω влд(д)ко г(с)ди, млимъ тѧ ꙗко бга:
ко(т)рого до прв(д)ныхъ ла(с)ка и мл(с)ть пре(м)нога.
І о(т) насъ грѣшны(х) гнѣвъ свои) прв(д)ны(и) ѡ(т)врати.
а вмѣсто гнѣву ла(с)ку и мл(с)ть привратй.

359. Ω немощахъ трясавичныхъ. [1] 314

Трясавы(ч)наѧ нѣмо(щ) ве(л)мй е(ст) дивнаѧ.
и не ты(л)ко дивнаѧ ле(ч) и преды(в)наѧ.
Студѣно(ст) бо з(ъ)бы(т)ную людемь приношае(т):
а послѣ ж де в(ъ) малы(и) часъ в(ъ) ѡги(ъ) в(ъ)ве(р)гаетъ.
А мо(р)дуе(т) же кого̀ пре(з) дни(и) два̀ и чре(з) дн̃ь.
и е(ст) іны(и) в нѣмочи то(и) [1].
А мо(р)дуе(т) же кого̀ пре(з) дни(и) два̀ и чре(з) дн̃ь:
а іногда быва(т) же и на всяки(и) дн̃ь
І е(ст) іны(и) в немочи то(и), ѡбжырно(ст) маѣ(т):
а іному хлѣбъ и всѣ сѧ осоружаетъ.
Ты(л)ко вс: бу̀де(т) воду̀ або̀ бо̀рщъ глушйти:
або мо(в)лю пити я(к) в ла(з)нѣ на пѣчь лйти.
І на завтры(и) де(и) сро(д)зе на голову хорѣетъ:
а̀жъ чл̃къ що̀ чиний(ъ) не дорозумѣетъ [2]. // 214 зв
І вѣ(р)шопйсъ се(и) мло(г)|о| го(г)|о| з(ъ) млады(х) лѣтъ дозналъ.
бода(и) тако́го лйха никто̀ добры(и) не позналъ.
І не зычи(л) бы(м) того и непрія́телемъ.
не ты(л)ко хова(и) бже зычливы(м) прія́теле(мъ).
Бо̀ іные з хоробы тои) и умира́ютъ:
и із(ъ) свѣта в по(л)вѣковь свои(х) из(ъ)хо(ж)даютъ
І кого̀ таѧ нѣмо(ч) хоць мало поде(р)житъ:
не бу́де(т) та(к) сыле(и) я(к) то(и), що зро́ду не держ(т).
І подобно то(и) же бѣсь члвѣка ме(р)ду́етъ
ты(л)ко го що в цѣлости на́мя(т) заховує́тъ.
І не да(и) бже тое(и) хоробы всѣмъ хрще́ны(мъ):
а одошлй гды зволиши) навѣкь ю некреще(и)нымъ.

---

[1] Ці два рядки [illegible]
[2] З двого боку на полі [illegible] іншим почерком і розмазано:

360. Ω бо́лѣзнехъ зу́бныхъ

Не да(и) бже и зу́бно(ѕ) болѣзни дознати

храни всѣхъ правосла(в)ныхъ прч(с)та҃ѧ мти. // 315
Бо́ и то́ зла҃ѧ болѣзн(ь), пребыва́е(т) здавна.
и та(к) зла҃ѧ же а(ж) трясави́цы ра́вна.
І в самы́хъ дознава(и)яхъ на(и)паче и горша:
гды (ж) ѡ(г) трясави́цы мука быва́е(т) бо́лша
Трясавычнику тру(д)но поку(л) сѧ согрѣти:
а по согрѣя́нїи мо́же(т) сонь сла(д)къ мѣти.
Та(ж) я́къ в(ъ) ѡ(г)ни на́чне(т) горя́чо(ст) страда́ти:
и за́ра(з) ту стра(ст) ѥбуде(т), гды ни зы(м)ну буде(т) сѧ покладати.
А зубно(и) проклято(и) в ско(р) часъ не позбу́дет҃ь:
а(ж) развѣ к(ъ) позбы(т)ю са(м) бг҃ъ помощни(к) буде(т)
І гды буде(т) сто(г)о҃ Антины о по́мощь проси́ти:
ко(г)ро́му зубную бг҃ь кгва(л) болѣзь (ъ) и҃зли́ти.
Едиакь же и кро(м) сн(х) дво(х), ѥзыка҃ѧ хоробы:
не бываетъ на свѣтѣ члов҃ѣка
Бо и трясавична зл҃ѣ и зубна҃ѧ ѡ҃тробѣ
і хто жа(д)ны(х) сѣ҃ѣ не вгда(л) то га(д)ное до҃бро҃ // 315 об
І авто(р) сы и) зло(д)ѣкы всѣ҃ѣ сѣ҃ѣ лѣка(л)
кро(м) бг҃ъ вѣры(л), пари҃ѣкъ (х) ѡ҃ло(г)ѣ(ъ). и҃ вѣдѣ
І кро(м) вломно(с)ѣ(и) со гнѣ(в). и хо сѣ҃ѣ бг҃ъ (ѣ)ки(х) кгѣ҃ѣ(х)
ѣдиз(к) по҃ѣ҃ѣ(и)ѣ(г) и҃ѣ(и) ѡ҃ѣ҃ѣ҃ѣ

Г знаючи см(р)тс(т)но жѳ жить умираючи
а годы не умираючи то смѣлости(и) и тупаютъ // 316
А жели тѣ(ж) смѣсли и собѣ не шкодятъ
то по(д) стр(о)му бѣдные кр҃ыко страждутъ
Бо часо(м) чѣ(л) того болю жить выкорени(т) ихо
а хоча(и) не выкорени(т) то видѣть глубоко
Особно (ж) болѣзнь и вѣмъ составомъ приводитъ:
и до до(л)годне(и) ихъ болѣзнь приводитъ
Ж то всѣмъ составо(м) мти г(ст) голова
або тѣ(ж) всему тѣлу голова, голова
Г да(и) бжѳ и главно(и) бо́лѣзни не мѣти
и iжъ бы вр по(знáли тѣ(ж) вши и дѣти.

316. Ѯ нѣ́мощи (х) и з(ъ) чяду бывáючи (х)
в(ъ) зы(м)нiе чá́сы и лю́тые мрáзы.
ко(г) да гнѣ учáдѣе(т) тя(к)
в(ъ) ко(г)ромъ дому, жѳ(ж)
за(ж) смѳ(р)тiю пострáжде(т)

Zлыя и то графунки на свѣтѣ бываютъ
же пу(д) часъ и на чяду люде умираютъ
Попѣя(ж) пя(и)ство(л) болѣзни подобна
же та(к) же мýчини(с) бýде(т) що не подобна. // 316 зв.
Вся бо́лѣзнь бу(д)по з(ъ) пя(и)ства чл҃вѣка здпя(и)мѣтъ
и вля(с)не яко рукáми в ю сѣлу о(т)имѣтъ.
Zачя(м) и того не да(и) бжѳ дознавати
да и о(т) такi(х) прогод) на(с) зволя) ратовати.

316. Ѯ пя́рем(р)зкчя (х) людя (х):
iзи тя (ж) о згражéнiы (с)
в дорó́ зхъ сгудéно(ст)ю збы(т)ю

И стýле(л) волю(с) яко тѣсно кáмень дражáѣтъ.
же я(ж) ву(д)рно(в) жолудовы кр҃ыко тарýлаѣтъ.
Подобра прiходя(ст) и то на свѣтѣ:
якъ в кого о(т)ецъ(ц) и чяду мусѣтъ тя(р)пѣти.
А часо(м) и здобрыя(х) тако(ж) пере(р)ваѣтъ.
гдѣ злыя(х) пýты и злы кольцá лучáютъ
А к тому якъ лихая дорога бýдѣтъ:
то пѣвне чл҃къ обѣя(л) здорова збýдѣтъ.

І не тылько в дорогахъ то́е то страждаютъ:
а́ле у́бо́гіи и в домахъ дознаваютъ.
Же и в҃о(г)ку(л) привезти́ дрове́цъ и те(ж) нѣчимъ:
або тежъ и купи́ти бе(з) грошеи) по(и)ги́ нѣ щымъ // 317
І в такихъ то прігóдахъ люде́ преме(р)за́ю(т):
а ну(д) часъ видаемъ іжъ и на сме(р)гь зме(р)заю(т).

І не дава(и) намъ бж҃е и тѣе́ прігóды:
але и о(т) сихъ прігo(д) дава(и) на(м) свобóды.

364. Ω хоруючи(х) на бóлѣзни нóжны а и имѣючи(х) раны на нога(х) не ісцѣлны а

Не да(и) бж҃е и нóжны(х) бóлѣзни(и) страдати:
храни па(с) бж҃е о(т) ни(х) и ты дво мти
Бо та(к) мýки те(р)пя(т) а(ж) не знаю(т) що чиний(ъ).
же гды (б) было бе(з)рѣшно мо(г)лъ бы з свѣта ступи(т).
Але мусѣть и такі(и) припадо(к) те(р)пѣти:
поку(л) буде(т) або сме(р)ть или здра́віе мѣти
Ты (ж) бж҃е и ты(м) бѣдны(м) рачь ла(с)ку являтa:
бл҃говоли бóлѣзни ѡны(м) исцѣли́ти [1] // 317 зв.

365. Ω костырях ь

И кость(р)ство добро я(к) бг҃ъ допомага́етъ:
а бе(з) бг҃а костыра пожи́тку не маетъ.
Бо л на тое гды хто́ ща(ст)а бу́детъ мѣти.
запоможе(т,с)а тои(и) самъ, и его дѣти
Лечъ быва(т) на малы(и) часъ то вспоможе(т,с)а:
же не втe(р)питъ проиграть а(ж) и обнище́ е(ъ)а
І прои(и)грава(и)а межъ тымъ хлѣбомъ быва(т) болтишъ
нежели́ вы(и)грава(и)а ото́ бѣда на(и)го́ршъ
І не вели́тъ г(с)дь бг҃ъ у кости играти:
тылко каже(т) пре(з) граи хлѣба зароблятi.
А которы(и) тое́ю игрою играетъ
то(и) дшѣ свое(и) велиkъ вре(д) содѣлова е

---

[1] У кінці аркуша напісана:

Ω колюка(х) и ѡ болѣ[illegible]

Нижче ѡ каменю [illegible]

І не тыко дш҃ею и тѣлы страдаютъ:
гды про(и)грáвши(с) нѣчого да(т), пе(р)ста о(д)сѣкáютъ
А часо(м) ѡ(т)рѣзую(г) устá áбо губы:
и п(ъ)водя(г) злы́е рабы́ злы(х) рабовъ до зу́бы. // 318
А по(д) чáсъ за пе(р)ста но(г) выся(г), и щезаю(т)
и нáгле з свѣта сегò на то(и) из(ъ)хождаю(г).

Зачи(м) сохраня(и) бж҃е людe(и) бл҃гоч(с)тивыхъ.
ѡ(т) тѣхъ то ігръ безче(сг)ны(х) и всчнече(с)тивы(х).

366. Ω прошака(х) ц҃ркóвны(х), щò на це(р)квѝ прóсят(т)

И ты́е побожные дѣла о(т)правля́ютъ:
що на це(р)кви прóсячи, труды полагáю(т).
І го(д)ны тру(ж)данiѧ таковы́хъ похвáлы:
же оздобля́ю(т) це(р)квѝ для бж҃ей хвáлы.
Тыл(ъ)ко неха(и) и(х) люде перестерѣгáютъ:
бо часо(м) ша(л)вѣ(р)скiи листы собѣ мáю(т).
І ю(ж) тые ша(л)вѣрѣ хвале(н)ѧ не досто(и)ны:
áле ка(р)носте(и) сме(р)тны(х) па (с)вѣтѣ досто(и)ны.
Же людe(и) ша(л)вѣрство(м) свои(мъ) ѡщукивáютъ:
и прибы(т)ки на згибе(л) собѣ собирáютъ. // 318 зв.

І я́ко фѝ ме(р)зскiе лгу́ть самóму бг҃у:
прето годи(т)сѧ тáки(м) дава(т) кáрано(ст) мнóгу.
А пого(м) и вѣшати таки(х) бы безгрѣшно
было (б) тое а(ж) в(ъ) нб҃ѣ всѣмъ стымъ утѣшно.
І згола (б) и(м) плута(м) такъ трéба сотворя́ти:
же де(р)заю(т) робити ша(л)вѣрскiе печáти.
Ёстъ же подóбно бо(л)ше(и) прошако(в) правди́вы(х):
а нежели тѣ(х) ложны(х) и всенеправдивы(х).
Правдивы(м) ты(м) ялму(ж)ну потре(б)но давати:
и с(ъ) любóвию в(ъ) цу(т) ѡнѣхъ ѡ(т)пущати.
Сѝмъ слово(м) сѐе вѣрны мои ско(л)чевáю:
и остро(ж)но прошакáмъ дая́т(ъ) пораждаю.

367. Ω неумѣющи(х) бг҃у мл҃и́тисѧ

Хто не умѣе(т) бг҃у мл҃и́тисѧ:
трéба на́ море тому пусти́тисѧ. // 319
Та(м) якъ фю(р)туна вѣтрнаѧ прилу́чи(т)
и неумѣлы(и) мли́ти(с) нау́читъ.

То(г)да и грѣхи свои вспамята́етъ:
и в(ъ) млитва(х) всѣхъ сты(х) ·из(ъ)чита́етъ.
І не вся(к) чловѣ́къ на́ морѣ бываетъ.
неха(и) мли́ти(с) и такъ сѧ навча́етъ
І без(ъ) мо́ра вѣмъ не шко́ди(т) мли(т)ва:
ко(т)раѧ з(ъ) враго(м) велика́ѧ би́тва.
Еднакъ же бже вездѣ мо(л)бы при(и)му(и):
и вѣрныхъ о(т) бѣдъ и ско(р)бе(и) захову(и).

368. Ω свѣчкаря́хъ, що лоевы́е свѣчки ро́бя(т)

Хто робити лоевы(х) свѣчокъ прибере(т)сѧ:
то(и) робячи и(х) зло́го смроду набере(г)сѧ. // 319 зв.
І то(и) смро(д) внутрио(сг) ему заража́е(т) ча́сто·
а звлаща котры(и) ходи(т) коло іхъ не часто.
Zгола бо ме(р)зко то е(ст) дѣло и бры́дко:
же не ты(л)ко робити и глядѣти(с) гидко.
І где ко(л)вѣкъ лоевы(х) свѣчъ начну(г) роби́ти:
та(м) ста́ну(т) за по(л)ве(р)сты а(ж) смроды сходи́ти.
А на(и)ба(р)зѣ(и) где люде в суди́ны мочаю́тъ·
а та(м) не та(к) гдѣ в(ъ) тру́бка(х) желѣзны(х) зробляю(т).
Ты(л)ко же и свѣчка(р)ство на свѣтѣ потре́бно:
и бу(д)то я(к) ремесло е(ст) неберз(ъ)потре́бно
Гды мусѣть многи(и) наро(д) свѣчъ ты(х) куповати:
же восковы(х) не мощно го(р)ше(и) настатча́ти.
Бо в каме(я) воску вемъ ко(п) потре(б)но вложи́ти:
а ло́ю ка́мени(и) свмъ за то́ мо́щно купи́ти
Прето́ и свѣчкаровъ неха(и) не зневажа́ютъ:
бо́ и ты́ми свѣчка́ми людямъ выгожа́ютъ /. 320

369. Ω ми́ндзахъ, або ісжъ ω ми(и)дзаря(х), где гроши робя(т) и ω ми(и)дзаря(х) що ихъ ро́бятъ

Мало где сѧ на свѣтѣ ми(и)дзы обрѣта́ю(т):
а една(к) же на вве(с) свѣтъ гроше(и) ня(с)та(т)чаю(т).
І кгды (б) іхъ волно было́ кому хотѣ(т)ь роби(т)
мо́гль бы то(г)[о] абы хто га(к)же сѧ не учи́л(ъ)
Аже то́е робля и)е ω(т)нюдъ возбранѣно.
и способы ма(и)сте(р)ства того́ утаѣно

І доброе рѣме(с)ло то що в ми(н)дзя(х) робя(т):
може всѣ робо(т)ныки тыр в злотѣ ходя(т).
А иные мовя(т) такъ, що робя(т) в ми(н)дзя(х) грѣши:
ты(х) праве го(р)шъ насъ вбо́ги(х) ядятъ вошы.
І где (б) хто потаѣмно обрѣлсѧ и(х) робити:
того ѡра(з) з(ъ) свѣта не пощаля(т) ч(ъ)лубйти. // 320 зв.
І гро(ш)мй спсѣніе іны(и) сгяжеваѣтъ.
хто и(х) во мл(с)тыню убогимъ дава́ѣтъ.
А иного за гро́ши в(ъ) це(р)ква(х) помина́ютъ:
и осо́бъ щоро́чные па́мяти спра(в)ля́ютъ.
А іны(и) головою за ны(х) накладаѣтъ.
бо індѣ и разбо(и)пикъ забива́ѣтъ.
А шъ пу(д) часъ іно(г)да та(к) сѧ разжываѣтъ:
же за гро́ши (ж) доста(т)кн великіе маѣтъ.
І всяко(и) речи за ны(х) добуде(т) что́ тре́ба:
кро(м) того́ не добуде(т) чѣго не потре́ба.
І да(и) бо́же з(ъ) потребу и гро́ше(и) мѣвати:
же бы(х)мо я(к) ко(л)ве(к) сѧ мо(г)ли пожы(в)ля́ти.

370. Ѡ **zамка́хъ, що zамыка́ю(т) бра́мы, або ворота дворо́въ пно(в) велмо(ж)ных(ъ), або клѣтѣ інба́рѣ комо́ры, алкѣры ска(р)бни́цы, це(р)квы скры́нѣ. вє(р)тограды склепы лі́охы, пивни́цы, ста(и)нѣ: свѣтлицы, 321 зв. темницы[1], и про́чѧ**

Правди́ва прйповѣ(ст) зостаѣ(т) ѡ(т) вѣка:
же для добро(г)[о] мовятъ замо(к) чловѣка.
Бо́ хо(ч) и не за́мкне(и)но, то добры(и) не по(и)де(т):
а злы(и) і тѣжъ недобры(и) и чре(з) за(м)кн про(и)де(т).
Ве(д)лу(г) добры(х) хо(ч) бы сѧ и не замыка́ло.
то в цѣлости и но́чны(х) часо(в) все (б) бывало
Ты(л)ко жъ жебы злы(м) спрято(м) добры(х) не псова(т):
для того́ мусѣмо мы zамками замыка(т).
Жебы часо(м) и добры(и) хто́ не спокусы(л)сѧ:
и со злы́ми где лю(д)мй не ѡбезчесты(л)сѧ.
Бо пу(д) часъ и в домў вра(г) дома(ш)ны(и) быва́ѣть:
на ко(т)ро́го часо(м) сѧ и вн сподѣваѣтъ. // 321 зв.

[1] Після слова *темницы* стоїть кома, далі вільне місце, а потім посеред рядка — *и прочаѧ*. Очевидно, письменник залишив місце, щоб дописати ще кілька слів на означення об'єктів, які замикаються

КОМЕНТАР[1]

[illegible] храны (т). жебы кому и наглѣ не вме(р)ти Пор «На[illegible] ж.ж. [illegible]ртію Коментуючи цей народний вираз. Франко зазначав «На[illegible] великим лещатям збо виразною карою божою...» (Франко III, 1, 31, стор [illegible] «Iабы нат. нагло, от лаглой смерти»; «Да наглою смертю не буду каранний'» [illegible] початку XVIII в., XXX, стор. 33, XXXVI, стор. 39)

[illegible] в(ъ) грѣха(х) сущы(х) Часто вживане в духовній лірищ. стале [illegible] ст.-слов'янське словосполучення. Пор: «сущых в грисех» (Угроруські духові [illegible] XIIX, 168, стор 250).

Жебы(х) мо своя(х) и грѣховъ позбыли / и нб(с)ную тя ю радо(ст) наслѣдили. Один з численних варіантів побудованої на мо- [illegible]ативній основі концівки, яка у віршах Климентія має характер загального місця, ж (с.пшапес). Пор: «Царствія небеснаго и оставлєнія грѣхов.. просим» (Служебник, стор 26, «Царствія твоего наслѣдіє даруй» (Гребінк, I, стор. 731). Подібного типу формули «молитва р відпущення гріхів і вічне життя) типов. для творів духовної лірики. Наприклад:

Абы ми грѣхи отпустил,
Вѣчного царства домѣстил

(Матеріали до історії української [illegible]пісні і вірші, II стор 243)

---

[1] У коментарі роз'ясняються (переважно на матеріалі сторічних свідчень малозрозумілі сучасному читачеві вирази у віршах Климентія та уточнюються або розкриваються фольклорні і літературні джерела його творчості. Задум проаналізувати «сліди літературних впливів і людової традиції» у поетичній спадщині письменника та перша спроба його реалізації належать В. М. Перетцу (Вірші Климентія, стор. XLIV—LI). Подібний аналіз дозволяє дослідити генезис окремих художніх образів, типових виразових засобів, характерних зворотів, вжитих поетом, встановити їх зв'язки з усною та писемною словесністю. Водночас таке коментування багато спадщини одного з найвидатніших українських поетів кінця XVII — початку XVIII ст. допомагає виявити головні художні принципи давньої української поезії.

Пунктуація і вживання великих літер у цитованому в коментарі тексті віршів Климентія — за сучасним правописом. Уривки з творів Климентія наводяться без наголосів. Коментуються лише вірші Климентія. Докладний науковий коментар до збірки народних прислів'їв та приказок підготовлений членом-кореспондентом АН УРСР П. М. Поповим.

[2] Список скорочень використаних джерел див. у кінці праці.

... Правдою не пожывитися Див. Климентій, 757. Пор.: «Тепер правдою ... можнися» (Номис, 69... стор. 15,

... моря ... (п)да ... ста̀а выш(и)ати Див. Климентій, 758, ... стор. 130.

... (п)ти рекши, ты(л)ко бо(и)сѧ бога Див. Климентій, 1389, ... стор. 130

... ба дорога Образ біблійного походження (Матвій, VII, 14, 14), характ ... творів духовного змісту. Пор

И просьте за мене всѣ господа бога,
бы ми полная была до неба дорога

Див. ще Співаник з початку XVIII в., XXX, стор. 31, XXXVIII, стор 46 Розвиток ... образу подає сам Климентій у вірші 278 Див. ... до вірша 58

... якоже та(м) прежде повышше рѣхъ Зворот, типовий для книжництва Пор.: «Якоже вышшей положено єсть» (Требник І, стор 109).

... Пра(в)да — то є(ст) не грѣхъ Див. Номис, 6718, стор 130; Франко, ... 59, стор 585

... Бгъ во всѣ(мъ) є(ст) правдивы(и) Формула, постійна для духовних віршів-оращй Див Матеріали ... Грінченко, стор 13.

... З(ъ) болѣзне(х) всяко(г) [о] створе(и)а животного, паче ... Вірш вплив знаної притчі про частини тіла і головую» — ставив питання В М Перетц ... суперечку між частинами людського тіла, яку, за легендою, розповів повсталим плебеям ... сенатор Менений Агріппа (початок V ст. до н. е.). Однак зв'язок між віршем Климентія, ... відповхувався: «по словесе(х) ап(ст)лски(х)»

... Аще ѣли (и) удъ страждѣ(т), то стражду(т) и вси сни(м). ... 1-е послання Павла до коринфян, XII, 26.

... Хс — глава всѣх Див 1-е послання Павла до коринфян, XI, 3

... 4 А часо(м) на людѣ(я) з(ъ) стра(и) многи(и) вре(д) при ... зат(ъ) // на скоты и на бы(д)ла заразлнчо(с) вносить ... но з народним уявленням, саме вітрам пошарювалися всілякі епідемії — «заразу» ... ідки «повітря») «Требником» передбачався спеціальний «Чин бла ословенія стад обчих ... иных скотов», молитва якого просила «избавити от воздуха смертна» (Требник, 1, ... 214) За історичними документами, в кінці XVII і на початку XVIII ст «Моровое ... ветріе» (чума) з півдня лютувало на Слобожанщині й Запоріжжі (Д Багалей, Стиные бедствия и борьба ... ими в России в старину, «Исторический вестник», т. XLVII, ... 1858, стор 198, а також «Историко-статистическое описание Харьковской епархии», V, Хар-

Ему же ащѳ(б) зволи..ъ бгъ волю подати // то мо(г) лъ ... в(ъ) долынами и горы зравняти Пор. з народним оповіданням, по ... зеними на Лубенщині «Там, у Мгарському монастир, (здається, на хорах ...) було, а ... ата) Кажуть, що оте старий вітер з заковиними губами Що тепер вітри є, то, кажуть, ... ходь настається, старий же тільки води в щілинки поміж губів дмуха — і ото бурі бу... ть Якби йому губи розкувать і він дмухонув на весь рот — все б поздував на світі, ... ри з долинами порівняв (Номис, 3151, стор. 285).

[illegible] мосутъ [illegible] требовати [illegible] [illegible] [illegible]

противный(и) діяволъ ему сѧ равнять // Аже ни в
... (л) злы(и) богу соравненъ // и ещѣ з(ъ) прочи
... (и) небе изверженъ Див відповідне місце в українській переробці се-
... кого на руський переложеном»: «Люцифер ... помыслил богу ся ровняти,
... духовних віршах. Пор.:

Восхотѣл бо он, проклятый, равен быть богу
То й падает с димоном юж тебѣ под ноги

(Угроруські духовні вірші, XLV, 47, стор. 62)

Люцифер, найвищне створеня, помыслив равен бути богу,
З найвышшого престола в небѣ учинил себѣ во ад дорогу

(Матеріали до історії української
пісні і вірші, X, стор. 271)

... великою мірою під впливом «Псалтиря» (пор. з псалмами XII, XXIV, XXVII, XXX,
... (див. Києво Печерський патерик, стор. 28 зв.).
Ѥст(ь) ли кто на сѥ(м) свѣтѣ мнѣ грѣхами равны(и) —
... формула, характерна для духовних творів Пор.: «Кто ж так согрѣшил, як я, на
... сѧтъ» (Матеріали до історії української пісні і вірші, III, 65, стор. 552).
... на пу(т) правъ наставити. Зворот біблійного походження (Єремія
... (XI, 21), часто вживаний у старому письменстві (Апокрифи і легенди, IV, стор. 200)
... ливо в духовній лірицї. Пор.:

Той вас бѣд избавит,
На путь прав поставит

(Богогласник, № 57)

...главы враговъ своихъ стѥ(р)ти. Вираз біблійного походження
Псалтир, LXXIII, 4), який увійшов у богослужебні книги (Требник, II, стор. 21) і за-
... українські духовні вірші, XLVI, 54, стор. 68.
І в послѣдны(и) стра(ш)ны(и) тво(и) дѥ(н) мѧ не остави
... дня правицы твоѥ(и) с шюцы постави. Згідно з «Євангелієм», в день
... (ніх. Перші успадкують вічне царство, другі — вічну муку (Матвій, XXV, 31—46). Вис-
... (лля «правиці» типове для духовних вершв. Пор.:

О дай, пане боже, на правицу стати,
Прерадосный глас от Христа слышати

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 85, стор. 98)

9. Не судѣте грѣшны(х), не будете суждѥ(н)ны. Пор.: «не судите — да не судимы будете» (Матвій, VII, 1).
10. ...на ви(д) гляда, здорова испыту(и) Климентій, 1553
... Пор. «Глянь на вид та й питай здоров'я» (Номис, 8148, стор. 157).
... немощъ никого с(т)ню(д) не украшаетъ. Пор.: «Хвороба
... кого не красить» (Номис, 8148, стор. 157).

Хто будѥ(т) з яки(и) часъ лѥжа(т) // а нѥ да(и), бже,
... глѣ никому умират(ь). Пор.: «Дай боже, з який час лежати, а не нагло
... помирати» (Номис, 8303, стор. 159).

...сам смерть ѿтыи(й) особно приняти. Йдеться про одне з «чудес» [illegible] Ілія (сказ.): Цей пророк ґрі перед смертю православна церква відкрила [illegible] «Ніже не до смєрти в трьох пребыша, но прежде смерти цесный [illegible] и ѥлиссєй, не в познаніи смрєти» (Требник, I, стор. 814).

...требѣ и зѣло вымъ о смє(р)ти памятат(ь) (Одна із «заповідей» [illegible] «В сяда ѥ смерть памятствовати на страшний суд божій, на муки вѣчныя и на живот вѣчный» (Требник, I, стор. 86).

...просять у тєда смє(р)ти. Пор.: «Смерти в бога не просіть» (Франко, III, 1, 17, стор. 127). Франко так пояснював цей вираз: «Просити смерті в бога вважають тяжким гріхом» (там же).

...без просьбы, ѥгды ча(с) при(и)дє(т), муся(т) вмєр ти. Пор.: «Не шукай смерті — сама знайде» (Чубинський, I, стор. 294) або «Смерти не треба шукать, сама прийде» (Франко, III, 1, 51, стор. 127).

12. Ѡ смє(р)тє, смє(р)тє, чему ты та(к) єстє(с) страшна ѥ ты(л)ко ты, лѣч твоѧ и памя(т) ужасна. Пор.: «О смерте, коль горька твоя ест память человѣку» (Книга премудрості Ісуса Сираха, XLI, 1), а також типова для духовних елегій звертання до смерті: «О смерте, смерте щось така страшна» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 96, стор. 109).

...богаты(х) и вбоги(х) нѣгды не минаєшъ. Ідея рівності всіх перед смертю постійно підкреслювалася в давній українській лірищі:

Як убогий вмерти мусит,
Так богат ся не віткупит

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 84)

...з(ъ) ѿшамя... разлучаєшъ. Найпоширеніший образ церковної елегійності, зокрема богослужебної («Канон молебный на исход души» — Требник, I, стор. 557—569). Пор.: «Постуй, смерте, от души не разлучай тѣла» (Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 39).

...розманитыхъ пьовъ, ѡсобъ на(и)по(д)лѣ(и)ныхъ. Пор. аналогічний перелік жертв смерті в українському списку «Прения живота і смерті» XVII ст.: «.. Спомни собѣ, человѣче, от Адама и до сего дне колко было царей, князей, патриярхов митрополитов, богатих и убогих людей, старых и молодих, то я всѣх тих гобрала и всѣ мене бояться.. » (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 442), а також у «Вѣршах на погреб Сагайдачного» Касіяна Саковича (1622); у «Лѣкарствѣ роскошником того свѣта» з «Перла многоцѣнного» Кирила Транквіліона Ставровецького (1646); у «Гласѣ послѣднем господу богу» Симеона Полоцького (1676), у 10-й пісні Григорія Сковороди (збірка «Сад божественных пѣсней», 60—80 роки XVIII ст.) та в численних анонімних творах (Легенди з Хитарського збірника, стор. 14—15; Співаник з Грушова, стор. 29; Співаник з початку XVIII в., XXXVI, стор. 38; Гриченко, III, 1640, стор. 671; Два співаники половини й третьої четверти XVIII в., стор. 149, Синодик, стор. 936).

...дава(и) дово(л)но наве(т) кому жѣти. Молитовна кінцівка-формула. Пор.: «Не скорчай нам наше життя» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 70, стор. 85).

14. Ѡ видимы(х) смє(р)тє(х), яко страшны є(с)т. Пор.: «Видима смерть страшна» (Франко, III, 1, 9, стор. 125) «Се,— пояснював народну приказку Франко,— смерть від якогось елементарного нещастя, пр. утоплення або спалення в огні» (там же). Інтерес до незличних видів смерті яскраво виявився ще в апокрифічному «Слові» Афанасія, архієпископа Александрійського, до князя Антіоха, яке у перекладі з грецької мови на церковнослов'янську ввійшло до «Ізмарагду». Пор.: «...Хощем глаголати о умершихъ внезапу или с брега, или со стены спадьшихся, или инѣми кацьми смертьми напрасными умирающе» (Яковлев, стор. 114).

я к о н ѣ д а (л) б ѣ г ъ с м ѣ (р) т и ч л ѣ в ѣ к у з н а т и. Пор. з «Словом» Ура-
сія Александрійського: «. .Яко же убо безвѣстна такова и невѣдима человѣком суть,
з тим же единѣм вѣдома» (Яковлев, стор. 115).
. л и с а (н) н о б у (д) т ѣ г о т о в ы м и в с ѣ г д а. Пор.: «И повелѣно бысть
языком готовым быти в нареченный день» (Ефір. III, 14).
Ц ѣ (р) к о в ъ х р (с) т і я (н) с к и (х) в т А к о н ч и н ъ в с е г д а п р о-
. т ъ. Церковні молитви, зокрема прохальна ектенія, закінчувалися благанням «хри-
. с к о ї к о н ч и н и». тобто смерті після висповідання та причастя Пор.: «. Даруй християн-
ми кончати житіє» (Требник, I, стор. 731), а також «Канон молебный на исход души»,
. ровна система якого позначилась на всьому вірші (Требник, I. стор. 557—569)
15. В ѣ (л) м и м а л о ч л ѣ в ѣ к ъ т а м о у м и р а ѣ т ъ // г д ѣ с А в ъ
. с л о в о (и) с т р а н ѣ н а с в ѣ т ъ п а р о (ж) д а ѣ т ъ // Б о п о в ѣ д а ю (т).
. Голова мѣсца шукаєтъ. Лив Климентій, 153, Номис, 10319, стор. 201, Фран-
. I, 2, 97, стор. 386
. х в а л и б г а н а в с я к о (м) м ѣ с т ѣ. Пор.. «Благословите господа вся
дела его на всяком мѣстѣ владычества его» (Псалтир, CII, 22)
16. ...п о ч т о р а д и с к о р о р о д и (т) с А ѡ (т) у т р о б ы м т ѣ (р) и
. з с в ѣ т ъ в (ъ) м и (г) с ѣ (и), з а п л а ч ѣ (т) п ѣ (р) в ѣ ѣ а н ѣ в о (з)-
. м ѣ ѣ (т) с А. Античні тема — людина народжується з плачем і з плачем умирає (Паллад.
. —V вв. до н. е.) — була підхоплена християнством закріплена в «Требнику». «И як
. ходятся на свѣт люде — плачут, так и отходят пре смерть» (Требник, I, стор 439) І
. розробляли поети XVI—XVII ст. Овен, Я. Кохановський, І. Величковський. Климентій
. розвязує цю тему за «Синодиком», дуже популярним в другій половині XVII ст Пор:
. Мисть мира, но всегдашни мятеж и сумнение, родится убо человек з болезнию и воплем
. в мире, ростет же и жительствует в скорбьх и в печалех» (Синодик, стор. 213).
...с (ъ) с т ы м и в с ѣ (г) д а г А х в а л и т и. Богослужебна формула, типова
для духовної лірики (Требник, II, стор 174) Пор «Будем вихвалять бисмо со святым, в
. ним царствовати» (М Возняк. З культурного життя України XVII XVIII вв, ЗНТШ,
. CVIII, 1913, стор. 93).
17. . в ѣ к ъ н а (ш) х о (ч) б ы д о л г и (и), в л а с н ѣ я к г о д ы н а
Пор: «Вік наш як година» (Номис, 8266, стор 159, Франко, III, 2, 44, стор 105)
К о (ж) д о м у ч е л о в ѣ к у с м ѣ (р) т н а А ч а с ы н а Пор.: «Кождому своя
смерть будет (Франко, III, 1, 26, стор. 126).
Ч а с ъ з а ч а с ъ, а к (ъ) в ѣ ч е р у б л и ж ѣ (и) (Климентій 1196, Номис,
978, стор. 159).
...д ѣ (и) з а д ѣ и (ъ), н о (що) з а п о щ ъ, к (ъ) с м ѣ (р) т и б л и (ж) ш ѣ (и)
Климентій, 207; Номис, 8277, стор 159).
18. Л и ц а б о Х в о г о п а в ѣ к ъ н ѣ б у д ѣ т ъ з р ѣ т и.. и п о к о е в ъ
. б с н ы (х) н ѣ д о (и) д ѣ т ъ Климентій майже буквально перекладає розділ з «Треб
. ника» — «О младенцах, без крещения умирающих». Пор.: «Царствія небеснаго наслѣдити
. не могут, . божіяго лица зрѣти, а вмѣсто казни пріемлют, в муку же не отсылаются ..
. достни святых не сподобляются» (Требник, I, стор. 728)
С м ѣ (р) т ь н ѣ в ѣ (с т) н ѣ с ѣ (т) с т а р ы (м) (Климентій, 919, Номис, 8256,
стр 158).
. м ы, д х (з) н ь ѣ. . п и л о в о в а с ъ, п р о с т ы (х), н а у ч а ѣ м ъ Пор.
звертання козаків до свого отамана у думі про Олексія Поповича:

Ти святеє письмо читаєш,
Нас, простих людей, на все добре научаєш
(Думи, стор. 124).

...вѣчныхъ не видѣли муки.//Ω (т) котро (и) всѣхъ крѣпкы (х) ны (х), спасти, сохрани. Типова для творів духовної лірики молитовна клішка

Пор.

Услыши нас, люди грѣшних,
Сохрани нас вид мук вѣчних
(Угроруські духовні вірш., XLVII, 70, стор. 88)

...о (т) невидимы (х) вра (г) кр (с) то (м) боронн. Пор. з «Словом» Афанасія Олександрійського (див. прим. до вірша 14), де чорти «крест же видяще, трепещут и боятся» (Яковлев, стор. 112).

19. Ізво (л) ...о (т) лѣхъ люты (х) смѣ (р) тѣ (и) всѣхъ вѣ (р)ны (х) хранити ка (с). Пор.:

Лютой смерти нас сохрани —
Вся вѣрныи христіяне
(Кілька духовних віршів з Галичини, стор. 13)

21. Не бѣ (з) причины то зна (т) и землѧ прибиваѣ (т). Пор.: «Без причини смерть не буде» (Номис, 7103, стор. 137; Франко, III, 1, 34, стор. 126).

Бода (и), повѣдаю (т) насъ живы (х) зѣ (м) лѧ пожѣ (р) лѧ. Пор.: «Бодай мене сира земля вкрила!» (Франко, II, 1, 5, стор. 180).

...не клѣньтѣ (с) ибо (м) и землею (Соборне послання Якова, V, 12).

..бѣ (з) покаяніѧ не дава (и) умѣ (р) ти. Пор.: «Не дай, господи, наглою смертю вмерти без покаяння» (Грінченко, II, 98, стор. 305); «Без покути не дажд смерти» (Кілька духовних віршів з Галичини, стор. 13).

22. Ω умираючи (х) мл (д) нца (х) и двида (х) по принятіи шлюбо (в): або, по простѣ (и) мовячи, послѣ вѣнча (и)ѧ зараз. На Україні шлюб вважався дійсним лише тоді, коли після церковного вінчання було справлено весілля. На Чернігівщині воно відбувалося за тиждень — другий після вінчання (Грінченко, V, 754, стор. 426. Х Ящуржинский. Свадьба малорусская как религиозно бытовая драма, «Киевская старина», т. LV, 1896, листопад, стор. 236). У вірші йдеться про випадок, коли наречений (чи наречена) вмирає в проміжок часу між вінчанням і весіллям. Подібна ситуація передбачалася й «Требником» (I, стор. 396).

23. Стра (ш) на и люта и та смѣ (р) тъ, ѣже утопати. Пор.: «Втонути — то дуже тяжка смерть» (Франко, I, 2, 8, стор. 290). «Селяни вірять,— коментував цей вираз Франко,— що втоплення — одни із найтяжчих родів смерти» (там же).

24. Ω змѣ (р) заюшщих мразомъ. Пор. з віршем 363 — «Ω переме(р)заюши(х) ..»; див. прим. до нього.

25. Просимо такового декрету премѣнен (ъ)ѧ. Характерний для «Требника» вираз (I, стор. 911), що постійно варіювався у духовних віршах. Пор.: «Уже ми декрет опредѣленный» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 73, стор. 88). Пор. ще: «Вызволяет з декрету смертелного милостыня..» (Тестамент, стор. 5). Або рядки з шкільної драми кінця XVIII ст.

Прошу тебе покорне, судіє справедливий,
видай на сію душу декрет справедливий!
(Розмова во кратцѣ о душѣ грѣшной, стор. 302)

27. Ω умираючи (х) ...бѣ (з) жа (д) ны (х) причинъ, або приключо (к). Пор.: «Без приключки к смерти не маш» (Климентій, 37. Див. ще прим. до вірша 21).

28. Ω убиваюшщи (х) ...самы (х) себе. Християнська церква засуджувала «самых себе убивающих от отчаянія и гнѣва» (Требник, I, стор. 546). Народ вважав самогубців великими грішниками (Франко, I, 1, 10, стор. 291), їх ховали не на цвинтарі а «на границі між двома селами» (Франко, I, 2, 1, стор. 444), без хреста (О. Левицкий, Старин-

...ое зрения на самоубийство и отголосков их в народных обычаях Южной Руси, «Киевская старина», т. XXXV, 1891, грудень, стор. 358)

...о(т) згубле(ш) ѧ можеш(т) сѧ зкупити // а(л)бо людє ...ные могу(т) свободити. У феодально-кріпосницькій Україні ...мога була відкупитись від смертної кари за вбивство ув'язнених нерідко милувати ...тим, що вони спокутували свою працею в монастирському млетку (Компан. Міста України, стор. 20, 152). У «Требнику» серед переліку милосердних вчинків було названо і такий, як «в'язня викупити» (I, стор. 909).

...ные ...лы(х) пригода(х) треба уважати. Пор.: «В пригоді мисль о ...вѣдалям. Іуда, познавши свою(м) про(с)тупок(к), вдавилъсѧ // и до ...ѧ якоенчны(х) муки тамъки вселилъ(л, сѧ. Згідно з євангельським (XVII, 3—5). Климентій іде за апокрифічною версією цього епізоду, який завершується ...ими муками Іуди. Див. «Пасъ о албо повьсть душеспасительную о муцѣ Христа...» ...рукописі С. Теслевицького (кінець XVII — початок XVIII ст.) «И так злый слуга, ворог ...Христов, погиб с тѣлом и з душею, и теперь сѣдит у пеклѣ в руках старшого шатана, пьет ...огнѣ сѣрчаный» (Апокрифи і легенди, II, стор. 232). Подібну ситуацію спостерігаємо ...в інших українських списках апокрифів — у вищезгаданому (див. прим. до в.рша 5) «Хо- ...ждение богородицы по мукахъ» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 140—141) та «Сказании учителя ...церковнаго Іеронима святого о Іюдѣ, предателѣ господа нашего Иисуса Христа» — у ...рукописі І. Яремецького-Білахевича (Апокрифи і легенди, II, стор. 345—346) «Сказаніе ...Іеронима» вийшло також друком у Києві в 1701 р. (J. Polivka. Drobne památky literárne-historické, v Praze, 1891, стор. 102).

...ско(р)бн ѣши ...радо(с т) претворити. Зворот біблійного похо- ...дження (Псалтир, XXIX, 12), ...що вживаний у духовній ліриці, зокрема у першому вірш. ...церковнослов'янською мовою — так званій «Азбучни молитви» (І. Франко, Найстарша ...церковнослов'янська вірша. «Жите», Львів, 1912, стор. 17). Див. також. Требник, I, стор. 538; Книга житій, I, стор. 62 зв.

29. ...ѡ(т) невидимаго кр(с)томъ оборонишъ // а о(т) ви- ...димаго го(р)ш -ничимъ не о(т)молиш(ш). Климентій по-своєму передає сентенцію болгарського письменника X ст. Козми Пресвітера, списки твору якого найчасті- ше мають заголовок: «Слово святаго Козмы прозвитера на еретики грепъщие и почение от божественных книг». Цей антибогомільський трактат став відомим у Київській Русі в числі перших слов'янських книг і набув великої популярності. Вплив його простежується як у період східнослов'янської єдності, так і пізніше — в українській і російській літературі — аж до XVIII ст., знаходячи відображення у народній творчості. Климентій міг використати як повний текст «Слова на єретики», так уривки з нього, що входили до «Кормчої», «Про- лога», «Торжественника», «Мінеї Четьїх», «Ізмарагда» та інших збірників. Пор.: «Бѣси бо ...креста Христова боятся, еретицы же посскают кресты...» (Козма Пресвітер, стор. 6). Пор. ...крилатим афоризмом: «Лихий человік гадюка, бо від дьяка береженый ся, то ...выпеит, а лихого человіка и крижем бежи, то не вьпустить» (Франко, III, 2, 20, стор. 312). ...що походить від старослов'янського письменства. Див. у «Слові на єретики»: «Кому ми упо- ...бим таковыя?» Козма Пресвітер, стор. 6). Пор. з «Псалмок, покутною» Луки Длоського (XVIII ст.) «Коучесь теперь уподобилом трезуники мои?» (Матеріали до історії української ...мної вірші, II, стор. 248).

31. ...пѣнею тѣзе — вводить такіеп. Пор.: «Наволокти пеню» (Номис, №3545, стор. 265) або «пеню пов'язався» (А. Лазаревский, Села Конотопского уезда, вип. I, Чернигов 1869, стор. 12).

Лучше(и) бы пѣ(и)ному было на шію взложити. Давній ...крилатий вислів, певне, апокрифічного походження. Пор.: «Хотел Июда купить себе село, да положил себе на шию єтло» (Симон, I, стор. 200). Див. цей вираз у дуже популярних на Україні «Духовних бесѣдах святого отца нашего Макарія, пустелника єгипетского, о

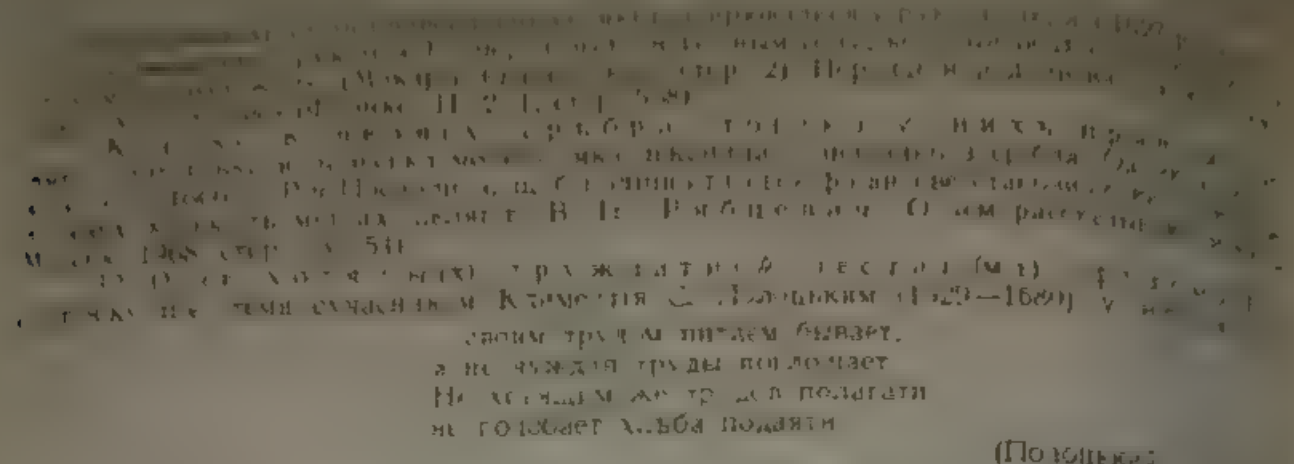

(Позюпко)

Вѣждь, о лѣнивче, иже не хощеши труждати и т... карныхъ [чужды] труды присвоятъ. Пор.: «Хто вже звик чужий жить, ...» (Номис, 1419, стор. 279).

...такы(х) вѣчныА муки ожыдаютъ. У «Ходінні бут... ...» ...ки злодѣи перебываютъ у «морѣ огненном и змешанном со кровію» (А... ...» IV, стор. 156).

Уклонѣтѣ с(ъ) зла и творѣтѣ блго — біблійний афоризм. Див. І... тир. XXXIII, 15.

Н...о видыра(х), подобны(х) дрѣ(в)нѣму мытарєвѣ зго з «Євангелієм», апостол Матій до прийняття християнства був збирачем мита (Матвій IX, ч. X. 3).

Волкъ що спо(т)каѣ, то з(ъ)ядѣ. Пор.: **«Як вовк, що** стрѣв, та ...» (Номис, 4819, стор. 94); «Що вовк здибле, то мусить з'їсти» (Франко, I, 2, 118, стор. ...

...шкатулу набити. За часів Климентія гроші ховали в «шкатулах». Г... офіційний документ: «До шкатулы гетманской доходит грошей в год пятнадцять тыся... лотых» (Лазаревский, Описание старой Малороссии II, стор. 501). Пор.: «Що м... в ти... ...ли нема ніц в шкатулі» (Франко, III, 1, 3, стор. 208).

...указъ па(н)ски(и) часомъ того и не знаетъ что слуга в ча(с) сво(п) тако(ж) и себѣ з(ъ)правляетъ. Пор. зм... цього виразу з народною приказкою: «Не таков пан, як паненята» (Климентій, 607 зб... «Гірші підпанки, як пани» (Франко, II, 2, 1, стор. 538).

35. ...воду в(ъ) вино [сирѣчь в горѣлку] лиющи(х). Життєв... основу цього факту підтверджує гетьманський універсал від 31 серпня 1692 р., в якому зауважувалося радянським старшині та всьому посполитству, що вони «того не досматр...вают... дабы в арендах подмѣненье и мѣрою умалѣнье не продавано было вино, которым образом нѣкоторые шинкари или шинкарки дерзают безбоязненнѣ в черни чинить обманы» (Бантиш-Каменський, II, стор. 9).

36. Вірш написаний у форм. діалога між свиською та духовною особами.

...многи(и) наро(д) тютюнъ всюда зажывѣтъ, ко(т)рымъ побѣгрА мыта з себе збуваетъ. ...бто за допомогою тютюну позбу... вається заразної хвороби — «мита» (запалення підщелепних залоз).

...в ма(р)котности з мало весєліА прибыто(к). Пор. з «Ка... занім от книги. . Пандок»: «И расплодят веселія ради и нарекут имя ей табака» (Памятник старинной русской литературы, II, стор. 429).

...нѣсмра(д)ными усты млтву чинить. Пор.: «Не достоит крестьного знаменія воображати, понеже аки смрадными усты святому духу противит» (Памятники старинной русской литературы, II, стор. 433).

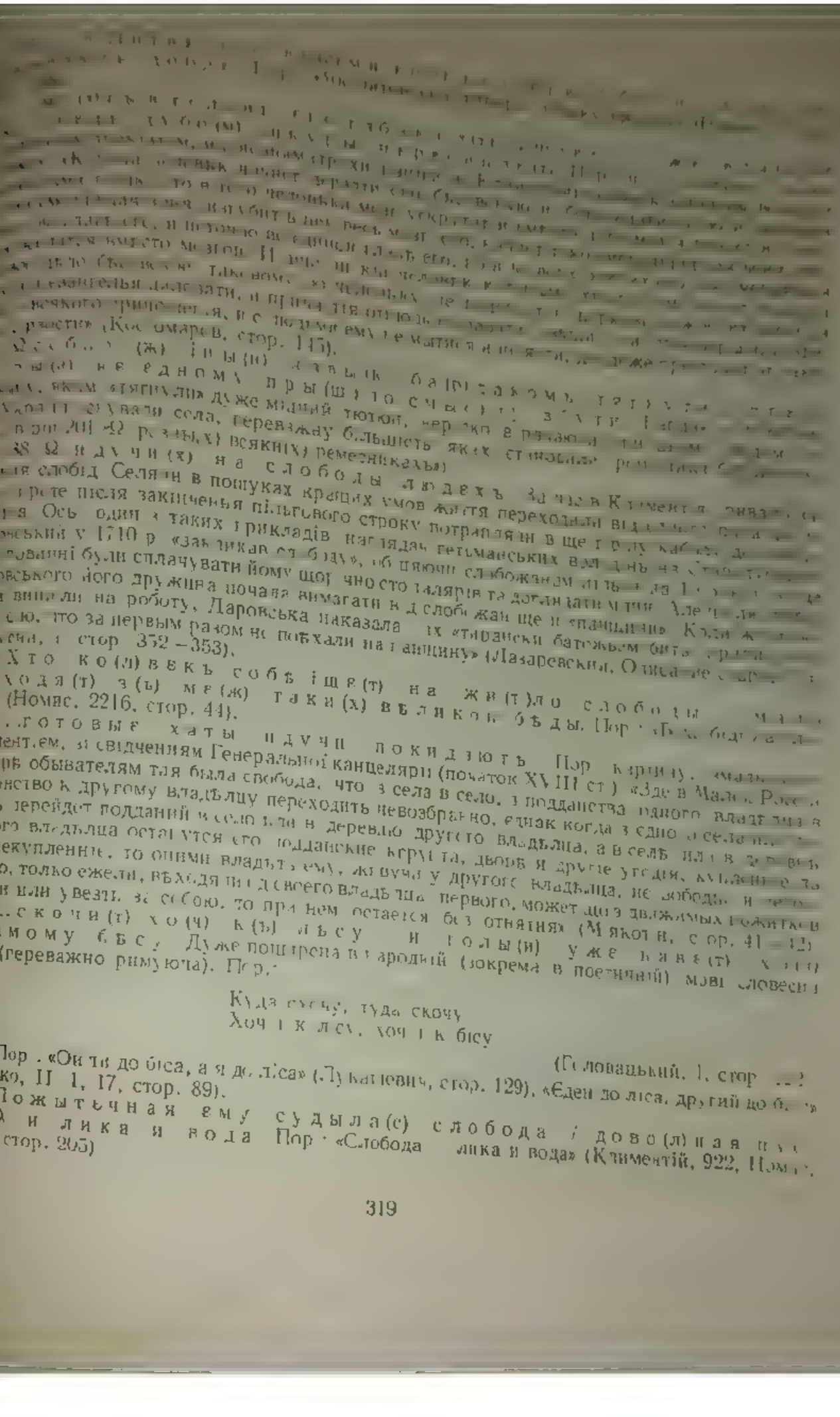

повеління отдавать(ъ) офіційна формула, якою кінчалися листи з вимогами до підлеглих до посполитих. Пор.: «Пильно приказуем, чтобысте... послушенство отдавали» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 170).

прочаи обдираютъ. Тут «прочаи» — люди, що йшли «проч» з своїх сіл. В листі від 1707 р. генерального судді Василя Кочубея підлеглим селянам с. Ярославки (нині с. Кочубеївка) брати жито в заставу у тих селян, які «проч уходят» (М'якотін, стор. 40). Далі нижче у Климентія рядок — «отъкаючи(х) проч...».

за те(р)пѣніе сп(с)ніе мо(г)лъ бы мѣти. Пор.: «За потерпіння есть бог спасення» (Номис, 2428, стор. 48); «Терпи спасен» (Климентій, 1012, Ф. 44, III, 1, 2, стор. 205).

Бъ за бу(н)товника, якъ мовять, не повѣшаетъ. Пор. «За сеє бог не повісить» (Климентій, 375; Номис, 114, стор. 3).

...втѣкаючих прочъ самы(х) дерѣ(т), бѣ(т) и беръ(т) дъ~к. Пор. з гетьманським універсалом до полтавського полковника від 1707 р.: «Накрѣпко приказываем, чтоб таковых легкомысленных людей, которые, убегаючи от повинностей и в слободы уходят, не только переймал, грабил, забирал, вязеньем мордовал, клями бил и без пощадения вѣшати розсказовал» («Русский архив», кн. 3, М., 1875, стор. 408).

40. О присягающы(х) не по правдѣ. На Україні в XVII — на початку XVIII ст. кожна судова справа розглядалася з свідками, але жодне свідчення не приймалося до уваги, якщо свідки не присягали (П. Ефименко, Присяга духовенства, «Кіевская старина», т. VIII, 1884, травень, стор. 152).

Присяжно(ст) не по правдѣ да(р)мо сА не минае(т)...хо(ч) и а(т)ле вмре(т) або я(к) сА клене(т) та(к) ставает. Згідно з народним переконанням, «хто в суді фальшиво присягне, той до року мусить умерти або скаліцтіти. ...Хто забожиться на неправду, той має гріх» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 196).

Хоча(и) и по правдѣ - то една(к) дѣло то стра(ш)но. Пор. з «Словом» І. Златоуста «Которые ся кльнуть не по правдѣ», яке вийшло, зокрема, і в українському списку «Ізмарагда» (1646 р.): «Не годно клятис именем божінмь любо по правдѣ а любо не по правдѣ» (Перетц, Исследования и материалы, III, стор. 11).

...обѣ стороны. Вираз юридичної термінології (див. Протокул до записання справ поточних на рік 1683, стор. 210), який вживався і в літературних творах. Пор.: «Далецкіи викруты на обѣ стороны...» (Палинодія, сочиненіе Захарія Копыстенскаго. Памятники полемической литературы, кн. 1, 1876, стовп. 921) або віршовий рядок «Юж я ва обѣ сторонѣ правду прызнати мушу» (П. Житецький, Острозька трагедія, ЗНТШ, т. LI, 1903, стор. 17).

...лукаваго во скорѣ бгъ обявитъ. Пор. з протилежним твердженням «Слова І. Златоуста» «Бог въскорѣ не метит» (Перетц, Исследования и материалы, III, стор. 12). Пор. вірш С. Полоцького на цю тему «Клятва во лжу» (Полоцький, стор. 47—50).

41. З(ъ) бго(м) — не з хлопце(м) жа(р)товати. Див. Климентій, 356; Номис, 89, стор. 2; Франко, II, 1, 11, стор. 98.

42. ...хлѣба збавляти. Пор. зі сповіддю братів у думі «Буря на Чорному морі» про те, як вони «близькому сусіді хліба й солі збавляли» (Думи, стор. 133). Див. також розповідь селянина у творі письменника другої половини XVIII ст. І. Некрашевича «Исповедь»:

А я хлѣба да соли не збавив нѣкого,—
а бѣлше яких грехѣв? Не чуюсь ничого.
Гордую да бѣдую, хоч хлѣба і е маю
а нѣколи нѣкого я не позываю (Некрашевич, стор. 11).

Где любо(в), та(м) са(мъ) бгъ пребываe(т). Пор.: «Аще друг друга любим, бог в нас пребывает» (1-е послання Іоанна Богослова, IV, 12).

...власти бсу(р)мане це(р)квы разграбляю(т) // не
...рытся, як правило, громадою, але бували випадки, коли місцеві власті призначали
...ми. З такими татарями і громадою нерідко виникали конфлікти (А. С. Лебедев,
...ения о некоторых архивах духовного ведомства в губерниях Курской и Харьковской,
...тор. 168). Див. також документ, датований 1703 р., про «непослушных и несогласных кти-
...ров» з ратуша установленных», які грабували київську церкву Успіння пресвятої богороди-
...ци на Подолі («Киевская старина», т. X, 1884, вересень, стор. 134).

...хто обытелемъ и це(р)квамъ пакоствуетъ // узри(т)
...скорѣ гнѣвъ бжій. Пор. з погрозою «грабителем церковних имений» у руко-
...сному трактаті «О милости», авторство якого приписується Єлфанію Славинецькому
...ки 1675 р.): «Сии воспріимут здѣ временное осужденіе; в будущем же вѣцѣ мученіе»
(Слово о милости, стор. 66).

...це(р)ковъ ма(т)кою сА всѣмъ па(мъ)ть называетъ. Формулю-
...вання «Требника» (I, стор. 725), яке вийшло у книжний вжиток. Пор.: «Имѣй в почтивости
...матку твою церков» (Тестамент, стор. 133). Про цей твір, відомий Клименту, див. прим.
до вірша 226.

45 Не да(и), бже, позычат(т), але да(и) своѥ мат(ъ). Пор.
«Позычаедь, хто свойго не маєць» (Носович, стор. 130–131), «Лучче мати, як позичати»
(Номис, 10646, стор. 208).

...Душ(ш)но, я(к) два права(т), третему нѣчо(г)[о] да(т)
(Клімент й, 202, Номис, 10856, стор. 208).

...до(л)жны(и) на себе облъкл да(с)т с(т)дат(ъ) совитѣ—
«Боржник зобов'яжеться віддати подвійну суму. Пор. акти старобудського магістрату,
...владені з приводу справи: 1) боржника Омельяна Прилепка, «который, на сем поведстаньи,
...кредиторов своих, на уряд, о почекане того долгу... а ежели бы не мял на визначений ter-
...мин отдати, то подлуг права посполитого, мает усовито платити» і 2) Хоми Андрущенка,
...який «остал на облик Пилипу Івановичу Оршученко... винен сорок шесть коп литовского
...монеты доброй, которое суммы не мѣл чим отдати...» (Протокул до записаня справ
...поточних на рок 1690, стор. 466).

...па Волыню ѣдучи(и) сА ошукалъ неворакъ. Умови «совитості»
при кредитуванні були особливо поширені на Волині, де в цей час діяли закони шля-
хетської Польщі («Киевская старина», т. LXXXI, 1903, квітень, бібліографія, стор. 60).

46 Умѣвъ грошe(и) у люде(и) готовых(х) позычати / а не
...вддавати» (Беленькова, 269, стор. 31). Пор. цей вираз у весільному обряду на Чернігів-
...щині «Полюбили брати – треба й оддати» (Грінченко, III, 789, стор. 431).

...вла(с)не украдъ и прочъ, окая(н)ны(и), втѣкаетъ // с
...людою таки(и) уже собъ ча(ст) мѣетъ. Злодій порівнюється з Іудою
...в апокрифічному оповіданні псевдо Єроніма (див. прим. до вірша 28): «Иже всего того,
...еже Христу приобдаше ся, от сих десятую часть всегда крадяше» (Апокрифи і легенди,
I, стор. 315).

...о(т)шлютъ по смерте(х) тѣхъ зы(ы) пре(д)нее море
У «Ходінні богородиці по муках» злодії справи потрапляють у «море огненное» (Апокрифи і
легенди, IV, стор. 139).

Хо(ч)ь(т)ражеля(и)тѣ, хо(ч)заробля(и)тѣ, а о(т)дава(и)тѣ.
Пор. з кате(ри)нославською приказкою: «Хоч лопни, хоч перервись, а дав слово —
держись» (Беленькова, 174, стор. 29).

47. ...свои(х) жадлы(х) рѣчи(и) у домѣхъ не мають / і
стара(и)ѥ, жебы в ны(х) было, не дбаютъ. Пор.: «Хто дбає, той
має» (Клімент ї, 1105, Номис, 9939, стор. 193; Франко, I, 2, 19, стор. 530).

[illegible] «Просящему у тебе дай» (Лука, V, 42).

о(т) земле(я) сором и о(т) бога грѣхъ // а вин[illegible] творити [illegible] «Від людей сорому не матиме» (Климентій, 1170); «Від бога гріх, від людей сором» (Чубинський, т. I, стор. 235; Франко, I, 1, 142, стор. 73), «Хто бога не боїться, той людей соромиться» (Франко, I, 1, 336, стор. 87). Видимо, у Климентія — контамінація цих приказок (Пор.: «Бгу грѣх, а людямъ смѣхъ» — у вірші 118).

48. ...болитъ(ъ) чему(с) гарло // хто заставляе(т) кого соб[illegible] ва(т) даромъ. Пор. «Болить горло слѣвати дармо» (Климентій, 71, Номис, 1265; стор. 214).

В[illegible]де(з) [illegible]рм. да пою ти. Формула біблійного походження (Псалтир, LXVI, 5), що раз у раз повторюється у богослужебних книгах (Служебник, стор. 98; Требник, I, стор. 428). Франко коментував цей вираз як крилатий: «Ущедри мя, да пою ти; запѣти не то й пудути,— промовляє дяк, увійшовши до господарської хати» (Франко, III, 1, 1, стор. 217).

Коли дахъ, то та(к)же буде(т) и о(т) мене взяха (Климентій, 440; Номис, 10650, стор. 208).

49. ...не старае(т)сѧ справъ своихъ доглядати. Пор. «Що то за господар, що своє добро не глядить» (Климентій, 1253).

...нинѣ в(ъ) на(с) не пра(з)дникъ, // а твоѧ мило(ст) хто(с) нам[illegible] ны(и), а не вказни(к). Пор.: «Сегодня не правник, а ты нам не вказник» (Климентій, 897, Номис, 187, стор. 4).

50. ...рѣкъ, быва,е(т) змѣина десница вышняго. Климентій розʼяснює текст 76-го псалма. Пор.: «И рѣх, нынѣ начах: сія измѣна десницы вышняго» (Псалтир, LXXVI, 11).

...неха(н) в ямы, что на(мъ) копаю(т), впадаютъ. Вираз біблійного походження (Псалтир, VII, 16), що став народним. Пор.: «Хто пуд ким копает, сам впадает» (Климентій, 1094, Номис, 9563, стор. 185; Чубинський, I, стор. 256).

51. Ω людѣхъ, самыхъ себе гладо(мъ) убивающы(х), скупости ради. Пор.: «Сам себе голодом морить» (Франко, I, 2, 42, стор. 403). Пор. епіграму сучасника Климентія І. Величковського «На скупого» (Величковський, стор. 111).

...хо(ч) ко(т)ко бога(т)ства буде(ш) собѣ збират(и) // а по сме(р)ти съ собою не зможе(ш) ничо взят(ъ). Пор.: «Ци богач, ци бідний, нічого з собов на тамтой світ не забере» (Франко, ., I, 19, стор. 98); «Як умрем о — нічого не заберем» (Чубинський, I, стор. 293). Пор. з рядками духовного вірша:

Лишаю днесь свой маеток,
Лишаю худобу,
Не возму нич найменшого
З собою до гробу

(Угроруські духовні вірші, XLVII, 71, стор. 85).

Див. далі вірш 326 — «Ω умирающы(х) богатыхъ людехъ».

52. Ω уписующыхъ(ъ)сѧ в козаки дурныхъ мужыка(х) и знову выписуватисѧ хотящы(х). В кінці XVII — на початку XVIII ст. права і вольності козацтва були дуже урізані й обмежені, але в очах населення воно продовжувало лишатися соціальним станом, який втілював особисту свободу. Тому селяни прагнули записуватися у козацькі реєстри. Записані у козаки відбували військову службу. Климентій обурюється поведінкою «дурного» селянина, який «записався у козаки», але злякавшись військової служби, хоче «виписатися».

...и худобу, гдѣ маѣ(ш), на ратѹ(ш) вза(т) потреба. Селяни часто йдеться у вірші, певно, належав до так званих «вільних посполитих». Вони ні в підданстві державця, а підлягали ратуші.

53. ...козакомъ, не годны(х) похвалы... которые у во(ѣ)с у дѣ(т), а людѣ(н), на путѣ(х) ідучи(х) або ѣдучих), о(б)дираю(т) Ломаклісь У 1707 р. кошовий отаман Петро Сорочинський скаржився із Запорізької Січі у Петербурзі: «Того прошлого году, собравшися некоторое своевольство от разных краев, от стороны Волоской, то от Дону, то из москалей инкие, по разным местам, гуляючи по степям, наскоки бѣдным людям чинили по дорогам, шкоды и ѣдорства отдѣ только затѣют, либо в стороне Крымской шкоды, либо гдѣ на трактах разбой учинят, всѣ, отзываючися запорожскими козаками, нас, войско, незнающе обезславляют» (Бантиш-Каменський, II стор. 100).

Побію(т) бо слезы царѣкъ... Пор.: «Побили б тебе їх сльозы» (Номис, 776, стол. 72). Див. ще рядок пісні про тяжке наймитове життя з якої много старовинного

Поб'ють, тебе, кгосподине,
Наймытськійи сльозы
(Грінченко, III, 138), стор. 556)

54. ...ца(р)ства нб(с)кого зычу хр(с)тіяномъ Один з варіантів часто повторюваної Климентієм етикетної формули-кінцівки, рекомендованої «Требником» Петра Могили. Пор.: «Зовсте... в прибытках небесных вѣчне царствовати... вам зычу» (Требник, I, стор. 906).

55. ...волочащы(х)сѧ чє(р)нцахъ. Втеча монахів з монастирів була явищем, що супроводжувало всю історію чернецтва. Козма Пресвітер у розділах «Омятущихъся чернѣцы без мѣста мятутся, туне ядуще чужь хлѣбъ» «Слова на єретики» таврував монахів, які «сквозѣ мѣстия втеча монахів з монастирів набула такого масштабу, що московський патріарх Адріан був змушений надіслати київському митрополиту Варлаамові Ясинському вжити особливих заходів проти «переходящих» ченців («Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов», ч. I т. V К. 1872, стор. 179, 350). На початку 1701 р. монахам було суворо заборонено «волочитися» (П. Морозов. Феофан Прокопович как писатель, СПб., 1880, стор. 249). Відштовхуючись від цієї загадки твору Козми Пресвітера, Климент ганьбить ченців, які «по городахъ ходячы очи порютъ».

...повѣрѣ(т)сѧ ины(и) к бѣсу по своє(и) волѣ, шукаючи себе погубы» («Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии», 1, стор. 375).

...своя волѧ добра та не сижытечна (Климент, 892, Номис, 1325, стор. 29).

...особливе ще(ж) че(р)нца она погубляетъ. Пор. з розділом «Слова на єретики» «О хотящих отити в черныя ризы»: «Якоже бо и рыба кромѣ воды сущи умирает, такоже черньць отлучься монастыря погибает... и якоже (кокошь, часто восставающи с яиц, запортки творит я, тако и черньць часто излазя из монастыря по своєї воли, забывает преданную ему службу» (Козма Пресвітер, 57).

...трафляѣ(т)сѧ тому в школѣ сѧ иско(ы)чит(ъ) // Або где за(п)лѣ лунѣ(т) у ко(о)чемномъ дому В історії України школа при церкві була водночас притулком для нового мандрівного люду «волочащихся» ченців, «мандрованих» дяків, школярів «нищих» (див. прим. до вірша 61). Пор. ще: «Трафляється, в то... місяцю, дяк часом і переночує в коршмі» (Вишенський, стор. 38).

...а що горшь — і комедиѣ якихъ начинити Видимо, йдеться про те, що «волочащійся черньць» разом з мандрівними студентами міг взяти участь у якійсь виставі. Два автобіографічні свідчення сучасника Климентія, мандрованого дяка Іллі Турчиновського, який деякий час вчився у Києво-Могилянській академії, а потім «волочився

...повторного розу «вступив» з такими ж, як і він, київськими ст... ...ями ...ського («Христоматія южнорусского священника I-й половины XVIII ст.» «Киевская старина», т. XI, 1885, лютий, стор. 326). Пор. засудження «Ходіння богородиці по муках» ...ських розвиг мелаха: «Лутше би видѣти человѣка мертваго, на вельблюдѣ и ...ѣ, нежели законника, пока пиянцю, по миру волочащаго и праздне слова глаг...ющаго, и дудок, скрипок и инших игрей слухающаго» (Апокрифи і легенди, IV, стор. ...).

В о(л)ко ѱсови на бга брехат(ъ) (Франко, II, 2, 22, стор. 51). Пор. «Велю собаці і на бога брехати» (Климентій, 91; Номис, 5197, стор. 160).

...Че(р)нецъ, в(ъ) ми(с)тыру не хотящы(и) житїя ...ри(и)мѧтъ пропа(ст) вѣчну... У «Ходінні богородиці по муках» ...ст» потрапляли за неправедні діла «черн., попи, служителіе престолу божію» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 156).

...е єдно(и) мтри дѣти—чепи (Номис, 203, стор. 4). Пор. з народною загадкою:

Закаркала утка,
Аж за морем чутка;
Зобралися дітки —
не одної матки

(Ал. Шишацкий-Ильич. О народном языке и говорах Козелецкого ...ѣзда, «Черниговские губернские ведомости», 1853, № 41, стор. 393).

56. ...очи во(л)шебство(м) заслѣпляю(т). Переосмислення біблійного образу: «Дары бо ослѣпляют очи» (Ісход, XXIII, 8). Пор. народний фразеологізм «Очі засліпити кому» (Франко, II, 2, 103, стор. 475). Пор. ще «Чари очи людем мылят» (Макарій Єгипетський, стор. 3).

І єщє пр(о)роками сами сѧ нарицаютъ. Пор. з розділом 41 «Стоглава» (збірника рішень московського собору 1551 р.), спрямованим проти чарівництва: «... Ходят лживые пророки, мужики и жешки, и дѣвки, и старые бабы, наги и босы...» (Стоглав, стор. 138). Виписки з цього розділу знаходимо у різних рукописних збірниках, поширених і на Україні («Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума составленное Александром Востоковым», СПб., 1842, стор. 549).

...и єди(и) босакъ и записа(л) бѣсови душу. Пор.: «Він би й душу дідькові записав» (Франко, I, 2, 39, стор. 585). Народ вірив у те, що людині може допомогти «нечиста сила», якщо укласти з нею угоду — «записати їй кров'ю свою душу». Збереглися судові справи XVII—XVIII ст., порушені проти тих, хто звертався за допомогою до чорта. Так, у першій половині XVIII ст. був висланий з Лубен до Києва «под крѣпким караулом» Ілля Човпило, «записавшийся кровью своею князю бѣсовскому и всѣм бѣсам в службу с душею и тѣлом на тридесят лѣт» («Киевская старина», т. I, 1882, лютий, стор. 430—431). Подібні документи наводить у розвідці «Колдовство» В. Б. Антонович. Чубинський, I, стор. 320—454).

...по голы(х) ногѣ(х) по пятѣ(х), по-турецки(и) бити. Спосіб покарання, який вживали турки для того, щоб полонені не втекли. «Проте і на Україні пани в такий спосіб розправлялися з своїми підданими» (Лазаревский, «Люди старой Малороссии», стор. 42) та карали покриток (Дивися про покритку), стор. 110).

Лу(ч)ше(и) бы и(м) на шіи собѣ сыла вкладати. Див. прим. до вірша 31.

57. ...сыротѣ ско(р)бному изъ(ъ) мосту да в воду (Климентій, 614, Номис, 2082, стор. 42; Франко, III, 1, 2, стор. 261). Пор. у народній пісні «Либонь моє серце, із мосту у воду» (Чубинський, V, стор. 100). Див. у Шевченка:

Гіжко-важко в світі жити
Сиротї без роду.
Нема куди прихилиться, —
Хоч з гори та в воду!

(Шевченко, I, стор. 12...

...пр(д)ы(и) сунта — біблійний образ (Псалтир, VII, 12), різновид якого (стор. 141, Розмова України ... Дитгрвьой, стор. 293—94, Матеріали до історії української поезії, II, стор. 213, Утопусе о духовній, XLVII, стор. 72—82).

58 ...в ѣ ч н ѣ г л а с я (т) — у цьому вірші багато образів-фразеологічних зворотів, що містяться в «Чині благословення отроків», з училище учителя священним писанням (Гребінь, II, стор. 250).

...н а д о б р ы е д ѣ л а т и с я ѣ (м) — «учающихъ». Пор. з рядками з пісні про Олексія Поповича див. вірш до вірша 18).

...е с л и р а д у м а ѣ ш ь, т о (я к) т у ю з г у б и ш ь / а д р у г о й з а п ѣ с н о (и) м ы т (ъ) с о б ѣ н е б у д е ш ь. Пор. рядки з поховальних віршів київської XVI ст.: «Не торгуй душею — второе не купиш» (Загоровський, Збірник, стор. 72, а також Іоанна Пазія (XVIII ст.) «Ведущи, куда ...ну ѣсть, а по что ѣ стрѣлаешь» (Матеріали до історії української пісні і вірші, II, стор. 259).

...п р ѣ (д) т о б о ю ѣ (с т) д в ѣ з н а (ч) н ы ѣ д о р о г и / х о (ч) и н а (з) г и б ѣ (л) и ы ѣ и д и п о р о г и. Теза про два шляхи вибору людини у житті: до неба, тобто до вічного життя, і широкий — до пекла (до вічних мук) — одна з основоположних у християнській релігії (Матеш, VII, 13—14), часто загалом лежить у основі вірші (Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, 39, стор. 145, Матеріали до історії української пісні і вірші, I, 24, стор. 139). Пор. з подібними висловлюваннями «Та йдеш широкою дорогою — адуленинеш, а піпіш тісною — царство здобудеш» («Жизнь и творчество крестьянки Харьковской губернии», стор. 373); «До бога — в жебраках, а до пекла — прямесенько» (Номис, 201, стор. 4); «Шлях до пекла гладкий» (Франко, II, 152, стор. 41) див. розробку цієї тези Климентієм у вірші 278.

60 ...в ѣ ч ѣ (с т) н о ѣ д а с в ѣ т ъ у (с т) р ѣ м ѣ с л о и м ѣ н о в и т ѣ е и с т р о (в) с т в о, а б о т ѣ (ж) к а т о в с т в о. У феодальному суспільстві ремесла, як і в інших середньовічних країнах, застосовувалось катування і смертна кара. До катів («мистрів») народ ставився без пошани, але користав їхніх послуг проти злочинства.

...ч в ѣ (р) т у (и) т ѣ, и п а с в т ѣ, и б ѣ т ѣ, и с т ѣ н а (ю) т ѣ. Для середньовічної літератури характерний докладний опис катувань. Наприклад, у «Мистерії святого Кантена» вжито понад сто дієслів, які називають способи катування — «Мистерія про гордовитих, понівечення, четвертування тощо (М. Бахтін, Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя і Ренесансу, М., 1965, стор. 377).

61 Н и щ е н с к и ю в і т о ш ъ — одна з тих вірші, що були пародійні особливостями шкільного життя в Україні кінця XVI — першої половини XVIII ст. див. стислу характеристику цього жанру в «Історії української літератури» т. I, К., 1967, стор. 448—452, а також у кн.: «Давня українська гумор і сатира», стор. 173—207, 467—471).

А х о р о ш о ѣ т а к ъ, ж ѣ с м о С в и р и д ъ / и с а м ъ т а к ъ ж ѣ х о р о ш и (й), г л я ѣ т ѣ (с) м ѣ ъ з а в и (д). Пор. «Глянь на вид, та й кажи, що Свирид» (Номис, 6314, стор. 122).

.б о г а т и (п), ж ѣ м н о г о м ъ ю в о и н и (и). Пор. з четвертою інтермедією до драми М. Довгалевського «Властьтворитій образ».

.Богати — мають вози и тягнь,
Іже курно мандрують по стѣнѣ к трубицѣ
(Українські інтермедії, стор. 134).

З в о (л) с я (ж), с л а в н а А м ъ щ а (н) к о, м и ѣ в г о л о в ѣ п о (и) с к а (т). У народних піснях та казках «ськанє» як вираз ласки і турботи про людину (Н. Ф. Сумцов, Культурные пережитки. «Ськанье» в поэзии, «Киевская старина»,

т. XXIX (1890, травень, стор. 338 – 339). Пор. вираз казки «Ськай мені у голові» (Грінченко, I, 1st, стор. 143) або з «зов наречено пісні:

Хто ж мені обиськає
Мою головочку

(Грінченко III, 1696, стор. 690).

І ще мнѣ да(и) много и вѣна // хоча(и), приимать(и) из вязочку сѣна // Або и(и) порожнюю рѣчь — мѣх полова и датку к тому — добры(и) ку(л) соломы. Пор.: «Дав ему вона в'язку сіна і кул соломи, а мѣх полови» (Климентій, 238, Номис, 8977, стор. 172). Пор. ще з рядками чумацької пісні:

Ой продай, батьку, ой продай хазяне,
Ой хоч в'язку сіна,
А як нема сіна
То продай хоч соломи'

(Грінченко, III, 1396, стор. 571).

Варіанти — Максимович, I, стор. 622; Рудченко, XXV, стор. 131.

..бу(д) собѣ такъ вѣ(и)ми здорова я товста яко вона корова. Пор.: «Будь здорова як корова...» (Франко, III, 2, 8, стор. 443). «Здорова як корова» (Номис, 8597, стор. 165).

..дочка вехал(и) ростетъ якъ телица. Пор. рядки народних пісень: «Мати стоять як корови, дітки як телиці» (Лукашевич, стор. 139, «Вдови як корови, дівки як телиці» (Грінченко, III, 1505, стор. 648).

62 ..гѣ(и) мановъ булавы до которы(х) потреба хотящы(м) головы. Пор.: «До булави треба голови» (Номис, 753, стор. 17).

И гнины во(и)сковые дѣлаютъ клѣ(и)ноты. З «Опису клейнодів» від 1788 р. довідуємося, що це за річ: «Печать и лоур з двумя кистями золотыми, печать в футлярѣ серебреном выполочном... ящик оклеен бархатом зеленым и золотым позумен том, мѣстами серебряные вызолоченые бляхи. В нем булава золотая з бриллянтами, геть войсковия в готовности золотой...» (V. «І-ик. Гетманские клейноды, «Киевская старина», т. II, 1882, травень, стор. 313–314).

пла(с)тѣлск и сѣкол – спеціальні палиці, які були ознакою судового чину. Пор.: «Лъска судейская чорная, гибкая» (Вістник, III, стор. 551).

63 Людина ча(с) ожидѣе(т) ихъ. Прихильників убивць, в тому числі «отшеубійців», з Іудою пов'язане Климентієм апокрифічним оповіданням про Іуду і Єроніма або народними версіями його (див. прим. до вірша 38). У апокрифі читаємо: «...Іуда взем камень ударив у вію і убив Єлиуа вѣрою смертію, і ще сього...» (Апокрифи і легенди II, стор. 311).

Не узря(т) лица во рѣкъ пр(о)тѣчь рыбы У-Х днех. Богородиця по муках «забійць» висьпує докладніше в легенді Хрестовій легенді IV, стор. 148).

..Ω люде(х) добры(х) и о стра(и)ѣ(х) ихъ емы(х). Цикл віршів (64–69), видимо, «автобіографічного характеру». На цьому вірші позначився вплив слів «О нищелюбии», «О милости», «О страно(и)любии», «О страно(и)пріимничествѣ», які пріщелювали євангельські заповіді, були дуже поширені в різних зборниках. Зокрема, простежується чимало точок зіткнення з вищезгаданим «Словом о милості» (див. прим. до вірша 43).

64. Кто стра(и)ѣхъ и убогы(х) в до(м) сво(и) при(и)муетъ то(и) себѣ и ко(и) вѣчны(и) в(ъ) нѣбеси готуетъ. Пор. «Доляжій страннолюбствовати... себѣ же сотворяюда бо благовотѣе изслѣдимо» (Слово о милості, стор. 89).

..са(м) стра(и)ствовавы(и) бѣ. Народ вважав, що у період між великоднем та вознесінням Христос ходить по землі як старець (Максимович, стор. 480; Грінченко II, 100, стор. 149).

В(ъ)п(ь)да и р а л о(с т) ъ ч и у. Тут і далі Климентій перекладає за ст
«мешних мудрих і синівельської сцени останнього суду Пор.: «...В: идете в паретиѣ ве-
чьнъ» Матвій, V, 20).

(ъ) І и з а ч т о у б о т а(к), я(к) б о(л) ш ь з а м л(с) т ы ю // б у д е(т)
«в'і с е б ѣ б ѣ ж ю б л а г о с т ы ю У «Ходіні і богородиці по муках» цілий розділ
«присвячений душам, «котори милостию тюрили и в покаяни померли, зъ тое их през
«ят милостиня преноси.» (Апокриф і легенда, IV, стор 150).

С т о р ы щ е ю б о, р е ч е, м л с т и в ь(в) п р и(и) м е т // и ж ы в о(т)
«вѣчнъ» (Матвій, XIX, 29) Слово «рече» в старовинних пам'ятках вживали тоді, коли
«хотів» на що посилався автор, вважалося відомим читачеві.

(ъ) П а ѣ(т) Г к к л е с і а с т е(с) .. Цитую з пам'яті. Климентій почув ця:
Гьлемата такої сентенції нема.

Н и с а(в). р е ч е, о б р я щ е(т) я п р о с я(п) п о л у ч и т ъ. Пор.:
«Просіте — и дастся вам; шукте и обрящете» (Матвій, VII, 7)

67. .. І ж е м и т е(г) х т о с в о(с) д о с т а т о(к) // т о(и) з а в ъ ѣ м ь р т ъ
(р ш е е(в)) н ы(и) и с т а т о к ъ Пор. «Достать кінець статок» (Климентій, 218;
Номис, 1362, стор. 29). У збірці прислівстей Климентієї цей варіант цієї народної при-
«ьки з його власним коментарем (Климентій, 240) Цікаво є бити порівняним з дво-
«ом коментуванням грьказан Франком у варіанті «Сьтак робить десятьки» — «Сат-
стор 174).

68. Ω ч ѣ в ѣ к у, к о т р ы(и) я(т) м у ж и у д в а р т ъ // а е м у з а
т о г с а(м) б ѣ ъ и « г о р о ж а е т ъ Пор «Хто бідному дасть, тому бог віддасть»
(Франко, I, 1, 25, стор. 54) або «Хто дасть бідному, то йому вістьме бог» (Франко, I, 2, 202,
стор 526

69 . я к о з в и ц у с к а в о(т) д я с о х р а н и я(и, Библійний вираз
(Псалтир, XVI, 8), що є в коранові (Хрестоматія, стор. 102)

70. Н е м ѣ(и) с о б ъ х т о к о(ь) и к с т о д р у г о(и) (Климентій, 1385;
Номис, 9612, стор. 181)

.. г р е ш а — с ѣ ш и з (Климентій 15 ; Номис, 1443, стор 31; Франко, I, 2, 51,
стор. 470). Пор з рядками жестокої дитячої дражки

Тот грішен єлиця
Брату сестра мила

(Грінченко, III, 755, стор. 162;
варіанти там же, 999, стор 183;
Франко, I 2, 51, стор 176).

.. д р у з ь і е з а б у д у(т) я к я к а г о д н а і Х о в а(с). б ѣ ъ,
трагоды .. п о д а д а т ъ р а у(и) к у Климентія відшукується в'д народ-
ня «Не рат, й мете в грішно, а в доброму ресі з потрєбуєм рать ку» (Климентій,
771, Номис, 2320, стор 46) та «В пригод пізнаєш друзяк» (Номис, 9528, стор 184, Фран-
ко, II, 2, 3, стор 589)

в е і м а и с а х т о к о(ь) р е к ъ з е і г р е ш и у Пор. «За сон і за гри-
году не імійся» (Климентій, 1116, Номис, 1751, стор 37)

72. .. С и п т а к а о с т(п) с т е(ж) к и і Если (б) х о(ч) м а л о
« п д ъ ъ г р х(д) я к о и с т р а к и Пор «Чи глакав би сліпий, если б стежку
«дьку» (Климентій, 1210, Номис 5370 стор 104, Франко III, 1, 9, стор 115).

Е д и а(к) д о б р і е і е д и о ф к о, ж ъ і а к о(ж) в и д и(т). Пор «На одно
«ке сліпий, а та другі не бачить» (Франко, III, 2, 71, стор. 502)

74. .. н а(д) в с ѣ х ъ б о г а з и и(и) а ь ш а г о л о(в) и а А Див вірш
361 «Ω хорующи(х) на близни(ь) г о(с) ю»

...ъ (ї) ченичъ (х) раскола. ...то є (є т) ту (р) бацьи Терминологія, ...харків. полеміки (Пр... ...до записаних справ попових на рок 1683 стор 216) ...ї (ї) ...ському "зачатію" письменства від 1621 р «Турбовін, ...» ...хи» («Истолкованіе, или книга обличительная кафолическей святой апостолскии и ходной церкви ...ред. архимандрита Даніилом Копистенского написана ... «Памятники полемической литературы». Кн 1, СПб., 1878, стовп 1655).

Посполитє мовя (л) то: Дв (єт) бгъ сА упити, а шнъ не хочє (т) тямя (и) спати сА полєжити. Пор Климентій, 208 та «Слово о ростє» «То єсть не пьяница, яже упився ляжет спати, — т єсть пьяница, яже ...тлает, бит сварится» (Костомаров, стор 137—138).

...о є (а) ви (дны (м), мовя (т), жа (л) звшє много може (Климентій, 188, II мис 7430, стор 144).

Сєдя (и) таки (и) бх (и) товникъ пагля зелыслъ. Пор: «Бо зимі тепло як сягне весни» (Франко, II, 1, 1, стор. 221); «Так як сніз» (Номис 1892, стор 32).

І присловыА мовить Пи (и) да не вы (и)... Див. прислів'я додане Климентієм до вірша 107, а також Номис, 11452, стор. 224.

...ляжъ споко (и) но спати и чв (с т) но просписА. Пор.: «Коли двоє кажуть «п'яний», то лягай спати» (Номис, 10744, стор. 209, Франко, II, 2, 3, стор 6.

...ш богатства (х), и ѡ нищетахъ, и о нє (и) дза (х), и ѡ скорбехъ, и о печалєхъ, и ѡ мятєжахъ. Див. прим. до вірша 6. Пор з подібним нагромадженням однор'дних іменників у Вишенського. «..В бѣдѣ, невзгоди, скорби, мятежи ..» (Вишенський, стор 13).

...богачъ судя (м) очи мздою забиваетъ, и тоєю ко (и) да шны (х) ослѣпляетъ Біблійні образи («Дары бо ослѣпляют очи» Ісход. XXIII, 8; «Десница их исполнися мзды». Псалтир, XXV, 10), що варіювалися у творах викривального характеру, пор «Лихоимца очи мзда ослѣпляет» в «Слові Ісаїна Златоуста о богатых и немилостивых, яке ввійшло до «Ізмарагда» (Яковлев, стор 73)

...в здоровь (ъ) ю, бѣдны (и), шва (в) ковати Пор з виразом інтермедії «Нищих два» у Дерьвенському зборнику кінця XVII — початку XVIII ст. «Не шваркова в здоровъло...» (Гординський, стор. 52).

на ско (р) бъ я на слезы и (х) око (м) нє сматряєшъ. Гострий закид «всевидящему оку» — образу, породженому уявленням про божу всеприсутність Див. розділ у «Книзі Єноха» «О како никто же может укрытися рождшый на земли, ядь то єго потаитися... Аз вся вижду» (Апокрифи і легенди, І, стор. 57). Пор. «Боже ако не дрімає» (Франко, І, 1, 5, стор. 99) Пор. у Тараса Шевченка «Чи бог бачить із-за хмари наші сльози, горе?» (Шевченко, І, стор. 240).

...судіА єстє (с, справє (д) ливы (п) Див вим до вірша 57.

...сотвори (ж) и на земли в пнс (в) су (д) правдивы (и) Пор з біблійними виразами «Сотворих суд и правду» (Псалтир, CXVIII, 121) та «Положи на земли суд» (Ісайа, XLII, 4). Пор. ще «Сотвори съезд честен» (Требник, І, стор. 178)

...дару (н) власте (м) ми (р) и люб (и) в ихъ ср (д) ца Пор з молитовною формулою «Твой мир и твою любов даруй нам» (Требник, III, стор. 87)

...7 Ѡ мятєжно (м) житіи... Пор заголовок у «Ізмарагді» «О мятежі житія» (Яковлев, стор 183)

Великъ свѣт да тє, дє дѣ (т) (Климентій, 105 Чубинський, І, стор. 292, Франко, III, 1, 6, стор 66) Вирази, характерні і в давньому українському книжному, ліриці (Угроруські духовні вірші, XLVII, 60, стор 78, Франко, Карпаторуська література, XXXVIII, стор. 116)

...нє зна (и) дє (т) убоги (и), гдє безско (р) бно пожит (ъ) Пор. «Бѣдному усюдых бѣдно» (Носович стор. 12); «Бідному всюди біда» (Франко, І, 1, II стор. 53).

...Хоч (ъ) печал (ъ) на єдну годыну, комуй лучитъ — запомни (т) и мылу родыну Пор.. «Як добра година, то знайдеться родина, а

[illegible] родині» (Номис, 2311, стор. 46). Пор. інші редакції лірицької

Ой прибіжить час
І таке [illegible],
Що не [illegible]
В неділю [illegible] дня
(«Основа», старовина», т. III, 1861, березень, стор. 83).

80. Дывиця [illegible] дѣвъ, що в хатѣ [illegible]. (Климентій Рим. Пор.: «Добра [illegible] стор. 11); «Пчілонька [illegible] (Номис, 7494, стор. 144, Чубинський, I, 21, 26; Франко, II, 1, [illegible] коментував вислів [illegible] — «[illegible] [illegible] [illegible] [

[illegible] з якою Христос простив людей, що не дали йому при[illegible]
(Климент., IV, 76).

[illegible] поневолѣ люде(х). За часів Климента Ш[illegible]
[illegible] України. Якщо після возз'єднання України з Росією люди ма[illegible]
[illegible] кінця XVII — на початку XVIII ст. потік мігр[illegible]
[illegible] України переходили на Запорожжя, в Півден[illegible]
[illegible] Проте і там населення не затримувалось на одному м[illegible]
(К. М. Н., Нова Україна, стор. 51, 52, 131—133).

..пожа(тіе) бж. Сталий народний вираз (Франко, I, 1, 305, стор. 85).

..Пасіи бъ Мыкиту на уставничую ю(ж) у миръ въ токиту (Климент., 768; Н. мис. 2190, стор. 43, Франко, II, 2, 11, стор. 39).

Аще(ли) въ(по)гдѣ(ю) слыше, выѣ(ст) ѡчи роса (Климент., 769; Чтенія, I, стор. 271, Франко, III, 1, 10, стор. 148).

...смѣ(р)тнам коса Пресѣче(т) жызнь. Образ богослужебних книг (пор.: «Смрт за секгра госьчет вы» — Требник, I, стор. 823), набув великої життєвості (див., наприклад, «Дѣяныя записки св. Димитрия Ростовского», М., 1781, стор. 31, особливо: «Дѣло сосѣдскіе трицы (співанка початку XVIII в., XXXVI, стор. 39; Утроруск. духов. вірші XVII ст., стор. 84). Пор. з 30-ю піснею «Сада божественных пѣсенъ Григорія Сковороди: «смерт страшна, замашная косо¹» (Сковорода, II, стор. 20) та відомим образом смерті-косаря, створеним Шевченком:

Понад полем іде
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори
(Шевченко, II, стор. 17).

93. Трьчислѣ(ш)на вѣшь sѣло ми ско(р)бъ паношав(ѣ) // грѣхъ, немо(щь), нищета, а кро(м) сы(х) нѣ бываѣ(т). Пор. біблійний зворот: «ірѣми суть невозможьная уразумѣти, а четвертаго не вѣмъ» (Притчі Соломона, XXX, 18).

94. ..скорби и дѣтали на радо(ст) претворити. Див. прим. до вірша 28.

96. его хранилъ бы бгъ и стокро(т) возмѣзди(л). Климентій переказує євангельську тезу про «стократну» винагороду (Матвій, XIX, 29). Див. ще прим. до вірша 65.

Бл(а)жѣ(н) бо мл(с)тивѣ(н). (Матв'й, V, 7). Див. ще прим. до вірша 65.

99. ..роскошеи свѣтовы(х). Образ, часто вживаний у давньоукраїнському письменстві (Требник, I, стор. 931; Вишенський, стор. 175; Макарій Єгипетський, стор. 379; Радивиловський, стор. 123).

...по іноце(х) бѣ(з) имѣніѧ трудно и вѣ(л)ми ну(д)но. Пор. з образами та ідеєю пісні у співанику Шелестинського:

Нудно мнѣ, що я думаю
Лиху долю проклинаю
Нѣсть утѣхи в цѣлом вѣку,
Трудно жити человѣку.

. . . . . .

Пойшов би я до манастиру,
Але сам собѣ не вѣру,
Бо там треба много сили,
Щоби бѣси не съкусили
(Два співанки половини й третьої чверті XVIII ст., стор. 133).

(Сповідна пара «трудно — чудно» типова для народно-пісенних творів (часто — римо-
ване значення) Пор.:

Де мусить вийти вдало,
Там рибалку трудно.

(Мовчанівський, стор. 66).

3-за дубових(х) дверей(ей) не будить(т) ; не будять(ть) Ідіоматичний вислів «добро робити» в Климентія. Пор.: «За дубовые двери добро творить» (Климентій, 1, «Видит», «Убогие за двери» Франко, III, 1, 23, стор. 4-5), «Як у бога за дверима» (Номис, стор. 232, Удовиченко, стор. 43).

Та рукъ, бѣдныя(и) не забудетъ, будет(ть) ю(ж) глядѣти. Ідіоматичний зворот. Пор.: «З рук глядить бідно у сина...» (Климентій, 302, Номис, 9360, Номис, 11115, стор. 224).

Не пяному здастся же и козы и золоть (Климентій, 1038, Номис, 11115, стор. 224).

У пяного(го) грѣхъ пропьешь, — сповѣдь, Господе, гдѣ кгды продаешь купити Пор.: «Хто не вміє говорить, а тогда йому нехапно говорить» (Климентій, 1037; Номис, стор. 140, Симон., стор. 135).

Не пяць(ть) добропорядно ходить добудеть, Господь особно и самому Богу, и людямъ, упившися, бывши(и) пяны(и) и самому Богу, и людямъ, упившися, бывши(и) пяны(и) и самому Богу, и людямъ, упившися, бывши(и) пяны(и)

[illegible]

Вышніе суть головы над всѣ члонки тѣла,
а ноги теж в низкости смиренны до зѣла.
Леч пан хмыль, гды до кого в голову вступает,
голову вонижает, ноги задирает
(Величковський, стор. 105).

109. При оккази случно(м) можв(ш) дѣло справи(т). Пор.: «Оказія ми ся трафила» (Франко, II, 2, 1, стор 470).

110. Зѣ урядовых людехъ, слухаючи(х) ябедниковъ. Відсутній зв'язок з 55-м розділом «Тестаменту» царя Василія (див прим. до вірша 226) — «О том, абы не слухати обмовєк» (Тестамент, I, стор. 169).

111. Зѣ свѣ(т)телехъ неправдивы(х). Див прим. до вірша 40.

112. ...о чв(р)ницахъ и о хотящы(х) в чв(р)нечество. На творі цього вірша позначився вплив «Слова на єретики» Козми Пресвітера, зокрема ідей розділу «О хотящих злии в черныя ризы» (Козма Пресвітер, стор. 53—60), які Климентій розвиває стосовно укр.-руської дійсності і власного життя.

Z давны(х) часо(в) свѣтовы(и) лю(д) то повѣдаетъ, жв никого чв(р)наА риза не спасаетъ // ... І бѣлаА риза також не погубляетъ. Климентій посилається на сентенцію Козми Пресвітера «Не спасут бо и черныя ризы черныя, ни погубят бѣлыя» (Козма Пресвітер, стор. 51), що набула великої популярності і стала крилатою (Климентій, 1510. Пор. ще: «Чорна риза не спасе а біла в гріх не введе» (Номис, 205, стор. 4).

...а въ грѣхъ покута бываетъ. Пор.: «Де гріх, там і покута» (Номис, 124, стор 3; Чубинський, I, стор. 284) або: «Нема гріху без покути» (Франко, I. 2, 42, стор 460)

...лаваза(в)шв(б)ви сА камєи), л(о)вду васи(л) Пор. Климентій, 1337; (Номис, 2638, стор. 53, Франко, II, 1, 2, стор. 135).

...свѣцкімъ здаетсА тол(в)чі(ю)за хлѣбъ пшеничны(и) // простыгши(с), позна(вши, да(л) бы и за житны(й) Пор. з народним афоризмом: «Голодному зелена кожа хліб за булку» (Номис, 1218, стор 237), а також із поширеним у тодішньому побуті виразом: «Дай гарячого хліба» Номис, 12842, стор 953)

...всѣ свѣтовые люде, ка(о)те(с) по...часъ! Пор вираз з народної тематики «Кайтесе, люди, абєсте ким робили, бо и настане чікаєш» (Пісня про покритку, стор 67) або. «Каяться на кимх (Номис, 3910, стор. 70).

...кгды хтѣл(т...вхда(в), здра(в)в чі(в)то(и) вступав(т) Пор. з «Словом на єретики» «Хощеши черпець быти — возми» (Козма Пресвітер, стор. 19).

...охочого не вѣнча(т) Народна ідома (Климентій, 708, Номис, 4955, стор 96)

...лѣпшъ чюжу того не три(и)мати, / нж(ж) прия(л)ши, скяну(в)ди, бы...дѣтати. Пор. з біблійною сентенцією «Лучше бо бы им не познати пути правды, нежели познавши возвратитися вспять» (2-е послання Петра, І. 21) та з перекладом її Козьмою Пресвітером «Уне бы им не познати истины, нежели познавши, уклонитис» (Козм. Пресвітер, стор. 58)

113. О хлтолюбцы(х), яко...никомъ не треба жадных м...ть, стяжатєи(и). Климентій вперше в М. Переяславщині висловив ідеї щодо питання про монастирські маєтки» (Вірш єром. Климентія, стор. XLV.) Цього Голошьку — ігумена Волоколамського монастиря — різко виступив проти «нестяжательства» ...ього підтримували російські духовні діячі Нил Сорський, Артемій Троїцький Вас. Патрикєв, ...ж ...ще — Максим Грек ..., суть якого полягала у вимозі відмови монастирів від земельних ..., від прибутків «Нестяжателъ» закликали вигнати з ...ки, проте ... секуляризацію монастирських земель виявилась життєвою і була реалізована Катер...ною II у 17...

...голь(х) и прышелцовъ часомъ пъ пря(и)маютъ Пор. з вид
кими поч. ярного в той час полемічного гюру XVII ст., який висміював пожадливість
і властолюбство духовенства: «Хто прійде до кляшторних ворот, леды зараз воротный не
пытае?

Хто там єст преде вратми? Що несеш? Цъ вієте?
Прожно ренце нє маю місца в тым косцелє!

(А. Крыловский, Святого Кирілла, екзарха александрійського, игумена, наука о противной уніи, против благочестивых священников православных ясное указаніе, «Чтения в историческом обществе Нестора летописца», кн. 6, 1852, стор. 21—29).

...и в лекціи(х) пишу(т) .. Видимо, йдеться про рукописні «Лекціи словенскіе», в, як подають український переклад-коментар церковнослов'янських священних книг, здійснює багатство, переваги душевної чистоти над родовитістю тощо. Автор їх — Дмитро Наливайко, видатний діяч культурно-визвольного руху кінця XVI — початку XVII ст. (брат знаменитого ватажка козацько-селянського повстання Северина Наливайка (К. Косенержинський. Лекціи словенскіе Златоустого от бесед евангельскых от иерея Наливайка вибраніе, «Сборник ОРЯС АН СССР», т. С., № 3, Л., 1928, стор. 383).

Хто бога(т), то(и) всѣмъ зрѣлъ, а хто нічого не маєть(т) того ніхто не знаєтъ. Уривок, скомпонований з двох приказок (Немиров, 1599, стор. 34). У такій складній формі зустрічається у збірці Климентія, а також в інших рукописних збірках XVII ст. (И. Срезневский, Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, «Сборник ОРЯС», т. XII, № 1, Спб., 1874, стор. 373, І. Франко. Іван Вишенський. Бібліографічна рідкість, ЗНТШ, т. VI, 1895, стор. 4; див. також І. Франко. Іван Вишенський. Твори, т. 2, Зб, стор. 391). Пізніше перлу пайкаку трактував Г. Сковорода в «Бесіді архистратига Михаїла со сатаною о семи легкобитних блазнях» («Сколь богат, всѣм брат, и чрез пригожа»), запозичивши, що й взято з «древняго трагедіографа Эврипида» (Сковорода, стор. 152).

114. Ω пѣсцехъ насъ ю(ж), послѣдныхъ, тѣ(р)пящихъ безв(и)пѣ и до вины премногіА зѣло ...атасти, з єкоторої ...гонєньіА, и оклеветаніА, и пожитєй, и єдиноки из б...ієнїА. Пор. з назвою твору Дмитра Туптала (Ростовського) «Анатоліа в притчі єдиної». Пор. з назвою твору Дмитра Туптала (Ростовського) «Анатоліа в притчі єдиної человѣка, сущаго в бѣдѣ, гонимаго и озлобленнаго» (Чернігів, друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1700).

Стые ѡци иегды(с) тог... написати ... будут, молят а іноки многи гонєніА. Про страдницьку долю монахів задумувалося зокрема й у «Слов. на єретики». «Кільце терпіти приходиться часто, от того и человѣкъ єсть жащеся...» (Козма Пресвітер, стор. 19).

...ско(р)бы пре...(с)пѣть и бѣды ...(ы)бавлена сбрящу(т) са ѡ(т) вѣчнаА обѣдь. Пор. «И паче должни суть страдати да избудем лютых мук» (Козма Пресвітер, стор. 31).

...з тѣ(р,ѣ)ніи (и)да..., ѡже, с... Пор. примітку до вірша 58.

116. ...уединєніи (и)ноческомъ. Це вірш — своєрідне дискутування з Кузмою Пресвітером, який у «Слові на єретики» (і) розділі «О затвор(и)нцѣхъ» (забив тих монахів, які в «затворы вложат... не могуть спинить «пребыти игром» (Козма Пресвітер, стор. 60). Климентій дотримується протилежної думки. Ось, де багато монахів, «тамъ(ъ) невѣрія(ж)да часто сА укрѣпля(т)».

118. ...Хс ѡцу послушѣ(.)ствс творитъ. Про взаємини між Христом та Іосифом розповідається в апокрифічному «Євангелії Хлопця» (з створених під його впливом народних переказах. Пор. вираз з «Слова челобитчика Христова царскома» (початок XVIII ст.): «И паки во время съѣдя иде Іусе со отцем своим пшеницю на ниву. Егда же отец его обѣдаше, и посѣвя пшеницю єдину спуд, во дни же дѣя

...ев и сатре и приносе десять студов ришеник ...
...кр. 161)

...якo дчвла і розим(х) ...
...ник правдивы(и) ...
...ением новый старорусский ...
...1134 — вместо 1152) ...
...ласти языкознания, и о...
...списке XIV—XVIII ст.: «Цынь мошьского сбрана ...
...ельном сладость и церкви потребния создать «Кирил...
...ъ есть о добры(х) и ...
...ить широко розпиуов «Старии завiт (...
...кол. сина Страхового» та ін.), провiла через ...
...рокiя побутя вона у старостов'янському письменстве. ...
...грацiйну ситуацiю. З цього приводу цiкавий ...
...«Клавием Зи, хоч i не так серйозно, як ...
...ременем супротив жiнок. Але ж не забувайте, ...
...жiнок, цiлком погоджуючись з ...
...ростом та станом ...
...вих та прибадьорив ...
...фiзального знущання тагасеними жiнками. У ...
...новленням французького впливу, ...
Dе s'agit de jupes, il s'agit de ...
т. XX. К., 1958, стор. 621—622)

120 З л ы(х) ж е н а(х). У вiрш...
...ением» («Сказание о сем...
...сильства от различных писаний ...
...х мовах фiлософiв i iнших, ...
XVI — ...
...руських филологiв ...
...i вiдчуття ...
...тельность, що и ...

Подобн(ы) такових(ъ) ...
...тавити при ...
...их не слухало, ...
Жена(м) ...
...чому часо(м) ...
...ения (...
...ще (...

...(м) ...
...ника легенд ...
...ой) Перевiрено ...
...належать XVII — почат. XVIII ст.:

Єзу, жону мою, ...
Через котрую и ...
Гад от ласки ...
(Гер...ський, стор. 12)

---

[1] По-иденьки прочь, добр. ...

Д а в а т и ж о (и) — отпадать — сталий книжний зворот. Пор: «Чого не спадає [illegible] жидові божій» в «Казанні на Стрітення господа нашого Ісуса Христа» з рукопису [illegible] «Апокрифи і легенди», II, стор. 134)

І инымъ многіе прѣди жень погибоша. Пор: «От жен бо многия врѣди проявишася и царства разоришася» (Бесіда отця з сином, стор. 462)

Жена женѣ есть нерадяна, / як в нашому ниві всякому / такожде и злаина. Пор: «Бог же чи тест жену добропорядну, цьсякими добродѣтелми украшету» (Бесіда отця з сином, стор. 163)

И прѣди мтє(р) бываєт(и) ско(р)бъ в грѣху вина. Пор: «Родити не хочет и немышлет сего отрока от чрева моего изыдет, и аз его своими руками удавлю» (Бесіда отця з сином, стр. 464) Див. також: «Іде пудр[illegible] матьо» (Памятники старинной русской литературы вып. I, стор. 101) і народні оповідання про злу матір (Прав ченко, I, 157, 158, стор. 133—139)

Отѣ жень и стыдъ(м) ско(р)бы сывалл. Пор: «Слыши, сыне мой, како святии отцы отъстрадали от жен» Далі у «Бесіді отця з сином» ця тема розкри вається на прикладах Ноя, Лота, праведного Йосифа, Давида та багатьох інших мужів (стор. 465—466)

Іа(к)ъ древо, ѧ(и)мущо плоду. Образ біблійного патріарха (Левіт. XXVI, 20), що був возвеличений у старозаконному письменстві і далі в художній літературі XVII—XVIII ст. Пор: з зневагливим «Сарем на Хомину нед лю» (Гнилов Т, ровськ. 1926, стор. 415—417) а також: «Сарьсмѣхотво» (стор. 431, «Книга Естха» і Чтоврьи легенди, I, стор. 41) та дотепне «...аки [illegible], не имущи плода» (Кирилов Т, ровськи.

ого тяжіння жінок до грамоти: «Не только мужчизны, але и з бабых голов некоторые хотят вдати глубокости писма, гаемницы догмат церковных...» («Ключ царства небесного» — западнорусское полемическое сочинение», 1587, «Архив Юго-Западной России», ч. I, т. VII, стор. 234).

...я їмъ, здаетъ сѧ, яко бы и непотребно. Пор. з висновком Герасима Смотрицького: «Которым признойтша бы куделя з веретеном, а нижли тое, што писано пером» («Ключ царства небесного» — западнорусское полемическое сочинение», стор. 231).

124. Ле(ст) бо безсту(д)ныхъ же(н) го(р)шъ, праве, о(т) тру- ти(з) ны. Пор. подібний образ у народній приказці: «Молода жінка старому — трутизна» (Франко, II, 1, 88, стор. 129).

125. Ѡ те(р)пѣніи женстѣмъ, како в зымѣ студеностіи(и) боятьсѧ, ко(г)да во времѧ лютыхъ мразовъ на рѣкахъ густы перутъ. Вірш має форму діалога (питання — відповіді) між неодруженим молодим чоловіком і, певне, духовною особою.

Подобно пекелнаѧ горячо(ст) в же(л)скомъ тѣлѣ. Пор. з описом пекельної «горячості» в «Люцидарії» (див. прим. до вірша 7): «...О той земле и горя чостех нихто не может повѣдати...» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 27).

...великаѧ бо, вѣмь, в то(м) дѣле та(и)на бываетъ. Згідно з християнською релігією, шлюб — це таїнство. Розділ «Требника» про шлюб має заголовок: «О тайнѣ супружества, сієст закониаго брака» (I, стор. 359).

126. І мовят о родѣ сахъ, якъ они якозы, // же яко бы и дѣти буду(т) же таковы. Пор.: «Який батько, такий і діти» (Номис, 7138, стор. 138; Франко, III, 1, 49, стор. 199); «Яка мама, така дитка» (Чубинський, I, стор. 248). Або: «Яка мама, така дочка» (Номис, 9322, стор. 179, Франко, II, 2, 36, стор. 373).

...буваю(т) же часом из(ъ) бѣника(р)товъ люде. Пор. «Не кождого бенькарта щасте еднаке». Коментуючи цей народній афоризм Франко писав: «Бенькарт, з польського bękart — бастрюк. Байстрюки бувають поді в житю найдасли- вшими людьми» (Франко, III, 3, 33, стор. 350).

127. ...воро(ж)ка з бѣсомъ пакладаетъ. Пор. характеристику на рівника, який «з дияволами пакладав» в апокрифі «На святых верховных Петра и Пав- ла повѣст выбранная» з рукопису Ст. Геславського (Апокрифи і легенди, III, стор. 26).

І баба з(ъ) хлопцемъ) и бѣсъ з(ъ) єдно(м) цеху ходятъ, // поневажъ зъ ты(х) тр(х) ворсовъ все злое исходи(т). Пор.: «Баба а чорт — то собі рід як» (Номис, 9073, стор. 174, Франко, I, 1, 3, стор. 10). Про «хлопця», причетного до «чортового цеху», розповідається і апокриф (без заголовка) з того ж самого рукопису Ст. Геславського: Коли бог вигнав з неба сатану та його слуг, то «едины передный полетѣли на самым пышным паром скроз землю до преисподнеи у пекло ..., другіе зас, середныи, упали на землю. . А иныи позастрявали на повѣтру на об- локах, у хмарах . І тоты ч[е]ты ложности чинят люде» бурею, тучею погапою, градом, вих- ром, и тые ся называют лоскатые . А хто ся годит ту пѣсню урядит, если хлопец и коли вырастет, то будет той человѣк ложный .. То в такомъ дияволъ смертельный жити будет и мандовати і до его смерти отличити ся не может . И то ест лютая шатальность» (Апокрифи і легенди, I, стор. 326—327).

І якъ кому вор жа(т) — ни ворожатъ с калытки. Пор. «Калиточка, розв'яжись» (Номис, 8339, стор. 160).

...вгадати, ответи, вѣдомы не вгадаютъ, ты(л)ко мно- ги(х) на свѣтѣ люде(и) ошукываютъ. Пор. з коментарем вірша Онуфрія «О женах беременных»:

Помоли дитяти баба не давши,
речет же ей сній «здраво», нѣсть взявши
(Онуфрій, стор. 149).

(сватання, прання тощо). Так, селянка з твору Некрашевича «Неповѣчь» сповідається у такий спосіб:

Говью я щороку, пятюнку шаную,
нѣ ѣм, нѣ ѣю, нѣ роблю до вечора в тую
(Некрашевич, стор. 12).

...в Лытвѣ и му (ж) чизны тако (ж) имѣ послѣдую (т). Святкування п'ятниці набуло великого поширення на литовсько-білоруських землях, оскільки серед протестантів та реформаторів п'ятниця вважалася щасливим днем покути і надій (див. І. Н. Веселовский. Опыты по истории развития христианской легенды. IV. О двенадцати пятницах, «Журнал Министерства народного просвещения», 1876, т. 185, стор. 357—358).

Мы (ж). правосла(в)ные, дѣ(ч) дѣдѣ(л)ны(и) почита(и, мо... фистолія о недѣли», яку буцімто начислав Христос з неба, загрожуючи: «Аще ли не чтете да изъядят сеча женам вашим за преступленіе ваше святыа ради недѣлѣ. Проклят будет человѣкъ, уж дѣлает каков-нѣ дѣло в недѣлю» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 50).

131. О zаматерѣлы(х) дѣвицахъ — біблійний образ (див. Лука, II, 36), (II, стор. 4). Пор. в значенні «неодружений» у «Житіи Іоакима и Анны» Іоанна Крестителя» з рукопису Ст. Гелевицького «Жена моя, заматерѣвши в лѣтех своих, неплодна есть» (Апокрифи і легенди, II, стор. 107).

Прилучаєтсѧ много хороших дѣвъ видат(ъ) и ты(х), що уже никто не беретъ отлагат(ъ). Пор. в іще гострішим образом у Некрашевича.

Гет як бур'ян порожня, никто и не загляне,
То ї дѣвчатво их, як трава, завяне
(Некрашевич, стор. 26).

132. ...Лучшъ сѣ(д)вомъ в(ъ) пустыни жити, нижели со женою злою в дому быти. Пор. Лучше жить в земли пусть, неже жить с женою сварливою, и язычною, сердитливою» (Притчі Соломона, XXI, 19).

...Лѣпшъ мовѣ(т)и жалѣзо у водѣ варити, нижѣли зрю личчиу женѣ злу учити (Номис, №110, стор. 175).

...чѣловѣче, чуѣшь ѣду тѣ(р)пѣ(в) и до смѣ(р)ти з(ъ) такою не будеш(и) добро имѣти. Пор. із заключним згаданням апокрифічного кателя у кінці початку XVIII ст. ...Лепшая «Кто человѣку есть врагъ тяжкій? — Од завѣдь Злая жена со мужем в совѣтъ вдается на ѣдиль, а в сердцѣ всѣм окаяном злое ем мыслит» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 18). Див. де вірш С. Полоцького «Жена зокрем рядки:

Не имѣй злыя женѣ злоба з солнцем лютшая.
... у мудрых, яко жена злая
(Полоцький, стор. 33).

133. О жена(ѵ), zзлыѣающы(х) з(ъ)бы(т)не горѣлчаны(и) трупо(к). Як зазначив В. Перетц, дане вірша дуже близький і за сюжетом і за літературною манерою твір Онуфрія «О женѣх беременных», в якому також ідеться про «жен пяничних». Наводимо для порівняння кілька рядків з вірша Онуфрія:

Не треба бы женам плодним мног пить,
но в дому трезвости плод свой так хранить.
Жоб як сама здрава, таков был и плод,
без пяньства вносити в чрев былший род
(Онуфрій, стор. 148).

[illegible] (Климентій, 81; Номис, 2863, стор. 57; Чубинський, I, стор. 254; Франко II, I, 3, стор. 223).

135. Єдині жони так собі пробувати. // Вже такую [illegible] (р)жати. Пор.: «Жінку, як бистру шкапу, всяк вважає» (Номис, 9181); «Жінку, як шкапу, трудно дбрать» (там же, 70); «Жінку, як шкапу, не добереш» (Франко, II, I, 6, стор. 188) або «Жінку і шкапу трудно дбрать» (там же, 70). Образ жінки з тваринами характерне для давніх творів [illegible], що поєднували образи жінки з тваринами для так званих «опостиничних афоризмів», що поставали під їх впливом [illegible] «Бесід отця з сином» читаємо: «Лутше купити коня, или вола, или ризу, нежели злу жену имати. Понеже нечто назвати, какова обычаем а не добродѣйная, или буй и [illegible] или горда, или гнѣвлива, или инѣм пороком повѣреждена» (Сухомлинов, II, стор. 402). Див. теж: «Добре поведенія у вр[illegible]ах Климентія «Ω zло(и) стат(у)чине, або [illegible] злыхъ, и о злои) жонѣ» (217), «Ω коняхъ злыхъ и о добрыхъ, и ω жена(х) злы(х) » (?, 8).

136. Бѣга (ъ) приклю(у)ки къ ма(ш) анѣ смѣ(р,т)и. Див. [illegible] дов[illegible]ша 27.

...жалю нам, примножаетъ Пор з фразеологізмами, властивими укра- [illegible] нашим людям «жалю набити», «жалю завдавати»; «з жалю помирати» (Рудченко, XXV, стор. 123, XXV, стор. 134, Грінченко, III, 473 стор. 230, 480, стор. 238, 11 [illegible], стор. 317; Дівчата Ніжин, 125, стор. 45).

137. Мало то бываетъ жє з(ъ) добра миру жона ст[illegible] мужа вѣкаетъ. Пор «Не з добра по[illegible]гла з двора» (Климентій, 668; Номис, 2111, стор. 4[illegible]

Що ж[illegible] бо то уже была тому за причина. Характерний для [illegible] Требника» (I, стор. 238 [illegible], для багатьох творів давнього українського письменства [illegible] «Вчительне», стор. 5, Легенда Х тарнівського збірника, стор. 35, Сл[illegible]ваник з початку XVII в. стор. 44; З [illegible]ховн. вірш, XLVII, 106 стор. 145).

138. Дѣтъ[illegible]ова(т) было н чє(ст)ьѣ(и) то(и) чинъ дѣвичєю, [illegible] з вѣ то брать м[illegible](ж)женскомъ молодицею. В інструкції церковним [illegible]ставникам грі[illegible]ів (1[illegible]) називалося: «Будє кто всякихъ чиновъ люди, мужья от [illegible] жен, а жены [illegible] постричься — их не постригать» (А. С. Лебедев, Сведенія о некоторых [illegible] Древнего ведомства, стор. 189).

[illegible] дѣвствати) было свѣтъ. Народний фразеологізм, який вживався для [illegible] [illegible] плюбу. Пор рядки народної пісні:

Взяли мене, девичаль
І світ мені зав'язать
Така доля моя,
Гірка доля моя
(Грінченко, III, 1886, стор. 686).

139. Не слышє то такъ жє и [illegible] [illegible]нѣ то дѣтяхъ рыдаю.» На такий вислів «Требника» прогонич «Кого по- [illegible] [illegible] вдячденцем скличеш[illegible]ся» I, стор. 5[illegible] — 5[illegible]. Але Климентій відмовляється від абстрактного виразу: «нечалі о семьнисе смерть мали дѣти зи[illegible] з народним свідомлядом. Пор.: «Вмерла мала дитинка — хороша людинка» (Чубинський, I, стор. 247); «Як умре дитина — то мала щербата» (Франко, I, 2 [illegible], стор. 5[illegible]).

140. Абы здоров(ъ)ѣ, а [illegible] [illegible]ча будетъ. Сентенція, скомпільована з на- родних афоризмів. Пор.: «Жива жінка — і долга будетъ, аби здоров'я» (Климентій, 301; Номис, 9337, стор. 168) та «Була б жінка і дітки будуть» (Номис, 9181, стор. 176).

141. ...писаніє о іхъ плащ(х) такъ доводи(т) .. Плач(ч)тє за [illegible]рѣхи. Пор: «Дщери Іерусалимскія, не плачитеся мнѣ, обаче собѣ плачите и чад ваших» (Лука, XXIII, 28). Див. ще молитву «Требника», спеціально призначену на такий випадок

...ніѣ не радѣите, плача бо ничтоже предначинах достойное, паче же самих себе сыръ ...ливыя» (Требник, I, стор. 738).

139. ...Дзивые обычаи в богаты(х) же(н) бываю(т), а я то ...ерфіного «Слова на введеніе у церковь пр(е)святыя богородицы т(з)лет сущи» з львів- ...го рукописного збірника XVI ст.: «Вы ъ суть жены, иже своих не бреж(е)ш(и) над дѣти ...дѣмъ божиим медящие но рабыня плѣном пл(е)нящая» (Апокрыфи і легенди, I, стор. 39, ...мысломъ на поль» Некрашевича:

Солоха Федькова дитяну вповпала,
Говьла цьлый вѣст и в купѣ стояла

(Некрашевич, стор. 24).

141. О жена(х) мужны(х) и бо(л)ше(и) в дома(х) своя(х) без(ъ) ...жде(н) пробуваюцыхъ. Пор. з зворотом у «Слові Іоанна Златоуста» «А мы, ...в гречку скачеть». Нарочний фразеологізм (Климентій, 1089; Номис, ...1, стор. 169; Франко, I, 2, 9, стор. ...).

142. ...з(ъ)бго(м) бу(д)то з(ъ) хлопце(м) жа(р)товат(и) дер(ъ)за- ...ть. Див. прим. до вірша 41.

143. А якъ натуры собѣ тое(и) перестанеть... Пор. з рядками народньої пісні:

Нехай жони кажуть,
Жони переставляють,
А моєй натури
Та й не переставлять

(Грінченко, I, 394, стор. 191).

Ієт(ъ) ю праздую я тобѣ повѣдаю. Характерна форма звертання старовинного листа до читача. Пор.: «Истинну тобѣ глаголю» (Вишенський, стор. 32).

144. О подичє(х) безуважны(х, которые своя(х) дѣте(й) сочь- ...ливе вчати мають, яко шлюбъ здѣснюваеся от прежденю от родителей» (Требник, I, стор. 359). Цю не в жит це правило перед ним порушувати.

...не имущ(и) между собою совѣщ(а)ю(н) ои любовь. Фразеологія «Требника» (Требник, I, стор. 840).

145. ...ле(т) ...ени, я(з) ...капы, не вмье(т) а у(з)до дер(ъ)- ...жати. Див. ...вірша 143.

...ай(ъ) ...ракуша(х) злой жоне... ...нехай ста(р)шыня- тво обухом ...(т)тоняе(т)ь. Пор. з засудженням подібної ситуації А. Радивиловським: «Много ты ...ест, которе скоро до дому своего жону впровадя... заразъ обухом бет по ребрах» (Очерки Марії Богородиці, стор. 1128).

...на здоровье твое, жа твоя ватуетъ... сме(ѣ)ть тебѣ готуетъ, а на ...(м) а труты(з) ру тобѣ жъ зготовляе(т)ъ. Пор. з від- повідним місцем у Бесіді отця з сином»: «И надъ тѣлою будет шептать, ухищряти, и подъ ноздри подсыпати, и в взглавие и в постелю вплитать, и дверь ключи, и на челом вътыкати, и всякия приключающияся к тому промышляти, и корением и травами примѣшати, и всѣм тѣм мужем чарует сердце его высет, тѣло изсушит, красоты в лице не оставит, и во очесех светлость погубит, и разум погубит» (Бесіда отця з сином, стор. 401). Пор. з свідченням жінки конотопського сотника, яка в 1718 р. побачилася перед «духовними отцями». «Я з своего безумья... умыслила мужа своего Федора Кандибу, также свекръ своего и свекрух, и дѣтей их, а моих дьверов и зовиц, из свѣта згладить лютыми трутизнами, яким уже мужу своему

. и о(п) врѣдившаго тѧ сиу 10(г)да очкиулъсѧ Пор. з рядками популярної на початку XVIII ст. пісьмн

Сем я не знаю, як на свѣтѣ жити:
Скоро сонце зайде — зарас положуся,
О сповіди не мыслю, а ни теж очкуся

(Перетц, Исследованія и материалы, I, стор. 162).

. до це(р)кви ходит(ъ) нв лѣнисѧ // Прнимнѣ (я) в(ъ) вѣ. цѣлю, коли паски святятъ. Іронічно-гумористичне звертання Климентія до лаїків вправно перегукується з «нищенськими віршами» (див. прим. до вірша 61). Пор. початок одного з великодніх гумористичних орацій:

О, влійте ж, панове, виджу вас немало:
А що то вас до церкви так много напхало?
Бо перед тим вас тут рідко видати,
А тепер, як у Мошка... у хаті
А до церкви лінуетесь, не хочете ходити!

(Давній український гумор і сатира, стор. 194—195). Пор. ще народне прислів'я: «Коли не прийду до церкви, то все паски святять» (Номис, 168, стор. 3 Беленьк. ва, 519, стор. 73).

154. Ѡ мл(д)пцахъ дѣ росльіх), сплошь(х) акуѣ на ѣдт ны(х) ложа(х) с мтв(р)ми своимі «Можливо, що Климентій знав мав на увазі сказання «О добром грѣшникѣ пнѣ І., норш», або А дня Крнвок ноги, котр розробляють мандрівну тему про кровозмішення»,— коментував побіжно В. Перетц (В рам «Кн. Климентія, стор. XLVI). Ще раніше М. Драгоманов, пов'язуючи в... у Рашськ. на ратні перекази оповідання про кровозмішання теж лише з книжними джерелами, писав: «Про яке будь побутове значення подібних пісень і сповідь чудна... сата, а не зв'язувати до речі, чудно и містити так звані серед побутових». Коли [illegible] ука, як треба думати, в незапамятні часи и неповедывість у половозрілих [illegible] про те стерлася, так що й поставати проти неї не було някої підстави вже для давніх віків» («Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність, письменство Зладив М. Павлик», .. IV, «Львів. 1907, стор. 110, прим. ко). Одначе, здається, що вірш Климентія навіяний не стільки книжними джерелами, скільки спостереженнями над деякими рисами тогочасного побуту.

І в(ъ) правила(х) не да(р)мо то(и) грѣхъ, ... лосѧ ано Климентій посилається на так звані «Апостольськ. правила», які у різних редакціях списках увіходили до канонічних творів православної церкви («Кормча» і «Номоканон», іноді додавалися до «Требників» (наприклад, стрятинського, надрукованого Ф. Барановичем у 1646 р.), а також поширювалися у різних виданнях. Пор. з «Правилами святых апостол и святых събор преподобных и богоносных отец» (за рукописом 1614 р.): «Кровосмѣшенія же суть осмь...» (Свєнцицький, стор. 57).

В Содомѣ, слышв, та бѣ(з) законнотет бѣ.вила За «Бібліею», Содом — місто, яке було знищено богом через розпусність населення (Книга буття, XIX, 1—2). Пор. з третім пунктом «Правила святых апостол и святых отець» («Аще двоженец») за списком XV—XVI ст.: «Тоя бо скверныя множися в Содомѣх и в Гоморѣ, не стерпѣ ярости господня, го огнем и камнем горящим пожже я» (Смирнов, стор. 64).

Вражѧ хытро(ст) [illegible] грѣхъ способо подаваетъ ... А таco(м), хочь не будетъ и напомышлѣ(н)ю, / привѣде(т) о(д) и того к(ъ) самому створе(ъ)ю. Пор. з аналогічним місцем у «Хожденії богородиці по муках»: «Ради би дяволи вси душѣ подбити под логи своя. Для того роснуставася воя своя, каже на грѣх зводити, приводити» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 113).

155 ...сльпец(ъ) сльпца водя(и), оба в(ъ) яму впадаютъ. (Біблія святопія (Мліїв, XV, 14), що стала народною (Носович, стор 151; Симоні, стор 139, Франко, III, 1, 14, стор. 116)

156 Ненавиди(т) тре(х) персо(н) моа ~ша: // богато(с)[о] хмизо и пышного голыша. // І стары(х) .. прелюбодѣевъ (пор. «Три же виды возненавидѣ душа моя... убога горда, и богата лжива, и стари прелюбодѣя» (Сірах, XXV, 3—4).

157 Кто бо захоче(т) часо(м) что ко(л)векъ згрѣшити, до(л) женъ пи(л)но о(т) людзски(х) оче(и) хоронити. Пор. народний афоризм «Гріх світла боїться» (Франко, I, 2, 23, стор 458)

...хоч вѣдаю(т), да неха(и) не видятъ. Пор. із суттю народної приказки: «Чуй не чуй, видіє вид» (Климентій 1442; Номис, 6768, стор 131) або: «І знать не знаю, і відать не відаю» (Номис, 5945, стор. 115) або: «І знать не хочу, і відать не відаю».

...хмызом, низо(м), пуд ве(р)бами ; жебы жадные люде не ведны не узнали. Пор. з народною піснею: «Низом, низом, попід болоти, в коноплі сховався» (Ваплав з Олеська, 210, стор. 368, Лукашевич, стор 125). Або:

Ой низом же, мій коню, низом!
Да заросла дороженька хмизом

(Лукашевич, стор 71)

Варіант (з весільних пісень) — Чубинський, III, 967, стор. 465

158 І хо(ч) бы(с) хотѣлъ уже великого[с] ~сна вчит(ъ), ты(л)ко (ж) не зможе(ш) того(г) да вта(с)не дубя нахыли(т) Пор.: «Як дуба не нахилиш, так великого сина на добре ...» (Климентій, 1332); «І ни тоді дерево, як воно молоде» (Чубинський, ..., стор 298), «Нагинай деревину і ки ся дає гнути» (Франко, I, 2, 3, стор 540) Див. народну легенду у «Нагинай дерево, поки молоде» (Галицько-руські народні легенди, II, стор 139—140) Див ще прим до вірша 242.

159 ...пепу(д)ьовать(и) ко(л) в зымѣ попо(л)заетъ. Пор.: «Кінь за штири ноги ковзнув, а єпископ (?) ...» (Франко, II, 1, 40 стор. 270);

161. сылок сочи(н)ѣ(и) ...любвѣ мы-(ъ) не будутъ. Пор. з віршем «Ω родича(х) неуважьны(х)» (?8)

162. Ω кумовствѣ що кумы бра... кумови не благословляют Християнська церква не дозволяла вінчати кума з кумою, бо вони вважалися духовними родичами.

...Гды хто пересоли(т) доорѣ талярами або чи(р)вонымы золотымы ...(и)хтереѣвъ ...ому, то и грѣх ...рочъ о(т)кладаю(т) и бо...(с), кот Оскільки за «Требником» П. Могили (І стор 11) при хрещенні дитини могло бути по кілька восприємників або кумів, то в такому випадкові вважали, що духовні ... стор дворів не зв'язувало і архієрей міг дать дозвіл на шлюб між ...мати Кумівство вважає, як владики зловживали цим правом. Пор. у Некрашевича в «Замі...»:

Коли б, Ивановне, хоть по шостаку зложить
Та ту сутяги б архією ..

(Некрашевич, стор 28).

...І ды вто(р)ы(х) очи доорѣ заслѣпляютъ. // то обѣма рукамы ты(х) благословляютъ Згідно з статутом християнської церкви, архієрей благословляв віруючих обома руками а священик — однією (Н Темномеров. Учение о богослужении православной церкви, М , 1915, стор. 25) Климентій саркастично обіграє це положення

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Пор. ще з народною приказкою «Що ткач, то брехач» (Франко, III, 2–3, стор. 527) ... нАА бУлиГъ пепряха и петкаха. Пор. рядки з весільної пісні:

Да казали Мирсенька — не пряха,
А и матинька — не ткаха.

(Лукашевич, стор. 97)

[7] О бондаряхъ... І не б҃де(т) дрѣмати, же то стукъ ударяѣ. Пор. «Стукіряк, тай п'ятак (бондар)» (Нечуй 1912 стор. 201)

[12] ..ѧѣ почне(т) вовку перебизяти, а з..а(?) го҃ уже ѡ..е(т) з лука(м) мандровати. На Україні, особливо в Чернігівщині, шапочництво належало до числа дуже розвинених ремесел. Шапочники працювали не тільки на місці, а й ходили на заробітки, носячи з собою знаряддя для свого виробництва — лук, якій на українського язика, «Киевская старина» т. XXIX, 1890 кн. 5, стор. 123—124)

..я(к) где шапоза(л) ма(и)лровал(а), где ѳдну на дорозѣ и дѣу далека(ч) Же здалеку власне тягаре чинялъ, ..(ж) шапоз(д) іосе(т)сѧ лукомъ, я(к) здумо(м) – збили у Україну, головним чином прикордонні Польська та Московська держави. Татарські напади, що особливо часто мали місце в XVI – на початку XVIII ст., завдавали Україні величезної шкоди. Ці напади були спрямовані на захоплення людей, насамперед молодих, і майна. (О. М. Апанович, Деякі питання історії України кінця XVI – першої половини XVII ст. К., «Наукова думка» 1969, стор. 35; з татарських набігів див. Ботвин, стор. 333—341)

І.. Веселе ремесло м. Заполяно, ѡ..ездяко(т) же ѡ..ѧ..ѧ..ѧ

...и з с в о е г о т ы т у л у а (ж) с а м ы с А в т Б ш а ю т ъ. Пор.: «Не називайте, люди добрі, що я швець — говоріть зо мною, як з простим» (Номис, 2597, стор 52).

І г о (д) н о в е л и ч а (и) в м ъ в с Ѣ х ъ ш е в ц о в ъ в е л и ч а т и // и п о х в а л у я к ъ ч Ѣ с т н ы (м ъ) р е м е (с) н и к а (м ъ) д а в а т и. Як сьогодні зміст вірша. Клименкою було відоме народне гумористичне «величання» шевців (пародія на один із жанрів богослужебної лірики), що починалося рядками: «Величаем тя, пане чоботодавче, і чтем твоє шило і правило, і клевець і столець, і всьо твоє плюгаве ремесло» (Франко, III, 2, 3, стор 333; варіанти і повний текст — Галицько-руські народні легенди, II, стор 214). Цій пародії поет протиставив свою урочисту похвалу, побудувавши її як ряд антитез народним афоризмам.

Н Ѣ м а ш ъ, м о в я т, н а (д) ш Ѣ в с т в о р е м Ѣ (с) л а ч Ѣ (с т) н ъ (и) ш с г о. «Коза — не худоба, грейцер — не гроші..., швець — не ремісник.» (Франко, II, 1, 13, стор 279)

...щ ы р и (Ѣ) о н и Ѣ (с т), ш Ѣ в ц ъ, л ю д е н а с в Ѣ т Ѣ. Пор.: «Кождий ремесник, а особливо швець, мусит брехати» (Франко, III, 1, 1, стор. 9).

...н Ѣ д ы о н и ж а (д) н ы (х) ш а (л) в Ѣ р с т в ъ н Ѣ з а ж и в а ю (т). Пор.: «Тягне, як швець шкіру, аби більша була» (Номис, 13894, стор 272); «Вертиться, як швець в ярмарок» (Номис, 10070, стор. 196), «Крутиться, як шьець по ринку, коли купує свинку» (Франко, II, 2, 23, стор 318).

...у ч н Ѣ (в) с в о и (х) л ю (д) з к о с т и н а у ч а ю т ь. Згідно з цеховим статутом, майстри-шевці були зобов'язані не тільки навчати учнів ремесла, а й виховувати, стежити за їх поведінкою (П. К л и м е н к о. Матеріали до історії цехів. Літок на Черніщині, «Записки Історично філологічного відділу», кн. XVIII, К., 1928, стор 218—219).

І ш с о б л и в Ѣ р о (з) н о (и) г Ѣ (ж) с в о Ѣ (и) п о л Ѣ т и к и // и з ъ) к н и г и з р а (з) и ц ы ш Ѣ в с к о (и) ч Ѣ (с т) и о ч и, г р а (м м) а т и к и. Кожний цех мав скриню, де зберігалися грамоти («фундуші») та інші документи. Видимо йдеться про книгу, до якої записували секрети шевського ремесла («політики», зокрема рецепти чинбарства, оскільки шевці були водночас й чинбарями (Клименко, стор. 218—221).

І н а к р Ѣ с л Ѣ п о н а (р) с к и (и) с Ѣ д и т ъ, я к ъ н а м а е с т а т Ѣ. Пор. з сатирично-гумористичним віршовим підписом під малюнком, на якому було зображено козака, що сидить на бочці з кухлем у руці:

Otoż zacni junacy pobratyma macie
Na baryle siadł sobie, jako w majestacie.

Цей малюнок як «герб козацький» містився на звороті титульного аркуша книжки, що вийшла друком у 1620 р. під заголовком «Żywot Kozakow Lisowskich. Також у potyczki ich szczesliwe». Автор віршів на честь козаків — львів'янин Йосеф Бартоломей Зіморович (1597—1677). За словами Франка, хоча він «без сумніву рад величати своїх героїв, то все ж його похвали чемно піднесені іронією» (І. Ф р а н к о. До історії українського вертепа, ЗНТШ, т. LXXII 1906, стор 54). Див. ще: Петрушевич, стор. 94; M. Wiszniewski, Historja literatury polskiej, t. VII, Kraków, 1845, стор. 143—144, K. Badecki, Literatura mieszczanska w Polsce XVII wieku. Monografija Bibljograficzna, Lwów — Warzawa — Kraków, 1925.

...я (к) с х о ч е (т) ш Ѣ в ч и х у п о б и (т) — н и д о, ш и (м ъ) б и (т) к ѣ ш у к а Ѣ т ъ, // Ѣ с. и ч о б о (г) к л Ѣ с у Ѣ (т) — т о Ѣ ю (ж) к л Ѣ с а ч к о ю п о т о (р) к а Ѣ т ъ. Пор.: «От тоб' й швець — коли не хтіла доброго чоловіка мати» (Номис, 3944, стор. 77).

І н Ѣ д а (и), б о ж Ѣ, н а с в Ѣ т Ѣ ж о (и) к а м ъ г о р ш о й м у к и. Пор. закінчення вірша з початком народної пісні:

Немає й не буде горішої муки,
Ой як попадешся до шевця у руки.

Що пилом по коле, дратвою прив'яже,
Коли боку ляже, правденьки не скаже

(Чубинський, V, 578, стор. 300;
варіант — «Основа», 1861, січень, стор. 220).

177. ...сосуды в млы(н)ня розмі(р) робкі(ъ) «Розмір» — плата за помел натурою. Пор.: «Як розмір бран, то було з верхом: корик насиплю та ще й зверху пригорнею» (М. Драгоманов. Малорусские народные предания и рассказы. К., 1876, стор. 182).

...трєсуть ины(и) и мєрного, // кгды зня(и)дуть чл҃вка с(в)ятого, вєрного. Пор.: «Коли будеш мірчим, то будь же вірним» (Климентій, нім. Немис, 1063, стор. 207) та «Вірний, але не мірний» (Франко, I, 2, 1, стор. 226). ...шку (р)ыбы за ...ки(и) бу не стане. Пор.: «Шкурка за вичинку не стане» (Немис, 1063, стор. 206).

178. ...малю(р)скую мудро(ст) тогда (ж) люде(ч) о(т)крыл(а). Сюжет з апокрифічного «Послания Авгаря царя», згідно з яким Христос сам створив першу ікону, втерши рушником, залишивши на ньому своє зображення (Апокрифи і легенди, II, стор. 2—6).

...которы(и) малюр(р) чисто вѣръ сво(и) рово(ж) даєт(ъ), то чу(д)на ш(т) него ікона бываєтъ. На безпосередній зв'язок ікони з праведним життям і зображення і якості «силок» його твору вказувалося постійно; умираючі іконописці присягали «вѣрно писати ікони», недопускали до свого цеху людей «развратных и непотребных» (Н. Полевой. Мечты и жизнь. Были и повести, ч. II. М., 1831, стор. 132—134).

...до сѣ(х) богомаѳ(о)ства чисъ не скореняютъ. Боротьба з «богомазівством» тяглася дуже довго. Стоглавий собор (1551 р.) поставив іконописців під духовенства з метою запобігти комерційних зловживань. Московський собор 1667 р. повторив це рішення, заборонивши «богомазам» самоукам писати ікони. Указом від 1703 р. вимагалося, щоб ікони писали «благолепно и удобопристойно, по древним свидетельствованным подлинным образцам» (Православная богословская энциклопедия, т. V, Пб., 1904, стор. 828—832).

179. ...самы(и) бгъ з нєбсе(к) апо(с)лы вчинивъ ...Петра и Павла сты(и)шыми ...тєлєвцы. Євангеліє нічого не говорить про приналежність до апостольства Павла, але ім'я Петра (Матвій, IV, 18). Оскільки ж у апокрифічній літературі з цих двох апостолів «робиться нероздільна пара», за виразом Франка (Апокрифи і легенди, III, стор. VI). Климентій згадує їх також разом.

І чрє(п)ат рыбы ѣсти люди(м) помагаютъ. Монахи деяких монастирів, зокрема Свято-Миколаївського у Києві, не лише не їли риби, але й ніяких інших (Боплан, стор. 58). Вирізьбили зображення Марко Вовчок (записки, що зібрав Климентія зробив О. Марковин) у своєму оповіданні «Дяк» (Марко Вовчок. Твори у шести томах, т. VI, Література України, К., 1956, стор. 134).

181. ...ѣлєзо(з), отребина ѣбм, і комысарє. З дальшого докладного переліку довідуємося, що саме за цей вироблялися і зовсім призабуті нині ремісники (за історичними документами — «комісарі»). Серед їх продукції — як церковне начиння, так і предмети широкого вжитку. Пор. з нотатками сучасника Климентія: «Комисарови дали цѣни полумисок, ламанч фунт 26, а велгш ему зробити фляшку цѣновую, тщу на чай или кагве ...» («Дневник генерального подскарбия Якова Марковича», 1717—1767, ч. I, К., 1893, стор. 141). Про комісарів див. ще Компан, Мисто України, стор. 220—221.

І келюхи и ѵмѣѣты, и всякіе кр(с)ты, // в(ъ) ко(т)ры(х) — часо(м) слу(ж)аєт(ъ) попо(м) и та(и)ны нести... // І робятъ дьяконы, ложицы и мы(р)ницы. Пор. постанову «Требника»: «Священник парахіяльний ...да тщит я имѣти златы или сребряны съсуды к служенію прислужающая, сіесть

(Хресторік. І, стор. 241)

182 Ω п а т р о л ѣ г о т о р я х ъ. Цікаво порівняти цей вірш Климентія з дуже подібним віршовим підписом під гравюрою з зображенням палітурників за роботою у «Становій книзі» Йоста Аммана, виданій 1568 р.:

Der Buchbinder

Ich bind allerley Bücher ein,
Geistlich und weltlich, gross und klein,
In Perment oder Bretter nur
Und beschlags mit guter Glausur.
Und Spangen, und stempff sie zur Zier.
Ich sie auch im Anfang planier,
Ethich verguld ich auff dem Schnitt.
Da verdien ich vil Geldes mit
(E. Geck, Johannes Gutenberg, стор. 67)

Х о (и) н е з н а ю (т) п и (с) м ъ і и з (х), м о г у (т) о п р а в л я т и / к н и г и. Г д ы п а к у с т у с а (х) б у д у (т) р а з, с м о т р я т и. У старих рукописних та друкованих книгах наприкінці кожної сторінки навідувалося перше слово (або перший склад) наступної сторінки — кустоди (від лат. custos — сторож). Палітурники спіткалися на них під час роботи з пошмовними книгами.

183 Ω д р у к а р я х ъ... Пор. аналогічний вірш у «Становій книзі» Йоста Аммана під гравюрою з зображенням друкарів за роботою:

Der Buchdrucker

Ich bin geschicket mit der Press
So ich auffträg den Firniß reß.
So bald ein Diener den Bengel zuckt,
So ist ein Bogn Papyrs gedruckt
Da durch kombt manche Kunst an Tag,
Die man leichtlich bekommen mag
Vor Zeiten hat man die Bücher gschribn,
Zu Meinz die Kunst ward erstlich trebn
(E. Geck, Johannes Gutenberg, стор. 73).

185 л и а з л о т е (д) т р у д о (к) т р и в о ж д а е т ъ. Пор. з віршем 168.

188 В ъ к о т о р о (и) т о г л у б ы н ѣ т м а в с е л и (т) с А ж и т и / а в п у ш ь ш е м у (с) т а м о з д а (с т) с А в (ы) п р е и с п о (д н е (я) б ы т и. На вірші позначився вплив апокрифічних описів пекла та раю. Пор. з розділом «Книги Єноха»: «Бог оповідає Єноху, яке от тьма преисподней сокрыт видимое и невидимое» (Апокрифи і легенди, І, стор. 48) або з картиною пекла у західноєвропейській середньовічній легенді «Слово святого Патрикія єпископа о переходящым от тем, я огни в различных мѣстьхъ», переробленій на православний лад: «Дв мѣст уготовал бог едино — мытных благъ, ихъ же праведни наслаждаются, и другое — тьмерно и огня, идеже грѣшни мучатъся... Вода же ест преисподняя, глаголемая бездна.» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 247). Порівняння «студни глубокой» з «брамою пекла» подає й «Краткое описание о чистцу святого Патрикія.» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 241).

. . м о г л и (б) и с а м о г о д о х о д и т и р а ю. Р е л и (б) н е з а с р о к г н и м и. п о л ѣ д а е (т), г о р а м и / и з а п у ш а м и з г а д ы и м о (р) с к и м и в о д а м и. Пор. з «Лю дарієм»: «Ученик. Поневаж ест на земли рай, чому ж там никто не доходит? — Майстер. Бо сут перед ним горы высокие, лѣсы велькие и пустиня, прето там не может никто дойти» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 28).

М о г л и (б) р а (и) и о ч и м а с в о и м а о г л я д а т и и з (ы) с т ы м ъ І л і є ю и Е н о х о (м) п р ы в и г а т и. За «Біблією», існувало два раї: земний — сад.

...рений богом для чорних звірів (Книга буття, II, 8). ...бесний, куди сідя сонце ...ся душі праведних (Лука, XXIII, 43). В ...ніші ...фи ...ьких ..., ...ке ...ктерне для Климента, а двоголяття ...шукувалися Потьмацькими, ...ть ...говорить про перехожих в ...ньому пророка Ілля ...ькі Адріанівські, ...ких, ...ть ...ть ...ьо вербіло, було взято ...ньо (Книга суддів V, 4, І ...ьга ...ості, ...). І ...ала ...ьобрати І ...ні то Єноха характерне для ...ких ...ів (...) Сим... стор. 39; Богомазник, стор. 189). Пор. з народною ...ікавістю «...ьох ...ьати ...ьо мовчать» (Симон, стор. ...8).

...ьикого ...ужія (м) пламеніны (м) обворова(ш)но ...ь ...пламеніно огнеда(л)ь (м) вкру(г) ...оцерклєвано. Пор. з «Дивл. ...ом ...ьо ...ьо»

И с пламенъним у дверей оружием застал,
боронячи входу до свътлого раю

(Гординський, стор. 12).

Див. ще «Книгу Єноха» «И насадих рай, и затворьх, и положих оружіяки пламенны» (Апокрифи і легенди, І, стор. 49).

189. ...ольникахъ... таранами клина забиваютъ. Пор. ...ву характеристику ...ільників «Оліярики ...пуваки, бо як забивают клинки та ...ом або бют довбеньками малі клинці, то тілько й чути ...ут-цуп!» (Франко, II, 2, 1, ...о, 479).

191. ...в ста(р)цовъ наука є(ст) языка сд вчитл. На Україні, ...ді в Західній Європі, існували старецькі цехи ...з своїм статутом, цехмайстром, ...ами і специфічною жебрацькою мовою. Особливого розголосу набула старецька «школа» ...Покошичі на Черніг ...щині (П. Ф. Сумцов, Культурные переживания. Нищен. ...ское братства, «Киевская старина», т. XXIX, 1890, ...ревень, стор. 483—485).

...к праздника(м) котры(м) капуны спра(вля)ли. Звичай «капунів» го...ворив у тому, що під час престольного свята вибори, довірені особи — «капунники» ...ди...ли розведений («розве...ений») мед, прибуток від якого надходив до церковної каси (А. Да...ревский, Села Конотопского уезда, вип. І, Чернігів, 1869, стор. 86—71).

194. Ме(р)зенда то ігра дула zостаєтъ / ...ших грѣшны(м) ьсѣмъ людє(мъ) кре(з)начає(т). Різке засудження душі яку в народі називали «козою» (бо ...х для неї виготовляли з шкіри кози), і передр...ення за гру...ний і покарання — «шуцьы», або «...ьниці» (див. прим. до вірша 8) вживане у кл... менія, ...ене, асоціацією з козою — «нечистою тваринною» (див. прим. до ві...ша 21 ...йде, то реве» (Номис, 1369, стор. 17).

...ѣ о(т) хр(с)ія(н). явыласд на сѣтѣ. Справді, ...вчені ва...жають, що дуда створена на Сході (А. Гумецюк, Українські народні музичні інстру...менти, «Наукова думка», К., 1967, стор. 14).

І нѣ ты(л)ко ду(д), але хочь бы и ігръ жадны(х) ... бо будятъ блу(д)ную мы(с)льъ(ъ) чліе(х) жадны(х). Дав зовсім іншу, доброзичливу, оцінку діяльності музик (нимбалістів і скрипалів) у вірші 171. Пор. з нега...тивним ставленням до музик у молодших сучасників Климентія Антона і Олексія Сло...вацьких, які у «Вірша...х, зобраних таких с писма святаго, яко і от иных розмаитых книг, для осторожности людей, яко пянство души пагубно есть» писали:

Музики в день и в ночѣ пѣснѣ вигравают,
тиє наболше честь бѣсу раздавают.
Бо их пѣсни не йдут к небесному богу,
але їх пянство ведет в пекелную дорогу.

(С. О. Щеглова, Дайні українські вірші про пянство, «Науковий збірник ле...нінградського говариства дослідників української історії, письменства та мови», вип. 2, 1929, стор. 80).

М ѡ щно (б) ... вс҃ѧ дш҃евр҃е(д)ныѣ і҃гры і҃скорѣнит(ъ) // разв҃ра
вс҃е(в)ны(х) і҃гръ що звыкли в во(и)ска(х) дѣ(р)жат(ъ) . Za
во(и)сковыѣ і҃гры грѣхъ не положенно // и книга(х). I [illegible]
стачення труби — одного з музичних інструментів, що входив до складу козацької військо-
вої музики, всім іншим видам «гри», знаходимо в «Ізмарагді»: «Рече св Нифонт: Яко бо
труба тогоящи собирает воя, тако молитва собирает ангелы божія, а сопьли, и гусли, и
пѣсни сотрящены, плясаніе и плясканіе собирают около себя безстудныя бѣсы» (Яковлев,
стор. 63) Про військові труби прихильно говориться і в «Требнику»: «И в бранех [illegible]
сих гласов оглашени, к побѣжденію врагов крѣпко вооружатся» (Требник, II, стор. 137)
..в котлы бити. «Котли» — литаври, що, як і труби, належали до військової
музики.

...ко(р)чѣмныѣ игры похвалы нѣ годны. За історичними свід-
ченнями, саме на дуді і скрипці грали у польських корчмах (Г. Хоткевич, Музичні
інструменти українського народу, Харків, 1930, стор. 221).

195. ...до уботи(х) цѣ(р)кв҃е(и) на пр(с)толъ гробницы. Тут
«гробниця» — ящик, де зберігалися так звані «святі дари» У багатих церквах вона робилася
з золота або срібла.

196. Ѡ скотски(х) пастуха(х) та(к) в Пи(с)мѣ положе(н)ко.
Далі Климентій переказує дві євангельські притчі про пастиря, вівців та вовка, своєрід-
но проектуючи їх на сучасну йому українську дійсність (Іоанн, X, 1—16, 27, Матвій,
XVIII, 12—14).

І многи твори(т) фыгль и нєзычливости. Див. текст гумористичної думи про вівчаря з рукописного збірника сучасника Климентія Кондрацького (Давній український гумор і сатира, стор. 373—381).

197. Вся(к) рємєсни(к) кро(м) возо(м) буде(т) начи(и) возити.
Пор.: «Ремесло не за собою носити» (Климентій, 856; Номис, 10407, стор. 203).

198. ...бе(з) ковалА о(п)ню(д, нєво(з)можно прожит(ъ). За часів Климентія ковалі виконували найрізноманітніші роботи. «Поряд з плуговим залізом — лемешами, череслами, залізними боронами — ковалі робили підкови, сокири, оковували колеса, робили лопати і наконечники для лопат, завіси - «бігуни» до дверей, ключі, замки, гаки, якими під час пожеж розтягали палаючі речі, кайдани для в'язнів, ланцюги для колодязів. Ковалі ж робили ланцюги для міських та замкових брам і мостів, обруч залізні для гармат, «дрюки залізні для ламання каменю», «кі залізні», тобто підставки для рушниць, спеціальні клини для копання колодязів, копистки залізні, «що спиж міщають», «оскарди», котрими насікали жорна, пута залізні для коней, вухналі — гвіздки для кування коней, різні види зброї, ковані брами тощо» (Компан, Міста України, стор. 220).

200. Да(и), бже мовя(т), всяки(х) дѣл сА научити // ты(л)ко
нє всяко, бже, да(и) дѣло робити. Пор.: «Дай, боже, все уміти, та не
все робити» (Климентій 933, Номис, 6030, стор. 117; Фразко. I. 2. 53, стор. 283).

...начнє(т) хвататисА за всяко рємєсло Пор.: «За все береться, та не все вдається» (Беленькова, 115, стор. 22).

...прошу ва(с) — єдно що работа(и) те. Пор. з аналогічною ситуацією, наведеною польським істориком Маньківським, у 1682 р. маляри подали скаргу на сідлярів за те, що вони, найнявши підмайстрів малярського ремесла, перейняли їх «науку» і самі почали розмальовувати сідла. Внаслідок цього сідляр хоч і «не навчилися малювати як слід, але робили це на згубу художників». «Нехай кожний робить своє ремесло!» — таким закликом закінчували свою реляцію маляри (T. Mańkowski, Lwówski cech malarzy w XVI i XVII wieku, Lwów, стор. 111—113. Див. про це ще: Компан, Міста Украіни, стор. 194).

206. І на хвалу бгу ны вєлн(к)дє(н) стрѣляютъ // и в днь
бгоявлє(н)ский, гды воду осшаютъ. Пор. аналогічне повідомлення у
вірші «Ѡ дударяхъ» (стор. 150), супроводжуване поясненням самого поета.

207. В р(л)ми и докто(р)ство е(с)т потребно на свѣтѣ. Пор. з подібним твердженням С. Полоцького у вірші «Чародѣйство». «Бог врачы и врачество в ползу сотворил естъ» (Полоцький, стор. 68).

..Гдыбы бѣ смв(р)ти не да(с)т — и доктор поможе. Пор.: «Не дає бог вік, то дасть і лік» (Номис, 8344, стор. 160) або «Лікар дає лік, а бог вік» (Франко, II, 2, 1, стор. 354).

..на лѣчрно(м) не пабздя(т)сѧ конь (Климентій, 624; Номис, 5249, стор. 101).

209. ...я(к) мухa в(ъ) укропѣ вер(р)ти(т)сѧ. Пор.: «Шастайся за добрим ділом, як муха в окропі» (Климентій, 1490, Номис, 9960, стор. 194; варіанти — Чубинський, I, стор. 303; Франко, II, 1, 2, стор. 99).

..трудникомъ вре(ж)де подобае(т) вкусити. Пор.: «Труждающемуся должно прежде подобает от плода вкусити» (1 е послання Павла до Тимофія, II, 6).

210. Абы, мовят). дша сыта и тѣло ѥго нако (Номис, 9891, стор. 192).

212. ...ре то(и) пѣво пѣтѣ, хто варит) (Номис, 13711 стор 269; Белецкова, 830, стор 115).

...ворить за то скрыпка. Пор.: «Не по вину окомте поглянет» (Климентій, 402), «Дивит сѧ панью коровам оком» (Франко, I, 2, 36, стор. 554), а також з виразом думи про козака Голоту: «Скоро якось ...ля...» (П. Куліш, Записки о Южной Руси, т. 1, СПб., 1856, стор. 191).

...струждающ(м) ѧ ...ит(ѧ)дт ...ристоить вкусит(ъ). Див. рим. до вірша 209.

...об сторонѣ здоровы бувае(ть). Див. прим. до вірша 40.

213. Торянськи...ликих грашей, що мають ...паче коломыйок(и)новъ, ...ть...вер бѣлять «Тор'янки» вигравали сіль на...ських озерах (...ськи...), ...ці...ри, бо...ли сіль («ски») кам'яної солі у Коломиї та...ських околицях.

..оуражкомъ ѣдимъ нудно ...же о...оло(дкую воду не пилу трудно. Див. прим. до вірша 40.

Мусѣть тобѣ...ли господа(р)ско(и) на(с)ку о(т)тожити. «Господар...» — сіль, солварною Климентій мав спостерігати лице до 1706 р., бо...ті...ці...ці на Бахмуті були вписані «на царя» (Крестьянские...ные...ст. 284).

...ремъ...да(т), в Ба(х)мутѣ нѣкому кошу(л) платити. Після того, як...ор було вчинено зруйнування татарами, горянички почали...ськими...ля...ті...ки Бахмут, з'їжджаючи сюди тереважно «обозами» з сім'ями (Ста...ські...ці...ськи...ряду в...отамана донських козаків Лук'яна Чаплинського «Б...ки...ки...ськи...», стор. 10. Див. ще: «Историко-Статистическое описание Харьковской епархии», I, Харьков, 1858, стор. 135, 142 та ін.).

...сѧ(т)ѥ(с)т) ...ѣ...ѣ...ѣ

О. О. Потебня. Разбор [illegible] Украин. [illegible] Изд. 2-е. Харьков, 1914, стр. 188.

...(а) [illegible] [т](р)ескимъ и [illegible] пока[illegible]ю ./ и пра-
[illegible] и [illegible](н)а(и) договоръ по [illegible]... І жаи, бже, и(м)
[illegible] и [illegible] [illegible]ку, [illegible] кому бу(р)[illegible] — добрая
[illegible]ку. Цѣло видѣлени, що бурлаки, а им відлає [illegible] [illegible] Клим[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [

210 коза (и) створе (в) а чортів. Климентій заперечує поширену в галицьких околицях України думку про те, що коза створена чортом (Зубинський. І. Франко II, 1, 9, стор. 278).

214 писаніе таки (и) и (мъ) прыкладъ даваетъ, // же до лю(д) нечистых (ъ) и скве(р)ныхъ равняетъ. Див. Матвій, XXV, 32. Козлища до лівиці стануть // а овца одесную ва(м) представитъ. Див. прим. до вірша 8. Пор. з рядками твору Онуфрія «Об'явлєніе о трирожденію знамен небесных 12 мъсяцій»:

Да не с козли грѣшными осудимся, требѣ —
Одесную себе нас з агнцы постав я небѣ
(Онуфрій, стор. 155).

218 я (к) рекле (с) пегдыс) Сє сн̃ь мо (и) возлюбленны (и). Ідея «Слова о сотворенін бго(м) земли» (див. вірш 269). Клименгію бог і Христос завжди виступають в одній іпостасі, і тому євангельські слова, з якими нібито бог звертався до Христа (див. Матвій, XVII, 5), він вкладає в уста самого Христа. Пор. з описом цього ж явища анонімним духовним віршем:

На Фаворѣ пеобразся Ісус Христос славно,
Со пророки бесѣдовал невидимс, явно.
. . . . . .
Єще ему глаголющу облак свѣтел бяше:
«Сей ест сын мой позлюбленный»,— отец глаголаше
(Угроруські духовні вірші, XLIV, 30, стор. 47)

220 Рыба, я (к) что іное, та (к) же и себъ кро (в) маетъ, // една (к) же въры (мы) по (с) ным (м) сА брашно (м) бываетъ. Як розповідає «Біблія», бог заповів Мойсеєві, щоб люди їли лише м'ясо тієї тварини чи птиці, кров якої вони пролили, коли забивали її — «душа бо всякія плоти кровь его естьа (Левіт, XVII, 14). Щодо споживання риби церковні канонічні книги виробили спеціальні розпорядження. У «Правилѣ святых апостол и святых отець» («Аще двоженець») читаємо: «Вопрос: А се ямы кровь рыбью, а не убиваем ея, ни ржем,— сама мреть рыба, из воды вия тс — Отвѣ. В том нест грѣха то ест от воды..» (Смирнов, стор. 75).

А часомъ и постное тое устилаетъ, // гды бл̃говѣщеніе на стра (с) ную (и) бываетъ. Свято бла овіщення богородиці іноді випадає на великий піст, зокрема на його останній, страсний, тиждень, коли християнам не дозволяється їсти навіть риби. У «Правилѣ бѣльцем» (Соловецька Кормча від 1493 р.) зазначено: «На благовѣщеніе в день ясти рыбы развѣ страстныя недели» (Смирнов, стор. 181).

222. Свиніа не зрити горѣ и сл̃нца не видитъ Пор. «Не дав бог свині вгору глянути» (Номис, 3830, стор. 75).

. лцо мѣетъ ясти, то ничи (м) сА не брыдитъ. Пор. «Що надто, того і свині не їдять» (Номис, 5606, стор. 198).

223. . звыня (ь) и (х) а су (д на наникати, ... люде .. з (ъ) того собѣ предытелно (ст) маютъ Згідно з народним повір'ям, записаним І. Франком, «коли кіт «нанікає», тобто похлипує молоко або іншу страву, то вже того не можна їсти» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 174).

224 дш̃ь своихъ полагающых образ біблійного походження (Іоанн, X, 11). Пор. у Климентія «.. за овцы дш̃у полагати» (вірш 196) або «...за православную вѣру дш̃и полагают» (вірш 246).

Хто в фа (х) кохае (т) сА, са (мъ) єму сА равняетъ (Номис, 12581, стор. 247).

[illegible] Abrahamowicz, Kiewo-Pieczerski [illegible]

[illegible] хожаше. В «Житії [illegible] Печерському патерикові, стор. 72 зв.) Про з «Житієм святого [illegible] (за [illegible] рукописом XVI—XVII ст.), це «круги д[illegible]

[illegible] Климентій має на [illegible] популярного за його часів сатиричного оповідання «О пості архієпископом [illegible] зі збірки І. Хрем[illegible]ця-Білахевича (перша [illegible] XVII ст.) Учитель вчив (якщо [illegible] славні вважати найбільшими святими [illegible] Уршу. Переходячи з села в село і з міста в місто, Аріїй посилав [illegible] себе Уршу з Листом, у якому він домагався про свій приїзд. Але одного разу [illegible] Уршу [illegible] він приїхав до [illegible], його ніхто не зустрів. Учні, яких він [illegible] вислати, привезли лише кістки. Тоді Уршу звелів усім вірменам вішану [illegible] (І. Франко, Зразок [illegible] сатири: пісні пост, «Житє [illegible]», III, Львів, 1895, стор. 441—473).

[illegible] Болгарії [illegible] фами негды не было добр. [illegible] [illegible] промишлю(т) без пашцы дворы. Пор. із за [illegible] І. Вел[illegible]ковського, кому потрібна [illegible]:

Дѣти заживаю: жезла вмѣсто коня — *для забавы,*
Подрослии заживаючи — *для сваволи,*
Среднюю вѣку заживают люде жезла — *для помощи,*
Старии убитіе — *для обороны от псов.*

(Рукописна збірка І. Величковського. Відділ рукописів ІЛНБ, № 196 36°, арк. 121. Підкреслення зроблено. Вперше [illegible] помістив [illegible] Мих. Петровим у праці «О словесных науках в литературных занятиях в Киевской академии с начала ее до преобразования в 1819 г.», «Труды Киевской духовной академии», т. I, 1867, стор. 113—114)

[illegible] потапанные часом в корч [illegible] // и, що [illegible] дяСли побігали [illegible], людей кусають. Пор.: «Гталію о собаки горы треба боятись» (Климентій 80). [illegible], 46, стор. [illegible]

226. І [illegible] [illegible] вбогих(х) мѣ(и) язгля(д). Тут [illegible] в наступних рядках Климентій [illegible] [illegible] і проектуючи на українську дійсність, ряд [illegible] Жебрак собі» популярного на Україні дидактичного твору, який мав зв[illegible] [illegible] «Тестамент в Христа і бочки того ж славного монархи світа Василія, цесара кгрецького, до [illegible] сего, що коли[illegible] сего Льва філозофа... по кгрецьки написаный, а потом веспол з іншими ми[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] переложеный»

[illegible] уста смо(ж,на) [illegible] закрепити. Вираз з [illegible] [illegible] за часів Климентія в [illegible] пісні, в яких відбилася євангельська легенда про Христа і самарянку (Іоанн IV, 1-31). Пор.:

Дай мі, дівко, від [illegible] пити,
Смажні уста закропити

(В. Гнатюк, Пісня про [illegible] Марію і ненароджені діти, ЗНТШ, т. CXXXIII, 1922, стор. 216)

Ще більше народний афоризм: «Утри мої смажні уста, а сахарні і сам утру» (Климентій, 1012, Номис, 2315, стор. 46).

227. Шафа(р) обои(х) стано(н) в пра(в)дѣ трудно(ст) маѥ(т). «Шафарський» відав усіма прибутками і видатками магістрату або ратуші, а «монастирський» — прибутками монастиря. Наскільки правий Климентій, говорячи про «трудность» посади, свідчить такий факт. У 1683 р. стародубський магістрат призначив одного з міщан шафарем. Але той відповів: «Хоть мене окуйте або в турму сажайте, а шафарем не буду!» (Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, стор. 118).

228. І прислуха(н)сѧ ко(ж)ды(и), що стары(и) мови(т) на глумъ, // а молоды(и) неха(и) бере(т) добре собѣ(ѣ) на умъ (пор.: «Старий говоритиметь на глум, а ти, молодий, бери собі часом на ум» (Климентій, 1400, Номис, 12645, стор. 284; варіант — Франко, III, I, 31, стор. 169).

229. ...за слу(ж)бу бжію нѣ такъ ста(р)шіи караютъ, // а за невпитомно(ст) утре(н)нюю не противящаютъ. Християнське богослужіння відбувається: вранці (утреня), вдень (божественна літургія або по народному служба божа) і ввечері (вечерня). Літургія вважається найважливішою службою, але, як розповідає Климентій, монахів карали суворіше за проминання утрені, ніж літургії.

230. ...треба пріязливе із келаремъ жити. Келар відав усім внутрішнім господарством монастиря і продовольством.

...рука завше руку миетъ (Климентій, 851 Номис, 7401, стор. 143; Чубинський, I, стор. 275; Франко, III, 1, 97, стор. 49).

231. ...гласо(в) і подобно(в) остро(ж)но смотрѣти. Церковний спів розподілений на вісім «гласів» — наспівів, за якими виконуються різні жанри церковної гімнографії — тропарі, кондаки, канони та ін. «Подобни» вказували, на який мотив відомого твору треба співати ту чи іншу пісню (див. заголовок вірша Климентія 328).

232. ...я(к) вѣ(к) — я(к) десяти побѣ(в) (Климентій, 1295, Номис, 4107, стор. 85).

Говящему(с) дороги многи, тому ѥдына. Пор.: «Бідному одна дорога, а поголівцеві — десять» (Франко, I, 1, 1, стор. 37) або «Хто тікає — тому одна дорога, а хто гонить — тому десять» (Франко, III, 1, 1, стор. 210).

233. ...ь страха велики очи (Климентій, 1048, Номис, 4311, стор. 84, Франко, III, 1, 14, стор. 180).

...хо(ч) стра(ш)наѧ темнаѧ ночь, втѣкаю(т) и вночи. Пор. «Ніч — мати, все покриє»; «Ніч — мати: не дасть погибати» (Номис, 11122, стор. 217).

...не мѣетъ въ) ср(д)цы бга (Номис, 9763, стор. 289; Франко, I, 1, 238 стор. 81).

234. ...птыца свои(м?) носоіи) сыта. Пор.: «Жадная пташка своим носиком сыта» (Номис, 7195, стор. 139, «своїм носом сыта» (Климентій, 280); «Всякэ птичка своїм носиком живе

«Пчела» — церковний твір XI—XII ст., поширений у списках XIV—XVII ст. («Памятники русской литературы и древности, издаваемые Николаем Тихонравовым», т. IV, вып. III, М., 1862, стор. 93). У XXVI розділі «Голгану» «О училищах книжных по всем градом» наказує дітям: «И силу бы им в писании сказовали по данному вем от бога разуму, и тоже скрывающе, чтобы ученицы ваши книги учили все...» (Стоглав, стор. 36). Климент називає також «наукою» і «мудрістю».

. скрыжаль (о)ставлѣ(и) сѣ(и) тала(в)ть - я(к) древо непло(д)но ... Див. прим. до вірша 121.

. потре(бо)ю науки и послѣдны(м) родо(м) оставлять — тобто передавати наступним поколінням. Петро Могила у передмові до «Літургіона» писав, що він хотів отриманий ним талант «с ли вою отдати» людям (Служебник, стор. 3 зв.).

. гласом его -в радо(ст) вин(и)дѣте — втьша(т)сѧ. Пор.: «Не вечь, глаголяй ми «Господи, Господи», внидет в царствіе небесное» (Матвій, VII, 21).

237. На зыму тѣто работаѣть. Пор.: «Літо на зиму робить» (Клименгій, 497; Номис, 556, стор. 12).

. что о(т)имѣтаѣ(м) в часѣ) лѣтны(и) что ногами, // тое з(ъ) ѡхотою (б) взя(.) взымѣ с руками. Пор.: «Літом загрібають ногами, а взимі брали б руками» (Клименгій, 498; Номис, 559, стор. 12; варіант — Франко, II, 2, 2, стор. 358).

Подобно то сыто(с)ти зыма в собѣ не маѣтъ, // что всякіѣ лѣтные собра(н)ѧ з(ъ)ѧ маѣтъ. Пор.: «Літо збирає, а зима з'їдає» (Франко, II, 2, 5, стор. 358).

238. Ѡ часа(х) погодны(х) и ѡ непогодны(х). Пор. з твором Онуфрія «О днех и свѣтлости», в якому є багато аналогічних зворотів (Онуфрій, стор. 162—163).

239. ... из заразлывы(мъ) рѣтро(мъ) . . Див. прим. до вірша 4.

Конѧ ж можно на ки(л)ко ногъ кому гу(д)коват(ъ), / а волъ бѣдныи не кова(л) мусѣт сѧ спотыка(т). Пор.: «Кінь на штири ноги кований, а спотикнеться» (Франко, II, 1, 49, стор. 259; варіант — Номис, 5387, стор. 104).

І злаѧ то рѣчъ — ѣзди(т) волами на свѣтѣ, // волѣлъ бы(м) все ко(н)ми, а іхъ бы хочъ не мѣти. Пор. із зм'істом і родо(с) сентенції: «Поки коні водив, то й бог годив; а як став воли, то воли в лихо ввели» (Номис, 11116, стор. 217).

...груда мѣ(р)злаѧ снѣгомъ не прикрыта, / ...чи са(н)ми ѣхаѣ(т) чи возомъ, не знаѣшъ. Пор.: «На Семена Юди (1-го вересня) боїться кінь груди» (Номис, 486, стор. 11). Варто відзначити, що у «кронічці», записаній Павлом Полуботком і доповнений Яковом Марковичем, під 1702 р. стоїть: «Зими не было, тилко з жден снѣг лежал» («Дневник генералыого подскарбія Якова Марковича», т. I, К., 1893, стор. 4).

240. ...не що іно мѣѣмъ, бже, чинити, / где посадыле(с) на(с) и я(к) далѣ(с) то далѣ(с) мусѣмъ жити. Пор. з аналогічним висновком архімандрита Онуфрія у вірші, що починається словами: «Єдни бог то свѣдый сумных существо»:

Всякой планеть человѣк уродит,
В доброй или у злой, так єму сходит.
Щастям и нещастям мусит так жити —
Як бог єму подал, так может быти
(Онуфрій, стор. 160).

241. ...фу(н)дамѣ(н)томъ бгъ поставилъ а(р)хіерѣевъ. Пор. з виразом у апокрифічному «Житіи святых верховных апостол Петра и Павла»: «Будеш фундаментом церкви моеи...» (Апокрифи і легенди, III, стор. 21).

...Гды (б) не было писаніѣ на свѣтѣ, // не мо(г)лъ іи

...в(т) ж(д)ного чину в себѣ мати. Пор.: ...[ві]дповідний ...[ві]дсудженим молитв, які виголошуються під час богослужіння, так званий церковний «чин» «Требника» або «Служебника».

...[ві]ни(н) мови(т), жвз писменны(х) все зло бываетъ. Пор.: «З письменних все лихо встає» (Номис, 6042, стор. 117; Франко, II, 2, 1, стор. 532).

...ельнъ де(р)зае(т) вождо(в) хулити. Климентій видимо, переосмислює біблійні образи. Пор.: «Горе вам, вожді сліпці» (Матвій XXIII, 16, або «Уповая же сего вождя быти слѣпым...» (Послания Павла до римлян, II, 19).

...пре(з) писменны(х) западе(т)ся свѣтъ (Номис, 6044, стор. 117; Франко, II, 2, 2, стор. 532).

242. ...не такъ мо(щ)но дороспы(х) нахыляти. Пор.: «Пашпай лозку, доки молода» (Франко, I, 2, 1, стор. 32) або «Старого дерева не зігнеш» (Франко, I, 2, 24, стор. 542). Див. ще прим. до вірша 158.

...не кракала врона лвгА догоры, ...и погото(в) не бу...е(т), пущаючисА з горы (Климент., 599; Номис, 5490, стор. 106; Франко, I., 2, 27, стор. 264).

243. Ω хотящы(х) пи(с)ма учитисА. Зворот, характерний для старих слов'янських букварів. Пор.: «Букварь языка словенска, писани чтения учитися хотящим...» (Вільно, 1652), «Букварь языка словяска, писъ и человѣком учитися хотящим...» (Друкарня Києво-Печерської лаври, 1664), «Букварь языка словяска, писаній чтенія учитися хотящим...» (Львів, 1671).

...до смѣ(р)ти учи(т)сА члкъ (Климентій, 1195; Номис, 6003, стор. 117). Дійстр, відпускаючи учнів після навчання на «всі чотири сторони світу», напучували їх: «Маєш вчитися ремесла, доки житимеш» (Цехова книга бондарів, стельмахів, колодіїв, столярів м. Кам'янця-Подільського, Кам'янець-Подільський, 1933, стор. 80—81).

...не грѣхъ спсе(н)ья(х) дѣлъ и паучати, ...а о(т) злого, якъ може(ш), тымсА о(т)вращати. Пор.: «Навчаємо учи нікого — й сам навчаєшся» (Климентій, 1511; Номис, 2873, стор. 58).

246. ...za православную вѣру души полагаютъ. ...І дару(н), ...же такимъ вѣчные короны. Пор.: «Хто за віру умирає, той собі царство здобуває» (Номис, 1, стор. 1).

248. І почѣ(с)ко(и) сѣлицу зрѣти(ть) і требы ...аготы, ...а из толко люде(м) тюковою срамоты. Пор. з біблійною фразеологією: «Да не явится срамота наготы твоея» (Одкровення Іоанна, III, 18), а також з народними висловами, записаними Франком: «Тіло людське гарне, то не годиться показувати його до кінця» «Світити грішним тілом», навіть крізь подерту сорочку, великий сором... Мабуть, для того старші дуже рідко купаються, або коли й купаються, то крадькома, щоби ніхто не видів» (Людові вірування на Підгір'ю, стор. 190).

249. ...лѣ(т)ны(м) колѣмъ южъ сА не паробити. Див. прим. до вірша 207.

...на врача гда начахъ упозати. Див. прим. до вірша 121.

251. Мозги бо у голозы(х) такыхъ засыхаютъ. Пор. зі змістом популярного на Україні апокрифа про Макарія, пустельника єгипетського: «Если бы, по выдает, врихле до халупы не вышол и стане важил, так бы мозг высох» (Макарій Єгипетський, арк. 4 зв.).

...если хоче(ш) здравствовати, ...старА(и)сА высилляти, ...ли(ш)не забывати спати. Пор.: «Як хочеш багацько жити, то треба мало спати» (Чубинський, I, стор. 285).

252. Жывому члку все на свѣтѣ треба (Климентій, 281; Номис, 2857, стор. 191).

[illegible] ть те(ж) нищо тв(ъ) собою взяти. Див. прим. до [illegible]

[illegible] ськ дуко(в) — означення, типове для новгородських дум. Пор. «дукач» у «Слові про козака Петягу», записаній на Чернігівщині (Сумцов, стор. [illegible]

255 Кутчи(н) хату крытую, а одежыну зовсим як трэ за пострыгую (Климентій, 1372, Номис, 8114, стор. 156).

256 Кгда члкъ не стоит(ъ) за шеляго(м) яковы(и), [illegible] и стои(м) шеляга не стои(т) таковы(к) (Климентій, 1127, Номис, 9[illegible] стор. 193, Франко, I, 2, 102, стор. 476).

Маетности ставцею такого могу(т) и звяг(ъ), окгды самъ за волю(ю) добрыи(м) не захочеш(ъ) стоя(т). Бо треба в сиятъ свеет добра остерегат(ъ). Пор.: «Щоб то за господар, що своего добрего не [illegible]» (Климентій, 1093, Номис, 10492, стор. 197).

Не то(о) господар(ь), мовя(т), що **збираетъ**, // але [illegible] вого добра не зтрачаетъ. Пор.: «Не то господарь, що збереть господарство», [illegible] що готовое задрантъ» (Номис, 10168, стор. 197).

...к готово(и) ого(и) лѣпшъ класти колодъ (Номис, 3623, стор. 9[illegible] Чубинський, I, стор. 243, Франко, II, 1, 1, стор. 298).

...буде(т) мѣ(т) а(ж) часо(м) выгоды в прыгодт) Пор. з ком[illegible] [illegible] давнього прислів'я «І стаєш у пригоді, а ми стаєм у вигоді» (Франко, II, 2, [illegible] стор. 59).

запасы кѣгды всѣмъ не шкодятъ (Климентій, 318; Номис, 9927, стор. 193).

...служачи олтару — з(ъ), ѡлтаря и жити. Афоризм біблійного походження (1-е послання Павла до коринфян, IX, 14), що став крилатим (Климентій, 962 [illegible] стор. 4; варіант — Франко, I, 1, 1, стор. 198).

258 Старецкии во вѣкт не напо(т)нишъ сунки, // бо то дѣтскые в ни(х) на(и) дую(т) тлумки. Не може(т), хо(ч) сы ростско брадъ, обогатити // и свою сумку ко(т)да ко(т)лъ насытити. Пор. з народними афоризмами в дещо видозміненому змісті: «Старець, [illegible] не наситить» (Климентій, 909, Номис, 4655, стор. 91, варіант — Франко, I, 1, 4, стор. 217), «Дідівська (панська) міха ніколи не наповнити» (Климентій, 909, Номис, 472[illegible] стор. 91; Франко, III, 2, 1, стор. 488), «Ізкорівського мішка не наситиш» (Чубинський, I стор. 245; варіант — Франко, II, 2, I, стор. 403).

...в старины пугою не вгнати, // а з ста(р)ова хо(т)ы калаче(м) ста(л) бы пудманяти (Климентій, 1041; Номис, 4650, стор. 9[illegible]

260 Калѣка, як мовя(т), на свѣтъ сѧ не роди(т), // але ра(и) таче бо(л)ше(и) оная сѧ робитъ. Пор.: «Калика не родиться — робиться» (Климентій, 438; Номис, 4663, стор. 91).

261. Ѡ створе(н)яхъ бжіи(х) и дияволски(х). У вірші знайшла вияв дуалістична ідея про створення світу богом і дияволом, характерна для популярних на Україні космогонічних апокрифів та постатих з ними народних оповідань (Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 1884, стор. 21—28).

Створы(л) бгъ птыц(ъ) и звѣре(и) людє(мъ) не бе(з)потрѣбны(х), [illegible] а гадо(в) и жабъ ѡ(т)нюд никому непотребныхъ. Пор. виклад цього факту у «Біблії» (Книга буття, 1, 20—25) та у «Книзі Єноха» (Апокрифи і легенди, I, стор. 60).

Хотѣлосѧ бгови аби чи(м) забавляти, жебы, подобно зпа(т) то, даремно не гуляти. Пор. з початком оповідання про творення світу: «Раз Ісус Христос і святий Петро, не маючи що робити, сиділи і нудьгували».

[illegible] не можеть тг(ж) ничто из(з) собою взяти. Див. прим. до [illegible]

[illegible] лукъ дуко(в) — означення, типове для народних дум. Пор. з [illegible] думою у «Думі про козака Нетягу», записаній на Чернігівщині (Мотиль, [illegible] стор. 377).

259. Кутку(и) хату крытую, // а одежыну зовсѣм як трѣ [illegible] ношытую (Климентій, 1372; Номис, 8114, стор. 156).

260. Кгды чакъ не стои(т) за шеляго(м) якобы(и), // то [illegible] и самы шеляга не стои(б) таковы(и) (Климентій, 1127, Номис, 9912, стор. 193; Франко, I, 2, 162, стор. 476).

...маючо, равцѣю такого могу(т) назват(ъ), // кгды самъ за своимъ добрымъ(м) не захочѣ(т) стоя(т). // Бо треба в свѣтѣ своего добра остерѣгат(ъ). Пор.: «Що то за господар, що свого доброго ре [illegible]» (Климентій, 1223, Номис, 10092, стор. 197).

Не тои(и) господа(р), мовя(т) що збираеть, // але шо[illegible] того добра не зтрачаеть. Пор.: «Не то господарь, що збереть господарство, — то, що готовое затержить» (Номис, 10108, стор. 197).

...к готово(в) ого(и) лѣпшъ класти колодъ (Номис, 3623, стор. 96; Чубинський, I, стор. 243, Франко, II, 1, 1, стор. 298).

...будѣ(т) мѣ(г) з(а) часо(м) выгоды в прыгодъ). Пор. з кончаючи [illegible] теми народного прислів'я: «Ти станиш у пригоді, а ми станим у вигоді» (Франко, II, 2, [illegible] стор. 590).

...ласы нѣгды всѣмъ не шкодятъ (Климентій, 318; Номис, 9927, стор. 193).

257. ...служачи олтару — з(ъ) ѡлтара и жити. Афоризм біблійного походження (1-е послання Павла до коринфян, IX, 14), що став крилатим (Климентій, 902; Номис, 212, стор. 4; варіант — Франко, I, 1, 6, стор. 198).

258. Старецъ и во вѣки не напо(л)нишъ сунки, // бо то дѣравые в ни(х) на(и)дую(ть)сѧ думки. // Не може(т), хо(ч) бы со(л)ко бравъ, обогатити // и свою сунку ко(г)да ко(л)вѣкъ насытити. Пор. з народними афоризмами відповідного змісту: «Старецької [illegible] вики ніяк не наповнить» (Климентій, 909; Номис, 4655, стор. 91, варіант — Франко, I, 1, 4, стор. 217), «Дірявого міха ніяк не наповнити» (Климентій, 909; Номис, 4755, стор. 93, Франко, III, 2, 1, стор. 488), «Дзюрявого мішка не наситиш» (Чубинський, I, стор. 245; варіант — Франко, II, 2, I, стор. 403).

...в старцы пугою не вгнати, // а з ста(р)цовъ хо(ч), калаче(м) ста(л) бы пудманяти (Климентій, 1041; Номис, 1650, стор. 96).

260. Калѣка, як мовя(т), на свѣтъ сѧ не роди(т), // але на(и)наче бо(л)ше(и) онаѧ сѧ робить. Пор.: «Каліка не родиться — ро [illegible] биться» (Климентій, 438; Номис, 4663, стор. 91).

261. Ѡ створе(н)яхъ б҃жіи(х) и дияволски(х). У вірші знайшла вияв дуалістична ідея про створення світу богом і дияволом, характерна для популярних на Україні космогонічних апокрифів та посталих за ними народних оповідань (Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 18[illegible] стор. 21—28).

Створы(л) б҃гъ пты(щ) и звѣре(и) людѣ(мъ) нѣ бѣ(э) потрѣбны(х), // а гадо(в) и жабъ ѡ(т) нюд никому [непо]требны(х). Пор. виклад цього факту у «Біблії» (Книга буття, I, 20—25) та у «Книзі Єноха» (Апокрифи і легенди, I, стор. 60).

Хотѣлосѧ б҃гови аби чи(м) zабавляти, // жебы, подобно зна(г)то, даремно не гуляти. Пор. з початком оповідання про створення світу: «Раз Ісус Христос і святий Петро, не маючи що робити, сидячи і нудились,

Але святий Петро і каже «Боже, єдиак не маєш що робити, то хоць тепер зробя світ» (Чубинський, I, стор. 144). Пор.: «Бог не гуляет...» (Даль, стор. 38).

...без тов(и) бы... нечистоты — біблійний вираз (Левіт, XI, 28—32).

І діяволъ бгу сѧ хотѣлъ уподобити. Див. прим. до вірша 7.

...червъ, блохи, и вши, и блощицы... Климентій тут і далі перебачаючи його природничий список. Пор. «Ядаху их червіє неусипаемін, звѣри огненнія мящи, пруѣя и шершенница, песія мухи, им же не бѣ числа» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 141, 143).

262. Ω бря(ш)нѣ дховно(м) и о правылѣ прковно(мъ) и келѣ(и)но(м). «Брашно духовне» — твори церковної гімнографії (псалми, молитви, канони тощо), «правило» — порядок їх виконання. Климентій заперечує думку про те, що одна молитва у церкві швидше доходить до бога, ніж усі відправи у келії. Певне, вірш Климентія — полемічний відгук на одне з видань «Брашна духовного».

...о(т)цы рѣкли: ко(т)ры(и) о(т) правуѣтъ // чл҃къ правыло, то(и) з(ъ) бго(м) бесѣдуѣтъ. Пор.: «Всяк, иже правя пѣніе, с богом бесѣдуєть» («Поучения святых апостол» — Смирнов, стор. 96).

...хо(ч) нѣ всѣ в цѣ(р)кви, но на мѣстѣ всяко(м). Пор.: «Благословите господа вся дѣла его на всяком мѣстѣ» (Псалтир, СП, 22).

264. Не голо(д)на то ѣще таѧ, мовя(т), корова, // если завалиласѧ где у стрѣсѣ солома (Номис, 5187, стор. 100; Чубинський, I, стор. 24). Про історичну основу цього прислів'я яскраво промовляє запис у «Гукливському літописі» (Закарпаття) від 1660 р. «Люде в недостатку соломы хыжѣ стодолѣ гет подерли морзѣ (худоб.— *В. К.*)» (Я. Біленький, Угроруські літописні записки, ЗНТШ, т. CIV, 1911, стор. 75).

...чл҃вѣку нѣ вѣликаѧ бѣда, // ежели є(ст) у дворѣ хлѣбъ и до нѣго вода (Климентій, 266; Номис, 7227, стор. 139; Франко, III, 2, 267, стор. 385).

265. ...школа всякиѧ(м) страны(мъ) до(м) є(ст) волны(и), // але одна(к) же, праве, ѡ(н) не своєволны(и) Пор.: «Школа дом вольный, а не своявольний» (Климентій, 1233, Номис, 6093, стор. 119).

А що часо(м, вкрадуѧ(т) дровъ, же ще мѣтъ где взя(т), // мѣщане и селяне не хотятъ купова(т) У 1699 р. московський патріарх Адріан надіслав київському митрополиту Варлааму Ясинському листа, переказуючи «сунліку» київських міщан на «студентів» Серед інших була така скарга: «Да они ж де студенты, многочисленно собрався, в нощах ходя, по мещанским дворам крадут дрова» (С. Брайловский, Из быта студентов московских и киевских, «Библиограф», 1891, СПб., 1892, стор. 42).

...не вкравъ, але доставъ. Пор.: «Не вкрав, а так узяв» (Франко, III, I, 3, стор. 236).

266. ...где, мовя(т), люде(и) купа, // та(м) нѣ буда болѣти правѣ пѣѓды у пупа (Климентій, 162; Номис, 10761, стор. 210).

...у гу(р)ту тѣ(ж), мовя(т), ѣст(ъ)сѧ спо(р)но и каша (Климентій, 1049; Номис, 10731, стор. 209).

...миром(м) бгу сѧ м҃лимъ. Пор. початок великої ектенії (молитви): «Миром господу помолимся» (Требник, I, стор. 50). Звідси народний афоризм: «Миром і богу добре молитися» (Номис, 10734, стор. 209).

267. Ω дню пятничномъ... Див. прим. до вірша 130.

І не то(к)мо, что пя(т) ранъ, але безчислѣнно. Згідно з апокрифічною версією біблійної легенди, Христу було нанесено ран «п'ять тисяч і сьм сот,

...ких пятен, которые прежде, в иных книгах, по ребрах» («Пасха — омыть Христос ... Апокрифи і легенди, стор. 235). Мотив гей пригадує те, що у різних частинах (Апокрифи і легенди, стор. 240—242), але й у духовних віршах. Пор. «Штирі вісники з чотирьох кінців» (Українські духовні вірші, XLVII, 1°, стор. 156).

260 ...ѡ сотвореніи бго(м) земли и раѣ земнаго. Див. прим. до вірша 188.

І не ты(т)ко ты(х) рѣчи(и) не случилось(с) читать(ъ). // але тѣ(ж) не трафило(с) ѡ(г) кого и слышать(ъ) // Ты(л)ко тое и ремя(т) ѣдиному мнѣ изы(и)шло. Справді, «еретичний» висновок Климентія ро тім приході Христа на землю — плід роздумів самого поета, хоча в цілому у вірші відчувається опосередкований вплив «Книги Єноха» (положення про друге пришестя, зокрема, образ та звороти).

Не мощно бо, рѣм, высотъ ьб(с)ны(х) измѣрити, // тако тай(ны) бжіи(х) и судебъ изслѣдити. Пор. з розповіддю Єноха про те, як він «измѣрил» зірки сонячні та «судбы бжія» (Апокрифи і легенди, І, стор. 53—54). Див. ще коментар до вірша 358 «О судбах бжи(х) мнѣ не дышкурова(т)», а також аналогічну думку у Лазаря Барановича

Wierzać trzeba, o Bogu nie szperać głęboko:
Język tu nie wymowi, a nie dovzrzy oku.
Sama wiara z pokorą co wydołać może.
Nie rozprawiać lecz kłaniać tobie trzeba Boże!

(Барановіч, стор. 71).

270. Цркo(в) рѣчѐ, дом бжии, та(к) сѧ называетъ // и сама о себѣ то ясно повѣдаетъ. Близьке визначення церкви як дому божого (Псалтир, XLI, 5) увійшло у молитву, що обов'язково співається під час «вкладання» нової церкви: «Страшно ест мѣсто сіе, нѣст сіе, но дом божій» (Требник, І, стор. 63). Пор. з образом народної думи про Івася Коновченка: «До божого дому, до церкви отхожала» (Лукашевич, стор. 38).

Самъ бо бгъ нѣгды(с) домомъ млитвеины(м) назва(л), и то(р) жниковъ изнѣѧ прѣ(ч) бычѐ(м) во(и) ізгналъ. Розповідь про це див. у «Євангелії» (Матвій, XXI, 12—13).

...на всяко(м) мѣстѣ мо(л) бы при(и)ма(и). Див. прим. до вірша 262.

271. ...по лиса(н)ному як ды(м) ищезаетъ. Див. Псалтир, XXXVI, 21. Пор. також з образом «Як ищезает дым — да ищезнут ...» у «Каноне о втором пришествии спасителя на землю и послѣднем судѣ» Петра Могили (Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссіею для разбора древних актов, ч. 1, т. VII, К., 1887, стор. 159). Див. ще народний вираз: «Щезло, як дым від вітру» (Франко, І, 2, 3, 5, стор. 560).

На высоту бо идетъ... Пор.: «Димом догори пішло» (Номис, 1904, стор. 39).

272. ...іны(и) сосудъ естъ в чѐ(ст), / з(ъ) ко(т)рого пити ясти, а іянъ — на всяку нѣчѐ(ст) (Послания Павла до римлян, VIII, 21).

...в ко(р)чма(х) чѣстны(х) ср(д)ца бѐ(з)чинства ра(з)вращаютъ. Пор. з протилежною народною думкою «Доброго корчма не грішить» (Франко, II, 1, 36, стор. 12).

273. ...фо(р)тѣлями котрыми выхожаю(т) — характерний для тогочасної книжної мови зворот. Пор.: «Приповѣст о трех младенцах, како ошукала их одна вдова своими фортелями барзо штучне» (Памятники старинной русской литературы, стор. 481—482) або вираз у байці А. Радивиловського про Лиса і Козла. «...Своим фортелем небезпеченства уйшол» (Радивиловський, стор. 134).

274 ...лихыми гро(ш)ми заплачаютъ. В кінці XVII — на початку XVIII ст. гроші в економічному житті України набули великого значення, і багаті намагалися зберегти якісну монету («добрі гроші») і втримати у себе, пускаючи в обіг переважно неякісну («лихі гроші»). Див. ще прим. до вірша 31.

...же (б) было що на то(и) свѣтъ бра(т), в землю поскрывали. Пор. з подібною картиною, намальованою сучасником Климентія «Инии копают в земли злато, сребро, драгое каменіе, за что предаются в работу мамонѣ» (Лазар Баранович, Меч духовный..., арк. 450). Пор. з народним афоризмом: «Як немає за копаних грошей, то він — вбогий піп» (Номис, 13386, стор. 262).

Людямъ вбоги(мъ) чехи злы по чеху даваю(т). // Были бы шкатулы пре(з) ве(р)хъ самы(и) напо(л)нити. Пор. з свідченням на допиті сучасника Климентія В. Кочубея: «Убогим бѣдным чеховою давалося», я він, Кочубей, з суддівського уряду собі «и одного таляра и шкатулу те пристособил» (Бантиш-Каменський, стор. 142—143), а також з інвективою Вишенського: «Вы их поста мѣшки полны грошми золотыми, талярами, полталярки, орты, четвертаки и потройными напыхаєте, сумы докладаєте, в шкатулах мѣща, где бы которой особѣ с тых поменених годное было почивати, росправуєте, а тые бѣдници шелюга, за што купити соли, не мают» (Вишенський, стор. 54).

Неха(и) по-запоро(з)ки(и) бы не перебирали. Своєрідна контамінація народних виразів. Пор.: «У нас по-запорозькій» (Номис, 12159, стор. 238) та: «Хто перебірає, той перемірає» (Климентій, 1097; Номис, 12165, стор. 238), «Голодному лиш прибірати, а не перебірати» (Номис, 12107, стор. 237); «Хто перебірає, той перебере» (Франко, II, 2, 1, стор. 510).

...рабо(т)ою в двора(х) сво(и)х пи(с)ки(х) мо(р)довали. Пор. з тогочасним свідченням: «Не мордовали так паны лядские своих подданых и не забивали до смерти киями, как отец п. Андрея мучил мужиков и козаков» (Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий, стор. 253).

...по городахъ людѣ(м) пре(з) писма приказат(ъ). Різні урядові укази не тільки оголошувалися на торгах чи ярмарках, а й вивішувалися на спеціальних місцях.

276. Многіи Бгослову быша откровенiа. Іоанн Богослов — апостол, якому приписується авторство одного з чотирьох канонічних «Євангелій» та «Апокаліпсиса», або «Одкровення». Апокрифічна переробка останнього була поширена на Україні (див. «Слово святаго Іоанна Богослова о вознесении господа нашего Іисуса Христа» — Апокрифи і легенди, IV, стор. 258—264).

...члкъ не може(т) грому знати. Пор. з приміткою до «Громника» у рукописі кінця XVII — початку XVIII ст., яка відповідає вихідним положенням вірша Климентія: «Григорій Богослов: С небеси же страсти и громи и трескания и паче естества и кометы докиде. — недоумѣет убо святый, откуду суть таковая бывают, яже на родитель устрои своим промыслом» (Перетц, Материалы, стор. 146).

277. Члвѣкъ са(мъ) собою власти не при(и)мает, // ты(л)ко ему о(т) бга посла(и)на бываетъ. Євангельська теза, яку постійно пропагувала церква. Пор.: «Нѣсть бо власт, аще не от бога» (1-е послання Павла до римлян, XIII, 1).

278. Ω радостѣ(х) прв(д)ныхъ и о мука(х) грѣшны(х), и яко обои(мъ) не будѣ(т) ко(и)ца; то е(ст) прв(д)ныхъ в нбѣ — раздости, а грѣшнымъ — мучени(и). Пор. з «Людидарієм»: «Гды человѣк умирает, душа идет до раю справедливая, а грѣшная — до мук вѣчных, а предсе конца не возмут праведныи в радости, а грѣшныи в муках» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 37).

Двѣ дороги, вѣмъ, на се(мъ) свѣтѣ сѧ обрѣтаютъ. Див. прим. до вірша 58.

...единъ ну(с)тє(л)никъ явлє(и)на а҃гла пыталъ // о пр(ст). вти нб(с)номъ; и о мука(к) оспыталъ. Климентій переказує один з варіантів розповіді Макарія Єгипетського Пор. Апокрифи і легенди, IV, стор 213—227, 466—469

...по смє(р)ти нѣ(с т) ю(ж) покаяніА. Пор з апокрифічною розповіддю «О сгонавлъ» (з «Толковой Палеї»): «Ангелом тѣм нѣст уже покаанія, також и человѣкомъ по смерти» (Апокрифи і легенди, I, стор. 12). Пор. крилатий вираз: «По смерті нема покаяння» (Номис, 2237, стор. 45).

...прємѣни декрє(т) сво(и). Див. прим. до вірша 25.

280. Ω кладуши(х)сА в поляхъ на могилахъ, на нє с҃щє(к). пыхъ мѣсцахъ. Тема вірша і авіяна «Указом у чинном погребьнїи тѣл православных христіан», вміщеним у «Требнику». Пор. першу половину твору Климентія з текстом указу: «Понеже благочестивый и древній христіянскій єст обычай при церквах на кимитеріях, сіест на цмитарих, тѣлесем православных погребенном быти, идеже всегдашняя молитвы «О здѣ лежащих усопших» бывает и божественная бескровная жертва от них часто съвершается, а не на поли, или на стогнах, или в вертоградѣх...» (Требник, I, стор. 542)

Zвычаи козацкіє. Вираз характерний для українських дум — про Козака Голоту (П. Кулиш, Записки о Южной Руси, т. I, стор 16); про отамана Матяша Старого (П. И. Житецкий. Мысли о народных малорусских думах, К., 1893, стор 239); про Івася Удовиченка Коновченка (Лукашевич, стор 38), — та для народних пісень (Метлинський, стор. 420; Грінченко, III, 436, стор 212)

...в поляхъ кладу(т)сА и могилы выпаютъ... // Жє(б) и по смє(р)тєхъ щыро(с т) ихъ нєзапоминаніа. Поховання у пол. було виявом пошани до заслуг в вітчизни. Як зафіксував літописець сучасник Климентія — славнозвісного кошового отамана Івана Сірка поховали у полі, хоча він помер на власній пасіці: «...значну могилу висипали» (Величко. II, стор 497—498) Пор. з історичною піснею про іншого видатного діяча:

...хоч найславного гетьмана Хмельницького Богдана у могилі поховали,
Але його славу найкращу у пам'яті на вічні роки задержали

(Литературное наследство. Песни, собранные писателями. Новые материалы из архива П. В Киреевского. «Наука», М . 1968, стор. 267)

. мужыкамъ нє трєба в козацку славу втручат(ъ). Пор. протиставлення козаків-воїнів селянам-ратаям, окремі образи, фразеологічні звороти та кінцівку вірша з думою про Івася Коновченка (Лукашевич, стор. 36—47).

282 ...що сА в се(и) книзѣ писало то писало Переказ біблійного фразеологізму. «Єже писах писах» (Іоан. XIX, 22), який Климентій дослівно цитує у наступних рядках.

..нє всюда трєфности вра(в)да, в нє(и) писалємъ, // лє(ч) и осп(с)пін іное вкладалємъ. У Берилла читаємо «Кощунство — жарт, блазеньство, трефництво» (стор 254) «Трефництво — кощунство, гражданство».— повторює «Синонима славеноросская», анонімний рукописний словник середини або другої половини XVII ст. (Зизаній, стор. 162) Отже, иеромонах Климентій виправдовується перед читачем: він писав не тільки про буденне («гріховне»), а й дещо про духовне (!). Пор вираз з «Духовних бесід Макарія»: «.. Котр й нѣшто в розмовѣ был трефным» (Макарій Єгипетський, стор. 7).

...побо(ж)ны(и) читє(л)нику, рачъ мєнє прощати. Типова кінцівка-формула, якою закінчувалися твори староруської і давньоукраїнської літератури. Див. наступний «Вѣршъ, процєнА просящы(и) до всяко(г)[о] чина ласкавыхъ читєлниковъ». Пор. з післямовою до «Руна орошенного» Дмитра Туптала: «...прости аще в чем согрубил єсмь и недобрѣ написа невѣжа бо прост и ненаучен» («Руно орошенное, пречистая и преблагословенная дѣва Марія, или чудеса образа пресвятыя богородицы, бывшія в монастырѣ

Ильинском черниговском...», Чернігів, друкарня Свято Троїцького монастиря, 1683. Пи-тається за ки.: И. А. Шляпкин. Св. Димитрий Ростовский и его время (1651—1709), С.Пб., 1891, стор. 9).

283. Кому вподобле(т) та книга — бл҃гословь(ъ), // а кому здасть(т) сА злаА - то, прошу, не кленьт(ъ). Пор. з кінцівкою «Остромирового євангелія» 1057 р.: «Молю же вьсѣх почитающих: не мозѣте кляти, нъ исправльше почитайте. Тако бо и святы Павлъ апостол глаголетъ: «благословите, а не кльнѣте» (А. И. Соболевский. Славяно-русская палеография, вид 2, СПб., 1908, стор. 32—33).

284. ...і нде и не равно сы(л) лявъ докладалемъ. // Може(т) где ко(л)век і зправна. // та(к)же и каже(и)ці А основних законів слабічної верифікації, які полягають: 1) у рівній кількості складів — у 12 складнику — після 6 го, у 11-складнику — після 5 го, 3) у римуванні — «рівній каденції».

Ажъ поку(л) шскудѣвши(и) смы(с)лъ мо(г)лъ токо(и)чити формула авторського самопринищення. Пор.: «А тую мою подлую працу, яко два пѣняжки з убогого довтя ту смыслу моею, прошу, ласкаве прійми» (Тестамент, І, стор. 180).

286. ...авго(р) докладаетъ: хочъ не годе(и), паки имА повний чин автора збірки: иеромонах Климентій Зиновіев сын. Такий книтографічний спосіб повідомлення про авторство характерний для доби Климентія. Пор. з передмовою до «Руна оромінного» Дмитра Туптала:

Іжѣ в Руце иИогда пробрезованна
Мати сОтворянаго НАс всеХ зде написанна.
Душею и МыслИю Ту снижицу пРИмите
САми Внимающе И другам проЧтите.

Великі літери складають «иеромонах Дмитри Савич» (И. А. Шляпкин, Св. Димитрий Ростовский ., стор. 19).

291. ...сторицею може(т, бг҃ъ нагородити. Біблійна теза (див. прим. до вірша 65), що стала крилатою. Пор.: «Біг вам стократне надгородит» (Франко, І, 1, 15, стор. 64).

293. Котры(и), мовя(т), чл҃вѣкъ(ъ) добре выливаетъ, // такому пн҃ъ бг҃ь на пиво даваетъ. (Климентій, 1153; Номис, 11672, стор. 228).

Зачимъ, пн҃ове, собѣ здоровы бувa(и)те. Типове звертання нищенських віршів-орацій. Пор.: «Просим вас, панове, ласкавы на нас бувайте» (Матеріали до історії української поезії, вип. ., стор. 19).

...в жо(р)га добрыв що вкии(ъ), мовя(т), то змеле (Франко, II, 1, стор. 135, варіант — Номис, 12016, стор. 235).

хо(ъ) штаны заставъ иди у кор(ъ)ч(ъ)му написА. Пор. у народних піснях:

Ой пропив штани і сорочку,
Сидить голий у куточку
(Чубинський, V, 191, стор. 583).

Див. також народні прислів'я: «Чарку пье, поки штани на очкурі» (Рудченко, стор. 256); «П'яниця — пропив штани та и хвалиться» (Грінченко, І, 175, стор. 242).

296. ...голова мѣсда ідe(т) умирати.

297. ...козацкому роду /, мало ко(г)да або тѣ(ж) не машъ перѣводу (Номис, 771, стор. 17. Чубинський, І, стор. 288).

[illegible] (Климентій, 318; Номис, 9425, стор. 93; Чубинський, I, стор. [illegible]).

[illegible] козацьку дружину (як) славну. Зворот суголосний почат[illegible] українських народних дум. Пор. з кінцевою формулою дум про Самійла Кішку та Івася Коновченка:

Слава не умре, не поляже:
Буде слава слати
помож козаками,
помож друзями...
(Лукашевич, стор. 27, 46)

290. Ω попадяхъ, замуж(ж) идучи(х) по смерт(р)тєхъ попо(в) своих(х). Як священики-вдівці не мали права вдруге одружуватись, згідно з положеннями православної церкви (див. прим. до вірша 152), так вдови-попаді не могли вдруге виходити замуж. Про заміжніх вдовиць у «Ходінні богородиці по муках» оповідалось: «Ти то суть жени вдалѣ, блудъ творят из за мужа своєго и по смерти мужей своих попов. За тое мучатся» (Апокрифи і легенди, IV, стор. 138).

В Каневѣ отъ Андре(и) в четверопр(с)толны(х) // патріярхъ бывши(и), принесль патентъ о(т) ве(р)хо(в)ныхъ. Йдеться про те, що канівський піп удівець оженився вдруге .. щоб мати право і далі служити у церкві, вимолив у чотирьох верховних патронів православної церкви прощення. Спираючись на листи патріархів київський митрополит Варлаам Ясинський дозволив отцю Андрію продовжувати священство.

299. Ω грѣхахъ розныхъ. Християнська епітимійна (покаянна) література детально розробила класифікацію гріхів. Див., наприклад, довжезний перелік найрізноманітніших гріхів у пам'ятці початку XVI ст. «А се грѣхи» (Смирнов, VII, стор. 45—50). У градації гріхів сім вважалися «смертельними головними»: пиха, скупість, блуд, заздрість, обжерливість, гнів, лінощі (Требник, I, стор. 909). Пор. розвиток теми про «гріхи різні» у передмові до «Лькарства на оспалый умысел чоловѣчій»: «Кождый грѣх не єднако, але розманіте серца и умыслы чоловѣчіе заражаєт», арк. 3.

...обычаями люде розны бываютъ. Пор.: «Що чоловѣк, то обычай» (Климентій, 1251. Див. ще прим. до вірша 354).

. Кожды(о) чл҃къ свою бѣду, вѣмъ, маетъ. Пор.: «Кождий свою біду знає» (Франко, I, 1, 123, стор. 46).

306. ...мусѣтъ косаровъ затягати. Пор. з «Думою про Івася Коновченка»: «Козаків на хлѣб, і а соль затягати» (Лукашевич, стор. 38).

307. ...гребцо(в) — добры(х) моло(д)цовъ похваляємъ. Пор. з рефреном народної пісні про гребців, записаної в с. Олександрівці кол. Сосницького повіту на Чернігівщині під час «гребовиці»:

Ой чиї то гребці!
Дівки, молодці?
Греби, погрібай, боже, помагай!
(«Черниговские губернские ведомости», 1854, № 14, стор. 93).

309. Ω молотникахъ.. А хоча(и) и за грошы будутъ поєданиты. Пор.: «Три дні молотили — шеляг заробили» (Номис, 13365, стор. 202).

312. ...рѣдко хто на свѣтѣ мыло(м) сѧ вымываетъ // але бо(л)ше(и) водою тва(р) собѣ омываетъ. Пор. з рядками вірша Онуфрія «О женской природѣ»:

Которая в природѣ некрасна в лицѣ,
Заживает мила, води с криницѣ.
Тым, єднак, тоей шпетности не скріе:
Не буде ворона бѣла, хоч ся мие
(стор. 159).

...в мыла(х) матеріи скве(р)ныв обретаютъ. Пор. пораду протоієрея з п'єси Саві Стрілецького «Komedya unitow z prawosławnemi» (кінець XVIII ст.):

Wąsu y brody nie smaruy mydłem,
Wszak to brzydota,— znay skąd się robi

(В. І. Резанов, Драма українська, вип. 6, К., 1929, стор. 221).

313 Ω папъриникахъ... Пор з віршем-підписом Йоста Амманна під гравюрою з зображенням папириків за роботою:

Der Papyrer

Ich brauch Hadern zu meiner Mul
Dran treibt mir Rad deß Wassers vel,
Daß mir die Zschnitn Hadern nelt,
Das Zeug wirt in Wasser eingelt,
Drauß mach ich Pogn auss delm Filß bring
Durch Preß das Wasser darauß zwing.
Denn nench ich s auff, Lß druchen wern
Schneweiß ond glatt, so hat mans gern

(F Geck, Iohannes Gutenberg, стор. 41).

317 Ω довбышахъ, що в бубны бубня(т)... Відомо, довбишами називали на Україні не тільки литавристів, а й тих музик, як, грали на бубнах — теж мембранному ударному інструменті.

...в Запоро(з)ко(и) Сѣчи во(и)скъ сла(в)ныхъ и побожныхъ. Бубня(т) в Сѣчи у вѣчо(р), во(и)ску на похвалу. Безсумнівно, що Климентій написав вірш ще до весни 1709 р — часу, коли Запорізька Січ перестала снувати і «зостало Загорожье пусто» (див. В. А. Голобуцкий, Запорожское козачество, Госполитиздат УССР, К., 1957, стор. 337).

326. Богаты(и) же не хоче(т) з(ъ) ска(р)бомъ разлучити. Див прим до вірша 51. Пор аналогічну розробку цієї теми Стьяровецьким в «Лѣкарствѣ роскошником» з «Перла многоцѣнного» («Хрестоматія давньої української літератури». Упорядкував О. І. Білецький, вид 3, «Радянська школа», К , 1967, стор. 197—199).

327 Ω покаяніи; пѣсни(ъ). Поширений у рукописних співанках жанр духовної лірики Див. «Пѣснь покаянная» Угроруські духовні вірші, XLVII, 65, стор. 77; XLIX, 211—223, стор. 252 —265).

328 М̃литва къ пр(с)тѣи бц̃ы. Один з найпоширеніших жанрів духовної лірики Див Угроруські духовні вірші, XLIX, 155 202, стор. 195—244.

Подобе(и): «Б̃це вѣрнымъ оборонъ а». Текст цієї дуже популярної в XVII та XVIII ст. пісні див у публікації В Гнатюка: Угроруські духовні вірші, XLIX, 180, стор 220 222, а також М Возняк, Старе українське письменство, Львів, 1922, стор. 445.

329 ...є(ст то о(т) сѣдми дѣлъ мл(с)рдныхъ дѣло. За християнським вченням, є сім мило ердних вчинків голодного нагодувати, спраглого напоїти, голого одягти, узʼязненого визволити, хворого відвідати, мандруючого («странного») гостинно прийняти в свій дім, мертвого провіджати на кладовище

331. Ω о(т)сылаючи(х) наемниковъ прежде времени, не дослужившыхъ року... Історик В. М'якотін наводить яскравий факт, що підтверджує животрепетність для феодально-кріпосницької України порушеного Климентієм питання: Семена Мартиновича, який відзаймитував у пана Федора Марковича 16 років, було «в два кія смертно бито» , вигнано без платні (М'якотін, стор. 49).

...судіи и власти: Хр(с)ту по(д)ража(и)те. Пор з віршем 91.

333. ...достато(к, чини(т всякн(и) стато(к). Див. прим. до вірша 67.

Іжъ бы в тыхости вли хлѣбъ да п҃ѣовали... // Да тыхо. ми(р)но и дагo(д)но посѣдѣли. Пор. з аналогічними образами в інших тогочасних віршових творах про мир і війну:

Аби в тихости, в мирности жити і сидіти,
А спокойне всі прожили козацькії дні

(І. Франко, Студії над українськими народними піснями, т. І, Львів, 1913, стор. 144)
або

Не сідві тіхо —
Отже, тобѣ лихо

(І. Панькевич, Новонайдені старинні світські пісні в підкарпатському пісеннику П. Сабова, «Підкарпатська Русь», Ужгород, 1934, річн. XI, число 1—10, стор. 52).

Див. також молитву «Требника»: ...«яко да в тишинѣ их тихоє и безмолвное житіе поживем» (Требник, III, стор. 86).

335, 336. Пѣснь нова... Типова форма означення твору духовної лірики. Пор.: «Воспойте согласно пѣснь нову прекрасно» (Угроруські духовні вірші, XLIX, 177, стор. 217). Пор. також образи цієї пісні з аналогічними творами (Угроруські духовні вірші, XLIX, 175, 178, 183, стор. 215—226).

337. Приближа(т)сѧ конєцъ, ах, д҃шѣ, пока(и)сѧ. Див. прим. до вірша 327. Пор з подібним заголовком: «Ах, пора приходит, треба умирати» (Угроруські духовні вірші, XLVII, 72, стор. 86).

338. Пѣсн(ь) нова б҃ци на по(д) дрѣ(в)ны(и): «Ω м҃ти д҃во с҃таѧ», іли: «Ω м҃ти д҃во красная», іли: «Ω м҃ти д҃во ч(с)таѧ». Див. тексти вказаних творів в угроруських духовних віршах (XLVI, 40, стор. 57, XLIX, 185, стор. 227).

340. Ω велѣтня(х). Властиве багатьом народам уявлення про те, що першими на земл. людьми були велетні, склалося під впливом міфів, «Б.бли» (Книга уття, VI, 4), апокрифічної (див. прим. до вірша 10) та казково-повістевої літератури, а також археологічних і палеонтологічних даних (Сумцов, стор. 37—38).

І хо(ч) бы то г(с)дъ б҃гъ мо(г)лъ и тыхъ преко(р)мити, // една(к) же зхотѣлъ оны(х) z свѣта скоренити. Пор. з подібним твердженням народного оповідання про велетнів, посталого під впливом «Книга Єноха» (Сумцов, стор. 38—39).

Адама великого створилъ // и Евву таковую (ж) ему постановилъ. Пор. з апокрифічною «Бесідою трьох святителів». «Вопрос: як Адам велик тѣлом был? - Отвѣт: В висоту ҃ѯ (60) лактий а в широту л҃ (30) лактий.— Вопрос: А Єва як велика тѣлом была? — Отвѣт: Во висоту м҃ (40), лак. а в широту к҃ (20) (Апокрифи і легенди, IV, стор. 5).

343. Ω па(р)тѣса(х).. «Партес» — хоровий поліфонічний спів (з поділом на вищі і нижчі голоси) на противагу «ірмолою» — церковному унісонному співу. На Україні партесний спів набув особливого поширення наприкінці XVII ст.

..при велики(х) властѣ(х) z а сѣваковь сывають // и z а то лу(д)часъ лю(д)ми на свѣтѣ ставаютъ. Україна славилась голосами своїх співаків, якими постійно поповнювалися придворні хори (див., наприклад, В. Д. Модзалевський, Матеріали для історії Полтавського полка, Полтава, 1905, стор. 38). О. Лазаревський розповідає, що сучасник Климентія срібрянський сотник Трохим Трощина висунувся з рядових козаків саме завдяки таланту свого сина Антона, якого взяли до Москви співаком до хору царівни Софії. Син в просив для батька чин сотника в Прилуччині (Лазаревський, Описание старой Малороссии, III, стор. 321).

Хо(ч) бы поэты(к) кто бы(л). «Поетиками» на Україні колись звичайно називали учнів класу поетики Києво-Могилянської колегії (академії) та інших «середніх» училищ як «граматиками», «риторами», «богословами» — учнів відповідних класів.

344. Ω нищыхъ школьныхъ. Див. прим. до вірша 61.

345. Ω рандаряхъ. Пор. зміст вірша з грамотою Мазепи від 1704 р., яка надала козацькій старшині м. Конотопа в «арендное заведывание» горілчані, тютюнові і дьогтярні шинки (Нариси з історії України, вип. VI. Україна в кінці XVII — в першій половині XVIII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1941, стор. 39). Пор. ще з гетьманським універсалом від 1690 р., в якому читаємо, що «дегет не єст в арендѣ» (И. Лучицкий, К истории финансов и финансового управления в Малороссии XVII и XVIII в., «Чтения в историческом обществе Нестора летописца», кн. 15, вып. 1, К., 1901, стор. 23).

346. Ω шафаряхъ. Див. прим. до вірша 227.

347. Ω писарахъ розны(х)... Пор. з віршем Величковського «Пишуцему стихи»:

Труда сущаго в писании знати
Не может, иже сам не вѣсть писати.
Мниш быти легко писанія дѣло:
три перста пишут, а все болит тѣло
(Величковський, стор. 105).

Писа(р)ское дѣло хо(ч) — то не цѣпомъ махат(ъ) (Франко, III, 1, 5, стор. 296; варіанти — Номис, 6815, стор. 132; Чубинський, I, стор. 236).

...до писа(р)ства хо(ч) не треба булавы, // ты(л)ко жъ на приказка: «До булави треба головы» (Номис, 753, стор. 17). Переосмислена Климентієм народна приказка у вірші 62.

353. Иноки(ъ)я(мъ) в(ъ) олта(р) вхо(д) е(ст) бл(с)вены(ъ). // а жена(м) и дѣвица(м) свѣтовы(м) во(з)бранены(ъ). «Никто же от несвященных и святой алтарь да входит», - вимагав «Требник». — «Жены же никакоже иноликиже» (I, стор. 276).

354. Ω неравностяхъ людзскихъ, яко іны(и) высокъ чловѣхъ в(ъ)зросто(м), а іны(и) низокъ. Пор. з віршем Онуфрія на цю ж тему:

Великіе люди єст нездорови,
к работѣ тяжки а млявои крови,
Не сильни бывают, а злости не мают.
Средніе люде сердити бывают,
тилко мудрые з них много ставают
Але малі зростом єст сердити,
тилко не страшни тым, хто схочет быти
(Онуфрій, стор. 150).

...хо(ч) и єдное(и) мтки, то і така. Пор.: «Однієї матки не однакові дітки» (Номис, 9223, стор. 177).

...не єдинъ обыча(и) Пор.: «Одна мати рожає, та не один обичай дає» (Климентій, 712; Номис, 7917, стор. 152). Див. ще прим. до вірша 299

Бгъ все знае(т), что твори(т). Пор.: «Бог знає, що робить» (Номис, 33, стор. 1; Франко, I, 1, 66, стор. 68)

356. ...не таковъ вра(г), я(к) его малюю(т). (Чубинський, I, стор. 302, Франко, III, 2, 36, стор 322) Пор ідею цього вірша з подібним апокрифічним визначенням «Повѣсти святого Андрѣя с Єпифанием о вопросѣх і отвѣтех» у рукопису XVII ст.: «Не тацы же суть бѣси, яко их пишут, — черни, огнеомраченніи суть»

[illegible] Апокрифические сказания о мертвых телах и сокровищах [illegible] // Сборник ОРЯС, т. XVII, 1877, № 1, стр. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] присвячених життю, чудам та відправам студіторця Миколи Мирлик йського, а також у [illegible] думах про Олексія Поповича та бурю на Чорному мор

Зов[ѣ]. в камн(и) воску ѳсмь ко(г) потрѣ(б)но аложить. а [illegible] тою камѣни(и) сѣмь за то мощно купити Тобто за вісім кіп можна ку[illegible]пити один камінь (міра ваги) воску або сім камен[illegible]лою

370 ..для добро(г)[о], мовить, замо(к) чл̃вька. Пор. «Замок для доброго чоловіка» (Климентій, 306; Номис, 11103, стор 216)

. злын.. и чрѣ(з) а(м)ки про(и)дѣ(т) Пор : «Для злодія нема замка» (Франко, II, 1, 4, стор. 194).

.жѣбы злы(м) сприято(м) добры(х) не псова(т). // Жѣбы ясо(м) и добры(х) хто не спокусы(л) сѧ. Пор.: «Лихий сприятай доброго спокусить» (Номис, 9977, стор. 194; варіант — Чубинський, I, стор. 295 .

. в дому вра(г) дома(ш)ны(и) бываѣтъ. Пор. «Домашнього злодія не встережешся» (Климентій, 191); «Хатнього злодія не встережешся» (Номис, 11096, стор 216). «Домового злодія не встережешся» (Франко, II, 1, 6, стор. 194).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Апокрифи і легенди. I, II, III, IV, V — Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Ів. Франко, т. I—V, Львів, 1896—1910, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури». Видає Комісія археографічна Наукового товариства імені Шевченка», Т. I—IV, VI.

Бантиш-Каменський, II — Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским, ч. II (1691—1722), «Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете». Повременное издание», кн. 1, М., 1859.

Барановичъ — В. Перетц, «Filar Wiary», вновь найденное сочинение Лазаря Барановича, «Киевская старина», т. LXII, 1898, липень — вересень.

Батюк — Н. О. Батюк, Фразеологічний словник. На допомогу вчителеві, К., «Радянська школа», 1966.

Бесіда отця з сином — Притча о женской злобѣ. Сказание и бѣседа премудра и чадолюбива отца, предание і поученіе к сыну, снискателна от различных писаній богомудрых отец... о женстеі злобѣ, «Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Гр. Кушелевым-Безбородко под ред. Н. Костомарова», вип. II, СПб., 1860.

Беринда — Лексикон словенороський Памви Беринди. Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука, К., Вид-во АН УРСР, 1961.

Беленькова — Пословица не мимо молвится. Нема приповідки без правди, вид. 2-е. Укладачка Н. Беленькова, К., «Дніпро», 1969.

Богогласник — Богогласник, пѣсни благоговѣйныя празником господьским, богородичным и нарочитых святых чрез весь год приключающымся, к сим же нѣкоторым чудотворным иконам служащыя, также различныя покаящныя и умилительныя содержащ. Собран, по силѣ исправлен, четырми частми опредѣлен. Типом и чертами мусикійськими напечатася и изобразися. Почаів, лаврська друкарня, 1790 (фактично 1791).

Боплан — Описание Украины Боплана. Мемуары, относящиеся к истории Южной России, К., 1896.

Вацлав з Олеська — Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego. Zebrał i wydał Wacław z Oleska, Lwów, 1833.

Величко II, III — Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в. Составил Самоил Величко, бывший канцелярист войска запорожского, 1720. Издана временною комиссиею для разбора древних актов, т. II, К., 1851; т. III, К., 1855.

Величковський — В. Н. Перетц, Украинская антология 1670—1680-х годов. У кн.: «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков», III, Л., 1929.

Вишенський — Иван Вишенский, Сочинения. Подготовка текста, статья и комментарии И. П. Еремина, М — Л., Изд-во АН СССР, 1955.

Вірші єром. Климентія — Вірші єром. Климентія Зиновьева сина. Видав з передмовою Володимир Перетц. «Пам'ятки українсько руської мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка», т. VII, Львів, 1912.

Вірші на погреб Сагайдачного — Вѣршѣ на жалосный погреб заслужного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного... Зложоны през инока Касіана Саковича (1622 р.), в кн.: С. Голубев, История Киевской духовной академии, вип. 1, К., 1886 (Приложения).

Галицько-руські народні легенди, II — Галицько руські народні легенди, т. II. Зібрав Володимир Гнатюк, «Етнографічний збірник», т. XIII Львів, 1902.

Головацький, I, II, III — Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким, ч. I, II, III, М., 1878.

Гординський — З української драматичної літератури XVII—XVIII ст. Тексти й замітки. Подав Ярослав Гординський, «Пам'ятки української мови і літератури. Видає Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. VIII, Львів, 1930.

Грінченко, I, II, III, — Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях, вип. 1–2, Чернігів, 1895, т. III, Чернігів, 1899.

Давній український гумор і сатира — Давній український гумор і сатира. Упорядкування текстів, вступна стаття і примітки Л. Є. Махновця. Держлітвидав України, К., 1959.

Даль — Пословицы русского народа М., 1957.

Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в. — М. Возняк, Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в., ЗНТШ, т. CXXXIII, 1922.

Думи — Думи. Упорядкування текстів, вступна стаття, примітки та коментарі Г. А. Нудьги, «Радянський письменник», К., 1960.

Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии, I, — Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края, под ред. В. А. Иванова, т. I. Харьков 1898.

Загоровський збірник — А. Добротворський, Загоровский монастырь, его библиотека и сохранившиеся в ней западнорусский литературный памятник XVII ст., «Вестник Юго-Западной и Западной России», 1863, т. I, серпень.

Зизаній — Лексис Лаврентія Зизанія. Синонима славенороссская. Підготовка текстів пам'яток і вступна стаття В. В. Німчука, «Наукова думка», К., 1964.

ЗНТШ — Записки Наукового товариства імені Шевченка.

Києво-Печерський патерик — Патерик или отечник печерский, содержащ житія святых преподобных и богоносных отец наших, просиявших в пещерах. Составлен прежде теми списателми, печерскими святыми, Нестором лѣтописцем печерским, Симоном епископом владимирским и суждалским, и Поликарпом архимандритом печерским. ., К., друкарня Києво-Печерської лаври, червень, 1702.

Кирило Туровський — И. П. Еремин, Литературное наследие Кирилла Туровского, «Труды Отдела древнерусской литературы», т. XIII, 1957.

Кілька духовних віршів з Галичини — М. Грушевський, Кілька духовних віршів з Галичини, ЗНТШ, т. XXV, 1896.

Климентій — Збірка народних афоризмів, упорядкована Климентієм (подаємо в цій книзі).

Книга житій, I, II, III, IV — Туптало Дмитро (Дмитрій Ростовський), Книга житій святых в славу святыя животворящія троицы бога хваліманого в святых своих. На три мѣсяцы первыя, септемврій, октоврій и ноемврій... К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1689; На три мѣсяцы вторыя декемврій, іануарій и февруарій, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1695. На три мѣсяцы третіи март, апрель, маій, К., друкарня Києво-Печерської лаврь, 1700; На три мѣсяцы четвертыя іюнь, іюль, август, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1705.

Козьма Пресвітер — Слово пресвітера Єлгарія на єретики і повчання от
[illegible] Вступ. статтю та ред. М. Г. Пружанка. «Пам'ятки» давньої писемності та
[illegible] 10" (№ 130)
Костомаров — Мистецтво України. — О. С. Компан. Мистецтво України в другій половині XVII ст. Вид-во АН УРСР, К., 1963.
Костомаров — Н. І. Костомаров. Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI и XVII столетиях. СПб., 1861.
Крестьянские движения — Крестьянские и национальные движения Российской империи. Бунташное время. [illegible] движения накануне образования Российской империи. Библиографический указатель. Труды историко-археографического института АН СССР, [illegible] (1917—1930). Документы. «Труды историко-археографического института АН СССР», т. VI. М., 1935.
Лазаревский, Люди старой Малороссии — А. М. Лазаревский. Люди старой Малороссии. Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Скляки. К., 1882.
Лазаревский, Описание старой Малороссии, I, II, III — А. Лазаревский, Описание старой Малороссии, т. I. Полк Стародубский. К., 1888; т. II. Полк Нежинский. К., 1893; т. III. Полк Прилуцкий. К., 1902.
Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий — А. М. Лазаревский, Очерки малороссийских фамилий. «Русский архив» кн. 8. М., 1875.
Легенди з Хітарського збірника — В. Гнатюк. Легенди з Хітарського збірника (І пол. XVIII в.). ЗНТШ, т. XVI. 1897.
Лукашевич — П. А. Лукашевич. Малороссийские и червонорусские народные думы и песни. СПб., 1836.
Людові вірування на Підгір'ю — Людові вірування на Підгір'ю. Збір. д-р Іван Франко. «Етнографічний збірник», т. V. Львів, 1898.
Макарій Єгипетський — Духовныя беседы святого отца нашего Макария, пустынника египетского, о досконалстве христиан православных [illegible]. Вильно, 1627.
Максимович, І. Л. — М. А. Максимович. Собрание сочинений. т. I, К., 1876; т. II. 1877; т. III. 1880.
Максимович — Українські пісні, видані М. Максимовичем. Фотокопія видання 1834 р. Підготовка видання і розвідка член-кор. АН УРСР П. М. Попова. Вид-во АН УРСР, К. 1962.
Матеріали до історії української пісні і вірша, I, II, III — Матеріали до історії української пісні і вірша. Тексти й замітки. Видає Михайло Возняк, т. I—III, Львів 1913—1925. «Українсько-руський архів. Видає історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка» т. IX—XI.
Метлинський — Народные южнорусские песни. Издание Амвросия Метлинского. К., 1854.
М'якотін — В. Мякотин. Прикрепление крестьянства левобережной Малороссии в XVIII столетии. «Русское богатство», 1894, № 9.
Некрашевич — Н. Кистяківська. Твори Івана Некрашевича, українського письменника XVIII в., К., 1929.
Номис — Українські прислів'я і таке інше. Збірник О. В. Марковича і других. Сторудив М. Номис, СПб., 1864.
Носович — Сборник белорусских пословиц, составленный И. И. Носовичем. Сборник ОРЯС, т. XII, № 2. СПб. 1874.
Онуфрій — В. П. Перетц. Вірші харьковского архимандрита Онуфрия, «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVII—XVIII веков», т. I, Л., 1926.
Памятники старинной русской литературы — Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Григорием Кушелевым-Безбородко под редакцией Н. Костомарова, вып. II, СПб., 1860.
Перетц. Исследования и материалы, т. 1, 2 — В. Н. Перетц. Историко-литературные исследования и материалы, т. I, ч. 1, 2, СПб., 1900.

Перетц, Материалы — В. Н. Перетц, Материалы к истории апокрифа и легенды, II, СПб., 1901.
Петрушевич — Дополнения ко сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год, изданной в Львове 1871 года. Составил А. С. Петрушевич, Львів, 1891.
Пісня про покритку — В. Гнатюк, Пісня про покритку, що втопила дитину, Львів, 1919.
Полоцький — Симеон Полоцкий, Избранные сочинения. Подготовка текста статья и комментарии И. П. Еремина, М.— Л., Изд-во АН СССР, 1953.
Протокул до записання справ поточних на рок 1683 — «Черниговские губернские ведомости», 1852, № 25—30.
Протокул до записання справ поточних на рок 1690 — «Черниговские губернские ведомости», 1852, № 36—44.
Радивиловський — Байки в українській літературі XVII—XVIII ст. Розвідка, підготовка текстів та примітки В. І. Крекотня, Вид-во АН УРСР, К., 1963.
Розмова во кратце о душе грешной — Ц. Г. Нейман, Суд божий над душой грешника, «Киевская старина», т. IX, 1884, червень.
Рудченко — И. Я. Рудченко, Чумацкие народные песни, К., 1874.
Свєнціцький — Опис рукописів Народного дому з колекції Ант. Петрушевича, з. І. Зладив д-р Іларіон Свєнціцький, «Українсько-руський архів. Видає Історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка», т. І, вип. 1. Рукописи львівських зб. рок, Львів, 1906.
Симоні — Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и проч. XVII—XIX ст. Собрал и приготовил к печати Павел Симони, вып. I, СПб., 1899.
Синодик — Е. В. Петухов, Очерки из литературной истории Синодика, СПб., 1895.
Сковорода, I, II — Григорій Сковорода, Твори у двох томах, т. I, II, Вид-во АН УРСР, К., 1961.
Слово о милости — Н. Г. Высоцкий, Слово о милости по рукописи Киево-Печерской лавры, № 145, «Записки московского археологического института, издаваемые под редакцией А. И. Успенского», т. XV, М., 1912.
Служебник — Литургіаріон, си єст служебник от литургій св. Василіа, Іоанна Златоуста и преждесвя ценных, и служений іерейских и діаконских повседневных нощных же и дневных в себъ съдръжимых, речевный. Благословением и исправлением преподобнѣйшаго господина и отца нар. Петра Могилы... архимандрита сея св. Лавры Печерскія..., К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1629.
Смирнов — С. И. Смирнов, Материалы для истории древнерусской покаянной дисциплины, «Чтения в обществе истории и древностей российских при Московском университете», кн. 3, 1912.
Соболевський — А. И. Соболевский, Переводная литература Московской Руси XIV—XVII веков, СПб., 1903.
Співаник з Грушова — В. Гнатюк, Кілька духовних віршів (Співаник з Грушова), ЗНТШ, т. LVI, 1903.
Співаник з початку XVIII в. — М. Грушевський, Співаник з початку XVIII в., ЗНТШ, т. XV, Львів, 1897.
Стоглав — Стоглав. Издание Д. Е. Кожанчикова, СПб., 1863.
Сумцов — Н. Ф. Сумцов, Очерки истории южнорусских апокрифических сказаний и песен, К., 1884.
Тестамент — Тестамент в Христѣ побожного и славного монарха свѣта Василія, цесара грецкого, до сына своєго, нюж короннованого Льва Философа. у кн. «Лѣкарство на оспалый умысл человѣчій, а особливе на затвердѣлые сердца людскіе, заведеные свѣтом альбо якимиж грѣхами». Острог, 1607.
Тихонравов, II — Памятники отреченной русской литературы. Собраны и изданы Николаем Тихонравовым, т. II, М., 1863.
Требник, I, II, III — Евхологіон, албо молитвослов, или требник. Имѣлий в

себѣ церковная различная послѣдованія, іереом. подобающая. От святых апостол прежде, потом же от святых и богоносных отец в различных временах преданая. Нынѣ же благословеніем и повеленіем ясне превелеб в бозѣ его милости господина отца Петра Могилы, митрополиты кіевскаго и проч., ч. I, II, III, К., друкарня Києво-Печерської лаври, 1646.

Угроруські духовні вірші, XLVI, XLVII, XLIX,— В. Гнатюк, Угроруські духовні вірші, ЗНТШ, тт XLVI, XLII, XLIX, 1902.

Удовиченко — Словник українських ідіом Уклав Г. М. Удовиченко, К., «Радянський письменник», 1968.

Українські інтермедії — Українські інтермедії XVII—XVIII ст. Вступна стаття і відповідальна редакція М. К Гудзія. Підготовка тексту Л. Є. Махновця, Вид во АН УРСР, К., 1960.

Франко, I, 1; I, 2; II, 1; II, 2; III, 1; III, 2 — Галицько руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко, т. 1, вип 1, 2; т. 2, вип. 1, 2; т. 3, вип. 1, 2. Львів, 1901—1910. «Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім Шевченка», т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII.

Франко. Карпаторуська література. XXXVII, XXXVIII — І Франко, Карпаторуська література XVII—XVIII віків, ЗНТШ, т. XXXVII, XXXVIII, 1900.

Чубинський, I, V — Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край..., «Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским», т. I, СПб., 1872; т. V, СПб., 1874.

Шевченко, I, II — Тарас Шевченко, Повне зібрання творів у шести томах, Вид-во АН УРСР, т. I, II, К., 1963.

Яковлев — В. А. Яковлев, К литературной истории древнерусских сборников. Опыт исследования «Измарагда», Одесса, 1893.

E. Geck, Iohannes Gutenberg — E. Geck, Iohannes Gutenberg, Vom Bleibuchstaben zum Computer. Inter Nationes. Bad Godesberg, 1968.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Возняк М., Старе українське письменство. Вибір для середніх шкіл, Львів, 1922, стор. 401—408.

Возняк М., Історія української літератури. Т. III Віки XVI—XVIII, ч. 2, Львів, 1924, стор. 28—38.

Возняк М., Чернець Климентій про вагу ремесел у старій Україні, «Ювілейний зб рник товариства «Зоря», Львів, 1934

Горленко В. Ф., Нариси з історії української етнографії, «Наукова думка», К., 1964, стор 85—90.

Гуслистый К. Г., Горленко В. Ф., О периодизации истории украинской этнографии.— «Советская этнография», 1961, № 1, стор 135.

Доманицький В., Невідомі вірші єромонаха Климентія (з початку XVIII ві ку), ЗНТШ, т. LXXXI, 1908, стор. 51—126

Історія української літератури, т. I, Вид-во АН УРСР, К., 1954, стор. 106

Історія української літератури. Т. I. Давня література (XI — перша половина XVIII ст.), «Наукова думка», К., 1967, стор. 375—376, 438—442, 460—462

Колосова В. П., Повислів'я і приказки у віршах Климентія Зіновієва — «Народна творчість та етнографія», 1962, № 2, стор. 112—116.

Колосова В. П., Жанрова природа віршів Климентія Зіновієва.— «Радянське літературознавство», 1962, № 5

Колосова В. П. Поетика творів Климентія Зіновієва, у кн : «Питання літератури. Статті», Вид во АН УРСР, К., 1962, стор. 88—131.

Колосова В. П., Климентій Зіновієв Життя і творчість, «Наукова думка», К., 1964.

Компан О. С., Творчість Климентія Зіновієва як одне з джерел вивчення історії Лівобережної України другої половини XVII і початку XVIII ст.— «Наукові записки Інституту історії», Вид-во АН УРСР, К., 1957, № 9, стор 251—277.

Компан О., Перша збірка українських приказок.— «Вітчизна», 1958, № 12, стор. 183—190.

Компан О. С., Міста України в другій половині XVII ст., Вид-во АН УРСР, К., 1963.

Кулиш П., Климентий, украинский стихотворец времен гетмана Мазепы — «Русская беседа», т V, кн. 17, 1859, стор. 79—140.

Кулиш П. А., Обзор украинской словесности. I. Климентий. «Основа», 1861, січень, стор. 159—234.

Маслов С. П. Обзор рукописей библиотеки Императорского университета св. Владимира. К., 1910, стор. 5—6.

Маховець Л. Є. Давній український гумор і сатира. Упорядкування текстів, вступна стаття і примітки Л. Є. Маховця. Держлітвидав, К., 1959, стор. 208—209, 469.

Маховець Л. Є. Сатира і гумор української прози XVI—XVIII ст. «Наукова думка», К., 1964, стор. 37, 164—165.

«Історія історії філософії на Україні». «Наукова думка», К., 1966, стор. 71.

[Номис М.] Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Маркевича і Ізмаїла Срезневського. М. Номис. СПб., 1864, а також — видання А. Лободи (на склографі). Харків 1928.

Огоновський О., Історія літератури руської. Написав Омелян Огоновський, ч. І. Львів, 1887, стор. 407—410.

Перетц В., Вірші єром. Климентія Зиновієва сина. Видав з передмовою Володимир Перетц. «Пам'ятки української мови і літератури». Видає археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. VII. Львів, 1912.

Перетц В. Н., Очерки старинной малорусской поэзии.— «Известия Отделения русского языка и словесности АН», т. VIII, кн. I, 1903, стор. 95—96.

Перетц В. Н., Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 13—28 февраля 1911 года. — «Университетские известия», 1912, июль, стор. 14.

Петров Н. И., О словесных науках и литературных занятиях в Киевской академии от начала ее до преобразования в 1819 г., «Труды Киевской духовной академии», т. I, січень, 1867, стор. 114.

Попов П. М., Програма з історії давньої української літератури до кінця XVIII ст., К., 1938, стор. 19 та пізніші видання.

Попов П. М., Розвиток української фольклористики, у кн.: «Українська народна поетична творчість», т. І. «Радянська школа». К., 1958, стор. 78.

Приповідки Климентія Зиновієва. Розвідка та коментарі В. Білого, ред. С. Маслова. К., 1942. Машинопис зберігається у Відділі рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, ф. 1—3 од. зб. 464.

Рыжук Д. А., О творчестве Климентия Зиновиева.— «Ученые записки IV. Серия гуманитарных наук», вып. 3, Даугавпилс, 1959, стор. 113—133.

Рыжук Д. А., Пословицы и поговорки, собранные Климентием Зиновьевым — «Научные доклады высшей школы. Филологические науки», № 3 (23), «Высшая школа», 1963, стор. 200.

Франко І., Нарис історії українсько-руської літератури. Написав Іван Франко, Львів, 1910, стор. 80—81.

Франко І., Климентій Трясета і Григорій Сковорода. «Історія української літератури, ч. І. Від початків українського письменства до Івана Котляревського». Кінець 1907 р. Розділ XVI. Рукопис зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд Івана Франка, № 728, III, стор. 561—621.

Франко І., Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка за 1908 р., № 34, стор. 10—11.

Франко І., Лист до В. Доманицького — «Зоря», кн. 5, 1930.

«Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.)». Упорядкував акад. О. І. Білецький, вид. 3-е доповнене «Радянська школа». К., 1967, стор. 242—254.

Чернышевский Н. Г., Полное собрание сочинений в 15 томах, т. VII, Гослитиздат. М., 1939, стор. 942—943.

Шишацкий А. В. (Шишацкий-Ильич). К истории края. Старинные малороссийские стихотворения. — «Киевская старина», т. XXIII, 1888, грудень, стор. 53—54.

Шолом Ф. Я., Общественно-политическая поэзия XVIII века на Украине. Автореф. канд. дисс., К., 1950, стор. 8—9.

Шолом Ф. Я. Соціальні моменти у віршах Климентія Зиновієва, у кн.: «Матеріали до вивчення історії української літератури», т. І. Давня українська література «Радянська школа». К., 1959, стор. 363—366.

СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

дзали або ж, чи

дтьѣръ, **валькір**, кімната, відокремлена від великої світлиці

дѣмушь дух, душа, характер (пор. лат. animus)

бадати досліджувати, вивчати (пор. гольськ. hadać)

ба(и)дакъ великий чобіт

баляси поручні, перила

банка(р)т недбала дитина

барбара батіг, канчук

ба(р)дачникъ той, хто виготовляє кальяни

барма у XVI–XVII ст. була підклітям, яку часто ставили з церквами

белехъ чинбарський інструмент, яким обробляють шкіру

брашно їжа

бята бурчак

ваковати бути безсильним, кволим

валечны(и) хоробрий, відважний

ватовати мати вимір, розраховувати

велебны(и) зручний, придатний

ве(р)тогрлъ сік

властелъ волотар

вле(г)ще легко

вопливо з сумнівом

всуе дарма, даремно, марно

в(ъ)ставично безупинно, постійно

вшетьчьство розпуста, блуд, хтивість

выха(и)дожати вичищати, прикрашати

вы(ш)мѣнты(и) вишуканий

вѣкунсты(и) вічний, столітній

габелокъ шкура з ніг коня чи вола

га(р)бовка дубильна справа (пор. польськ. garbowka)

Гемба вид судна

Гисарь той, хто з металу виливає різні вироби

глабгасты(и) обшитий дубом (наприклад, віз)

Гнипъ короткий шевський ніж

гуска сіль у формі стільчика

де(и)сусъ іконописний триптих із зображенням Христа, богоматері та Івана Хрестителя

деревяя дерево, ліс

десница правиця, права рука

довцилъ, **повтипъ** знебитись, дотеп

до(и)дже аж поки, поки аж

дыскосъ блюдо на підставці з зображенням немовляти Ісуса, що лежить у яслах

вдали або ж, чи

жегнати прощатися, благословляти

затырачь інструмент, яким прорізують заглиблення в дереві

злаща зокрема

згола зовсім повністю, цілком

кадукъ диявол, чорт

какабатъ куртка, солдатський мундир

каланство обідність

ка(и)дѝ(и)ка миска з угнутими вінцями

кантаръ вудочка

кана(р)хистръ церковний співак

капитула колегія духовних осіб, що була при єпископі і його кафедрі

като(р)га веслярське турецьке судно галера

келаръ черець, який відає монастирським господарством

вуна, конь кінчик ковдра
клесачка дерев'яний інструмент для розглажування ниток
клеть комора
кобылица дерев'яна колодка, на яку натягують шкури для очищення від мездри
коволя тятива, канат
ко(л)векъ -небудь, -сь, -будь, будь-
комысаръ, *комісь*, комісаръ — ремісник, по звичаєві відрізняється з олова речем домашнього і церковного вжитку
ко(м)тентъ прожиток, задоволення
кошуля сорочка
ку(л)бака сідло
лазбникъ людина, що використовувала бортні в чужих лісах
латво, лацно легко
ле(и)цы вижки
лембикъ алембік, перегінний куб
липа вид човна
локіть міра довжини, що дорівнювала ¾ аршина
луза(н) чорт, диявол, дідько
лукъ пристрій, яким шаповал розбиває вовну
лунути умерти, згинути, пропасти
ло(б) або, хоч
лямцы валянки
ма(р)котно невесело, марудно, моторошно, скучно
мізда, **міздра** лівий бік шкіри, шкіра з вивороту
меновито а саме
молко(м) мовчки
молот бурякова маса після видавлювання цукрового соку, гуща з пива
нава труна
надра пазуха, лоно
назбытъ занадто, через міру
натягачъ прилад для натягування чогось у шевців, бондарів, колісників і т. ін.
неидза бідність
ницовати знищувати, зневажати
обаче(я)е увага
обе(л) цілком, зовсім, повністю
обликъ вексель, позиковий папір, зобов'язання
оболо(н)никъ ремісник, що робить вінка
овшемъ проте, однак
оѣон(ъ) хвіст
окрентъ, **окрутъ** корабель, ковчег
опатрно охайно
опіякъ в'язниця
охе(н)дожие начиння, приладдя, одяг
оцирклевати окреслити, оточити
пакати крити, гатити
палъба критий від, будка
пахати нюхати
пахолокъ хлопець, челядник
пеняковати(и) критій, наклепник
писачка шевський інструмент, загострена паличка для розписування підошви візерунками
повстягнути відступити, стримати
поддугъ згідно з, відповідно до, з огляду на
покошованы(и) лакований
полѣтика вчена, вченість, чемність, ґречність, ввічливість
полѣти(ч)ны(и) навчений, чемний, ґречний, ввічливий
порамати радити
порпляция залізний підшипник для веретена, залізна планка у верхньому жорні млина
портъ пряжа з сурових ниток, яка служила підґанням у саморобному сукні, одяг
похлѣбство лестощі, підлесливість
поче(ст)ки дарунок, жертвування
правило частина шевського копила, яка вставляється в халяву
прето тому, отже, таким чином
прочвара потвора, виродок
прысокъ попіл з дрібним жевріючим вугіллям
пуга батіг
пу(л)сула хабар
рата тріска з частини ореховго пня, що припадає на певний строк
рачити благоволити, старатися, дбати (про кого, що)
рихло швидко
роѣники продавать ловити гав
рострухать вимовляє келих (пор. польськ. *rozruchać*)
рохманы(и) сміливий, сильний, покірний
свояволи безволіє, непокора
сило осел
сине так, подібно
скобе(ъ) дуплистий стрижень
скуте(и)ны(и) упущений, повний, дійовий, закінчений (пор. польськ. *skuteczny*)
совито повільно
срящати зустрічати
стомаха шлунок

стрѣлица шевське начиння, модель ступні ноги
стрыховати розтягувати
стрыхолъ пристрій для розтягування шкіри
сугакъ сайга
сызора цезура
тахлевати тасувати (карти)
те(р)тичникъ пильщик дощок
тыбе(л) дерев'яний цвях
упра(ж)не(н)ны(и) випорожнений, порожній
утокъ нитка піткання
уханіе нюх, нюхання
фарисейство лицемірство
фо(л)га пільга, полегкість, потурання
фрасунокъ турбота, клопіт
фрука(л)це іграшка
ха(н)доґи(и) чистий, прикрашений
хваґовати шкребти шкуру (один із чинбарських процесів)
хвалевати перетирати, переминати товчене сім'я перед вичавлюванням з нього олії
хлюбити хвалити
худоба майно, добро
ѡбшывен(ъ) човен, обшитий шалівкою
ѡкрутне люто, жорстоко
чи(р)стви(и) свіжий, здоровий (пор. польськ. czerstwy)
ша(и)ностъ шанування, почесть
ша(л)вероватн шахраювати
шафа(р) ключник, економ
шванковати нездужати, слабувати (пор. польськ. szwankować)
шкута велике річкове судно для перевезення зерна
шпова(н)е бризкання
штихаръ гравер
штыхъ лінія, стежка
шунца ліва рука
шутамѣя великий човен
ялму(ж)на милостиня
янполка, ямпу́лка посудина малої місткості (мірка, чарка і т. п.).

ЗМІСТ

[illegible] 3

[illegible] 31

2 [illegible] 31

3 [illegible] 32

4 Ω [illegible] 32

5 [illegible] 33

6 [illegible] 34

7. Ω [illegible] 34

8. Въ[illegible] 34

9 [illegible] 35

10 [illegible] 36

11 [illegible] 36

12 Ω [illegible] 36

13 Ω [illegible] 37

14 Ω [illegible] 37

15 Ω [illegible] 38

16 Ω [illegible] 38

17 Ω [illegible] 39

18 Ω [illegible] 39

19 Ω [illegible] 40

20 Ω [illegible] 40

21. Ω [illegible] 41

22. Ω умира́ючи(х) мл(д)ица(х) и ди́йца(х) по принятіи шля́бо(в): або по просте(и) мовячи, послѣ вѣчча(и)А за́разъ 41
23. Ω утопа́ющихъ во вода(х) мо(р)ски(х), и на мали́х рѣкахъ ро́зныхъ 42
24. Ω зме(р)зающихъ мра́зомъ 42
25. Ω согара́ющихъ во ѡгнй 42
26. Ω умира́ючи(х) на путѣхъ, а не в(ъ) до́мѣ(х) свои(х) 43
27. Ω умира́ючи(х) на́глыми сме(р)тми, то е(ст) ніе(и)ко бе(з) жа(д)ны(х) причи́ны, або прі́ключо(к), ни ма́ло не хорѣвши и не лежавши 43
28. Ω убива́ющы(х), йли губя́щы(х) сме(р)тми самы(х) себе: з свойхъ неразсужде́ни(и) 44
29. Ω(т) зде почи́наю(т)сА вѣрши ѡ люде(х) злы(х). Ω вра́зе(х) ви-ди́мы(х). то е(ст) о человѣче(х) злы(х) 44
30. Ω кляве́тницахъ 45
31. Ω пеняковáтыхъ людехъ злы́хъ 45
32. Ω не хотящы(х) тру(ж)датисА честны(мъ) трудомъ То естъ ѡ злодѣяхъ 45
33. И се ѡ злодѣяхъ 46
34. Ω драпѣжца(х) нико(г)да не насыщаемыхъ 46
35. Ω купца́хъ и ѡ продавцахъ фа(л)шйвы(х) 47
36. [Без початку. Ω потюкъ] 47
37. Ω таба́цѣ, и о ужыва́ющыхъ ѣА 48
38. Ω иду́чи(х) на́ слободы люде́хъ 49
39 Ω заблужда́ючи(х) в доро́га(х) люде(х) 50
40. Ω присяга́ющы(х) не по правдѣ 51
41. Ω клену́щыхъ(ъ)сА ло́жно 51
42. Ω позываючи(х) люде(и) до ста(р)шыхъ 52
43. Ω чинячи(х) пакости мн(с)тыра(мъ) и церква(мъ) 53
44. Ω ху́лячихъ чи́нъ ~ховны(и) 54
45. Ω должника́хъ, хто́ кому до́лженъ: або́ те(ж) ві́нѣнъ 54
46. Ω утѣка́ючахъ з долговъ 55
47. Ω люде(х) ты(х) що все ты(л)ко чего ко(л)ве(к) в люде(и) іны(х) позыта́ю(т) 57
48 И се тому жъ подо́бное Ω хотя́щи(х) люде(х) все що ко(л)векъ о(т) ны(х) [гуне або те(ж)] да(р)мо ѡ(т)бира́ти 57
49. Ω в(ъ)пра́чающы(х)сА не в своѣ рѣчи 57
50. Ω непра́вдивы(х) цыростя(х) не ши́рыхъ человѣковъ 58
51. Ω людехъ самыхъ себе гла́до(мъ) убива́ющы(х), скупости ради 58
52. Ω упысующыхъ(ъ)сА в козаки́ дурны́хъ мужыка(х) и знову выпысуватисА хотящы(х) 59
53. Ω козаках, не го́дны(х) похва́лы 60
54. Ω леку́щы(х) хлѣбы пшени(ч)ные з хо(ч)и жытные фа(л)шывые з галуномъ, и продающыхъ 60
55. Ω волочащы(х)сА че(р)нцахъ по мѣста(х) по школа(х), и по ко(р)чемны(х) двора(х) 61
56. Ω бесе́ка́хъ, що бе́сные бе́з(ъ) ѡбувніА в зымѣ хо́дятъ . . . 64
57. Ω злоѣ люде(и) памятозло́бны(х), урядовы(х) 65
58. Ω невѣгласа(х) укоря́ющы(х) ны́хъ люде(и), ко(т)рые писаніе(мъ) ~сты(мъ) выкладаютъ что поле́зное на по(л)зу ~дшъ и(х) 66
59. Ω дыга́нахъ и о жыда́хъ 67

60 Ω [illegible] . . . 67
61 Ω [illegible]ний) вершъ . . . 68
62 Ω [illegible]ахъ . . . 68
63 Ω мужи(х) злы(х), убивающи(х) жёны свою до сме(р)ти (с)же ω люде(х) до́бры(х) побожны(х) мл(с)тивы(х) ласка́вы(х) и ω стра(н)нопримцы(х) . . . 70
64 Ω страполюбны(х) . . . 70
65 Ω люде(х) мл(с)тиваго(х) . . . 71
66 Ω [illegible]ении мл(с)тыни . . . 71
67. Ω творящы(х) мл(с)тыню . . . 72
68. Ω чл҃вку котры(и) и(л)мужну дава́етъ: а ему́ за тое св(и) бг҃ъ нагорожа́етъ . . . 72
69. Ω бл҃годѣтеле(х) вели́кихъ и мали́хъ. Мл҃и́тва . . . 72
70. Ω друзѣхъ зычли́вы(х) . . . 73
71 Ω премѣнностя(х) свѣтовы́хъ . . . 73
72. Ω [illegible]ко́кихъ людехъ . . . 74
73. Ω колючкахъ, що ко́лю(т) в бока́хъ у люде(и) ча́сомъ . . . 74
74. Ω болѣзне(х) животовыхъ . . . 74
75. Ω пѣяныхъ людехъ . . . 75
Ω(т) зде почина́ю(т)сѧ ω бога́тства(х) и ω нищета́хъ, и о не(и)дза(х) и ω ско(р)бехъ и о печалехъ, и ω мятежахъ . . . 76
76. Ω убогихъ люде́хъ . . . 76
77. Ω мятежно(мъ) жи́тіи чл҃ч(с)ко(мъ), и о уборже(ст)вѣ . . . 77
78. Вершъ вторы(и) ω мятежно(мъ) жи́тіи . . . 77
79. Ω щасли́во(м) [кому́ бг҃ъ да(л)] жи́тіи чл҃ч(с)комъ . . . 78
80. Ω печа́ли . . . 78
81. Ω ско(р)би і сѣ, то(к)мо не ω велико(и) . . . 78
82. Ω ско́рби . . . 79
83. Ω ско́рби паки, и се . . . 79
84. Ω ско(р)бящы(х) люде(х) збы́тие . . . 79
85. И сѣ прили(ч)ны(и) до ско(р)бы вершъ мл҃итве́нны (и) до бг҃а 79
86. Вершъ в҃ до бг҃а мл҃и(т)венны(и) о премѣну скорби(и) и печа́ле(и) 80
87. До бц҃и, во ско(р)би . . . 80
88. Сѣ же кому ко́л(ъ)векъ о само́мъ себѣ вершъ мл҃и(т)ва(и)ны(и) до Іс҃са . . . 80
89. Ω бога́тствѣ и ω нищетѣ . . . 81
90. Ω убогихъ и ω богаты(х) . . . 81
91 Ω по(д)ража́нiи Хв҃о(м) до вла́стели) . . . 82
92. Ω волочащи(х)сѧ поѣволѣ люде(х) . . . 83
93. Ω четверочисленной ско(р)би человѣческо(й) (и мое(и)) . . . 83
94. Ω ско́рби мл҃итва до бг҃а . . . 84
95. Ω внезапно(и) або те(ж) о напра́сно(и) ско(р)би, и ω внезапно(и) радости . . . 84
96 Ω злополу́чіи(х), сирѣчъ о ты(х) же ско(р)бехъ . . . 85
97. Ω бл҃гополу́чностя(х) чл҃чески(х) . . . 85
98. Ω мелянколичныхъ людехъ . . . 85
99. Ω вступуючихъ з роско́ше(и) свѣтовы(х) люде(и) бога́тых, во убо́гое и нище(т)ное жи́тіе іноче(с)кое . . . 86

100. Ѡ(т) ꙁдѣ̀ почина́ю(т)сѧ вѣ́рши, ѡ пи́н(ъ)ствѣ и ѡ пи́ницахъ 86
101. Ѡ хоробѣ ꙁ пя(и)ства быва́емо(е) 87
102. Ѡ нєзажыва́ючи(х) вина [сирь(ч) горѣлки] або тє(ж) и всѧко-(г)о] хмѣлного напи́тку 87
103. Ѡ ꙁарека́ющы(х)сѧ горѣлки пи́ти, и зно́ву пи́ючихъ 88
104. Ѡ винѣ або тѣжъ ѡ горѣлцѣ 88
105. Ѡ пя́ностви, и ещѐ 89
106. Ѡ трєзвы(х) и ѡ пія́ныхъ 89
107. І сѝе тому́ жъ подо́бное, ѡ пяныхъ, и ѡ непи́сме́нныхъ . . 90
108. Ѡ ѡбы́чаяхъ людскихъ(х), же в(ъ) пя́ны(х) іны́х ѡбычаи, а в трєзвыхъ іные, або добрые, або тѣжъ злы́е 90
109 Ѡ ѡкка́зіяхъ всѧ́кихъ 91
110. Ѡ уряцовы́(хъ) людєхъ, слу́хаючи(х) ꙗ́бедниковъ 91
111. Ѡ свѣдѝтелехъ неправди́вы(х) 92
112. Ѡ(т) ꙁдѣ же почина́єт(ъ)сѧ ѡ чє(р)нцахъ и о хотя́щы(х) в че(р)нєчество 92
113. Ѡ гл̃голю́щы(х) я́ко повѣдаєі̇нокомъ не трєбъ жа́ды(х) мѣти стяжа́ни(и) 93
114. Ѡ і̇ноцехъ [на́съ ю(ж)] послѣ́дныхъ тє(р)пящыхъ бєзви(н)нѣ и по винѣ 94
115. Ѡ бєзженномъ житіи і̇ноческомъ 95
116. Ѡ уединєни.и і̇ноческомъ 95
117 Ѡ небєзпечно(мъ) жи́тіи і̇ноческомъ и мн(р)ском 96
118. Вѣ(р)шы похва́лные [о́коло пчє́лъ] тру(ж)дающь(мъ)сѧ в на́сѣка(х) і̇ноко(м) з(ъ) по(с)лушани(и) мн(с)ты́рски(х) . . 96
Ѡ(т) ꙁдѣ́ почива́ю(т)сѧ вѣр(ъ)ли ѡ желя́хъ розны(х), всѧкого чину и(х) То є́сть ѡ до́бры(х) и о злы́хъ. Напро́дъ 97
119. Ѡ множествѣ же́нъ 97
120 Ѡ ꙁлы(х) жена(х), ім(ъ) же нико(г)да́ не я́ты вѣры 97
121. Ѡ жена(х) непло́дны(х), або тє(ж) бєз(ъ)пло́дны(х) 98
122. Ѡ вдовствєнны(х) жена́хъ 99
123. Ѡ женахъ и ѡ дв̃йцахъ, и о писме(н)ныхъ чє(р)нцахъ . . . 99
124. Ѡ пре(л)щєнія(х) же(н)скихъ, и о мужескихъ пристрастія(х) до же(н) зо(ъ)вля́ща до чу́жды(х) 100
125. Ѡ тє(р)пѣніи женстѣмъ 100
126. Ѡ раждающы(х)сѧ мл(д)нцахъ ѡ(т) нечисты(х) ложе́(л, . . 101
127. Ѡ бр̃оме(р)зскихъ баба(х) шепотни́цахъ, и о проклятыхъ чаро(в)нцахъ 101
128. Ѡ пля́шицы(х), або тє(ж) ѡ танцу́ючи(х) 102
129. Ѡ жен.д(х) в ко(р)чмарицы(х) в(ъ) градѣхъ, а на(и)пачє гдє в по́лы(х) в ко(р)чмарны(х) гостинницы(х) бу́дно жывущыхъ . 103
130. Ѡ женахъ пя(т)нцы пра(з)дну́ющыхъ 104
131. Ѡ ꙁаматєрѣл.и(х) дѣтидахъ 104
132. Ѡ жена(х) сва(р)ливыхъ, и ꙁлоязы́чны(х) 105
133. Ѡ жена(х) ꙁажывающы(х) з(ъ)бы(т)нє горѣлчаны(и) тру́но(к) 105
134. Ѡ женáхъ ꙁ дѣтє(и) умира́ючи(х) 106
135. Ѡ жена(х) утѣкаючи(х) з доброго мі̇ру о(т) муже(и) свои(х) не дозна(в)ши [ещѐ ни до(б)ра́ ни] жа́дного ꙁла 107
136. Ѡ жена(х) плачущы(х) по умира́ющы(х) (ма́лы(х) дѣтє́хъ своѝхъ 108
137. Ѡ кухова́ркахъ, що по мѣ́ста(х) варєное продава́ютъ 108
138. Ѡ женáхъ близня́та ра(ж)да́ющы(х) 109

140. Ω женах(х) (сосѣдых(х) мѣ́ныи(х) дѣте(и) зе(р)ко́вныхъ(х) . . . 110
140 Ω мѣ . . х(х) . . . ,бо́жныхъ(х), присва́ивающи(х) мла́дыхъ дѣте(и) . . . 110
141. Ω женщ(х) мужны(х), и бы(л)шіе(и) в дова(х) сво́и(х) бра(ъ) муже(а) . . . 111
Ω(т) то(м) . . . ъ(р)шіи . . . особ . . . послѣ жи ѡ мужехъ. . . . (т) з(о) . . . ѡ жены(х) разны(х), якожи . . . ложе(м) с . . . ыхъ(х) . . . 111
142 Ω мужехъ оставляющи(х) [сѧ]ѣхъ, кто́ныхъ)| свои́ жены. и други́мъ же . . . (ыхъ)сѧ вѣрны́ показа́тельные . . 111
143 Ѳ 112
144 Ѳ . . . ыхъ нелѣпующи(х), котрые свои(х) дѣте(и) сочетава-ющи(т) 113
145 Ω женѣ́ку оканчи(т)ѣ́мъ то(мъ), в ко́тро(т)|о] жона старшаѧ, а не 114
146 Ω . . . (х) ны(х) внемлю́щие сѧ́тыхъ. ко(т)рые женя(т)сѧ и 115
147. Ω 116
148 Ω 117
149 Ω женящы(х)сѧ мужехъ в(ъ), тре́ты(и) разъ и в четве(р)ты(и) 118
150 Ω стары(х) дѣдахъ женящы(х) сѧ. и ѡ стары(х) баба(х) за-мужъ 119
151 Ω мужде(х) упо(р)ныхъ в безра(з)су́дныхъ. котрые о(т)нюдь не 120
152. Ω 120
153 Ω 121
154. Ω 122
155. Ω 124
156 Ω 124
157 Ω 125
158 Ω 125
159 Ω 126
160 Ω 126
161 Ω 127
162 Ω 127
163. Ω 128
164. Ω 129
165 Ω 129
166 Ω 130
167. Ω 130
Ω(т) 131
168. Ω 131
169 Ω 131
170. Ω 133
171. Ω 134

172. Ω шапонала(х) и о коп овáлахъ 134
173. Ω тесли(х), або те(ж) о плóтника(х) по моско(в)ски(и) . . . 135
174. Ω музы́кахъ 135
175. Ω шевцáхъ, и ω чéстномъ цхъ рeмéслѣ 136
176. Ω мели́кахъ, або те(ж) о мъроч́ника(х) 137
177. Ω самы(х) господаря(х), владу́шы(х) млынáми и де(р)жащы(х) їхъ; и ω млына(х) 139
178. Ω иконопи́сца(х), сирѣ(ч) о маляра́хъ 139
179. Ω рыбáлкахъ и ω резникахъ 140
180 Ω гутника(х) и о склярáхъ 141
181. Ω звóшника(х), и о комысаря(х) 142
182 Ω інтролѣгаторахъ 142
183. Ω друкаря́хъ, що кни́ги друку́ю(т) 143
184. Ω виногра́дѣ и ω виноградны(х) 143
185 Ω вишника(х), їли ω винокурахъ 144
186. Ω сытника(х), и ω рeшетника(х) 145
187. Ω муровщика́хъ, що цр҃квй муруютъ 145
188. Ω копáющи(х) колодязѣ глубокіѣ 146
189. Ω ѡлѣшникахъ 146
190. Ω воскобо(и)никахъ 147
191. Ω калáчникахъ 148
192. Ω перевóзникахъ 148
193 Ω снѣцаря(х), и ω слюсаря(х) 149
194. Ω дударя(х), що в дуды ·граю(т) 150
195 Ω токаря́хъ 150
196. Ω пастуха(х), скóты и бы́дла [и свиніѧ] пасу́шы(х)· паче же о овчаря́хъ 152
197 Ω кравцáхъ 152
198 Ω кушнерахъ 154
199. Ω коналя́хъ 154
200 Ω многоумѣючи(х) рeмéслъ 154
201. Ω рóзны(х) всѧки(х) рeмéсникáхъ, и ω че(ст)ны(х) рукодѣлія(х) и(х) 155
202. Ω гафаряхъ 155
203 Ω шабл·никахъ 156
204. Ω стрѣлника(х) 156
205 Ω сольтранѣкахъ 157
206. Ω пороховникахъ 158
207. Ω дóкторя х) и ω цѣлю́рика(х) 158
208. Ω сѣдлярáхъ, або те(ж) ω кул(ъ)бáчникахъ 158
209. Ω кухми́стра(х), або́ те ж) о кухаря́хъ 159
210. Ω грeбéнникáхъ 159
211. Ω солодовникáхъ 160
212. Ω пивова́рахъ 160
213. Ω солянѣкахъ, торянкáхъ, бу(р)лáка(х) 161
214. Ω сага(и)дачника(х) 162
Ω(г) zд· починае(т)сѧ о звѣрéхъ рогны(х), и ω скóта(х) и о быдлахъ, и о бeстіяхъ 163
. 163
215. Ω лвáхъ, и ω медвѣдя(х) 163
216. Ω zандахъ 164
217. Ω zло(и) ста(т)чи́нѣ, або те(ж) ω това́рищѣ 165
218 Ω ко́тяхъ злы́хъ, и о добрыхъ, и ω жена(х) злы(х) 165
219. Ω когáхъ 166

167
168
169
169
170
170
171
171
172
173
174
174
174
175
175
176
176
177
177
179
179
180
181
182
182
182
183
184
184
184
185
185
186
186
187
187
188
188

259. Ω слѣпорождѣнныхъ 189
260. Ω улóмны(х) люде(х), або тѣ ж) ω калѣкахъ 190
261. Ω створя(н)яхъ бж̃іи(х) и дíяволски(х) 190
262 Ω бра(т)нѣ дхóвно(м), и о правилѣ црквóвно(мъ), и келе(и)но(м) 191
264. Ω недостáткахъ чл̃ч(с)ки(х) и ско(т)скихъ 192
265. Ω школяráхъ, дробá крадущыхъ; и о шкóлѣ 192
266. Ω соборномъ гружданíя 193
267. Ω дню пáтничномъ, в котóры(и) то дн̃ь Хс̃ прете(р)пѣлъ стр(с)ти 193
269. Слóво ω сотворéнíи бгó(м) zемлí и рáд zемнаго 194
270. Ω цр̃кви, и ω люде(х) мл̃ящы(х)сА в не(и) 195
271. Ω дымѣ 195
272. Ω корчемны(х) домáхъ, тó е(ст) ω кóрчма(х) 196
273. Ω упадающи(х) хр(с)тíяне(х) в неволѣ басу(р)ма(н)скíѣ . . . 197
274. Ω ωскудѣвшя(х) в сí врéмена грошовы́хъ 198
275 Ω дрéва(х) всяки(х), и ω вся́кихъ zелíяхъ 198
276. Ω громѣ 199
277. Ω урядѣ вы́хъ людéхъ 199
278. Ω рáдостé(х) прв(д)ныхъ, и о мука(х) грéшны(х) 200
279. Вѣршъ ωсобны(й), для чегó то в звóны звóня(т), по хр(с)тíянахъ 201
280. Ω кладýщы(х)сА в пóляхъ на могúлахъ, на нé сщé(и)ныхъ мѣстахъ 202
281. Ω поручúлка(х), яко нé подобаетъ ручúтисА ни ω кóмъ ня ω чé(м) понéже страшно то дѣло é(ст) [тільки заголовок] 203
282. [Без назви.] Поч : Сé(и) вѣршы(к) в числó лúчбы зд нé покладáю 203
283. Вѣршъ прощенíА просящы(и) до всяко(.)[о] чина ласкавыхъ читéлúковъ 203
284. Сí жé пáки вѣршъ, в(ъ)мѣсто пре(д)мовы, до ласкавы(х) и бл̃;ом азумны(х) чúте(л)нико(в) ωсобливé до вѣршопúсовъ 204
285. [Без назви]. «Грѣшны(и) авто(р), абó тé(ж) выкладáючи вѣ(р)шовъ сúх) » 206
286. [Без назви]. «[Сему́ жé подóбное авто(р) докладáетъ» . . 206
287. [Без назви]. «Zнá (л)ко змо(г)лемъ в сé(и) кнúзѣ вѣршо(в) положúлé(м) » 206
288. [Без назви]. «Бл̃ (ж) даю и ω семъ бл̃годарéнíе.» . . 207
289 [Без назви] «Іо(т) жé щó и в пре(д)мовѣ вы(и)шé(л) пу(д) писа(т)сА » 207
290 [Без назви] «Сúмъ кóнце(мъ) сúмъ книгá уже сА кóнчае(т) » 207
291 Ω хотящы(х) видѣти людé(и) добры(х) з(ъ) стороны . . .
292 Ω ма(л)жóнкахъ по zако(н)номъ шлюбно(мъ) брацѣ чи(с)то(ст) тѣле(с)нýю або тé(ж) дѣвство до смé(р)ти в себѣ ховающчихъ 207
208
209
293 Вѣрши похва(л)ные любячи(мъ) пивэ пúти . . . . . .
294 [Без назви Слово до чигачів] . . . . . .

[illegible] 211
[illegible] 214
[illegible] 215
[illegible] 216
[illegible] 217
[illegible] 218
[illegible] 219
[illegible] 220
[illegible] 221
[illegible] 222
[illegible] 223
[illegible] 224
[illegible] 225
[illegible] 226
[illegible] 227
[illegible] 228
[illegible] 229
[illegible] 230
[illegible] 231
[illegible] 232
[illegible] 233
[illegible] 234
[illegible] 235
[illegible] 236
[illegible] 237
[illegible] 238
[illegible] 239
[illegible] 240
[illegible] 241
[illegible] 242
[illegible] 243
[illegible] 244
[illegible] 245
[illegible] 246
[illegible] 247
[illegible] 248
[illegible] 249
[illegible] 250
[illegible] 251
[illegible] 252
[illegible] 253
[illegible] 254
[illegible] 255
[illegible] 256
[illegible] 257
[illegible] 258
[illegible] 259
[illegible] 260
[illegible] 261
[illegible] 262
[illegible] 263
[illegible] 264
[illegible] 265
[illegible] 266
[illegible] 267
[illegible] 268
[illegible] 269
[illegible] 270
[illegible] 271
[illegible] 272
[illegible] 273
[illegible] 274
[illegible] 275
[illegible] 276
[illegible] 277
[illegible] 278
[illegible] 279
[illegible] 280
[illegible] 281
[illegible] 282
[illegible] 283
[illegible] 284
[illegible] 285
[illegible] 286
[illegible] 287
[illegible] 288
[illegible] 289
[illegible] 290
[illegible] 291
[illegible] 292
[illegible] 293
[illegible] 294
[illegible] 295
[illegible] 296
[illegible] 297
[illegible] 298
[illegible] 299
[illegible] 300
[illegible] 301
[illegible] 302
[illegible] 303
[illegible] 304
[illegible] 305
[illegible] 306
[illegible] 307
[illegible] 308
[illegible] 309
[illegible] 310
[illegible] 311
[illegible] 312
[illegible] 313
[illegible] 314
[illegible] 315
[illegible] 316
[illegible] 317
[illegible] 318
[illegible] 319
[illegible] 320
[illegible] 321
[illegible] 322
[illegible] 323
[illegible] 324
[illegible] 325
[illegible] 326
[illegible] 327
[illegible] 328
[illegible] 329
[illegible] 330
[illegible] 331
[illegible] 332
[illegible] 333
[illegible] 334
[illegible] 335

336. Пѣснь і҃ова, ѡ ложденіи с҃совъ 289
337. [Без назви] «Приближае(т)сѧ конецъ а(х) д҃не пока(и)сѧ» . . 290
338 Пѣсн(ъ) нова б҃ци, на по(л) дре(в)ны ѡ мт҃и дво ст҃ѧ 291
339 Ѡ ка́шлю 292
340 Ѡ вел҃тня(х), або́ те(ж) ѡ вели́ки(х) людя(х) 292
341 Ѡ крылоша́на(х) ц҃рковны(х) 293
342 Ѡ крылоша́на(х) ѡхрыпа́ючи(х) ѡ(т) ка́шлю часо(м) . . . 294
343. Ѡ пи(р)те́са(х), и ѡ ꙋчащы(х)сѧ іхъ 294
344. Ѡ нищыхъ ѕлко́лныхъ 295
345. Ѡ рандаряхъ 295
346. Ѡ шафаряхъ 296
347 Ѡ писара́хъ ро́зны(х) 296
348. Ѡ казнодѣяхъ 297
349. Ѡ бгомы́слности 298
350. Ѡ щы́ро тружда́ющы(х)сѧ і҆ оц҃р(х) и свѣ́тски(х) 298
351 [Без початку]. «До сме(р)ти ѡ(т)ы́тели се(и) не ѡставля́ти . » 299
352. Слово ѡсобли́вшое, о мяте(ж)ноу(ъ) жити іноческо(м . . . 299
353 Ѡ входя́щы(х) і҆ноки́ня(х) в(ъ) ѡлта(р) [тільки початок] . . 299
354. Ѡ нераѵностяхъ людскѣхъ 300
355. Ѡ постѣ, и о по(ст)ницѣхъ 300
356. Ѡ врагу́ л҃шавно(мъ), я҆ко не тако(в) є҆сть є(ст), я҆ко і҆коноп́сцы
его́ и҆зобража́ютъ: або́ те(ж) малю́ютъ 301
357. Ѡ читанн книжномъ 302
358. Ѡ по́мстѣ б҃жои, до злы́хъ zапамяталыхъ люде́и 302
359. Ѡ нємощахъ трясавичныхъ 303
360. Ѡ бо́лѣзнехъ зꙋ́бныхъ 304
361 Ѡ хорꙋ́ючи(х) на́ болѣзн(ъ) голо(в)ꙋ́ю 304
362 Ѡ и҆моща(х) ны(ъ) ча́ду бываемы(х) 305
363. Ѡ перемe(р)заючи(х) люде(х) 305
364. Ѡ хорꙋючи(х) на болѣзни но́жныѧ 306
365. Ѡ костыр́ихъ 306
366 Ѡ проша́ка(х) ц҃рко́вны(х), що за це(р)кви про́сѧ(т) 307
367. Ѡ нємѣющи(х) б҃гу мл҃и́тисѧ 307
368. Ѡ свѣчкаряхъ, що лоєвы́е свѣ́тки ро́бя(т) 308
369 Ѡ мѝнцзахъ, або́ тежъ ѡ мн(и)цза́рня(х), где гро́ши робя(т) 308
370. Ѡ замка́хъ 309

Коментар 310

Список скорочень 372

Основна література 377

Словник малозрозумілих слів 379

КЛИМЕНТИЙ ЗИНОВИЕВ

Стихотворения. Приповести посполитые

(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Інституту мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР

Редактор *О. А. Дітель*
Художній редактор *В. М. Тепляков*
Технічні редактори *Н. І. Родько, Д. В. Вірич*
Коректор *Л. К. Артем'єва*

Здано до набору 5.X 1970 р. Підписано до друку 27.IX 1971 р. Зам. № 2234. Вид. № 245. Тираж 12 000. Папір № 1. 70×90¹/₁₆. Друк. фізичн. арк. 24,5. Умовн. друк. арк. 28,66. Обліково-видавн. арк. 26,95. Ціна 2 крб. 10 коп.

Видавництво «Наукова думка». Київ, Репіна, 3.

Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 3.